

ULUSLARARASI
MARDİN ARTUKLU MULTİDİSİPLİNER ÇALIŞMALAR
KONGRESİ
«Sosyal Bilimler Tam Metin Kitabı»
19-21 Nisan 2019
MARDİN

Editörler:
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ
Öğr. Gör. Yasemin AĞAOĞLU

ISBN: 978-605-7875-41-9
İKSAD YAYINEVİ

KONGRE TAM METİN KİTABI

Editörler

Dr.Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ

Öğr.Gör.Yasemin AĞAOĞLU

İKSAD YAYINEVİ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI: 2014/31220)

TÜRKİYE

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 347 257 9863

E-mail: info @iksad.com

Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.

Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

Iksad Publications - 2019©

Yayın Tarihi: 12.05.2019

ISBN 978-605-7875-41-9

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

MARDİN ARTUKLU ULUSLARARASI MULTİDİSİPLİNER ÇALIŞMALAR KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

19-21 Nisan 2019 MARDİN

DÜZENLEYEN KURUMLAR

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

BİLİM KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. Sarash KONYRBAYEVA

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Veysi ÜNVERDİ

Dr. Adnan OKTAY

Sefa Salih BİLDİRİCİ

Yasemin AĞAOĞLU

Damezhan SADYKOVA

Ahmad Awad RASLAN

Zeynep KARAÇOBAN

Kaldygul ADILBEKOVA

Bircan TAŞKESER

KOORDİNATÖR

Öğr.Gör.Yasemin AĞAOĞLU

KONGRE DİLLERİ

Türkçe, İngilizce

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Adil AKINCI

Kırklareli Üniversitesi

Dr. Alma T. AKAJANOVA

Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

Dr. Alla A. TIMOFEVA

Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

Dr. Ali Rıza GÜL

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Dr. Alia R. MASALİMOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Amanbay MOLDİBAEV

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Anatoliy LOGİNOV

Ukrayna Şevçenko Lugan Milli Üniversitesi

Dr. A.S. KIDIRŞAYEV

Makhambet U. Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA

Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Bahit KULBAEVA

S.Baybeşev Aktobe Üniversitesi

Dr. Bakit OSPANOVA

H.Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Dr. Bayram BOLAT

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA

K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Barış YILDIZ

Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Bahtiyar MEHMETOĞLU

Tokat Üniversitesi

Dr. Barış AYTEKİN

Kırklareli Üniversitesi

Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Berrin GÜZEL

Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. B.K.ZAYADAN

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Caner KARAVİT

Mimar Sinan Üniversitesi

Dr. Cemal İNCE

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. D.K.TÖLEGENOVA

Makhambet U. Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. Dursun KÖSE

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Dzhakipbek A. ALTAEV

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Elvan YALÇINKAYA

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Elena Belik VENIAMINOVNA

Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

Dr. Erkan ALSU

Gaziantep Üniversitesi

Dr. F. Zişan KARA

Aksaray Üniversitesi

Dr. Fethi DEMİR

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Fujimaki HARUYUKI

Tottori University

Dr. George RUDIC

Montreal Pedagoji Enstitüsü

Dr. Gönül ERDEM NAS
Bartın Üniversitesi
Dr. Guzel SADYKOVA
Kastamonu Üniversitesi
Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi
Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi
Dr. Hacer ARSLAN KALAY
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Hacer MUTLU DANACI
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan CANDAN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr Halil AKMEŞE
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Hasan COŞKUN
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Hasan TUTAR
Sakarya Üniversitesi
Dr. Hüseyin ÇETİN
Selçuk Üniversitesi
Dr. İbrahim BOZACI
Kırıkkale Üniversitesi
Dr. İbrahim KILIÇ
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. İlker YAKIN
Mersin Üniversitesi
Dr. İsaevna URKİMBAEVA
Abılay Han Uluslararası İlişkiler Üniversitesi
Dr. İskender ASKEROV
Giresun Üniversitesi
Dr. Kemal EROL
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Kenan İLARSLAN

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mahabbat OSPANBAEVA

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Malik YILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR

Kırgızistan Elaralık Üniversitesi

Dr. Maira ESİMBOLOVA

Kazakistan Narkhoz Üniversitesi

Dr. Maira MURZAHMEDOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Mehmet AVCI

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Mehmet AKSARAYLI

Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Mehmet GÜNGÖR

Mersin Üniversitesi

Dr. Mehmet Recep TAŞ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Merina B. VLADIMIROVNA

Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

Dr. Mehmet GÜLLÜ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Metin KOPAR

Adıyaman Üniversitesi

Dr. Miraç EREN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Mustafa GÜLEÇ

Ankara Üniversitesi

Dr. Mustafa TALAS

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Nadejda HAN

E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

Dr. Necati DEMİR

Gazi Üniversitesi

Dr. Nihan BİRİNCİOĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Nobuaki TAKEDA

Sapparo City Üniversitesi

Dr. Nuran AKŞİT AŞIK

Balıkesir Üniversitesi

Dr. N.N. KERMANOVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Orhan ELMACI

Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Osman Kubilay GÜL

Cumhuriyet Üniversitesi

Dr.Ömer Okan FETTAHLIOĞLU

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Ömer UĞUR

Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Özlem GÜZEL

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Özkan AYDOĞDU

Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Rustem KOZBAGAROV

M. Tınışbayev Kazak Araç ve İletişim Akademisi

Dr. Sarash KONYRBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Selahattin KAYNAK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Seden DOĞAN

Samsun 19 Mayıs Üniversitesi

Dr. Shigeko KAMISHIMA

Sapparo City Üniversitesi

Dr. Sibel BAYRAM

Düzce Üniversitesi

Dr. Sibel Mehter AYKIN

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Suat KOLUKIRIK

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Sevçan YILDIZ

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Şara MAJITAYEVA

E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

Dr. Takashi HASUNI

İÇİNDEKİLER	
KONGRE KÜNYESİ	i
BİLİM KURULU	ii-vii
METİNLER	ix-xii

METİNLER

YAZAR VE BİLDİRİ İSİMLERİ	Sayfa No
İbrahim ARSLAN, İlyas BAYAR	
Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Yatırımın Ekonomik Büyüme Ve İşsizliğe Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı)	1-10
İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Üzerine Bir Çalışma (1980-2018)	11-26
Sait ENGİNDENİZ, Görkem ÖRÜK, Gizem ÖZÇİNGIRAK, Cansu BAŞARAN	
İzmir'deki Tüketicilerin Sera Sebzesi Satın Alma Yeri Tercihini Etkileyen Faktörlerin Analizi	27-37
Aydın'ın Efeler İlçesindeki Üreticilerin Arazi Alma Ve Satmaya Yönelik Tutum Ve Davranışlarının Analizi	38-51
Ahmet İlker AKBABA, Abdulkadir KAYA, Mehmet Suphi ÖZÇOMAK	
Finansal Stres Düzeyinin Tespiti: Atatürk Üniversitesi Örneği	52-69
Ali UZUN, İdris KAPLAN	
Yerel Coğrafi Şartların Geleneksel Midyat Evlerine Etkisi	70-85
Serkan D. KOŞOÇAYDAN	
Türkiye'de Nükleer Enerji Santrali Kurulmasının Getireceği Riskler ve Avantajlar	86-96
Melike KAYIRAL, Mesut KAYAER	
Sürdürülebilir Bir Dünyada Küresel Çevre Politikalarının Oluşumunda Uluslararası Aktörlerin Rolü: Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme	97-121
Hasan YILMAZ, Buse AVKIRAN, Dursun BOĞA	
Türkiye'de Çeltik Üretim Politikaları Ve Dış Ticaretindeki Gelişmeler	122-133
Türk Tarımında Kadın İstihdamının Ve İşgücüne Katılmasının Değerlendirilmesi	134-145

Gaye ATILLA, Cumali KILIÇ	
Dördüncü Sanayi Devrimi Ve İş Gücü Yapısı Üzerindeki Olası Etkileri Üzerine Niteliksel Bir Araştırma: İş Gücü: 4.0	146-160
Algılanan Örgütsel Desteğin Duygusal Emek Ve Örgütsel Sessizlik İle İlişkisi; Banka Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama	161-172
Çiğdem KAVAK ÇEKEN	
Toprak Mahsulleri Vergisi İle İlgili Bir Değerlendirme (1943-1946)	173-183
Kezban BÖYÜKYILMAZ, Mesut KAYAER	
Küresel Isınmanın Türkiye Su Yönetimi Üzerine Etkisi	184-199
Ahmet İlker AKBABA	
Kripto Para Bitcoin Algısı: Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma	200-208
Serdar YEŞİL, Göksel COŞKUN, Gürol ZIRHLIOĞLU	
Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Akademik Erteleme Davranışlarının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi	209-224
Kişisel Özellikler ve Mesleki Yeterlikler Açısından Etkili Öğretmen	225-258
Mahire ÖZÇALIK	
Uygur Kültüründe Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Yeri ve Günümüzdeki Önemi	259-267
Gürültü Kirliliğinin Önlenmesinde Şehir İçi Yeşil Alanların Önemi	268-273
Mine AYANOĞLU, Fatih AYDOĞDU	
Ortaokulda Görev Yapan Öğretmenlerin “Suriyeli Çocuk” Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi	274-282
Suriye’li Çocuklara Eğitim Veren İlkokul Öğretmenlerinin Suriyeli Çocuklarla İlgili Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi	283-291

Zeynep ATA	
Çocuğa Yönelik Cinsel İstismarın Çocukta Yarattığı Etkiler Ve Çocuğun Cinsel Sömürü Aracı Olarak Kullanılması	292-299
Fusun KÜÇÜKBAY, Sevda GÜLER	
Katılım Bankalarının Kârlılığını Etkileyen İçsel Faktörler:Türkiye Örneği	300-306
Selver MERTOĞLU, Meryem ALTINTAŞ	
Sosyal Medyada E-Güruhlar Ve Linç Kültürünün Yükselişi: Instagram Örneği	307-326
Üniversite Web Sitelerinin Halkla İlişkiler Bağlamında Kullanımına Yönelik Bir Çalışma	327-344
Nevzat NARÇİÇEK,Hasan AKAY	
Çağdaşlaşma Yolunda Yapılan Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme	345-363
Ayşegül BAYKAN,Aylin UZUN	
Açık Kent Bağlamında Kültürel Çeşitliliğin Önemi: İki Kozmopolit Merkez, Kadıköy ve Mardin	364-380
Maşallah TURAN	
Batıda, Kur'an Vahyi ve Peygamberlik Konusunda Sergilenen Olumsuz Algı (Rudi Paret Örneği)	381-404
Hz. Âdem'in Peygamberliği Konusundaki Tartışmaların Kritiği	406-429
Süleyman ŞANLI, Devrim ERTÜRK	
Yörüklük Kültüründe Bir Dayanışma Ve Eğlence Geleneği: Deve Güreşleri	430-438
Yerleşik Yaşam Sonrası Yörük Kültüründe El Sanatları Ve Zanaatları	439-448
İlbey DÖLEK	
Aliya İzzetbegoviç'in Eserlerinde Batı, Hristiyanlık ve Hz. İsa	449-456
Cemil Meriç'in Eserlerinde Batı, Hristiyanlık ve Hz. İsa	457-465
Ahmet Yusuf CEVHER, Aliye Hilal CEVHER	
“Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sorunu”Konusunda Rastgele Taranan Yayınlar Üzerine Doküman Analizi	466-484

Fulya ÖNER ARMAĞAN, Nagehan DEMİR	
Ortaokul Öğrencilerinin Gözlemesine Yönelik Düşünceleri	485-501
Ahmet ÇOBAN, Sait ÇAKAN	
Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Değerlendirilmesi	502-517
Taşımali Eğitim Açısından Türkiye’de Bölgelerarası Farklılıklar	518-528

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİĞE ETKİSİ: TODA-YAMAMOTO
NEDENSELLİK YAKLAŞIMI**

Prof. Dr. İbrahim ARSLAN

Gaziantep Üniversitesi

Öğr. Gör. İLYAS BAYAR

Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET

İktisat politikalarının temel amaçlarından biri konjonktürel dalgalanmaları kontrol ederek hem ekonomik büyümeyi sağlamak hem de istihdam yaratmaktır. Bu bağlamda makro ekonominin iki kötüsünden biri olarak kabul edilen işsizliği (diğeri enflasyon) azaltmak ve dolayısıyla milli geliri arttırmak suretiyle toplumsal refahın artmasına zemin hazırlamak hem politika yapıcıları tarafından arzu edilen hem de iktisadi yazında halen çalışılan/tartışılan konular arasında yer almaktadır. Küreselleşme ile birlikte sermaye ve emeğin mobilitesi ve gelişmekte olan ülkelerde tasarruf eksikliğinin yatırımları bir bütün olarak olumsuz olarak etkilemesinin gelişmiş ülkelerin sahip olduğu sermaye fazlası birlikte düşünüldüğünde söz konusu durumlar Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) önemini arttırmıştır. Bazı dezavantajlarına rağmen doğrudan yabancı yatırımlarla katma değeri yüksek ve yoğun teknoloji eksenli üretim hatları, düşük maliyetli, kaliteli mal ve ürün üretilmesinin yanı sıra yeni üretim ve yönetim süreçlerinin yatırım yapılacak ülkelere transfer edilmesi başlıca avantajlardan bazıları olarak görülmektedir. Bu avantajlarla birlikte DYY'den beklenen en önemli etki alanlarından biri de istihdam oluşturmaktır. Doğal işsizlik oranı haricinde kırılgan ülkelerde işsizlik oranlarının devresel dalgalanmaları ve potansiyel büyüme oranlarında meydana gelen sapmalar ekonominin istikrarsız bir hal almasına sebebiyet vermektedir. Gelişmekte olan ülkelere yatırımlara kaynak sağlayan portföy yatırımları ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının direkt olarak üretime sevk edilmesi ekonominin stabil bir hal almasına ve dolayısıyla iktisadi büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır. Yapılan çalışmada Türkiye'de ithal ikame ekonomik anlayıştan ihracata dayalı ekonomik anlayışa geçişin başlangıç dönemi olarak kabul edilen 1980'den günümüze doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve işsizlikle olan ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Türkiye için 1980-2018 dönemine ait yıllık verilerin esas alındığı ve Toda-Yamamoto nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların işsizlikle ilgili herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılmamıştır. Fakat aynı

dönemde doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme ile pozitif ve anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme, İşsizlik

GİRİŞ

Ulusal mal, hizmet ve üretim faktörlerinin akışkanlığının yanı sıra finans ve sermaye hareketlerindeki kısıtların kaldırılarak uluslararası bir kimliğe kavuşması globalleşmenin yarattığı en bariz örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için iktisadi refah ve kalkınmanın sağlanması noktasında yerel dinamikler yetersiz kalırken gelişmiş ülkelerde ise söz konusu faktörlerin ülke dışına pazarlanarak ülkede sağlanan büyüme ve gelişmenin daha artırılması amaçlanmaktadır. Sosyal, kültürel, siyasal arena da varlığı hissedilen küreselleşme olgusu özellikle doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte ekonomik sahada da varlığını sürdürmektedir.

Dünyada var olan tüm uluslar daha yaşanılabilir bir hayata sahip olmak için ekonomik bağlamda hem tam istihdamın sağlanmasını hem de sürekli ve sürdürülebilir bir büyümeyi arzulamaktadır. İşsizlik ve ekonomik krizlerin ülke siyasetini yeniden dizayn etme gücünü düşündüğümüzde DYY'lerin önemi bir kez daha anlaşılır hale gelmektedir. Yapılan çalışmada 1980 sonrası Türkiye'ye yapılan dolaysız yabancı yatırımların iktisadi büyüme ve işsizlikle nedensellik ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır. Bu bölümden sonra DYY'ler ile ilgili genel bir profil çizilmiş olup, Türkiye'de DYY-ekonomik büyüme ile DYY-işsizlik üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Sonraki bölümde söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile testler yapılmıştır. Çalışma sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanmıştır.

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KAVRAMSAL ANALİZİ

Doğrudan yabancı yatırım akımları gelişmiş ülke ekonomilerinin egemenliği altında olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde de bu akımın yoğunlaştığı görülmektedir (Krugman vd., 2017: 192). Portföy yatırımları dışında olan yatırımlar (Peker ve Göçer, 2010:1187) olarak kabul edilen DYY veya dolaysız yabancı sermaye yatırımları **“bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezi dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması”** şeklinde ifade edilir. Dış yatırım kavramı mali yatırımlar ve para piyasasında kısa vadeli araçlara (yabancı tahvil, hisse senedi, hazine bonusu, döviz hesabı vb.) yapılan yatırımlar olmak üzere iki başlık altında toplanır.

Dolaysız yabancı yatırımların en belirgin özelliği yatırım yapılan ülkedeki tesislerin mülkiyetine kısmi bir şekilde ya da tamamen sahip olma ve denetim yönetim işlerini yürütmesidir (Seyidoğlu, 2003:718). Bir ülkeye yapılan DYY akımlarından beklenen o ülkede hem ekonomik kalkınmanın artacağı hem de istihdam olanaklarının genişleyeceğine dair öngörülerdir. Toplam talebin dolayısıyla büyümenin belirleyici faktörlerinden biri olan sabit sermaye yatırımları yeni yatırımların uyarılmasını sağlayarak çıktı/üretim miktarının artmasına böylece işsizlik oranının düşmesine zemin hazırlayacaktır. Fakat DYY bir ülkede kurulu olan işletmeyi kısmen veya tamamen satın alma suretiyle gelmişse ne üretim miktarından ne de istihdam hacminde bir artış beklenebilir (Erçakar ve Güvenoğlu, 2018:350). Doğrudan yabancı yatırımların yatırımın yapıldığı ülke üzerinde meydana getirecek pozitif iktisadi etkileri belirleyen unsurlardan biri üretim türünün, tekniğinin ve yapısının kompozisyonudur. Dolaysız yabancı yatırımların yatırımın yapıldığı ülkede ekonominin üretim kapasitesini arttırması, istihdam yaratarak işsizliği azaltması, yeni teknoloji ve yönetim bilgisi getirmesi, döviz girişi sağlaması, ihracatı arttırması vb. yararlarına rağmen kimi olumsuz etkileri de söz konusudur. Özellikle de az gelişmiş ülkelerde yapılacak olan sermaye yatırımları söz konusu ülkede ekonomik balansın bozulmasına neden olabilir. Yabancı sermayeli işletmelerde teknolojinin yoğun olarak kullanılması başka bir deyişle ileri üretim teknikleri uygulanması, üretimin yapıldığı ülkelerde üretimin yapısının geleneksellik arz etmesi ekonomik bütünlüğü zedelemektedir. Bunun yanı sıra “sermaye yoğun teknolojiler” kullanan yabancı işletmeler daha az işçi istihdam ederek işsizliği artırabilir. Ayrıca yabancı işletmelerle rekabet edemeyen yerli işletmelerin piyasadan çekilmesi de işsizliği arttırmaktadır (Seyidoğlu, 2017:684-687).

Türkiye’de DYY’lerin ekonomik süreç içindeki yeri ve konumu tarihsel süreç bağlamında ele alındığında 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı yasa ile başladığı, 1980 sonrası serbest politikalar ile yabancı sermaye yatırımları ile de desteklendiği görülür. Avrupa Birliği’ne katılım süreci ile bu durum artarak devam ettiği gerçeğine ulaşılır (Doğan ve Can, 2016:10). Türkiye’de en belirgin dolaysız yabancı yatırımların başında montaj sanayi gelmektedir. Yabancı sermayedar yatırım yaptığı ülkede düşük ücretlerden yararlanmak, tüketici piyasasına yakın olmak ve aynı zamanda taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak amacıyla montaj sanayi hamlesine ağırlık vermektedir. Bu türden dolaysız yatırımlar başta otomotiv, makine imalat ve kimya sanayi kimya sanayi gibi endüstrilerde görülmektedir. Örneğin otomobil sektöründe yabancı firma ana merkezden getirdiği parçaları kurma ve takma faaliyetleriyle montaj faaliyetini yerine getirir. Türkiye’de bu türden üretim tipi 1960’larda başlamıştır ve artarak devam etmiştir. Türkiye’de 1980 sonrası en çok ilgi gören dolaysız yabancı yatırım türlerinden

biri de yap-işlet-devret modelidir. Yüksek miktarda finansman gerektiren elektrik santralleri, hava alanları, barajlar, metrolar ve karayolları gibi yatırımlar özel kesim ve yabancı sermaye eliyle yapılmasıdır (Seyidoğlu, 2003:718-728).

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türkiye özelinde doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik ve büyüme üzerine yapılan çalışmaları aşağıda sıralamak mümkündür. Peker ve Göçer (2010), çalışmalarında Türkiye’de yabancı doğrudan yatırımların işsizlik üzerine etkisini incelemek amacıyla 2000-2009 yılları arası çeyrek dönem verilerini kullanmak suretiyle Sınır Testi Yaklaşımı ile test yapmışlardır. Yapılan çalışmada YDY (yabancı doğrudan yatırım) ile işsizlik arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulunmamakla birlikte kısa dönemde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Göçer ve Peker (2014), Türkiye, Çin ve Hindistan ülkeleri için 1980-2011 dönemi verilerini esas alarak YDY’nin istihdam üzerindeki etkisini Maki (2012), çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile analiz etmişlerdir. Değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşmenin olduğu; dinamik en küçük kareler yöntemi ile de YDY’deki %10’luk artışın Çin’de istihdamı %0,3 Hindistan’da %0,2 oranında arttırdığını Türkiye’de ise istihdamı %0,2 oranında azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özgür ve Demirtaş (2015), tarafından Türkiye için 1992:1-20013:3 çeyrek verileri esas alarak finansal gelişme ve DYY ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin varlığı Johansen eşbütünleşme testi ile saptanmak istenmiştir. DYY’lerin büyümeye katkısı olmakla birlikte yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Doğan ve Can (2016), Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerine etkisini saptamak için 1970-2011 dönemi verileri ele alınmıştır. Sınır testi yaklaşımının (ARDL’nin) kullanıldığı çalışmada DYY’nin istihdam üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ve dolayısıyla DYY’lerin işsizliği arttırdığı tespit edilmiştir. Şahin (2016), bazı SADC (Lesotho, Madagaskar, Mozambik, Namibya, Güney Afrika, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve) ülkelerinde 1992-2013 dönemini kapsayan dönemde DYY ve istihdam arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla panel dinamik en küçük kareler yöntemi kullanmıştır. DYY’nin istihdamı arttırdığı başka bir deyişle işsizliği azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bostan vd. (2016), çalışmalarında Avrasya ekonomileri için (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan) 1995-2012 dönemine ait iktisadi büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) panel modeli çerçevesinde ele alınmış ve Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi ile ölçülmüştür. Analize göre ekonomik büyümeden DYSY’ye (doğrudan yabancı sermaye yatırımı) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Şahinoğlu ve Mortazavimoulou (2017), çalışmalarında Türkiye’de 1980-2013 dönemi için DYY’nin “ekonomik, sosyal ve politik belirleyicileri” incelenmiş olup;

ekonomik büyümenin DYY'yi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmışlardır. Afşar vd. (2017), Türkiye için 2008-2015 yılları arasında çeyrek dönemler için yaptıkları çalışmada DYY'nin hem iktisadi hem de istihdam üzerine etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erçakar ve Güvenoğlu (2018), doğrudan yabancı yatırımların (DYY) işsizlik üzerine etkisini irdelemek amacıyla 1980-2016 dönemi verilerinin kullanarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamak için Johansen eşbütünleşme testini; değişkenler arasında varsa ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla Granger nedensellik testi uygulamıştır. DYY'deki 1 birimlik artışın işsizlik oranını 1,703 birim azalttığını fakat kısa dönemde DYY ve işsizlik arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

3. VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE BULGULAR

Değişkenler arasında nedenselliğin test edilmesi için kullanılan ilk metodolojik yaklaşım Clive W.J. Granger tarafından ortaya konulan Granger Nedensellik testidir. Bu metodun uygulanması için bazı kıstas ve ön koşullar gereklidir. Serilerin durağan olması, durağan olmayan seriler arasında eşbütünleşme testinin zorunluluğu, durağan hale getirilen seriler arasında eşbütünleşme varsa seriler arasında hata düzeltme modeline (VEC) dayalı nedensellik analizinin gerekliliği; seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin yokluğu durumunda da VAR modeline dayalı nedensellik testinin uygulanmasının gerekmesidir. Serilerin birim kökten arındırılması başka bir deyişle durağanlaşmasının sağlanması için farkların alınması işlemi bilgi kaybına vb. problemlere neden olmaktadır. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinde ise serilerin durağanlığı, aynı seviyede bütünleşik olup olmadıkları gibi durumlar seriler arasından sağlıklı bir nedensellik araştırması yapılmasına mâni değildir. Bu bağlamda ön test veya eşbütünleşme testine ihtiyaç duyulmadan uygulanabilen bu sistemde iki öncülün doğru bir şekilde tespiti nedenselliğin sınanmasını başarılı kılar. 1- VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi. 2- Değişkenlerin maksimum bütünleşme düzeyinin tespit edilmesi (Göktaş vd, 2018:57-60). Bu yöntemde “*düzeydeki değişkenler ile maksimum bütünleşme derecesi kadar fazladan gecikme eklenerek [k+(dmax)]. dereceden VAR modeli tahmin edilmekte ve MWALD hipotez testi*” uygulanabilmektedir (Akkaş ve Sayılğan, 2015:575). VAR modeli şu şekilde kurulabilir (Doğan, 2017:24):

$$YY_{tt} = \alpha\alpha_0 + \sum_{ii=1}^{pp+ddddd} + \sum_{ii=1}^{pp+ddddd} \alpha_{2ii} + u_{tt} \quad (1)$$

$$XX_{tt} = \beta\beta_0 + \sum_{ii=1}^{pp+ddddd} \beta_{1ii} + u_{tt} + \sum_{ii=1}^{pp+ddddd} \beta_{2ii} YY_{tt} - ii + v_{tt} \quad (2)$$

1 numaralı denklem için hipotezler şu şekildedir:

H_0 : Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.

H_1 : Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.

Yapılan çalışmada Türkiye için 1980-2018 dönemine ait doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin varsa varlığı ve yönünün belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler yıllık olup, World Bank Data verilerinden elde edilmiştir. Veriler oran halinde (GSYİH içindeki payı) olduğu için logaritmik dönüşüme ihtiyaç duyulmamıştır. Ekonometrik analizlerde kullanılacak olan serilerin durağanlığının sağlanması önemlidir. Zira durağanlık sahte regresyonu problemini ortadan kaldırır. Çalışmada serilerin durağanlıklarının sınanmasında Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF: Augmented Dickey–Fuller) testi uygulanmıştır.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları (Düzey Değerler)

Sabitli ve Trendli			
Değişkenler	ADF Test İstatistiği	t-istatistik	Olasılık
Doğrudan Yabancı Yatırım (% GSYİH)	Kritik Seviyeler	-2.763.325	0.2191
	1% level	-4.226.815	
	5% level	-3.536.601	
	10% level	-3.200.320	
Büyüme Oranı (%)	ADF Test İstatistiği	t-istatistik	Olasılık
	Kritik Seviyeler	-6.563.923	0.0000***
	1% level	-4.226.815	
	5% level	-3.536.601	
	10% level	-3.200.320	
İşsizlik Oranı (%)	ADF Test İstatistiği	t-istatistik	Olasılık
	Kritik Seviyeler	-2.806.278	0.2060
	1% level	-4.296.729	
	5% level	-3.568.379	
	10% level	-3.218.382	

Not: *,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir

Tablo 1 irdelendiğinde büyüme oranının düzey değerde % 1 anlamlılık düzeyinde durağanlaştığı, doğrudan yabancı yatırım ve işsizlik oranının ise düzey değerlerde birim kök içerdiği yani durağan olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları (Birinci Farklar)

Sabitli ve Trendli			
Değişkenler	ADF Test İstatistiği	t-istatistik	Olasılık
Doğrudan Yabancı Yatırım (% GSYİH)	Kritik Seviyeler	-5.399.148	0.0005***
	1% level	-4.234.972	
	5% level	-3.540.328	
	10% level	-3.202.445	
İşsizlik Oranı (%)	ADF Test İstatistiği		
	Kritik Seviyeler	-4.622.939	0.0046***
	1% level	-4.296.729	
	5% level	-3.568.379	
	10% level	-3.218.382	

Not: *,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir

Tablo 2 incelendiğinde doğrudan yabancı yatırımlar ve işsizlik oranı serilerinin birinci farkları alınarak %1 anlamlılık düzeyinde durağanlıkları sağlanmıştır. Durağanlık sınaması yapıldıktan sonra maksimum eş bütünleşme seviyelerinin 1 olduğu tespit edilmiş ve daha sonra VAR modeli tahmin edilerek optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesine geçilmiştir.

Tablo 3. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-157.9390	NA	47.77035	12.37992	12.52509	12.42172
1	-1.251.801	55.43813*	7.737449*	10.55232*	11.13298*	10.71952*
2	-1.191.780	8.772334	10.07555	10.78292	11.79908	11.07554
3	-1.127.819	7.872083	13.39245	10.98322	12.43487	11.40125
4	-1.066.940	6.087955	19.87441	11.20723	13.09437	11.75066

Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bilgi Kriteri esas alınarak gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Tablo 3'te görüldüğü üzere gecikme uzunluğu 1 olarak tespit edilmiştir. Durağanlıkları sağlanan serilerin maksimum bütünleşme seviyeleri de 1 olarak belirlendikten sonra VAR nedensellik testinde kullanılacak gecikme uzunlukları 2 [(k=1)+(dmax=1)] olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Toda-Yamamoto Nedensellik İlişkisi

Nedenselliğin Yönü	Genişletilmiş Gecikme Uzunluğu	MWALD istatistiği	Olasılık
DYY EB	2	6.499.111	0.0388**
EB DYY	2	1.864.453	0.3937
DYY UE	2	1.837.748	0.3990
UE DYY	2	2.951.539	0.2286

Not: *,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir

Tablo 4' e bakıldığında Toda-Yamamoto nedensellik testi, doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyüme doğru bir nedenselliğin olmadığını açıklayan H_0 hipotezini %5 anlamlılık seviyesinde reddetmiştir. Yani H_1 hipotezi kabul edilerek doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu kabul edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik oranı arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılamamıştır.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde en belirgin sorunlardan biri olan tasarruf yetersizliğinin yol açtığı ekonomik büyümenin sağlanamaması ve istihdam artışının yaratılamamasıdır. Bu anlayıştan hareketle DYY'lerden arzu edilen yatırım yapılan ülkede reel anlamda iktisadi büyüme meydana getirmesi ve istihdam yaratmasıdır. Türkiye açısından DYY'ler hem teknolojik yoğun üretim anlayışı sunması hem de üretim anlayışında küresel rekabette yer edinmesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'de mevcut tesisleri/şirketleri satın almaları, şirket birleşmeleri şeklinde olması hem işsizliği azaltması hem de ekonomik büyüme sağlaması noktasında katkısı sınırlı olmaktadır. Çalışmada 1980-2018 dönemi yıllık verileri esas alınarak zaman serisi analizi yöntemi ile DYY'lerin ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Serilerin durağanlıklarının sağlanması için ADF (Augmented Dickey Fuller) birim kök testi yapılmıştır. Maksimum bütünleşme seviyesi belirlendikten sonra VAR modeli kurularak uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Diğer nedensellik testlerine kıyasla daha az kısıtlara sahip Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. DYY ile işsizlik arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemekle birlikte DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Türkiye için 1980-2018 dönemine ait yıllık verilerin esas alındığı ve Toda-Yamamoto nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların işsizlikle ilgili herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılmamıştır. Fakat aynı

dönemde doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme ile pozitif ve anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Ekonomik büyümeyi pozitif etkileyen bir unsur olarak DYY'ye yapılacak teşviklerin artması, özendirici politikaların inşa edilmesi ile birlikte istihdamı artıracak kimi uygulama ve tekniklerin teşvik edilmesi gerekir.
- Ülkeye gelen DYY'lerin mevcut üretim tesislerini arttırmaktan ziyade yeni üretim sahaları açmalarını teşvik edecek bir iktisadi programın oluşturulması önemlidir. Bu türden bir uygulama işsizlik oranını düşürecektir.
- Mülkiyet hakkına dayalı hukuki güvence sağlayan bir altyapı kurulması gereklidir.
- DYY'lerin yaptıkları teknolojik yoğun yatırımlara uygun bir şekilde beşerî sermayeyi sağlayacak ve geliştirecek bir eğitim sisteminin inşa edilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Afşar, B., Cura, F. Ve Tekkulak, M. (2017). *İktisadi Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması (2000-2015)*, Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 12 (12), 1-20. www.turkishstudies.net.

Akkaş, M. E. ve Sayılğan, G. (2015). *Fiyatları Ve Konut Kredisi Faizi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi*. Journal of Economics, Finance & Accounting, 2 (4): 572-583.

Bostan, A., Kelleci, S. Ü. ve Yılmaz, A. (2016). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Avrasya Ekonomileri Örneği*, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi 5(5), 23-36.

Doğan, B., & Can, M. (2016). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdamı Etkiliyor mu?: Türkiye Örneğinde ARDL Sınır Testi Yaklaşımı*. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 53(614), 9-20.

Doğan, B. (2017). *Ekonomik Küreselleşme Ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi*. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54(628), 19-27.

Erçakar, M , Güvenoğlu, H . (2018). *Doğrudan Yabancı Yatırımların İşsizlik Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2016)*. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (ICEESS' 18), 349-356. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/anemon/issue/39147/452731>

Göçer, İ., & Peker, O. (2014). *Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkisi: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneğinde Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi*. Yönetim ve Ekonomi, 21(1), 107- 123.

- Göktaş, P., Pekmezci A., ve Bozkurt, K. (2018). *Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünleşme ve Kısa Dönem Nedensellik İlişkileri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özgür, I, M ve Demirtaş, C . (2015). *Finansal Gelişme Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*”. Social Sciences, 10 (3), 76-91.
- Krugman, P .R.; Obstfeld, M. ve Melitz, M. J. (2017), *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*, Karaçimen,E. (Çev.), Palme Yayıncılık, Ankara.
- Peker, O., & Göçer, İ. (2010). *Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye’deki İşsizliğe Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı*, Ege Akademik Bakış, 10(4), 1187 – 1194.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat*, 15. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat*, 21. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Şahin, L. (2016). *Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisinin Ampirik Analizi: SADC Ülkeleri*, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, ss. 103-118.
- Şahinoğlu, T. ve Mortazavimoulou, M. (2017). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Belirleyicileri*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(50), s.145-164.

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (1980-2018)

Prof. Dr. İbrahim ARSLAN

Gaziantep Üniversitesi Öğr.

Gör. İLYAS BAYAR

Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET

Bütçe açığı ve cari açığın eşanlı olarak ortaya çıkması ikiz açık olarak ifade edilir. Gelişmekte olan ve de yükselen piyasalar ekonomisi sınıflandırmasına dahil edilen Türkiye gibi ülkelerde hem bütçe açığı hem de cari açık kronik bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durumun varlığı ekonomik istikrarın oluşmasını sekteye uğratan faktörlerden bazılarını ifade etmektedir. Bu bağlamda iki açık arasındaki ilişkinin yönü ve etkileşim derecesi önem kazanmaktadır. İki ana akım yaklaşımdan biri olan Geleneksel görüş (Keynesyen) ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu savunurken, diğer yaklaşım olan Ricardo Denklik hipotezi ikiz açık hipotezinin geçersiz olduğu savını dile getirmektedir. Çalışmanın amacı ikiz açık hipotezinin geçerliliğini sınamak amacıyla 1980-2018 dönemi bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkinin yönünü ve etkileşim derecesini test etmektir. Zaman serileri analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada yıllık veriler esas alınarak değişkenler arasındaki ilişki için regresyon analizi, söz konusu dönemde veri değişken seti arasında nedensellik ilişkisinin belirlenmesi amacıyla da Granger nedensellik sınaması yapılmıştır. İki açık arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılmamış dolayısıyla da Ricardo Denklik Hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkiz Açıklar Hipotezi, Ricardo Denklik Hipotezi, Bütçe Açığı, Cari İşlemler Dengesi

GİRİŞ

Makro ekonomik istikrarın sağlanması ve ulusal refahın korunması/artırılması noktasında bütçe dengesi ve cari işlemler hesabı dengesi arasındaki ilişkinin/etkileşimin belirlenmesi politika yapımcılar açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda ekonomik kırılganlığın bir ifadesi olan ve özellikle de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine sekte vuran durumlardan bazıları bütçe açığının (kamu gelirlerinin kamu harcamalarından az olması) ve cari açığın (ülkenin dışsatımıyla dışalımını arasında oluşan açık, dış ticaret açığı) eşanlı ortaya çıkardığı ikiz açık ve

buna ek olarak yatırım-tasarruf açığının eklemelenmesiyle meydana gelen üçüz açıktır. Gelişmekte olan ve ayrıca yükselen ekonomiler sınıfına dâhil edilen ülkelerde ikiz açık hipotezi ile ilgili olarak genel kabul gören yaklaşım şu şekildedir. Kamu açıklarının varlığı durumunda ortaya çıkan finansman ihtiyacını karşılamak için faiz oranlarının yükseltilmesi gerekir. Faiz oranlarının yükseltilmesi ile birlikte ülkeye yabancı yatırımcı girişi artacak ve bu durum yerli paraya olan talebi artırarak yerli paranın değerinin artmasına, ithalatın ucuz hale dolayısıyla dış ticaretin yani cari işlemler açığının varlığına neden olacaktır.

Gelişmekte olan ve aynı zamanda yükselen ekonomiler sınıfında yer alan Türkiye gibi ülkelerde de ekonomik açmazların aşılması için söz konusu hipotezin geçerliliğinin sınanması ekonomik politikaların oluşmasında projeksiyon ve öngörü oluşturması bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada bu görüşler ışığında Türkiye’de ikiz açık hipotezinin geçerliliğini sınamak için ihracata dayalı ekonomik büyümenin ve dış ticaretin gelişim ve ilerleme seyri gösterdiği yıllar olan 1980’den başlayarak günümüze kadar bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki ekonometrik yöntemlerle analiz edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde bütçe dengesi ve cari işlemler dengesinin bilhassa gelişmekte olan ülkeler açısından önemi ve iktisat yazınında geçirdiği evreler iktisadi düşünce tarihi perspektifinden açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ikiz açıklar hipotezinin kavramsal bir analizi yapılarak Türkiye üzerine yapılan çalışmalar gözden geçirilmiştir. Dördüncü bölümde belirtilen döneme ait verilerin istatistiksel bir zemine oturması amacıyla zaman serisi yöntemiyle ekonometrik analiz yapılmıştır. Çalışma son olarak sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanmıştır.

1. BÜTÇE DENGESİ VE CARİ İŞLEMLER DENGESİNE KAVRAMSAL VE TARİHİ BİR PERSPEKTİF

Ekonomik istikrarın sağlanması için hedeflenen para, maliye ve gelirler politikasının bir bileşimini ifade eden iktisat politikasının cari işlemler dengesini sağlamak gibi temel bir amacı vardır (Serin, 1999:2; Pınar, 2010:20; Samuelson ve Nordhaus, 2010:370, Eğilmez ve Kumcu, 2011:329). İktisadi politikalar oluşturulurken bütçe açığının/dengesinin ne ölçüde ve nasıl olması gerektiği iktisadi düşünce tarihinin evrimiyle paralel bir seyir izler. Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla devletin hükümlerlik yetkisine dayanarak kişi, kurum/kuruluşlardan kanun yoluyla topladığı paralar vergi (kamu gelirinde en büyük paya sahip) kavramının karşılığıdır. Aynı anlayışla devletin kamu hizmetlerini yerine getirmek amacıyla yaptığı harcamalar da kamu harcaması kavramını ifade eder. Kamu gelir ya da kamu harcamalarının ekonomideki rolü/etki derecesi ne olmalıdır sorusu, devletin ekonomideki rolü/ağırlığı ile şekillenmektedir. İktisadi düşünce tarihi irdelendiğinde, devlete yüklenen

anlam, harcama/vergilerin ne mahiyette olması ile paraleldir. Klasik iktisat, minimal etkin devlet anlayışını savunduğu için devletin yalnızca güvenlik, adalet ve savunma rolü üstlenmesi gerektiğini, ekonomik rolünün en az olması gerektiğini dile getirmiştir. Özellikle sanayi devrimi sonrası kitlesel üretimin sermaye birikimini gaye edindirmesi ve kapitalizmin büyüme motorunu ifade eden yüksek kar için düşük ücret anlayışı, şehirleşme sorunları, çocuk ve kadın işçilerin uzun süre ve sağlıksız bir ortamda çalıştırılması, piyasa ekonomisini savunan kesimlerce de devletin ekonomideki rolünün daha fazla olması gerektiğine ikna etmiştir. 1870’li yıllardan sonra marjinalistlerin piyasa başarısızlığı noktasında “görünür el” ile devletin ekonomiye müdahalesini ifade etmesi, refah iktisadının yaygınlaşması, 1929 ekonomik buhranı ekonomik faaliyetler noktasında devletin rolüne geniş bir alan atfetmiştir. Bu döneme kadar tercih edilen “denk bütçe” esasına dayalı iktisadi politikalar buhran ile birlikte talep yaratmak amacıyla bütçe açığına gidilebilir prensibine yer bırakmıştır. 1970’lere kadar iktisadi politikaların ana omurgasını maliye politikası eksenli ekonomik anlayış oluştururken 1973-1974 krizi ile birlikte para politikası özellikle de monetarist anlayışa bir artma eğilimi olmuştur. 1970 öncesi ekonomik politikalar piyasa başarısızlığı etrafında şekillenirken 1970’ler ve sonrasında hükümet başarısızlığı etrafında kamu kesiminin küçültülmesi yoluna gidilmiştir. 1980 sonrası liberal rüzgâr tekrar esmeye başlamış ve yıllarca minimal devlet anlayışı hüküm sürmüştür. ABD kökenli 2009 Mortgage krizi ile birlikte devlet ve ekonomik ağırlık tekrar sorgulanmış ve kriz sonrası ekonomik anlayış devletin piyasaya etkin müdahalesi ile sonuçlanmıştır. Her ne kadar mali kurala dayalı ekonomik politikaların bütçe disiplinine dair önemi özellikle Kamu Tercihi Teorisi bağlamında Anayasal İktisat anlayışı tarafından savunulmuşsa da özellikle yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler için bu durum kaygan bir zemini ifade etmektedir. Ekonomik yazında son yıllarda aktif bir şekilde kullanılan başta FED raporları ve rating kuruluşlarının sıklıkla atıfta bulunduğu kavramlardan birisi de ekonomik kırılganlığı bir bütün olarak ifade eden mali ve finansal kırılganlıktır. Bu bağlamda FED’in ekonomik kırılganlığın ölçülmesi belirlediği altı göstergeden ikisi doğrudan bütçe ve cari işlemler açığı ile ilgili olup i) Cari işlemler dengesinin gayri safi yurt içi hasılaya (GSYİH) oranı, ii) Gayri safi (brüt) hükümet borcunun GSYH’ye oranı, şeklinde ifade edilmiştir. (FED, 2014: 28-29): Bir ülkenin ekonomik istikrarının saptanmasında dış ödemeler dengesi önemli bir yer tutar. Bu bağlamda dış ödemeler dengesinin önemli bir toplamını cari denge teşkil eder. Dış ödemeler bilançosundaki denge ya da dengesizlik durumu bir ülkenin, uluslararası ödeme gücünün bozulmasını ya da iyileşmelerini gösterir. Bu durum çoğu defa bir ülkenin uluslararası arenadaki ekonomik ve mali itibarının göstergesi olarak kabul edilir. Bir ülkede uygulanan

iktisadi ve mali politikalarındaki başarı ya da başarısızlığın göstergesi olarak dış ödemeler bilançosu kabul edilir (Seyidoğlu, 2017:348). Gerçek hayatta bir ülkenin dış ticaret dengesi nadiren gerçekleşir. Cari hesap dengesi ihraç edilen mal ve hizmetler ile ithal edilen mal ve hizmetler arasındaki farktır. Bir ülkenin ithalatı ihracatı aştığında cari işlemler açığı, ihracat ithalatı aştığında ise cari işlemler fazlası olur (Krugman vd., 2012:300). Bu bağlamda Türkiye ihracatının ithalatı karşılama düzeyinin istenilen seviyede olmaması, ithalat kalemlerinin doğrudan reel kaynak yaratan petrol ve doğalgaz gibi enerji ürünlerine bağlı olması, ileri teknolojik ve katma değerli ürünlerin ihracat kalemlerinde azlığı dış ticarete kronik problemlere sebep olmaktadır. Aynı zamanda gerek kamu gerekse özel sektörün dış borç ve faiz ödemelerinde ciddi sorunlar oluşturmaktadır (Seyidoğlu, 2017:381-382).

Türkiye'nin kalkınma hamlesini sürdürebilir bir zemine oturtması için bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkinin tespiti oldukça önemlidir. Kalkınmanın sağlanabilmesi yolunda gerekli olan yatırımları finanse etmek için tasarruf boyutu kritik bir önem arz eder. Milli gelirden yatırıma ayrılması gereken pay yetersiz olursa tasarruflar düşük olur. Kalkınma hızının reel hayata geçirilmesi noktasında düşük gelir seviyesinin beraberinde yol açtığı düşük tasarruflar “tasarruf açığının” yatırımları finanse edememesi ile birlikte söz konusu durum bütçe açığına neden olur. Aynı zamanda ekonomik kalkınma ithalatı gerektiren ve özellikle de başlangıçta sermaye malının ithalatını gerekli kılan ve bu malların finanse edilmesi döviz varlığını gerektirir. Bu bağlamda ihracatın kompozisyonu önem taşımaktadır. İhraç edilen mallar temel ilkel ürünler ise döviz getirisi çok sınırlı olur ve buru durumun kalkınmaya yansımaları az bir düzeyde kalır. Bu durum da dış ticaret açığına neden olur (Zengin, 2000:38). Bu bilgiler ışığında genelde dış ödemeler dengesi özelde de cari işlemler dengesi ve bütçe disiplinin iktisat politikalarının oluşturulmasında, sürdürülebilir bir refah sağlama noktasında önemli bir yere sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

2.İKİZ AÇIK HİPOTEZİ: TEORİK BİR ÇERÇEVE

Ekonomiyi bir bütün olarak ele aldığımızda yatırım-tasarruf, ihracat-ithalat, kamu harcamaları-kamu gelirleri arasındaki denge ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli işlevler görmektedir. Bu bağlamda hükümetin bütçe dengesi ve ticaret dengesi ikiz açıklar ile anılır (Mankiw, 2011:127). İkiz açıklar hipotezi bütçe açığı ve cari açık arasında kuvvetli bir korelasyonun var olduğunu ileri sürer. Hem ekonomik konjonktürde hem de açık ekonomi makro iktisadında temel sorunlardan biri kamu sektörü (genel hükümet) açıklarıyla cari hesap açıkları arasındaki ilişkidir. Esasında kamu kesimi ile cari açık arasındaki ilişki karışıktır ve çoğu zaman, iki açığın güçlü ve olumlu bir şekilde ilişkili olduğu savunulmaktadır. İkiz açık

bir ekonomide hem bütçe açığının hem de cari açığın aynı anda var olma durumunu ifade eder (Paradagonas ve Stournaras, 2006:596-97, Bocutoğlu, 2016:47) ve genellikle kamu hesaplarında meydana gelen önemli bir bozulmayı ifade eder (Terra, 2016:92).

İkiz açıkların varlığına/yokluğuna dair dört farklı senaryodan bahsetmek mümkündür (Hashemzadeh ve Wade, 2006:3):

1. Bütçe açıkları ticari açığa neden olur.
2. İki açık arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
3. İki açık arasında doğrudan bir ilişki vardır.
4. Ticaret açığı bütçe açığına neden olur.

İkiz açıklar ile ilgili matematiksel gösterim şu şekilde ifade edilebilir. Açık bir ekonomide ulusal gelir ülke içinde üretilen mal ve hizmetlere yurt içi ve yurt dışından yapılan harcamaların toplamını ifade eder (Krugman vd, 2012:299-304). Özdeşlikler şu şekilde kurulabilir:

Y: Milli Gelir (GSMH)

C: Özel Tüketim Harcamaları

I: Özel Yatırım Harcamaları

G: Hükümet Harcamaları

EX: İhracat

EM: İthalat

CA: Cari Hesap

$$Y=C+I+G+EX-EM \quad (1)$$

$$CA=EX-EM \quad (2)$$

(1) ve (2) özdeşlikten hareketle milli gelir ve cari hesap arasındaki ilişki

$$Y-(C+I+G) = CA$$

$$CA= Y-C-I-G$$

$$CA+I=Y-G-C \quad (3)$$

Özel kesim tasarrufu, harcanabilir kişisel gelirin tüketime ayrılmayan kısmını ifade eder. Harcanabilir gelir, ulusal gelirden hane halkı ve firmalardan toplanan net vergilerin çıkarılmasıdır. Hükümet tasarrufu ise kamu (vergi) gelirlerinden hükümet harcamalarının çıkarılmasıyla ortaya çıkar.

Sp= Özel Kesim Tasarrufu

Sg= Hükümet Tasarrufu

$$Sp = Y-T-C$$

$$Sg = T-G$$

Tanımlanan iki farklı tasarrufun toplanmasıyla ulusal tasarruf elde edilir.

$$S_p + S_g = (Y - T - C) + (T - G) \quad (4)$$

(2) nolu özdeşlikten

$$S_p + S_g = Y - G - C$$

$$S_p + S_g = CA + I$$

$$S_p = CA + I - S_g = CA + I - (T - G) = CA + I + (G - T) \quad (5)$$

$$CA = S_p - I - (G - T)$$

(CA) Cari işlem dengesini, (G - T) Kamu kesimi dengesini, (S_p - I) özel tasarruflar ile özel yatırımlar arasındaki farkı ifade eden tasarruf açıklarını göstermektedir.

$$CA = (S_p - I) - (G - T) \quad (6)$$

Bütçe açıklarındaki herhangi bir artış özel tasarruf ve özel yatırım arasındaki fark ile denkleştirilmediği sürece cari hesap dengesindeki açığa neden olacak ve bu durum ikiz açık olgusuna işaret edecektir.

İkiz açık hipotezi ile ilgili yaklaşımlarda bir konsensüsün varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu konuda üç yaklaşım ve iki farklı görüş ortaya çıkmıştır (Uğur ve Karatay, 2009:119).

1. Geleneksel yaklaşımda (Keynesyen Yaklaşım), bütçe açıkları ve cari açıklar arasında iddia edilen ilk anlayış iki açık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve bu durumun Mundell-Fleming analizi ile açıklandığıdır. Geleneksel yaklaşım bütçe açıklarının dış ticaret açıkları üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı bir şekilde 2 etkiye sahip olduğunu iddia eder (Kılavuz ve Dumrul, 2012:244; Bilgili ve Bilgili, 1998:7):
 - a- Doğrudan Etki: Kamu harcamalarının artırılması ve vergilerin azaltılması yoluyla genişletici maliye politikası uygulamaları ekonomik aktörlerin üretim ve tüketim faaliyetlerine pozitif bir katalizör etkisi yaratarak ulusal gelirin artmasına ve bu duruma bağlı olarak ithal mallara olan talebin artmasına neden olur. Aynı zamanda ihraç mallara olan talebin veri ve diğer ülkelerin ithalatlarında bir değişme olmayacağı varsayımından hareket ettiğimizde dış ticarete ulusal tasarruftaki düşüşe eşit bir açık oluşturur.
 - b- Dolaylı Etki: Genişletici bir maliye politikasının döviz kuru üzerinde yaratacağı değişmelerin dış ticaret üzerinde oluşturacağı etki ile açıklanmasıdır. Bütçe açığının toplam talebi artış yönünde tetiklemesi amaçlandığında bu durumun sonucu olarak devletin bütçe açıklarını finanse etmek için borçlanmaya başvurması ve iç faiz oranlarının yukarıya çıkması ile başlar, faiz oranlarının yükselmesi ülkeye sermaye girişini artırır ve böylelikle ülke parası değer

kazanarak ihracat pahalılaşmasına, ithalatın ucuzlamasına neden olur ithalat artar; ihracat azalır ve en nihayetinde cari işlem dengesinde bir bozulma meydana gelir.

2- Geleneksel yaklaşımda ileri sürülen bütçe açıkları ve cari açıklar arasında pozitif korelasyon parasal yaklaşım tarafından da benimsenmektedir. Parasalcı yaklaşım geleneksel yaklaşıma ek olarak parasal boyutunu dahil etmektedir.

3- Ricardocu anlayışın savunduğu hipotez, geleneksel ve parasal yaklaşımın aksine, dış ticaret dengesinin yatırım miktarı, faiz oranları ve bütçe açığının oluşturduğu değişimlerden etkilenmediği görüşüdür. Ricardocu denklik yaklaşımı geleneksel modelin aksine bütçe dengesi ve dış ticaret dengesi arasında doğrudan bir ilişki olmadığını ileri sürer. Bu yaklaşıma göre tüketiciler bugünkü vergi gelirlerindeki azalmanın gelecekteki bir vergi artışı ile telafi edileceği düşüncesine sahiptirler. Bu bağlamda uygulamaya konulacak ve harcanabilir gelirden artışa neden olacak bir vergi indiriminin tüketim faaliyeti ile neticelenmeyeceği görüşü hakimdir. Çünkü rasyonel beklentilere sahip olan tüketici gelecekteki vergi artışını telafi etmek adına bugünkü harcanabilir gelirdeki artışı tasarruf edecektir. Bundan dolayı vergi gelirlerindeki azalmanın yol açacağı bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasında bir korelasyon olmayacaktır (Helliwell'den aktaran Zengin, 2000:40).

İkiz açıklar hipotezinin geçerli olup olmadığına dair Türkiye ekonomisi üzerine yapılan birçok çalışma mevcuttur. Söz konusu çalışmalarda bir uzlaşıya varıldığını söylemek güçtür. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

Zengin (2000), 1987-1999 dönemi arasında bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki etkileşim ve korelasyonun yönünü tanımlamak için söz konusu ilişkiyi etkileyebilecek bazı ekonomik göstergeler ve sekiz değişkenli yapısal olmayan otogresif bir model kurmuştur. İkiz açık hipotezini destekler mahiyette bütçe açıklarından ticaret açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ata ve Yücel (2003), Türkiye'de bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi incelemek adına 1975-2002 dönemi yıllık verilerini, ekonometrik yöntem olarak Engle-Granger (E-G) iki aşamalı eşbütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testiyle sınamışlardır. Eşbütünleşme analizi bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmiştir. Çalışmada ayrıca bütçe açıklarından cari açıklara doğru birince gecikmede, cari açıklardan bütçe açıklarına doğru üçüncü ve yedinci gecikmede nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ay, Karaçor, Mucuk ve Erdoğan (2004), 1992-2003 yılları arasında aylık veriler bazında Granger Nedensellik ve regresyon analizi yardımı ile bütçe açıkları ve cari işlem açıkları arasında nedenselliğin ilişkisi ve yönüne dönük yapılan çalışmada Keynesyen geleneksel görüşün Türkiye için geçerli olduğu ve iki açık arasında karşılıklı bir

etkileşimin bulunduğu sonucuna varılmıştır.Şen (2007), 1983-2005 dönemi yıllık verilerden hareketle Granger nedensellik testi ve regresyon yardımı ile yaptığı çalışmada ikiz açık arasında ilişkinin olmadığı ve Ricardo Denklik hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Kılavuz ve Dumrul (2008), 2006-2012 yılları çeyrek dönem verileri ile sınır testi, VAR analizi ve Granger nedensellik testi uygulamıştır. Çalışmanın sonucunda bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Karatay (2008) Türkiye’de ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini sınamak için 1990-2006 yılları arasında 3’er aylık verileri kullanarak bir çalışma yapmıştır. Sonuç olarak Türkiye ekonomisi için ikiz açıklar hipotezinin geçerli ve bu etkileşimin çift yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir deyişle hem cari işlemler açığının bütçe açıklarına neden olduğu hem de bütçe açıklarının cari işlemler açığına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mucuk (2008) 1989-2004 dönemi çeyrek verilerini temel alarak En Küçük Kareler Yöntemi, VAR ve Granger nedensellik yöntemlerini kullanarak yaptığı çalışmada açıkların karşılıklı nedensellik ilişkisi içinde olduklarını ve bütçenin etki gücünün daha fazla olduğunu saptamıştır.

Erdinç (2008) 1950-2005 dönemi yıllık verilerden hareketle bütçe açığı ve dış ticaret açığı serileri kullanarak yaptığı çalışmada, her iki veri serisini zımni GSMH deflatörü kullanarak reel hale getirmiş ve ikiz açıklar hipotezini test etmek amacıyla VAR modeline dayanan Johansen eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma Geleneksel Keynesyen yaklaşımını destekler nitelikte olup bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğuna başka bir deyişle cari açığın bütçe açığına neden olmadığını iddia etmektedir.Kör (2012), 1992-2011 dönemini esas alarak bütçe açığı-cari açık ilişkisinin boyutunu VAR analizi, etki-tepki fonksiyonu ve Granger nedensellik analizi ile araştırırken iki değişken arasında bir nedensellik olmadığını ve Ricardocu Denklik hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Tunçsiper ve Sürekçi (2011), 1987:1-2007:3 çeyrek verileri kullanarak vektör otogresif model (VAR) kullanarak ikiz açıklar hipotezini sınadıkları çalışmada Türkiye’de söz konusu dönemde Keynesyen Geleneksel yaklaşımı desteklenmeyip, Ricardo Denklik yaklaşımı desteklenmiştir. Yani kamu kesimi borçlanma gereğinden ve iç borçlanmadan cari işlemler dengesine doğru ya da tersi bir nedensellik ilişkisine ulaşılmamıştır.Telatar (2013), çalışmasında 1994-2013 dönemleri arasında 3’er aylık verileri kullanmak suretiyle Sınır testi uygulamıştır. Cari İşlemler dengesinden bütçe dengesine doğru negatif bir ilişki bulunmadığı savını dile getirmiştir.

Azapoğlu (2014), Johansen eşbütünleşme analizi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik metotlarını uygulayarak 1998 (1)-2013 (2) dönemi 3'er aylık verileri kullanarak elde ettiği çalışma sonucunda bütçe açıklarının cari işlemler üzerinde pozitif bir etkiye ulaşmadığı sonucuna varmıştır. Yılmaz (2015), 1975-2013 dönemini kapsayan ve yıllık verileri esas alan çalışmasında eşbütünleşme analizi, vektör hata modeline dayalı Granger nedensellik metodunu kullanarak Türkiye'de ikiz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

3. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmamız Türkiye'nin ihracata dayalı ekonomik modele geçişini simgeleyen ve dışa açık ticaretin başlangıç yılları kabul edilen 1980-2018 dönemini kapsamakta ve ekonometrik yöntem olarak zaman serisi yaklaşımı kullanılmaktadır. Veri seti yıllık bazda olup, E-views 9 paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada veri setini meydana getiren temel göstergeler olarak cari işlemler dengesi ve bütçe dengesi verileri kullanılmıştır. Cari açık değişkenine ait göstergeler TCMB'nin elektronik veri tabanından (EVDS) elde edilirken bütçe açığına dair göstergeler Maliye Bakanlığının Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BUMKO) verilerinden elde edilmiştir. Bütçe dengesine ait veriler 1980-2005 yılları arası Konsolide Bütçe Dengesi, 2006-2018 yılları arası Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi verileri şeklinde kullanılmıştır. Cari işlemler dengesi verileri ise TL'ye dönüştürülerek ele alınmıştır. Çalışmanın veri setinde negatif değerlerin yer alması nedeniyle logaritmik dönüşümler yapılmamıştır.

Analizin çalışma kapsamını aşağıdaki adımlar oluşturmaktadır:

1. Değişkenlerin birim kök içerip içermediğini yani durağanlığın test edilmesi gerekir.
2. Granger nedensellik testi ile veri seti için belirlenen dönemde (1980-2018) varsa nedensellik ilişkisinin yönü incelenecektir. Bu işlemi geçilmeden önce gecikme uzunluğunun tespiti gereklidir.
3. İktisadi değişkenler arasındaki ilişkileri ölçmek için regresyon analizini gerekli kılar.

3.1 Birim Kök Testi

Zaman serisi yaklaşımının ekonometrik yöntem olarak belirlendiği çalışmamızda, analizin öncül aşamasını oluşturan veri seti değişkenlerinin durağanlığının sınanması için birim kök sınaması yapılmıştır. Bir zaman serisinin başka bir zaman serisine göre regresyonu hesaplanırken iki seri arasında gözlenen yüksek R^2 'nin ortaya çıkardığı ilişkinin gerçek ya da düzmece olduğunun anlaşılması zaman serisinin durağanlaşmasıyla ortaya çıkar (Gujarati, 2010:709). Çalışmamızda yıllık veriler kullanıldığından mevsimsel etkilerin araştırılmasına gerek kalmamıştır.

Tablo 1. ADF Durağanlık Testi Sınaması (Bütçe Açığı)

	Bütçe Açığı				
	ADF Değeri	McKinon Kritik Değer			Olasılık
		1%	5%	10%	
Sabitli	-3.605483	- 3.621023	- 2.94342	- 2.610263	0.0104**
Sabitli ve Trendli	-3.554467	- 4.226815	- 3.536601	- 2.200320	0.0481**

Not: *,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir

Tablo 1 incelendiğinde, bütçe açığı için yapılan ADF birim kök testinde hem sabitli hem de sabitli ve trendli test istatistiğinin bütçe açığı değişkeni için %5 ve % 10 kritik değerlerinin mutlak değerinden küçük çıktığı görülür.

Tablo 2. ADF Durağanlık Testi Sınaması (Cari Açık)

	Cari Açık				
	ADF Değeri	McKinon Kritik Değer			Olasılık
		1%	5%	10%	
Sabitli	-3.755735	- 3.679322	- 2.967767	- 2.622989	0.0083****
Sabitli ve Trendli	-3.959804	- 4.309824	- 3.574244	- 3.221728	0.02220**

Not: *,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir

Tablo 2’de cari Açık değişkeninin ise %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir.

Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) birim kök testinin uygulanmasında hata payındaki otokorelasyonun yok edilmesi otokorelasyonun doğruluk derecesinin belirlenmesine bağlı olarak değişir. Modelin yanlış gecikme içermesi yapılan testlerin gücünü azaltırken, seçilecek p-gecikmenin olması gereken değerden büyük seçilmesi durumunda tahminlerin eğilimli olmasına neden olacaktır. Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulandığı zaman hata teriminin otokorelasyonlu olup olmadığı bilinmediği için gerekli gecikme sayısının modele dahil edilmesi gerekir. Uygulama yapılırken büyük örneklemeler için Schwarz Info Criterion (Schwarz bilgi kriteri, SIC), küçük örneklemeler için de Akaike Info Criterion (Akaike bilgi kriteri, AIC) kullanılır (Sevüktekin ve Çınar, 2017:336-393). VAR modeli oluşturulduktan

sonra çalışmamızda iktisat yazınında daha çok kullanılan Schwarz Info Criterion (Schwarz bilgi kriteri, SIC), küçük örneklemeler için de Akaike Info Criterion (Akaike bilgi kriteri, AIC) ve Hannan-Quinn bilgi kriterleri esas alınarak gecikme uzunluğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	- 1290.467	NA	4.07e+29	73.85528	73.94415	73.88596
1	- 1262.275	51.55241	1.02e+29	72.47283	72.73947	72.56488
2	- 1245.194	29.28086*	4.86e+28*	71.72538*	72.16976*	71.87878*
3	- 1242.230	4.742955	5.19e+28	71.78456	72.40670	71.99932
4	- 1241.813	0.618557	6.45e+28	71.98934	72.78923	72.26546

Not*: Kriterler tarafından seçilen en uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3'teki kriterlere nazaran en uygun gecikme sayısı "2" olarak tespit edilmiştir. Yani AIC, SC ve HQ en küçük değerlerini "2" düzeyinde almaktadır. Gecikme uzunluğunun tespitinden sonra ekonometrik modellerde değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin kurulabilmesi kullanılan veri seti değişkenlerinin durağanlığı ve gecikme uzunluğu tespit edildikten sonra Granger Nedensellik testi gerçekleştirilmiş olup diğer test sonuçlarına geçilmiştir.

3.2.Granger Nedensellik Testi

Granger Nedensellik testi uygulanırken hem kullanılan serilerin durağan olması hem de gecikme sayılarının belirlenmesi gerekmektedir. Granger nedensellik testi uygularken çalışmamızda yer alan seriler yıllık verilerden oluştuğu için bir ve iki gecikme uzunluğu için nedenselliğin yönü tespit edilmeye çalışılacaktır. Yaygın olarak kullanılan Granger Nedensellik analizinde model belirleme ve modeli oluşturan değişkenlerin gecikme uzunluğunun belirlenmesi oldukça önemlidir (Göktaş vd, 2017:59). Granger nedensellik için kurulan regresyonlar şu şekildedir:

$$BA_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i CA_{t-i} + \sum_{j=1}^n \beta_j BA_{t-j} + u_{1t}$$

$$CA_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i BA_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j CA_{t-j} + u_{2t}$$

Tablo 4. Granger Nedensellik Testi

Değişkenlerin Yönü	Gözlem Sayısı	F-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Cari İşlemler Açığı Bütçe Açığı'nın Nedeni değildir.	37	0.24269	0.7859
Bütçe Açığı Cari İşlemler Açığının Nedeni Değildir.	37	0.39679	0.6757
Cari İşlemler Açığı Bütçe Açığının Nedeni değildir.	36	0.50751	0.6802
Bütçe Açığı Cari İşlemler Açığının Nedeni Değildir.	36	0.17887	0.9099

Tablo 4 incelendiğinde cari Açık ve bütçe Açığı değişkenleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Dolayısıyla İkiz açık hipotezinin geçerliliğine dair bir bulguya rastlanmamıştır.

3.3 Regresyon Analizi

Değişkenler arasında ilişkinin yönünü ve derecesini açıklamak için En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmamızda Üzümcü ve Kanca'nın (2013) Marinheiro'nun (2008) esas aldığı modelde kullanılmış olup 1994, 1999, 2001 ve 2008 krizlerinin ekonomik etkisini ölçebilmek için kukla (dummy) değişken olarak kullanılmıştır. Model değiştirilerek temel denklem şu şekilde belirlenmiştir.

$$Ca = \beta_0 + \beta_1 Ba + \beta_2 Du + u_t$$

En küçük kareler yöntemi ile regresyon analizi yapıldıktan sonra:

$$Ca = -0,41 - 0,23 Ba + 3,72 Du$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (-1,18)^* \quad (-1,17)^{**} \quad (3,39)^*$$

$$R^2 : 0,32 \quad DW : 2,29 \quad F : 8,01 \quad \text{tahmin sonuçlarına ulaşılmıştır.}$$

Analiz sonucuna göre bütçe açığında meydana gelen 1 puanlık bir artış, cari açıkta ortalama olarak -0.23 puanlık bir değişmeye sebebiyet verecektir. Ba değişkeninin katsayısı beklentinin aksine eksi (-) çıkmıştır. Bağımlı değişkenin cari açık olduğu regresyon modelimizde 0.05 anlamlılık seviyesinde $t_{stat} = -1.17$ $t_{tab} = 1,697$ 'den küçük olduğundan H_0 hipotezi kabul edilir. Bütçe açığının cari işlemler açığını etkileyen önemli değişken olmadığı sonucuna ulaşırız.

En küçük kareler yöntemi analizi sonucu elde edilen modelin bütün olarak anlamlılığının sınanması için bulunan F değeri olasılığı 0.001406 olup hem BA hem de CA oranı anlamlılık düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir. Tahmin edilen regresyon modelinden sonra artık terimlerin korelasyon halinde olup olmadığını test etmeye yarayan Durbin-Watson istatistiği 2,29 olarak bulunmuştur. 38 gözlem ve bir bağımsız değişken olarak yapılan sına sonu 1.525 ile 2.573 arasında olduğundan H_0 reddedilir ve otokorelasyon sorunun bulunmadığı sonucuna ulaşırız. Bağımsız değişken olan cari işlemler açığının bağımlı değişken bütçe açığını açıklayıcılık oranı %32 ($R^2 = 0,32$) olarak hesaplanmıştır. Cari işlemler açıklarını belirleyen birçok faktör olduğu düşünüldüğünde bu değer, bütçe açığının cari işlemler açığını etkileme gücünün çok sınırlı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

3.SONUÇ

Ricardocu Denklik hipotezi bütçe açığı ve cari açık arasında bir ilişki bulunmadığını, Keynesyen Geleneksel görüş ise söz konusu iki açık arasında nedensellik bulunduğunu iddia etmektedir. Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda her iki hipotezi destekleyen çalışmalar olmakla birlikte 1980-2018 dönemi yıllık verileri kullanarak yaptığımız çalışmada Granger Nedensellik testi herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını dolayısıyla ikiz açıklar hipotezinin geçersizliğine dair sonuçlara ulaşılmıştır. Regresyon analizi değişkenlerin birbirini etkileme gücünün sınırlı olduğunu göstermiştir.

Türkiye ekonomisinin özellikle cari işlemler açığı sorunsalı uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından sıklıkla dile getirilmekte ve bu durum Türkiye ekonomisinin kırılgan sınıflamaya dahil edilmesine zemin hazırlamaktadır. 1980-2002 dönemleri arası dahastabil bir seyir gösteren Cari açık/GSYİH oranı (dönem ortalaması-1.1), 2003 sonrası (2009 dönemi için 8.9) %9'lara kadar ulaşan bir seviyeye çıkmıştır ve bu dönemde Cari Açık/GSYİH oranı ortalama olarak-4,9 olarak ölçülmüştür. Bu durumun esas belirleyici unsuru büyüme nosyonu ile ifade edilebilir. İthalat kalemlerinde özgül bir ağırlık ifade eden enerji ithalatının bu dönemde artmış olması iddiamızı güçlü kılmaktadır. Bütçe dengesi dönemsel açıdan irdelendiğinde cari açık verilerinin aksine 2003 yılına kadar bir yükselme trendi içinde iken (1980-2003 dönemi için bütçe açığı/GSYİH oranı-4.4); 2003 sonrası bu durumun daha istikrarlı bir duruma (2003-2018 dönem ortalaması-1.9) kavuştuğu hem mali disiplin hem de bütçe disiplinin sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla bütçe dengesinde oluşturulan disiplinin cari işlemler dengesi noktasında da sağlanması için katma değerli ve yüksek teknolojiye dayalı ihrac ürünlerimizin artması ve büyümenin esas belirleyici olan üretim için gerekli olan enerji

ihtiyacının karşılanması alternatifler enerji kaynaklarının gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Ata, A. Y. Ve Yücel, F. (2003). *Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 12(12): 97-109.

Ay, A., Karaçor, Z., Mucuk, M. Ve Erdoğan, S. (2004). *Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12: 75-82.

Azapoğlu, M. (2014). *İkiz açıklar hipotezi: Türkiye uygulaması (1998-2013)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Bilgili, F. Ve Bilgili, E. (1998). , *Bütçe Açığının Cari İşlemler Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama*, İktisat İşletme ve Finans, 13 (146/ Sayı eki): 4-16.

Bocutoğlu, E. (2016). Makro İktisat Teoriler ve Politikalar, Ekin Yayınevi, Bursa.

Çetinkaya, A.T. ve Türk, E. (2014). Tasarruf ve Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi Türkiye Örneği (1975-2012), Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 24 (2):45-60.

Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu. (2011). *Ekonomi Politikası*. Remzi Yayıncılık, İstanbul.

Enders, W. And Lee, B-S. (1990). *Current Accountand Budget Deficits: Twinsor Distant Cousins?*, The Review of Economics and Statistics, 72 (3): 373-381.

Erdoğan, Z. (2008). *İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile İncelenmesi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1): 209-222.

FED. (2014). Monetary Policy Report, http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/20140211_mprfullreport.pdf, (Erişim Tarihi: 29.12.2017)

Göktaş, P., Pekmezci A., ve Bozkurt, K. (2018). Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünleşme ve Kısa Dönem Nedensellik İlişkileri, Gazi Kitabevi, Ankara.

Gujarati, D.N. (2010). *Temel Ekonometri*, (Çev. Ü. Senesen & G.G.Senesen), Literatür Yayınları, İstanbul.

Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models and CrossSpectral Methods, *Econometrica*, 37(3): 424-438.

Hashemzadeh, N. ve Wade, E (2010). *The Dynamics of Internal and External Debts: Further Evidence from the Middle East and North Africa*. <http://www.aabri.com/manuscripts/09160.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018)

- Karatay, P. (2008), *İkiz Açıklar Hipotezi ve Türkiye Uygulaması (1990-2006)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kılavuz, E. Ve Dumrul, Y. (2012). *İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Teori ve Uygulama*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26 (3-4): 239-258.
- Kör, E. (2012). *İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Krugman, P. R., Obstfeld, M., Melitz, M.J. (2012). *International Economics Theory And Policy*, Ninth Edition, Pearson Education, Boston.
- Mankiw, N. Gregory.(2010). Makroekonomi, Çev. (Çolak, Ö.F.), Efil Yayınevi, Ankara.
- Marinheiro, C.F. (2013). *Ricardian equivalence, twin deficits and the Feldstein-Horioka puzzle in Egypt*. Journal of Policy Modelling 30: 1041-1056
- Mucuk, M. (2008). *Bütçe ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1989-2004)*, S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9 (19): 201-218.
- Papadogonas, T. ve Stournaras, Y. (2006). *Twin Deficits and Financial Integration in EU Member-States*, Journal of Policy Modelling, 28: 595-602.
- Samuelson, P.A. ve W.D Nordhaus (2010). *Economics*, McGraw-Hill.
- Pınar, A. (2010). *Maliye Politikası*. Natural Yayınevi, Ankara.
- Serin, V. (1999). *İktisat Politikası*. Serin, V. (Ed.). Alfa Yayınları, İstanbul.
- Sever, E. ve Demir, M. (2007). *Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2 (1): 47-63.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*. Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Şen, E. (2007). *İkiz Açıklar İlişkisi (Türkiye Analizi:1983-2005 Dönemi)*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Telatar, O. M. (2007). *Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Belirleyicileri: 1980-2005*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Terra, Cristina (2015), *Principles of International Finance and Open Economy Macroeconomics: Theories, Applications and Policies*, Academic Press.
- Tunçsiper, B. ve Sürekçi, D. (2011). *Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (3): 103-120.

- Uğur, A. A. ve Karatay, P. (2009). *İkiz Açıklar Hipotezi: teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1): 107-111.
- Üzümcü, A. ve Kanca, C, O. ‘2013). *İkiz Açık Hipotezi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, İnönü Üniversitesi, S.B.D.*, 2(1)17 -42.
- Yılmaz, T. (2015). *İkiz açık teoremi ve Türkiye uygulaması (1975-2013)*, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Zengin, A. (2000). *İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması)*, Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 11 (39): 37-67.

İZMİR'DEKİ TÜKETİCİLERİN SERA SEBZESİ SATIN ALMA YERİ TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

Gizem Özçingirak 1 Sait Engindeniz 2 Görkem Örük 3

1 Zir. Yük. Müh., Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

2 Prof., Dr., Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

3 Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; İzmir'in Konak, Karşıyaka ve Bornova ilçelerinde yaşayan tüketicilerin taze sera sebzesi satın alma yeri tercihini etkileyen faktörleri analiz etmektir. Bu amaçla oransal örnekleme ile 139 hane halkı üyesinden anket yöntemiyle veriler derlenmiştir. Toplanan verilerin analizinde, öncelikle hane halklarının demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri ortaya konulmuş, daha sonra sera sebzeleri satın almaya yönelik tutum ve davranışları analiz edilmiştir. Tutum ve davranış analizinde beşli likert ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, görüşülen hane halkı üyelerinin %67.63'ü kadın, %32.37'si ise erkektir. Ortalama eğitim süresi 11.88 yıldır. Hane halklarının ortalama aylık geliri 4554.32 TL olarak hesaplanmıştır. Hane halklarının %71.22'si sera sebzesi tüketmektedir. Görüşülen hane halkı üyeleri sera sebzesi satın alırken sebzelerin tazeliğine, sağlık açısından güvenli olmasına, ilaç, hormon ve katkı maddesi içermemesine önem vermektedir. Sera sebzesi satın alma yeri belirlenirken sağlık şartları, tazelik, seçerek alabilme, ürün ve fiyat çeşitliliği ile alışkanlık belirleyici olmaktadır. Sera sebzeleri en çok semt pazarlarından satın alınmaktadır, bunu manavlar ve süper/hipermarketler izlemektedir.

Anahtar kelimeler: sera sebzesi, sebze satın alma, tüketici tercihi, tutum ve davranış analizi.

GİRİŞ

Tüketici davranışı, ürün ve hizmetleri kişisel tüketim için alan birey veya hane halkı olan nihai tüketicilerin satın alım davranışlarını göstermektedir. Tüm bu nihai tüketicilerin birleşimi aynı zamanda tüketici pazarlarını oluşturmaktadır. Satın alma davranışı, insanların ürün ve hizmetleri satın almalarını ve kullanmalarını kapsayan karar verme süreci ve davranışlarıdır. Tüketici satın alma davranışı ise, kişilerin ürünleri veya hizmetleri iş amacı gütmekten, kişisel kullanımı için veya hane halkının kullanımı için satın almasıdır (Durmaz ve Bahar, 2011).

Türkiye'de bugüne kadar tüketicilerin gıda satın almaya yönelik tercihlerini analiz eden (Rüstemov, 2001; Zorlu, 2002; Okumuş ve Bulduk, 2003; Kurtuldu ve Keskin, 2005; Akdoğan vd., 2005; Kurşunluoğlu, 2006; Polat ve Külter, 2007; Gülmez, 2009; Bekar ve Gökçe, 2015)

ve yine tüketicilerin taze (yaş) sebze satın alma davranışlarını analiz eden (Büyük vd., 2002; Günden vd., 2008; Akpınar vd., 2008; 2009; Doğa vd., 2014) birçok araştırma yapılmıştır. Ancak, sera sebzeciliğinde gerek üretim, gerekse pazarlama faaliyetlerine yön verebilmek için tüketicilerin sera sebzelerini satın alma kararını etkileyen faktörlerin incelenmesi konusunda da araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu yönde yapılacak araştırmalarla tüketicilerin sera sebzelerine yönelik tutumları belirlenebilecek ve elde edilecek sonuçlar üreticilerin ve girişimcilerin kararlarında yönlendirici olabilecektir. Türkiye’de sera sebzeleri tüketimi zaman içerisinde ve bölgeler düzeyinde farklılık gösterebilecektir. Dolayısıyla farklı bölgelerde yapılacak araştırmalar sera sebzeciliğine verilecek yön açısından da yararlı olabilecektir. Ayrıca yapılacak araştırmalar diğer bölgelerde yapılacak araştırmalar için örnek de teşkil edebilecektir. Bu araştırmanın amacı; İzmir’in Konak, Karşıyaka ve Bornova ilçelerinde yaşayan tüketicilerin taze sera sebzesi satın alma yeri tercihini etkileyen faktörleri analiz etmektir. Bu amaçla adı geçen ilçelerde yaşayan hane halklarından anket yöntemiyle derlenen veriler analiz edilmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu araştırmanın ana materyalini, İzmir’in Konak, Karşıyaka ve Bornova ilçelerindeki hane halklarıyla yüz yüze yapılan anket çalışmalarından elde edilen veriler oluşturmaktadır. Ayrıca, konu ile ilgili olarak daha önce yapılan araştırmalardan ve konu ile ilgili kurumların yayınladığı istatistiki verilerden de yararlanılmıştır. İzmir’in Konak, Karşıyaka ve Bornova ilçelerindeki toplam hane halkı sayısı çalışmanın ana kitlesini oluşturmaktadır. 2016 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına göre hane halkı sayısı; Konak ilçesinde 129.491, Bornova ilçesinde 129.250, Karşıyaka ilçesinde ise 121.649 olarak saptanmıştır (TÜİK, 2017). İlçelerin toplamı alınarak ana kitleyi oluşturacak toplam hane halkı sayısı 380.390 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada, hane halklarının örnekleme yöntemiyle bir kısmı ile görüşülmesinin uygun olacağına karar verilmiştir. Bu amaçla aşağıdaki *oransal örnek hacmi formülü*nden yararlanılmıştır (Newbold, 1995).

$$n = \frac{Np(1 - p)}{(N - 1)\sigma^2_{px} + p(1 - p)}$$

Formülde;

n = Örnek hacmi

N = Toplam hane halkı sayısı

p = Sera sebzesi tüketen hane halklarının oranı (Maksimum örnek hacmi için 0.5

alınmıştır)

σ^2_{px} = Oranın varyansıdır.

Araştırmada %90 güven aralığı ile %7 hata payı esas alınarak hesaplama yapılmış ve kapsama alınacak hane halkı sayısı 139 olarak saptanmıştır. Her ilçede görüşülecek hane halkı sayısının belirlenmesinde, toplam hane halkı sayısı içerisinde ilçelerin payı esas alınmıştır. Buna göre; Konak'ta 47, Bornova'da 47 ve Karşıyaka'da 45 hane halkı ile görüşülmesine karar verilmiştir. Görüşülecek hane halklarının belirlenmesinde öncelikle mahalle ve sokak sayıları dikkate alınmıştır (Kenanoğlu Bektaş vd, 2010; Arslan vd., 2016). Konak'ta 113, Bornova'da 44, Karşıyaka'da ise 27 mahalle bulunmaktadır. Araştırmada her mahallede üç sokakta anket yapılması planlanmıştır. Bu yaklaşımla Konak ve Bornova ilçelerinden 16, Karşıyaka ilçesinden ise 15 mahalle rassal olarak belirlenmiştir.

Araştırma anketleri Ocak-Şubat 2018 yılında yapılmıştır. Araştırma anketleri sırasında hane halkı üyelerine öncelikle sera sebzesi konusundaki bilgi düzeyleri sorulmuş, daha sonra bu ürünlerin çeşitliliği ve kapsamı hakkında bazı genel bilgiler verilmiştir.

Toplanan verilerin analizinde, öncelikle hane halklarının demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri ortaya konulmuş, daha sonra sera sebzeleri tüketme ve satın alma davranışları analiz edilmiştir. Araştırmada hane halklarının sera sebzeleri satın alma ve tüketiminde önem verdikleri faktörlerin, gelecek eğilim ve beklentilerinin değerlendirilmesinde likert ölçeği kullanılmıştır. Likert ölçeğine göre, tutum ölçeğinde yer alan ifadeler beşli bir ölçeğe göre değerlendirilmiştir. Her sorunun yanında; Tamamen katılıyorum- Katılıyorum- Kararsızım- Katılmıyorum- Tamamen katılmıyorum biçiminde cevap ölçeği bulunmaktadır. Tutumun şiddeti uçlara doğru gidildikçe artmakta veya azalmaktadır (Bilgin, 1995).

3. Araştırma Bulguları

Hane halklarının demografik ve ssyo-ekonomik özellikleri Çizelge 1'de sunulmuştur. Görüşülen hane halkı üyelerinin %67.63'ünün kadın, %32.37'sinin erkek olduğu görülmektedir. Hane halkı üyelerinin yaşı 19-70 arasında değişmektedir. %31.66'sı 15-35 yaş aralığında, %46.76'sı ise 36-55 yaş aralığında bulunmaktadır.

Çizelge 1. Hane halklarının demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri

Özellikler		Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	94	67.63
	Erkek	45	32.37
Yaş dağılımı	15-35 yaş	44	31.66
	36-55 yaş	65	46.76
	56 yaş üstü	30	21.58
Ortalama yaş		43.72	
Eğitim durumu	İlköğretim	42	30.21
	Lise	59	42.45
	Yükseköğretim	38	27.34
Ortalama eğitim süresi (yıl)		11.88	
Medeni durumu	Bekar	26	18.70
	Evli	102	73.38
	Eşinden ayrı	6	4.32
	Eşi vefat etmiş	5	3.60
Çalışma durumu	Çalışıyor	79	56.84
	Çalışmıyor	60	43.16
Meslek	Serbest meslek/esnaf	10	7.19
	Memur	33	23.74
	İşçi	36	25.90
	Öğrenci	8	5.76
	Ev hanımı	21	15.11
	Emekli	31	22.30
Konut sahipliği	Kendisinin	71	51.08
	Kira	44	31.65
	Kendisinin değil kirada ödemiyor	20	14.39
	Lojman	4	2.88
Hanede birey sayısı (kişi)	1-3	91	65.47
	≥4	48	34.53
Hanedeki ortalama birey sayısı		3.08	
Hanenin aylık geliri (TL)	≤3500	51	36.69
	3501-5000	56	40.29
	≥ 5001	32	23.02
Hanenin ortalama aylık geliri (TL)		4554.32	
Aylık gıda harcaması (TL)	< 500 TL	28	20.14
	500-999 TL	64	46.04
	1000-1499	25	17.99
	≥ 1500 TL	22	15.83
Aylık gıda harcaması içinde sebze harcaması oranı (%)	< 10	1	0.72
	11-30	87	62.59
	31-50	38	27.34
	>50	13	9.35

Görüşülen hane halkı üyelerinin %42.45'i lise mezunu, %27.34'ü üniversite mezunudur. Hane halkı üyelerinin medeni durumu incelendiğinde; %73.38'inin evli, %18.70'inin ise bekar olduğu görülmektedir. Hane halkı üyelerinin %56.84'ü herhangi bir işte çalışmaktadır. Çalışmayan hane halkı üyelerinin emekli, ev hanımı veya öğrenci olduğu belirlenmiştir. Hane halklarının nüfusu 1-9 kişi arasında değişmektedir ve ortalama 3.08 kişidir. Hane halklarının %51.08'i kendisine ait bir konutta oturmaktadır. Hane halklarının aylık geliri 1100-13000 TL arasında değişmektedir. Ortalama aylık gelir 4554.32 TL olarak hesaplanmıştır. Hane halkının %36.69'u 3500 TL ve altında, %40.29'u 3501-5000 TL arasında, %23.02'si ise 5001 TL ve üstünde aylık gelire sahiptir. Hane halklarının %62.59'unun gıda harcamalarının %11-30'unu sebze harcamasına ayırdıkları görülmektedir. Görüşülen hane halkı üyelerine sera sebzeleri konusunda bilgisi olup olmadığı sorulduğunda %10.79'u hiç bilgisi olmadığını, %31.66'sı az bilgisi olduğunu belirtmiştir. Hane halkı üyelerinin %49.65'i ise bilgili veya çok bilgili olduğunu belirtmiştir. Hane halklarının %71.22'sinin sera sebzesi tükettiği saptanmıştır. Hane halklarının sera sebzesi tüketmeme nedeni olarak sera sebzelerinin hormonlu olması (%65.00) ve kimyasal madde içermesi (%47.50) gösterilmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Hane halklarının sera sebzesi tüketme durumu

Tüketim özellikleri		Sayı	%
Sera sebzesi hakkındaki bilgi düzeyi	Hiç bilgisi yok	15	10.79
	Az bilgisi var	44	31.66
	Kararsız	11	7.91
	Bilgili	56	40.29
	Çok bilgili	13	9.35
Sera sebzesi tüketme durumu	Tüketiyor	99	71.22
	Tüketmiyor	40	28.78
Sera sebzesi tüketmeme nedenleri	Kimyasal madde içermesi	19	47.50
	Mikrobiyolojik gelişme	6	15.00
	Hormonlu olması	26	65.00
	Katkı maddeleri içermesi	11	27.50
	GDO'lu olması	8	20.00
	Diğer	1	2.50

Hane halklarının sera sebzelerini satın aldıkları yerler incelendiğinde, sera sebzelerinin çoğunlukla semt pazarından satın alındığı, bunu sırasıyla manav ve süpermarket/hipermarketlerin izlediği görülmektedir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Hane halklarının sera sebzeleri satın alma yerleri

Satın alma yeri	Sayı	%
Semt pazarı	90	90.91
Manav	74	74.75
Seyyar satıcı	19	19.19
Süpermarket/hipermarket	72	72.73
Yakındaki işletmeler	24	24.24

Hane halkları sera sebzesi satın alacakları yer seçiminde sağlık şartlarının uygun olmasına, ürünlerin taze olmasına ve ürünleri seçerek alabilme imkanının olmasına öncelik vermektedir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Hane halklarının sera sebzesi satın alma yeri seçiminde önem verdiği faktörler

Faktörler	Hiç önemli değil (1)		Önemli değil (2)		Kararsız (3)		Kısmen önemli (4)		Kesinlikle önemli (5)		Ort.
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Sağlık şartları-temizlik	-	-	1	1.01	4	4.04	10	10.10	84	84.85	4.79
Ürün tazeliği	1	1.01	-	-	3	3.03	14	14.14	81	81.82	4.76
Seçerek alabilme	-	-	-	-	7	7.07	24	24.24	68	68.69	4.62
Ürün ve fiyat çeşitliliği	3	3.03	-	-	11	11.11	21	21.21	64	64.65	4.44
Alışkanlık	3	3.03	7	7.07	10	10.10	37	37.37	42	42.43	4.09
Yakınlık	7	7.07	6	6.06	26	26.27	25	25.25	35	35.35	3.76
Diğer alışverişleri de yapabilme	13	13.13	5	5.05	19	19.20	28	28.28	34	34.34	3.66
Eve yakın olması	8	8.08	14	14.15	20	20.20	25	25.25	32	32.32	3.60
Personel ve hizmet kalitesi	16	16.16	14	14.15	12	12.12	23	23.23	34	34.34	3.45
Ucuzluk	11	11.11	14	14.15	19	19.19	29	29.29	26	26.26	3.45
İndirim ve promosyon	23	23.23	18	18.19	15	15.15	20	20.20	23	23.23	3.02
Kredi kartı kullanımı	29	29.29	19	19.19	22	22.22	11	11.11	18	18.19	2.70

Hane halkları sera sebzesi tedarikinde ürünlerin temiz olması, taze ve kaliteli olması nedeniyle süper-hipermarketleri tercih etmektedir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Hane halklarının sera sebzesi satın alırken süper/hipermarketleri tercih etme nedenleri

Nedenler	Hiç önemli değil (1)		Önemli değil (2)		Kararsız (3)		Kısmen önemli (4)		Kesinlikle önemli (5)		Ort.
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Temizlik-hijyen	11	11.11	-	-	6	6.06	15	15.15	67	67.68	4.28
Ürün tazeliği	12	12.12	1	1.01	4	4.04	24	24.24	58	58.59	4.16
Ürün kalitesi	13	13.13	1	1.01	3	3.03	22	22.22	60	60.61	4.16
Seçerek alabilme olanağı	13	13.13	2	2.02	5	5.05	19	19.19	60	60.61	4.12
Ürün çeşitliliği	14	14.14	-	-	8	8.08	23	23.23	54	54.55	4.04
Kalite-fiyat çeşitliliği	12	12.12	3	3.03	12	12.12	31	31.31	41	41.42	3.87
Organik ürün temini	17	17.17	4	4.04	6	6.06	25	25.25	47	47.48	3.82
İstenilen gramajda alabilme	15	15.15	3	3.03	15	15.15	37	37.37	29	29.30	3.63
Ulaşılabilirliği	13	13.13	9	9.09	16	16.16	32	32.32	29	29.30	3.56
Toplu alışveriş olanağı	14	14.14	5	5.05	20	20.20	33	33.34	27	27.27	3.55
Alışkanlık	16	16.16	7	7.07	20	20.20	34	34.35	22	22.22	3.39
Fiyat uygunluğu	19	19.19	7	7.07	18	18.18	33	33.34	22	22.22	3.32
Alışveriş ortamı	18	18.18	12	12.12	20	20.20	25	25.26	24	24.24	3.25
Eve yakınlık	18	18.18	18	18.18	19	19.20	20	20.20	24	24.24	3.14
Araç park olanakları	21	21.21	11	11.11	24	24.24	20	20.20	23	23.24	3.13
Fiyat indirimleri	30	30.30	6	6.06	18	18.19	21	21.21	24	24.24	3.03
Kredi kartı kullanımı	28	28.28	14	14.14	17	17.17	16	16.17	24	24.24	2.94

Afyonkarahisar’da yapılan bir çalışmada, sebze alışverişini marketten yapan tüketicilerin tercih nedenlerinde, şehir merkezinde olması, ulaşımın kolay olması ve her ihtiyaç duyulduğunda ihtiyaç kadar alınabilmesi, çeşidinin çok ve seçme imkanının olmasının önemli rol oynadığı belirlenmiştir (Korkmaz, 2006). Antalya ilinde yapılan bir çalışmada ise market alışverişlerinde; fiyat uygunluğu, ürün tazeliği, indirim günleri, alışveriş ortamı, park olanakları, toplu alışverişler, temizlik ve eve yakınlık gibi unsurların önemli olduğu belirlenmiştir (Akpınar vd., 2009).

Hane halkları sera sebzesi tedarikinde ürünlerin taze, kaliteli ve seçerek alabilme imkanı olması nedeniyle manavları tercih etmektedir (Çizelge 6).

Çizelge 6. Hane halklarının sera sebzesi satın alırken manavları tercih etme nedenleri

Nedenler	Hiç önemli değil (1)		Önemli değil (2)		Kararsız (3)		Kısmen önemli (4)		Kesinlikle önemli (5)		Ort.
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Tazelik	10	10.10	1	1.01	5	5.05	16	16.16	67	67.68	4.30
Ürün çeşitliliği	9	9.09	-	-	6	6.06	24	24.24	60	60.61	4.27
Her şeyi bir arada bulabilme	10	10.10	1	1.01	6	6.06	24	24.24	58	58.59	4.20
Sağlıklı olması	10	10.10	1	1.01	13	13.13	14	14.14	61	61.62	4.16
Seçebilme imkanı	11	11.11	6	6.06	2	2.02	19	19.19	61	61.62	4.14
Kaliteli olması	11	11.11	3	3.03	7	7.07	19	19.19	59	59.60	4.13
Ürünün her mevsimde bulunması	12	12.12	5	5.05	6	6.06	22	22.22	54	54.55	4.02
Ürünün görünüşü	9	9.09	3	3.03	18	18.18	31	31.31	38	38.39	3.87
Organik ürün temini	14	14.14	3	3.03	12	12.12	25	25.25	45	45.46	3.85
İstenilen gramajın sağlanması	11	11.11	6	6.06	14	14.14	28	28.29	40	40.40	3.81
Alışkanlık	12	12.12	9	9.09	12	12.12	25	25.25	41	41.42	3.75
Ucuzluk	18	18.18	5	5.05	10	10.10	25	25.25	41	41.42	3.67
Fiyatı uygun olması	17	17.17	11	11.11	18	18.18	20	20.20	33	33.34	3.41
Eve yakınlığı	17	17.17	13	13.13	19	19.19	25	25.25	25	25.26	3.28
Araç park olanakları	33	33.33	17	17.17	19	19.19	12	12.12	18	18.19	2.65
Kart ile ödeme imkanı	70	70.71	12	12.12	11	11.11	3	3.03	3	3.03	1.56

Çizelge 7. Hane halklarının sera sebzesi satın alırken yerel pazarları tercih etme nedenleri

Nedenler	Hiç önemli değil (1)		Önemli değil (2)		Kararsız (3)		Kısmen önemli (4)		Kesinlikle önemli (5)		Ort.
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Tazelik	9	9.09	2	2.02	4	4.04	14	14.14	70	70.71	4.35
Kaliteli olması	9	9.09	4	4.04	4	4.04	20	20.20	62	62.63	4.23
Seçebilme imkanı	11	11.11	3	3.03	3	3.03	18	18.18	64	64.65	4.22
Sağlıklı olması	11	11.11	2	2.02	9	9.09	17	17.17	60	60.61	4.14
Ürünün her mevsimde bulunması	12	12.12	2	2.02	5	5.05	24	24.24	56	56.57	4.11
Ürün çeşitliliği	10	10.10	2	2.02	8	8.08	28	28.28	51	51.52	4.09
Her şeyi bir arada bulabilme	11	11.11	3	3.03	10	10.10	21	21.21	54	54.55	4.05
Organik ürün temini	12	12.12	4	4.04	4	4.04	32	32.32	47	47.48	3.99
İstenilen gramajın sağlanması	13	13.13	3	3.03	15	15.16	27	27.27	41	41.41	3.81
Ürün görünüşü	13	13.13	5	5.05	10	10.10	40	40.40	31	31.32	3.72
Alışkanlık	13	13.14	9	9.09	19	19.19	29	29.29	29	29.29	3.53
Eve yakınlığı	14	14.14	13	13.13	14	14.14	33	33.33	25	25.26	3.42
Fiyatı uygun olması	16	16.17	10	10.10	23	23.23	26	26.26	24	24.24	3.23
Ucuz olması	19	19.19	13	13.13	21	21.21	26	26.27	20	20.20	3.15
Araç park olanakları	27	27.27	25	25.25	17	17.18	10	10.10	20	20.20	2.71
Kart ile ödeme imkanı	51	51.52	16	16.16	13	13.13	10	10.10	9	9.09	2.09

Yapılan bir araştırmada yerel pazarlardan sebze alışverişlerini yapan tüketicilerin satın alma nedenleri incelendiğinde; ucuz olması (%37.50), taze olması (%35.00), ürün çeşitliliğinin olması (%37.80), fiyatın uygun olması (%36.20), eve yakın olması (%40.80), alışkanlık (%36.20) olarak tespit edilmiştir (Doğan vd., 2014).

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre hane halkları sera sebzeleri konusunda daha fazla bilgiye gerek duymaktadır. Hane halklarının %71.22'si sera sebzelerini tüketmektedir. Sera sebzelerinin çoğunlukla satın alındığı yer yerel pazarlardır. Ayrıca manavlar ve süper/hipermarketler de önemli ölçüde tercih edilmektedir. Hane halklarının sera sebzesi satın alma yerini belirlemelerinde, sağlık şartlarının uygun olması, ürünlerin taze olması ve ürünleri seçerek alabilme imkanının olması en önemli faktörlerdir. Hane halklarını daha fazla sebze tüketmenin sağlığa yararları hakkında bilgilendirmek için günümüzün iletişim ve pazarlama kanallarının çeşitliliğinden faydalanılmalıdır. Bununla birlikte, hane halklarına gelişmiş sera sebze güvenliği konusunda gerekli bilgi ve eğitimin verilmesi de gerekmektedir. Hane halkları sebze satın alırken en iyi kararı verebilmeleri için fiyat, çeşitlilik ve yetiştirme yöntemi hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır. Tüketime sunulan tüm sera sebzeleri için gıda güvenliği sertifikası hazırlanmalıdır. Yerel pazarlar sera sebzeler için en önemli perakende satış noktaları olduğu için geleneksel pazarlama sisteminin verimliliği ve temizliği kamu kurumları tarafından izlenmeli ve kontroller artırılmalıdır. Manav reyonları tüketici tercih ve beklentilerine göre güçlendirilmelidir. Marketlerden sebze temini açısından ise, yerel pazarlarda ihtiyaca cevap veremeyen ürünlerin temini, hijyen ve temizlik koşulları, kredi kartı kullanımı, diğer alışveriş ürünlerinin birlikte alınabilme imkanı, ulaşım kolaylığı ve göreceli olarak fiyat esneklikleri yüksek olan ürünleri her zaman bulabilme gibi unsurlara önem verilmelidir. Sera sebzeleri ambalajlı sunulmalı ve içeriği konusunda bilgilendirici etiket taşınmalıdır. Ayrıca organik ve iyi tarımla üretilen sera sebze tüketiminin arttırılabilmesi için, hane halklarının sertifikalı ve etiketli ürünleri tercih etmesi yönünde bilgilendirilmesi de büyük bir önem taşımaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akdoğan, Ş., Güllü, K., Babayiğit, S., 2005. Tüketicilerin Süpermarket Algılamalarına Yönelik Bir Çalışma, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2005(2):37-70.
- Akpınar, M. G., Özkan, B., Kızılay, H. ve Ceylan, F., 2008. Tüketicilerin Yaş Meyve Sebze Tedarik Kanalı Seçiminde Etkili Faktörler, 8.Türkiye Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Haziran, Bursa.
- Akpınar, M.G., Özkan, B., Oral, M.A. ve Kızılay, H., 2009. Tüketicilerin Yaş Meyve Sebze Tedarik Kanalı Seçimi, Modern (Süper- Hipermarket) Perakendeciler, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2):211-221.
- Arslan, H., Engindeniz, S., Çınar, G., 2016, İzmir İli Kentsel Kesiminde Odun Dışı Bitkisel Orman Ürünleri Tüketiminin Analizi Üzerine Bir Araştırma, E.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 53(3):251-257.
- Bekar, A., Gövce, A.M., 2015. Tüketicilerin Gıda Satın Alma Davranışları İle Yaşam Tarzı İlişkisi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(36):946-957.
- Bilgin, N., 1995, Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar, Sistem Yayıncılık, Ankara.
- Büyük, C., Sayılı, M., Esengün, K., Hudson, D.M., 2002. Tüketicilerin Yaş Meyve ve Sebze Satın Alma Yerleri Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Tokat İli Örneği, Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002, Erzurum.
- Doğan, H.G., Onurlubaş, H.E. ve Kızıllar, H., 2014. Edirne İli Keşan İlçesinde Yaşayan Tüketicilerin Meyve Sebze Tüketim Yeri Tercihleri ve Bunu Etkileyen Faktörler, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2):13-27.
- Durmaz, Y., Bahar, R., Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerinde Sosyolojik Faktörlerin Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(37):60-77.
- Gülmez, M., 2009. Tüketicilerin Yerel ve Ulusal Süpermarket Tercihleri Üzerine Bir Araştırma, Verimlilik Dergisi, 2009(3):93-109.
- Günden, C., Miran, B., Karahan Uysal, Ö., Kenanoğlu Bektaş, Z., 2008. İzmir İlinde Gıda Güvenliği Kalite ve Fiyat Açısından Tüketicilerin Yaş Meyve ve Sebze Satın Alma Yeri Tercihlerinin Analitik Hiyerarşi Süreciyle Belirlenmesi, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, cilt.45: 29-40.
- Kenanoğlu Bektaş, Z., Miran, B., Uysal, Ö., Günden, C. ve Cankurt, M., 2010, Dondurulmuş Gıda Ürünlerine Yönelik Tüketici Tercihleri: İzmir İli Örneği, E.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 47 (3): 211-221.

- Korkmaz, M., 2006. Tüketicilerin Tüketim Davranışları ve Tüketim Tercihlerine Etki Eden Faktörler (Afyonkarahisar Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurşunluoğlu, E., 2006. Tüketicilerin Süpermarket Seçme Tercihlerini Etkileyen Kriterlerin Belirlenmesine Yönelik İzmir İlinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kurtuldu, H., Keskin, D., 2005. Tüketicilerin Perakendeci Tercihlerinde Etkili Olan Davranışsal Faktörler ve Süpermarket Uygulaması, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1):29-41.
- Newbold, P., 1995, Statistics for Business and Economics. Prentice-Hall International, New Jersey.
- Okumuş, A.B., Bulduk, S., 2003. Tüketicilerin Süpermarketlerdeki Alışveriş Alışkanlıkları ve Ürün Seçimini Etkileyen Etmenler, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(4):70-83.
- Polat, C., Külter, B., 2007. Tüketicilerin Perakende Mağaza Tercihini Etkileyen Faktörler: Niğde İli Örneği, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(3):109-126.
- Rüstemov, M., 2001. Tüketicilerin Süpermarket Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler ve Süpermarketlerden Beklentileri (Kayseri ve Bakü Kentlerinde Karşılaştırmalı Bir Uygulama), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- TÜİK, 2017, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları-2016, Ankara, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi:20 Haziran 2017).
- Zorlu, A., 2002. Tüketici Davranışlarını Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler: Ankara Hipermarketler Örneği, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

AYDIN'IN EFELER İLÇESİNDEKİ ÜRETİCİLERİN ARAZİ ALMA VE SATMAYA YÖNELİK TUTUM VE DAVRANIŞLARININ ANALİZİ

Cansu Başaran 1 Sait Engindeniz 2 Görkem Örük 3

1 Zir. Yük. Müh., Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,

2 Prof. Dr. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,

3 Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Aydın'ın Efeler ilçesindeki üreticilerin arazi alım-satımıyla ilgili tutum ve davranışlarını analiz etmektir. Araştırma verileri oransal örnekleme ile 73 üreticiden anket yöntemiyle derlenmiştir. Araştırma verilerinin analizinde önce üreticilerin sosyo-ekonomik özellikleri incelenmiş, daha sonra arazi alım-satımıyla ilgili tutum ve davranışları ortaya konulmuştur. Tutum ve davranış analizinde beşli likert ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, üreticilerin ortalama yaşı 54.97, ortalama eğitim süresi ise 7.68 yıldır. Üreticilerin ortalama arazi genişliği 73.01 dekar, ortalama parsel sayısı ise 3.42'dir. Üreticilerin arazi satın almada en fazla dikkate aldıkları hususlar; devlet destekleri, ekonomik koşullar, uygun arazi fiyatı ve arazinin aynı mahallede bulunmasıdır. Diğer taraftan, üreticilerin büyük çoğunluğu koşullar ne olursa olsun arazi satmayı düşünmemektedir. Arazi satmaları durumunda işletmelerinin küçüleceğine inanmaktadırlar. Bu nedenle işlemedikleri arazileri satmaktansa kiraya vermeyi tercih etmektedirler. Ancak satma durumunda kaldığında peşin olarak satabileceklerini ve alan kişinin hangi amaçla kullanacağı ile ilgilenmeyeceklerini belirtmektedirler. Üreticilere göre bir tarım arazisinin fiyatı üzerinde etkili olan en önemli faktörler; büyüklüğü, toprak yapısı ve verimliliği, tapu ve kadastro durumu, yol-ulaşım durumu ve konumudur.

Anahtar kelimeler: tarım arazisi, arazi piyasası, arazi fiyatı, tutum ve davranış analizi

THE ANALYSIS OF THE ATTITUDES AND BEHAVIORS FOR LAND PURCHASING AND SELLING OF THE FARMERS IN EFELER DISTRICT OF AYDIN PROVINCE

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyse attitudes and behaviours for land purchasing and selling of the farmers in Efeler district of Aydın province. The data of the study was collected from 73 farmers with a survey by using proportional sampling. Before analysing the research data the

socio economic level of the farmers was examined and then their attitudes and behaviours for land purchasing and selling. In attitude and behavior analyses we used 5-likerd scale. According to the research results the average age of the farmers is 54.97, average education period 7.68 years. The average land size is 73.01 decares, average parallel number is 3.42. The main points that the farmers take into consideration are economical conditions, reasonable land prices, government support, and the location of the land. On the other side, most of the farmers don't think of selling the land whatever the condition is. They think if they sell the land they will get smaller. However they state that they can sell it in advance if they have to sell the land and they don't care about the purpose of the buyer. The most important factors which are effective on the price of the agricultural land are, size, land texture, productivity, land survey cadastral situation, road transportation situation.

Key words: agricultural land, land market, land price, behaviour analyses

GİRİŞ

Toprak, ekosistemin devamı için vazgeçilmez bir doğal kaynaktır. Bu sebeple verimli ve dengeli bir biçimde kullanılması gerekmektedir (Sezgin, 2010). Toprak sanayi ve kentleşme sektörü için vazgeçilmez bir üretim faktörü olduğu kadar, tarım sektörü için de aynı derecede önem taşımaktadır. Bu durum toprakların çeşitli kullanımlar arasındaki dağılımının en iyi bir şekilde yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Paksoy ve Direk, 1994).

Bununla birlikte, kentsel ve sanayi amaçlı kullanımda alanda oluşan rantın tarımsal kullanım getirisine göre daha fazla olması, tarım arazilerinin yeter büyüklükte olmaması, girdi maliyetlerinin artması, risk ve belirsizlik faktörü ile tarım işletmelerinin çok parçalı olmasından dolayı tarım arazisi satışları artmaktadır. Bunun sonucunda mülkiyet el değiştirmekte ve bu arazilerin tarımda kullanılmaya devamını sağlamak güçleşmektedir.

Diğer taraftan, tarım arazilerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla işleyen bir tarım arazisi piyasasının oluşması da önemlidir. Bu bakımdan, tarım arazilerinin alımı, satımı, bu konuda kredi temini, ortakçılık, kiracılık işlerinin düzenlenmesini ve arazilerin üretime yönlendirilmesini sağlamak amacıyla ihtiyaç duyulan yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Anonim, 2014). Türkiye'de bugüne kadar tarım arazisi piyasası ve tarım arazilerinin değerini etkileyen faktörlerin saptanması konusunda birçok araştırma yapılmıştır (Açıl, 1976; Bedestenci ve Vuruş, 2000; Vural, 2007; Hurma, 2007, Vural and Fidan, 2009; Aliefendioğlu, 2011; Karakayacı, 2011; Öztürk Coşar ve Engindeniz, 2013; Karakayacı, 2015; Başer ve Kılıç, 2016; Öztürk ve ark., 2017; Çınar ve ark., 2018; Aydın Can ve Engindeniz, 2018; Başer ve ark., 2019). Ancak farklı bölgelerde tarım arazisi piyasasının

işleyişi yönünde üretici görüşlerinin saptanmasına yönelik araştırmaların da yapılması gerekmektedir. Toplam alanının %45.07'si tarım arazisi olan Aydın ili, toprak, iklim ve ekolojik özellikleri ile önemli tarımsal potansiyele sahiptir (TÜİK, 2018). Efeler İlçesi ise, Büyük Menderes Ovası'nın suladığı verimli tarım toprakları üzerinde bulunmaktadır. Büyükşehir statüsü kazanması ve uygulamaya konulan diğer düzenlemeler Efeler ilçesinde tarım arazisi piyasalarını etkilemektedir. Bu araştırmanın amacı, anketle elde edilen veriler ışığında Aydın'ın Efeler ilçesindeki üreticilerin arazi alım-satımıyla ilgili tutum ve davranışlarını analiz etmektir.

1.MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Aydın İli Efeler ilçesindeki üreticilerden anket yöntemiyle toplanan veriler oluşturmaktadır. Ayrıca konuyla ilgili daha önce yapılmış yerli ve yabancı bilimsel çalışmalar, yayınlar ve raporlardan da yararlanılmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2018 yılı verilerine göre Aydın ilinin en yoğun nüfuslu ilçesi, 287.518 kişi ile yeni ilçe olarak büyükşehir belediyesine eklenen Efeler ilçesidir. Efeler ilçesinde 61 köy ve belde 6360 sayılı kanun ile mahalle statüsü kazanmıştır. İlçede toplam 83 mahalle bulunmaktadır. Kentsel alan dışında kalan 61 mahallenin %10'u araştırma kapsamına alınmıştır. Alım satımın yoğun olduğu ve kent merkezinin 10 km etrafında olan mahallelerden altısı gayeli olarak seçilmiştir. Buna göre Çeştepe, Işıklı, Kadıköy, Kuyulu, Şevketiye ve Tepecik mahalleleri araştırma kapsamına alınmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığı Efeler İlçe Müdürlüğü'nden edinilen bilgilere göre araştırma kapsamına alınan yerleşim birimlerinde Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı toplam 298 üretici bulunmaktadır. Araştırma kapsamına mahallelerde bulunan tüm üreticileri almaktansa, örnekleme yöntemiyle seçilecek olan bir kısmının alınmasına karar verilmiştir. Bu amaçla aşağıdaki *oransal örnek hacmi formülü*nden yararlanılmıştır (Newbold, 1995).

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_{px}^2 + p(1-p)}$$

Formülde;

n = Örnek hacmi

N = Toplam üreticisi sayısı

p = Tarım arazisi alım-satımı yapan üreticilerin oranı (maksimum örnek hacmine ulaşmak için 0.5 alınmıştır.)

σ_{px}^2 = Oranın varyansıdır.

Araştırmada %95 güven aralığı ile %10 hata payı esas alınarak hesaplama yapılmış ve örnek hacmi 73 olarak saptanmıştır. Her mahalleden kapsama alınacak üretici sayısının belirlenmesinde ise, toplam üretici sayısı içerisinde mahallelerin payları esas alınmıştır. Araştırma verileri 2016 yılını kapsamaktadır.

Araştırma verilerinin analizinde önce üreticilerin sosyo-ekonomik özellikleri incelenmiş, daha sonra arazi alım-satımıyla ilgili tutum ve davranışları ortaya konulmuştur. Tutum ve davranış analizinde beşli likert ölçeği kullanılmıştır.

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

2.1 Üreticilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Çizelge 1’de üreticilerin sosyo-ekonomik özellikleri verilmiştir. Üreticilerin yaşı 24-76 arasında değişmektedir ve ortalama yaş 54.97’dir. Eğitim süreleri 5-16 yıl arasında değişmektedir ve ortalama eğitim süresi 7.68 yıldır. Üreticilerin tarımsal deneyimleri ortalama 24.59 yıldır.

Çizelge 1. Üreticilerin sosyo-ekonomik özellikleri

Üreticilerin yaşı	54.97
Üreticilerin eğitim süresi (yıl)	7.68
Üreticilerin tarımsal deneyimi (yıl)	24.59
Aile nüfusu (kişi)	3.33
Aile işgücü potansiyeli (EİB)	1.95
Arazi mevcudu (da)	73.01
Öz sermaye oranı (%)	85.42
Kooperatife ortak olma oranı (%)	84.93

İncelenen işletmelerde ortalama nüfus 3.33 kişidir ve %50.45’ini erkekler oluşturmaktadır. Yaşlara göre incelendiğinde ise; nüfusun %4.94’ünü 0-6 yaştaki, %9.47’sini 7-14 yaştaki, %40.33’ünü 15-49 yaştaki, %28.81’ini 50-64 yaştaki, %16.46’sını 65 ve daha büyük yaştaki kişilerin oluşturduğu görülmektedir. İşletmelerde ortalama aile işgücü potansiyeli erkek iş birimi (EİB) olarak 1.95, erkek iş günü (EİG) olarak ise 585’dir.

İncelenen işletmelerde ortalama arazi büyüklüğü 73.01 dekarıdır. Ortalama parsel sayısı 3.42, ortalama parsel büyüklüğü ise 21.35 dekar olarak belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde arazi mülkiyet durumu incelendiğinde; işletmeler ortalamasına göre toplam işletme arazisinin %76.63’ü mülk arazilerden, %14.74’ü kiralanan arazilerden, %8.63’ü ise ortak işletilen arazilerden oluşmaktadır. İşletme arazileri üzerinde çoğunlukla pamuk, buğday, mısır, silajlık

mısır ve fiğ üretimi gerçekleştirilmektedir. Ayrıca işletmelerde ikinci ürün olarak silajlık mısır da üretilmektedir.

İşletmeler ortalaması olarak toplam aktif 3.090.469,73 TL'dir ve %90.92'sini arazi varlığı oluşturmaktadır. Aktifin unsurlara göre dağılımı incelendiğinde ise; toprak varlığının büyük bir pay (%83.88), bunu sırasıyla alet-makine varlığı (%6.91) ve bina varlığı (%4.99) izlemektedir. Bununla birlikte pasifin %85.42'sini öz sermaye oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına alınan 73 üreticinin 62'si en az bir tarımsal kooperatife ortaktır.

2.2 Üreticilerin Arazi Alma ve Satma Konusundaki Tutum ve Davranışları

İncelenen işletmelerde üreticilerin arazi alım ve satımına yönelik tutum ve davranışları beşli likert ölçeği ile ortaya konulmuştur. Üreticilerin arazi satın almada en fazla dikkate aldıkları hususlar; devlet destekleri, ekonomik koşullar, arazinin aynı mahallede bulunması ve uygun arazi fiyatıdır. Bunun yanında arazinin verim durumu, ödeme şartları, ürün fiyatlarındaki artışlar yöredeki işgücü temini, girdi maliyetlerinin azalması, ürün fiyatlarının artması, ödeme şartlarındaki kolaylıklar ve uygun kredi imkanı ise diğer önem verilen hususlardır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Üreticilerin arazi alımı ile ilgili tutum ve davranışları

Seçenekler	Kesinlikle Katılıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Fikrim Yok (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Ortalama
	N	n	n	n	n	
Devlet destekleri artarsa arazi satın alabilirim.	1	1	1	27	43	4.51
Ekonomik durumum iyi olursa arazi satın alabilirim.	1	1	-	30	41	4.49
Arazi satın alacaksam köydeki arazilerden satın alırım.	1	-	-	35	37	4.47
Uygun fiyatı olan arazi bulursam satın alabilirim.	1	2	3	25	42	4.44
Daha verimli arazi bulursam satın alırım.	5	2	2	22	42	4.29
Ödeme şartları uygunsa arazi satın alabilirim.	4	4	4	20	41	4.23
Ürün fiyatları artarsa arazimi genişletmek için arazi satın alabilirim.	2	6	4	24	37	4.21
İşletmemi büyütmek için arazi satın alabilirim.	5	5	2	20	41	4.19
Uygun kredi imkanı olursa arazi satın alabilirim.	5	4	1	27	36	4.16
Arazi satın alırsam aldığım araziye tarımsal amaçlı kullanırım.	6	4	6	24	33	4.01
Yörede işgücü yeterliyse arazi satın alabilirim.	4	5	6	33	25	3.96
Yol üzerinde bir arazi bulursam satın alabilirim.	8	6	7	16	36	3.90
Girdi fiyatları düşerse arazi satın alabilirim.	11	3	5	18	36	3.89
Tarımsal mekanizasyon kullanımını artırmak için arazimi genişletebilirim.	16	6	9	22	20	3.33
Pazara yakın bir arazi bulursam satın alabilirim.	20	6	6	16	25	3.27
Köydeki prestijim artar düşüncesiyle arazi satın alırım.	19	10	4	22	18	3.14
Satın alacağım arazide daha önce hangi ürünlerin yetiştirildiği benim için önemlidir.	20	10	5	14	24	3.16
Kiraya vermek için arazi satın alabilirim.	33	19	4	7	10	2.21
İşletme bütünlüğüm bozulur diye arazi satın almam.	46	10	4	4	9	1.90
Koşullar ne olursa olsun arazi satın almayı düşünmüyorum.	55	12	1	1	4	1.45

İzmir’de yapılan diğer araştırmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Üreticilerin arazi satın almada en fazla dikkate aldıkları hususlar; İzmir’in Menemen ilçesinde yapılan bir araştırmada ekonomik koşullar, arazi fiyatının uygunluğu, ödeme şartları ve arazinin verimli olması (Öztürk Coşar, 2013); İzmir’in Kemalpaşa ilçesinde yapılan bir araştırmada ise; ekonomik koşullar, arazi fiyatının uygunluğu, yeterli işgücü olanakları ve arazinin yola yakınlığı olarak saptanmıştır (Karaca ve ark., 2016).

Üreticilerin arazi satmada dikkate aldıkları hususlar incelendiğinde, üreticilerin büyük çoğunluğunun koşullar ne olursa olsun arazi satmayı düşünmediği görülmektedir. Üreticiler arazilerini satmaları durumunda işletmelerinin küçüleceğine inanmaktadır. Bu nedenle işlemedikleri arazileri satmaktansa kiraya vermeyi tercih etmektedirler. Ancak satma durumunda kaldığında peşin olarak satabileceklerini ve alan kişinin hangi amaçla kullanacağı ile ilgilenmeyeceklerini belirtmektedirler (Çizelge 3).

Çizelge 3. Üreticilerin arazi satışı ile ilgili tutum ve davranışları

Seçenekler	Kesinlikle Katılıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Fikrim Yok (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Ortalama
	n	N	n	n	n	
Koşullar ne olursa olsun arazi satışı yapmam.	10	3	3	22	35	3.95
Arazimi satarsam peşin ödemeyle satarım.	12	2	-	26	33	3.90
Arazilerimin bir kısmını satarsam işletmem küçülür.	11	-	2	37	23	3.84
Arazimi satarken alacak kişinin kullanım amacı Benim için önemli olmaz.	14	2	-	26	31	3.79
İşlemediğim arazileri satmaktansa kiraya vermem daha iyi olur.	14	5	4	24	26	3.59
Arazilerimin bir kısmını satmam kredi kullanmamı güçleştirebilir.	18	3	1	37	14	3.36
Ekonomik açıdan zorlanırsam arazilerimi bir kısmını satabilirim.	22	6	6	27	12	3.01
Arazilerimden bir kısmını satacaksam köyden birilerine satarım.	31	8	3	25	6	2.55
Köydeki itibarım azalır düşüncesiyle arazi satmam.	38	5	1	15	14	2.48
Arazilerimden verimsiz olanları satabilirim.	38	15	2	2	16	2.22
İyi fiyat veren olursa arazi satabilirim.	43	14	1	8	7	1.93
Arazilerimden suyu olmayanları satabilirim.	43	17	1	11	1	1.77
Tarımını bırakmayı düşünürsem arazi satışı yaparım.	48	15	2	3	5	1.66
İşlemediğim arazileri atmam ekonomik yarar sağlayabilir.	43	24	1	2	3	1.60
Şehre göç edersem arazi satabilirim.	50	15	2	2	4	1.56
Arazilerimi istenen işgücü bulamazsam satabilirim.	43	26	1	1	2	1.53
Girdi fiyatları yükselirse arazi satabilirim.	50	20	2	-	1	1.38
Arazi işleyecek alet-ekipman güçlüğü aşarsam satabilirim.	53	17	1	-	2	1.37
Ekolojik kriz (kuraklık, sel, don vb.) olursa arazi satabilirim.	52	19	1	-	1	1.34

Üreticilerin arazi satmada en fazla dikkate aldıkları hususlar; İzmir'in Menemen ilçesinde yapılan bir araştırmada peşin ödeme olması ve alıcının köyden olması (Öztürk Coşar, 2013),

İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde yapılan bir araştırmada ise; ekonomik koşullar ve peşin ödeme olması olarak saptanmıştır (Karaca ve ark., 2016).

a.Üreticilere Göre Tarım Arazilerinin Değerini Etkileyen Faktörler

Üreticilerin tarım arazilerinin satış değerlerini etkileyen faktörlere verdikleri önem düzeyine ilişkin bilgiler Çizelge 4'de verilmiştir. Üreticilere göre bir tarım arazisinin değeri üzerinde etkili olan en önemli faktörler; büyüklüğü, toprak yapısı ve verimliliği, yol-ulaşım durumu, tapu ve kadastro durumu ve konumudur. Ayrıca sulanma özelliği, şekli ve üzerinde yetişen ürünler diğer önemli faktörler olarak belirlenmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Üreticilerin tarım arazilerinin satış değerini etkileyen faktörlere verdikleri önem düzeyi

Faktörler	Önemsiz (1)		Az Önemli (2)		Kararsız (3)		Önemli (4)		Çok Önemli (5)		Ortalama
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Arazinin büyüklüğü	-	-	-	-	-	-	36	49.30	37	50.70	4.50
Verimliliği	-	-	1	1.40	2	2.70	35	47.90	35	47.90	4.44
Toprak yapısı	-	-	3	4.10	2	2.70	36	49.30	32	43.80	4.36
Yol durumunun iyi ve ulaşımının olay olması	5	6.80	2	2.70	5	6.80	31	42.50	30	41.10	4.13
Tapu ve kadastro işlemlerinin yapılmış olması	6	8.20	4	5.50	2	2.70	32	43.80	30	41.10	4.10
Konumu	3	4.10	10	13.70	4	5.50	34	46.60	22	30.10	3.89
Sulanma özelliği	3	4.10	14	19.20	3	4.10	30	41.10	23	31.50	3.81
Şekli	6	8.20	11	15.10	4	5.50	29	39.70	23	31.50	3.72
Üzerinde yetişen ürünler	12	16.40	12	16.40	7	9.60	20	27.40	22	30.10	3.39
Satın alanlara ödeme kolaylığı sağlanması	32	43.80	14	19.20	5	6.80	13	17.80	9	12.40	2.38
Satın alanların tutum ve davranışları	33	45.20	17	23.30	3	4.10	12	16.40	8	11.00	2.26
Yakın akraba ve/veya arkadaşların arabuluculuk yapması	34	46.50	16	21.90	4	5.50	11	15.10	8	11.00	2.24
Satanların borçlu olması ve satışı zorunlu olarak yapmaları	35	48.00	18	24.70	4	5.50	11	15.10	5	6.80	2.10
Alıcıların ve satıcıların yakınlık dereceleri	36	49.30	17	23.30	4	5.50	10	13.70	6	8.20	2.08

Tarım arazilerinin değeri üzerinde en etkili olan faktörler; İzmir'in Menemen ilçesinde yapılan bir araştırmada arazinin büyüklüğü, verimliliği, yol ve ulaşım koşulları olarak (Öztürk Coşar, 2013), İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde yapılan bir araştırmada ise; sulama koşulları, toprak yapısı

ve verimliliği, yol ve ulaşım koşulları, konumu ve büyüklüğü olarak saptanmıştır (Karaca ve ark., 2016).

3. SONUÇ

Araştırma sonuçlarına göre üreticiler farklı nedenlerle arazi alma ve satmaya yönelmektedir. Arazi satın almada en önemli nedenler; devlet desteklerinin artması, ekonomik koşullar, mahalledeki arazilerden olması, arazi fiyatının uygun olması, arazinin verim durumu, ödeme şartlarının uygun olması, işletme arazisini genişletme isteği ve uygun kredi koşullarıdır. Üreticiler arazi almaları durumunda tarımsal amaçlı kullanacaklarını belirtmişlerdir. Arazi satmaları durumunda ise satışın peşin olarak gerçekleşmesine önem vermektedirler. Fakat üreticilerin büyük kısmı koşullar ne olursa olsun arazi satmayı düşünmemektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, yörede arazi alım satımı konusunda ekonomik koşulların daha belirleyici olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca amaç dışı kullanım, kentleşme, arazilerin çok parçalı ve yeter büyüklükte olmaması da bu arazilerin alım satımında etkilidir. Tarım arazilerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla işleyen bir tarım arazisi piyasasının oluşması önemlidir. Tarım arazilerinin alımı, satımı, bu konuda kredi temini, ortakçılık, kiracılık işlerinin düzenlenmesini ve arazilerin üretime yönlendirilmesini sağlamak amacıyla ihtiyaç duyulan yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Araştırmada üreticilerin çoğu tarım arazilerinin tarım dışındaki en yaygın kullanım alanının konut yapımı olduğunu ve arazileri imara açıldıktan sonra satabileceğini belirtmiştir. Türkiye’de uygulanan imar politikaları ve diğer yasal düzenlemelerin tarımsal yapıyı olumsuz etkilemeyecek, üreticileri tarımdan uzaklaştırmayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Böylece etkili arazi kullanım politikası oluşturularak doğal kaynaklar ile kentsel kullanımlar arasındaki optimum denge sağlanmış olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Açıl, F., 1976. Türkiye’de 1950-74 Yılları Arasında Muhtelif Tarımsal Arazi Nevilerinin Kıymetleri ve Bunlardaki Değişmeler, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No:619, Şark Matbaası, Ankara.

Aliefendioğlu, Y., 2011. Türkiye’de Koruma Alanlarındaki Taşınmazların Kullanımı ve Koruma Statülerinin Taşınmaz Piyasaları ve Değerlerine Etkileri: Muğla İli Örneği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 758s.

Anonim, 2014. 2014, Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı Çalışma Grubu Raporu, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara.

- Aydın Can, B., Engindeniz, S., 2018. Tarım Arazisi Kamulaştırmalarına İlişkin Üretici Görüş ve Beklentileri: Kocaeli Kandıra Gıda İhtisas Sanayi Bölgesi Örneği, Tarım Ekonomisi Dergisi, 24(1):77-84.
- Başer, U., Kılıç, O., 2016. Arazi Fiyatını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Samsun İli Ladik İlçesi, XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs 2016, Isparta.
- Başer, U., Kılıç, O., Abacı, H.S., 2019. Arazi Fiyatını Etkileyen Faktörlerin Doğrudan ve Dolaylı Etkilerinin Path Analizi ile Belirlenmesi: Samsun İli Ladik İlçesi Örneği, Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi, 6(1): 50-56.
- Bedestenci, H.Ç., Vuruş, H., 2000. Ceyhan ovası tarım işletmelerinde arazi piyasası, KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi, 3(2):154-162.
- Çınar, G., Can, A., Özcan, H. ve Aslan, F., 2018. Aydın İlinde Tarımsal Arazi Değerini Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyatlandırma Modeli İle Tahmin Edilmesi, Ahtamara I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, 25-26 Ağustos 2018, Gevaş-Van.
- Hurma, H., 2007. Çevre Kalitesinin Tarımsal Arazi Değeri Üzerine Etkilerinin Analizi: Trakya Örneği. Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Karaca, D., İbraimi, S., Engindeniz, S., Akyüz, Y., Çınar, G., 2016, Kırsal Alanda Üreticilerin Alım-Satım Kararlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi: İzmir'in Kemalpaşa İlçesi Örneği, Ene Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 53(4): 481-489.
- Karakayacı, Z., 2011. Tarım Arazilerinin Değerlemede Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanılması: Konya İli Çumra İlçesi Örneği. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karakayacı, Z., 2015. Using of Analytic Hierarchy Process on Evaluating the Affecting Factors in the Value of Farmlands, Bulgarian Journal of Agricultural Science, 21 (4):719-724.
- Newbold, P., 1995. Statistics for Business and Economics, Prentice-Hall, New Jersey, 773p.
- Öztürk Coşar, G., 2013. Menemen İlçesinde Sulu Tarla Arazilerinin Değerini Etkileyen Faktörlerin Saptanması Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 104s.
- Öztürk Coşar, G., Engindeniz, S., 2013. Tarım Arazisi Değerlerinin Hedonik Analizi: İzmir'in Menemen İlçesi Örneği. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 50(3):241-250.
- Öztürk, G., Engindeniz, S., Bayraktar, Ö.V., 2017. İzmir'deki Sulanabilir Tarım Arazilerinin Değerini Etkileyen Faktörlerin Analizi, Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 31(3):75-87.
- Paksoy, M., Direk, M., 1994. Tarım Alanlarının Tarım Dışı Amaçlarla Kullanılması, Ekoloji Dergisi, 13:17-20 s.

- Sezgin, D., 2010. Kentsel Saçaklanmanın Verimli Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımına Etkisi: Ankara Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 153s.
- TÜİK, 2018. Tarımsal İstatistikler, <https://www.tuik.gov.tr>, Erişim: 25 Aralık 2018.
- Vural, H. 2007. Türkiye’de Arazilerin Kıymet Takdiri Üze-rine Kantitatif Bir Yaklaşım: Bursa İli Karacabey Ovası Örneği. 3Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 21(2):13-20.
- Vural, H., Fidan, H., 2009. Land Marketing and Hedonic Price Model in Turkish Markets: Case Study of Karaca-bey District of Bursa Province. African Journal of Agri-cultural Research 4(2):71-75.

FİNANSAL STRES DÜZEYİNİN TESPİTİ: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Abdulkadir KAYA

Erzurum Teknik Üniversitesi

İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Prof. Dr. Mehmet Suphi ÖZÇOMAK

Atatürk Üniversitesi

İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet İlker AKBABA

Erzurum Teknik Üniversitesi

İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ÖZET

Finansal refah kavramı genel olarak birey veya bakmakla yükümlü olduğu kişilerin işsizlik, borçlarını ödeyebilme, yoksulluk gibi risklere karşı kendisini korunmuş hissetmesi ve finansal açıdan yeterli ve güvende bulmasıdır. Bu çalışmanın amacı Atatürk Üniversitesi bünyesinde çalışan akademik personelin finansal stress düzeylerinin tespit edilerek, finansal stress düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkileri tespit etmektir. Yapılan analiz sonucunda akademisyenlerin finansal stress düzeylerinin 6,90 olduğu, akademisyenlerin düşük finansal sıkıntı düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca finansal stress düzeyleri bakımından; yaş, unvan, hizmet süresi, aylık gelir ve ortalama tasarruf değişkenleri arasında %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal stress, finansal refah, Atatürk Üniversitesi

DETERMINATION OF FINANCIAL STRESS LEVEL: ATATURK UNIVERSITY EXAMPLE

ABSTRACT

The concept of financial prosperity is that the individual or his dependents generally feel protected against risks such as unemployment, repayment of their debts, poverty, and financially adequate and secure. The aim of this study is to determine the financial stress levels of academic staff working at Atatürk University and to determine the relationship between financial stress levels and demographic characteristics. As a result of the analysis, it was determined that the financial stress levels of academicians were 6,90 and academicians were at low financial distress level. In addition, age, title, duration of service, monthly income and average savings variables and financial stress levels were statistically significant at 1% significance level. **Keywords:** Financial stress, financial prosperity, Ataturk University

GİRİŞ

Stres, sosyal, ruhsal gelişimsel, psikolojik ve fizyolojik etkileri olan kapsamlı bir kavramdır. Stresi kısaca bireyin bedensel ve ruhsal sınırlarının tehdit edilmesi ve zorlanması neticesinde ortaya çıkan bir olgu olarak ifade edilebilir. Genel olarak stres, bireyi tehdit eden ve zorlayan şartlardan veya bireyin dünya ve hayata bakış açısı, dış dünyadan gelen bilgileri algılama ve değerlendirme biçiminden kaynaklanmaktadır. Önemli stres faktörlerinden birisi olan çalışma ortamının birey üzerindeki stres kaynaklarını, aşırı iş yükü, işin sıkıcı olması, ücret yetersizliği, çalışma koşullarının yetersizliği gibi faktörler olarak saymak mümkündür (Karahana vd.; 2007). Stres bireylerin toplum içindeki rolleri gerçekleştirdikleri işin niteliği, zorluk derecesi ve bireysel durumunu etkileyen unsurlar hem stresin düzeyini hem de toplum ve işindeki başarısını olumsuz yönde etkileyen önemli bir faktördür. Stres yüksek kan basıncı, ülser, kalp rahatsızlıkları, kanser gibi fiziksel hastalıklara ve depresyon, kendine güvenin azalması, karar verme ve dikkatini toplama yetersizliği, iş doyumsuzluğu gibi birçok psikolojik sorunu da ortaya çıkarmaktadır (Aktaş;2001).Teknolojide ve finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler sebebiyle günümüzde finansal karar alma süreci karmaşıklaştırmış, bireylerin yaşam ve çalışma kalitelerini de etkilemiştir. Finansal refah ve endişeler bireylerin yaşam kalitesini etkileyen iki önemli faktör olarak birçok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Refah kavramı birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Van Praag vd. (2003), işletme, finans, ev, eğlence, sağlık ve çevre faktörlerinin bireysel refahı sağlayacağını belirtmiş, McGregor ve Goldsmith (1998) ekonomik, fiziksel, sosyal, duygusal, çevresel yönleri, politik ve manevi faktörleri içeren bir kavram olarak ifade etmiştir. Fergusson vd. (1981) ise finansal refahı finansal gelir ve varlık düzeyi olarak tanımlamışlardır. Goldsmith (2000) finansal refahı, bireyin işsizlik, hastalık, iflas, yoksulluk ve emeklilikten yoksunluk gibi ekonomik risklere karşı koruyan, bireyin veya ailenin finansal yeterliliği ve güvenliği olarak tanımlanmıştır (Taft vd.; 2013).Malone vd. (2010) finansal refahı, kişinin satın alma davranışları ve ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneği, mevcut finansal durum algısı, geleceğe dönük finansal beklenti ve uzun dönemde kendini finansal açıdan güvence altına alma isteği olmak üzere dört faktörde ele almıştır (Ünal ve Düger; 2015).Finansal refah düzeyi yüksek olan toplumlarda bireyler yeterli düzeyde finansal bilgi düzeyine sahip olacak, elde ettiği geliri ile yaşam koşullarını artıracak, tasarruf yaparak gelecekte oluşabilecek ekonomik risklere karşı önlemler alabilecek, tasarruflarını uygun piyasalarda, getirisi yüksek ve düşük riskli varlıklara yatırabilecektir. Böylece bireysel ve toplumsal refah düzeyinin yükselmiş olması yanında finansal piyasaların ve ekonomik büyümenin gelişmesine de önemli bir katkı sağlanmış olacaktır.

Genel olarak eğitim düzeyinin yüksek olduğu üniversite çalışanlarının, finansal okuryazarlıklarının ve davranışlarının da diğer birey ve meslek gruplarına göre yüksek olması beklenmektedir. Bu çalışmada akademisyenlerin finansal refah düzeylerini belirlemek ve finansal refah düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki farklılıkların tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

1.LİTERATÜR

Greninger vd. (1996) finansal refahı ölçebilmek için oranlar ve öncü göstergeleri tanımlamak ve ortaya koymak amacıyla 156 finansal planlayıcı ve eğitimciden oluşan bir panel ile Delphi çalışması oluşturmuşlardır. Çalışmanın sonucunda likidite, tasarruf, vergi yükü, konut masrafları ve iflas/kredi alanlarında 22 oranın 20'sinde İki grup arasında fikir birliğinin olduğunu tespit etmişlerdir. Likidite ve vergi yükü için gruplar arasında yararlı olduğu fikri hâkimken, enflasyondan korunma ve iflas/kredi konusunda bu durum gözlenmemiştir. Sonuç olarak, tercih edilen oranlar önceki kullanılan oranların çoğundan daha kompleks ve daha kolay ölçülebilen oranlar olduğunu belirterek, aile/bireyler için finansal refah için bir profil önermişlerdir. Skinner vd. (2004) finansal strese sahip olan bireylerin, romatizmal hastalıklarının fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerindeki etkilerini, haftalık değişimleri dikkate alarak incelemeyi amaçlamışlardır. Yapılan haftalık telefon görüşmeleri ile bireylerin sağlık semptomları, finansal stresler, kişilerarası stres, olumsuz etki ve romatizmal hakkında sağlıklı bireylerden veri sağlamışlardır. Yapılan analizlerde, finansal streste dalgalandırmaların daha fazla sağlık şikâyeti ve olumsuz etki ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Malone, K. vd. (2010) çalışmasında 40.000 \$ ve üzerinde ev halkı geliri olan 30 ile 65 yaş arasındaki 368 kadına web üzerinden uygulanan anketten elde edilen verileri kullanarak Amerikan kadınların finansal refah düzeylerini araştırmışlardır. Çalışmada özellikle, evli, birlikte yaşama, üvey aileler ve bekâr kadınlar gibi farklı aile formlarında yaşayan çocuklu ve çocuksuz kadınlar arasındaki maddi refah algılarını incelemişlerdir. Kadınların çoğunluğunun temkinli satın alma davranışı sergilediği, finansal bağımsızlık istedikleri, finansal durumlarının biraz olumsuz olduğunu, emeklilik ve gelecekle ilgili endişelerinin olduklarını ve bakım sigortasının zorunluluk olduğunu belirtmişlerdir. Tüm gruplarda, uzun süreli bakım sigortasının bir zorunluluk olduğu konusunda hemfikir. Daha yaşlı, daha eğitilmiş, daha fazla gelire sahip olan ve hanehalkı gelirin daha fazla para kazandıran kadınlar finansal durumları hakkında daha olumlu algılara sahiptiler. Falahati ve Paim (2011) cinsiyet açısından finansal refah düzeylerindeki farklılıkları belirlemek amacıyla Malezya'daki kamu ve özel üniversitelerde okuyan üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma yapmışlardır. Rastgele seçilen on bir

üniversiteden çok aşamalı tabakalı rastgele örneklem tekniği kullanılarak 350 anket kullanmışlardır. Öğrencilere tasarruf miktarları, finansal durumları, satın alma kabiliyetleri, acil harcamalardan tasarruf etmeleri, parayı yönetebilmeleri ve harcama kabiliyetlerini ölçek sorular yöneltilmiştir. Elde edilen verilerle yapılan analizler sonucunda finansal konularda cinsiyetler arasında farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek finansal memnuniyete fakat daha düşük finansal bilgiye sahip olduklarını belirlenmiştir. Ayrıca finansal refahın erkek öğrencilerin sosyalleşmesinde birinci derecede önemli olduğunu, kız öğrenciler arasında da finansal problemlerin en önemli belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır.

Taft vd. (2013) finansal okuryazarlık, finansal refah ve finansal endişeler arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi çalışmışlardır. Hazırlanmış anketin rastgele örneklem yöntemi kullanılarak uygulanmış, elde edilen veriler ile korelasyon, T testi ve regresyon analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda, yaş ve eğitim düzeylerinin finansal okuryazarlık ve finansal refah arasında pozitif bir korelasyon olduğunu, evli ve erkeklerin finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğu, yüksek okuryazarlığın finansal refahı artırdığı ve finansal endişeyi azalttığını tespit etmişlerdir. Ayrıca finansal refahın finansal endişeyi azalttığı sonucuna varılmıştır.

Ng ve Diener (2014) çalışmalarında kişisel refahın post materyalist ihtiyaçların ve finansal memnuniyetin önemini araştırmışlardır. Gallup World Poll anketini kullanarak, finansal memnuniyetin özerklik, sosyal destek ve saygı ile ilgili post materyalist ihtiyaçların, dünya genelinde kişisel refahın farklı bileşenlerinin evrensel belirleyicileri olup olmadığını ve etkilerinin ulusal refah tarafından yönetilip yönetilmediğini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, finansal memnuniyetin yaşam değerlerinin, saygının ise olumlu duyguların en güçlü tahminçisi olduğu ortaya konulmuştur. Finansal memnuniyet ile kişisel refah arasındaki ilişkinin ve post materyalist ihtiyaçlar ile kişisel refah arasındaki ilişkinin zengin ülkelerde, fakir ülkelere göre daha güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla zengin ülkelerin maddi ve psikolojik konulara odaklanmaya devam etmeleri gerektiğini, her iki faktöründe refah için önemli olduğunu bu nedenle göz ardı edilmemesi gerektiğini önermişlerdir.

Kişilerarası stres ile finansal stres arasındaki etkileşim incelendiğinde, haftalar boyunca artan stres, kişilerarası stresin, özellikle artan ağrı haftalarında, daha fazla sağlık semptomları gösterdiğini gözlemişlerdir. Bu bulgular finansal stresin hem fiziksel hem de zihinsel sağlığa olumsuz katkıda bulunduğunu ve romatizmal hastalar için önemli görüldüğünü ifade etmişlerdir.

Theodos vd. (2014) finansal bilgi, finansal davranış ve finansal refahın erkek ve kadınlar arasındaki farklarını incelemek amacıyla Yatırımcı Eğitim Vakfı tarafından ortaya konmuş olan Ulusal Finansal Yeterlilik Araştırmasını kullanmışlardır. Analizlerinde erkeklerin ve kadınların benzer gözlenebilir özelliklere sahip olabilmeleri için eğilim puanları oluşturulmuş ve regresyon modelleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda kadınların istihdam, gelir ve eğitimsel gibi konular ve ekonomik meselelerde erkeklere göre daha az bilgili olduklarını ve finansal davranışları ve finansal refah düzeylerinde erkekler ve kadınlar arasında çok az farklılık olduğunu tespit etmişlerdir.

Ünal ve Düger (2015) çalışmalarında akademik personelin finansal davranışlarını tespit etmek ve finansal davranışların finansal gönenç üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Dumlupınar Üniversitesi'nde çalışan akademisyenler arasında seçilen 246 kişilik örnekleme anket uygulanarak analiz için gerekli verileri elde etmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda akademik personelin finansal gönenç durumlarından sınırlı düzeyde memnun olduklarını ve finansal davranışlarının finansal gönenç hallerine pozitif yönde etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Ünal vd. (2015) akademik personelin finansal refah düzeyini ölçmeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla Dumlupınar Üniversitesi'nde çalışan akademik personelden oluşan ana kütleden 246 örnekleme anket uygulanmış, elde edilen verilerle aritmetik ortalama, tekyönlü varyans analizi, Tukey testi ve t testi analizleri kullanılmıştır. Akademik personelin finansal refah düzeyleri aritmetik ortalamalar ile tespit edilmiş ve demografik özellikler ile arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda akademik personelin finansal refahından sınırlı düzeyde memnuniyet duyduğu, akademisyenlerin finansal refah düzeyleri açısından, yaş ve unvanlarında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Yabancı literatürde finansal refah düzeyinin belirlenmesi konusunda akademisyenlere yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türkiye'de ise finansal refah düzeyinin tespit edilmesine yönelik çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Ünal ve Düger (2015) ve Ünal vd. (2015) akademisyenlerin finansal refah düzeylerine yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmada ise Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Atatürk Üniversitesi akademik personelinin finansal refah düzeyleri incelenerek, geliştirme ödeneği sebebiyle batıda bulunan akademik personelden yüksek bir gelire sahip olan bireylerin finansal refah düzeyleri tespit edilerek, karşılaştırması yapılacaktır.

2. YÖNTEM VE UYGULAMA

Bu çalışma akademisyenlerin finansal stres düzeylerinin tespit edilmesi, finansal stres düzeyleri bakımından unvan, cinsiyet, medeni durum ve aylık ortalama tasarruf tutarları

arasında farklılıkların olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Doğu Anadolu Bölgesinden Atatürk Üniversitesi'nin Erzurum il merkezlerinde yer alan ve döner sermayesi olmayan akademik birimlerinde çalışan ve Tablo 1'de detaylı bir şekilde sunulan toplam 1690 akademisyen anakütle olarak ele alınmıştır. Üniversitelerin çalışan akademik personel sayılarının fakültelere göre dağılımı, üniversite resmi web sayfasından temin edilmiştir.

Tablo 1. Atatürk Üniversitesi Akademik Personel Dağılımı

Akademik Birimler	Profesör	Doçent	Dr. Öğr.	Arş Gör.	Öğr. Gör.	TOPLAM
Eczacılık Fakültesi	5	7	13	12	0	37
Edebiyat Fakültesi	54	17	63	46	5	185
Fen Fakültesi	73	18	17	30	2	140
Güzel Sanatlar Fakültesi	7	12	26	20	8	73
Hemsirelik Fakültesi	8	9	21	16	2	56
Hukuk Fakültesi	0	3	9	35	2	49
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	28	16	25	32	0	101
İlahiyat Fakültesi	34	8	15	18	2	77
İletişim Fakültesi	5	10	5	17	7	44
Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi	49	39	66	84	22	260
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi	5	6	10	18	3	42
Mühendislik Fakültesi	48	28	45	37	3	161
Sağlık Bilimleri Fakültesi	0	2	8	10	4	24
Spor Bilimleri Fakültesi	1	9	7	7	11	35
Su Ürünleri Fakültesi	4	3	4	1	0	12
Turizm Fakültesi		2	6	14	1	23
Veteriner Fakültesi	22	15	21	17	0	75
Ziraat Fakültesi	73	22	19	27	2	143
Yabancı Diller Yüksekokulu	0	0	0	0	41	41
Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	1		3	2	4	10
Adalet MYO	0	0	0	0	6	6
Erzurum MYO	5	6	23	1	35	70
Sağlık Hizmetleri MYO	2	1	11	0	12	26
TOPLAM	424	233	417	444	172	1690

Atatürk Üniversitesinde Erzurum il merkezinde ve döner sermayesi olmayan birimlerde çalışan akademisyenlerin sayıları Tablo 1'de sunulmuştur. Atatürk Üniversitesinde 424 Profesör, 233 Doçent, 417 Dr. Öğretim Üyesi, 444 Araştırma Görevlisi ve 172 Öğretim Görevlisi çalışmaktadır.

İlgili anakütle için belirlenmiş olan örneklem sayısı % 5 önem seviyesinde 326 olarak tespit edilmiştir. Örneklemen unvanlara göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Örneklem Dağılımı

Unvan	Örneklem Sayısı	Yüzde (%)
Profesör	84	23,20
Doçent	51	14,10
Dr. Öğr. Üyesi	92	25,40
Arş Gör	95	26,20
Öğr. Gör.	40	11,00
TOPLAM	362	100,00

Çalışmaya ait örneklem sayılarının yer aldığı Tablo 2 incelendiğinde 362 kişilik örneklem %23,20'si profesör, % 14,10'u doçent, %25,40'ı Dr. Öğr. Üyesi, % 26,20'si Arş. Gör. ve % 11'i ise Öğr.Gör.'dür.

Belirlenen örneklem sayısı tüm akademik birimlerin personel sayılarına oranlanarak, her bir akademik birimde yapılacak olan anket sayısı tespit edilmiş ve oluşabilecek aksaklıklar için anket sayıları % 15 oranında fazla uygulanmıştır. Çalışma için kullanılacak anketin hazırlanmasında, finansal stres düzeyinin belirlenmesi ölçeğini ortaya çıkaran Prawitz vd. (2006) ve ölçeği Türkiye'de uygulayan Ünal ve Düger'in (2015) çalışmalarından faydalanılmıştır. Anket hazırlanırken maddelerin Türkçeye çevrilmesinde, metinlerin katılımcılar için anlaşılabilir hale gelmesi için bir takım düzeltmeler yapılmış, yapılan örnek uygulamalar sonucunda son hali verilmiştir.

Anketlerin uygulanmasında Tabakalama Örneklem Yöntemi uygulanmıştır. Anketler yüz yüze gerçekleştirilmiş ve katılımcılara anketin amacı ve uygulanması konularında bilgi verildikten sonra anketi doldurmaları istenmiştir. Anket uygulaması sonucunda 362 adet anket doğru ve eksiksiz olarak tamamlanmış ve analize dâhil edilmiştir. Çalışmada analizler SPSS paket programı ile yapılmıştır.

Çalışmanın amacına uygun olarak öncelikli olarak anket sonuçlarından elde edilen demografik özellikler sunulacak, akademisyenlerin finansal stres düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis tek yönlü varyans analizi ile tespit edilecektir.

2.1 Demografik Özellikler

Çalışmada demografik özellikler bölümü için frekans ve yüzde dağılımları gösteren tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Ayrıca, akademisyenlerin finansal stres düzeyleri ile temel demografik özellikler arasında farklılıkların olup olmadığı Kruskal Wallis tek yönlü varyans analizi ile tespit edilecektir. Yapılan analizlerin ilk aşamasında demografik özelliklere ait frekans ve yüzde verileri tespit edilmiş ve Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Demografik Özelliklere Ait Frekanslar

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde	Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	139	38,4	Unvan	Öğr. Gör.	40	11,0
	Erkek	223	61,6		Arş. Gör.	95	26,2
	TOPLAM	362	100		Dr. Öğr. Üyesi	92	25,4
Yaşınız	25 yaş ve altı	14	3,9		Doçent	51	14,1
	26-33	112	30,9		Profesör	84	23,2
	34-41	99	27,3		TOPLAM	362	100
	42-49	69	19,1	Aylık Ortalama tasarrufunuz	1.000 ve altı	86	23,8
	50-57	45	12,4		1.001 – 2.000	82	22,7
	58 ve fazla	23	6,4		2.001 – 3.000	67	18,5
	TOPLAM	362	100		3.001 – 4.000	24	6,6
Medeni Durumunu	Eyveli	269	74,3		4.001 ve üzeri	18	5,0
	Bekar	93	25,7		Tasarrufum Yok	85	23,5
	TOPLAM	362	100		TOPLAM	362	100
Aylık Geliriniz	5.000 ve altı	43	11,9	Tasarruflarınız	Banka (vadeli)	27,0	6,99
	5.001 – 6.000	118	32,6		Banka (vadesiz)	107,0	27,72
	6.001 – 7.000	61	16,9		Katılım Bankası	21,0	5,44
	7.001 – 8.000	26	7,2		Altın	100,0	25,91
	8.001 – 10.000	80	22,1		Döviz	46,0	11,92
	10.000 ve üstü	34	9,4		Menkul Kıymet	8,0	2,07
	TOPLAM	362	100		Bor.	3,0	0,78
Ekonomik	Gazete	39,0	8,07	(Varsa)	Sanal Para	3,0	0,78
	Dergi	11,0	2,28		Diğer	74,0	19,17
	Televizyon	85,0	17,60		TOPLAM	386	100
	İnternet	227,0	47,00	Hizmet Süresi	1-5 Yıl	74	20,4
					6-10 Yıl	76	21,0
	Mobil Uygulama	41,0	8,49		11-15 Yıl	52	14,4
	Diğer	6,0	1,24		16-20 Yıl	68	18,8
	Takip Etmem	74,0	15,32		21 ve üzeri	92	25,4
	TOPLAM	483,0	100,00		TOPLAM	362	100

Finansal stres düzeylerine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Finansal Stres Düzeylerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Ortalama	6,91
Medyan	7,25
Mod	7,38
Standart Sapma	1,65
Minimum	1,63
Maksimum	10,00

Tablo 4 incelendiğinde Atatürk Üniversitesi’nde çalışan akademisyenlerin finansal stres düzeylerinin ortalama değerinin 6,91 olduğu tespit edilmiştir. Finansal stres düzeyi açıklayıcı terminolojine göre 6 puan hafif finansal sıkıntı (hafif finansal iyilik), 7 puan ise düşük finansal sıkıntı (iyi finansal iyilik) düzeyi olarak ifade edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda akademisyenlerin düşük finansal sıkıntı veya iyi finansal iyilik düzeyinde olduğu kabul edilebilir. Finansal stres skorlarının medyanı 7,25, modu 7,38, standart sapması 1,65 olarak bulunmuştur, verilen cevaplar içinde en düşük skor 1,63 ve en yüksek skor ise 10 olarak hesaplanmıştır.

Finansal stres düzeylerinin unvanlara göre dağılımları ise Tablo 5’te yer almıştır.

Tablo 5. Unvana Göre Finansal Stres Skorları

Unvan	Finansal Stres Düzeyi
Öğr. Gör.	6,77
Arş.Gör.	6,26
Dr.Öğr.Üyesi	6,81
Doçent	7,26
Profesör	7,6

Finansal stres skorlarının unvanlara göre dağılımı incelendiğinde en düşük finansal skora sahip olan grup Araştırma Görevlileri (6,26), en yüksek skora sahip olan grup ise Profesörler olarak tespit edilmiştir.

2.2 Farklılık Analizi

Akademisyenlerin finansal stres skorları ile demografik özellikleri arasındaki farklılık analizlerinin yapılabilmesi için öncelikli olarak verilerin normal dağılıma uyup uymadıkları belirlenmeli ve bu sonuçlara göre farklılık analizleri yapılmalıdır. Verilere ait normal dağılıma uygunluk testi sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Normal Dağılıma Uygunluk Testi Sonuçları

Değişken	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	İstatistik	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
Finansal Stres Düzeyi	0,103	362	0,000	0,967	362	0,000

Tablo 6 incelendiğinde, % 1 önem seviyesinde finansal stres düzeyi değişkeninin normal dağılıma uymadığı belirlenmiştir. Finansal stres düzeyi değişkeninin normal dağılıma uymaması sebebiyle, ilgili değişken ile demografik özellikler arasında yapılacak olan farklılık analizlerinde parametrik olmayan istatistik tekniklerinden Kruskal Wallis tek yönlü varyans analizi kullanılacaktır.

Finansal stres düzeyleri bakımından yaş grupları arasındaki farklılık olup olmadığına dair yapılan Kruskal Wallis tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Yaş Grupları Arasındaki Farklılık Analizi Sonuçları

Gözlem Sayısı	Ki-Kare Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
362	34,188	5	0,000

Finansal stres düzeyleri bakımından yaş grupları arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaş gruplarının farklılık gösterdiği aralıklar ise Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Yaş Gruplarının Farklılık Gösterdiği Aralıklara Ait Sonuçlar

Yaş grupları	Test İstatistiği	Standart Sapma	Stand. Test İstatistiği	Anlamlılık
25 Yaş altı 42-49 Yaş	-106,535	30,662	-3,475	0,001
25 Yaş altı 50-57 Yaş	-110,763	32,011	-3,460	0,001
26-33 Yaş 34-41 Yaş	-43,504	14,430	-3,015	0,003
26-33 Yaş 42-49 Yaş	-68,245	16,008	-4,263	0,000
26-33 Yaş 50-57 Yaş	-72,473	18,462	-3,926	0,000

Yaş grupları arasındaki farklılıklar incelendiğinde 25 yaş altı akademisyenler ile 42-49 ve 50-57 yaş arasındaki akademisyenlerin finansal stres düzeyleri arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, 26-33 yaş arasındaki akademisyenler ile 34-41, 42-49 ve 50-57 yaşları arasındaki akademisyenlerin finansal stres düzeyleri arasında da % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Finansal stres düzeyleri bakımından akademisyenlerin unvanları arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan Kruskal Wallis tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Finansal Stres Düzeyleri Bakımından Unvanlar Arasındaki Farklılık Analizi Sonuçları

Gözlem Sayısı	Ki-Kare Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
362	35,378	4	0,000

Tablo 9 incelendiğinde finansal stres düzeyleri bakımından akademisyenlerin unvanları arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Finansal stres düzeyleri bakımından unvanlar arasındaki farklılıklar ise Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Unvanlar Arasındaki Farklılık Analizi Sonuçları

Unvanlar	Test İstatistiği	Standart Sapma	Stand. Test İstatistiği	Anlamlılık
Arş. Gör. Doçent	-66,790	18,158	-3,678	0,000
Arş. Gör. Profesör	-89,557	15,666	-5,717	0,000
Dr. Öğr. Üyesi Profesör	-50,122	15,786	-3,175	0,001

Tablo 10’a göre, finansal stres düzeyleri bakımından Araştırma Görevlileri ile Doçent ve Profesörler arasında ve Doktor Öğretim Üyesi ile Profesörler arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir.

Finansal stres düzeyleri bakımından akademisyenlerin hizmet süreleri arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan Kruskal Wallis tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Finansal Stres Düzeyleri Bakımından Akademisyenlerin Hizmet Süreleri Arasındaki Farklılık Analizi Sonuçları

Gözlem Sayısı	Ki-Kare Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
362	27,537	4	0,000

Finansal stres düzeyleri bakımından akademisyenlerin hizmet süreleri arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Hizmet sürelerinin farklılık gösterdiği aralıklar ise Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Hizmet Süreleri Arasındaki Farklılık Analizleri Sonuçları

Hizmet Süreleri	Test İstatistiği	Standart Sapma	Stand. İstatistiği	Test Anlamlılık
1-5 Yıl 16-20 Yıl	-63,412	17,572	-3,609	0,000
1-5 Yıl 21 Yıl ve üzeri	-76,640	16,334	-4,692	0,000
6-10 Yıl 21 Yıl ve üzeri	-54,226	16,214	-3,344	0,001

Tablo 12 incelendiğinde, finansal stres düzeyleri bakımından; 1-5 yıl arasında hizmeti olan akademisyenler ile 16-20 yıl ve 21 yıl ve üzeri hizmet süresine sahip akademisyen arasında ayrıca 6-10 yıl hizmet süresine sahip akademisyenler ile 21 yıl ve üzeri hizmet süresine sahip olan akademisyen arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir.

Finansal stres düzeyleri bakımından akademisyenlerin aylık gelirleri arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan Kruskal Wallis tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. Finansal Stres Düzeyleri Bakımından Akademisyenlerin Aylık Gelir Arasındaki Farklılık Analizi Sonuçları

Gözlem Sayısı	Ki-Kare İstatistiği	Test	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
362	39,276	5		0,000

Finansal stres düzeyleri bakımından akademisyenlerin aylık gelir düzeyleri arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. aylık gelir düzeylerinin farklılık gösterdiği aralıklar ise Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. Aylık Gelirler Arasındaki Farklılık Analizleri Sonuçları

Aylık Gelir	Test İstatistiği	Standart Sapma	Stand. Test İstatistiği	Anlamlılık
4001-5000 7001-8000	-83,585	15,149	-5,517	0,000
4001-5000 8000 ve üstü	-84,389	20,360	-4,145	0,000
5001-6000 7001-8000	-55,086	17,780	-3,098	0,002

Tablo 14 incelendiğinde, finansal stres düzeyleri bakımından; 4001-5000 TL arasında geliri olan akademisyenler ile 7001-8000 TL ve 8000 TL ve üstü gelire sahip olan akademisyenlerin ve 5001-6000 TL gelir düzeyindeki akademisyenler ile 7001-8000 TL gelir düzeyindeki akademisyenler arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Finansal stres düzeyleri bakımından akademisyenlerin aylık ortalama tasarruf düzeyleri arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan Kruskal Wallis tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15. Finansal Stres Düzeyleri Bakımından Akademisyenlerin Aylık Ortalama Tasarrufları Arasındaki Farklılık Analizi Sonuçları

Gözlem Sayısı	Ki-Kare Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
362	65,366	5	0,000

Finansal stres düzeyleri bakımından akademisyenlerin aylık ortalama tasarruf düzeyleri arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaş düzeylerinin farklılık gösterdiği aralıklar ise Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16. Aylık Ortalama Tasarruf Düzeyleri Arasındaki Farklılık Analizleri Sonuçları

Aylık Ortalama Tasarruf	Test İstatistiği	Standart Sapma	Stand. Test İstatistiği	Anlamlılık
1000 ve altı 2001-3000	-89,631	17,045	-5,258	0,000
1000 ve altı 3001-4000	-95,240	24,148	-3,944	0,000
1000 ve altı 4001-5000	-86,886	27,113	-3,205	0,001
Tasarrufum Yok 1001-2000	65,831	16,191	4,066	0,000
Tasarrufum Yok 2001-3000	110,946	17,089	6,492	0,000
Tasarrufum Yok 3001-4000	116,555	24,179	4,820	0,000
Tasarrufum Yok 4001 ve üzeri	108,201	27,140	3,987	0,000

Tablo 16 incelendiğinde, finansal stres düzeyleri bakımından; 1000 TL ve altı aylık ortalama tasarrufa sahip akademisyenler ile 2001-3000 TL ve 4001-5000 TL aylık tasarrufu olan akademisyen arasında, Tasarrufum yok diyen akademisyenler ile 1001-2000 TL, 2001-3000 TL ve 4001-5000 TL aylık ortalama tasarrufa sahip akademisyenler arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir.

3. SONUÇ

Finansal refah düzeyi yüksek olan toplumlarda bireyler yeterli düzeyde finansal bilgi düzeyine sahip olacak, elde ettiği geliri ile yaşam koşullarını artıracak, tasarruf yaparak gelecekte oluşabilecek ekonomik risklere karşı önlemler alabilecek, tasarruflarını uygun piyasalarda, getirisi yüksek ve düşük riskli varlıklara yatırabilecektir. Böylece bireysel ve toplumsal refah düzeyinin yükselmiş olması yanında finansal piyasaların ve ekonomik büyümenin gelişmesine de önemli bir katkı sağlanmış olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Atatürk Üniversitesi, Erzurum il merkezinde yer alan ve döner sermayesi olmayan birimlerinde çalışan akademisyenlerin finansal refah düzeyini tespit etmek ve finansal

refah düzeyleri ile demografik özellikler arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu amaçla Atatürk Üniversitesi resmi web sitesinden elde edilen bulgular doğrultusunda, ana kütlenin 1690 akademisyen olduğu ve % 5 önem seviyesinde örneklem sayısının ise 362 olduğu tespit edilmiştir. Anket sayısı %15 fazla olarak oluşturulmuş ve yüz yüze görüşme tekniği ile uygulanarak, analize 362 adet anket dâhil edilmiştir.

Çalışmaya katılan akademisyenlerin % 38,4'ü kadın iken, % 61,6'sının erkek olduğu, yaş yoğunluğunun % 30,9 ile 26-33 aralığındaki akademisyenlerden oluştuğu, en az sayının ise % 6,4 ile 58 ve üzeri yaştaki akademisyenlerden oluştuğu, %74,3'ünün evli, %25,7'sinin ise bekar olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların unvanları incelendiğinde, en fazla katılımcı % 26,2 ile Araştırma Görevlileri, bunu sırasıyla Doktor Öğretim Üyesi (% 25,4), Profesör (%23,2), Doçent (%14,1) ve Öğretim Görevlisinin (%11) takip ettiği görülmektedir. En yüksek ortalama aylık gelire (10.000 ve üzeri) sahip grubun % 9,4'lük bir paya, en düşük aylık ortalama gelirin (5.000 altı) ise % 11,9 olduğu hesaplanmıştır. Tasarruf yapmadığını ifade eden akademisyenlerin oranı % 23,5 iken, en yüksek tasarrufa sahip olanların (4.000 ve üzeri) oranı % 5'tir. Yapılan tasarrufların değerlendirilmesinde en çok tercih edilen yöntemin vadesiz mevduat (%27,72) ve altın (%25,91) olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların ekonomik ve finansal gelişmeleri takip etmekte tercih ettikleri kaynakların başında internet (%47) gelmekte iken, takip etmediğini beyan edenlerin oranı ise % 15,32'dir.

Atatürk Üniversitesinde çalışan akademisyenlerin finansal stres düzeylerinin 6,91 olduğu, yani düşük finansal sıkıntı düzeyinde oldukları ifade edilebilir. En yüksek finansal refaha sahip olan akademisyenler profesörler (7,6) iken en düşük finansal refaha sahip olanlar ise 6,26 ile araştırma görevlileridir.

Finansal stres düzeyi bakımından demografik özelliklerden yaş, unvan, hizmet süresi ve aylık gelir arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla Kruskal Wallis tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda finansal stres düzeyleri bakımından belirtilen demografik özellikler arasında % 1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, Atatürk Üniversitesi'nde çalışan akademisyenlerin finansal stres düzeyi olarak düşük finansal stres düzeyine sahip oldukları, unvan bazında ise araştırma görevlileri, öğretim görevlileri ve doktor öğretim üyelerinin hafif finansal sıkıntı düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Atatürk Üniversitesi akademisyenlerinin mevcut maaş gelirlerine ilaveten geliştirme ödeneği aldıkları ve buna rağmen hafif/düşük finansal stres

düzeyinde oldukları dikkate alındığında, daha batıda yer alan üniversitelerde düşük uygulanan veya uygulanmayan geliştirme ödenekleri sebebiyle bu üniversitelerdeki akademisyenlerin finansal stres düzeylerinin daha yüksek olacağı ifade edilebilir. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için, teknoloji, bilim ve bilginin üretildiği üniversitelerde akademisyenlerin bu konulara daha fazla zaman ayırabilmeleri için finansal refah düzeylerinin yükseltilmesi önemli bir konu olarak görülmektedir.

Bundan sonraki çalışmalarda üniversite idari personelinin ve farklı çalışan gruplarının finansal stres düzeyleri tespit edilerek genel bir değerlendirme yapılabileceği gibi karşılaştırmalı çalışmaların da yapılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, A. M. (2001). “ Bir Kamu Kuruluşunun Üst düzey Yöneticilerinin İş Stresi ve Kişilik Özellikleri”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cilt: 56(4).s.25-42.
- Falahati, L. ve Paim, L.H. (2011) “Gender Differences In Financial Well-Being Among College Students”, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 5(9): 1765-1776.
- Greninger vd. (1996). “Ratios and Benchmarks for Measuring the Financial Well-Being of families and Individuals. Financial Services Review. Cilt: 5 (1). s.57-70.
- Karahan, A. vd. (2007). “Hizmet Sektöründeki İşletmelerin Örgüt İçi Stres Kaynakları: Afyon İl Merkezindeki Hastanelerde Çalışan Cerrahi Hemşirelerinin Stres Kaynaklarının Belirlenmesi”. *Ekonomik ve Sosyal araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3 (1). s. 27-44.
- Malone, K. vd. (2010). “Perceptions of Financial Well-Being among American Women in Diverse Families”. *Journal of Family and Economic Issues*. Cilt:31 (1). s.63-81.
- Ng, W., ve Diener, E. (2014). What matters to the rich and the poor? Subjective well-being, financial satisfaction, and postmaterialist needs across the world. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(2), 326-338.
- Skinner vd. (2004). “Financial Stress Predictors and the Emotional and Physical Health of Chronic

Pain Patients. Cognitive Therapy and Research. Cilt: 28 (5). s.695-713.

Taft, M.K., vd. (2013). “The relation between financial literacy, financial wellbeing and financial concerns”, *International Journal of Business and Management*, 8(11), pp.63-75.

Theodos, B., vd. (2014). “Do financial knowledge, behavior, and well-being differ by gender?”, *Urban Institute*.

Theodos, B., Kalish, E., McKernan, S.M. & Ratcliffe, C. (2014) “Do financial knowledge, behavior, and well-being differ by gender?”, *Urban Institute*.

Ünal, S. vd. (2015). “Finansal Refah Hali: Dumlupınar Üniversitesi Akademisyenlerine Yönelik Ampirik bir Araştırma”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. Cilt: 52, Sayı: 600. s. 37-45.

Ünal, S. ve Düger, Y. S. (2015). “Akademik Personelin Finansal Gönenç Hâli ile Finansal Davranış Eğilimi Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Bir Araştırma”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 11 (1). s. 213-226.

YEREL COĞRAFI ŞARTLARIN GELENEKSEL MİDYAT EVLERİNE ETKİSİ, MARDİN/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Ali UZUN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Başkanı

Coğrafya Öğretmeni İdris KAPLAN

Midyat Nene Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

ÖZET

Bu çalışmada yerel coğrafi şartların geleneksel Midyat evlerine etkisi incelenmiştir. Midyat, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alan Mardin ilinin bir ilçesidir. Çalışma sahası, “Doğu Midyat” ve “Eski Midyat” olarak da bilinen ve sit alanı ilan edilmiş olan Midyat ilçe merkezinin Işıklar ile Akkaya mahallelerinden oluşmaktadır. Çalışma literatür incelemeleri, arazi gözlem ve ölçümleri ile ofis çalışmalarına dayalı olarak hazırlanmıştır.

Toplanan veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri teknolojilerinden yararlanılarak görsellere dönüştürülmüş ve yorumlanmıştır. Geleneksel Midyat evleri yörede geniş yayılış gösteren kireçtaşlarından yapılmıştır. Evlerin mimari tasarımında ana kaya, topoğrafya, iklim ve hidroğrafya gibi doğal ortam şartları yanında, konut sahibinin ekonomik durumu, eğitim durumu, aile büyüklüğü, dinsel ve etnik farklılıklar da dikkate alınmıştır. Bu çalışmada ayrıca eski evler (1950 öncesi) ile yeni evler (2000 sonrası) arasındaki farklar araştırılmış, yeni evlerin iç mekân tasarımlarında tuvalet ve banyo gibi bölümlerin eklendiği görülmüştür. Çalışmada dikkati çeken bir diğer husus ise, sahibi değişen evlerin bazı bölümlerinin artık kullanılmıyor olmasıdır. Geleneksel Midyat evleri yerel coğrafi şartların kontrolünde şekillenmiş önemli maddi kültür varlıklarından biridir. İletişim ve kültürel etkileşimin arttığı günümüzde bu evlerden turizm yoluyla sürdürülebilir şekilde yararlanma korunmalarına da katkı yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel ev, Midyat, Mardin, Coğrafya, Doğal ortam, Kültürel ortam.

GİRİŞ

Çalışmada yerel coğrafi şartların geleneksel Midyat evlerine etkisi incelenmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan geleneksel Midyat evleri çoğunlukla “Doğu Midyat” ya da “Eski Midyat” olarak bilinen ve sit alanı ilan edilmiş olan Midyat ilçe merkezinin doğu kesiminde, Işıklar ile Akkaya mahallelerinde yer alır. Ancak bu alanın dışında da geleneksel Midyat evlerine rastlanmaktadır. Çalışma literatür incelemeleri, arazi gözlem ve ölçümleri ile ofis çalışmalarına dayalı olarak hazırlanmıştır. Toplanan veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknolojilerinden yararlanılarak görsellere dönüştürülmüş ve coğrafi bakışla yorumlanmıştır.

Bu çalışma, geleneksel Midyat evlerinin tasarımında yerel coğrafi şartların etkili olduğu varsayımına dayandırılmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Geleneksel konutların belirgin bir mimari tasarımı var mıdır, varsa nasıldır?
- Konutların mimari tasarımında yerel coğrafi şartlar dikkate alınmış mıdır?
- Doğal çevre şartları (ana kaya, topoğrafya, iklim, hidroğrafya, bitki örtüsü ve toprak özellikleri) konutların tasarımında etkili olmuş mudur; etkili olmuşsa, bunlardan hangisi daha ön plandadır?
- Beşeri ve ekonomik şartlar (konut sahibinin ekonomik durumu, aile büyüklüğü, eğitim durumu, kültürel ve dinsel farklılıklar vs) konut tasarımında etkili olmuş mudur; etkili olmuşsa bu farklılıklar konutlara nasıl yansımıştır?

Midyat kenti geçmişi tarihin derinliklerine giden, bünyesinde önemli mağara yerleşmeleri barındıran, zamanla kesme taşlardan yapılmış tek ya da çift katlı geleneksel meskenleriyle tanınan bölgenin eski ve önemli yerleşmelerden biridir.

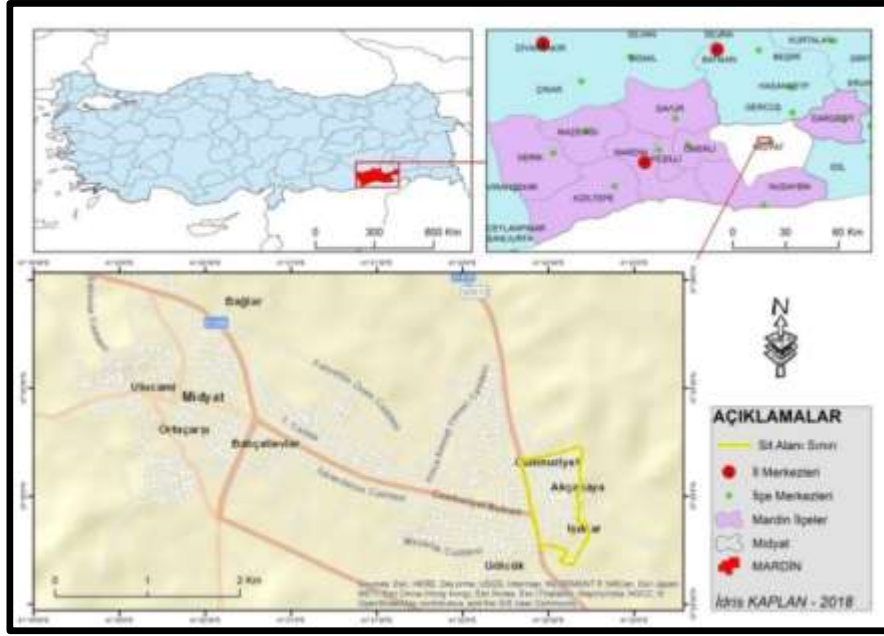
1. Materyal ve Yöntem

Çalışma sahasının iklim özelliklerini açıklamak için Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden Midyat Meteoroloji İstasyonunun verileri temin edilmiştir. Bu verilerden yararlanarak sahanın yağış ve sıcaklık haritaları üretilmiştir. ArcGIS 10,3 programı aracılığıyla çalışma sahasına ait yükselti basamakları, eğim, bakı, hidroğrafya ve lokasyon haritaları üretilmiştir.

Literatür araştırması sonucunda Midyat ile ilgili pek çok akademik çalışmanın yapıldığı anlaşılmıştır (Dalkılıç, 2004; Günel, 2011; Yanmaz, 2001). Bu çalışmalarda yapı malzemesi olarak kullanılan kalker taşı ve evin mimari yapısının ayrı ayrı ele alındığı dikkati çeker. Bu çalışmada ise başta ana kaya olmak üzere, doğal ortam koşulları ve beşeri ortam özelliklerinin Midyat Evleri üzerindeki etkisi birlikte ele alınmış ve incelenmiştir. Birçok coğrafi faktörün geleneksel Midyat evlerine etkisi ortaya konulmuştur. Çalışma bu yönüyle önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.

2. Araştırma Sahasının Genel Özellikleri

Araştırma sahası, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde, Mardin'e bağlı Midyat ilçe merkezinin doğu kesiminde yer alır. Çalışmanın konusunu oluşturan geleneksel Midyat evleri çoğunlukla “Doğu Midyat” ya da “Eski Midyat” olarak bilinen ve sit alanı ilan edilmiş olan Midyat ilçe merkezinin doğu kesiminde, Işıklar ile Akkaya mahalleleri ile sınırlandırılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Araştırma sahasının lokasyon haritası.

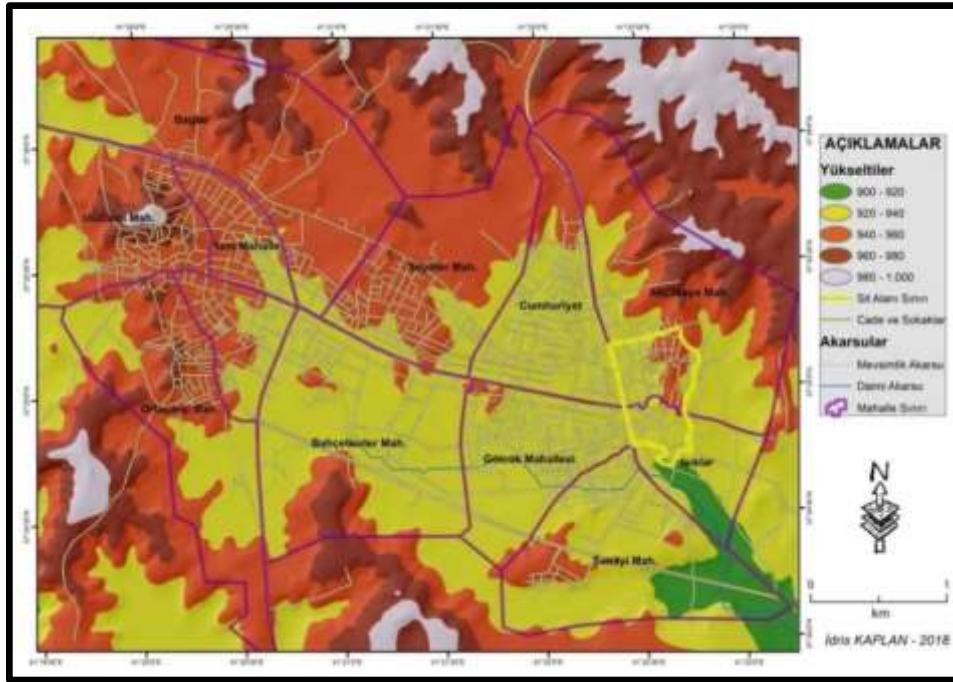
“Midyat ilçe merkezi ve yakın çevresindeki araziler bütünüyle III. Zaman (Orta Eosen) yaşlıdır (Şekil 2). Çalışma sahasındaki Eosen arazileri “Midyat Kalkerleri” olarak bilinir. Özellikle Orta Eosen’de deniz olan saha Vindobonien’de kara durumuna geçmiştir (Biricik, 1974). “Bu kalkerler genelde az meyilli olup Paleosen marnlarının üzerine konkordant olarak bulunurlar ve ekseriya kuvestalar teşkil ederler. Midyat kalkerleri bazı yerlerde gri renkli bazı yerlerde beyaz ve ince sık dokulu, kalın tabakalar halinde, biraz kaba, boşluklu olarak muhtelif şekiller göstermektedir” (Tolun ve Ternek, 1952).

Şekil 2: Çalışma sahasında ana kayayı Eosen kalkerleri oluşturmaktadır.

Çalışma sahasını ve yakın çevresini yüksek dağlar çevrelemektedir. Az eğimli alanlar ve geniş alçak plato düzlükleri de geniş yer kaplamaktadır. Özellikle araştırma sahasının güneyinde az eğimli ve düze yakın araziler çoğunluktadır. Bu araziler kireç taşlarından oluşmaktadır. Çalışma

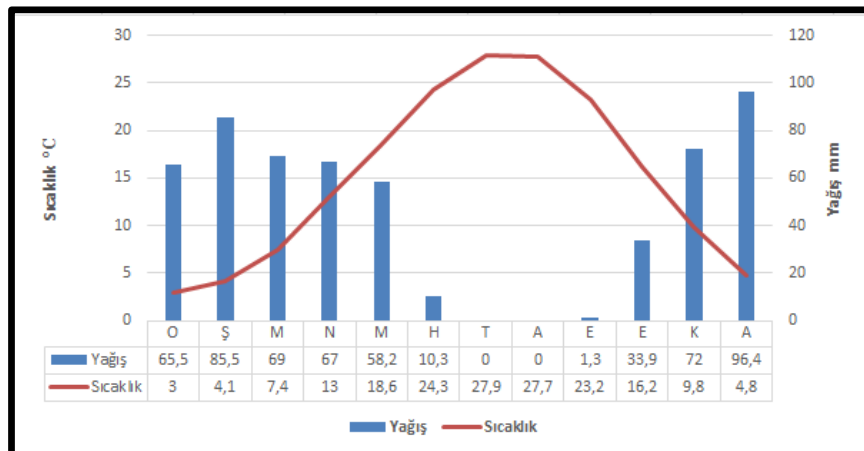
sahasının kuzey, doğu ve batı kesimlerinde ise dağlık alanlar bulunmaktadır. Bu alanların ortalama yükseltisi 800-1100 m arasında değişmektedir (Şekil 3).

Şekil 3: Çalışma sahası ve yakın çevresinin yükselti basamakları haritası.

Sahada karasal iklim şartları hüküm sürer. Bölge “yazın kuru ve sıcak tropikal hava kütlelerinin etkisi altında kalır. Kışlar ise Orta Akdeniz’den gelen cephelerin etkisi altına girer. Yağışlara neden olan cephe faaliyetleri nisana kadar etkili olur” (Atalay ve Mortan, 2011).

Çalışma sahasında en yağışlı aylar Aralık ve Şubat aylarıdır. En az yağışlı hatta kurak aylar ise Temmuz ve Ağustos aylarıdır. Yağışın en fazla kaydedildiği mevsimler ise kış ve bahar mevsimleridir. Yaz ayları ise kurak geçmektedir. Yıllık ortalama yağış 560 mm, yıllık sıcaklık ortalaması ise 15 °C’dir (Şekil 4).

Şekil 4: Midyat’ta yağışın ve sıcaklığın aylara göre dağılımı (1969-1999).

Araştırma sahasında düzenli akış gösteren akarsu bulunmamaktadır. Akarsuların tamamı mevsimlik özelliktedir. Yörede stepler geniş alan kaplamaktadır. Ancak yörede parçalar halinde meşelere de rastlanmaktadır. Midyat ilçe nüfusu 2018 verilerine göre 110548'dir. Çalışma sahasındaki nüfus ise Akçakaya ahallesi 5850, Işıklar Mahallesi de 1869 nüfusa sahiptir. Kurak iklimden dolayı araziler daha çok kuru tarım ve mera için kullanılmaktadır. Yörede daha çok tahıl ve baklagiller yetiştirilmektedir. Sahada, doğal koşullarından dolayı daha çok küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Hayvancılık, Midyat ilçesinde tarımdan sonra halkın en önemli geçim kaynağıdır.

3. Doğal Çevre Şartlarının Midyat Evlerine Etkisi

Geleneksel Midyat evleri yörede halkın kültürünü yansıtacak niteliktedir. Bu evler apılmadan önce bu alanda çoğu yapay olan mağara meskenler bulunmaktaydı. Merkezi ve yüksek yerrlerde gösterişli konutlar, kenar semtlere doğru daha sade ve gösterişsiz konutlar vardır. Yerleşimin kenar kısımlarında rastlanan az sayıdaki konutlar ise geniş arazi sahiplerine aittir. Çalışma sahasındaki kent dokusu 1935'li yıllardan sonra ortaya çıkmıştır. Geleneksel evler bitişik nizamlı ve avluludur (Dalkılıç ve Aksulu, 2004). Bu evleri ve evlerdeki tasarımı en çok etkileyen, yazları 40-45 °C' ye varan sıcak iklim ve jeolojik yapı olmuştur. Köklü Mezopotamya kültürünün etkisiyle gelişen serin, avlulu, içe dönük ev tipleri bölgede geleneksel olarak yüzyıllarca uygulanmaktadır (Kaya, 2012). Geleneksel evlerin büyük kısmında bodrum katı bulunmaktadır. Bodrum kısımları geçmişten günümüze önemli değişim geçirmişlerdir. Eskiden bazıları yaşam alanı olarak kullanılmaktaydı. Günümüzde ise daha çok ahır veya anbar olarak kullanılmaktadır. Kullanım şekilleri üzerinde anakaya ve iklim etkili olmuştur. Birçok bodrum katı insan eliyle şekillendirilerek çok işlevli hale getirilmiştir. Bir kısmı kayayı oyma veya zemini düzenleyerek yapılmıştır. Genellikle bodrum katında küçük baş hayvan yetiştiriliciliği yapılmaktaydı.

Çalışma sahasında farklı alanlarda üst kat ve bodrum katlarda sıcaklık değerleri ölçülmüştür. 21.01.2019'da üst kat ve bodrum katları arasındaki sıcaklık farkı termometre ile tesbit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan ölçümlere göre çok korunaklı evlerin bodrumlarında sıcaklık değerleri daha yüksektir. Havalandırması olan bodrumların ve hava koşullarına karşı korunaksız evlerin sıcaklıkları ise daha düşük çıkmıştır (Tablo, 1). Bu sıcaklık farkı yaz döneminde daha da artmaktadır. Ambar ya da kiler olarak kullanılan bodrum katlarının yazın serin olmalarından dolayı ailelerin kışlık yiyeceklerin saklandığı mekanlardır (Şekil, 6)

Tablo 1: Üst kat ve bodrum katların sıcaklık değerleri.

	Üst kat	Bodrum Katı
1. Ev	12.8 °C	11.8 °C
2. Ev	10.6 °C	12.8 °C
3. Ev	11.9 °C	13. 3 °C
4. Ev	9.2 °C	10.6 °C
5. Ev	12.8 °C	13.8 °C
6. Ev	13.2 °C	14.1 °C
7. Ev	12.9 °C	13.2 °C
8. Ev	12.1 °C	13.3 °C
9. Ev	11.6 °C	14.8 °C
10. Ev	9. 1 °C	11.8 °C

Şekil 6: Yaz sıcaklığından dolayı kışlık yiyeceklerin saklandığı bodrum katı.

“Fiziki ortamın ve tarihi tekâmülün, coğrafi şahsiyet üzerindeki belirleyici tesirleri Türkiye’de bilhassa belirgindir. Çünkü fiziki şartlar bakımından yatay ve düşey doğrultuda mevcut farklar Türkiye’de aynı boyuttaki birçok ülkeye nazaran çok çeşitli ve kapsamlıdır” (Erinç, 1972). Çalışma sahasında genelde olduğu gibi yerleşmelerin kuruluşu üzerinde beşeri faktörlerden doğal faktörler daha etkili olmuştur. İklim değişiklikleri yerleşmeleri önemli derecede etkiler. Türkiye farklı iklimlere sahip bölgelerden oluşur. Bunun sonucunda yapı tasarımları her bölgenin iklimine göre farklılık gösterir. Örneğin geleneksel Doğu Anadolu yerleşimleri soğuk

ve kuru havaya, geleneksel Güney Doğu Anadolu yerleşimleri sıcak ve kuru havaya ve geleneksel Karadeniz yerleşmeleri nemli ve yağmurlu havaya göre yapılma zorunluğu vardır. Bu farklılıklardan dolayı her bölgenin kendine özgü bir mimari özelliği ortaya çıkmıştır.

Çalışma sahasının geleneksel evleri yakın çevreden sağlanan taş malzemeyle yapılmış olmalarından dolayı dikkat çekicidir. Midyat'ın Nusaybin, Kızıltepe ve Dargeçit gibi komşu ilçelerinde kalkerden yapılmış evler olsa dahi Midyat geleneksel evleri kadar tanınmamışlardır. Midyat taşı, ahşap gibi testere ile kesilebilmekte, matkapla delinebilmekte, sert kesiciler ile yontulabilmekte ve hatta çivi çakılabilmektedir. Taşların sahip olduğu bu cazip özellik, yörede inşa edilen binalarda yapı malzemesi olarak itibar görmesini sağlayan önemli nedenler arasında yer almaktadır. Öte yandan taş beyazımsı sarı renktedir (Şekil 7). Ayrıca taşlardaki nem oranı yüksektir. Donma sonucu malzemede çatlama, yüzeyde tozlanma ve kabuk halinde dökülme veya dağılma söz konusu değildir” (Adin, 2007). Taş evlerde özellikle dış cephelerde herhangi bir sıva maddesi kullanılmamaktadır.

Şekil 7: Çalışma sahasındaki ocaktan çıkarılmış kalker taşı.

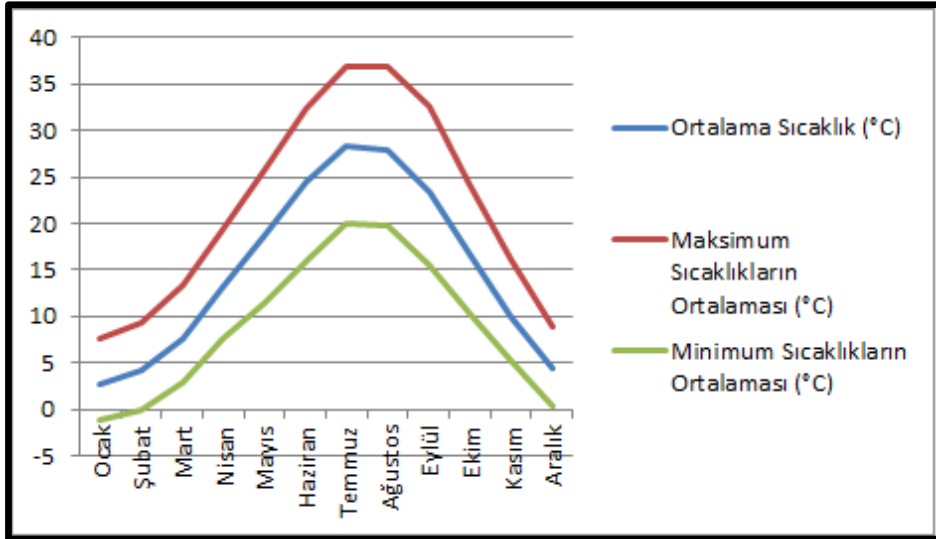
Taşın yüzeyine işlenmiş desenler etkileyici bir görsellik sağlıyor (Şekil 8). Zamanla yapı yüzeyi üzerinde meydana gelen kirlenme sorunu ise, taş kırıntılarının kum haline getirilip duvarlara kumla, zımpara benzeri bir araçla ovulması sayesinde ortadan kalkıyor. Mevsimler geçtikçe kalker taşı sertleşmekte böylece sıcak ve soğuk karşısında daha koruyucu hale gelmektedir. Yani bu taşlar binayı, yazın kavurucu sıcaklığında serin, kışın soğukluğunda da ılık yapabiliyor (Unutmaz, 2004). İşlendikten sonra hava ve güneş ile teması sonucunda taşın sertleşmesi, özellikle yöre iklimine uygunluğunu ortaya koymaktadır. Gerek yörenin orman yönünden fakir olması sonucu ahşap malzemenin azlığı, gerekse kullanıldığı yapılarda yaz ve kış mevsiminde

doğal klima ortamı oluşturması kalker taşının yüzyıllardır önemli bir yapı elemanı olarak kullanılmasını sağlamıştır.

Şekil 8: Atölyede işlenmiş kalker taşı.

İklim meskenlerde eyvan, revak ve teras gibi bölümlerin yapılmasını zorun kılmıştır. Eyvan, iki oda arasında bulunun yarı açık mekan olarak tasarlanmış aynı zamanda geçiş mekanıdır. Bahar ve yaz aylarında serin olduğu için kışın ise yağmurlu havalarda günlük işlerin yapılabilirdiği için çok kullanılmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9: Çalışma sahasının en yüksek ve en düşük sıcaklık değerlerin aylara göre dağılımı (1969-1999).

“Duvar genişlikleri genelde 75 ile 115 cm arasında değişmektedir. Duvarın her iki tarafında da niş veya yüklüğün bulunması duvarın geniş yapılmasına neden olur” (Dalkılıç, 2004).

Duvarların kalın olması evlerin iç kısmının yazları serin kışları ise ılık olmasını sağlamıştır (Şekil 10).

Şekil 10: Sıcak ve soğuk havadan korunmak için yapılmış kalın duvarlı bir oda.

Midyat'ın genel fiziki görünümüne uzaktan baktığımızda mevsim hangi mevsim olursa olsun yeşil rengini göremediğimiz genelde taş yapıların sarı renkteki kalker taşların görüldüğü mekân ve avlu tipi hâkimdir(Şekil 11). Dikili ağaçların olmaması sadece kuraklığa bağlamak eksik değerlendirme olur. Çünkü litolojinin çoğu evde kalkerden oluşması herhangi bir bitkinin dikimini engellemektedir. Bazı avlularda da ağaçlar olabilir. Bu ağaçlar sonradan toprak dolgusu yapılarak dikilmiştir. Böylece litoloji avlunun kullanımını da etkilemiştir.

Şekil 11: Çalışma sahasında geleneksel avlu tipi.

Teraslarda olduğu gibi damlarda da sıcak yaz aylarında üzerinde kurulan tahtlarda yatılır. Teras ve damlarda yer alan tahtlar, ahşap direkler üzerinde yükseltilmiş, birkaç yatak alabilecek büyüklüktedir. Özellikle yaz gecelerinde insanı bunaltan sıcaklıktan kurtulmak için demir tahtlar yöre insanların vazgeçilmezidir. Gündüzleri ise yemek yeme ve oturma gibi işlevleri de karşılar. Gerekğinde üstü açık kalacak şekilde çevresi bir perde ile örtülerek çevre yapılardan görülmesi önlenmiş olur (Halifeoğlu ve Dalkılıç, 2006) (Şekil 12).

Şekil 12: Geleneksel Midyat evlerin düz damları ve tahtlar.

Çalışma sahasındaki Abbaralar¹ sokaklar arasında geçişi sağlayan ve önemli mimari özelliğe sahip olan yapılardır. Bu geçişlerin yapılmasında topoğrafya, akrabalık ilişkileri ve yeni eklentinin yapılması etkili olmuştur. Bunların dışında eve mimari zenginlik katması, yaz mevsiminde sıcak olan bölgede hava sirkülasyonu açısından uygun koşullara sahip olması, yaz mevsiminde gün boyunca gölge olması bulunması, kışın ise yağmurdan koruyucu etkiye sahip olması gibi özellikleri vardır (Şekil 13).

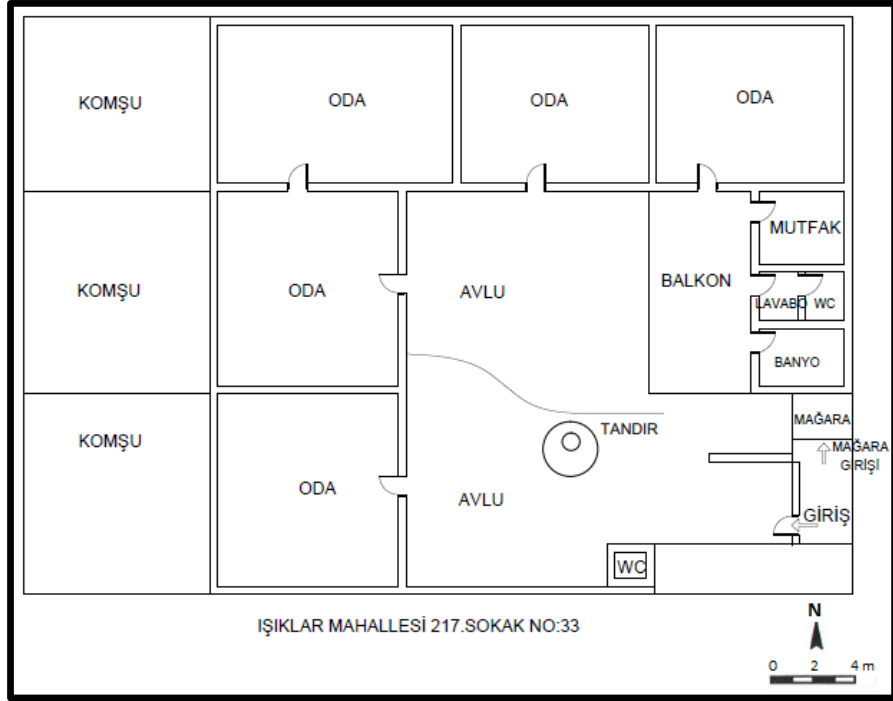
¹ Abbara, bir sokak üzerindeki tonozlu geçitler için kullanılan yöresel bir tabirdir.

Şekil 13: Sokaklar arasındaki geçiş sağlamak için yapılan Abbaralı geçiş(Foto Ahmet).

4. Beşeri ve Ekonomik Çevre Şartlarının Midyat Evlerine Etkisi

Çalışma sahasında geçmişten günümüze kadar birçok medeniyet kurulmuştur. Yöre, Sümer, Asur, Urartu, Makedon, Pers, Roma, Abbasi, Artuklular ve Osmanlılara ev sahipliği yapmıştır. Midyat'ın sahip olduğu farklı dinler, farklı diller ve kültürel birikim mimari yapısını da etkilemiştir. Geleneksel Midyat evleri, geniş aile yapısına göre yapılmıştır. Özellikle aile bireylerin ev içi uğraş ve faaliyetlerini karşılayacak şekilde planlanmıştır. Bundan dolayı da evler genelde avlulu yapılmıştır. Midyat evi tasarımında sonradan değişiklikler yapılmıştır. Evin erkeklerinden birinin evden ayrılması veya evin erkeğinin evlenmesi durumunda avlunun yanında uygun bir yerde bir bölüm eklenmiş ya da evin üzerine bir kat daha yapılmıştır (Şekil 14, 15). Örneğin şekil 15'teki evin ilk sahibi Süryani'ydi ve iki kardeş oturmaktaydı. Otuz beş yıl önce şimdiki sahibi tarafından satın alınmıştır. Ev daha sonra ihtiyaçlara göre yeni eklentilerle değiştirilmiştir. Evin bazı kısımları iki kat bazı bölümleri ise üç kat yapılmıştır. Evin giriş kapısı ve bazı odaları doğuya bakmaktadır. Bazı odalar ise güneye ve batıya dönük konumlanmıştır. Daha önce iki kardeş kaldığı için avlu yükseltisi fazla olmayan bir duvarla bölünmüştür. Sonradan eklenen bölümler ise evin içinde bulunmayan ıslak hacimler (mutfak, banyo ve tuvalet) olmuştur. Günlük ihtiyaçların karşılandığı avlunun ana kayası tamamen kalkerden oluşur. Evde tandır, kuyu ve taht da bulunmaktadır (Şekil 14, 15).

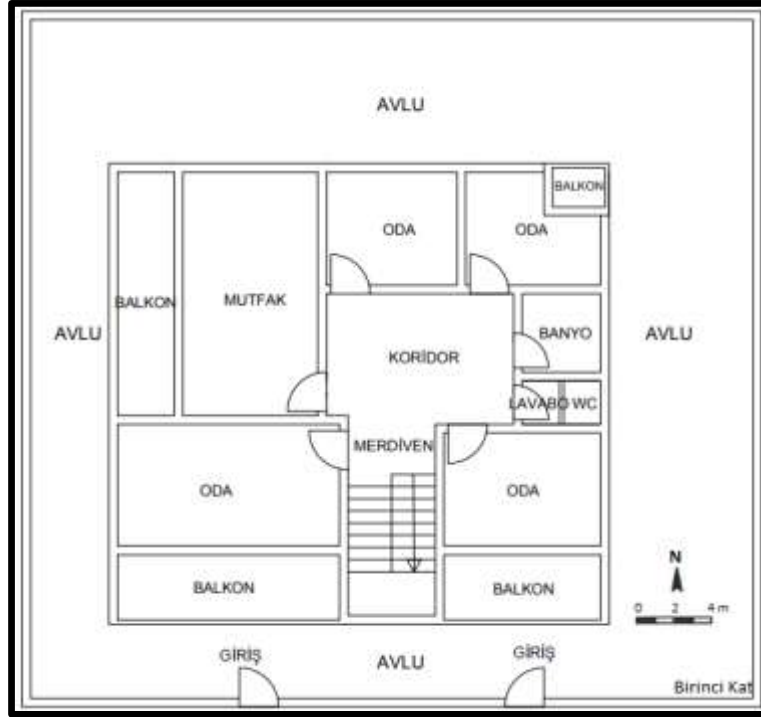

Şekil 14: Işıklar Mahallesi 217. Sokak no: 33.

Şekil 15: Işıklar Mahallesi 217. Sokak no: 33.

Günümüzde yapılan evlerden biri olan Hacı Aziz Konağı geleneksel evlerden farkı daire tipinde olması, ilk önce kolonların yapılması daha sonra kalker taşından kaplanması, bahçe duvarlarının betonarme olması, dört tarafında da komşu payının bırakılması ve geniş balkonlara sahip olması gibi özellikleriyle diğer geleneksel evlerden ayrılmaktadır (Şekil 16, 17).

Şekil 16: Hacı Aziz konağı birinci kat planı.

Şekil 17: Hacı Aziz konağının güneyden görünümü.

Midyat geleneksel evleri her bölgenin evleri gibi yapıldığı dönemin sosyal yapısı yanında, sahada hâkim olan mimari yapıyı da yansıtmaktadır. Zamanla geleneksel evlerin kullanıcıları değişmesinden dolayı bu değişim yeni sahiplerin istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Başka bir ifadeyle sosyal yapının değişmesi fiziki yapıdaki değişimi kaçınılmaz hale getirmiştir (Şekil 18).

Şekil 18: Geleneksel evde ihtiyaca göre sonradan yapılan tuvalet ve banyo.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Araştırma sahası Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde, Mardin ilinin Midyat ilçesi sınırları içinde yer alır. İlçe doğudan Dargeçit ve İdil, batıdan Ömerli, kuzeyden Gercüş ve güneyden Nusaybin ilçeleriyle çevrelidir. Araştırma sahası, Eski Midyat ya da Doğu Midyat olarak bilinen kent merkezinin Akçakaya ve Işıklar mahallerinden oluşmaktadır.

Yörede hüküm süren kurak ve sıcak iklim geleneksel evlerin mimarisini etkilemiştir. Yaz mevsimindeki sıcaklıklardan dolayı gölgelik ve serin yerlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle evlerde genelde teras, eyvan ve revak gibi yarı açık mekânlar bulunmaktadır. Geleneksel Midyat evlerinde kullanılan yapı malzemesi jeolojik yapı ile mimarisi ise iklim şartlarıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla Midyat evlerinin doğal çevre şartları ile ilişkisi tezin en önemli kısmını oluşturmuştur. Bunun yanında Midyat evlerinin kullanım özelliklerinin oluşmasında beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerinin de etkili olduğu anlaşılmıştır.

Ev sahiplerinin ihtiyaçlarının değişmesiyle evlerin mimari planları da değişme uğramıştır. Özellikle ıslak hacimler –mutfak, banyo, tuvalet değişmiştir. Bunların yanında evlenip evden ayrılan erkek çocuklar için ya kat çıkılmış ya da eve yeni bir bölüm eklenmiştir. Sonradan eklenen bu bölümler Geleneksel evlerin özgün yapılarının bozulmasına neden olmuştur.

Çalışmada doğal çevre şartları ile beşeri ekonomik faktörlerin geleneksel Midyat evlerine olan etkisi ortaya konulmuştur. Dolayısıyla yerel coğrafi şartların etkisini ortaya koymak için araştırma sürecinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Konutların mimari tasarımında yerel coğrafi şartlar dikkate alınmış mıdır?

- Doğal çevre şartları (ana kaya, topoğrafya, iklim, hidroğrafya, bitki örtüsü ve toprak özellikleri) konutların tasarımında etkili olmuş mudur, etkili olmuşsa, bunlardan hangisi daha ön plandadır?
- Beşeri ve ekonomik şartlar (konut sahibinin ekonomik durumu, aile büyüklüğü, eğitim durumu, kültürel ve dinsel farklılıklar vs) konut tasarımında etkili olmuş mudur? Etkili olmuşsa bu farklılıklar konutlara nasıl yansımıştır?

Araştırma neticesinde varılan sonucun Midyat evlerinin doğal çevre şartları ile ilişkisi çalışmanın en önemli kısmını teşkil etmektedir. Çalışmanın diğer kısmını doğal çevre kadar etkili olmazsa da beşeri unsurlar da etkili olmuştur.

- Doğal çevre şartlarından jeolojik yapı ve iklimin Midyat evlerine etkisi en baskın faktörler olduğu görülmüştür. Kalker taşın bolluğu, yöreden kolay temin edilebilmesi taşın bir yapı elemanı olarak kullanılmasını desteklemiştir. Ayrıca Midyat taşının özellikleri ve kolay işlenebilir olması yapı malzemesi olarak kullanılmasını kolaylaştırmıştır.
- Litoloji şehrin görünümünü etkilemiş ve doğayla uyumlu bir manzara kazanmasına neden olmuştur. Yeni yapılan kamusal binalar; taziye evi, mezarlıklar, otogar, saat kulesi ile bazı kurum binasının giriş kapıları kalker taşından yapılmıştır.
- Geleneksel evlerin mimari tasarımını iklim de önemli ölçüde etkilemiştir. Yazın sıcağından kışın soğuğundan koruyan bölümler inşa edilmiştir. Teras, revak ve eyvan gibi bölümler buna örnek verilebilir.
- Vadi tabanında yapılan geleneksel evler daha geniş parseller üzerinde kurulmuştur. Bu evlerin diğerlerinden farklı olarak geniş bahçeleri de vardır.
- Evlerin duvarlarının kalın pencerelerinin büyük yapılmaması iklimin etkisindendir.
- Geleneksel evler geniş aile ve uygun olması bireylerin ev içi uğraş ve faaliyetlerini karşılayacak şekilde planlanmıştır. Bundan dolayı evler genelde avlulu yapılmıştır. Kırsal kesimden göç eden ailelerin özellikle tarımla uğraşan ve geçinen insanların evleri daha çok vadi tabanında ya da tarlaya yakın yerlerde inşa edilmiştir.
- Geleneksel evlerin özgün hallerinde ıslak hacimlerin bulunmadığı anlaşılmış daha sonra bunlara banyo ve tuvalet gibi ilaveler yapılmıştır.
- Geleneksel evlerde dinsel farklılığa bağlı belirgin bir farkın olmadığı anlaşılmıştır. Evlerin tasarımında din farkına bağlı tasarım olmaması, diğer coğrafi şartların daha zorlayıcı ve taş duvar ustaların genelde Süryani olmasıyla da ilişkili olabilir. Sahibi değişen evlerde bazı yeni bölümler eklenmiş, bazı bölümler de kullanılmadığı için atıl kalmıştır. Zamanla bu bölümler bakımsızlıktan zarar görmektedir.
- Geleneksel evlerin turizme açılması geleneksel evlerin korunmasına büyük katkı sağlayacaktır.

- Midyat, tarihiyle, geleneksel evleriyle hem bölgede hem de Türkiye’de önemli bir konuma sahiptir. Yeterince tanıtılmadığı için bu mekânsal zenginlikten yeterince yararlanılmaktadır. Hem ulusal ve uluslararası tanıtımların artırılması gerekmektedir.
- Midyat’ın sahip olduğu farklı kültürler, etnik yapısı ve inançlar ile bir zenginlik kaynağıdır. Bu çok renkliliğin ve çeşitliliğin korunması kültürel değerlerimizin gelecek nesillere taşınması açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adin, H. (2007). Mardin ve Midyat’ta Kullanılan Bina Yapı Taşlarının Bazı Fiziksel Özellikleri, *Mühendis ve Makina*, Sayı: 570, 13-17
- Aktacir, A., Okuyan, C., Hilallı, İ. (1995). Geleneksel Urfa Evlerinin İklimlendirme Açısından İncelenmesi, *10. Ulusal İstı Bilim ve Tekniği Kong.* Ankara.
- Atalay, İ. ve Mortan, K. (2011). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Biricik, A., S. (1974) Mardin ve Mücavir Mıntıkasının Strüktür ve Jeomorfolojisi, *Türk Coğrafya Dergisi Sayı: 26, s: 121-134*.
- Dalkılıç, N. ve Aksulu, I. (2004). Midyat Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* **19**. 313-326.
- Erinç, S. (1972). Türkiye: İnsan ve Ortam, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmalar Dergisi, 1. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*.
- Halifeoğlu, F. M. ve Dalkılıç, N. (2006). Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 1*.
- Kaya, K., (2012). Geleneksel Midyat Evlerinin Ergonomi İlişkisi Bağlamında İncelenmesi, *1. Uluslararası Midyat Sempozyumu - 1031. 7-9 Ekim, Mardin*.
- Tolun, N., ve Ternek, Z. (1952). Mardin Bölgesinin Jeolojisi, *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni Ocak Cilt: 3 Sayı: 2*.
- Unutmaz, İ. (2004). Midyat’ın Özel Konumu. *Focus Popüler Bilim ve Kültür Dergisi*.

TÜRKİYE'DE NÜKLEER ENERJİ SANTRALİ KURULMASININ GETİRECEĞİ RİSKLER VE AVANTAJLAR

Öğr. Gör. Serkan D. KOŞOÇAYDAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma MYO

ÖZET

Yenilenemez enerji kaynaklarının yakın bir gelecekte tükeneceği bilinmektedir. Nükleer enerji yenilenemez enerji kaynakları arasında en uzun ömürlü olanıdır. Nükleer enerji üretiminin yüksek kurulum maliyeti ve atık sorunu gibi riskleri bulunmaktadır. Bu ve benzeri sorunlar ülkeleri yenilenebilir enerji kaynaklarına yöneltmiştir. Yenilenebilir enerji günümüzde en çok elektrik enerjisi üretiminde kullanılmaktadır. Kömür, petrol ve doğalgazın kullanılması küresel ısınmayı yavaş yavaş arttırmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgiyi arttırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Politikası, Nükleer Enerji, Çevre ve Türkiye Risks of Establishing a Reactor of Nuclear Energy at Turkey

ABSTRACT

It is known that non-renewable energy sources will be depleted in the near future. Nuclear energy is the longest lasting energy source. Nuclear power generation has risks such as high installation costs and waste problems. These and similar problems led the countries to renewable energy sources. Renewable energy is now mostly used in the production of electricity. The use of coal, oil and natural gas gradually increases global warming. All these negativities increased the interest in 'renewable energy'.

Key Words: Energy Policy, Nuclear Energy, The Environment and Turkey

GİRİŞ

Enerji ülkeler için hem siyasi hem de ekonomik olarak stratejik bir öneme sahiptir. Enerji değişik formlarda var olabilmektedir: Isı enerjisi, kimyasal enerji, nükleer enerji, mekanik enerji bu formlardan bazılarıdır. "Enerjinin Korunumu Kanunu"na göre, enerji hiçbir şekilde kaybolmaz sadece bir formdan başka bir forma dönüşür. Güneş en temel enerji kaynağıdır. Bitkilerin fotosentez yapabilmek için güneş enerjisini alması ve kimyasal enerjiye

dönüştürmesi gerekir. Elektrik, petrol ve kömür hayatın işlemesi için en temel bileşenlerdir. Bu kaynaklar olmadığında ulaşım, haberleşme, üretim, nakliye, aydınlatma olanakları ortadan kalkmaktadır. Enerji olmadan günümüz toplumlarının ayakta kalabilmeleri çok zor gözükmektedir. 2

Yapılan araştırmalar kömür, petrol gibi fosil yakıtların yakın bir gelecekte tükeneceğini göstermektedir. Fosil yakıtlar ayrıca atmosferdeki karbon oranını arttırarak küresel ısınmaya da sebep olmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar yenilenebilir enerji kaynaklarını önemli bir alternatif haline getirmiştir. Yenilenebilir enerji kaynakları çevreye kısa ve uzun vadede olumsuz etki oluşturmamaktadır.

2011’de Fukuşima’daki nükleer felaket yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini daha da arttırmıştır. Bu felakete rağmen Türkiye aynı yıl Rusya ile Mersin Akkuyu’daki nükleer reaktörün yapımı için anlaşmaya varmıştır. Türkiye ayrıca Sinop ve İğneada’da nükleer enerji reaktörleri kurulumu için Fransa ve Japonya ile anlaşmalar yapmıştır. Nükleer enerji riskli bir yatırımdır. Bu risklerin en önemlisi nükleer atıklardır. Nükleer atıklar ışımasını depolandıktan yıllar sonra bile devam ettirebilmektedir. Ayrıca nükleer enerji kurulum aşamasında yüksek maliyet gerektirmektedir. Bir nükleer santralin kurulumu ortalama dört yıl sürmektedir. Bu süre içerisinde maliyetler öngörülemeyen bir şekilde artabilmektedir.

Türkiye’nin enerji problemini çözmek için nükleer enerji tek alternatif değildir. Yenilenebilir enerji nükleer enerjiden daha az maliyetli ve çevreye daha az zararlıdır. Güneş, rüzgâr, biokütle, jeotermal, hidroelektrik, hidrojen ve dalga enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları açısından Türkiye oldukça zengindir. Bu kaynakların yatırım maliyetleri göz önüne alındığında nükleer enerjiden daha fazla avantajlı oldukları görülmektedir.

Nükleer Reaktörler

Nükleer enerjinin keşfi çağıma şekil veren en önemli teknolojik gelişmelerdendir. Bir başka adı atom enerjisi olan nükleer güç, ülkeler arasındaki siyasi güç dengelerini değiştirebilme özelliğine sahiptir. İnsanlığın gerek felaketini hazırlamakta gerekse refahını kolaylaştırmakta nükleer güç büyük rol oynamaktadır. İlk keşfedildiğinde atom bombasının yapımında kullanılan nükleer enerji, günümüzde elektrik enerjisi sağlamakta kullanılmaktadır.

Madde atom adı verilen bölünemeyecek kadar küçük parçaların birleşmesinden meydana gelir. Nükleer enerji atomların kimyasal birleşimleri sonucu ortaya çıkan ısı enerjisinin suyu buharlaştırarak elektriğin elde edildiği jeneratör tribünlerine iletilmesi yoluyla elde edilir.

Nükleer enerji kömür ve petrolle çalışan elektrik ünitesinden çok az farklıdır. Nükleer reaksiyonları sonucu oluşan ısı jeneratöre iletilir. Eğer kömür ve petrolle çalışan fırınlar kullanılırsa, bu jeneratörde aynı yolla elektrik üretir. Nükleer reaktörün yapısı sessizdir. Uranyum yakıtının küçük parçacıkları alevsiz bir ısı kaynağı elde etmemize yarar. Her küçük parça birer yüksük büyüklüğünde olmakla beraber verdiği enerji 50 galon petrolün verdiği enerjiye eşittir. Bu küçük parçalar 30-35 cm. uzunluğundaki yakıt çubukların içine (3) yerleştirilir. Her küçük parçacık değiştirilmeye gereksinim olmaksızın bir yıl boyunca ısı oluşturur (Lapp, 1975: 26).

Nükleer yakıtların taşınması kolaydır, tekrar kullanılmaları mümkündür. Öte yandan ilkyardım, atık yönetimi ve radyoaktivite kontrolü gibi konulardan dolayı yüksek ilk yatırım maliyetleri vardır ve uzun vadeli plan ve yatırımları gerektirmektedir. Nükleer enerji kaynaklarının amaç dışı kullanılabilme olanağı dünya barışı için tehdit oluşturabilmektedir. Bu durum ise nükleer enerjinin yoğun bir denetim sistemi altında ve uluslararası anlaşmalar doğrultusunda kullanılmasını gerektirmekte, bu da nükleer enerji kullanımını sınırlamaktadır. Nükleer enerjinin keşfi fizik bilimindeki en önemli gelişmelerdendir. Çünkü nükleer enerjinin keşfi ile insanoğlu enerji açığını azaltma yönünde yeni bir kaynak bulmuştur. Nükleer enerjiye (çekirdek enerjisi) atom enerjisi de denilmektedir. Atomun çekirdekli olduğu anlaşıldıktan sonra araştırmalar atomun merkezinde yer alan ve esas itibarıyla nötron ve protonlardan oluşan çekirdek üzerine yoğunlaşmıştır. Atomun çekirdeğini oluşturan nötron ve protonların tek tek kütlelerinin toplamı, o çekirdeğin kütlesinden daha büyüktür. Nötron ve protonlar çekirdek içinde toplanırken bir miktar kütle kaybına uğramaktadır.

Bu kayıp kütle aslında yok olmamış çekirdekteki nötron ve protonları bir arada tutmak üzere enerjiye dönüşmüştür. Uranyum ve toryum gibi ağır çekirdeklerin parçalanması olayı nükleer füzyon (bölünme) olarak bilinir. Nükleer reaktörler çekirdeklerin parçalanması sırasında ortaya çıkan enerjiyi kontrol altına almak için kurulmuşlardır.

Nükleer enerji reaktör denen tesislerde önce ısı enerjisine, daha sonra mekanik ve elektrik enerjisine dönüşmektedir. Bu dönüşümler sonunda nükleer enerji, insanoğlunun istediği gibi kullanıma girmektedir. Nükleer enerji ile çalışan nükleer güç santralleri, denizaltılar, gemiler vardır. Nükleer enerji kullanma avantajı, kullanıcıya hacim ve kütlede büyük kolaylıklar sağlamasıdır. Saf uranyumun taşınması kolaydır. 1kg uranyum ile üretilen elektrik enerjisi 19 ton kömür ile üretilen elektrik enerjisine eşittir. Bu da göstermektedir ki nükleer yakıt çok az hacim kaplamaktadır (Aygün, 1989: 47).

Nükleer enerjinin dezavantajı da vardır. Her şeyden önce nükleer tesisin yani reaktörün kurulması, diğer enerji kaynaklarına oranla çok pahalıdır. Ayrıca çalışan personel ve çevre sağlığı açısından büyük tehlike oluşturmaktadır. Nükleer enerji atom bombası olarak Hiroşima ve Nagazaki’de kullanılmıştır. Hiroşima’da 340-350 bin insan bombanın atıldığı anda 150-160 bin insan da daha sonra hayatını kaybetmiştir. Nagazaki’de patlama anında 40- 75 bin kişinin öldüğü tahmin edilmektedir (<https://www.atomicheritage.org/history/bombings-hiroshima-and-nagasaki-1945>, 24.12.2018 11.43).

Çevreci lobi nükleer enerji ile mücadele halindedir. Fosil yakıt kullanımının küresel ısınmayı artırması nükleer enerjinin avantajlarını öne çıkarıyor. Nükleer enerji taraftarları bu enerji türünün “temiz enerji” statüsünde yer alması için çalışıyorlar. Santral güvenliği konusunda eksikliklerin olması nükleer enerjiye “temiz enerji” denilmesini zorlaştırıyor. Daha (4) güvenli santraller yapmak için çalışmalar devam ediyor. Soğutma için kullanılan basınçlı su yerine helyum gazı ile soğutma bu yöntemlerden bir tanesi.

Nükleer reaktörler riskli, uygun olmayan arazilere inşa edildiği takdirde olası bir depremde büyük patlamalara dolayısıyla büyük can kayıplarına ve yıllarca sürecektir hastalıklara neden olabilir. Arazi temini yapılırken “çevre etki değerlendirme süreci” boyunca gereken tüm araştırmalar eksiksiz yapılmalıdır. Bu yüzden nükleer enerji teknolojik açıdan çok gelişmiş, tam donanımlı ülkelerin kullanmasının uygun olduğu bir enerji kaynağıdır. Nükleer Enerji Enstitüsü’ne göre 2017 yılında dünyanın enerji ihtiyacının %11’lik bir büyük bir kısmını nükleer santraller aracılığıyla sağlanmaktadır. 2018 yılı nisan ayı itibariyle dünya genelinde 449 nükleer reaktör aktif olarak elektrik üretmekte ve 60 yeni nükleer santral 15 ülkede yapım aşamasındadır.

Bir nükleer reaktörün temel işlevi, suyu kaynatacak ısıyı üretmek ve kaynayan sudan elde edilen su buharının elektriğin elde edildiği jeneratörün türbinlerine yollamaktır. Günümüzde nükleer reaktörler uranyumu yakıt olarak kullanır. Nükleer enerjiden elektrik üretim sürecinde zincirleme füzyon tepkimesi kontrol altında tutularak, açığa çıkan enerji sisteme verilen suyu ısıtır ve su buharı elde edilmesi sağlanır. Elde edilen su buharı elektrik enerjisini üreten jeneratörün türbin kanatlarına çarparak, türbin shaftını döndürür ve elektrik enerjisi üretilmesini sağlar. Türbini döndüren buhar, yoğunlaştırıcıya giderek tekrar su formuna döner. Yoğunlaştırılan su, döngünün başına dönerek yeni füzyon reaksiyonunda elde edilen enerji ile tekrar buhar formuna dönüştürülerek enerji üretim prosesini devam ettirir.

Nükleer Enerji Üretimi ile Ortaya Çıkan Riskler

Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmak yerine nükleer enerjiye yatırım yapmasının getireceği bazı riskler bulunmaktadır. Bunlardan ilki nükleer atık konusudur.

Tablo 1. Avrupa'da Üretim Kapasitelerine Göre Nükleer Reaktörler Haritası

(5)Kaynak: Dünya Karbon Salınım Raporu, (<https://www.carbonbrief.org/mapped-the-worlds-nuclear-power-plants>, 22.12.2018 14.02)

Avrupa'da Fransa, Rusya ve Almanya en çok nükleer enerji üreten ülkelerdir. Fransa ülkedeki elektrik ihtiyacının %72'sini nükleer enerjiden sağlamaktadır. Buna rağmen son zamanlarda Fransa yenilenebilir enerji kaynaklarına geçme eğilimindedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesinin en önemli nedeni nükleer atık sorunudur. Almanya, Fransa ve Avrupa'nın diğer ülkeleri nükleer atıkların depolanması ve saklanması konusunda uzun süredir

problemler yaşamaktadır. Rusya Avrupa'nın nükleer atıklarının saklanması konusunda en uygun ülke konumundadır. Rusya, Almanya ile yaptıkları anlaşma gereği Almanya'nın nükleer atıklarını kendi ülkesinde depolamayı kabul etmiştir. Rusya, Almanya haricinde Avrupa'daki birçok ülkenin de nükleer atıklarını sakladığı bir ülke konumundadır. Fransa nükleer atıklarını ülkenin güneyindeki bir adaya depolayarak bu sorunu biraz olsun çözmüştür. Fransa gibi Almanya'da zaman zaman nükleer atıkları kendi ülkesi içerisinde depolama konusunda kendi halkının muhalefeti ile karşılaşmaktadır.

Nükleer atıkların yıllarca radyoaktivitesini kaybetmemesi ve yüksek kurulum maliyetleri gibi nedenlerle Dünyada birçok ülke nükleer santrallerden vazgeçme eğilimindedir. Elektrik enerjisinin yüzde 72'sini nükleer enerjiden sağlayan Fransa 2035 yılına kadar nükleer enerjiye bağımlılığını yüzde 50'nin altına düşürme kararı almıştır. Elektrik enerjisinin %23'ünü nükleerden tedarik eden Almanya, Fukuşima'daki felaketten sonra halkın tepkisi karşısında tüm nükleer santrallerini aşama aşama, 2023 yılına kadar kapatma kararı almıştır. Almanya nükleer santralleri kapattığında ortaya çıkacak olan enerji ihtiyacını karşılamak için 63 adet kömür santrali yapma kararı alınmıştır.

Buna ek olarak Almanya, Rusya'dan doğal gaz alımını arttırarak açığını kapatmayı planlamaktadır. Rüzgâr enerjisine yapılan yatırımların arttırılması da açığı kapatmak için yapılan girişimlerdenidir. İngiltere yapımına karar verilen iki nükleer santralden yüksek kurulum maliyeti nedeniyle vazgeçmiştir. İspanya nükleer santrallerden çıkma konusunu görüşmeye başlamıştır. Rusya Federasyonu tüm nükleer santrallerini kontrol etmeye başlamış, İsviçre hükümeti nükleer santral planlarını ertelemiştir. Atıklar konteynerler içinde yer altına gömülmek zorundadır. Atıkların gömülmesi için ülkelerin yetki sahibi olması gerekir. Her ülke atıkların gömülmesi konusunda yetki sahibi değildir. Rusya, Fransa ve Finlandiya atıkların en çok depolandığı ülkelerdir.

Dünya Nükleer Birliği nükleer enerjiden elde edilen elektriğin kilovat saat bedeli olarak en pahalı elektrik üretim yöntemi olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır. Türkiye için bir diğer risk faktörü de nükleer enerji santralinde kullanılacak ham maddenin yurtdışından gelecek olmasıdır. Nükleer atıkların temizlenmesi atığın miktarına paralel olarak büyür. Örneğin ABD'de büyük nükleer silah ve enerji programının ortaya çıkardığı atıkların uzun süre depolanması (6) için Nevada'da Yucca'da dağın altı oyulmaktadır. Bu deponun yeri yöre

sakinleri tarafından endişe ile karşılanmaktadır. Çok sayıda bilim adamı radyoaktif maddelerin toprağa ve suya sızma tehlikesi üzerinde duruyorlar.

Nükleer yakıtların, içerdikleri radyoaktif atıklar nedeniyle çevreye zararlı etkisini kaybedene kadar uygun şartlarda muhafaza edilmeleri gerekmektedir. Toryum, uranyuma göre daha az zehirli bir nükleer enerji yakıtıdır. Atıkların yeniden kullanılabilmesi bakımından toryum önemli bir avantajdır. Ayrıca toryum uranyuma göre daha uzun ömürlüdür. Buna rağmen hem uranyum hem de toryumun nükleer atık yönetimleri, yani özel koşullarda saklanmaları ve depolanmaları oldukça maliyetlidir. Toryumun bir diğer riski de çok yüksek enerjili gama ışınları yayan bir kütle çekirdeğine sahip olmasıdır. Türkiye için nükleer santrallerin kurulum maliyeti diğer bir risk faktörünü oluşturmaktadır. Nükleer santrallerin hiçbirinin maliyeti önceden tam olarak kestirilememektedir. Gerçekleşen maliyetin öngörülen maliyetten sapma olasılığı oldukça yüksektir. Kurdaki değişimler yapılması planlanan nükleer santrallerin maliyetlerini değiştirebilmektedir.

Bir güç santralinde birim elektrik enerjisi üretim maliyeti: İlk yatırım maliyeti, yakıt maliyeti, bakım ve işletme maliyeti olarak üç ana bileşenden oluşmaktadır. Kurulum ve inşaat maliyetleri; nükleer santralin fikir ve tasarım aşamasından, devreye alınmaya kadar ortaya çıkan bütün maliyetleri kapsamaktadır. Bir nükleer santralin kurulumu ortalama 4 yıl sürebilmektedir. Bu sürede maliyetler öngörülemez bir şekilde artabilmektedir. Sinop'ta yapılması planlanan santral, öngörülemez maliyetlere bir örnek teşkil etmektedir. Bu santralin yapımını üstlenen Japonlar 2011 Fukushima Nükleer Santralindeki kaza ve sızıntı sonrası santrallerin inşasındaki eski güvenlik protokollerini değiştirmiş ve bu yüzden kurulum maliyetleri büyük ölçüde artmıştır. İngiltere, Vietnam ve Tayvan nükleer santral projelerini artan maliyetler ve o ülkelerdeki kamuoyunun nükleer enerjiye soğuk bakması nedeniyle rafa kaldırılmıştır. Nükleer güç santrallerinin ilk yatırım maliyetleri alışlagelmiş santrallere göre yüksektir fakat yakıt maliyeti düşüktür. Türkiye'nin nükleer enerji işletmeciliği konusunda tecrübeli eleman eksikliği yaşaması bu santrallerin işletilmesini zorlaştırmaktadır. Nükleer santrallerin kurulum ve devreye alınma sürelerinin uzun olmasına bir sebep olarak; hammadde ve bileşen parçaları üreten tedarikçilerin azlığı ve dolayısıyla bu tedarikçilerin talep yığılması sonucu siparişleri zamanında yetiştirememeleri gösterilebilir.

Türkiye'de nükleer santral kurulması konusunda bir diğer çekince de Rusya, Japonya ve

Fransızlarla sadece santral kurmaları konusunda anlaşılmiş olunmasıdır. Bir ülkede nükleer santral olması o ülkeyi nükleer güç yapmamaktadır. Örneğin İran santral kurmakla kalmayıp nükleerle ilgili bütün teknik bilgiye de sahip olmaktadır. Mersin Akkuyu’da yapılacak nükleer santralle ilgili çekinceler vardır. Akkuyu’da yapılacak nükleer santralin Rusya ve Türkiye için getireceği risklere baktığımızda, Türkiye (7) santral yapımının tüm maliyetlerini üstlenmektedir. Ancak santrali Ruslar işletecek ve üretecekleri enerjinin alım garantisi bulunmaktadır. Akkuyu’ya nükleer santral yapmak yerine Rusya’dan elektrik ithal etmek daha az riskli gözükmemektedir.

Nükleer santral inşaatları, büyük sanayi tesisi inşaatı ile benzer bir oranda çevrede etki bırakmaktadır. Bu açıdan bakıldığında nükleer tesisler çevreye etki bakımından diğer herhangi bir yatırımdan daha fazla zarar vermiyor görünmektedir. Ancak bir kaza anında, radyasyon sızıntısı 300 km’lik bir çevreyi yakından etkilemektedir. Nükleer santralde çalışan personel hataları bir başka risk faktörünü oluşturmaktadır. Türkiye, Rusya’ya nükleer eğitimi alması için personel göndermiştir. Fakat sadece eğitim bir nükleer santrali işletmek için yetmeyebilmektedir. Türkiye’de nükleer santrali işletecek yeterli personel bulunmamaktadır.

Uranyum zenginleştirme tekniği nükleer bomba yapımı için kullanıldığında uluslararası anlaşmazlıklara sebep olabilmektedir. Nükleer enerji üretme tekniğini bilen ülkeler nükleer bomba yapabilirler. Bunun yanı sıra Nükleer bombalar terör örgütlerinin eline de geçebilir.

Nükleer Enerjinin Avantajları

Kömür, petrol ve doğal gaz iki yüzyıldır kullanılmakta küresel ısınmayı arttırmaktadır. Rüzgâr, güneş, dalga enerjisi gibi kaynaklar enerji açığını karşılamada yetersizdir. Elektrik talebi 2020 yılında iki katına çıkacaktır. Nükleer enerjinin sera gazlarını arttırma etkisi yoktur.

Nükleer enerji yaygınlaştırılırsa hava kirliliği azalır ve buna bağlı olarak atmosferdeki sera gazı etkisi de azalır. Fransa nükleer enerji bakımından diğer ülkelere örnek teşkil etmektedir. Fransa’nın atmosferde zararlı gaz salınımı nükleer enerji kullanmasından dolayı çok düşüktür. 2017 itibarıyla, 30 ülkede, 449 nükleer enerji üreten santral bulunmaktadır. 1997 Kyoto Protokolünde ülkeler sera gazı emisyonunu azaltma kararı almışlardır. Nükleer enerji sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağladığı gibi sera gazı emisyonu bakımından temizdir. Yeni

teknolojik gelişmelerle birlikte radyoaktif atık sorununa çözüm bulunacaktır. Fosil yakıtlar tahmin edildiğinden daha kısa sürede tükeneciklerdir. Kömür, petrol, doğal gaz havayı kirleterek insan sağlığını tehdit etmektedir.

Yeni nesil enerji santrallerinde güvenlik önlemleri arttırılmıştır. Santraller uluslararası tarafsız uzmanlarca güvenlik açısından denetlenmektedir. Çernobil ve Fukuşima'daki kazalar insan faktörlüdür. Yeni nesil reaktörlerde güvenlik önlemleri arttırılmıştır. Nükleer enerji yakıtların ömrü fosil yakıtlara göre daha fazladır. Fosil yakıtların 50-60 yıllık ömürleri kalmıştır. Uranyum ise daha 160 yıl kullanılabilecek kadar rezerve sahiptir.

Uranyum yakıtının taşınması petrol veya kömürün taşınmasına göre çok daha kolaydır. Nükleer hammadde fiyatları petrol gibi çok fazla değişmez. Nükleer enerji santralleri diğer enerji santrallerine göre daha az yer kaplamaktadır. Kömür, linyit ve doğal gaz ile elektrik (8) üretimi en çok sera gazı emisyonu yayan enerji kaynaklarıdır. Yenilenebilir enerji kaynakları enerji ihtiyacını karşılamada yetersizdir (Keçeci, 2017: 25).

Türkiye'nin Enerji Politikası

Türkiye'de enerji politikaları temel olarak ihtiyaç duyulan enerjinin ekonomik büyümeyi destekleyecek şekilde zamanında ve yeterli oranda sağlanması olarak belirlenmiştir. "Enerji sektöründe yerli ve ithal bütün enerji kaynakları ekonomik olmak kaydıyla değerlendirilir. Enerji kullanımı ile ortaya çıkan çevre kirliliğinin azaltılması ile ilgili önlemler alınır", şeklinde genel bir enerji politikası çerçevesi vardır. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi tüm dünyada alternatif enerji arayışlarını arttırmıştır. Elektrik enerjisi üretimi için termik santraller ve hidroelektrik santrallerin yapımına bu dönemde hız verilmiştir. Elektrik üretiminde ihtiyacı karşılamak için özel sektöre olanak tanıyan yasalar çıkarılmıştır. İthal kömüre dayalı termik santraller kurulmuştur. Çevre kirliliği ile mücadele için düşük kalorili linyit yerine yüksek kalorili kömür ithal edilmiştir. İthal doğal gaz santralleri kurulmuştur. Bu ve bunun gibi enerji tasarrufu çalışmaları yapılmış olmasına rağmen Türkiye'de enerji sorunu büyüktür.

Tüketilen enerjinin %75'i ithal yollardan karşılanmaktadır. Enerjide en büyük ithalat kalemini petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır. Hidroelektrik ve termik kapasitenin kısıtlı oluşu alternatif enerji kaynaklarını gündeme getirmektedir. Bu kaynakların çevre sağlığı için tehdit oluşturması alternatif enerji kaynakları aranmasının bir diğer nedenidir. Doğal gaz ve petroldeki sıkıntılar

Türkiye’de nükleer enerjiyi gündeme getirmektedir. Nükleer enerji, elektrik üretiminde kömürün yerine geçecek bir alternatif olarak düşünülmektedir. Uranyum, ülkemizde Manisa-Salihli ve Yozgat-Sorgun’da çıkarılmaktadır. Eskişehir-Sivrihisar’da ise toryum madenleri bulunmuştur. Ülkemizde 1965’te nükleer santral kurulması kararı alınmasına rağmen yer seçimi konusundaki kararsızlık nedeniyle o dönemde faaliyete geçirilememiştir. 1975’te İsviçre ve Fransız firmaları ile Mersin Akkuyu’da bir nükleer santral kurulması için yeniden anlaşıldı. İsveç firmasının kredi vermeyi iptal etmesi nedeniyle bu projede de gerçekleştirilememiştir. 1984’te yine bir girişim olmasına rağmen bu da Alman firmasının teklifi geri çekmesi ile son bulmuştur. 1980 yılında Sinop-İnceburun’da ön araştırmalar yapıldı, Sinop çalışması deprem açısından çıkan yer sorunları nedeniyle iptal edildi. Bu projelerin gerçekleşmeme nedeni siyasi iktidarların olayı ciddiye almamaları olarak gösterilmektedir. İzmir, İstanbul ve Mersin’de oluşan nükleer karşıtı platform da nükleer enerji santrallerinin kurulamamasında etkili olmuştur. Nükleer enerji santralleri kurulması ülkede gerçekleştirilmiş her türlü dev projeden daha kapsamlı, daha ileri teknoloji düzey ve sorumluluk gerektiren projelerdir. Nükleer projelerin çok sıkı kuralları ve güvenlik standartları vardır.

Sonuç

Elektrik enerjisi jeotermal, hidroelektrik, rüzgâr, dalga, nükleer gibi değişik kaynaklardan elde edilebilmektedir. Atomu parçalayarak elde edilen nükleer enerjinin dezavantajları avantajlarından daha fazla gözükmektedir. Nükleer enerjinin kurulum maliyetleri, atık sorunu, işletme sorunu, ham madde temini, uzman personel yokluğu gibi birçok eksileri vardır. Yenilenebilir enerji kaynakları nükleer enerjiye iyi bir alternatif oluşturmaktadır. Yenilenebilir enerjide ham madde sorunu yoktur. Fosil yakıtları yakın bir zamanda tükenecek olmasına rağmen yenilenebilir enerjide ham maddenin tükenmesi gibi bir sorun yoktur.

Türkiye kırsal alanlarında güneş panelleri kurarak bu alanlardan elektrik temin edebilir. Sera gazı etkisi, hava kirliliği gibi sorunlar yenilenebilir enerji kaynakları ile çözülebilir. Türkiye enerji yatırımı tercihi yaparken uygulanabilmesi daha kolay teknolojileri tercih etmelidir. Yenilenebilir enerjilerin çevreye tamamen zararsız olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak rüzgâr ve güneş enerjisi çevreye en az zararlı enerji türleridir. Türkiye hidroelektrik potansiyelini tam olarak kullanmamaktadır. Türkiye küçük su kaynaklarını küçük hidroelektrik santralleri kurarak değerlendirebilir. Türkiye jeotermal enerji bakımından da zengin bir ülkedir.

Jeotermal enerji yatırımları teşvik edilmelidir. Güneş enerjisi bakımından Türkiye avantajlı bir ülkedir. Rüzgâr gücü de bir diğer yenilenebilir enerji kaynağıdır. Rüzgâr enerjisi tümüyle yerli kaynaklarla kurulabilir. Türkiye'nin üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen dalga enerjisi de ihmal edilmektedir. Dalgaların taşıdığı güç yoğunluğu rüzgâr ve güneş enerjisine göre bir hayli yüksektir. Dalga enerjisi temiz, tükenmez ve çevre dostu bir enerjidir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım sürdürülebilir bir enerji politikasının gereklerindendir. Çevrenin korunması için sadece nükleer enerji değil yenilenebilir kaynaklarından da elektrik enerjisi üretiminin artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aygün, Erol (1989), Nükleer Enerji, Bilim ve Teknik Dergisi, Ankara. Demirbağ, Ali İhsan (2013), Yerel Bir Kaynağımız Olarak Toryum Madeninin Nükleer Enerji Üretiminde Kullanılabilirliğinin İncelenmesi Ve Fizibilite Analizi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Enerji Enstitüsü, İstanbul.

Keçeci, Orçun F., (2017), 2015 Paris İklim Değişikliği Konferansı Çerçevesinde Nükleer Enerji: Bir Çözüm Mü, Yoksa Bir Sorun Mu, Alternatif Politika Dergisi.

Meier, Michael (2012), Nükleer Enerjinin Sonu mu? Fukuşima'dan Sonra Alternatif Enerji Politikalarına Uluslararası Bir Bakış, Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği, Sena Ofset, İstanbul.

Ralph, Rapp (1975), Nükleer Enerji Tehlikesiz midir?, Bilim ve Teknik Dergisi, Ankara.

Torunoğlu, Özge (2015), Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Çevresel Etkileri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

<https://www.carbonbrief.org/mapped-the-worlds-nuclear-power-plants>, 22.12.2018 13.58

<https://www.birgun.net/haber-detay/nukleer-inadindan-vazgecin-241044.html>, 23.12.2018 04.34

<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/22-soruda-turkiyede-nukleer-gercegi-30334041>, 23.12.2018 09.37

<https://www.atomicheritage.org/history/bombings-hiroshima-and-nagasaki-1945>, 24.12.2018 11.43

TABLolar

Tablo-1: Avrupa'da Üretim Kapasitelerine Göre Nükleer Reaktörler Haritası

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR DÜNYADA KÜRESEL ÇEVRE POLİTİKALARININ OLUŞUMUNDA ULUSLARARASI AKTÖRLERİN ROLÜ: AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE EYLEM PROGRAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Melike KAYIRAL

Bartın Üniversitesi Siyaset Bilimleri ve Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Mesut KAYAER

Bartın Üniversitesi Siyaset Bilimleri ve Kamu Yönetimi

ÖZET

Bugünün dünyasında çevre sorunsalı, ulusal, yerel ve uluslararası boyutta gündemi meşgul eden önemli konulardan birisidir. Çeşitli etkenlerin sebep olduğu çevre sorunlarının, çevre kirliliği ile mücadele ve ekonomik ve sosyal kalkınmanın bir arada ele alınmasını gerekli kıldığı görülmektedir. Bu bağlamda çevre sorunlarını önlemek ve çözmek adına, çeşitli yöntemler, düşünceler, stratejiler ve araçlar geliştirilmiş bulunmaktadır. Çevre sorunlarının küresel olduğunu vurgulayan aktörler, bu sorunsala küresel çözümler üretilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu kapsamda çalışmanın amacı, 1960'lı yıllarla birlikte gündemimize yerleşen çevre sorunlarına çözüm önerileri olarak geliştirilen politikaların hangi yönde olduğunu ortaya koymaktır. Aynı zamanda çevre eylem programları ve bu programların çevre politikaları üzerindeki etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Dünya, Küresel Çevre Politikaları, Avrupa Birliği, Çevre Eylem Programları.

ABSTRACT

In today's world, environmental problems are one of the important issues that occupied the agenda at the national, local and international level. The environmental problems caused by a various factors require a combination for the subjects of environmental pollution and economic and social development. In this sense, in order to prevent and solve environmental problems, developed a variety of methods, ideas, strategies and tools. The actors who argues that global environmental pollution advocate to produce global solutions to this issue. In this respect the target of the study, reveal the environmental problems which settling in with our agenda the year of 1960, developed as solution propasals of the policies in which direction is. Additionally,

it will be examined that environmental action programs and the effects of these programs on the environmental policy.

Key words: Sustainable World, Global Environmental Policies, European Union, Environmental Action Programmes.

GİRİŞ

Bugünün dünyasında ekolojik sorunlar, devletlerin ivedi olarak çözüm bulması gereken başlıca sorun alanları arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Uluslararası birlik ve bütünlük gereksiniminin günden güne arttığı, ortaklaşa kullanılan canlı, cansız ve doğal kaynakların giderek azaldığı günümüzde ülkeler birbirine bağımlı konuma gelmektedirler. Günden güne artış gösteren talep ve istekler karşısında yer küremizi muhafaza etmek, yeni bir görev olarak karar alıcıların sorumluluk alanlarına yüklenmiştir. Zaman içerisinde büyüyerek varlığını ve sesini duyuran çevre sorunları, çevrenin ve onu oluşturan bileşenlerin bozulması, niteliğinin değişmesi ile birlikte küresel bir sorun olarak evrenimizi tehdit etmektedir. İnsanlar tarafından çevreye verilen zararların boyutu, ilk süreçlerde tabiatın kendini yenileyebilme yeteneğinden dolayı fark edilmemiş ve önemsenmemiş olsa da, dahası tabiatın bu sorunu zamanla kendi yetisiyle yok edeceği düşünülse de, çevreye verilen tahribatın nicel ve nitel olarak artmasıyla çevrenin yapısı hızla bozulmuştur. Hızlı sanayileşme ve kentleşme girişimleri sonucunda çevre kirliliği yaygın bir hale gelmiş ve 20. yy ile kırsal kesimlerden kentlere doğru yayılan göçler neticesinde oluşan nüfus yığılışlarının, çevreye verilen zararları ve sorunları giderek arttırdığı açıktır. Bu sorunun tehlikeli bir hal alması, hava ve su kirlenmeleri neticesinde yeryüzündeki canlı ve cansız kaynaklara verilen zararlar gibi toplumsal yıkımlarla sonuçlanmış tablo karşısında milletler paniğe kapılmış ve tahrip edilen çevrenin sorunlarına karşı önlem almaya doğru yönelmişlerdir. Ayrıca, çevreden yararlanan insanoğlunun beraberinde getirdiği ekonomik yükler, çevre sorunlarının üzerinde durulmasına yönelten bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda yükselen siyasal hareketler, çevre konularında toplumsal gündemin şekillenmesine etken olan bir başka alternatif sebeptir.

Çevre sorunsalının sebepleri ve etkileri hususunda farklı düşünceler ve çözümler bulunsa da, bu sorunsal tüm toplumların kabul ettiği ortak bir sorunsaldır ve buradaki hedef tektir. “Yeryüzünün Geleceğini Korumak, Sürdürülebilir bir Çevre ve Sürdürülebilir bir

Kalkınmadır''. Bu bağlamda, 1960'lı yıllarla birlikte gündemimize yerleşen çevre sorunlarının, adeta ekolojik bir kriz olarak karşımıza çıktığı, bu sorunun sadece ulusal ve yerel düzeyde değil, uluslararası boyutta insanlığı tehdit eden ciddi bir sorun olarak gündemimizi meşgul ettiği görülmektedir. Çünkü tükenmez ve sınırsız olarak tanımlanan doğal kaynakların tükenmeye başladığı, hatta yok olamaya yüz tuttuğu gerçeği ile karşı karşıya bulunmaktayız. Bu gerçek, hem insan sağlığını olumsuz etkilemekte hem de bir çok canlı türünün ve kaynakların yok olmasına sebebiyet verip, gelecek kuşaklarımıza insana yaraşır şekilde yaşayacak bir çevre bırakmamaktadır. Bu noktada sorunlar, devletlerin bireysel olarak altından kalkabilecekleri boyutun çok üstünde olmaktadır ve bugün çevre kavramı tüm toplumlarca kabul edilen küresel bir sorun boyutuna ulaşmıştır. Çevre sorunlarının küresel olduğunu vurgulayan aktörler, bu sorunsala küresel çözümler üretilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Devletlerce kaynakları tükenmeye başlayan evrenimize dair farklı çözümler ve stratejiler geliştirilmiş bulunsa da çözüm önerilerinin özünde aynı hedef bulunmaktadır; Bizim seçimimiz, Bizim Geleceğimiz, Evrenimizin geleceğini korumak, Gezegenimizin sınırları içinde daha iyi yaşamak. Bu konuda öncül rol üstlenen AB çevre politikalarının temel hedefinde; daha kaliteli çevresel şartların sağlanması, ekolojik dengenin bozulmasına neden olan faktörlerin kaynağında önlenmesi, doğal kaynakların sömürülmesinin engellenmesi, ekonomik gelişim kaydedilirken çevrenin kirlenmesinin önüne geçilmesi ve gelecek nesillere temiz bir çevre bırakılması amacı ile ülkeler bütünleşik olarak harekete geçmiş ve bu doğrultuda çeşitli sözleşmeler, anlaşmalar, politika araçları ve çevre eylem programları ile birlikte topyekun bir yeniden yapılanma sürecini başlatmış bulunmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, çeşitli etkenlerin sebep olduğu çevre sorunlarına çözüm önerileri olarak geliştirilen politikaların hangi yönde olduğunu ortaya koymak, aynı zamanda Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları ve bu programların küresel çevre politikaları üzerindeki etkileri incelenecektir.

Avrupa Birliği; birlik ve bütünlük anlayışı ekseninde, belirlenen sahalarda egemenlik haklarını kısmen devir etmiş Avrupa üyesi devletlerden oluşan, temel prensip olarak birlik, barış, eşitlik, temel özgürlükler, dayanışma, ulusal kimliğe saygı ilkelerine dayanan uluslar üstü bir kurumdur (Keleş, 2012: 626).

Çevre Politikası; çevrenin muhafazası, kıt kaynakların etkin ve verimli kullanımı, sorunların oluşmadan kaynağında iken önlenmesi, , insan sağlığının korunması ve teminatı, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve maksimum seviyeye çıkarılması önceliklerinde, birden çok

politika alanlarının amaçları ile uyum içinde bir yönetim perspektifini sunan bir politikadır (Keleş, 2012: 339-341).

2. Çevre Politikasının Araçları

Amaçları ile araçları arasında bir bütünsellik ilişkisi olan çevre politikalarının etkinliği, bu politikaların uygulanmasını sağlayacak uygun araçların varlığıyla yakından ilişkilidir. Bu politikaların pratiğindeki araçlar, toplumun çeşitli kısımlarını, tüketicileri ve üreticileri tesiri altına alarak, çevrenin muhafazasına yönelik bir davranış şeklinin gelişmesini ve başarılı olunabildiği takdirde, hedeflenmiş olan amaçlara ulaşılabilmesini göstermektedir. Dolayısıyla bu amaçları gerçekleştirecek olan araçların seçimi, amaçların belirlenmesi kadar önem arz etmektedir.

2.1. Devletin ikili rolü; Özellikle son yıllarda piyasaya odaklı araçların yaygınlık kazanması söz konusu olsa da, çevrenin korunması konusunda devlet müdahalesinin ortadan kalktığı görünmemektedir. İstihdam olanaklarının ve refahın artırılması, sermaye birikiminin ve iktisadi büyümenin sağlanması için doğal kaynakların korunması ve ekonomik çevrim için devletin; doğal kaynakları, ormanları, deniz yataklarını, kıyıları sermaye sahiplerinin teşebbüslerine açması, çevresel değerler ve biyolojik varlıkların kullanılması önündeki engelleri kaldırması gerekmektedir. Devletin ikili rolü ekseninde, tabiatın sömürülmesi ve söz konusu sömürünün aşırıya kaçmaması doğrultusunda üstlenmiş bulunduğu görevleri kapsamında, çevre politikasının araçlarının belirlenmesi, çeşitli taleplerin doğmasına yol açmaktadır. Bunlardan ilki, sermaye ve çevre ilişkisi açısından, kısa süreli olarak kâra yönelik, doğanın sömürüsü kabulken, uzun dönemi kıyas aldığımızda ise sömürünün ulaştığı seviyeye dair önlem alınmadığı takdirde, kârı ve iktisadi büyümeyi engelleyici bir boyut kazandığı görülür. Burada devlet, kısa ve uzun dönem çıkarları kıstasında dengeyi sağlamakla yükümlüdür. İkincisi, devlet aynı zamanda, sermaye talepdarları ile çevreci muhalif kesimin beklentilerinin gerilimi yoğunlaştırması açısından, çevrenin korunmasını isteyen güçlü bir kamuoyuna karşı uzlaştırıcı rolünü etkin bir şekilde yürütmelidir. Üçüncüsü ise, bürokrasinin farklı bölümleri arasında çatışma oluşturabilecek taleplerin dengede tutulması ve uyumlu kılınması gerekmektedir (O'Connor, 1998: 144-71). Diğer taraftan devlet, ekonomik etkinliklerin çevre üzerinde oluşturabileceği bozulmayı önleyecek önlemler almalıdır. Örnek olarak; bölgesel ve ulusal

düzeyde çeşitli toplumsal kesimlerin çevrenin korunmasına yönelik etkinliklerde yer almasını destekler, Uluslararası çevre rejimlerinin oluşumunda temel aktördür (Keleş, 2012: 390-393).

2.2. Düzenleyici Araçlar; Üretim ve tüketimden kaynaklanan etkilerin çevreye verdiği zararların azaltılması ya da önlenmesi için yönetsel müdahale gerektiği anlayışını savunan hükümetler, türlü politika araçlarından yararlanırlar. Bu araçlar (Carter, 2001: 286).

221. Kirlilik Ölçünleri; Çevre politikalarına ilişkin araçlar içersinde önemli bir yeri olan kirlilik ölçünleri çeşitli kirletici maddeler için kirlilik sınır değerlerinin belirlendiği bir düzenleyici araçtır. Söz konusu durum ekseninde, Dünya Sağlık Örgütü'nün bir çalışması olan Hava Kalitesi Kılavuzu, havadaki kirletici taneciklerin (ortalama 24 saat) hava kirliliği açısından sınır değerini 150 mcg/metreküp olarak belirlemekte ve değerin yıllık ortalama seviyesinin 20 oranına indirilmesi hedeflenmektedir (WHO, 2006: 9-12). Bu kapsamda mühim bir düzenleyici araç olan kirlilik ölçünleri üç alt kategoride incelenmektedir;

Ortam Ölçünleri: Bir bölge, akarsu ve göl gibi belirli bir alanda izin verilen toplam kirliliğin üst sınır değeridir.

Salım Ölçünleri: Belirli bir kirlilik kaynağının saldığı kirliliğe sınırlandırma getirir. Tasarım Ölçünleri: Kirliliğin azaltılmasını sağlayan bir üretim sürecinin ya da teknolojinin kullanımını gerekli kılar.

222. Yasaklamalar ve Cezalar; Ozon tabakasına zarar veren kloroflorokarbon gibi gazların yasaklanması, çeşitli kimyasallar ve kirletici maddeler üzerine ya da fildişi ve balina avcılığı gibi etkinliklere yada süreçlere yasaklamalar ve sınırlandırmalar getirebilmektedir. Bu konuda 2872 sayılı Çevre Yasası gereği, belirlenen yönetmeliklere uymak gereklidir, uyulmaması dâhilinde çeşitli ceza yaptırımları bulunmaktadır. Mesela, belirlenen ölçümler dışında aykırı olarak salıma neden olan motorlu taşıt sahiplerine 1000 TL tutarında para cezası verilebilmektedir (Keleş, 2012: 397).

223. Denetimler; Vatandaşların ve işletmelerin kurallara ve yasaklara uygun davranıp davranmadıklarını saptamak içindir. Örnek olarak; Türkiye'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre mevzuatı ekseninde belirlenen kurallara uyup uyulmadığı konusunda denetleme yapmaktadır (2872 Sayılı Yasa; Keleş, 2012: 398).

224. İzin Alma; Çevreye zararı dokunacak muhtemel risklere karşı, faaliyetlere başlanmadan, düzenleyici kurallar ekseninde uygunluk denetimi yapılması gerekmektedir (2872 Sayılı Yasa).

225. Bilgi verme ve Bildirim Yükümlülüğü; çevre kirliliğine sebebiyet verebilecek faaliyetlere ilişkin; çıkarılan madde ve atıklar, kullanılan hammadde yakıt, imal şemaları, acil durum planlarını takip sistemleri ve kirlilik raporları ile diğer bilgi ve belgelerin istenmesi halinde, yetkili denetim birimlerine ve Bakanlığa bu belgeleri vermek zorunluluktur (2872 Sayılı Yasa; Öztürk ve Çolak, 2013: 141-148).

226. Çed; Uluslararası çevre koruma politikalarının önemli bir ögesi konumuna gelen ÇED'in bugünkü konumuna ulaşmasında, AB, UNEP, AEK, Brundtland Komisyonu, Dünya Bankası ve özellikle de Espoo Sözleşmesinin ciddi anlamda etkilerinin olduğu görülmektedir. Etki değerlendirmesi kavramının, geliştirilmesi, uluslararası ölçekte yaygınlaştırılması ve ülke uygulamalarındaki entegrasyonu açısından IAIA'nın (Uluslararası Etki Değerlendirme Derneği) söz konusu çabalarının mevzu bahis olduğunun altını çizmek gerekir. Bu bağlamda AB ekseninde ÇED'e dair ilk yasal düzenlemenin 3. Çevre Eylem Programında yapıldığı ve Sürdürülebilir Kalkınma kavramının unsurlarının ÇED direktifinin içeriğine alınmasının Beşinci Eylem programında olduğu görülür. AB'nin ÇED direktifinde üye devletler, hem ülke içi hem de ülke dışı etkileri olan projeleri bakımından ÇED yükümlülüklerine bağımlı konumdadırlar. Dolayısıyla, proje ve çalışmaların, çevre üzerindeki etkilerinin yanı sıra, insan ve kültürel çevre üzerindeki etkilerinin de değerlendirildiği görülmektedir (Wood, 2003: 110).

2.3. Katılımcı Araçlar; Kirliliğe yol açan ve bundan etkilenenlerin çevre kirliliğinin ilgilileri olarak politika süreçlerine katılımına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla çevre hususundaki konulara halkın katılımını, çevre hakkının vücut bulması açısından önemlidir. Bu konuda 2001 yılında BMAEK (BM Avrupa Ekonomik Komisyonu) bünyesinde Karar Alma Süreçlerine Katılım, Yargıya Başvurma (Aarhus Sözleşmesi), Bilgiye Erişim gibi hakların güncelleştirildiği görülür (m. 6-8) (Ataputtu, 2006: 357) Bu kapsamda; Planlama; Paydaşların katılımına açık katılımcı bir araçtır. Kamu kurum ve kuruluşları, devletin yaptırımını dâhilindeki düzenleme yetkilerini kullanarak planları yürürlüğe koyarlar, uygulamaları izler ve denetlerler. Bu konuya dair AB'nin Çevre Eylem Programları önemlidir. Birinci Çevre Eylem programından başlanarak, Altıncı Çevre Eylem programı ile "Geleceğimiz Seçimimiz" sloganıyla; doğa, doğal kaynaklar, iklim değişikliği, sağlık, biyoçeşitlilik gibi temel sorunların yönetimi üzerinde

durulmakta, bu hususlarda vatandaşlarla ve işveren kesimi ile işbirliğinin gerekliliğine önemle vurgu yapılmaktadır. Planlamayı yaygın bir konuma getiren bir diğer gelişme Gündem 21 ile her ülkenin çevre planına sahip olması öngörülmüştür (Mengi ve Algan, 2003: 236).

Halka Danışma; Düzenleyici ve katılımcı niteliğe sahip olan bu politika aracı, ÇED süreci kapsamında, projeler hakkında karar alınmadan önce halkı bilgilendirmek, görüş ve önerilerini almak, talepler doğrultusunda yorumlar almak için yapılan toplantıları içermektedir. Kanıtsal çerçevede; İngiltere'deki gen teknolojisi, zirai ürünlerin ekimi ve GDO'lu ürünlerin çevreye olası etkileri hususunda yürütülen bir örneklemdir. Müteşebbis konumunda olan hükümet, bütçe ile gerekli desteği sağlamış fakat yönlendirme açısından endişelere mahal vermemek için tartışmanın örgütlenme kısmını bağımsız bir kurula devretmiştir. Bu eksende, 2003 Haziran ve Temmuz aylarında 600 üstü yerel tartışma toplantısı gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların, gündemi oluşturmalarına, sorularını ve görüşlerini bildirmelerine imkân tanınmış, uzmanlarla fikir alışverişlerine müsaade verilmiştir (Dryzek, 2005: 102).

Politika Görüşmeleri; Bir politika stratejisi oluşturulma evresinde ya da çeşitli sorun alanlarını kapsayan geniş kapsamlı bir politikanın ilkeleri oluşturulurken ilgili kesimlerin görüş ve önerilerinin alınmasıdır. Söz konusu örneklem dahilinde, 1990 yılında Avustralya hükümetinin ekolojik düzlemde sürdürülebilir kalkınma politikası oluşturmak adına çalışma grupları kurmuş ve çevreci örgütlerin politika önerilerine başvurmuştur. Mevzu bahis konuyu yerel düzeyde bir örneklem ile ifade edecek olursak; 2872 sayılı Çevre Yasası bünyesindeki Yüksek Çevre Kurulu politika ve strateji oluşturmak ile görevlidir (R.G., 18.12.2004, S. 25674, Çevre Yasası md. 4).

Bilgi Edinme hakkı; Vatandaşların bilgiye erişimi, çevre politikalarına dâhil olabilmenin merkezi noktasıdır. Gerekli verilere sahip olmadan, etkili bir katılımdan bahsedilmesi mümkün değildir, dolayısıyla vatandaşlar çevre konularına dâhil tüm bilgilere erişebilmelidir. Nitekim Aarhus sözleşmesinde; bilgiye erişimin ve katılımın, mevzu bahis kararların niteliğini zenginleştireceği, çevre sorunlarında halkın bilinçlenmesine fayda sağlayacağı, vatandaşların endişelerini ifade edebileceği ve bu endişelerin yetkili makamlar tarafından dikkate alınmasına imkân tanınacağı belirtilmektedir. (Arat ve Türkeş, 2002: 25-26; Keleş, 2001: 20).

Gönüllü uygulamalar; Çevreyi korumak adına, paydaşların kendi etkinlik alanlarındaki politika aracıdır. Yasal açıdan herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte, örgütler, şirketler ve bireyler çeşitli eylemleri esnasında çevreye daha az zarar verecek eylemleri benimseme ve önlem alma çabasına girmektedirler. Örneğin, Rio Konferansında kabulü gerçekleşen Gündem 21'in 30. bölümünde, çevre hususunda şirketlerin kendi kurallarını oluşturmalarına yer verilmiştir. AB ise klor-alkali endüstrisinde çıkan atık merkürün depolanmasına dair 2008 yılının sonunda gönüllü bir anlaşma yapmıştır. 2011 Mart ayındaki yeni düzenlemesi ile merkürün AB dışına çıkarımı yasaklanmış ve depolanması şartı getirilmiştir. Anlaşma, Avrupa Komisyonu'nun tavsiye kararıyla resmi açıdan tanımayı kabul ettiği ilk gönüllü anlaşmadır (Connelly and Smith, 2003: 173).

2.4. Piyasaya Dayalı Araçlar; Bu araçlarla iktisadi yönden üretici ve tüketicinin davranış değişikliği hedeflenmektedir. Nitekim 2872 sayılı Çevre Mevzuatı'nın ilkeler bölümünde katılma payları, karbon ticareti, harç, vergi vs gibi iktisadi teşvik ve araçlar benimsenmiş olan politika araçlarıdır (Keleş, 2012: 417). Üç başlık altında incelenmektedir; Çevre Değerleri Üzerinde Özel Mülkiyet Yaratma; Çevre değerlerini toplumun serbestçe kullanmasına engel olmak için bu değerler üzerinde özel mülkiyet ilişkisi yaratılmaktadır. Mesela, kamulaştırma, ortak kullanım alanı sınırına giren açık denizlerdeki balinaların korunması amacıyla damgalanması, uydu ile izlenimi veya avlamak isteyenlere belirli bir nakit karşılığında özel mülkiyete geçirilmesi gibi düzenlemeler getirildiği görülmektedir. Ekonomik Araçlar; Çevreye verilen zarara karşı tahsil edilen vergi ve harçlardır. Böylece bir kimsenin sebep olduğu kirliliğin çevresel ve toplumsal maliyetinin bir kısmı sorumlu kişiye yüklenmiş olmaktadır. Mesela AB üye devletlerinde çıkarılan çakıl, taş ve kumlardan dahi vergi alınmaktadır.(Denetimsel mekanizmalar; AB EMAS Düzenlemesi:Endüstri sektöründe firmaların çevreye ilişkin performanslarını arttırmak ve çevre hassasiyeti oluşturmak, ISO 14001 Standartları: Çevre konusunda farkındalık oluşturmak için 14004,14010, 14011 vs.) (Marin ve Yıldırım, 2004: 494).

İzin Belgesi Ticareti; Nerede kirlilik var ise orda bir kazanç mevcuttur diye ifade edilen İngiliz söyleşinden anlaşıldığı üzere, kirletme hakkını net bir biçimde kabul edip bunu fiyatlandırarak, pazar ilişkilerine bağlamaktadır. Bu kapsamda piyasa yaklaşımının son buluşu olan İzin Belgesi Ticaretine örnek olarak, Kyoto Protokolü'nün salım ticaretini çevre politikası aracı olarak

benimsemesi gösterilebilir. İlaveten, AB’de 2005 yılından beri karbon salım ticareti düzenlemesinin yürürlükte olduğu görülür (Zhang and Baranzini, 2003: 1-5).

3. Avrupa Birliği Çevre Politikası

Avrupa Birliği’nin şahsına münhasır olarak benimsemiş olduğu politikalarda özel bir yeri olan çevre sorunlarının gündemdeki popülaritesini Avrupa ülkelerinin kültürüne yerleşmiş olan çevre bilinci, AB’nin uluslararası çevre konuları ve çevre sorunlarına çözüm noktasında öncü bir rol alması dahası yeşil harekâtın günden güne güçlenmesi göstergelerinden anlayabilmekteyiz. Avrupa Birliği, mevcut standartları ve koymuş olduğu kurallar vasıtasıyla ve bünyesinde yer almayan diğer ülkelerle de yoğun ilişkiler kurarak çevre sorununa büyük ilgi çekmektedir. Bu bağlamda AB, uluslararası düzlemde standartlar saptayan ve diğer devletleri de sürdürülebilirlik politikalarıyla bir noktada buluşturan ve yönlendiren bir güç olarak karşımızda durmaktadır. Uluslararası birlik gereksiniminin günden güne arttığı, ortak kullanım kapsamındaki canlı, cansız ve doğal kaynakların giderek azaldığı günümüzde ülkeler birbirine bağımlı konuma gelmektedirler. Bu noktada, çeşitlenen ve artan talep ve ihtiyaçlara karşı yerküremizi muhafaza etmek, yeni bir görev olarak karar alıcıların sorumluluk alanları kapsamındadır. Avrupa Toplulukları çevrenin korunması konusunda ortak yaklaşım benimsemesinin gerekliliğini savunmuşlardır (Duru, 2007: 1-2).

3.1. AB’de Ortak Çevre Politikasının Oluşturulma Sebepleri

Hem siyasi ve kültürel arenada hem de ekonomik alanda bütünleşmeyi hedefleyen AB, hizmetlerin, işgücünün, malların serbest olarak sirkülasyonunu öngörmekte ve çevre konularını gündemin ilgi odağına yerleştirmesindeki ana hedefin de iktisadi etkenlerin önemli bir yer tutmasından açıkça anlayabilmekteyiz. Ayrıca üye ülkeler de dâhil olmak üzere yaşam standartlarının ve kalitesinin tüm Avrupa’da ortak bir düzeyde yükseltilmesi çevre sorunlarına olan yoğun yönelişin bir diğer nedeni olarak görmektediriz. Bunların yanı sıra, çevre sorunlarının sınır tanımama özelliği ortak bir çevre politikası oluşturmadaki bir diğer neden olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu sorunların ulusal boyutu aşarak, birlik olarak mücadele edilmesinin gerekliliği savunulmuş ve ozon tabakasının incilmesi sonucu oluşan iklim değişiklikleri, suların kirliliği, doğal kaynakların korunması gibi konularda ortak önlemler alınması doğrultusunda planların eyleme dönüştürülmeye çalışıldığı teşebbüslerin var olduğu görülmektedir (Duru, 2007:1-2).

AB'nin hedefi; üye devletlerin bir bütün olarak refah içinde ve daha kaliteli bir biçimde yaşamalarını sağlamaktır. Bu nedenden dolayı Avrupa Birliği, insan sağlığı için çok önemli bir yere sahip olan çevrenin ve doğal kaynakların korunması konusu üzerinde önemle durmaktadır. Buradaki sebepler (Arat ve Türkeş, 2002: 10-14);

- Merkez politika kabul edilen serbest rekabet ilkesinin gerçekleştirilmesi
- Topluluk üyesi olan ülkelerin hayat standartlarının ve kalitesinin iyileştirilmesine yönelik, doğal yaşam şartlarının sağlıklı bir düzeyde yürütülmesinin gerekli görülmesidir.
- Politik değerlendirmeler
- Çevre kirlenmesinin siyasal sınır tanımamasıdır.

3.2. AB Çevre Politikasının Temel İlkeleri

Her ülkenin kendi hedefleri doğrultusunda belirlemiş olduğu çevre politikalarının yanında, uluslararası işbirliğini teşvike yönelik ve çevresel politikaların kurumsallaşmasına yardımcı olacak bir takım ilkelerin oluşturulmuş olduğu görülür. Bu ilkelerin çevre sorunlarına dair düzenlemeler getirmesinin yanı sıra devletin organlarını yönlendirici etkiye sahip olduğu açıktır. Bu ilkeler sayesinde çevreci bireyler ve örgütler, idari ya da yargı kararını sorgulayabilme hakkına sahiptirler. Dolayısıyla bu ilkelerin değişen şartlara ve gelişmelere göre şekil aldığı görülmektedir (Terzi, 2017: 37-38). Çevre sorunlarını önleme konusunda Avrupa Tek Senedinin 130R maddesinin ikinci fıkrası Avrupa Birliği'nin almakla yükümlü bulunduğu tedbirlerin dayanağını oluşturmaktadır. Bu maddeye göre;

321. Kirlenen Öder ilkesi; 1970'li yıllar ile birlikte Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın inceleme konusu olan ve yapılan birçok toplantı ile alınan kararlarla gelişimini sürdüren bu ilkenin temel hedefi; kirliliği önleme, kontrol etme, temizleme ve ilgili maliyeti karşılamayı gerektiren ilkedir. Söz konusu ilke kapsamında ABAD, ilkeyi kararlama süreçlerine dâhil etmiştir. Bu bağlamda, çevreyi ciddi anlamda kirlenen petrol, nükleer malzeme, tehlikeli atıkların sınırlandırılmasını kısmi düzeyde sağlamıştır. Örneğin, 1969 Petrol Kirliliğinden Kaynaklanan Zararların Hukuki Sorumluluğuna dair Uluslararası Sözleşme, petrol tankerlerinden yayılan kirlilik ölçünlerinden bizzat sahipleri sorumlu kılmaktadır. (Turgut, 1995: 608-612).

322. İhtiyat İlkesi; İlk kez Maastricht anlaşması ile gün yüzüne çıkan ilke, ÇED uygulamalarının amacına yönelik olarak, daha çok hukuki yönü ile ön plana çıkmaktadır. İlkenin özünde, çevresel zararların önlenmesi için bilimsel açıdan kesin sonuç alınıncaya değin,

ilk aşamada ihtiyatlı davranmak elzemdir. Bu konuda 2000 yılında ilkenin uygulamaya konmasına dair AB Nice Toplantısı ve ABAD'ı örnek verebiliriz (Sands, 2003: 267).

323. Kaynaktan Önleme İlkesi; Önlemek onarmaktan daha yeğdir ideasından yola çıkılarak, çevreye tahribatı dokunan her şeyin kaynağında iken önlenmesi ya da sorunların oluşma aşamasında müdahale ile kontrol altına alınmasını ön görmektedir. AB Birinci Çevre Eylem Programından başlayarak, tüm eylem planlarında bu ilkeye yer vermiştir. Söz konusu ilke, EEC/85/337 ÇED Direktifi (m. 2), Stratejik ÇED Direktiflerinde yer almaktadır. 1987 Avrupa Tek Senedi (m. 130.r/2), tekrar revize edilerek, 1993 Avrupa Topluluğu Anlaşması'nda "önleyici tedbirler alınmalıdır" (m.174/2) ifadesi ile hükme bağlanmıştır.(Mengi, 1998: 66-67).

324. İşbirliği İlkesi; uluslararası arenada kirliliğin önlenmesi için bütünleşik ve birlik olarak hareket etmenin öneminin vurgulandığı ilkelerdendir. AB Birinci Çevre Eylem programında Küresel İşbirliğinin Özendirilmesi ilkesi ile çevresel zararların önlenmesinde işbirliği ilkesinin önemi ifade edilmektedir (Mengi, 1998: 67-68).

325. Sürdürülebilir Kalkınma; kirliliğin azaltılmasının ötesinde, önlenmesi, doğal kaynakların gereksiz tüketimi ve israfının engellenmesi, iktisadi kalkınmanın sürdürülebilirliği ekseninde katılım, eşitlik ve biyolojik çeşitlilik konularına önem verilmektedir (Hasan, 2013: 2-3).

326. Bütünleyicilik İlkesi; Avrupa Topluluğu antlaşmasının 6. maddesi uyarınca çevre muhafaza politikalarının topluluk etkinlikleri ile entegre edilmesi, sürdürülebilir gelişmenin teşviki için Topluluğun eylemleri ve politikalarıyla bütünleştirilmesinin gerekli görüldüğü bir ilkedir. (Sarıkaya, 2004: 2).

4. Avrupa Çevre Politikaları Kapsamında Çevre Vergilerinin Önemi

Ülkelerin ekonomik kalkınma yarışları ve bunun neticesinde çevreye yansıyan olumsuzluklar, enflasyon ve işsizlik gibi kısa vadeli sorunları doğurmuş, bu durum da benimsenmiş olan anlayışın değişmesi gerektiğini göstermiştir. Evrenin döngüsü iktisadi faaliyetlere bağlı olmasından dolayı bazı ekonomik tedbirlerle kirliliğin en aza indirilmesi gerekli görülmüştür. Benimsenen bu yaklaşımın, hem çevre hem de ekonominin sürdürülebilirliği açısından önemi net bir şekilde görülmektedir. Çevre vergilerinin toplum tarafından kabul görülebilirliği, çevre sorunlarının çözümünde, vergilerin başarı derecesi ve toplumsal bilinç düzeyi ile ilişkilidir

(Kayaer, 2013: 131-133). Ekolojik ya da yeşil vergiler olarak adlandırılan çevre vergilerinin gelişim süreci yaklaşık olarak 30 yıla dayanmakla birlikte, 2002 yılı itibarıyla yürürlüğe konan Avrupa Birliği 6. Çevre Eylem Planı ve Lizbon Stratejisinde, sürdürülebilir iktisadi büyüme ve dinamik bir ekonomi oluşturma merkezinde çevre vergilerinin önemli bir konumunun mevcut olduğu vurgulanmaktadır. Ekolojik vergiler konusunda önemli gelişmeler kaydetmiş öncü ülkeler olarak; dünyada ilk olarak 1990 yılında CO 2 vergisini uygulamaya koyan Finlandiya, 1990-91 döneminde birçok çevre vergisi uygulamaya koyan İsveç, 1993 yılından beri her yıl düzenli olarak %5 reel artışla benzin ve dizel vergisi uygulayan İngiltere, 1996 yılında elektrik ve doğalgaz vergisi uygulayan Avusturya, 1977’de enerji vergisi uygulamasıyla ve ekolojik vergiler konusunda önemli bir konuma sahip olan Danimarka, 1988’den itibaren çeşitli çevresel vergiler uygulayan Hollanda, 1993’den itibaren akaryakıt, doğal gaz, elektrik vergisi uygulayan Belçika, 1999 yılında ekolojik vergi reformu ile Almanya ekolojik vergiler kapsamında örnek gösterilen ülkelerden başlıcalarıdır. Bu kapsamda; çevre kirliliğinin azaltılması, doğal kaynakların aşırı ve gereksiz israfının önlenmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaşması gibi hedeflerle çevrenin korunması amaçlanmaktadır. Çevre vergileri genel olarak ortak tüketim kapsamına giren kamu mallarının tüketimi üzerinden tahsil edilmektedir. Özel ve kamu mülkiyetinin kapsamı dışında bulunmaktadır. Çevreye zararı dokunan iktisadi faaliyetler üzerinden tahsil edilen ekolojik vergiler, zararlı etkinliklerin vergi yükünü artırarak, tahrib edici davranışların azalmasına etki edebilmektedir. Bu bağlamda, bir çevre politikası aracı olarak çevre vergilerinin en mühim fonksiyonu, negatif dışsallıkları pozitifliğe dönüştürebilmektir.(Ferhatoğlu, 2003: 2-7; Değirmendereli, 2000: 1-10; Poterba, 1991: 3-12).

4.1. Karbon(Enerji) Vergileri; Ozon tabakasının tehditçisi, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın müsebbibi olarak görülen Karbondioksit emisyonunun salınımını azaltmayı hedefleyen ve karbon vergileri olarak adlandırılan enerji vergileri, ulaşım amaçlı kullanılan motorin ve benzin gibi kaynakların yanı sıra kömür, elektrik ve fuel oil gibi yerinde tüketim kapsamında olan enerji ürünleri üzerinden alınmaktadır. Eş zamanlı olarak etkisini hemen göstermese de yıllar geçtikçe bu gazlar telafisi ve onarımı mümkün olmayacak tahribatlara ve hastalıklara yol açacaklardır. Devlet, bu vergi sayesinde, üreticilerin maliyetlerine fiyat ekleyerek, tüketicilere daha fazla fiyat sunulmasına sebep olmakla, atmosferin zarar görmesine neden olan faktörlerin azaltılmasını hedeflemektedir. Emisyonun azaltılmasına yönelik olarak

atılan ilk yasal adım Kyoto Protokolü ile 6 zararlı gazın emisyon oranının azaltılması hedeflenmiştir (Alıcı, 2012: 59-61; Zhang, 2003: 5-12).

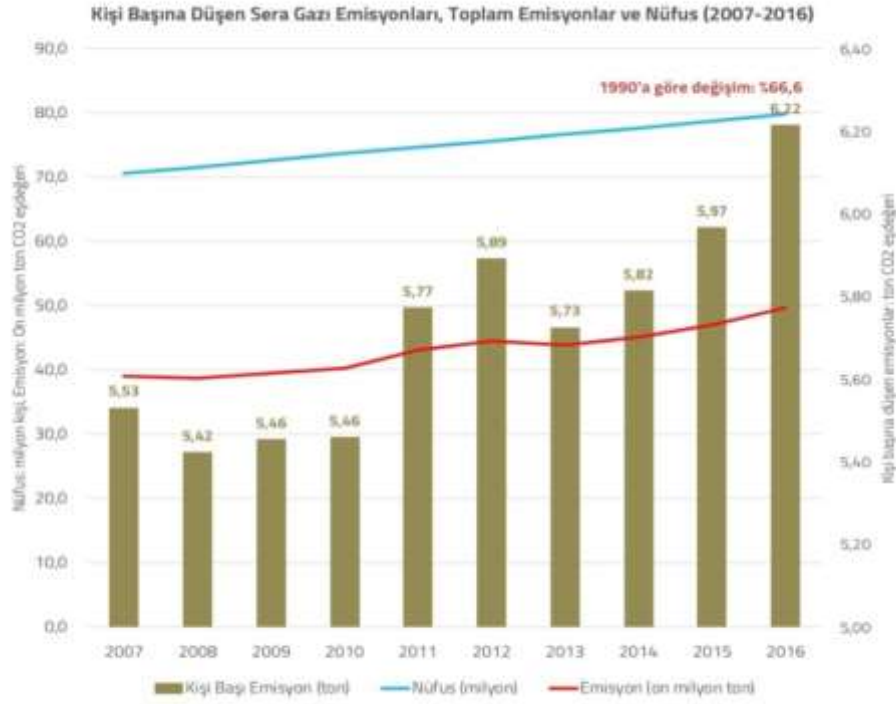
Tablo 2: Sera Gazı Emisyonu Mt (CO₂ Eşdeğer) 1999-2016

Yıl	Toplam	CO ₂	CH ₄
1999	214,0	148,2	41,2
1995	246,6	181,4	41,2
2000	296,5	227,7	42,3
2005	337,2	263,9	44,4
2010	406,8	322,1	51,2
2011	436,4	348,0	53,4
2012	448,9	355,5	56,8
2013	442,2	347,7	55,6
2014	455,6	359,2	56,8
2015	475,1	383,4	51,4
2016	496,1	423,3	55,5

Kaynak: TUIK, 2018.

Tablo 2, 1999-2016 dönemleri arası karbondioksit, metan ve diazotmonoksit gazlarının miktarlarını göstermektedir. Dönemsel bazda bakıldığında her yıl bu oranların artış gösterdiği görülür ve 2016 yılı itibariyle Sera gazı emisyon envanteri sonuçlarına göre, CO₂ eşdeğeri 496,1 Mt(milyon ton) olarak hesaplanmıştır. Seviyenin ulaşmış olduğu tehlikeli boyut, bir çok komplikasyon barındırmakta ve bu konuda ülkeleri uyarmaktadır. Devletlerin hedeflerinde ve yürüttükleri ortak çevre politikalarında, her yıl artışlarıyla korkunç boyuta ulaşan sera gazı emisyonu CO₂ oranının, 1990 yılı seviyesine çekilmesi için topyekûn bir çaba ve çalışma sürecine girdikleri görülmektedir.

Tablo 3: Kişi Başı Düşen Sera Gazı Emisyonları.

Kaynak: TUIK, 2018.

Tablo 3, 2007-2016 dönemine ait toplam emisyonlar ve Nüfus ile ilişkilendirilen oranın yıllar bazında dağılımını göstermektedir. Görüldüğü üzere 2007 ve 2010 arası dönemdeki inişli çıkışlı artışların, 2011 ve sonrası dönemlere doğru da istikrarlı bir şekilde atışına devam ettiği görülmektedir.

4.2. Taşımacılık Vergileri; Motorlu taşıtların mülkiyeti ve kullanımı üzerinden alınan bu vergiler, karbondioksit emisyonunu azaltmak amacıyla akaryakıt ve motorlu araçlar vergisi olarak tahsil edilmektedir. Diğer taraftan, akaryakıt vergilerinin çevreyi korumadan ziyade, gelir elde etmek amacıyla alındığı bilinmektedir (Ferhatoğlu, 2003: 3-4).

4.3. Kirlilik Vergileri; Birçok ülkede yaygın bir biçimde uygulanan kirlileme etkinlikleri üzerinden tahsil edilen bu vergiler, suya, havaya ve toprağa bırakılan atıklar ve her türlü kirlilik kaynağı olan emisyonlar üzerinden hesaplanmaktadır.

4.4. Doğal Kaynak Vergileri; Geleceğimizi teminat altına alabilmek adına doğal kaynakların aşırı tüketimini önlemek için kıymetli maden ve petrol benzeri ürünler üzerinden alınan kira karşılığı vergilerdir. Ayrıca, doğal kaynakların tüketilmesini önlemek amacıyla balıkçılık ve

avlanma faaliyetleri üzerinden alınan vergiler ile hayvan türlerinin azalmasını önlemek, ekolojik dengenin ve çeşitliliğin korunması hedeflenmektedir.

4.5. Su Kirliliği Vergileri; Suya bırakılan kirli, atık maddeler ve sular ile oluşan su kirliliğini önlemeye yönelik olarak alınan vergilerdir.

4.6. Katı Atık Vergileri; Atık yönetiminde sürdürülebilirliği sağlamak adına gerekli sanayi ve evsel atıkların azaltımına yönelik olarak tahsil edilen vergilerdir.

4.7. Ürün Vergileri; Çevreye zarar veren ürünlerin vergilendirilmesi yolu ile üreticilerde davranış değişikliği oluşturulması hedeflenir. Bu vergiler, kirliliği vergilendirmenin maliyetli veya yetersiz olduğu durumlarda, geri dönüşüm için yetersiz bir yapının mevcutluğunda ürünlerin vergilendirilmesi yoluna gidilmektedir. Örneğin böcek ilaçları, gübrelerden tahsil edilen vergiler gibi.

4.8. Çevre Vergileri Örnek Uygulama

Yeşil Vergi Reformu: Ülkelerin sürdürülebilir kalkınma ekseninde mali ve iktisadi araçları çevre politikaları sahasında uygulamaları, günümüzde Ekolojik (Yeşil) Vergi Reformu yaklaşımı ile gittikçe önem kazanmaktadır. Yeşil vergi reformu ile birlikte işgücü ve sermaye üzerindeki vergilerin çevreye zararı olan iktisadi eylemler üzerine aktarılması benimsenir. Yaklaşımı benimseyen devletler, bir yandan çevreye zararlı faaliyetlerin azalmasına katkıda bulunup, diğer yandan işgücü üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesini sağlayarak iktisadi büyümeyi teşvik ve destek yoluna gitmişlerdir. AB düzeyinde bu yaklaşım, çevreye zarar veren bu eylemlere aktarılan vergilerle bu faaliyetlerdeki devlet yardımının kaldırılması örneğiyle teorisinin pratiğe aktarımındaki rol model olmuştur (Canpolat, 2009: 113).

5. Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Kurumsal Çalışmalar

Gelecek nesillerimiz için miras bırakılacak sürdürülebilir bir çevre anlayışını benimseyen gelecekçi yaklaşımda savunulduğu üzere çevrenin, gelecek nesillerden ödünç alınan kaynak ve değerler topluluğu olduğu dahası canlı ve cansız varlıkları ile bir bütün olduğu ifade edilir. Düşünce ve eylemler açısından gelecek üzerine inşa edilmeyen hiçbir anlayış ve projenin sürdürülebilirliğe doğru yol alışından söz edilemez ve sağlam bir temele dayanması beklenemez (Kayaer, 2013: 66). Bu bağlamda, AB'nin gündem maddesi haline gelen çevre sorunlarının

çözümü ve dünya çevresinin korunmasına katkılar sağlayan çeşitli sözleşmeler ve antlaşmalar tatbik edilmiştir. Bu kapsamda Lüksemburg’da gerçekleştirilen içtima, Avrupa Konseyi Komisyonu’nun, Birleştirilmiş Avrupa Antlaşması’nın 6. maddesinin uygulanabilirliğine dair bir strateji hazırlanması yönündedir ve bu çerçevede, çevrenin korunmasının tüm topluluk etkinlik ve politikalarının tarifine ve tatbikine uyumlulaştırılacağı hükme bağlanmıştır. Çevre sorunlarına ilişkin mevcut endişelerin diğer Avrupa Birliği politikalarına entegrasyonu, Avrupa Tek Senedi’nden bu yana süre gelen bir konu olmakla birlikte Beşinci Çevre Eylem Programı ile planlanan ereği öncelik konumuna getiren bir kodifikasyondur. Bu çerçevede; Gündem 2000; Avrupa Birliğine tam üyelik stratejisini hazırlamakla görevlendirilen Avrupa Birliği Komisyonu, 1997 yılında Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi’ne Gündem 2000 adlı projesini sunmuş ve Gündem 2000, Avrupa Birliği’nin genişlemesi sonucunda ortaya çıkacak muhtemel sorunlar ve bunların etkilerinin neler olabileceği sorularına beklenen yanıtların detaylı bir analizini içermektedir (Koç, 2014: 5-6).

Kyoto Protokolü; 1992’de Rio’da yapılan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, BM Çevre ve Kalkınma Konferansında imzaya açılan bir protokoldür. Bu protokolün ereği; senelik üç buçuk milyon ton seviyesinde salınan karbondioksitin, atmosferdeki ömrünün 100, metan gazının ise 40 yıl olmasından dolayı, bu salımların 1990 yılı seviyesine çekilmesi hedeflenmektedir. Sera gazlarının iklim üzerindeki tehlikeli, insan kaynaklı etkisini engelleyecek düzeyde tutulumunu sağlayan Kyoto protokolü, sanayileşmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltma taahhütlerini daha katı hale getirdiği görülmektedir (Alıcı ve Yıldız, 2012: 58-59).

Maastricth Antlaşması; 1992 yılında imzalanan anlaşma ile çevrenin muhafazası topluluğun hedefleri arasına eklenmiştir. Roma anlaşmasını güncelleyen Maastricth anlaşması ile çevreyle ilgili olan 130R, 130S, 130T maddelerinde yeniden düzenleme yapılarak, ortak çevre politikalarının oluşturulacağından bahsedilmiştir. Bu kapsamdaki temel amaçlarla; istikrarlı, enflasyonsuz, çevreyle entegre bir şekilde büyümeyi sağlamak, çevrenin ve insan sağlığının korunması, yaşam kalitenin iyileştirilmesi, küresel çevre sorumluluğu, yetkililik, karşılıklı kabul ve onaylama, hukuksal benzeşim, tüketicinin korunması gibi temel ilkeler benimsenmektedir (Erdem ve Yenilmez, 2017: 96-97).

Amsterdam Antlaşması; 1997 ‘de AB üye ülkeleri tarafınca imzalanıp, 1999’da kabul edilen antlaşma ile, öncesinde yapılan çevre politikaları üzerinde büyük değişiklikler yapılmamakla birlikte, önemli olan hususlara vurgu yapılmış, aynı zamanda ileri derecede çevre kalitesinin

korunması ve iyileştirilmesi, uyumlu ve dengeli sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi gibi önemli değişiklikler topluluğun amaçları arasında belirlediği hedefleridir (Duru, 2007: 4).

Nice Antlaşması ve Çevre Politikası; 7-8 Aralık 2000 yılında yapılan zirve sonucunda imzalanmış olup, çevre ile ilgili normlar daha belirgin konuma getirilmiş ve daha üst düzeye çıkarılmıştır (Aydın ve Çamur, 2017: 33).

Lizbon Antlaşması ve Çevre Politikası; AB'ye üye ülkeler tarafından 13 Aralık 2007'de imzalanmış olup, 1 Aralık 2009'da yürürlüğe girmiştir. Çevre, iklim değişikliği, enerji ve terörizmle mücadele ile ilgili konular antlaşmada yer alan temel konulardır (Duru, 2007: 4).

Paris İklim Anlaşması; 2015 yılında Paris'te düzenlenen, 2020 sonrası için iklim değişikliği rejiminin genel hatlarını oluşturan Paris Anlaşması, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 21. Taraflar Konferansı'nda kabul edilmiştir. 5 Ekim 2016 itibariyle, küresel sera gazı emisyonlarının %55'ini oluşturan en az 55 tarafın anlaşmayı onaylaması şartının sağlanması sonucunda, 4 Kasım 2016 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın en önemli özeliği, tüm ülkelerin katkılarına dayanacak bir sistem öngörülmüş olmasıdır. Anlaşma, iklim değişikliğiyle mücadelede gelişmiş/gelişmekte olan ülke sınıflandırmasına ve tüm ülkelerin “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler” ilkesi kapsamında sorumluluk üstlenmesi anlayışına dayandırılmıştır. Gelişmiş/gelişmekte olan ülke tasnifinin yapılabilmesi için bir ölçüt belirlenmemiş, herhangi bir farklılaştırmaya da gidilmemiştir (Karakaya, 2016: 1-4).

Avrupa 2020 Stratejisi; Lizbon anlaşmasındaki olumsuzluklardan yapılan çıkarımlarla, AB'nin iktisadi krizin negatif etkilerinden kurtarmak, iktisadi büyüme, istihdam ve çevre ile ilgili amaçlarını tatbik etmek amacıyla 10 yıllık bir süre için yeni bir rota belirlenmiştir ve bu kapsamda; akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme ilkeleri stratejinin iskeletini oluşturmuş bulunmaktadır (Erdem ve Yenilmez, 2017: 98).

6. Uluslar Üstü Hukuksal Düzlemde Çevre Yaklaşımı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; Avrupa Konseyi 1950 yılında AIHS'ni kabul etmiş ve bu süreç içerisinde hakların gelişimi açısından çeşitli protokoller çıkarmaya devam etmiştir. Sözleşmenin çevre ile ilgili kısmında; 1952 1 Nolu Protokol ile getirilen mülkiyet hakkı (m. 1), yaşam hakkı (m. 2), işkence yasağı (m. 3) gibi haklar yer almaktadır. 1996 yılında güncellenen Avrupa Sosyal Şartı ile dolaylı olarak da olsa çevre hakkına ithafta bulunulur, bunlar; sağlık hakkı (m. 11), konut hakkı (m. 31) g.b, haklarla çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik yaptırımların uygulamaya aktarımı söz konusu olmuştur. Mahkemeye bireysel başvuru (m. 34)

ve devlet başvurusu (m. 33) yapılmaktadır. Üye devlet yurttaşlarının çevresel sorunlarda bireysel başvuru yolunu kullanması çevreye karşı duyarsız kalmamak ve farkındalık oluşturmak adına en etkili yöntemlerden biri olmuştur. İnsanın sağlığı, fiziksel bütünlüğü ve temiz bir çevrede yaşamasını insan hakkı olarak nitelendiren AİHM genel kabul gören bir mahkeme olarak, bu konuda birçok önemli karar ve protokollere imza atmıştır (Kayaer, 2012: 301).

Mahkeme’den örnek davalar;

17 Kasım 2015, Özel ve Diğerleri/Türkiye. Dava, başvuran şahsın aile fertlerinin, Türkiye’deki en büyük ve kayıplı depremlerden biri olan 17 Ağustos 1999 depreminin, sismik aktivite haritasında ‘büyük risk bölgesi’ olarak nitelendirilen Çınarcık kasabasında yıkılan binaların altında kalarak ölmelerini konu edinmektedir. Mahkeme, can kaybına sebebiyet veren, binaların yıkılması ile ilgili Türk yetkili makamlarının ilgili sorumluluk ve koşulları tespit ederken ivedi davranmadığına kanaat getirerek, Sözleşmenin 2. maddesi gereği ihlalin söz konusu olduğuna karar vermiştir. Bu konuda yetkili makamlar, soruşturmanın öneminin farkında olup, binaların yıkıldığı koşulları ve gerekli sorumlulukları belirlemek için, dahası kanuna aykırı eylemlere ilişkin uyuşmazlıklara taviz verdiği izlenimini yaratmamak adına hızlı davranmalıydı. (Sözleşme 3. madde, İnsanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı) Karar, AİHS’in 44/2 maddesinde öngörülen koşullar ekseninde kesin hükme bağlanacaktır (EEA, 2018).

5 Aralık 2013, Vilnes ve Diğerleri/Norveç. Dava, Kuzey denizinde Petrol Şirketlerini temsilen petrol arama çalışmalarında dalış yapan (1965-1990) dalgıçların sakatlanmalarına yönelik şikâyetlerini konu edinmektedir. Davacıların tümü, denizdeki deneme tesislerinde çalıştıkları sürece Norveç hükümetinin açık deniz dalgıçlarının yaşam ve sağlıklarını korumak için uygun girişimlerde bulunmadığı, hükümetin açık deniz dalgıçlığı ve deneme risklerine kendilerine yeteri düzeyde bilgi vermediklerine dair şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme, yetkili mercilerin, davacıları, yaşamları bakımından tehlike oluşturacak ve dekompresyon tablolarının kullanımından oluşabilecek risk durumlarına dair değerlendirme yapabilecek yeterli bilgiyi sağlamadıkları gerekçesiyle, Sözleşme’nin 8. maddesi gereğince ihlalin bulunduğunu hükme bağlamıştır. Dalış faaliyetleri, dalgıçların güvenliğini koruma altına alma konularında yetkili mercilerin oldukça tedbirli ve temkinli davranmasını öngören Mahkeme, yetkililerin dalış tabloları hakkında şirketlerin şeffaflık ilkelerini gözetmelerini, dalgıçların tablolar arasındaki farklılıkları, muhtemel riskleri ve bilgili bir biçimde onay vermeleri için gerekli güvenlik ve sağlık endişeleri hakkında yeteri düzeyde bilgi sahibi olmalarını sağlama konusunda tedbir almalarının makul olacağına kanaat getirmiştir. Norveç yetkili makamlarının bu tür tedbirleri

almamış olması, davacıların özel hayatlarına saygı gösterilmesi hakkının teminatı konusundaki yükümlülükleri ihlal ettiklerini göstermektedir. Mahkeme, Davacıların yaşam ve sağlıklarının korunması konusunda yetkili makamların etkili bir girişimde bulunmadıklarına dair şikayetin geri kalan kısmı için Sözleşme'nin 2. maddesinin yaşam hakkı veya 8. maddesinin ihlal edilmediğine ve 3. maddenin insanlık dışı veya onur kırıcı muamele yasağına ilişkin ihlal olmadığına karar vermiştir (EEA, 2018).

Avrupa Birliği Adalet Divanı; 1952'de Lüksemburg'da, AKÇT anlaşması ile yargı organı olarak kurulan divan, 1957'de Roma antlaşması ile yargı organı olarak kabul edilmiş ve 1958'de göreve başlamıştır. Üçlü bir yapı olarak, Adalet Divanı, İlk Derece Mahkemesi (1988), Kamu Hizmetleri Mahkemesi (2004) şeklinde oluşturulmuş divan AB sözleşmelerinin uygulanmasının denetleyicisi konumundadır. Divan'ın görevi, AB mevzuatının bütün üye devletlerde aynı şekilde uygulanmasını sağlamaktır. Böylece kanunlar kapsamında herkes için eşitlik ilkesi gözetilmiş olacaktır. Mesela, ulusal mahkemelerin aynı konu için farklı karar hükümleri vermemelerini sağlar. Diğer yandan, üyelerin ve kurumlarının kanunların gerektirdiklerini yapmalarını sağlar. Üye devletlerin bireyleri, kurumları arasındaki yasal sorunları çözme yetkisi de bulunmaktadır. Her üye devletten bir yargıçtan oluşan Divan, davalarda gerekçeye dayanan fikirleri temsil etmekle görevli 8 kanun sözcüsü tarafından desteklenir. Kanun sözcüleri bu görevini tarafsız ve kamuya açık bir biçimde yerine getirmekle yükümlüdür. AB hukukuna aykırı davrandığı tespit edilen üye devletlerden zarar tazmin edilebilmektedir. Bu özelliğinden dolayı uluslar üstü bir mahkeme niteliği taşıyan ABAD, eylemsizlik davaları, ön hukuki karar için başvuru, bir yükümlülüğü yerine getirmemeden doğan eylemsizlik davaları, fesih davaları, tazminat davaları olmak üzere beş dava tipiyle alakalı kararları hükme bağlamaktadır. Ulusal mahkemelere referans olarak da işlev gören divan, üye ülkelerin AB hukuku ile entegre bir şekilde hareket etmesini, aksi takdirde zararların tazmini yönündeki özelliği ile uluslar üstü bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda çevre sorunlarına ilişkin çıkan çatışma ve uyuşmazlıklar noktasında çözümleyici bir rol üstlenmiştir. (Örnek: 1991'de 91/ 676 sayılı direktif ile Suların Tarımsal kaynaklı Nitrat kirliliğine karşı korunması). Divan'ın çevre itilafları hususundaki karar davaları; ÇED süreçleri, tehlikeli atıklar, yerel kirlilikler, atık-gürültü yönetimi, geri dönüşüm vs gibi neredeyse yaşamın her alanını kapsayan dava türleridir (Kayaer, 2012: 315-320). Örnek dava; GDO'lu ürünlerle ilgilidir. Söz konusu dava, piyasaya sürülen GDO'lu mısırın insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkisinden dolayı Fransa'nın açtığı itiraz davasıdır. Üretici kesim, ürünlere ait detaylı bilgileri Komisyon'daki üye ülkelere ve yetkililere bildirmekle yükümlüdür. Dahası GDO

Direktifi ‘‘90/220/EEC’’ dâhilinde, GDO’lu ürünlerin pazara sürümü esnasında etiketlenmesi gerekmektedir. ABAD, mevzuyu Biyoteknolojik Yönetim ve Topluluk Pazarında incelemeye almıştır. Özel ürünlere karşı bağımlılık, biyoteknolojinin geleceği konusundaki belirsizlik durumu, yeni pazarlar, ekonomik açıdan güçlü olanların sahayı ele alması gibi sebepler GDO’lu ürünlere karşı tereddüt hissini canlı tutmaktadır. ABAD’ın konuya yaklaşımı da aynı endişeyi taşımakta ve ayrıntılı analiz, risk değerlendirmesi, detaylı bilgilendirme ve etiketlendirmeye vurgu yapmaktadır (European Court).

7. Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Gelişiminde Çevre Eylem Programlarının Rolü

AB’nin çevre ve konularında izlemiş olduğu çalışmalar ve programların özünde, çevre politikalarının temel ilkeleri ve çevre ekseninde yapılacak yasal düzenlemelerin genel çerçevesi mevcuttur. Kirliliğin hem yerel hem de küresel olma niteliğinden dolayı uluslararası platformda bütüncül ve entegre hareket etmenin gerekliliğinin farkına varılmıştır ve bu konudaki çaba ve çalışmalara ilişkin hukuki anlamda bağlayıcı olmayan çeşitli programlar geliştirilmiştir. Bu kapsamda (Keleş ve Ertan, 2002: 231-233; Duru, 2007: 5-8; Ulukent, 2010: 42; Çokgezen, 2007: 94-95; Sarıkaya, 2004:3; Popeanga, 2013: 27);

Birinci Çevre Eylem Programı (1973-1976); AB’nin çevre konusundaki ilk büyük atılımı olan program, 1972’de çevre sorunlarına ilişkin ortak politikalara entegrasyon ve pratikte dayanılacak ilkelerin belirlenmesi üzerine hazırlanmıştır. Yine 1972 yılında Stockholm’de nihayete ulaşan İnsan Çevresi Konferansı’nın programların oluşumundaki payının mühim olduğunu görürüz. Bu program, iktisadi büyümenin tartışma zeminine dayanak oluşturmuştur. Birinci Eylem programı kapsamında Topluluğun temel hedefleri; çevreyi iyileştirmek ve yaşam standartlarını yükseltmek, kirliliğe sebep olan etkenleri azaltmak ve kaynağında önlemek, işbirliğidir. Temel ilkeleri; Kaynakta önleme, Entegrasyon, Kirleten Öder, Küresel İşbirliği, Çevre konusunda farkındalık yaratmak, Bilgilendirme süreçlerinin yürürlüğe konmasıdır. Dolayısıyla Avrupa Birliği’nin ilk büyük atılım olan birinci çevre eylem programı ile çevre konusunun bütüncül bir çerçevede ele alındığı görülmektedir.

İkinci Çevre Eylem Programı(1977-1981); birinci programın daha geniş bir perspektifte ele alındığı devam niteliğini sergileyen ikinci eylem programının öncelikli konusu su ve hava kirliliğini önlemektir. Bu bağlamda ÇED ilk kez bu programda ele alınmıştır. Kararları; kirliliğin kaynağında önlenmesi, oluşumunu ortadan kaldırmaktan daha etkin bir yöntemdir, Kirleten Öder İlkesi vs. Söz konusu program ile vurgulanan nokta, sorunun oluşumuna

sebebiyet vermeden, kaynakta iken önlenerek çevreye verilen zararın önlenmesidir. Ayrıca kirletme hakkından doğan bir bedel ve bu bedel ile ekonomik yaşama avantaj sağlandığı görülmektedir.

Üçüncü Çevre Eylem Programı (1982-1986); temelde kirliliğin kontrol edilmesi değil, önlenmesi üzerinde duran program, yaşam kalitesi ölçünlerinde; insan sağlığı, hava, su, toprak, hammadde ve kaynakların korunması gibi durumların doğrudan etkili olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, yeni teknolojilerin geliştirilmesi programın bir diğer gündem maddesini oluşturmaktadır çünkü bu yönüyle ‘Kaynakta Önleme’ ilkesinin pratiğe aktarımındaki en etkili yol olacağı düşünülmektedir.

Dördüncü Çevre Eylem Programı (1987-1992); Bu programı, diğer programlardan ayıran en temel özellik, Avrupa Topluluğu tarihindeki çok önemli antlaşmalardan biri olan Avrupa Tek Senedi’nin hazırlanmasının akabinde, Tek Senedin belirlemiş olduğu politikalar ekseninde vücut bulmuş olmasıdır. Çevre politikalarının, iktisadi ve sosyal gelişmişliğin bir unsuru olarak incelendiği bir programdır. Zira sektörün çevreye verdiği zararların engellenmesine yönelik ciddi bir arayışa girildiği, kaynakta önleme ilkesi doğrultusunda tedbirlerin önemi ve tedbirlerin maliyet açısından avantajlarının düşünüldüğü bir programdır. Programın en önemli özelliği, bazı bölgesel finansman kaynaklarını devreye girdirmesi ve çevre politikalarını diğer birlik politikaları ile bütünleştirmesidir.

Beşinci Çevre Eylem Programı (1993-2000); ‘Sürdürülebilirliğe Doğru’ sloganıyla Rio Konferansına ve Gündem 21’e paralel olarak yayınlanmış Beşinci Çevre Eylem Programı’nın temel hedefleri; birlik içindeki büyümeyi, sürdürülebilir kalkınmaya çevirmektir. Temel ilkeleri; ortak sorumluluk kavramı bilincini tesis etmek, ihtiyat ve kirleten öder ilkelerinin efektif bir biçimde pratiğe aktarımını sağlamaktır.

Altıncı Çevre Eylem Programı (2002-2012); Bizim Geleceğimiz, Bizim Seçimimiz sloganından yola çıkarak, çevre mevzuatının AB’ye üye tüm devletler tarafından ileri derecede tatbikinin sağlanması, diğer yandan çevreye yönelik politik hedeflerin entegrasyonunda üye devletlerin onayı üzerinde durulmuştur. Temeldeki konular; Süratli bir çalışma ile Kyoto Protokolü hedeflerine ulaşabilmek, içeriğinde tehlikeli maddeler saçan büyük afetlerin önlenmesi ve yönetimi desteklenecek bir şekilde Nature 2000 ve biyoçeşitlilik zeminine

dayandırılması, çevre ve sağlık ilişkisinde insan sağlığının olumsuz yönde etkilenmediği bir yaklaşım, Kaynak ve katı atıkların sürdürülebilir yönetimi temaları üzerinde durulmaktadır.

Yedinci Çevre Eylem Programı (2013-2020); 2014 yılında Gezegenin Sınırları İçinde Daha İyi Yaşamak sloganından yola çıkılarak oluşturulan bu programın 2020 yılına kadar gerçekleştirmeyi ön gördüğü hedefleri arasında; AB sermayesinin gelişimini sağlamak ve muhafaza etmek, AB'yi çevreci, efektif kaynak kullanımlı düşük karbon ekonomisine çevirmek, AB vatandaşlarını çeşitli sağlık risklerinden ve çevresel zararlardan korumak, Çevre mevzuatının etkin uygulanması, Etkin bir bilgilendirme mekanizması, İzlenecek çevre politikalarında rasyonel yatırımlar yapmak, Çevresel ideolojilerin diğer politikalara uyumlulaştırılmasını tesis etmek, Birliğin uluslararası arenada çevre sorunlarına karşı etkin bir biçimde tavır alabilmesine destek olmak gibi eylemler barınmaktadır.

Sonuç

Çevre sorunları sadece dün ve bugünü kapsayan ve ne kadar etkili önlemler alınırsa alınsın bütünüyle ortadan kaldırılabilecek bir sorun değildir. Çevre sorunları, hem insan sağlığını olumsuz etkilemekte hem de birçok canlı türünün yok olmasına sebebiyet vermektedir. Bu noktada sorunlar, devletlerin bireysel olarak altından kalkabilecekleri boyutun çok üstünde olmaktadır. Çünkü çevre sorunu ulusal veya bölgesel nitelikte olmayıp, küresel bir sorundur.

AB çevre politikalarının temel hedefinde, daha kaliteli çevresel şartların sağlanması, ekolojik dengenin bozulmasına neden olan faktörlerin kaynağında önlenmesi, doğal kaynakların sömürülmesinin engellenmesi, ekonomik gelişim kaydedilirken çevrenin kirlenmesinin önüne geçilmesi ve gelecek nesillere temiz bir çevre bırakılması amacı ile ülkeler bütünleşik olarak harekete geçmiş ve bu doğrultuda çeşitli sözleşmeler, anlaşmalar, politika araçları ve çevre eylem programları ile birlikte topyekûn bir yeniden yapılanma sürecini başlatmış bulunmaktadır.

Kaynakça

ALICI, Birgül ve YILDIZ, Habib (2012). Küresel Kamusal Bir Mal Olan Çevrenin Korunmasında Karbon Vergisi ve Etkinliği, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, C.4, S.1.

- ARAT, Güzin ve TÜRKEŞ, Murat (2002). Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma paneli, Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor, Ankara.
- ATAPUTTU, Sumudu, Anopama (2006). Emerging Principles of International Environmental Law, New York, Transnational Publishers.
- AYDIN, Ahmet Hamdi ve ÇAMUR, Ömer (2017). AB Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme.
- CANPOLAT, Seda, (2009). Çevre Vergileri ve Türkiye Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- CARTER, Neil (2001). The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy, Cambridge University Press.
- CONELLY, James and SMITH, Graham (2003). Politics and the Environment: From Theory to practice, Londra and New York, Routledge.
- Çevre Kanunu (1983). Kanun No: 2872, Sayı: 18/32.
- Çevre ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, European Court of Human Rights, <https://www.echr.coe.int>, Erişim Tarihi: 10.04.2019.
- ÇOKGEZEN, Jale (2007). AB Çevre Politikası ve Türkiye. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, C. 23, S.2.
- DEĞİRMENDERELİ, Ali (2000). Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Ekolojik Vergiler, Mevzuat dergisi, C:3, S.3.
- DEĞİRMENDERELİ, Ali (2004). Çevrenin Korunmasına Özel ve Kamu Girişimi yada Çevre Koruma Araçları, Editörler: MARIN M.C., ve YILDIRIM, U., Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, İstanbul, Beta Yayınları.
- DRYZEK, John (2005). The Politics of the Earth: Environmental Discourses, Oxford University Press.
- DURU, Bülent (2007). AB Çevre Politikası, Ankara, İmaj Yayınevi, 169-188
- ERDEM, Mehmet Samet ve YENİLMEZ, Füsün (2017). Türkiye'nin AB Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi, Optimum Journal of Economics and Management Sciences, V.4, N.2.
- European Union, European Environmental Agency, 2008. Effectiveness of Environmental Taxes and Charges for Managing Sand, Gravel and Rock Extraction in Selected EU Countries, Copenhagen, EEA Repot N. 2.

- FERHATOĞLU, Emrah (2003). AB’de Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri, S.3.
- FINDIK, Muhammet Saadettin (2007). Türkiye’de Çevre Kirliliğine Yol Açan Unsurların Önlenmesi Çerçevesinde Yeşil Vergi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- HASAN, Gazi Saiful (2013). Principles of International Environmental Law: Application in National Law in Bangladesh, Metropolitan University.
- KARAKAYA, Etem (2016). Paris İklim Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.3, S.1.
- KAYAER, Mesut (2013). Çevre ve Etik Yaklaşımlar, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2.
- KAYAER, Mesut, (2013). Bir Çevre koruma Aracı Olarak Çevresel Vergilerin, Sübvansiyon ve Teşviklerin ve Dış Yardımların Kullanılması, Azerbaycan Vergi Jurnalı.
- KAYAER, Mesut, (2012). Hukuksal Araçlarla Çevrenin Korunması, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- KOÇ, Özgür Emre (2014). AB Çevre Politikası, TC. Hitit Üniversitesi İ.İ.B.F Maliye Bölümü.
- KELEŞ, Ruşen (2012). Kentleşme Politikası, Ankara Kitapevi, 12. Baskı. 703.
- KELEŞ, Ruşen (2012). Çevre Politikası, Ankara İmge Kitapevi, 7. Baskı 684.
- KELEŞ, Ruşen (2001). International Cooperation for Sustainable Urban Development on the Mediterranean Region, European Commission, Barcelona.
- KELEŞ; Ruşen (2002). Çevre Hukukuna Giriş, Ankara, İmge Kitapevi.
- MENGİ, Ayşegül ve ALGAN, Nesrin (2003), Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, Ankara, Siyasal Kitapevi.
- MENGİ, Ayşegül (1998). Çevre Koruma Yöneltileri, İlkeleri ve Araçları. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi.
- MUTLU, Ayşegül (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları, Maliye Dergisi, S. 150.
- O’CONNOR, James (1994). Is Sustainable Capitalism Possible?, Editörler: MARTIN, O’connor, Is Capitalism Sustainable: Political Economy and Politics of Ecology, The Guilford Press, 152-175 ss.
- ÖZTÜRK, Ali Temel ve ÇOLAK, Gülten (2013). Uluslararası Çevresel Etki Değerlendirmesi Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul Kongre Merkezi, TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

- POPEANGA, Vasile (2013). Environmental Action Programmes in the European Union, Evolution and Spesific University of Targu Jiu Letter and Social Science Series, N. 3.
- POTERBA, James (1991). Tax Policy to Combat Global Warming on Designing a Carbon Tax, NBER Working Paper, N. 3649.
- SANDS, Philips (2003). Principles of International Environmental Law, Principles and Rules Establishing Standards, Cambridge University Press.
- SARIKAYA, Hasan Zuhuri (2004). AB Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları, Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi, C.14, S.1.
- ŞAHİN, Selim (2013). Sürdürülebilir Çevre Yönetimi Yaklaşımında Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yeri ve önemi, Hacettepe Üniversitesi, Çevre Mühendisliği Bölümü.
- TERZİ, Sümeyra (2017). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikası Araçlarının Değerlendirilmesi, Ankara, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Uzmanlık Tezi.
- TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2018.
- ULUKENT, Ali Nihat (2010). AB Çevre Politikaları ve Türkiye. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- WHO, 2006. Who Air Quality Guidelines for Particulate Matter, Ozone, Nitrogen Dioxide, WHO Press.
- WOOD, Christoper., 2003. The European Directive on EIA, Environmental Impact Assessment, A Comparative Review, Second Edition Pearson Education Limited, UK, 34-52.
- ZHANG, Zhong, Xiang ve BARANZİNİ, Andrea (2003). What Do we Know About Carbon Taxes? An Iguiry into Their Impacts on Competitiveness and Distribution of Income, East-West Center, Working Papers.

TÜRKİYE’DE ÇELTİK ÜRETİM POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER

Prof.Dr., Hasan YILMAZ

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrencisi, Buse AVKIRAN

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

ÖZET

Özet

Bu çalışmada Türkiye’de ve Dünyada çeltik üretim, pazarlama ve ticaretinde yaşanan gelişmeler ile Türkiye’de çeltik üretimini artırmaya yönelik politikalar incelenmiştir. Çalışmanın verileri FAO, TÜİK ve diğer ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Çeltik, gelişmekte olan ülkelerin en önemli gıda ürünü ve dünya nüfusunun yarısından fazlasının temel gıda maddesidir. Pirinç, buğday gibi günlük yiyecek olarak yaygın şekilde kullanılan ürünlerden biridir. Çeltik aynı zamanda gıda güvenliğinin sağlanmasında önemli rol oynayan bir üründür. Hükümetlerin gıda güvenliğini sağlama çabaları, tarımsal üretimin planlanması ve gıda arzı, pazarlama, ihracat, ithalat ve ticaretin izlenmesinde politika yapıcılar için kritik öneme sahiptir. 2016 yılı verilerine göre Dünya’da yaklaşık 160 milyon hektar alanda 741 milyon ton çeltik üretilmektedir. Dünya çeltik üretiminde önemli ülkeler; Çin (%28,5), Hindistan (%21,4), Endonezya (%10,4) ve Bangladeş (%7,1)’tir. Dünya çeltik üretiminin %23,2’si ihracata konu olmaktadır. Çeltik ihracatında en yüksek paya sahip ülke Hindistan (%30,4)’dır. Hindistan’ı sırasıyla Tayland, Vietnam, Pakistan ve ABD takip etmektedir.

Türkiye’de çeltik ekim alanı, üretim miktarı ve verimi yıllar itibariyle istikrarlı bir şekilde artmaktadır. 2000 yılında yaklaşık 58 bin hektar olan Türkiye çeltik üretim alanı incelenen dönem boyunca yaklaşık 2 kat artış göstererek 2018 yılında 120 bin hektara, 350 bin ton olan çeltik üretimi ise 2,7 kat artış göstererek 2018 yılında 940 bin tona ulaşmıştır. Çeltik üretimindeki bu artışta verimdeki artışın katkısı önemlidir. Nitekim aynı dönemde verimde yaklaşık %29,3 oranında artış gerçekleşmiştir. Türkiye, çeltik üretimi için uygun ekolojik koşullara sahip olmasına rağmen, mevcut üretim düzeyi yurtiçi tüketimi karşılayamamaktadır. Son yıllarda Türkiye’nin pirinç ithalatında artışlar yaşanmaktadır. Üretimdeki bu açığı gidermek için çeltik ekim alanları ve üretiminin artırılmasına ihtiyaç vardır. Öncelikle, üretim maliyetlerini azaltarak ucuz, hedef pazar isteklerini karşılayacak kalite ve miktarda çeltik üretmeye yönelik tedbirler alınmalı, politikalar uygulanmalı ve üretim cazip hale getirilmelidir.

Anahtar kelimeler: Çeltik, Pirinç, Ticaret, Üretim, Politikalar, Destek, Türkiye, Dünya

Abstract

In this study, the paddy production, marketing, and trade was examined in the world and Turkey. Also, in Turkey, policies aimed at increasing rice production in were examined. The data of the study were obtained from FAO, TURKSTAT and other secondary sources. Paddy is the most important food crop of the developing countries and the staple food of more than half of the world's population. Rice is one of the crops that widely used as daily food like wheat. Also, paddy is a crop that plays an important role in achieving food security. Governments' efforts to ensure food security are of critical importance to policymakers for the planning of agricultural production and monitoring of food supply, marketing, export, import, and trade. According to 2016 data, 741 million tons of paddy of produced from 160 million hectares of land in the World. Shares of the most important countries in paddy production in the world are China (28, 5%), India (21,4%), Indonesia (10,4%) and Bangladesh (7,1%). Statistic data shows that 23,2% of paddy produced in the World is export. The highest share in paddy export values is in the India (30.4%). The India is followed by Thailand, Vietnam, Pakistan and USA, respectively.

Statistics data show that in Turkey, there has been a steady increase in the paddy production area, production quantity, and yield. The paddy production area was increased by about 2,27 times from 58 thousand ha to 120 thousand ha from 2000 to 2018 in Turkey, production amount increased by about 2,7 times from 350 thousand tones reached to 940 thousand tones in the same period. The contribution of the increase in productivity per area in this increase in paddy production is important. As a matter of fact, the paddy yield increased by 29,3% in the same period. Although most regions in Turkey are ecologically suitable for paddy cultivation, current paddy production in Turkey is insufficient for domestic consumption. Therefore, paddy imports have increased in recent decades. To overcome that deficiency, the area of cultivated paddy would need to be increased. Primary precautions should be taken and policies should be implemented to decrease production costs and obtain cost-effective, high quantity and quality of paddy that suffice the demands of domestic market, thus make the production more attractive.

Key words: Paddy, Rice, Trade, Production, Policies, Support, Turkey, World

GİRİŞ

Günümüzde tahıl üretimi, hızla artan dünya nüfusunun beslenme ihtiyacını karşılamak için giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Tahıllar içerisinde ekim alanı bakımından buğdaydan, üretimde ise mısırdan sonra ikinci sırada gelen çeltik, bugün dünya nüfusunun yarısından fazlasının temel gıda maddesi olmasından dolayı önemlidir. Bileşiminde az protein bulunmasına karşın beslenme için gerekli amino asitlerce zengin olması nedeniyle insan beslenmesinde önemli bir yere sahiptir. Çeltik bitkisinden elde edilen pirinç, insan vücut enerjisi gereksiniminin %23'ünü ve protein gereksiniminin %16'lık kısmını karşılayabilmektedir (Anonim, 2003). Su içinde çimlenebilen ve kökleri suda erimiş oksijenden yararlanabilen tek tahıl cinsi olan çeltik, besin kaynağı olarak tahıllar içinde buğdaydan sonra gelen en önemli üründür. Pirinç, çeltiğin tekniğine uygun olarak soyulduktan sonra çeşitli değirmenleme

işlemleri uygulanarak embriyo ve kabuk tabakasının uzaklaştırılmasından sonra geriye kalan üründür.

Çeltiğin daha çok tropik ve ılıman bölgelerde tarımı yapılmaktadır. Dünyanın Uzakdoğu Asya ve Doğu Asya bölgelerinde yaşayan nüfusun temel besin kaynağını oluşturmaktadır. Fabrikasyon aşamasındaki 100 kg çeltiğin işlenmesi sırasında, (55 – 60) kg pirinç, (15 – 20) kg kavuz, (8 – 10) kg kepek, (7 – 8) kg kırık ve (2 – 3) kg hasarlı pirinç ile 2 kg taneli ürün elde edilmektedir. Dünyada üretilen çeltiğin işlendikten sonra yaklaşık %90'ı insan beslenmesinde, %3,5' i tohumluk, %1,5' i endüstriyel alanda kullanılmakta ve % 4,5'i ise kayıp olmaktadır (Taylı et al., 2009).

Çeltik, Türkiye'de sulu alanlarda yapılmakta ve üretim her yıl sulama suyu varlığına ve miktarına bağlı olarak artmakta veya azalmaktadır (Şapaloğlu ve Güngör, 2016). Ülkemizin sahip olduğu ekolojik özellikler nedeniyle çeltik üretiminde büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye çeltik verimi (7.820 kg/ha) bakımından dünya ortalamasının (4.602 kg/ha) çok üzerinde olmasına rağmen üretim, tüketimi karşılamaya yetmemektedir. Bu çalışmada Türkiye'de ve Dünyada çeltik üretim, pazarlama ve ticaretinde yaşanan gelişmeler ile Türkiye'de çeltik üretim politikaları incelenmiştir. Ayrıca çeltik üretiminin iç tüketimi karşılayacak düzeyde artırılması ve ithalata bağımlılığının azaltılması için sürdürülebilir çeltik üretimine yönelik politika önerileri geliştirilmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ile konuya ilişkin yayınlar, periyodikler ve raporlar oluşturmuştur. 2000-2018 döneminde, Türkiye ve Dünyada çeltik üretim alanı, verimi, üretimi ve dış ticaretine ilişkin verilerin mutlak ve nispi dağılımları ile basit ve zincirleme indeksleri hesaplanarak analizi yapılmış ve yorumlanmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

Dünya'da ve Türkiye'de Çeltik Üretimindeki Gelişmeler

Dünya'da Çeltik Üretimi

Dünya çeltik üretim alanı, üretim miktarı ve verimine ilişkin 2000-2017 dönemi verileri Çizelge 1'de verilmiştir. İncelenen dönem boyunca dünya çeltik ekim alanı, üretim miktarı ve verimi sürekli artma eğilimi göstermiştir. İncelenen dönemde çeltik ekim alanı %8.6, verim %18,4 ve üretim %28,6 artış göstermiştir.

Çizelge 1. Dünya Çeltik Ekim alanı, üretim ve verimdeki gelişmeler (2000-2017)

Yıllar	Çeltik Ekim alanı (bin hektar)	Basit index (2000=100)	Zinc. Index	Verim (kg/hektar)	Basit index (2000=100)	Zinc. Index	Çeltik Üretimi (bin ton)	Basit index (2000=100)	Zinc. Index
2000	154.002	100,0	-	3.887	100,0	-	598.668	100,0	-
2005	155.266	100,8	100,8	4.085	105,1	105,1	634.225	105,9	105,9
2010	161.700	105,0	104,1	4.336	111,6	106,2	701.139	117,1	110,6
2011	162.753	105,7	100,7	4.463	114,8	102,9	726.376	121,3	103,6
2012	162.645	105,6	99,9	4.529	116,5	101,5	736.597	123,0	101,4
2013	165.217	107,3	101,6	4.494	115,6	99,2	742.505	124,0	100,8
2014	164.142	106,6	99,3	4.523	116,4	100,6	742.439	124,0	100,0
2015	162.377	105,4	98,9	4.590	118,1	101,5	745.338	124,5	100,4
2016	165.219	107,3	101,8	4.577	117,7	99,7	756.158	126,3	101,5
2017	167.249	108,6	101,2	4.602	118,4	100,6	769.658	128,6	101,8

Kaynak: FAO, 2019.

Dünya Çeltik üretiminde önemli ülkeler ve payları Çizelge 2’de verilmiştir. Tropik ve ılıman bölgelerde tarımı yapılan çeltik bugün dünyada 100’den fazla ülkede yetiştirilmektedir. Dünya çeltik üretimi 769 milyon ton olup, üretimde önde gelen ülkeler Çin, Hindistan ve Endonezya’dır. Bu üç ülkenin toplam dünya üretiminden aldığı pay %61,1’dir. Türkiye’nin dünya çeltik üretiminden aldığı pay %0,1’dir. Asya ülkelerinde tarıma elverişli arazilerin yaklaşık %35’inde çeltik yetiştirilmektedir. Asya ülkeleri dünyada üretilen çeltiğin %45’inden fazlasını üretmektedir (Özşahin, 2008). Çin ve Hindistan dünya üretiminin yaklaşık yarısını üretmelerine rağmen, ülke nüfusları fazla ve besin kaynakları pirinç olduğu için ürettikleri ürünlerin büyük bir kısmını kendi ülkelerinde tüketmektedir (Öztürk ve Akçay, 2010). Dünyada birim alana çeltik verimi ortalaması 4.637 kg/ha olup, Türkiye’nin de içinde bulunduğu ılıman iklim kuşağında verim yüksektir. Verimde ilk sırayı 8.112 kg/ha ile A.B.D alırken, ABD’yi 7.820 kg/ha ile Türkiye, 6.932 kg/ha ile Çin ve 6.780 kg/ha ile İtalya izlemektedir. Bu ülkelerin çeltik verimleri dünya ortalamasından sırasıyla; 1,75 kat, 1,68, 1,50 kat ve 1,46 kat daha fazladır.

Çizelge 2. Dünya Çeltik üretiminde önemli ülkeler ve payları

Ülkeler	Çeltik Üretimi (ton)	%
Çin	212.676.000	27,6
Hindistan	168.500.000	21,9
Endonezya	81.382.000	10,6
Bangladeş	48.980.000	6,4
Vietnam	42.763.682	5,6
Tayland	33.383.382	4,3
Myanmar	25.624.866	3,3
Filipinler	19.276.347	2,5
Brezilya	12.469.516	1,6
Pakistan	11.174.700	1,5
Kamboçya	10.350.000	1,3
Nijerya	9.864.277	1,3
Japonya	9.780.000	1,3
ABD	8.084.290	1,1
Mısır	6.380.000	0,8
Kore	5.284.348	0,7
Türkiye	900.000	0,1
Dünya toplam üretim (ton)	769.657.791	100,0

Kaynak: FAO, 2019.

Dünya Pirinç Ticareti

Dünya pirinç ithalat ve ihracatında önde gelen ülkelerde ticarete konu olan miktarlar ve dünya ticaretindeki payları çizelge 3’de verilmiştir. Dünya’da pirinç ticareti yapılmakta olup, toplam üretimin yaklaşık %5’i dış ticarete konu olmaktadır. Dünya pirinç ithalatında ilk sırayı, çeltik üretiminde de ilk sırada olan Çin almaktadır (%10,5). Pirinç ihracatında Tayland, Hindistan ve Vietnam önde gelmekte olup toplam ihracatın %61,9’u bu üç ülke tarafından yapılmaktadır.

Kuzey Amerika ve Avrupa kıtası ülkelerinin Asya ve Afrika kıtası ülkelere göre dış alımının düşük olması; bu ülkelerin endüstriyel olarak gelişmiş olmaları yanında pirinç tüketim alışkanlıklarının fazla olmaması ve pirinç tüketimi yerine protein bakımından daha zengin olan besin maddelerini tercih etmeler ile açıklanabilir (Anonim, 2003). Türkiye’nin dünya çeltik ithalatından aldığı pay % 0,6 iken, ihracatındaki payı ise %0,1’dir.

Çizelge 3. Dünya pirinç İthalat ve ihracatında önde gelen ülkeler

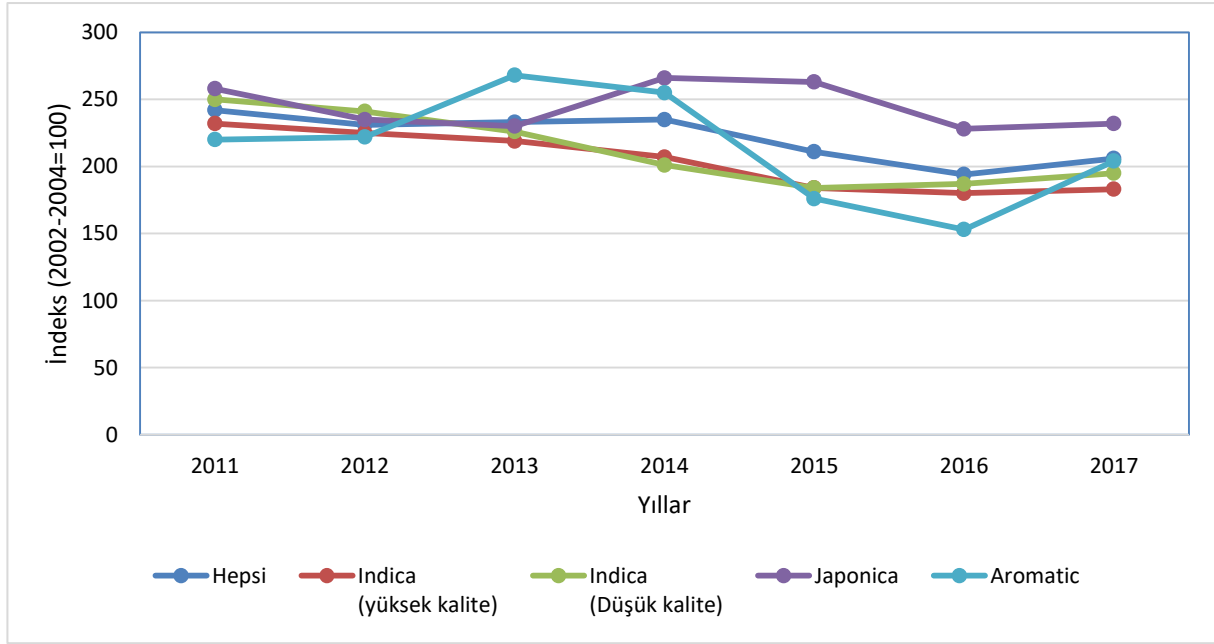
Ülkeler	İthalat Miktarı (ton)	%	Ülkeler	İhracat Miktarı (ton)	%
Çin	4.005.013	10,5	Tayland	9.870.079	24,5
Benin	1.463.555	3,8	Hindistan	9.869.281	24,5
Fildişi Sahili	1.283.273	3,4	Vietnam	5.210.843	12,9
Endonezya	1.282.427	3,4	Pakistan	3.947.365	9,8
Suudi Arabistan	1.235.715	3,2	ABD	3.315.836	8,2
Birleşik Arap	1.208.582	3,2	Uruguay	899.523	2,2
Iran	1.057.984	2,8	Endonezya	897	0,0
Türkiye	220.251	0,6	Türkiye	57.244	0,1
Sekiz ülke toplamı	11.756.800	30,8	Sekiz ülke toplamı	33.171.068	82,4
Diğer Ülkeler	26.467.824	69,2	Diğer Ülkeler	7.095.391	17,6
Dünya	38.224.624	100,0	Dünya	40.266.459	100,0

Kaynak: FAO, 2019.

Dünya Pirinç Fiyat Endeksi

Uluslararası piyasalarda pirinç çeşitlerine göre 2002-2004 baz yılına göre fiyat indeksleri şekil 1’de verilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi 2002-2004 baz yılına göre 2017 yılında pirinç fiyatları ortalama 2.06 artış göstermiştir. Aynı dönemde pirinç fiyatlarında en yüksek artış japonica çeşidi pirinçte yaklaşık 2.32 kat olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde en az artış ise indica çeşidinin yüksek kaliteli pirincinde 1.83 kat olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1. Dünya pirinç fiyat endeksi (2002-2004=100)

Kaynak: Statista, 2018

Dünya’da Pirinç Tüketimi

Dünyada seçilmiş bazı ülkelerde kişi başına pirinç tüketim değerleri çizelge 4’te verilmiştir. Dünyada yılda ortalama kişi başına pirinç tüketimi 54,7 kg’dır. Kişi başına tüketimin en fazla olduğu ülke 172,6 kg ile Bangladeş’tir. Bu ülkeyi, kişi başına pirinç tüketimi 159,2 kg olan Kamboçya, 145,3 kg ile Vietnam ve 133 kg ile Endonezya izlemektedir. Rusya’da kişi başına pirinç tüketimi son derece az olup yıllık kişi başına yaklaşık 4,9 kg’dır. Brezilya 34,2 kg, Türkiye 9,4 kg, Belçika 8,5 kg, ABD 6,8 kg, Macaristan 2,8 kg ve Bulgaristan 2,4 kg kişi başına pirinç tüketmektedirler. Uzak Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinde insan gıdası olarak son derece önemli olan pirinç tüketimi bazı ülkelerde kişi başına tüketimi 200 kilograma kadar çıkabilmektedir (Anonim, 2019).

Çizelge 4. Seçilmiş bazı ülkelerde kişi başına pirinç tüketimi (2016 yılı)

Ülkeler	Pirinç Tüketimi (Kg/kişi)	Ülkeler	Pirinç Tüketimi (Kg/kişi)
Bangladeş	172,6	Türkiye	9,4
Kamboçya	159,2	Kanada	9,2
Vietnam	145,3	İspanya	8,5
Endonezya	133,0	Belçika	8,5
Mısır	39,5	Yunanistan	7,2
Irak	39,2	İngiltere	6,9
Brezilya	34,2	ABD	6,8
Kolombiya	27,3	İsveç	6,2
Venezuela	26,8	İtalya	5,4
		Rusya	4,9
		Slovenya	3,4
		Almanya	3,3
		Macaristan	2,8
		Romanya	2,5
		Bulgaristan	2,4
		Dünya	54,7

Kaynak. Anonim, 2019. <https://www.helgilibrary.com/indicators/rice-consumption-per-capita/>

Türkiye’de Çeltik Üretimi

Türkiye çeltik üretim alanı, üretim miktarı ve verimine ilişkin 2000-2018 dönemi verileri Çizelge 5’de verilmiştir. İncelenen dönem boyunca dünya da olduğu gibi Türkiye’de de çeltik ekim alanı, üretim miktarı ve verimi sürekli artma eğilimi göstermektedir. İncelenen dönemde Türkiye’de çeltik ekim alanı yaklaşık 2 kat, verim 1,3 kat ve üretim ise yaklaşık 2,7 kat artış göstermiştir.

Çeltik üretiminde özellikle 2000 yılından sonra uygulamaya konulan tarımsal politikalar ve yapılan desteklemelerin yanında, üretimde kaliteli ve yüksek verimli çeşitlerin kullanılması, çeltik yetiştirme tekniği uygulamalarının iyileştirilmesi ve çeltik üreticisinin modern tarım yöntemlerini kullanmasına bağlı olarak üretimde ciddi artışlar yaşanmıştır (Anonim, 2013). Ekim alanlarının genişlemesi, üreticiler tarafından sertifikalı tohum kullanımının yaygınlaşması, araştırma kurumlarınca geliştirilen Osmancık gibi yeni çeşitlerin üretime girmesi üretim artışında etkili olmuştur (Şapaloğlu, 2016). Türkiye’de çeltik üretimindeki artışta, özellikle sertifikalı tohum kullanım desteği ile fark ödemesi desteklerinin etkili olduğu söylenebilir.

Çizelge 5. Türkiye çeltik ekim alanı, üretim ve verimdeki gelişmeler (2000-2018)

Yıllar	Çeltik ekim alanı (hektar)	Basit index (2000=100)	Zinc. Index	Verim (kg/ha)	Basit index (2000=100)	Zinc. Index	Çeltik üretimi (ton)	Basit index (2000=100)	Zinc. Index
2000	57.859	100,0	-	6.049	100,0	-	350.000	100,0	-
2005	84.909	146,8	146,8	7.066	116,8	116,8	600.000	171,4	171,4
2010	98.966	171,0	116,6	8.690	143,7	123,0	860.000	245,7	143,3
2011	99.383	171,8	100,4	9.056	149,7	104,2	900.000	257,1	104,7
2012	119.664	206,8	120,4	7.354	121,6	81,2	880.000	251,4	97,8
2013	110.592	191,1	92,4	8.138	134,5	110,7	900.000	257,1	102,3
2014	110.880	191,6	100,3	7.486	123,7	92,0	830.000	237,1	92,2
2015	115.856	200,2	104,5	7.941	131,3	106,1	920.000	262,9	110,8
2016	116.056	200,6	100,2	7.927	131,0	99,8	920.000	262,9	100,0
2017	109.505	189,3	94,4	8.219	135,9	103,7	900.000	257,1	97,8
2018	120.142	207,6	109,7	7.820	129,3	95,1	940.000	268,6	104,4

Kaynak: TÜİK, 2019.

Türkiye çeltik üretiminde önemli iller ve payları Çizelge 6’da verilmiştir. Türkiye’de toplam çeltik ekim alanı 120.142 hektardır. En fazla çeltik ekim alanına sahip il 45.685 hektar ile Edirne’dir. Edirne’nin toplam çeltik ekim alanı içindeki payı %41,7’dir. Edirne’yi sırasıyla 16.597 hektar ile Samsun, 14.438 hektar ile Balıkesir takip etmektedir. Üretim miktarı açısından bakıldığında Türkiye’nin toplam çeltik üretim miktarı 900.000 tondur. 398.534 ton ile birinci sırada Edirne yer almaktadır. Edirne ilinin toplam üretim miktarı içindeki payı %44,3’dir. Edirne’yi sırasıyla 133.038 ton ile Samsun, 113.829 ton ile Balıkesir takip etmektedir.

Edirne’de çeltik tarımının yaygınlaşmasının ve uzun yıllardır tarımının yapıyor olmasının en büyük nedeni Meriç ve Ergene nehirlerinin çeltik üretimi için önemli bir su kaynağı olmasıdır. Birim alandan parasal getirisi diğer ürünlere göre daha yüksek olan çeltik bitkisinin üretimi, özellikle Meriç ovasında İpsala, Meriç ve Uzunköprü ilçelerinde yoğun olarak yapılmaktadır. Üretilen çeltik ürününün pirince işlendiği 45 fabrikadan çoğu Uzunköprü, Keşan, İpsala ve Meriç ilçelerinde toplanarak buralarda önemli bir istihdam sahası ve ekonomik canlılık kaynağı oluşturmaktadır. Çeltiğin Edirne ili için diğer önemli bir yönü, tuzlu toprak yapısına sahip arazilerin iyileştirilmesi ve taban suyu yüksek topraklarda tarımının mümkün olmasıdır. Bilhassa Türkiye ile Yunanistan sınırını çizen Meriç nehri kenarında bulunan 170 km’lik alanda taban suyunun yüksek olması nedeniyle çeltikten başka diğer tarla ürünlerinin yetiştirilmesi mümkün olmadığından bu yerler çeltik yetiştirilerek değerlendirilmektedir (Anonim 2005).

Türkiye’nin ortalama çeltik verimi 7.820 kg/ha’dır. En fazla verim alınan il 10.191 kg/ha ile Kırıkkale’dir. Edirne ekim alanı ve üretim miktarı açısından birinci sırada yer almasına rağmen verim bakımından 8.724 kg/ha ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Çizelge 6. Türkiye Çeltik üretiminde önemli iller ve payları

İller	Ekilen Alan		Üretim Miktarı		Verim (kg/ha)
	Hektar	%	Ton	%	
Edirne	45.685	41,7	398.534	44,3	8.724
Samsun	16.597	15,2	133.038	14,8	8.016
Balıkesir	14.438	13,2	113.829	12,7	7.884
Çanakkale	8.237	7,5	67.357	7,5	8.178
Çorum	6.913	6,3	57.076	6,3	8.256
Beş il toplamı	91.870	83,9	769.834	85,5	-
Toplam	109.505	100	900.000	100	7.820

Kaynak: TÜİK,2019

Türkiye’de pirinç tüketimi ve yeterlilik düzeyindeki gelişmeler

Türkiye’de kullanılabilir pirinç üretimi, tüketimi ve yeterlilik düzeyindeki gelişmeler Çizelge 7’de verilmiştir. 2000-2016 yılları itibariyle üretilen çeltik miktarının %60 karşılığını pirinç oluşturmaktadır. Kalan kısmını kırık pirinç, ham tane, kepek ve kavuz oluşturmaktadır. 2016 yılında toplam 920.000 ton çeltik üretilmiş, aynı mahsulün işlenmesiyle 552.000 ton pirinç elde edilmiştir.

Pirinç, doğrudan tüketimin yanında pirinç unu ve pirinç kepeği olarak yem sanayinde, çeşitli rasyonlara dahil edilerek besicilikte de kullanılmaktadır. TÜİK verilerinden hareketle, dış satım, stok değişimi, kayıplar göz önüne alınarak hazırlanan denge tablolarına göre yılda kişi başına tüketilen pirinç miktarı 2000 yılında 7,2 kg iken 2016 yılında 9,4 kg’a çıkmıştır.

Türkiye’de kişi başı pirinç tüketimi yıllar itibariyle artış göstermektedir. Türkiye’de pirinç üretimi her yıl artış göstermesine rağmen tüketimi karşılayacak seviyeye henüz ulaşamamıştır. Bu yüzden iç piyasanın ihtiyacını karşılamak için her yıl ithalat yapılmaktadır. Üretimin tüketimi karşılama oranı dönem boyunca artmıştır. Üretimin tüketimi karşılama oranı 2000 yılında %42,2 iken, 2016 yılında bu oran %70,6’ya ulaşmıştır. Dönem boyunca yeterlilik oranındaki artış yaklaşık %67,3’e ulaşmıştır. İncelenen dönemde Türkiye pirinç üretimi artmış olmakla birlikte, hem nüfus artışından hem de kişi başına tüketimin artmasından dolayı, üretim tüketimi karşılayamamakta ve ithalat yapılmaya devam edilmektedir.

Çizelge 7. Türkiye’de kullanılabilir pirinç üretimi, tüketimi ve yeterlilik düzeyindeki gelişmeler

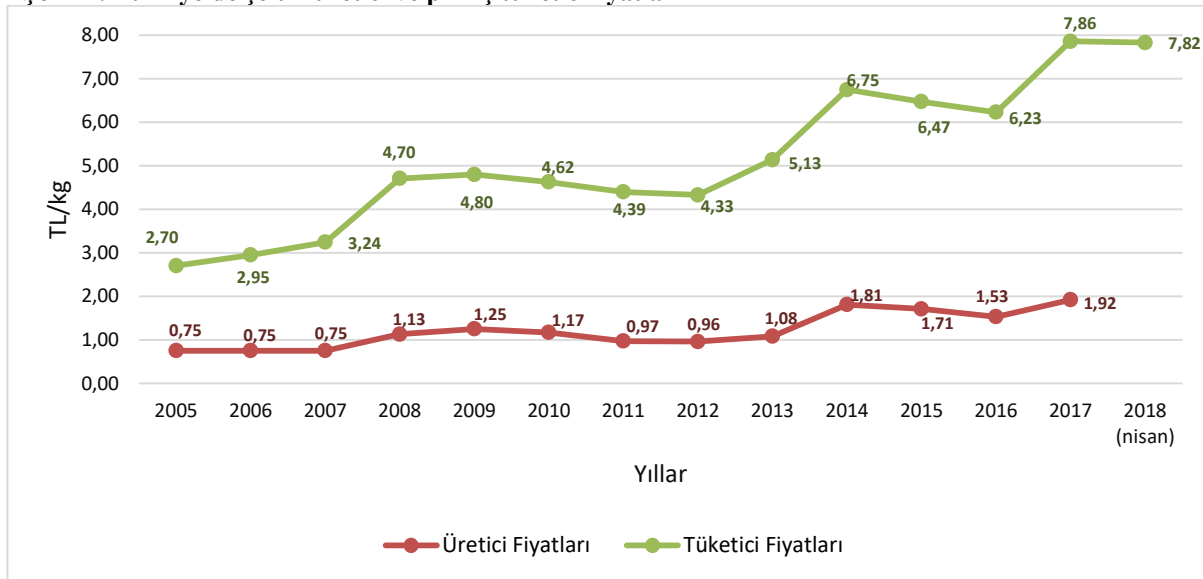
Yıllar	Çeltik Üretimi (ton)	Kullanılabilir Pirinç Üretimi (ton)*	Basit index (1990=100)	Yurt içi Kullanım (ton)	Basit index (1990=100)	Kişi Başına Tüketim (Kg)	Basit index (1990=100)	Yeterlilik Oranı (%)	Basit index (1990=100)
2000	350.000	210.000	100,0	497.797	100,0	7,2	100,0	42,2	100,0
2005	600.000	360.000	171,4	558.460	112,2	-	-	64,5	152,8
2010	860.000	516.000	245,7	563.376	113,2	7,2	100,0	91,6	217,0
2011	900.000	540.000	257,1	734.131	147,5	9,3	129,2	73,6	174,3
2012	880.000	528.000	251,4	601.296	120,8	7,5	104,2	87,8	208,1
2013	900.000	540.000	257,1	667.701	134,1	8,3	115,3	80,9	191,6
2014	830.000	498.000	237,1	754.189	151,5	9,3	129,2	66,0	156,5
2015	920.000	552.000	262,9	781.757	157,0	9,5	131,9	70,6	167,3
2016	920.000	552.000	262,9	781.861	157,1	9,4	130,6	70,6	167,3

Kaynak: TÜİK, 2019. *Çeltik üretimimin %60’ı kullanılabilir pirinç üretimi olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’de Çeltik Fiyatları

Türkiye’de çeltik üretici fiyatları ve pirinç tüketici fiyatları şekil 2’de verilmiştir. 2005 yılında çeltiğin üretici fiyatı 0,75 TL/kg iken pirinç tüketici fiyatı 2,70 TL/kg’dır. Üretici ve tüketici fiyatı arasında 1.95 TL/kg fark vardır. 2017’de çeltik üretici fiyatı 1,92 TL/kg, tüketici fiyatı 7,86 TL/kg’dır ve üretici ve tüketici fiyatı arasındaki fark 5.94 TL/kg’dır. 2005 yılı baz alındığında 2017 üretici fiyatı 2.56 kat artarken tüketici fiyatı 2.91 kat artmıştır. Ürün fiyatlarındaki artışların, girdi fiyatları artışının gerisinde kalması, iç ticaret hadlerinin çeltik üreticilerinin aleyhine gelişmesine yol açmakta, üreticilerin her yıl daha az gelire razı olmaları sonucunu doğurmaktadır. İzlenen bu fiyat politikası ile çeltik üreticilerinin dış pazarlar ile rekabet edebilmesi ve üretime devam edebilmesinin zor olacağını söylemek mümkündür (Öztürk ve Akçay, 2010).

Şekil 2. Türkiye’de çeltik üretici ve pirinç tüketici fiyatları

Kaynak: TÜİK, 2018

Türkiye’de Çeltik Destekleme Politikaları

Türkiye’de çeltik üretiminde, fark ödemesi desteği, girdi destekleri, yurtiçi sertifikalı tohum kullanımı desteği, organik tarım ve iyi tarım uygulamaları desteklemeleri uygulanmaktadır. 2018 yılında yayınlanan “Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ” kapsamında, çeltik fark ödemesi desteği 10 krş/kg, yurt içi sertifikalı tohum kullanım desteği 8TL/da, mazot desteği 40 TL/da, gübre desteği 4 TL/da, toprak analizi desteği 40 TL olarak belirlenmiştir. 2018/19 üretim sezonunda organik tarım kapsamında üretimi yapılan çeltik, 3. Kategori ürünler arasında yer almış olup, belirlenen destek miktarı 30 TL/da’dır. İyi tarım uygulamaları desteği, çeltik için bireysel ve grup sertifikasyonu fark etmeksizin 10 TL/da olarak belirlenmiştir (Anonim, 2018). Özellikle 2000 yılından sonra verilen desteklerle çeltik üretiminde önemli artışlar sağlanmıştır. Bu artışta yüksek verimli çeşitlerin kullanımının yaygınlaşması, sertifikalı tohum kullanım destekleri ile fark ödeme desteklerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle çeltik üretimini artırmaya dönük politikalara devam edilmeli, özellikle verimlilik artışı sağlayan sürdürülebilir çeltik üretim teknikleri konusunda teşvik politikaları uygulanmalıdır.

Çizelge 9. Türkiye’de Çeltik Üretiminde verilen destekler

Destekler	Destek Miktarı
1. Alan bazlı destekler	
Mazot Desteği	40 TL/da
Gübre Desteği	4 TL/da
Organik Tarım Desteği	30 TL/da
İyi Tarım Uygulamaları Desteği	10 TL/da
Bitkisel Üretim Yapan Küçük Aile İşletme Desteği	100 TL/da
Toprak analiz desteği* (her 50 dekar için)	40 TL/da
2. Fark ödemesi destekleri	
Fark Ödemesi Desteği (prim ödemesi)	10 krş /kg
3. Diğer tarımsal amaçlı destekler	
Sertifikalı Tohum Kullanım Desteği	8 TL /da

Kaynak: Anonim, 2018 * Toprak Analizi Desteği, asgari 50 dekar ve üzeri tarım arazilerinde, her 50 dekar araziye kadar bir analiz 40 TL olarak yapılır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye sahip olduğu ekolojik koşullar nedeniyle çeltik üretiminde büyük bir potansiyele sahiptir. Türkiye’de birim alandan elde edilen çeltik verimi (7.820 kg/ha), dünya ortalaması (4.602 kg/ha) veriminden oldukça yüksektir. İncelenen dönem boyunca dünya da olduğu gibi Türkiye’de de çeltik ekim alanı, üretim miktarı ve verimi sürekli artış göstermiştir. Türkiye’de çeltik üretimindeki artışta, yüksek verimli çeşitlerin kullanılması sonucu verimde meydana gelen artışların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’de çeltik üretimi artmasına rağmen hala iç talebi karşılayamamakta, her yıl pirinç ithal edilmektedir. Üretimin tüketimi karşılama oranı 2000 yılında %42,2 iken, 2016 yılında bu oran %70,6’ya ulaşmıştır. Türkiye’de gelecekte gelir ve nüfus artışına bağlı olarak yurtiçi talebin daha da artacağını söylemek mümkündür. Bu nedenle ithalata bağımlılığı azaltmak için verimlilik artırıcı politikalara öncelik verilerek üretimi artırmak önem arz etmektedir. Çeltik üretiminin artırılması için yeni sulanan

alanlar açılmalı, sulama ücretlerinde sübvansiyon verilmelidir. Yüksek verimli çeltik tohumlarının ve sertifikalı tohum kullanımının yaygınlaştırılması için sertifikalı tohum kullanımı desteği ile birlikte çiftçi eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Üretimde kendine yeterliliğin ve gıda güvenliğinin sağlanması için Türkiye’de çeltik üretimini artırmaya dönük fark ödemesi destekleme politikalarına devam edilmeli, özellikle sürdürülebilir çeltik üretim teknikleri konusunda çiftçi eğitim çalışmaları yapılmalı ve tarım- çevre politikaları uygulanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Anonim 2005. Edirne Tarım Master Planı, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Edirne Tarım İl Müdürlüğü, Edirne.
- Anonim, 2003. Çeltik Çalışma Grubu Raporu , TZOB, Ağustos 2003 Sayı: 1 <http://www.solar-academy.com/menus/Celtik-Calisma-Grubu-Raporu.030103.pdf>
- Anonim, 2016. Hububat Raporu, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Ankara <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/hububat/hububatraporu2016.pdf>
- Anonim, 2018. Tarımsal Destekler. Tarım ve Orman Bakanlığı, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler>
- Anonim, 2019. <https://www.helgilibrary.com/indicators/rice-consumption-per-capita/>
- FAOSTAT, 2018. The Food and Agriculture Organization Corporate Statistical Database, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>
- Özşahin, E., 2008. Gönen Ovasında Pirinç Tarımı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(2), 49-70.
- Öztürk, D. ve Akçay, Y. 2010. Güney Marmara Bölgesinde Çeltik Üretiminin Genel Bir Değerlendirilmesi. GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi, 27(1), 61-67.
- Statista, 2018. Rice price indices worldwide from 2011 to 2017, by type. <https://www.statista.com/statistics/255954/price-indices-for-selected-types-of-rice/>
- Şapaloğlu, A., Güngör, G. 2016. Türkiye’de Üretim-Tüketim Zincirinde Pirinç Pazarlama Kanallarının Yapısı: Edirne İli Örneği. XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. 23-27 Mayıs 2016. Isparta. s. 1823-1832
- Taylı, T.F. T. ve Ülger, P. 2009. Çeltiğin Kurutulması ve Kurutma Parametrelerinin Saptanması. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 6(1), 37-43
- TÜİK, 2018. Tarım İstatistikleri, Bitkisel Üretim İstatistikleri. www.tuik.gov.tr
- TÜİK, 2019. Tarım İstatistikleri, Bitkisel Üretim İstatistikleri. www.tuik.gov.tr

TÜRK TARIMINDA KADIN İSTİHDAMININ VE İŞGÜCÜNE KATILMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof.Dr., Hasan YILMAZ

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrencisi, Dursun BOĞA

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

ÖZET

Tarım sektöründe, kadın işgücünün işgücü piyasasındaki durumu, işgücü piyasasına katılımı özel bir çalışma gerektirmektedir. Kadın işgücü, tarım sektöründe düşük ücretli bir güç olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada, Türk tarımında kadının işgücüne katılımı değerlendirilmiştir. Çalışmanın verileri TÜİK ve diğer ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Türkiye’de istihdam edilen 28,7 milyon kişinin %18,4’ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Toplam istihdam edilen işgücü içinde kadın işgücünün payı %30’dur. İstihdam edilen toplam 8,6 milyon kadın işgücünün %27,7’si tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe istihdam edilen 5,3 milyon kişinin %45’i kadın işgücünden oluşmaktadır. Tarımda istihdam edilen kadınların %80,9’u ücretsiz aile işçisi statüsünde istihdam edilirken, sadece %10,4’u kendi hesabına çalışmaktadır. Tarımda istihdam edilen kadınların oranı 1990 yılında %49,7 iken, 2016 yılında %44,9’a düşmüştür. Türkiye’de 11 milyon kadın ev kadını olduğu ve iş aramadığı için işgücü piyasasından izole yaşamaktadır. Kadınlar işgücü piyasasına, iş dünyasına daha fazla katıldıkça ve kadınların sosyal statüleri geliştikçe, kadınlar ekonomik büyüme ve kalkınmadan daha fazla pay alacaklardır.

Anahtar Kelimeler: Tarım sektörü, kadın işgücü, kırsal, istihdam, katılım

ABSTRACT

In the agricultural sector, the status of the women labor force in the labor market requires a specific study in terms of their participation in the labor market. The women labor force has been recognized as a low paid force in the agricultural sector. In this study, women labor force participation in Turkish agriculture is evaluated. The data are obtained from labor force statistics published by TURKSTAT and other secondary sources. According to statistical data, 18.4% of the 28.7 million people employed in Turkey are working in the agricultural sector. The share of the female labor force in the total employed labor force is 30%. Calculations show that 27.7% of the total of 8.6 million employed women is working in the agricultural sector.

The share of women's labor force in the 5.3 million people employed in the agricultural sector is 45%. While 80,9% of the women employed in agriculture are employed as unpaid family workers, only 10,4% are self-employed. Women's employment rate in the agricultural sector decreased to 44.9% by the end of 2016 from 49,7 % in 1990. In Turkey 11 million women are isolated from the labor force market as they do not seek a job and get engaged in housework. As more women participate in the labor market, business, and their social status is improved, they will have a bigger share from development and economic growth.

Keywords: agriculture sector, women labor force, rural, employment, participation

GİRİŞ

Kırsal nüfus ve istihdam ekonomik gelişme açısından önemli bir dinamiktir. Türkiye’de toplam istihdamda tarım sektörünün her zaman önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de toplam nüfus içerisinde kırsal nüfusun payı, toplam istihdam içerisinde ise tarımsal istihdamın payı ekonomik gelişmeye bağlı olarak azalmaktadır. Ancak sanayi sektörü çok gelişmemiş ve tarım dışı yeni istihdam alanlarının yaratılamadığı ülkelerde tarım sektörünün istihdamdaki payı hala önemini korumaktadır (Makal, 2001; Yılmaz ve ark., 2014).

Diğer taraftan ekonomik kriz dönemlerinde istihdam olanaklarında yaşanan daralma tarım sektöründe istihdam edilenlerde artışa neden olmaktadır. Çünkü tarım sektöründe çalışanların bir bölümü başka sektörlerde iş bulabildikleri anda tarım sektöründen ayrılmaktadırlar. Ancak, ekonominin ve istihdamın küçüldüğü dönemlerde tekrar tarım sektörüne dönmektedirler (Olhan, 2011).

Bir ülkede ekonomik büyüme ve gelişmeyi etkileyen en önemli faktör işgücüne katılım oranıdır. İşgücü, çalışma istek ve gücüne sahip olan nüfusu ifade etmektedir. Nüfusun yaş ve cinsiyet profili, kültürel değer ve alışkanlıklar ile ekonomik gelişme düzeyi işgücüne katılımı etkileyen önemli faktörlerdir.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı gerek AB gerekse OECD ortalamalarının oldukça gerisindedir. Nitekim bu oran AB’de %67,3 iken (Eurostat, 2017), OECD ‘de %63,6 düzeyindedir (OECD,2016). Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı (%31,5) ise %50’ye ulaşamamaktadır (TUİK, 2018). Tarım sektörünün 1990’lı yıllarda daralmasına bağlı olarak kadınlar arasında işgücüne katılım oranı 1993 yılında %30’un altına düşmüş ve 2018 yılında %23’e kadar gerilemiştir.

Günümüzde tarımsal üretimde büyük oranda cinsiyete dayalı işbölümü görülmekte ve bu işbölümü de kadın emeğine dayanmaktadır. FAO tarafından “tarımın feminizasyonu” olarak adlandırılan ve birçok azgelişmiş ülkede gözlemlenen bu süreç, tarımda kadın emeğinin yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir (Günaydın, 2009).

Kadın işgücünün en yoğun olarak kullanıldığı tarım sektöründe kadın, tarımsal faaliyetlerin tüm aşamalarında yer almaktadır. Tarımsal üretim faaliyetlerine yoğun bir biçimde katılan “kadınlar”, gelişmekte olan ülkelerde kırsal ekonomi için temel işgücü kaynağını oluşturmaktadırlar. Ancak bu işgücü, çoğunlukla karşılığı ödenmeyen “ücretsiz aile işçisi” emeği olarak görülmekle birlikte, tarımsal üretimin önemli bir bölümü bu emeğe dayanmaktadır (Akbay, 1998).

Yine tarım sektöründe kadınlar, ‘tohum seçimi, üretimi, yetiştirilmesi, hazırlanması ve hasadında önemli rol oynamakta, tohumları saklayıp korumaları, hayvan üretimi ve ıslahına ilişkin bilgilere sahip olmaları ve biyoçeşitliliği sağlıyor olmaları gibi özellikleri sayesinde tarımsal üretimin biriktirici, koruyucu ve geliştirici misyonunu da üstlenmektedirler (Aysu, 2009). Bu çalışmada, Türk tarımında kadının işgücüne katılımı, kadın işgücünün tarımsal istihdamında meydana gelen değişimler incelenmiş, tarımsal istihdamda kadının konumu değerlendirilmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Çalışmanın verileri başta TÜİK olmak üzere bu konuda yapılmış bilimsel makale, rapor ve tezler gibi diğer ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Tablolar oluşturularak indeks hesapları yapılmış, veriler analiz edilerek yorumlanmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Türkiye’de işgücü ve istihdamın durumuna ilişkin bilgiler çizelge 1’de verilmiştir. 2019 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus 60,6 milyon kişidir. Aktif olarak iş arayan işgücü 32,2 milyon kişi olup, bunların 28,7 milyonu istihdam edilebilmektedir. 2019 yılı itibarıyla işgücüne katılma oranı %53.2, istihdam oranı %47.4, işsizlik oranı %11.0 ve tarım dışı işsizlik oranı ise %12.9 olarak gerçekleşmiştir. 15 ve daha yukarı yaşta olmasına rağmen 20.1 milyon kadın işgücüne dahil olmamaktadır. Bu durum toplam işgücü ve istihdamda kadının payının düşük olduğunu göstermektedir.

Çizelge 1. Türkiye’de işgücü ve istihdamın durumu

	(1000 kişi)
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	60.654,0
İşgücü	32.274,0
İstihdam edilenler	28.738,0
İşsiz	3.537,0
İşgücüne dahil olmayan nüfus	28.380,0
Erkek	8.206,0
Kadın	20.174,0
İşgücüne katılma oranı	53,2
İşsizlik oranı	11,0
Tarım dışı işsizlik oranı	12,9
İstihdam oranı	47,4

Kaynak. TÜİK, 2019.

Kadınların işgücüne katılmama nedenleri Çizelge 2 ‘de verilmiştir. İşgücüne katılamayan 20.1 milyon kadının %54,8’i ev işleriyle meşgul olduğu için işgücüne katılmadığı görülmektedir ki bunun oldukça yüksek bir oran olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’de 11 milyon kadın ev kadını olduğu ve iş aramadığı için işgücü piyasasından izole yaşamaktadır. Bu kadınların işgücüne kazandırılması, istihdam edilmesi ve ekonomiye katkı sağlayacak şekilde işgücü niteliklerinin iyileştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Kadınların işgücüne katılmamalarının diğer nedenleri ise çalışamaz halde engelli veya hasta olmaları (%13.4) ve eğitim-öğretimdir (%11.5).

Çizelge 2. Kadınların İşgücüne katılmama nedenleri

Nedenler	(1000 kişi)	%
İş aramayıp, çalışmaya hazır olanlar	1.348	6,7
Mevsimlik çalışanlar	100	0,5
Ev işleriyle meşgul	11.061	54,8
Eğitim/ Öğretim	2.324	11,5
Emekli	1.130	5,6
Çalışamaz halde	2.696	13,4
Diğer	1.515	7,5
Toplam	20.174	100,0

Kaynak. TÜİK, 2019.

Eğitim düzeyine göre kadın işgücünün işgücüne katılım durumu ve işsizlik oranları Çizelge 3’te verilmiştir. Yükseköğretim mezunu kadınları işgücüne katılım oranı en yüksek iken (%71.6), bunu mesleki veya teknik lise mezunları (%40.8) ve lise mezunları (%32.7) izlemektedir. İşsizlik oranının en yüksek olduğu kadınlar lise mezunu kadınlar olup (%20.3), bunu mesleki veya teknik lise mezunları (%18.1) ve yükseköğretim mezunu kadınlar (%16.3) takip etmektedir. Okuma- yazma bilmeyen kadınlardaki işsizlik oranı en düşüktür (%2.9) ki bu durum okuma- yazma bilmeyen kadınların düşük ücretli vasıfsız ve niteliksiz işlerde çalışıyor olmaları ile açıklanabilir. Yine aynı nedenle yükseköğretim mezunu kadınların eğitimlerine uygun daha nitelikli ve yüksek ücretli işlerde çalışmak istemeleri ve bu nedenle iş bulamamaları sonucu işsizlik oranlarının yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Çizelge 3. Eğitim düzeyine göre kadın işgücünün işgücüne katılım durumu

Eğitim düzeyi	İşgücüne katılım oranı (%)	İşsiz oranı (%)
Okuma- yazma bilmeyen	16,1	2,9
Lise altı eğitime sahip olanlar	26,6	10,1
Lise mezunları	32,7	20,3
Mesleki veya Teknik lise mezunları	40,8	18,1
Yükseköğretim mezunları	71,6	16,3

Kaynak. TÜİK, 2019.

Türkiye’de istihdamın cinsiyete göre dağılımında meydana gelen değişimler Çizelge 4 ‘te verilmiştir. İncelenen dönemde 1990 baz yılına göre Türkiye’de toplam istihdamda %52,1 oranında bir artış yaşanmıştır. Aynı dönemde erkek istihdamında ki artış %50,9 iken, kadın istihdamındaki artış ise %54,9 olarak gerçekleşmiştir. Toplam istihdamda kadın istihdamının payı %31 iken, erkek istihdamının payı ise %69’dur. İncelenen dönem boyunca toplam istihdamda artış olmasına rağmen, istihdamın cinsiyete dağılımında önemli bir fark yaşanmadığını söylemek mümkündür.

Çizelge 4. Türkiye’de istihdamın cinsiyete göre dağılımında meydana gelen değişimler

Yıllar	Erkek			Kadın			Toplam istihdam	
	(1000 kişi)	İndeks	%	(1000 kişi)	İndeks	%	(1000 kişi)	İndeks
1990	12.901	100,0	69,6	5.637	100,0	30,4	18.539	100,0
1995	14.628	113,4	71,1	5.958	105,7	28,9	20.586	111,0
2000	15.780	122,3	73,1	5.801	102,9	26,9	21.581	116,4
2005	14.958	115,9	74,5	5.108	90,6	25,5	20.066	108,2
2010	16.170	125,3	71,6	6.425	114,0	28,4	22.594	121,9
2015	18.562	143,9	69,7	8.058	142,9	30,3	26.621	143,6
2016	18.893	146,4	69,4	8.312	147,5	30,6	27.205	146,7
2017	19.469	150,9	69,0	8.729	154,9	31,0	28.198	152,1

Kaynak. TÜİK, 2018.

Tarımda çözülme, kentleşme ve ekonomik gelişmenin belirli bölgelerle sınırlı kalması ile birlikte istihdam, tarım sektöründe azalırken tarım dışı sektörlerde, ağırlıklı olarak hizmetler sektöründe artmaktadır (Yüceol, 2017). İstihdamın sektörel olarak cinsiyete göre dağılımı çizelge 5’te verilmiştir. Türkiye’de tarımdaki çözülmeye bağlı olarak tarım istihdamındaki düşüş devam etmektedir. Gelineen noktada tarım istihdamı % 18.4’e düşmüştür. Türkiye’de toplam istihdamın %54.9’u hizmetler, %19,7’si sanayi, %18.4’ü tarım ve %6.9’u inşaat sektöründedir. Türkiye’de erkek istihdamının %14.5’i tarım sektöründe istihdam edilir iken, 8.6 milyon kadın istihdamının ise %27.7’si tarım sektöründe istihdam edilmektedir. İş olanakları ortadan kalkan, ücretsiz aile işçisi olarak da olsa çalışma ortamına giren kadınlar

artık daha az işgücü piyasasına katılmaktadır. Kadın istihdamında, hizmetler sektöründen sonra, tarım sektörünün payının yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 5. İstihdamın Sektörel olarak Cinsiyete göre dağılımı

Sektörler	Erkek		Kadın		İstihdam	
	(1000 kişi)	%	(1000 kişi)	%	(1000 kişi)	%
Tarım	2.913	14,5	2.384	27,7	5.297	18,4
Sanayi	4.435	22,0	1.239	14,4	5.674	19,7
İnşaat	1.909	9,5	83	1,0	1.992	6,9
Hizmet	10.867	54,0	4.907	57,0	15.774	54,9
Toplam	20.124	100,0	8.613	100,0	28.737	100,0

Kaynak. TÜİK, 2019.

İstihdamın cinsiyete göre sektörel dağılımı çizelge 6’da verilmiştir. Türkiye’de istihdam edilen toplam 28.7 milyon kişinin % 70’i erkek, %30’u ise kadın istihdamından oluşmaktadır. Tarım sektöründe istihdam edilen 5.3 milyon kişinin %45’i kadın, %55’i ise erkek istihdamından oluşmaktadır. Sektörel bazda incelendiğinde tüm sektörlerde erkek istihdamının oranı daha yüksek olduğu söylenebilir.

Çizelge 6. İstihdamın Cinsiyete göre Sektörel Dağılımı

Sektörler	Erkek		Kadın		İstihdam	
	(1000 kişi)	%	(1000 kişi)	%	(1000 kişi)	%
Tarım	2.913	55,0	2.384	45,0	5.297	100,0
Sanayi	4.435	78,2	1.239	21,8	5.674	100,0
İnşaat	1.909	95,8	83	4,2	1.992	100,0
Hizmet	10.867	68,9	4.907	31,1	15.774	100,0
Toplam	20.124	70,0	8.613	30,0	28.737	100,0

Kaynak. TÜİK, 2018.

Yıllar itibarıyla cinsiyete göre tarım sektöründe istihdamdaki değişim çizelge 7’de verilmiştir. İncelenen dönemde 1990 baz yılına göre toplam tarımsal istihdam %39 oranında azalmıştır. Aynı dönemde tarım sektöründe erkek istihdamındaki azalış %33,2 iken, kadın istihdamındaki azalış ise % 44,8 olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılına göre daha fazla kadının tarımsal üretimden çekildiğini söylemek mümkündür.

Çizelge 7. Yıllar İtibarıyla Cinsiyete Göre tarım sektöründe İstihdamdaki değişim

Yıllar	Erkek (1000 kişi)	İndeks (1990=100)	Kadın (1000 kişi)	İndeks (1990=100)	Toplam (1000 kişi)	İndeks (1990=100)
1990	4.372	100,0	4.319	100,0	8.691	100,0
1995	4.810	110,0	4.269	98,8	9.079	104,5
1999	4.647	106,3	4.209	97,5	8.856	101,9
2005	2.787	63,7	2.367	54,8	5.154	59,3
2010	2.959	67,7	2.724	63,1	5.683	65,4
2015	2.956	67,6	2.527	58,5	5.483	63,1
2016	2.920	66,8	2.384	55,2	5.304	61,0

Kaynak. TÜİK, 2018.

Türkiye' de tarımda kadının istihdamının işteki durumu çizelge 8'de incelenmiştir. Tarımda istihdam edilen toplam 5.3 milyon kişinin %47.4'ü ücretsiz aile işçisi, %41.3'ü kendi hesabına çalışan, %10,3'ü ücretli ve %1'i ise işveren konumundadır. Kadınların %80,9'u ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken bu oran erkeklerde %20'dir. Erkeklerde kendi hesabına çalışanların oranı en yüksek iken(%66.5), kadınlarda bu oran oldukça düşük olup %10.4 düzeyindedir. Tarım sektöründe çalışan kadının işteki durumunun ücretsiz aile işçisi konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'de 2016 yılı verilerine göre kayıt dışı istihdam oranı %33,5 olarak gerçekleşmiştir. Kayıt dışılığın en yoğun olduğu sektör %82 ile tarım sektörü olmuştur. Kadınların ağırlıklı olarak tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasının da etkisiyle genel orana göre oldukça yüksek seyreden kayıt dışı kadın istihdamı oranının 2023 yılında %30'a düşürülmesi de Ulusal İstihdam Stratejisi'nin hedefleri arasında yer almaktadır (Anonim, 2017).

Çizelge 8. Türkiye' de Tarımda Kadının İstihdamının işteki durumu

	Erkek (1000 kişi)		Kadın (1000 kişi)		Toplam (1000 kişi)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İşteki Durum						
Ücretli, Maaşlı veya Yevmiyeli	345	11,8	203	8,5	548	10,3
İşveren	49	1,7	4	0,2	53	1,0
Kendi Hesabına	1.941	66,5	248	10,4	2.189	41,3
Ücretsiz Aile İşçisi	585	20,0	1.929	80,9	2.514	47,4
TOPLAM	2.920	55,1	2.384	44,9	5.304	100,0

Kaynak. TÜİK, 2018.

Tarımda kadın istihdamının yaş gruplarına göre dağılımı çizelge 9’da verilmiştir. Tarımda istihdam edilen kadınların %47.2’sinin 35-54 yaş grubunda olduğunu söylemek mümkündür. Genç kadın nüfusunun tarım sektöründe istihdamının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Nitekim bu durumu genç kadınların modern yaşamın olanaklarından faydalanmak için köyden kente göç etmeleri ve tarım dışı sektörlerde çalışmak istemeleri ile açıklamak mümkündür. 2007 yılında yapılan düzenleme ile kırsal alanda çiftçilerin tarımda prim tevkifatına istinaden geriye doğru kayıt ve tescil yapılma imkanı yeniden gelmiştir (RG, 2007). Bu kapsamda çok sayıda çiftçi emekli olma imkanına kavuşmuştur. Bu durum özellikle marjinal veya sub-marjinal işletmelerde tarımsal üretim yapan çiftçilerin tarımsal faaliyetlerini bırakmalarına ve sektörden kopmalarına neden olmuştur (Yılmaz ve ark., 2014) ki bu durumu 60 yaş yukarısı kadın çiftçilerin oranının düşük olması ile de Çizelge 9’da görmek mümkündür.

Çizelge 9. Tarımda kadın istihdamının yaş gruplarına göre dağılımı

Yaş Grupları	Kadın İstihdamı (1000 kişi)	%
15-19	163	6,8
20-24	163	6,8
25-29	152	6,4
30-34	214	9,0
35-39	254	10,7
40-44	296	12,4
45-49	283	11,9
50-54	292	12,2
55-59	233	9,8
60-64	180	7,6
65+	154	6,5
Toplam	2.384	100,0

Kaynak. TÜİK, 2018.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kırsal alanda kadın işgücünün değerlendirilmesi ve istihdama katılımının artırılması için yoksulluk, eğitim, sağlık, tarımsal üretim, girişimcilik, pazarlama, örgütlenme, sosyal güvenlik gibi kırsal alanda kadınların geleceğe güvenle bakabilecekleri birçok faktöre ilişkin sorunların çözülmesi gerekmektedir. İşgücüne katılamayan 20.1 milyon kadının %54,8'i ev işleriyle meşgul olduğu için işgücüne katılmamakta, iş aramadıkları için işgücü piyasasından izole yaşamaktadırlar. Türkiye'de erkek istihdamının %14.5'i tarım sektöründe istihdam edilir iken, 8.6 milyon kadın istihdamının ise %27.7'si tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım sektöründe istihdam edilen 5.3 milyon kişinin %45'i kadın, %55'i ise erkek istihdamından oluşmaktadır. Tarım sektöründe çalışan kadının işteki durumu ücretsiz aile işçisi konumundadır. Ekonomik büyüme dönemlerinde tarım dışı istihdam alanları daralırken, ekonomik kriz ve küçülme dönemlerinde tarımsal istihdamın arttığını söylemek mümkündür. Türkiye'de tarım sektörü istihdamda sigorta görevini görmeye devam etmektedir. Türkiye'de tarım sektöründeki fazla nüfusun, diğer sektörlerde istihdam edilememesi kadın istihdamını da etkilemektedir. Ekonomik büyümede ki küçük bir değişiklik Türkiye'de özellikle kadın işgücünün istihdamındaki artış, yaşam ve refah düzeylerini etkileyebilecek güç ve yeterlilikte olabilecektir. Tarım sektöründeki fazla nüfusun, diğer sektörlerde istihdam edilememesi ile birlikte, tarımda makineleşmenin artmasıyla tarım alanlarında çalışanların istihdam alanlarının daraldığı unutulmamalıdır. Bu durum tarım dışı alanlarda yeni istihdam

alanları yaratılamazsa daha ciddi sorunları beraberinde getirebilecektir. Kırsal alanda girişimci, kendi hesabına çalışan kadın istihdamını artırıcı, nitelikli kadın işgücünü sağlayıcı ile kırsal sanayiye geliştirmeye yönelik eğitim ve kırsal kalkınma politikalarının uygulanması öncelenmelidir. Endüstriye dayalı bir tarım sektörü oluşturmak, tarım ürünlerinin katma değerini artırmak, tarım sektöründen ayrılmayı planlayan genç nüfus için tarımsal üretim yapmak daha cazip hale gelecek, iş ve gelir olanakları yaratacak ve ekonomik büyümeyi ve kırsal kalkınmayı hızlandıracaktır.

KAYNAKLAR

- Akbaý, R., 1998. “Kadının Kırsal Kesimdeki Rolü”, Tarım ve Köy Dergisi, Sayı:123,s. 24-33.
- Anonim, 2017. Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2017-2019) ile İlgili 04/07/2017 Tarihli ve 2017/22 Sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı,
- T. C. Resmi Gazete, 30177- Mükerrer, 7 Temmuz 2017.
- Aysu, A., 2009. Piyasa ve Küçük Köylülük. Mülkiye Dergisi, Bahar, 223-237.
- Eurostat, 2017.“Labor Market: Activity Rates by Sex, Age and Citizenship”ec.europa.eu, 2017.
- Günaydın, G., 2009. Türkiye Tarım Politikalarında “Yapısal Uyum”. 2000’li Yıllar. Mülkiye Dergisi, Bahar, Cilt XXXIII, Sayı: 262: 175-223
- Makal, A., 2001.Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelişmeler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 56, Sayı. 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2001, s.121-130.
- OECD,2016. Labour Force Statistics: Labour Force Participation Rate, www.oecd/data, 2016.
- Olhan,E. 2011. Türkiye’de Kırsal İstihdamın Yapısı,
- http://www.undp.org.tr/povRedDocuments/YEM_Kırsal%20İstihdam.pdf.
- RG, 2007. 22.05.2007 tarih ve 26529 sayılı Resmi Gazete (2 4 Seri Nolu Uygulama Tebliğindeki bu değişiklik)
- TÜİK, 2018. İşgücü İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr> TÜİK, 2019. İşgücü İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>
- Yılmaz, H., Demircan, V., Gül, M. Çelik Ateş, H., Öztürk, E. 2014. 2000 Yılı Sonrası Tarım Politikalarının Kırsal Kesim ve Tarımsal Yapı Üzerine Sosyo-Ekonomik Etkileri: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği. TUBİTAK 1001 Proje sonuç raporu. Proje no: 111K048
- Yüceol, H.M. 2017. Kentsel İşgücü Piyasalarında İşgücüne Katılım Zorlukları Ve Kadın İstihdamı. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi Cilt 1 - Sayı 1 / ARALIK 2017. 49-63.

DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİ VE İŞ GÜCÜ YAPISI ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ ÜZERİNE NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA: İŞ GÜCÜ 4.0

Gaye ATİLLA

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi,

Cumali KILIÇ

Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi,

ÖZET

Endüstriyel dönüşümler etkiledikleri toplumları dönüşüme uğratmış, bireyler ve işletmeler üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. İlk endüstriyel devrim ile başlayan örgütsel değişim ve gelişim bugüne değin farklı endüstriyel dönüşümlere maruz kalmıştır. Özellikle son yıllarda konuşulmaya başlanan “Endüstri 4.0” kavramı bireysel ve örgütsel açıdan neler getirecek henüz bilinmemektedir. Kavramın kullanımı henüz yaygın olmasa da endüstriyel yaşantının geliştirilebilmesi adına büyük potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Bireysel gelişmeye yapması beklenen katkının yanında, örgütsel manada işletmeleri; üretim süreci modelleri, üretim zincirleri ve tedarik zincirleri, çalışanlar, müşterilerle ilişkiler gibi neredeyse hemen her konuda etkileyebilecek değişimlere gebe bir konsept barındırmaktadır. Temel manada Endüstri 4.0 kavramı, günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği değişim ve yeniliklerin birleşimi olarak düşünülebilir çünkü bilgi ve iletişim teknolojileri, siber sistemler, ağ iletişimleri, bulut teknoloji sistemi, simülasyon, modelleme ve insan-bilgisayar etkileşimi gibi bir çok faktörden etkilenmiştir. Dördüncü sanayi devrimi ile birlikte nitelikli iş gücüne duyulan ihtiyacın artacağı ön görülmektedir. Örgütlerin sahip oldukları nitelsiz iş gücünü ne şekilde değerlendirecekleri ve ihtiyaç duydukları nitelikli iş gücünü nasıl temin edecekleri gibi sorular iş gücü açısından değişen koşulların beraberinde getirmesi beklenen temel sorunlardır. Bunun yanında istihdam açısından da yaşanması beklenen değişimler şimdiden örgütleri değişen endüstriyel koşullara uyma gereksinime itmekte; üretim teknolojilerini etkin bir biçimde yönetebilmek adına gerekli koşullara şimdiden uyum sağlama çabalarını gündeme getirmektedir. İşletmeleri hemen her alanda etkilemesi beklenen kavramın “iş gücü” kavramı üzerinde olası etkileri ya da sonuçları, kavramın iş gücü ve değişen istihdam yapısı ile ilişkisi bu çalışmada araştırılmaya çalışılacaktır. Endüstri 4.0 konseptinin ortaya atılması ile birlikte gündeme gelen iş gücü 4.0 kavramı ile ilgili yapılan yazın taramasında bu kavrama odaklanan çalışmaların sınırlı sayıda olması ve henüz dönüşümünü tamamlamayan bir konsept ile karşı karşıya olunması bu çalışma adına bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu nedenle, konunun

araştırılabilmesi adına, niteliksel araştırma yöntemlerinden “içerik analizi” tekniği tercih edilmiş; Endüstri 4.0 ve iş gücü 4.0 kavramlarını ele alan akademik, süreli, süresiz, ulaşılabilen literatür ve yazın içerisinde tarama yapılarak niteliksel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri, endüstriyel devrim, endüstri 4.0, iş gücü, iş gücü 4.0.

ABSTRACT

Industrial transformations transformed the societies they affect and have had a significant impact on businesses and individuals. The organizational change and development, which started with the first industrial revolution, have been subjected to different industrial transformations to date. The concept of Industry 4.0, which was started to be talked about in recent years, is not yet known completely. Although the use of the concept is not yet widespread, it is thought to have great potential to develop individual and organizational life. In addition to the contribution that is expected to be made to individual development; production process models, production and supply chains, employees, relations with customers, such as almost anything in this field will affect this concept. In the basic sense, it is possible to think of the Concept of Industry 4.0 have been influenced by many concepts and as a combination of the innovations brought about by the technological progress that is taking place today, these are; Information and communication technologies, cyber systems, network communications, cloud technology systems, simulation, modeling and human-computer interaction, and so on. It is foreseen that the need for qualified workforce will increase with the fourth industrial revolution. Questions such as how the organizations will evaluate the unqualified workforce they have and how to obtain the qualified workforce they need are the main problems that are expected to bring about changing conditions in terms of labor. In addition, the changes expected to be experienced in terms of employment are now pushing organizations to meet the changing industrial conditions; In order to be able to manage production technologies effectively and able to adapt to the necessary conditions. The effects of the concept on the workforce and the relation of the concept with the workforce and changing employment structure will be investigated in this study. The limited number of studies focusing on this concept in whole academic literature about the concept of Industry 4.0 and workforce 4.0 is an limitation to make clear analyzes about both Industry 4.0 and workforce 4.0. For this reason, in order to investigate the subject, “content analysis” technique was preferred from qualitative research methods. A qualitative assessment was made by scanning in the academic,

periodical, indefinable, accessible literature dealing with the concepts of Industry 4.0 and workforce 4.0.

Key Words: Industry, industrial revolution, industry 4.0, workforce, workforce 4.0.

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğundan beri tüketme ihtiyacı hissetmiş, ihtiyacından fazlasını üretmeye başladığında ise üretim fazlasının nasıl değerlendirileceği sorunu ortaya çıkmıştır. İlk sanayi devrimi ile birlikte ise çalışma koşullarında ortaya çıkan bireyin adale gücünün yerini sermayenin almaya başladığı görülmektedir. Daha sonrasında insanoğlunun karşılaştığı her endüstriyel devrim ve teknolojik dönüşümde farklı yetenek ve özelliklere sahip çalışanlara duyulan ihtiyacı arttığı, bireyden beklenen görev ve sorumlulukların değişebildiği görülmektedir. 2011 yılında Almanya’da düzenlenen Hannover Fuarı kapsamında ortaya sürülen ve Almanya devleti tarafından adeta ülke politikası haline getirilen “Endüstri 4.0” konsepti ile ortaya çıkan yeni dijital dönüşüm iş gücünün nitelikleri üzerinde nasıl bir etkide bulunacağı ya da iş gücünü nasıl bir dönüşüme uğratacağı ise bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Endüstri 4.0 kavramının henüz dönüşümünü tamamlamaması, uygulama alanının bulunmaması ve geçmişe yönelik işlenebilecek bir veri ya da bilgi kümesinin bulunmaması nedeniyle konu ile ilgili araştırmalar ve çalışmalar geleceğe yönelik tahminler ve öngörülerden öteye gidememektedir. 2011’den beri neredeyse bütün dünya ekonomik anlamda önde gelen ülkeleri ve şirketleri ile birlikte Endüstri 4.0 alanında yatırımlarda bulunmakta, araştırmalar ve akademik çalışmalar yapmaya önem vermektedirler. Ekonomik anlamda avantaj elde etmek isteyen örgütler, endüstriyel dönüşüm içerisinde öncü olmanın getirebileceği faydalardan azami oranda nemalanma iç güdüsü ile ciddi manada yatırımlarda bulunmaktadırlar. Hayatın her alanının ve anının temelinde yer alan “insan” faktörü ise konu ile ilgili araştırmaların hemen hepsinde kendisine yer verilen ve önemli rol biçilen, araştırma konusu haline getirilen bir faktördür. İnsan faktörünün sahip olduğu önem bu çalışmada, Endüstri 4.0 ile meydana gelmesi beklenen değişim ve dönüşüm sürecinin “iş gücü” üzerindeki olası etkilerinin belirlenmesi şeklinde kendini göstermiştir. Endüstri 4.0 kavramı henüz dönüşümünü tamamen gerçekleştirmediği için ve gelecek ile ilgili paradigmlar bütünü olması nedeniyle geçmişe yönelik bir değerlendirme ya da analiz imkanı bulunmamaktadır. Bu nedenle literatürde yer alan çalışmalara da paralel olarak niteliksel (nitel) bir araştırmanın daha uygun olacağı düşünülmüştür. Endüstri 4.0 kavramını ele alan araştırmaların neredeyse tümü kavramsal çerçeve çizmek, geleceğe dair öngörüler ve tahminlerde bulunmak, kavramı ve

getirilerini betimsel araştırmalarla ele almaktan öteye gidememiştir. Bu veri, zaman ve bilgi kısıtlamasından dolayı bu çalışmada da niteliksel araştırma yöntemlerinden ‘‘içerik analizi’’ tekniği tercih edilmiştir. İçerik analizi tekniği temel olarak, araştırılan konu ya da konsept ile ilgili bilgiyi sistematik ve tarafsız bir şekilde sunmayı amaçlayan bir araştırma yöntemidir. Çalışmada ilk olarak literatür taraması yapılmış ve buna bağlı olarak kavramsal bir çerçeve oluşturularak konunun genel hatları çizilmiştir. Daha sonrasında endüstriyel dönüşümlerin tarihsel geri planları ve temel özellikleri kısaca açıklanmış ve nihayetinde dijital değişim sürecinin ‘‘iş gücü’’ kavramı üzerindeki olası etkileri ilgili literatürden hareketle detaylandırılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Endüstri Kavramı ve Endüstriyel Dönüşümler Makro ekonomik düzen içerisinde yer alan faaliyetler genel olarak, kamu endüstrisi ve özel sektör endüstrisi şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır fakat bu ayrımın içerisinde cevaplanması gereken en önemli konu sektör ya da endüstri kavramlarının ne olduğu sorusudur. Sektör kavramı, temel anlamıyla, bir ekonomik düzenin aynı özelliklere sahip alt birimleri ve firmaların içinde olduğu rekabet ortamı şeklinde açıklanabilir. Bir sektör içerisinde birbirine benzer ya da birbirinden farklı üretim yapan işletmelerin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Sektörlerin alt kollarında birbirini ikame edebilecek şekilde, ürün ya da hizmet üreten ve birbiri ile rekabet içerisinde olan firmaların oluşturduğu gruba, endüstri denilmektedir (Karabağ, 2008: 7-8).

Geçtiğimiz yüzyıllara baktığımızda özellikle Sanayi Devrimi sonrası bütün dünyada etkisini gösteren endüstriyel dönüşüm, insanın hem doğayla hem de diğer insanlarla olan ilişkisini benzersiz bir şekilde etkilemiştir. Bu değişim ve etkileşim süreci endüstriyel faaliyetlere de yansımış, belirli bazı etkenler endüstriyel alanda günümüze kadar kendi içerisinde farklılaşan bir çok (d)evrim yaşanmasına neden olmuştur (Aksoy, 2017: 34; Göktaş ve Kılıç, 2018: 3386). 18. yüzyılın ortalarında İngiltere öncülüğünde başlayan ilk sanayi devrimi Avrupa’da olduğu kadar neredeyse bütün dünyada etkilerini yavaş yavaş oluşturmuş bir küresel büyüme akımı olarak değerlendirilebilir (Yılmaz, 2008: 1). İlk Sanayi Devrimi (Industrial Revolution), Endüstri 1.0 Devrimi olarak da adlandırılmaktadır. İnsan ve hayvan gücüne dayalı üretim anlayışından, makine ve buhar gücünün hakim olduğu bir anlayışa geçilmiştir (Küçükkalay, 1997: 52). Birinci sanayi devrimi aynı zamanda buhar çağı olarak da adlandırılmıştır. Fabrikaların kullandıkları hidrolik enerji yerine buhar enerjisine geçmesi bu devrimle gerçekleşmiştir. Sanayi devriminin birinci aşamasında Batı Avrupa neredeyse bütün gelişmelerin merkezini oluşturmuştur (Yıldız, 2013: 4-6).

Sanayi devrimi ile büyük bir dönüşüme maruz kalan dünya, ekonomik açıdan oldukça hızlı bir gelişim sürecine maruz kalmıştır. Ekonominin temelinde de yer alan kollarından biri olan sanayi ile birlikte doğada var olan hammaddeler değerlendirilmeye ve şekillendirilmeye başlamış, sanayi faaliyetleri ve yatırımları artmış, ortaya çıkan gelişmeler ile birlikte zamanla mesafe kavramını ortadan kaldırmış ve küreselleşmeye zemin hazırlamıştır. Bu duruma bağlı olarak dünyada hızla yayılan bir sanayi hamlesi görülmüştür (Doğan, 2013: 211). Ancak bazı ekonomiler bu akımın gerekliliklerine uyum sağlayarak beraberinde getirdiği bütün nimetlerinden faydalanırken, bazıları ise 20. yüzyılın ortalarına kadar belirgin bir ilerleme dahi kaydedememişlerdir (Yılmaz, 2008: 1).

19. yüzyıla tarım toplumu olarak giren Amerika Birleşik Devletleri, yaşanan gelişmeler ile birlikte 20. yüzyılda sanayi devletine dönüşmeye başlamıştır ve zamanla bir endüstri devi haline gelmiştir. Bu dönüşüm süreci Amerika sanayi devrimi ya da “ikinci sanayi devrimi” olarak da adlandırılmaktadır (Yılmaz, 2008: i). İkinci sanayi devriminde, enerji kaynakları bakımından maden kömürü önemli bir rol oynamış ancak bu dönemde başka enerji kaynakları da bulunmuştur. Elektrik ve petrol gün geçtikçe daha çok önem kazanmıştır. (Yıldız, 2013: 6). Sanayi devriminin ikinci aşaması ile Batı Avrupa’nın dünya çapındaki eski gücü de kaybolmaya başlamıştır. Rusya ve Japonya gibi ülkeler rakip olarak ortaya çıkmıştır; özellikle Birleşik Amerika, zengin kaynaklarını işletmeye açmış ve büyük girişimlerinin normal karşılanacak hale gelmesi ile hareketin başını çekmiştir (Tanili, 1979: 88-89).

1970’lerden bugüne kadar süren döneme ise Üçüncü Sanayi Devrimi hakim olmuştur ve elektronik ve bilgi teknolojilerinin birlikte kullanılması ile üretimde ilk kez programlanabilir makineler kullanılmaya başlanmıştır (Aksoy, 2017: 37). Üretimde mekanik ve elektronik teknolojilerin yerine daha fazla dijital tabanlı teknolojilerin kullanılması ile programlanabilir makineler ortaya çıkmış, elektronik ve bilgi işlem teknolojileri ile birlikte üretim sürecinde otomasyon kullanılmaya başlamıştır ve buna bağlı olarak robotların sayısı gün geçtikçe artarak kitlesel üretim için artık eskisi kadar çok insan gerekmemeye başlamıştır (Hisarcıklıoğlu, 2016: 6).

Endüstri 4.0

Dördüncü Sanayi Devrimi bir bakıma dünyanın yeniden bir değişim içerisinde olduğunun habercisidir. Kavramın en temelinde esnek üretim sistemlerinin internetin daha yaygın kullanımı ile bütünleşmesi, teknolojinin üretim süreçlerine entegrasyonu yer almaktadır (Hisarcıklıoğlu, 2016: 6). Canlı ya da cansız fark etmeksizin her nesnenin internete bağlı bir

şekilde iletişimde olacağı, nesneler arası iletişim ile birlikte akıllı üretim sistemlerinin geleceği, sosyal ve ekonomik dönüşümleriyle günümüzde tartışılma konusu olan bir kavramdır. Endüstriyel üretimde yer alan birimlerin birbiriyle haberleşmesi ile gereken tüm verilere gerçek zamanlı olarak ulaşılabilmesine ve elde edilen veriler sayesinde optimum katma değerin yaratılmasına imkan sağlamaktadır (Eldem, 2017: 10).

Önceki endüstriyel devrimlerde ve günümüz modern endüstriyel toplumda hedeflenen başlıca amaçlar; üretimin bir lokasyona sahip olması ve sürekli bir ilerleme amacını taşımasıyken; endüstri 4.0 konsepti ise, ilerleme amacı gütmeyen, patentlerle korunan ve buna bağlı olarak taklit edilmesi oldukça zor olan, merkezsizleştirmeyi hedef alan ve nihayetinde hizmetin otomasyonunu öncelik olarak görmesi sebebiyle post-modernist bir yapıya sahiptir (Vardar, 2016: 10). Almanya Eğitim ve Araştırma Bakanlığı tarafından 2011’de duyurulan 10 ana proje kapsamında duyurulan “Gelecek-Projesi” adı verilen bu projeler, “Yüksek-Teknoloji Stratejisi 2020’nin Gelecek Projeleri” adı altında yayınlanmıştır. Esasında bu projeler, günlük yaşantıda da sürekli karşımıza çıkan kavramlara odaklanmaktadır: Karbon emisyonlarının azaltılması, çevre dostu ve akıllı şehirler kurulması, alternatif yakıtların kullanılması, akıllı şebekelere geçiş yapılması... Bu projelerden biri de, Almanca “Industrie 4.0” olarak adlandırılan ve ilk olarak 2011 Hannover Fuarı’nda dile getirilen ‘Endüstri 4.0’ kavramıdır. Ardından, “Endüstri 4.0 Strateji Belgesi” 2013’te yine Hannover Fuarı’nda duyurulmuş bu strateji belgesi ve yol haritası ile birlikte temelde Almanya odaklı olmakla beraber, bu yeni devrimin ana niteliklerini de açıklanmıştır. Dolayısıyla bu durum, tüm dünya adına yeni bir endüstriyel dönüşümün kapılarını açılması demektir (Davies, 2015: 2; Eldem, 2017: 10; Almada-Lobo, 2015: 16; Vardar, 2016: 10; Roblek vd., 2016: 1).

İl olarak Almanya ve sonrasında Amerika Birleşik Devletleri gibi ileri derecede sanayileşmiş ülkeler tarafından ortaya sürülmüş ve içerisinde bulunduğumuz dönemde artan bir trend ile odaklanılan Endüstri 4.0, bahsi geçen ülkelerin yıllar içerisinde kaybetmeye başladıkları üretimdeki rekabet üstünlüğünü tekrar ele geçirebilmek adına önemli bir fırsat sunmaktadır.

Ayrıca Endüstri 4.0 süreci verimlilikte artışın yanında, daha yüksek katma değere sahip, kendi ekonomisini yaratabilen, yerleşik değer zincirlerinin değişmesine neden olabilecek ve en önemlisi nitelikli iş gücü ihtiyacına daha çok önem verilen ve ihtiyaç duyulan bir dönüşüme doğru ilerlemektedir (Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği [TÜSİAD] ve Boston Consulting Group [BCG], 2016: 13). Endüstri 4.0 ile üretim faktörlerinin bilgisayarlar ile desteklenerek yüksek teknolojiyle donatılması hedeflenmektedir. Mevcut sistemlerin yaygınlaşması ile; daha hızlı, esnek ve verimli süreçlerin oluşması sağlanarak yüksek kaliteye

sahip ürün ve hizmetlerin daha düşük maliyetler ile üretilmesi sağlanabilecektir ve üretimde gerçekleşen bu verimlilik artışı ile endüstriyel gelişimin hızlanması ile nitelikli işgücüne duyulan ihtiyacın artması beklenmektedir (Ötleş, 2016: 91).

İş Gücü 4.0

Bilgi toplumu olarak ifade edilen 2000’li yıllarda teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler, toplumsal yapıları da değiştirirken insan faktörünün ekonomik değerini ve toplum içerisindeki önemini de arttırmıştır. Bunun bir yansıması olarak insana ve yeteneğe dayalı faaliyetler daha ön plana çıkmış ve bireyin entelektüel üretkenlik kabiliyeti önem kazanmaya başlamıştır (Mungan, 2013: 15).

Endüstri 4.0 yaklaşımının yapısı itibarı ile endüstriyel politikaları ve stratejileri doğrudan etkilemesi beklenmektedir (Vardar, 2016: 13). Bu politika ve stratejiler içerisinde iş gücü ve istihdam konuları da yer almaktadır. Verimliliklerin artıp maliyetlerin düşmesi ile günümüzde faaliyette bulunan pek çok mesleğin ortadan kalkmasına bunun yanında günümüzde olmayan yeni meslek dallarının da doğuşuna sebep olması beklenmektedir. Nitelikli iş gücüne duyulan ihtiyacın artması beklenilmekte, hali hazırda yaşanan nüfusun katma değerli bir şekilde üretim içerisinde yer almasına devam etmesinin sağlanması ile nüfus artışı ve genç nüfus gibi eskiden avantaj olarak görülen durumların bir etkisinin kalmamasına neden olabilecektir. Yeni iş modelleriyle bağlantılı modern ve akıllı cihazların, teknoloji ve bilişim sistemlerinin kullanımı ile dijitalleşmenin artması, yarının çalışanları adına yüksek kalitede eğitim süreçlerine ihtiyaç duyulmasına neden olacaktır. Sahip olunan çocuk sayısı değil, çocukların eğitim kalitesi öne çıkacaktır (Hisarcıklıoğlu, 2016: 6).

Endüstriyel devrimlerin hemen hepsinde ortaya çıkan ilk durum, faydanın ortaya çıktığı anda kullanımının yaygınlaşmasıdır. Dördüncü endüstriyel dönüşüm ile birlikte de ekonomik faydaların belirginleşmesi ile kullanımının yaygınlaşması beklenmektedir. Endüstri 4.0’ın yansımalarının artması ile birlikte üretim süreçlerinde insanın katma değerinin azalacağı tahmin edilmektedir (Dolanbay, 2017: 47). İnsan katma değerinden yeterince faydalanabilmek adına öncelikle yeterli bilgi ve beceriye ihtiyaç vardır. Çünkü, niteliksiz iş gücü talebinin azalması anlamına gelen bu dönem ile birlikte mevcut çalışanların bir kısmı tehdit altında kalabilecek, değişime ve harekete ayak uyduramayanların da ortadan kalkma riski ile karşı karşıya kalmasına neden olabilecektir (Ötleş, 2016: 94).

Ortaya çıkan karmaşık üretim sistemlerinin uygulanması esnasında ihtiyaç duyulan nitelikli iş gücü potansiyeli giderek önem kazanmaktadır. Tanımlanan ve ortaya çıkan yeni iş modellerine göre ihtiyaç duyulan nitelikli iş gücü kapasitesinin belirlenmesi ve niteliksiz iş gücünün

yönetilebilmesi adına gereken önlemlerin alınması gerekmektedir (Vardar, 2016: 12- 13). Endüstriyel büyümenin giderek artacağı varsayımı ile, toplam endüstri içerisinde istihdam edilen nitelikli iş gücü ihtiyacının artacağı ve buna bağlı olarak nitelikli, eğitim ve gelir düzeyi yüksek bir iş istihdam yapısının oluşacağı öngörülmektedir. Böylece önümüzdeki yıllarda, istihdamda yetkinlik düzeyi düşük işlerde istihdamın azalması ile birlikte endüstriyel üretiminin artmasıyla toplamda mutlak bir artış yaşanması beklenmektedir (TÜSİAD ve BCG, 2016: 14; Khan, 2017).

Endüstri 4.0 konsepti kapsamında yapılması gerekenler ve aksiyon planı önemli bir adımdır. Bu aksiyon planında çocuklarımızı geleceğin üretim yapısında nasıl hazırlayacağımızı, firmalarımızın rekabet yetkinliklerini nasıl koruyacağımızı ve artıracığımızı ve ülkelerin yatırımcıyı çekebilecek ortamı nasıl oluşturabileceğinin düşünülmesi zorunludur. Endüstriyel yapının dönüşümü ile üretim kapasitesinin gelişmesi ve tüm bunların rekabet yarışında ortaya çıkacak yeni gelir dağılımı modelinde ülkelerin rekabet liderliği bakımından nerede olacağını iyi analiz etmesi gerekmektedir (Dolanbay, 2017: 47).

YÖNTEM

Endüstri 4.0 dönüşümünün henüz tamamlanmamış bir konsept ve gelecek ile ilgili paradigmlar bütünü olması nedeniyle geçmişe yönelik bir değerlendirme ya da analiz imkanı bulunmamaktadır. Bu nedenle yapılan çalışmalar genellikle niteliksel bağlamda ele alınmış; endüstriyel dönüşümü irdeleyen araştırmaların neredeyse tamamı kavramsal çerçeve çizmek, geleceğe dair öngörüler ve tahminlerde bulunmak, kavramı ve getirilerini betimsel araştırmalarla ele almaktan öteye gidememiştir. Bu veri, zaman ve bilgi kısıtlamasından dolayı bu çalışmada da niteliksel bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Niteliksel araştırmada, araştırmacı, tümdengelimsel bir yaklaşımla, hipotezleri test etmek yerine, tümevarımsal bir yaklaşımla teori oluşturmaya yönelir (Bayrakçı, 2016: 161). Bu çalışmada niteliksel araştırma yöntemi kullanılarak; farklı alanlarda çalışan, farklı rol ve pozisyonlarda yer alan, kamu ya da özel şirketlerin farklı birimlerinde faaliyet gösteren, konu ile ilgili niteliksel ya da niceliksel çalışmalarda bulunan, alanında öncü ya da yol gösterici olarak bilinen, akademik çalışmalarda bulunan, yazılı ya da görsel basında konu ile ilgili değerlendirmelerde bulunan bireylerin “iş gücü 4.0” kavramı ve bu kavramın endüstriyel düzen içerisinde ortaya çıkarması beklenen muhtemel değişimler, öngörüler ve değerlendirmeler ele alınmaya çalışılmıştır. Bu nedenle niteliksel araştırma yöntemlerinden “içerik analizi” tekniği tercih edilmiştir.

İçerik analizi, “araştırılan konu ya da konsept ile ilgili tarafsız ve sistematik bilgi sunmayı Hedefleyen” bir araştırma yöntemidir (Koçak ve Arun, 2006: 22). İçerik analizi “metin/metinlerden oluşan bir bütünün içerisindeki belli kelimelerin/kavramların var olma durumunu belirlemeye yönelik yapılır. Araştırmacılar bu kelime ve kavramların var olma durumunu, anlamlarını ve ilişkilerini belirleyip, analiz ederek metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunurlar” (Büyüköztürk vd 2012: 241; Ayık vd., 2015: 200). “Yazılı-basılı ve görsel materyaller ve belgeler içinde bulunan fakat sistematik olarak ortaya konmamış bilgileri sistematik olarak ortaya çıkaran” bir tekniktir (Altunışık vd., 2010: 322). Bu yöntem, katılımcıların fikirlerini anlamak, yorumlamak ve görüşler arasında bağlantı kurmak konusunda yardımcı olmaktadır (Bayrakçı, 2016: 161).

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. “Niteliksel araştırmada en sık kullanılan veri toplama yöntemlerinin görüşme ve gözlem olması nedeniyle büyük bir örneklem grubuyla çalışmak hem zaman, hem de maliyet açısından mümkün olamamaktadır. Bu nedenle niteliksel araştırmalarda genelleme kaygısı güdülmeksizin mümkün olduğunca evrende olması muhtemel bütün çeşitliliği, zenginliği, farklılığı ve aykırılığı temsil edecek bütüncül bir resim elde edilmeye çalışılır. Niteliksel araştırmacılar olasılıklı olmayan amaçlı örneklem yöntemini kullanma eğilimindedirler çünkü amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına imkan verir. Örnekleme dahil edilecek bireylerin seçiminde, evreni temsil etme güçlerinden çok araştırma konusuyla doğrudan ilgili olup olmadıklarına bakılır” (Neuman, 2012: 320; Yıldırım ve Şimşek, 2008: 87).

BULGULAR VE SONUÇ

İçinde bulunduğumuz dönem de dahil olmak üzere her yaşanan dönüşüm veya sanayi devrimi emek ve işgücü piyasaları açısından sancılı yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Çünkü, üretim biçimleri daha esnek hale geldikçe insan beşeri sermaye olarak üretim sürecinde yer almakta, kas gücüne ihtiyaç azaldıkça işsizlik artmaktadır. Almanya’nın öncülük ederek dikkat çektiği kritik nokta tam da burada ortaya çıkmaktadır. Çin ve Uzakdoğu gibi Doğu’daki ülkelerin ucuz işgücü nedeniyle rekabet gücünün bu bölgelere kayması, Almanya gibi büyük sanayi ülkelerini Endüstri 4.0 aracılığıyla üretkenlik artışlarıyla tanıştıracak, nitelikli işgücüne olan talebi artıracak yeni hamlelere zorlamaktadır. Bu dönüşüme ayak uydurmamak, zaten kapitalizmin doğasında olan ekonomik dalgalanmaların işsizlik başta olmak üzere daha fazla ekonomik sorun ve bunlara ilaveten toplumsal sorunlarla karşılaşması anlamına gelmektedir (Yüceol, 2019; <https://www.csreurope.org/building-workforce-40#.XMd-d-gzbIU>, erişim: 30.04.2019).

Endüstri 4.0 ile birlikte artan otomasyon günümüzde mevcut olan birçok işin ya daha az maliyetle yapılabilmesini, yani emek tasarruf eden teknoloji biçimlerini getirecek ya da birçok mesleğin ortadan kalkarak işsiz sayısına yeni ilaveler yapacak, fakat bu arada yeni meslekler de ortaya çıkacaktır. Cristophe Degryse (2016), “Ekonominin Dijitalleşmesinin Emek Piyasasına Olan Etkileri” adlı makalesinde mevcut mesleklerin değişmesi ve tamamen ortadan kalkması gibi risklerin yanında, gelişen teknolojinin yeni meslek grupları yaratmasının öngörüldüğünü ileri sürmektedir. Avrupa ülkeleri için Eurofund (2015) tarafından yapılan çalışma Endüstri 4.0 sonrasında; işveren ile çalışan arasındaki veya işçi ile müşteri arasındaki yeni istihdam ilişkilerini ele almakta ve yakın gelecekte klasik işçi - işveren ilişkisinden farklı bir yapıya bürünerek iş paylaşım uygulamalarının daha esnek bir yapıya bürüneceğini, bir işverenin belirli bir iş için iki ya da daha fazla işçi kiralayabilmesi gibi uygulamaların yaygınlaşacağını belirtmektedir (Batheja, 2019).

Endüstri 4.0 dönemde iş yapma biçiminin özünü takım çalışması oluşturur. İşletmede var olan takımlar farklı disiplinlerden gelen çalışanlar ve dış uzmanlar tarafından oluşturulur. Farklı disiplinlerden çalışanların katılımıyla meydana gelen takım örnekleri ürün geliştirme, tasarım, satış ve destek hizmetleri alanlarında görülebilir. Çoğu zaman takımlar proje veya iş esaslı olup sürecin ilerleyişine ve ihtiyaca göre takımın katılım yapısı değişebilir (Banger, 2016). Bu saptamalarla birlikte aslında ilk olarak üzerinde durulması gereken konu eğitim politikalarının geleceği meselesidir. Çünkü, Endüstri 4.0 için gerekli olan nitelikli işgücünün hazırlanması öncelikle eğitimin işidir (<http://workforceplanningtools.com.au/what-is-required-for-workforce-4-0/>, erişim: 30.04.2019). T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın Bilim ve Teknoloji Genel Müdürlüğü’nün, Bilim, Teknoloji ve Sanayi Eğitimi Dairesi Başkanlığı tarafından 2017 yılında yapılan; iş dünyası, eğitim camiası ve diğer kamu kurumlarından yaklaşık 200 kişinin katıldığı çalıştay kapsamında ortaya çıkan değerlendirmeler neticesinde; Sanayinin dijitalleşmesinin getireceği ihtiyaçlar çerçevesinde insan kaynağının her seviyede yetiştirilebilmesi için üniversitelerde disiplinler arası bir yaklaşımla yeni lisansüstü ve lisans bölümlerinin açılması ve dijitalleşme sürecinde bütün eğitim kademelerinde teknolojinin tüm imkanları ve uygulamaları kullanılarak bireylerin yaratıcılıklarının ön plana çıkarıldığı eğitim süreçleri ve yöntemlerinin geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017: 52-54). Mahfi Eğilmez’in Endüstri 4.0’a geçiş sonucunda ortaya çıkacak işsizliğin azaltılabilmesi için daha geleneksel çözüm önerileri sunmuş ve tarım, hayvancılık gibi konularda uygulanacak politikalar ile üretim ve verimliliğin artırılmasını salık

vermektedir (2018: 231-32). İşçi gücünün, yerini teknoloji kontrolüne bırakmasıyla makine kontrolü artacaktır. Sanayi farklı bir değer kazanacak, pazarda önemli bir pay edinecektir. Yapılan araştırmalara göre, tüm bu süreç sonunda insanlara ihtiyaç kalmayacağı düşüncesinin ve korkusunun aksine; yeni iş gruplarının ve mesleklerinin doğacağı, dolayısıyla toplam istihdamın artacağı öngörülmektedir (<https://sanaluzman.com/blog/on-izleme?title=endustri-40-ve-getirdigi-is-modeli&contentId=205&category=isverenlere-ipuclari>, erişim: 30.04.2019). Buna karşın konu ile ilgili faaliyetlerde bulunan araştırmacılar arasında aksini düşünenler de bulunmaktadır. Örneğin, Erol, ‘‘Endüstri 4.0’’ın ‘İstihdam’ Boyutu’’ adlı gazete makalesinde konuyu ‘‘Endüstri 4.0’’ın istihdamda büyük düşüşlere sebebiyet vereceği konusu, iş ve endüstri çevrelerinin gündemini oluşturan bir numaralı kulis konusu... Üretim süreçlerini bir iletişim sarmalına sokarak, elde edilen verimi tavan yaptıracak olan Endüstri 4.0 uygulamaları ile birlikte istihdamda öngörülen kayıp, bol sıfırlı rakamlarla ifade ediliyor. 4.0’ı analiz masasına yatıran yabancı menşeli araştırmalar istihdamda düşüş yaşanacağı savını destekler nitelikte. Öyle ki endüstrinin dev ismi Almanya’nın önde gelen yayın kuruluşu Deutsche Welle, İstihdam Piyasası ve Meslek Araştırmaları Enstitüsü (IAB’nün araştırmasını baz alarak Alman fabrikalarında doğacak 430 bin yeni istihdam alanına karşın 490 bin alanın yok olacağı bilgisini veriyor. Basit bir matematikle, kayıp 60 bin civarında...’’ şeklinde açıklamaktadır (Erol, 2016)

İş gücü kavramı, küresel ekonomik düzen içerisinde yer alması nedeniyle, sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde. Bireylerin ve örgütlerin uygulamaları, üretim sistemlerinde yaşanan gelişmeler, teknolojik ilerlemeler günden güne farklılık göstermekte ve örgütleri de, bu değişimleri gözlemleyerek uygulamalarını güncellemeye itmektedir. Her bir endüstriyel devrimin getirdikleri ve götürdükleri farklılık arz etmekte, istihdam açısından ise her bir endüstriyel devrimin koşulları farklılaşmaktadır. Bu nedenle bireyler, örgütsel başarı ve devamlılık adına, uygulamalarını endüstriyel koşullara göre güncelleme ve düzenleme ihtiyacı duymalıdır. Günümüzde, Almanya öncülüğünde başlatılan ‘‘Endüstri 4.0 Devrimi’’ yapak zeka, nesnelerin interneti, yapay sinir ağları, bulut teknolojisi ve bunun gibi bir çok kavramı örgütsel dünyaya entegre etmeye çalışmakta, üretim süreçlerine dahil edilmesini planlamaktadır. Dördüncü endüstriyel devrimin hedefinde canlı ya da cansız tüm nesnelerin birbiri ile iletişim halinde, birbirine internet ya da yerel ağlarla bağlı olduğu bir üretim modeli ön görülmektedir.

Modern toplumlar açısından endüstriyel dönüşümler 18. Yüzyıldan sonra başlamış ve şu an tartışılmakta olan Endüstri 4.0 aşamasına kadar geçen süreçler sadece üretim teknolojilerini değil, toplumu, ekonomiyi, eğitimi ve hayatın birçok alanını etkilemiş ve değişime zorlamıştır. Konu dünyanın gündemindedir ve zaman kaybetmeden alınması gereken önlemler tartışılmaktadır. Çünkü, milyonlarca işçiyi ve işletmeyi, dolayısıyla toplumun büyük bir kesimini ilgilendirmektedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun hazırlamış olduğu “İşlerin Geleceği (Futures of Work) adlı raporda atılması gereken adımlar 10 başlık altında toplanmıştır (World Economic Forum [WEF], 2016): Bunlar kısaca; emek gücüne yeni yetenekler kazandırılması, eğitim sisteminin reformize edilmesi, dijital erişimin artırılması, hızlı ve güvenli ağ sistemi, iş güvencesinin teşviki (robot vergisi gibi düzenlemeler), akıllı iş (smart job) yaratımını teşvik, girişimciliğin desteklenmesi, çevrimiçi platform çalışmasının yönetişi, emeğin mobilite yönetimi (işçilerin toplumsal entegrasyonu v.b.), katılım teşvikleri (çalışma saatlerinin düzenlenerek daha esnek hale getirilmesi, kadınların iş gücüne katılımının artırılması).

Doğal olarak bu kadar kapsamlı ve yoğun bir hazırlık dönemi tek bir kişi ya da kurumun üstesinden gelebileceği bir aşama değildir. Burada, hükümetlere, sanayi kesimine ve işletmelere, işçilere çeşitli görevler düşmektedir. Hükümetler, her yaştaki bireylerin beceri ve eğitim düzeylerini hızlı bir şekilde arttıracak eğitim politikaları doğrultusunda yeni teknolojilerin işgücü piyasaları üzerindeki etkilerini tespit etmelidir. Endüstriler ve firmalar, kısıt olan nitelikli yeteneklerle ilgili bir rekabet sürecinin olacağını ve bunu elde etmenin maliyetinin artacağını görmeli, kendi çalışanlarının dahi beceri kazanabilmeleri için geliştirilecek çabalara destek olmalıdır. İşçiler, zaman kaybetmeden kendi hayatları için öğrenme ve kariyer geliştirme konusunda sorumluluk almalıdır.

Endüstri 4.0 ile ilgili kesimlerin eşgüdüm içerisinde üstleneceği bu ve bu çerçevedeki ödevler, her ülke gibi Türkiye'nin de ana gündem maddelerinden birisi olmalıdır. Yazılı ve görsel basında “robotlar”, “dijital bankacılık”, dijital yatırım”, “yapay zeka”, “nesnelerin interneti” gibi kavramlarla artan oranda bir farkındalık söz konusu olsa da, ülkemizde henüz bu alanda etkin bir çalışma ortaya konulamamıştır. Türkiye'nin üreticiler, çalışanlar, sendikalar, üniversiteler, politika yapıcılar ve ilgili tüm paydaşlarla, ortak bir akıl çerçevesinde proaktif bir yaklaşım tasarlaması, başta eğitim politikası ve işgücü piyasası politikaları olmak üzere çeşitli alanlarda yeni politikalar geliştirmesi zorunludur. Türkiye ekonomisini Endüstri 4.0 sürecine adapte etmeden ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşılması, temel ekonomik ve toplumsal sorunlarını çözülmesi artık mümkün değildir.

Türkiye işgücü piyasası açısından süreç ayrıca önem kazanmaktadır. Çünkü, Türkiye’de tarım kesiminden önce sanayiye daha sonra hizmetler sektörüne kayan emek gücünün işgücü piyasasında nasıl konumlanacağı belirsizdir. Bu, çalışma biçimleri, çalışma şartları, iş tanımları, işçi hakları, ücretler, istihdam, kadın/erkek çalışan oranları ve işsizlik gibi işgücü piyasasına konu olan her şey için geçerlidir. Tam da bu nedenlerle Endüstri 4.0 ile birlikte gelecek olan teknolojik gelişmelerin, istihdamı azaltan yönleri karşısında yeni iş olanakları, yeni meslekler ve yeni fırsatlar üzerinde odaklanmak, en azından gelecek nesiller için hazırlık yapmak ülkemiz için büyük önem taşımaktadır. Ülkemiz yazınında henüz işlenilmeye başlanan Dördüncü Endüstriyel Devrim; sadece teorik ve temel anlamda, dar bir çerçevede ele alınmıştır. Bu çalışmanın amaçlarından birisi de kavramın önemini vurgulamak ve “iş gücü” gibi üretim faaliyetlerinde yer alan diğer kavramların da araştırılmasına ön ayak olunmasıdır. Fiziki kısıtlamalar ve zaman kısıtlaması nedeniyle tün ülke genelinde ve örneklemde yer alan her bir bireyi kapsayacak bir çalışma bizim adımıza mümkün olamayacağı için şimdilik teorik açıdan bir zemin oluşturmak, ilerleyen dönemlerde kavramların ve şartların getirdiği duruma göre daha etraflı çalışmalar yapılması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Almada-Lobo, F., (2015), The Industry 4.0 Revolution and the Future of Manufacturing Execution Systems (MES), Journal of Innovation Management, JIM 3, 4, p. 16-21.

Altunışık, R., vd., (2010), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Sakarya Kitabevi, 6. Baskı, Sakarya.

Aksoy, S., (2017), Değişen Teknolojiler ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0’ı Anlamaya Dair Bir Giriş, Katkı Dergisi, Sosyal Araştırmalar Vakfı, Sayı: 4, Nisan, ss. 34-44.

Ayık, A., vd., (2015), İlkokullarda Görev Yapan Okul Müdürlerinin Genel Öz Yeterlik ile Örgütsel Bağlılık Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, ss. 193-218.

Banger, G., (2016), Endüstri 4.0 ve Yeni İş Gücü İhtiyacı, <https://bizobiz.net/endustri-4-0-ve-yeni-is-gucu-ihciyaci/>, erişim: 30.04.2019.

Batheja, R., (2019), Skilling The Workforce From Industry 3.0 to 4.0, <https://www.peoplesmattersglobal.com/article/techhr-2019/skilling-the-workforce-from-Industry-30-to-40-21215>, erişim: 30.04.2019.

Bayrakçı, E., (2016), Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Göre İfşa Davranışının Nitel Araştırma İle İncelenmesi: Isparta İli Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler

- Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Isparta.
- Büyüköztürk, Ş., vd., (2012), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Geliştirilmiş 11. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Davies, R., (2015), Industry 4.0: Digitalisation For productivity And Growth, European Parliament Research Service Briefing, September 2015, s. 1-10.
- Degryse, C., (2016), Digitalisation of the Economy and its Impact on Labour Markets, SSRN Electronic Journal.
- Doğan, M., (2013), Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış (A General Outlook on the Industrialization Process of Turkey), Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 28, Temmuz, ss. 211-231.
- Dolanbay, C., (2017), Endüstri 4.0 Kavramı, Bütünsel Bir Dönüşüm Gerektirir, Ankara Kalkınma Ajandası, Üç Aylık Ankara Kalkınma Ajansı Dergisi, 2017/2, ss. 46-47.
- Eğilmez, M., (2018), Değişim Sürecinde Türkiye (Cilt 1), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eldem, M.O., (2017), Endüstri 4.0, Tmmob Emo Ankara Şubesi Haber Bülteni, 2017/3, s. 10-16.
- Eurofund, (2015), New Forms of Employment, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Cornell University ILR School, International Publications.
- Erol, T., (2016), Endüstri 4.0'ın 'İstihdam' Boyutu, <http://www.sanayigazetesi.com.tr/endustri-40in-istihdam-boyutu-makale,932.html>, erişim: 30.04.2019.
- Göktaş, P., Kılıç, C., (2018), Possible Effects Of Industry 4.0 On The Entrepreneurship, Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR), Vol: 5, Issue: 28, pp: 3383-3393.
- Hisarcıklıoğlu, M.R., (2016), Dördüncü Sanayi Devrimi'nin Eşiğindeyiz, Ekonomik Forum, ss. 6-7. <https://sanaluzman.com/blog/on-izleme?title=endustri-40-ve-getirdigi-is%20modeli&contentId=205&category=isverenlere-ipuclari>, 30.04.2019.
- <http://workforceplanningtools.com.au/what-is-required-for-workforce-4-0/>, 30.04.2019.
- <https://www.csreurope.org/building-workforce-40#.XMh3IugzbIV>, 30.04.2019.
- Karabağ, S.F., (2008), Strateji ve Endüstrinin Firma Performansına Etkisi: Türkiye'nin Öncü Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.
- Khan, A., (2017), Workforce 4.0 For Industrie 4.0, <https://www.linkedin.com/pulse/workforce-40-industrie-ashis-khan/>, erişim: 30.04.2019.
- Küçükkalay, A.M., (1997), Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, Süleyman

- Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S: 2, ss. 51-68.
- Koçak, A., Arun, Ö., (2006), İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 3, ss. 21-28.
- Mungan, S., (2013), Kadın Girişimcilik Değerleri İle Kadın Girişimcilik Algısı Arasındaki İlişkide Girişimcilik Eğitimlerinin Rolü, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul.
- Neuman, L.W., (2012), Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, Cilt I-II, (Çev: Özge, S.), Yayın Odası Yayınları, İstanbul.
- Ötleş, S., Özyurt, V.H., (2016), Endüstri 4.0: Gıda Sektörü Perspektifi, Dünya Gıda Dergisi, Mayıs, ss. 89-96.
- Roblek, V., et al., (2016), A Complex View of Industry 4.0, SAGE Open, April-June, p. 1–11.
- Tanili, S., (1979), Uygarlık Tarihi, Yay Yayınları, İstanbul.
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2017), Sanayinin İhtiyaç Duyduğu İşgücü Nitelikleri Raporu, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilim ve Teknoloji Genel Müdürlüğü, Bilim, Teknoloji ve Sanayi Eğitimi Dairesi Başkanlığı.
- TÜSİAD ve BCG, (2016), Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklilik Olarak Sanayi 4.0: Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/2016-03/576, Mart.
- Vardar, S., (2016), IV. Endüstri Devrimi Paradigması, Kalkınmada Anahtar Verimlilik, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü Aylık Yayın Organı, Ekim, Yıl: 28, Sayı: 334, ss. 10-15.
- WEF, (2016), Future of Jobs Report: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution, World Economic Forum, Global Challenge Insight Report.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2008), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, T., (2013), Sanayi Devriminin Doğurduğu Sanat Anlayışları ve Grafik Tasarımın Bu Süreç İçerisindeki Gelişimi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Tasarım Anasanat Dalı, Grafik Tasarım Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yılmaz, G., (2008), Kuzey Amerika Sanayi Devrimi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Yüceol, H.M., (2019), Endüstri 4.0 ve İşgücü Piyasasına Yansımaları, dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2019-120-prof-dr-huseyin-mualla-yuceol.docx, erişim: 30.04.2019.

ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEĞİN DUYGUSAL EMEK VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK İLE İLİŞKİSİ; BANKA ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR UYGULAMA

Gaye ATİLLA

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi

Cumali KILIÇ

Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET

Endüstriyel değişim ve dönüşümlerle birlikte iş hayatında istihdam ve üretim gibi kavramlarda meydana gelen değişimler, bazı kavramların tekrar değerlendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiş ve diyalektik açıdan yeni tartışma zeminleri oluşturmuştur. Günümüzde giderek artan örgütsel rekabet koşullarında, çalışanların beklentilerinin karşılanmasının örgütsel etkinlik ve verimlilik gibi unsurlara etki etmesi çalışanlar açısından örgütsel destek kavramının tartışılmasına yol açmış ve bireyin örgüt içindeki yerinin daha detaylı değerlendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bireyler, çalışma ortamındaki tüm değişkenlerden dolayı ya da doğrudan etkilenebilmekte ve içerisinde bulundukları örgüt tarafından algıladıkları destek düzeyi örgüt içi davranışlarını şekillendirebilmektedir.

Bu araştırmada, örgütsel destek kavramının duygusal emek ve örgütsel sessizlik kavramları ile ilişkisi incelenmeye çalışılmış; katılımcılara, çalışma amaçları doğrultusunda bilgi toplamak adına anket uygulaması yapılmıştır. Kullanılan ankette yer alan ölçeklerden ilki; Rhoades ve Eisenberger (2002) tarafından geliştirilen "Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği"dir. Örgütsel destek ile ilişkisinin değerlendirilmesi açısından çalışmaya dahil edilen diğer boyutlar, duygusal emek ve örgütsel sessizlik kavramlarıdır. Bu bağlamda ölçüm yapılabilmesi adına ise; Van Dyne ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen, Taşkiran (2011) tarafından uyarlanan "örgütsel sessizlik ölçeği" ve Diefendorff ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilen, Basım ve Begenirbaş (2012) tarafından bir takım değişiklikler yapılarak son haline kavuşan "duygusal emek ölçeği" kullanılmıştır. Belirlenen ölçekler Konya ili Beyşehir ilçesinde faaliyette bulunan banka çalışanlarına uygulanmış, algılanan örgütsel desteğin örgütsel sessizlik ve duygusal emek ile ilişkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler neticesinde, algılanan örgütsel destek ile duygusal emek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Algılanan örgütsel destek ile duygusal emeğin alt boyutlarından Yüzeysel Davranış boyutu arasında ters yönlü anlamlı; algılanan örgütsel destek ile duygusal emeğin alt boyutlarından Samimi Davranış boyutu arasında aynı yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır fakat algılanan örgütsel destek ile

duygusal emeğin alt boyutlarından Derinlemesine Davranış boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Ayrıca, algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamazken, algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından Kabullenici ve Korunmacı sessizlik boyutları arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuş; algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından Korunmacı Sessizlik boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel destek, duygusal emek, örgütsel sessizlik, bankacılık, banka çalışanları.

ABSTRACT

Industrial changes and transformations as well as changes in concepts such as employment and production in business life, necessitated the reevaluation of some concepts, and formed new discussion grounds in terms of dialectic. In today's increasing levels of organizational competition, the fact that the fulfillment of the expectations of the employees affects the factors such as organizational efficiency and has led to the discussion of the concept of organizational support for the employees and the need for a more detailed assessment of the place of the individuals within the organization. Individuals may be directly or indirectly affected by all variables in the work environment and the level of support perceived by the organization they are in can shape their organizational behavior. In this study, the relationship between the concept of organizational support and the concepts of emotional labor and organizational silence have been studied; A questionnaire was applied to the participants in order to gather information in accordance with the study objectives. The first one of the scales used in the survey was; "Perceived Organizational Support Scale" developed by Rhoades and Eisenberger (2002). Other dimensions included in the study in terms of evaluating their relationship with organizational support are the concepts of emotional labor and organizational silence. In this context, in order to make measurements; "Organizational Silence Scale" which developed by Van Dyne et al. (2003) and adapted by Taşkıran (2011) and "Emotional Labor Scale" which developed by Diefendorff et al. are used. Determined scales were applied to bank employees in Konya province Beyşehir district and the relationship between perceived organizational support and organizational silence and emotional labor was investigated. As a result of the analyzes, it was observed that there was statistically significant relationship between perceived organizational support and emotional labor, there is an inversely significant relation between perceived organizational support and Superficial Behavior which is one of the sub-dimensions

of emotional labor. Also, there is a directly (in the same way) significant relation between perceived organizational support and Sincere Behavior and there is not any significant relation between perceived organizational support and In-depth Behavior which are sub-dimensions of emotional labor. For organizational silence, there was not any statistically significant relationship between perceived organizational support and organizational silence and it was observed that there is an inversely significant relation between perceived organizational support and Accepting and Conservative Silence which are the sub-dimensions of organizational silence. Also, there is not any significant relation between perceived organizational support and Protectionist Silence which is one of the sub-dimensions of organizational silence.

Key Words: Organizational support, emotional labor, organizational silence, banking, bank employees.

GİRİŞ

Yoğun bir rekabete sahne olan günümüz iş yaşantısında, çalışanların beklentilerinin karşılanabilmesi örgütsel etkinlik ve verimliliğinin artırılması konusunda temel unsurlardan biri olarak görülmeye başlanmış ve bu durum örgüt içerisindeki çalışanların önemsenmesini gerekli hale getirmektedir. Örgüt içi çalışma ortamında meydana gelen olumlu veya olumsuz bütün değişkenlerden etkilenebilen bireyler, faaliyette bulundukları örgüt tarafından desteklendiklerini hissettikleri takdirde kendilerini örgüte daha fazla ait hissedecek ve beklenen performansın sergilenmesi sağlanabilecektir. Örgütsel destek algısının yüksek düzeylerde olması, bireylerin örgüte yönelik duygusal bağlılıklarına etki edecek ve örgüt için yapılan olumlu faaliyet ve çabaların artmasına neden olabilecektir. Bunun yanında, çalışanların, örgüte olan katkılarına ve refahlarına verilen değerin düşük olduğu hissedildiğinde, örgütsel bağlılık düşebilecek, olağan çalışma faaliyetlerindeki performanslarda düşüş yaşanarak daha az örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri gibi sonuçlar doğurabilecektir (İplik vd., 2014: 110). Bireyler, çalışma ortamındaki tüm değişkenlerden dolayı ya da doğrudan etkilenebilmekte ve içerisinde bulundukları örgüt tarafından algıladıkları destek düzeyi örgüt içi davranışlarını şekillendirebilmektedir. Bu nedenle, bu araştırmada da, örgütsel destek kavramının duygusal emek ve örgütsel sessizlik kavramları ile ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Çalışanların örgüt içerisinde yer aldığı faaliyetler ile yaptıkları katkılara ne derece değer verildiği ve refahlarının ne derece önemsendiğine ilişkin çalışanların inançları olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle örgütsel destek, örgütsel değerler içerisinde çalışanların refahının göz önünde bulundurulması ve bu değerlerin onların mutluluklarını artırıcı özelliklere

sahip olması durumuna verilen addır. Buna bağlı olarak, personelinin yenilikçi ve yaratıcı önerilerini, fikirlerini ve eleştirilerini göz önünde bulundurmak; iş güvenliklerini sağlamak; örgüt içerisinde insani ilişkilerin pozitif düzeylerde kalmasını sağlamak; tüm çalışanlara adil davranmak; hak yememek; çalışanlara önem vermek ve onlara rağmen bazı kararları almamak destekleyici bir örgütte bulunması gereken en belirgin özellikler olarak sıralanmaktadır (Eisenberger vd., 1986: 501; Özdevecioğlu, 2003: 116-118).

Örgütsel destek ile, çalışanların örgüt katkılarının bilincinde olduğu, mutluluklarının önemsendiği ve onlarla birlikte çalışılmasından hoşnut olduğu çalışanlara hissettirilmekte ve çalışanların ait olma, saygı görme ve onaylanma ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmaktadır (Özdemir, 2010: 241). Destekleyici bir örgütte ya da yönetimde, çalışanların beklentilerine önem verilmeli ve onlara verilen değer gösterilmelidir (Demir, 2012: 51). Örgüt tarafından değer verildiğini hisseden ve önemsendiğine inanan birey, örgüt üyeliğini içselleştirerek örgüt açısından olumlu davranışları daha fazla sergileme eğiliminde olacaktır (İplik vd., 2014: 111-112).

Çalışanlar organizasyonlarında adaletli olmayan uygulamalarla karşılaştıklarında, örgüt için önemsiz olduklarını hissetmeye başlar ve karşı karşıya kaldıkları problemlerde sessiz kalmayı tercih edebilirler. Örgütsel sessizlik olarak adlandırılan bu davranış bireyin çalışma hayatında yaşadığı doyumsuzluğa verdiği bir tepki, yanıttır. Örgütsel sessizlik, örgütlerin çalışanların yenilikçi fikirlerinden yararlanamamasına ve önemli bir gelişme fırsatını kaçırmalarına neden olmaktadır (Hirschman, 1970). Brinsfield'a (2009) göre "çalışanlar örgütsel amaç ya da süreçlere ilişkin ümitsizlik duygusuna kapıldıklarında ve hiçbir şeyi değiştiremeyeceklerine inandıklarında işleriyle ilgili doyumsuzluk yaşamakta ve sessizleşmektedirler. Sessizlik, çalışanların bilinçli olarak örgütsel sorun ve konular hakkındaki fikir ve endişelerini seslendirmemeleri olarak tanımlanmaktadır" (Ünlü vd., 2015: 143-145).

Van Dyne ve arkadaşları (2003), çalışan sessizliğinin arkasında yer alan niyetlere göre üç temel boyutu olduğunu belirtmiştir. Bunlar; kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizliktir. Kabullenici sessizlik gösteren bir çalışandan söz edildiğinde, bireyin durum veya olayla ilgili bilgisi, görüşü ya da dile getirecekleri olmasına rağmen birey kendi isteği ile görüşlerini açıklamamayı tercih etmektedir çünkü görüşlerinin örgüt bir anlam ifade etmediğini ve herhangi bir değişime neden olmayacağını düşünmektedir. Korunma amaçlı sessizlik boyutunda ise birey, kendisini dışarıdan gelen tehditlere karşı korumak adına korkuya dayalı olarak ilgili fikir, bilgi ve görüşlerini diğerlerinden esirgemektedir ki bu gizleme davranışının arkasında korkuya dayalı korunma iç güdüsü yatmaktadır. Korumacı sessizlik boyutunda ise,

çalışan, grup ya da örgüt içerisindeki kaynaşma ve uzlaşmanın sürdürülmesi adına karşı görüşlerini açıklamamayı tercih edebilir ya da bir çalışma arkadaşını koruma adına onun yetersizliği konusunda sessiz kalmayı tercih edebilir (Taşkiran, 2011) (Ünlü vd., 2015: 143-145).

Endüstriyel dönüşümler sonrası ortaya çıkan dönem şartları gereği ve hizmet sektörünün de genişlemesi ile birlikte, çoğu işin gerekliliği olan müşteriyle doğrudan iletişim, iş görenlerin çalışma faaliyetleri esnasında yapılan işe uygun duygular sergileyebilmek adına duygularını yönetmeleri gerekliliğini doğurmuştur. Bu duygusal yönetim sürecine duygusal emek denilmekte, çalışanların müşteriler ile yakın ilişkiler kurmasını gerekli kılan işlerde, görev ve sorumlulukların gereklerini yerine getirebilmek adına sarf etmek zorunda oldukları emek biçimi anlamına gelmekte duyguların dönüştürülmesini ifade etmektedir (Karaman, 2017: 31-41).

Duygusal emek daha derinlemesine incelendiğinde kavramın alt boyutları bulunduğu fark edilmiştir ve bu nedenle araştırmacılar duygusal emek kavramının alt boyutlarını daha iyi ortaya koyabilmek adına çeşitli yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımlar çerçevesinde, Hochschild (1979) çalışanların duygularına ilişkin davranışlarını yüzeysel davranış ve derinlemesine davranış olmak üzere iki boyutta ele almıştır. Yüzeysel davranışta, çalışan, duygularını sahteleştirerek gerçekten hissettiği duygulardan farklılaştırmakta ve değişen duygularını müşteri ya da alıcıya yansıtmaktadır. Derinlemesine davranışta ise, çalışan içsel duygulara odaklanarak kendisinden istenen rolü bir aktör gibi oynamakta ve bu rol yapma davranışı neticesinde karşı tarafa duygularını aktarmaya çalışmaktadır (Hochschild, 1979). Bu yaklaşıma üçüncü boyut olarak duygular eklenmiştir, çalışanların doğal hissettikleri samimi duygularını dışarı vurmaları, diğer boyutlardaki gibi bir rol yapma zorunluluklarının bulunmaması, bireyin içerisinde geldiği şekilde hissettiklerini ve duygularını dışa vurması anlamına gelmektedir (Basım ve Begenirbaş, 2012: 79).

YÖNTEM

Araştırma, betimsel yöntem ve ilişkisel tarama modeline göre düzenlenmiştir. Örneklemde yer alan bireylerin mevcut özelliklerinde bir değişiklik yapılmadan veriler toplanılarak, mevcut durum hakkındaki görüşleri elde edilmeye çalışılmıştır. Betimleme yöntemi, "geçmişte ya da halihazırda mevcut bir durumu olduğu şekilde betimlemeyi hedefleyen bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, mevcut şart ve koşulları içerisinde, olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Olay üzerinde bir değişiklik ya da etki etme çabası gösterilmez. Burada önem arz eden nokta bilinmek istenen şeyin gözlenip belirlenmeye çalışılmasıdır." İlişkisel

tarama modelinde ise, iki veya daha fazla değişken arasında birlikte değişim varlığının ve/veya derecesinin belirlenmesi amaçlanmaktadır (Karasar, 2004: 77-81).

Araştırmanın evrenini, 1-20 Ocak 2019 tarihleri arasında Konya ili Beyşehir ilçesinde yer alan banka şubelerinde görev yapan bireyler oluşturmaktadır. Tam sayım örnekleme yapılması amacıyla ilçe merkezinde yer alan tüm banka şubelerine ulaşılmış olup, dağıtılan anketlerden 192 tane dönüş alınmış ve bu anketler içerisinden ise 179 tanesi geçerli görülen anketler olarak değerlendirilmiş araştırmaya dahil edilmiştir. Çalışanlarla yapılan kısa görüşmelerin ardından anketler banka şubelerine bırakılarak daha sonrasında toplanmıştır.

Araştırma için gerekli olan veriler bireylere yapılan anket uygulaması sonucunda elde edilmiştir. Bu yolla elde edilen anket sonuçları bilgisayara aktarılmıştır SPSS 20.0 (Statistical Packet for The Social Science) programı yardımıyla çözümlenmesi ve raporlanması sağlanmıştır. Aritmetik ortalamaların yorumu için ise; araştırmada kullanılan "Likert" tipi beşli dereceleme ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu ölçekte 5 "Pek Çok", 4 "Çok", 3 "Orta", 2 "Az" ve 1 "Hiç" olarak derecelendirilmiştir. Ayrıca, ölçeklerin değerlendirilmesi esnasında "Faktör Analizi" uygulamasından yardım alınmıştır. Faktör analizi (FA) birbiriyle ilişkili olan değişkenleri bir araya getirerek daha az sayıda kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler (faktörler, boyutlar) oluşturmayı, bulmayı hedefleyen çok değişkenli bir istatistiki uygulama olarak tanımlanabilir. Bir grup değişkenin yapısını incelemek ve değişkenler arasındaki ilişkileri, faktör olarak adlandırılan daha az sayıdaki gözlemlenemeyen değişkenler bakımından açıklamayı sağlamaya çalışan bir tekniktir (Esen, 2005: 4). Bu çalışma açısından ise, örgütsel sessizlik ve duygusal emek ölçeklerinin boyutlandırılması esnasında faktör analizi uygulamasından yardım alınmıştır. Faktör analizi neticesinde yapılan boyutlandırma işleminden sonra araştırma probleminin değerlendirilebilmesi adına hipotezler oluşturularak araştırma problemi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden ilki, Rhoades ve Eisenberger (2002) tarafından geliştirilen "Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği"dir. Örgütsel destek ile ilişkisinin değerlendirilmesi açısından çalışmaya dahil edilen diğer faktörler, duygusal emek ve örgütsel sessizlik kavramlarıdır. Bu bağlamda ölçüm yapılabilmesi adına ise; Van Dyne ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen, Taşkiran (2011) tarafından uyarlanan "Örgütsel Sessizlik Ölçeği" ve Diefendorff ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilen, Basım ve Begenirbaş (2012) tarafından bir takım değişiklikler yapılarak son haline kavuşan "Duygusal Emek Ölçeği" kullanılmıştır.

Araştırma sırasında ölçeklerin güvenilirlikleri de test edilmiş, algılanan örgütsel destek ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı 0,902, örgütsel sessizlik ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı 0,879 ve duygusal emek ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı 0,760 olarak bulunmuştur. Aşağıda ölçeklerin Cronbach's Alpha katsayılarını gösteren tablolar verilmiştir. Bahsedilen değerlerin 0,7'den büyük olması ölçeklerin güvenilir sayılması adına yeterli görülmektedir ve bu değerler neticesinde bu çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilir oldukları görülmektedir (Kayış, 2005: 405).

Tablo 1. Algılanan Örgütsel Destek Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

Frekans	Cronbach's Alpha
5	0,902

Tablo 2. Örgütsel Sessizlik Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

Frekans	Cronbach's Alpha
15	0,879

Tablo 3. Duygusal Emek Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

Frekans	Cronbach's Alpha
13	0,760

BULGULAR VE SONUÇ

Hipotezlerin kurulmasının ardından, algılanan örgütsel destek ile gerek örgütsel sessizlik ölçeği ve duygusal emek ölçeği gerekse bu ölçeklerin alt boyutları arasında ilişkinin yönü ve derecesinin saptanabilmesi adına korelasyon analizi tekniğine başvurulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlar aşağıda tablo 4'te görülebilmektedir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Tablosu

		Kabullenici Sessizlik	Korunmacı Sessizlik	Korumacı Sessizlik	Örgütsel Sessizlik
Algılanan Destek	Katsayı	-,168*	-,177*	,027	-,150*
	Sig.	,024	,018	,722	,045
	H ₀	Red	Red	Kabul	Red
		Yüzeysel Davranış	Derinlemesin e Davranış	Samimi Davranış	Duygusal Emek
Algılanan Destek	Katsayı	-,237**	,093	,303**	-,046
	Sig.	,001	,214	,000	,542
	H ₀	Red	Kabul	Red	Kabul

Tabloda da açıkça görülebileceği üzere, yapılan analizler neticesinde, algılanan örgütsel destek ile duygusal emeğin alt boyutlarından Yüzeysel Davranış boyutu arasında ters yönlü anlamlı; algılanan örgütsel destek ile duygusal emeğin alt boyutlarından Samimi Davranış boyutu arasında aynı yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır fakat algılanan örgütsel destek ile duygusal emeğin alt boyutlarından Derinlemesine Davranış boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca, algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından Kabullenici ve Korunmacı sessizlik boyutları arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuş; algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından Korumacı Sessizlik boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 5. Hipotezlerin Kabulü / Reddi Tablosu

Hipotezler	Kabul/ Red
<i>Hipotez 1: Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.</i>	<i>Red:</i> Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
<i>Hipotez 2: Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından kabullenici sessizlik boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.</i>	<i>Red:</i> Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından kabullenici sessizlik boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
<i>Hipotez 3: Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından korunmacı sessizlik boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.</i>	<i>Red:</i> Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından korunmacı sessizlik boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
<i>Hipotez 4: Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından korumacı sessizlik boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.</i>	<i>Kabul:</i> Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından korumacı sessizlik boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
<i>Hipotez 5: Algılanan örgütsel destek ile duygusal emek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.</i>	<i>Kabul:</i> Algılanan örgütsel destek ile duygusal emek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
<i>Hipotez 6: Algılanan örgütsel destek ile duygusal emeğin alt boyutlarından yüzeysel davranış boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.</i>	<i>Red:</i> Algılanan örgütsel destek ile duygusal emeğin alt boyutlarından yüzeysel davranış boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

<i>Hipotez 7: Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından derinlemesine davranış boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.</i>	<i>Kabul:</i> Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından derinlemesine davranış boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
<i>Hipotez 8: Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından samimi davranış boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.</i>	<i>Red:</i> Algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından samimi davranış boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotezler açısından ise durum yukarıda tablo 5'te görülebilmektedir. Araştırma kapsamında kurulan hipotezler detaylı incelendiğinde, temel manada ilk hipotezde bahsedilen algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizlik açısından bu çalışma örneklemini kapsamında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır fakat örgütsel sessizlik kavramı detayına inilerek yani boyutlandırılarak incelendiğinde durum farklılık göstermektedir. Nitekim, örgütsel sessizliğin alt boyutlarından Kabullenici ve Korunmacı sessizlik boyutları arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuş; algılanan örgütsel destek ile örgütsel sessizliğin alt boyutlarından Korunmacı Sessizlik boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Korunmacı sessizlik açısından ortaya böyle bir tablo çıkması literatürde yer alan diğer çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Yürür ve arkadaşları tarafından 2016 yılınca yapılan bir çalışmada da bu çalışmada yer alan sonuçlara benzer bulgulara rastlanmış, örgütsel desteğin Korunmacı sessizlik ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Yürür vd., 2016: 18-21). Aynı durum bir başka çalışmada da (Hayes vd., 2001) çalışanlar görüşlerinin örgüt içerisinde destek bulacağına inandıklarında sessizlik davranışını tercih etmeme eğiliminde olacakları ve konuşmaya gönüllü olacakları şeklinde dile getirilmiştir. Bunun yanında, Kabullenici ve Korunmacı sessizlik açısından anlamlı bir ilişki bulunamaması örnekleimde yer alan banka çalışanlarının örgütsel adaletsizlik davranışı ile karşılamaları durumunda sessizlik davranışı göstermeleri konusunda bu davranışın Korunmacı bir eğilim sergileyeceği kanısını uyandırmaktadır. Literatürde yer alan farklı bir kaç çalışmaya bakıldığında da, Karaca tarafından, Türk Polis Teşkilatı örnekleminde yapılan çalışmada örgütsel destek yoksunluğunun örgütsel sessizlik davranışına yol açabileceği saptanmıştır (Karaca, 2013: 47-48). Bir başka çalışmada da çalışanların sessiz kalmayı seçmelerinin genel nedeninin "idari ve örgütsel nedenler" olduğu sonucuna varılmıştır (Çakıcı,

2007). Morrison ve Milliken tarafından yapılan çalışmada ise, örgütsel sessizlik kavramının örgüt içerisindeki bir çok faktörden etkilendiği ya da bu faktörleri etkilediği belirlense de örgütsel destek faktörü ile ilgili bir değişim söz konusu değildir (Morrison ve Milliken, 2000). Diğer değişken ve boyutları incelendiğinde ise, örgütsel destek ile duygusal emek kavramı arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki görülmektedir ki bu durum, örgütsel destek arttıkça duygusal emek sergileme davranışının azalacağını tam tersi durumda ise çalışanların daha fazla duygusal emek davranışı sergilemek zorunda kalacaklarını göstermektedir. Duygusal emeğin alt boyutlarından Yüzeysel Davranış boyutu arasında da durum duygusal emeğin genel kapsamı ile paralellik gösterirken; duygusal emeğin alt boyutlarından Samimi Davranış boyutu arasında ise aynı yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durum, örgütsel destek arttıkça çalışanların duygusal emek gösterimi esnasında samimi davranış gösterme eğilimlerinin artacağı anlamına gelmektedir. Oktuğ'un bir ilde faaliyette bulunan farklı firmaların satış elemanları örnekleminde yaptığı araştırmada ve (Oktuğ, 2013) ve Üstün'ün sağlık sektörü çalışanları örnekleminde yaptığı araştırmada (Üstün, 2017) buradaki sonuçlar ile benzer sonuçlar elde edilmiş, duygusal emek ve örgütsel destek kavramlarının yakından ilişkili olduğu ve birbirlerini farklı boyutlarda etkiledikleri saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- Basım, H.N., Begenirbaş, M., (2012)., Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması, Yönetim ve Ekonomi, Cilt: 19, Sayı: 1, ss. 77-90.
- Brinsfield, C.T., (2009), Employee Silence: Investigation of Dimensionality, Development of Measures, and Examination of Related Factors, Dissertation, Ohio State University, Ohio, United States of America.
- Çakıcı, A., (2007), Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (1), ss. 145–162
- Demir, M., (2012), Örgütsel Destek, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Eğilimi İlişkisi: Havalimanı Yer Hizmetleri İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma, "İşGüç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 14 (1), ss. 49–64.
- Diefendorff, J.M., et al., (2005), The Dimensionality and Antecedents of Emotional Labor Strategies, Journal of Vocational Behavior, 66, p. 339-357.
- Eisenberger, R., et al., (1986), Perceived Organizational Support, Journal of Applied Psychology, 71 (3), p. 500–507. Akt.: İplik, E., vd., (2014), Çalışanların Örgütsel Destek Algılarının Örgütsel

- Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Rolü, International Journal of Economic and Administrative Studies, Year: 6 Number: 12, ss. 109-122.
- Esen, E., (2005), Nükleer Bilimler ve Kimyadaki Deneysel Sonuçların Faktör Analizi Kullanılarak İncelenmesi, Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Hayes, A.F., (2001), Willingness To Express One's Opinion in A Realistic Situation As A Function Of Perceived Support For That Opinion, International Journal Of Public Opinion Research, Vol: 13, Issue: 1, p. 45–58.
- Hirschman, A.O., (1970), Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States, Harvard University Press, Massachusetts. Akt.: Ünlü, Y., vd., (2015), Öğretmenlerin Örgütsel Adalet Algıları ve Örgütsel Sessizlik Düzeyleri Arasındaki İlişki, Sakarya University Journal of Education, 5/2, Ağustos/August, ss. 140-157.
- Hochschild, A.R., (1979), Emotion Work, Feeling Rules, and Social Structure, American Journal of Sociology, 85 (3), p. 551-75. Akt.: Basım, H.N., Begenirbaş, M., (2012), Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması, Yönetim ve Ekonomi, Cilt: 19, Sayı: 1, ss. 77-90.
- İplik, E., vd., (2014), Çalışanların Örgütsel Destek Algılarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Rolü, International Journal of Economic and Administrative Studies, Year: 6 Number: 12, ss. 109-122.
- Karaca, H., (2013), An Exploratory Study On The Impact Of Organizational Silence In Hierarchical Organizations: Turkish National Police Case, European Scientific Journal, 9 (23), ss. 38–50.
- Karaman, N., (2017), Çalışma Yaşamında Duygusal Emek, İş ve Hayat, Sayı: 5, ss. 30-56.
- Karasar, N., (2004), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara. Akt.: Karagül, M., (2011), *Örgütsel Stres ve Stres Yönetimi: Malatya Adliyesi Örneği*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Kayış, A., (2005), *Güvenilirlik Analizi*, Ed. Ş. Kalaycı, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Morrison, E.W., Milliken, F.J., (2000), Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World, Academy of Management Review, 25 (4), p. 706-725.
- Okçu, Z., (2013), Algılanan Örgütsel Destek ile Duygusal Emek Davranışları Arasındaki İlişkide Algılanan Örgütsel Prestijin Biçimlendirici Etkisi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 46, Yaz, ss. 370-381.

TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ İLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME (1943-1946)

Dr. Çiğdem Kavak Çeken

Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi,

ÖZET

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ekonomisinin temeli Osmanlı ekonomisinde de olduğu gibi tarımsal üretime dayanmaktaydı ve devlet gelirlerinin önemli bir kısmı doğrudan tarımsal üretimden sağlanan gelirlerden oluşmaktaydı. 1925 yılında, ülke nüfusunun önemli bir kesimini oluşturan köylüler üzerinde ağır bir baskı unsuru olan aşar vergisi kaldırılmıştır. Ekonomik üretimin tarım dışı sektörlerle genişletilememesi ve buna karşın önemli bir gelir kaynağı olan aşar vergisinin kaldırılması vergi gelirlerinde önemli bir azalışa neden olmuştur ve yeni vergilerin oluşturulması, bazı vergilerin ise oranının artırılması ihtiyacı doğmuştur. 1940 yılında toplam nüfusun yaklaşık %76'sı köylerde yaşamakta ve tarım ile uğraşmaktadır. Özellikle tarım kesiminde çalışan yetişkin nüfusun askere alınması ülke için büyük gelir kaynağı olan tarımsal üretimin düşmesine ve gelir kaynaklarının azalmasına neden olmuştur. II. Dünya savaşının başlaması ile tüm üretken sektörler ve milli gelir daralmış, bozulan ekonomik yapı ve büyük şehirlerin iye sorunu neticesinde 1943 yılında Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiş ve tarımsal üretimin aynı olarak vergilendirilmesi uygulamasına başvurulmuştur.

1943 ve 1946 yılları arasında uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi, 1925 yılında yürürlükten kaldırılan Aşar Vergisinin benzeri olan, tarım ürünleri üzerinden alınan, köylü üzerinde hem İkinci Dünya Savaşı'nda hem de savaş sonrasında etkisini gösteren ve aşarın kaldırılmasından sonra toplanan ilk dolaysız tarım gelirleri vergisi olma niteliğine sahiptir. Aşar vergisine benzer bir vergi olması dolayısıyla halk arasında aşar vergisinin yeniden uygulandığı algısı yaratmıştır. 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi, bir üretim yılı uygulandıktan sonra ölçme usulünde karşılaşılan hatalar ve usulsüzlükler nedeniyle düzenlenerek 4553 sayılı 26 Nisan 1944 tarihinde yeniden kabul edilmiştir. Vergi oranı tüm ürünler için %10 olarak benimsenmiş ve verginin tespitinde tahmin usulü kullanılmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisinin, aşar vergisinin kaldırılmasından itibaren ilk kez tarıma yönelik büyük çapta bir dolaysız vergi olarak önem taşıdığı ve piyasa için üretmeyen küçük ve yoksul köylünün üzerinde ağır bir yük oluşturduğu söylenebilir. Yürürlüğe girdikten sonra Toprak Mahsulleri Vergisini ödeyemeyen mükelleflerin bir kısmı bir sonraki döneme de vergi borçlusu olarak girdiği için verginin yürürlükte kaldığı

her yıl bu mükelleflerin vergi borcu artmıştır. Buna karşın tahsilatta yaşanan sıkıntılar ve hazinenin kamu gelirlerini tahsil etmek için büyük maliyetlere katlanmak zorunda kalması nedeniyle Toprak Mahsulleri Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Kanun ile vergi borcunu ödeyemeyenlerin bu borçları silinmiştir.

Bu çalışmada II.Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de tarım sektörünün durumu, uygulanan politikalar ve bu dönemde tarım ürünleri üzerinden alınan bir vergi olan Toprak Mahsulleri Vergisinin özellikleri, Aşar Vergisi ile benzerlikleri ve farklılıkları ile köylü üzerinde yarattığı etkiler ve kaldırılma süreci değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toprak Mahsulleri Vergisi, II. Dünya Savaşı, Tarım, Aşar Vergisi

GİRİŞ

Tarım sektörü yaşam için zorunlu gıda maddelerini üreten sektör olması, dış ticaretteki yeri, istihdam olanakları gibi nedenlerle ekonomide oldukça önemli bir sektördür. Tarım kesiminin vergilendirilmesinde zirai faaliyet ile uğraşanların gelirlerinin kolaylıkla tespit edilememesi, gelir düzeylerinin genellikle geçim sağlayacak düzeyi aşmaması, hükümet politikaları ve eğitim seviyesinin düşüklüğü gibi sorunlar mevcuttur (Demir ve Kaya, 2017: 128).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşına girmemiş, ama ülke güvenliğini koruyarak savaşın dışında kalma çabası Türkiye ekonomisine ağır bir yük getirmiştir. Bu yükün ağırlık noktası silahaltına alınan askerlerdir. 18 milyonluk nüfusun 1 milyonu savaş yıllarında askere çağırılmıştır. Silahaltına alınan nüfusun 750.000 kadarını ise köylüler teşkil etmektedir (Kafaoğlu, 2002: 74). Nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal alanlarda geleneksel emek gücüne dayalı tarımsal faaliyetler sürdürdüğünü düşünecek olursak, kırsal iş gücünde yaşanan daralma, tarımsal kapasitenin azalmasını da beraberinde getirmiştir. Buna göre 1940-1945 dönemi, tüm üretken sektörlerin ve milli gelirin daraldığı yıllar olarak ortaya çıkmaktadır. Yıllık değerlerden yapılan hesaplama göre, sınai üretim 1940-45 döneminde ortalama %5,5, tarımsal hasıla %7,1, milli hasıla ise %6 gerilemiştir (Boratav,2010:86). Bununla birlikte savaş yıllarında önemli bir enflasyon sorunu vardır. Genel fiyat endeksi 1938-1945 arasında %400 artmıştır. 1938-1944 arasında buğday %1733, un %966, pirin. %428, yumurta %500, et, kahve ve sabun yaklaşık %500, şeker %744, süt ve patates yaklaşık %400 civarında fiyat artışı yaşamıştır. Bu dönemde İstanbul ve Ankara’da ekmek fiyatındaki artış ise %400 civarındadır (Metinsoy’ dan aktaran Baskıcı, 2008: 299).

Savaşın başladığı 1939 yılından savaşın bittiği 1945 yılına kadar ekilebilir araziler %12 oranında azalmıştır. Savaşın başlangıcından bitişine kadar geçen sürede buğday üretiminde hektar başına verim %46 düşmüştür (Pamuk, 1988: 99). Bunların doğal sonucu olarak

devletlerin kamu giderleri artmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de artan harcamalar iki yoldan karşılanmaya çalışılmıştır. Bunlardan birincisi para basma suretiyle artan finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik olup doğal olarak enflasyonist etki yaratmıştır. İkincisi ise, yeni bazı vergi kanunlarının çıkartılmasına yönelik olmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi, tarım ürünleri üzerinden pay almayı öngören, köylü üzerinde hem İkinci Dünya Savaşı'nda hem de savaş sonrasında etkisini gösteren ve aşarın kaldırılmasından sonra toplanan ilk dolaysız tarım gelirleri vergisi olma özelliğini taşıyan bir vergidir (Çomaklı vd, 2012: 63).

Aşar vergisi tarım kesiminden tahsil edilmekte, yıllık gayri safi hasat üzerinden alınmakta ve oranı toprağın verim kabiliyeti, sulama şartları, ziraat çeşitleri gibi faktörlere göre değişiklikler göstermekte olup %10 ile %50 arasında değişmekteydi (Barkan, 1966:485). “Aşar” veya “Öşr”, Osmanlı Devleti'nde uzun süre temel gelir kaynağı olarak uygulanmış ve Türkiye Cumhuriyeti idaresine geçmiş olan tarım geliri üzerinden alınan dolaysız bir vergidir. İltizam usulü ile ve aynı olarak tarh ve tahsil edilen vergi, hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyetin ilk yıllarında hazinenin önemli bir gelir kaynağını oluşturmuştur (Okçuoğlu ve Önder, 2011: 261). Aşar vergisi alınırken toprakta üretilen ürünler üzerinde herhangi bir kısıtlama yapılmamakta olup topraktan hangi mahsul alınıyorsa, o mahsulden belirlenen oranda ürün öşür vergisi olarak alınmaktaydı. Osmanlı'da ayrıca üzüm bağlarından, meyve sebze bahçeleri ve bostanlarından, arı kovanlarından, yemişlerden, ipek ve pamuktan, hayvan yemi olarak ekilen otlardan, elde edilen odunlardan ve balık üretimi yapan yerlerdeki balıklardan da öşür alınmaktaydı (Başdemir, 2015: 35). Tanzimat yöneticileri, öşür tahsilinde eşitlik bulunmadığı düşüncesiyle 1/10 oranında sabit miktarda vergi toplanmasına karar verdiler. Aşar, toplam kamu gelirleri içerisinde en fazla paya sahip olan vergidir ve toplam devlet gelirleri içindeki payı 1920'lerde %29, 1924'de %25'dir. Vergi gelirleri içindeki payı ise %50'nin üzerindedir. Böyle önemli bir verginin 1925 yılında kaldırılması vergi gelirlerinde uzun süre bir boşluk oluşmasına sebep olmuştur (Demir ve Kaya, 2017: 129). 1925'de Aşar Vergisi kaldırılmış olmasına rağmen, II. Dünya Savaşı'nın ekonomiye olumsuz etkisini kırmak amacıyla tarım ürünlerine tekrar yeni bir vergi getirilmesi zorunluluğu doğmuştur ve hükümet, toprak mahsulleri ile ilgili yeni bir vergi düzenlemesine ihtiyaç duymuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi ile ilgili kanun tasarısı, 15 Mayıs 1943 meclise sunulmuştur. Kanun tasarısında gerekçe; ekonomik zorlukların toplumda dengeli bir biçimde paylaştırılabilmesi amacıyla toprak mahsullerinden vergi alınmasının zorunlu olduğu şeklinde ifade edilmiştir (Yavuz, 2015: 274). Toprak Mahsulleri Vergisinin mali amacı, İkinci Dünya Savaşı esnasında devlet hazinesine gelir sağlamaktır.

Sosyal amacı ise, 1942 yılında tarım dışı kesimde uygulanan ve büyük tepki çeken varlık vergisinin bir uzantısı sayılabilecek bu vergiyle köylü kesimini vergilendirerek bu tepkileri azaltmaktır (İnci, 2009: 116).

4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu 4.6.1943 günü mecliste yapılan oylama sonucunda 168 ret oyuna karşın 283 kabul oyuyla yürürlüğe girmiştir (Özer, 2011: 221). 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5423.pdf>) hububat ve bakliyat başta olmak üzere muhtelif tarımsal ürünlerden elde edilen kazançlar üzerinden alınan olağanüstü, aynı bir vergiyi getirmiştir (Çomaklı vd., 2012: 63). Vergiye tabi ürünler ise üç grup ürün ile ipek kozası olarak belirlenmiştir. Hububat grubunda; akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, kum darı, kaplıca, kuşyemi, mahlut, mısır, yulaf ürünleri belirtilmiştir. Bakliyat grubunda; bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut belirtilirken diğer mahsuller grubunda ise afyon (sakız), antep fıstığı, ayçiçeği, fındık, kendir(tohum), keten, kuru incir, kuru üzüm, narenciye, pamuk, pancar, patates, susam, tütün, zeytin gibi ürünler belirtilmiştir (4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 1943).

Verginin tahsili bazı ürünlerde aynı bazı ürünlerde ise nakdi yapılmıştır. Aynı olarak toplanan ürünler; akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, mısır, yulaf, bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut, pamuk ve zeytinden meydana gelmekteydi. Bunların dışında kalan ürünlere tahakkuk eden vergiler ise nakdi tahsil edilmiştir. Kanun'da verginin konusunu oluşturan tarımsal ürünlerin belirli bir yüzdesine doğrudan devletçe el konulması ve sınırlı sayıdaki mahsulünde nakdi olarak vergilendirilmesi öngörülmüştür. Bu yönüyle Toprak Mahsulleri Vergisi, Osmanlı döneminde uygulanan ve 1925 yılında yürürlükten kaldırılan aşar vergisi ile benzerlik göstermektedir (Çomaklı vd, 2012: 63).

Toprak Mahsulleri Vergisi, Osmanlı döneminde uygulanan aşardan farklı olarak doğrudan devlet eliyle toplanacaktır ve aşar vergisinde uygulanan iltizam usulü bu vergide uygulanmamıştır. Bazı ürünler için mükelleflerin beyanları mahalli takdir komisyonlarınca denetlendikten sonra vergi matrahı olarak kabul edilecektir. Fakat toplam tarımsal üretimin büyük bir yüzdesini oluşturan hububat için (mısır ve pirinç hariç) vergi matrahı hasat yerinde bir maliye memuru ve bir de mahalden seçilmiş memur tarafından ürün ölçülmek suretiyle yapılacaktır. Ölçme yapılmadan önce köylü ürününü ambarına kaldıramayacaktır. Ürün hasat edildikten sonra ölçülmeye hazır olduğu zaman vergi mükellefleri ölçme işini yapacak görevlileri davet edebilecektir. Ölçüm yapacak görevliler, davetten sonra iki gün içinde ölçme işini yapmak zorundadırlar. Uygulamanın ilk yılında, bu verginin tespit ve toplama yöntemi hükümet için yüksek maliyet, mükellef için ise memnuniyetsizlik doğurmuştur. En önemli ürün

grubunu oluşturan tahıl için harmanda ölçme yöntemi kabul edildiğinden, çok sayıda ölçücü ve tahmin memuru ile harman bekçisi görevlendirmek gerekmiştir. Bu nedenle ilk uygulama yılında elde edilen vergi hasılatının üçte biri tarh ve tahsil masraflarını karşılamıştır (İnci, 2009: 116-117).

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun gerekçesine bakıldığında fedakarlık ve ulusal görev gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede Kanun'un gerekçesinde "müdafaa tedbirlerinden doğan büyük külfetlerin millet efradı arasında ahenkli ve âdilâne tevzii" hususunun vurgulanması ve Başbakan Saraçoğlu'nun tasarı görüşülürken içinde bulunan büyük zorluk ve ihtiyaçlar nedeniyle toprak mahsullerinden vergi alınması yoluna gidildiğini belirtmesi bunu göstermektedir (Aydın, 2017: 6).

Özellikle vergi mükellefiyetinde yapılan tanımın, tarımda oluşan mükellefiyet derecesini ve mükelleflik sınırını belirtmediğinden burada aşar vergisinin kaldırılmasından sonra 18 yıl boyunca vergi vermeyen ve gelişip zenginleşerek tarımda bir burjuva sınıfı yaratan zümrelerden alınması yerine küçük çiftçilerde dahil tüm çiftçilerden alınması vergiyi daha ağır bir hale getirmiştir (Boratav, 2006: 345). Bu anlamda verginin uygulanması sırasında ortaya çıkan sonuçlardan biri köylülük içindeki sınıfsal farklılaşmaların daha da derinleşmesidir (Ertan, 2018: 246).

Toprak Mahsulleri Vergisi, çiftçinin üzerindeki mali yükü ciddi ölçüde arttırmıştır. Çünkü çiftçinin belirlenmiş yüzdelik dilimler içinde yer alan ürününü 452 numaralı Karar gereği devlete verme zorunluluğu mevcutken, bu Kanun ile söz konusu zorunluluğun yanı sıra hububat ve bakliyat ürünleri için %8, diğer ürünler için %12 oranında mahsulün vergi olarak ödenmesi hüküm altına alınmıştır. Konunun karmaşıklığından kaynaklanabilecek karışıklık ve olası yanlışlıkların önüne geçilmesi amacıyla 11.09.1943 tarihli Toprak Mahsulleri Vergisi Talimatnamesi'nde bu konuya ilişkin ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir 3 . Konu bir örnek üzerinden açıklanacak olursa, 40 ton buğday üreten bir çiftçi 452 numaralı Karar doğrultusunda; ilk 6 ton için (%20) 1200 kg, 6 tondan 15 tona kadar olan 9 tonluk kısım için (%30) 2700 kg, 15 tondan 40 tona kadar olan 25 tonluk kısım için de (%50) 12500 kg olmak üzere toplamda 16400 kg buğdayı devlete satma mükellefiyeti altındadır. Ayrıca Toprak Mahsulleri Vergisinin 40 tonluk toplam üretim üzerinden %8 oranında 3200 kg aynı ürün olarak alınması öngörülmektedir. Devletçe bedeli karşılığında alınacak olan 16400 kg buğdayın 3200 kg'ı vergi olarak tahsil edilmekte ve çiftçiye 13200 kg'lık kısım için ödeme yapılmaktadır (Akman ve Akman, 2011: 83). 1943 yılında hububat rekoltesi 3 milyon tonken, vergi mahiyetinde devletçe el konulan ürünün miktarı ise 240 bin ton olmuştur.

Verginin hazineye sağladığı gelirin parasal ifadesi ise 59.6 milyon olmuş ve 1943 yılı toplam vergi gelirleri içindeki oranı %7.9’da kalmıştır (Ertan, 2018: 244). Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’na göre, vergiye tabi ürün miktarı, mısır ve çeltik dışında hububatta ölçme suretiyle, diğer ürünlerde mükelleflerin kontrol edilecek beyanlarına göre tespit edilecekti. “Ölçme kolları” adı verilen birimler mahalle ve köylerdeki mükelleflerin fiilen elde etmiş oldukları mahsulleri harman yerinde ölçmek suretiyle tespit edecektir. Miktarları beyan ile tespit edilecek mahsuller için “tahmin kolları” birimleri, bölgelerinde bulunan mahalle ve köylerde tarla, bahçe ve böcekhaneleri gezerek mükelleflerin 3 Resmi Gazete, 11.09.1943, S. 5505.fiilen elde edecekleri ürün miktarını tahmin ederek hazırlık cetvellerindeki beyanları kontrol etmekteydi (Çomaklı, 2012: 64). Tahmin esnasında orada bulunmayan mükellefler tahmin yapıldığı tarihten itibaren 5 gün içinde yazılı olarak şehir ve kasabalarda belediyelere, köylerde ihtiyar meclislerine itiraz edebilme hakkına sahiptirler. Mükellefin isteği doğrultusunda başka bir tahmin kolu bu iş için görevlendirilerek en geç 15 gün içinde yeni bir tahmin yapması istenecektir ve bu ikinci tahminde verilen karar kesin olacaktır. İtiraz halinde aynen ödenmesi lazım gelen vergi zamları itiraz sonuçlanana kadar saklanmak üzere köylerde ihtiyar meclisine tevdi edilecektir. Ölçme kolları tarafından tespit edilen mahsullerde ölçme işleminden ödeme zamanına kadar geçen süre içinde sel, dolu, kuraklık, yangın, bulaşıcı hastalıklar gibi sebepler dolayısıyla mahsulün en az dörtte bir oranında zarara uğradığı belirlenirse mahsule ait vergilerde de zarar oranına göre alınacak vergi kısmen ya da tamamen silinebilecektir. Vergi Kanununda olası usulsüzlüklere ilişkin yaptırımlar da düzenlenmiştir. Buna göre, malumatı eksik beyan edenlere %20, ürün kaçıranlara %50, zamanında teslim etmeyenlere ise %25 oranlarında ceza öngörülmüştür (Şener, 2011: 223). Toprak Mahsulleri Vergisinin uygulanışı esnasında köylüler en çok vergi matrahını belirleyen memurların vergi tahmininde yaptıkları yanlışlıklardan ve keyfi tutumlardan şikayet etmişlerdir. Vergi miktarının, hububat daha ekindeyken tahminen tespiti nedeniyle köylü üretiminden çok daha fazla miktarlarda vergi ödemek zorunda kalabiliyordu. Bu durumda da köylüler vergilerini ödeyebilmek için öküzlerini veya tarlalarını satılığa çıkarıyorlar, karınlarını doyurmak için buğdaylar daha olgunlaşmadan başaklarını ateşte pişirip yemeye başlıyorlardı. Bunun yanı sıra toplanan buğdayların depo edilebileceği depo ve silo yerleri yeterli olmadığı için hububat yığınlarının düzenli sevki sağlanamadığı için çürüdüğü olmuştur ve bu vergiye daha büyük bir tepki duyulmasına neden olmuştur (Özer, 2011: 229).

Toprak Mahsulleri Vergisi beklenen yüksek geliri getirmediği gibi 1943 yılı masrafları oldukça yüksektir. Bunun nedeni vergi işinde 113.239 kişinin çalıştırılmasıdır. İki veya üç aylık, geçici kadrolarda; 44.200 ölçme memuru, 9.800 tahmin memuru, 49.500 harman bekçisi bu iş için özellikle tahsis edilmiştir. Bunlara ödenen maaşlar dahil ilk yıl masrafları 20.7 milyon lira olmuştur. Yani vergi toplama maliyeti toplanan gelirin üçte birini oluşturmuştur (Kutay, 2003: 88).

Toprak Mahsulleri Vergisinden 1943 mahsul yılı için 120 milyon lira, 1944 mahsul yılı için 124 milyon lira, 1945 mahsul yılı için 75 milyon lira olmak 319 milyon liralık bir gelir beklenmiştir. Ancak 1943 yılı için 59.6 milyon lira, 1944 mali yılı için 47, 2 milyon lira 1945 yılı için 66.7 milyon lira olmak üzere toplamda 173,5 milyon liralık gelir elde edilmiştir. 1946 yılı için ise mali yılında ise 60 milyon liralık gelir elde edilmiştir. Hükümetin 1943 yılı için, bu vergiden 120 milyon TL gelir elde etmeyi amaçladığı düşünüldüğünde, Toprak Mahsulleri Vergisinin ilk yıl uygulamasından elde edilen gelir oldukça düşük kalmıştır (Başar, 1945/46:88-107). Bu nedenle mevcut kanunda birçok eksiklik bulunduğu gerekçesiyle 26.04.1944 tarih ve 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu kabul edilmiştir. 4553 sayılı yeni Kanun matrahın tayini, verginin tarh ve tahsili konularında önemli değişiklikler getirmiş, vergi oranını da yeniden tespit etmiştir. Bu Kanun'un gerekçesinde 4429 sayılı Kanun'la beklenen verimin alınamadığı dolayısıyla yeni düzenlemelere gidilme ihtiyacı duyulduğu vurgulanmıştır (Akman ve Akman, 2011: 83). Bu kanun tasarısında yer alan mevcut uygulamanın aksayan yönleri şöyle özetlenebilir (Kutay, 2003: 69):

1. Ölçü ve tahmin memurluğu görevini yapacak nitelikte ve ihtiyacı karşılayacak miktarda memur bulunmaması,
2. Köy harmanlarının geniş ve dağınık bir sahada olması ve harman yerlerinin seçiminde çiftçi serbest bırakılması ile geniş ve dağınık sahalarda mahsulün kontrolünde zorluklar görülmesi,
3. Hububattan vergi ve devlet alımları olarak devlet hesabına alınan miktarın yüzde 50 oranına kadar yükselmesi nedeniyle kaçakçılık eğilimlerinin artması ve ölçü işiyle görevlendirilen memurların vazifelerini hakkıyla yapmaması. Yeni kanunun getirdiği en önemli yenilik, mahsulün miktarını belirlemede kullanılan yöntemin değişmesiydi. Önceki kanunda; şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi vergi matrahının belirlenmesinde yetkili kılınmıştı. Maliye vekaleti tarafından görevlendirilen bu kurum, kişi ve kurullar mahsul türüne göre belirlenen zamanlarda, mahalle ve köylerdeki tarım arazileriyle, bunlardan alınması beklenen mahsul miktarı hakkında, çiftçilerin veya onların adına hareket edenlerin beyanı doğrultusunda derledikleri bilgileri hazırlık cetvellerine kaydetmekle mükellefi. Belediyeler,

muhtar ve ihtiyar meclisleri çiftçilerin tarım arazileri hakkındaki beyanlarının doğruluğunu araştırmaya, beyanda bulunmayan yerleri cetvelde göstermeye mecburdular. Yürürlükten kalkan kanuna göre mısır ve çeltik dışında kalan hububat ölçme usulüyle diğer ürünler çiftçilerin kontrole tabi tutulacak beyanları doğrultusunda tespit ediliyordu.

Yeni kanunla vergiye tabi mahsullün miktarı her şehir, kasaba, köy veya çiftlik bir birlik kabul edilerek her birlik için ayrı ayrı tahmin olunacaktı. Birliklerin bir mümessili olacaktı ve bu kişi birliği temsil edecekti. 4429 sayılı kanun uygulamada geçici memurlara dayanırken, yeni kanun masrafları en aza indirmeyi amaçladığından mümkün olduğunca az sayıda geçici memur kullanmayı hedeflenmişti. Bu sayede 1943 yılında 20.7 milyon lira olan masraflar, 1944 yılında 11.2 milyona 1945 yılında da 7 milyona gerilemiştir. Tahmin işleri için ise her vilayet ve kaza merkezinde bir tahmin komisyonu kurulacak ve bu komisyonlara vali ve kaymakamlar başkanlık edecek ve üçü memur, üçü de vilayet, belediye ve ziraat erbabını temsil eden altı üyesi bulunacaktı (Kutay, 2008: 75).

4429 sayılı kanunda vergisi aynen alınacak ürün grubuna giren kuru üzüm, kuru incir, fındık ve antepfıstığının 4553 sayılı yeni kanunda vergisinin nakden alınmasına karar verilmiştir. Diğer ürünlerin vergilendirilmesi aynen önceki kanunda olduğu şekilde devam ettirilmiştir. (Özer, 2011: 229).

Yeni uygulama ile vergi oranı da değiştirilmiş ve tüm mahsuller için %10 olarak belirlenmiştir. Bu uygulamada en çok tepki alan konu olan vergi oranının yükseltilmesinin bir fayda sağlamayacağı aksine vergi kaçakçılığına sürükleyeceği üzerinde durulmasına karşın kanun bu şekilde kabul edilmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisinin, vergiye tabi nüfusun gelir farklılığı gözetilmeden, herkesten eşit oranda % 10 olarak toplanması verginin adaletine ilişkin soru işaretleri doğuruyordu (Çomaklı, 2012: 66).

Yeni kabul edilen kanunla yapılan değişikliklerden bir diğeri ise köy ambarlarına ürün teslim uygulamasına son verilmiş olmasıdır. Kanuna göre mükellefler aynen ödemekle yükümlü oldukları vergileri Tahmin Komisyonları'nın belirttiği tarihlerde teslim yerlerine kendi vasıtaları ile getirerek teslim etmeleri uygun görülmüştür. istihsal yerleri hakkında eksik beyanda bulunan mükelleflerin beyan haricinde kalan istihsal yerlerine düşen vergileri % 20'den % 50'ye çıkarılmıştır. Önceki kanunda kesinleştiği tarihi takip eden mali yıldan itibaren 5 sene zarfında tahsil edilmeyen vergilerin zaman aşımına uğrayacağı hükmü bu kanunda 3 yıla indirilmiştir (Şener, 2011: 229) Toprak Mahsulleri Vergisi ile çiftçinin ürününe devlet belirleyeceği fiyat üzerinden el koyma yetkisine sahip olmuş ve bu bedelde çoğu zaman piyasa

fiyatının altında olmuştur. Bu durum kendi öz tüketimi için üretim yapan çiftçinin aleyhine, büyük çaplı üretim yapan çiftçinin ise lehine olmuştur (Yıldırım, 2015: 109-110).

SONUÇ

II. Dünya Savaşı döneminde artan harcamalar için kaynak ihtiyacı ve tarım kesiminden elde edilen kazançların vergilendirilmesi amacıyla yürürlüğe giren toprak mahsulleri vergisinin küçük köylüye kendi ihtiyaçlarını, tohumluklarını ve hayvanlarının besinlerini ayırma fırsatı tanımadan tüm ürüne uygulanması, köylünün ihtiyaçları dışındaki hemen hemen bütün ürünü devlete vergi olarak vermesine neden olmuştur. Buna karşın birlikte büyük toprak sahiplerinin ise vergiyi ödedikten sonra ellerinde piyasaya sürebilecek çok miktarda ürün kalmaktaydı ki bu da köylüler içindeki sınıfsal farklılaşmaları derinleştirmiştir.

Vergi toplama, tahmin ve ölçme işleminde yapılan hatalar ile ürünlerin sevkiyatının düzenli olarak sağlanamaması gibi nedenlerle toprak mahsulleri vergisi uygulamasında başarılı olunamamıştır. Bunun yanı sıra vergi toplama için çalışan sayısının fazlalığı verginin önemli bir bölümünün de vergi toplama maliyetine gitmesine sebep olmuştur. Bu olumsuz unsurlardan dolayı, 1944 yılında toprak mahsulleri vergisinde değişikliklere gidilerek 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu kabul edilmiştir. Ancak bu kanunda özellikle vergi miktarında yapılan %2’lik artış tepkilere neden olmuştur. 1943-46 arası yürürlükte kaldığı süre içinde tahsil edilen toprak mahsulleri vergisi toplamı 233.5 milyon TL. olmuştur. Verginin toplam maliyeti ise 38.9 milyon TL. yi bulmuştur (Bulutoğlu, 1976: 151-152). Türkiye ekonomisinde milli gelirin yaklaşık yarısını oluşturan tarım gelirlerinden üç senede toplanan vergi, 1943-1945 bütçe tahsilatının yüzde 8.5’ini oluşturmaktaydı (Başar, 1945/46: 88-109). Vergiden elde edilen gelirin beklenenden oldukça düşük kalması ve vergi toplama maliyetlerinin yüksekliği, bu vergiden verimli bir sonuç alınamadığını ortaya koymuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi üç mahsul yılı (1943,1944,1945) uygulandıktan sonra 23 Ocak 1946 tarih ve 4840 sayılı yasa ile yürürlükten kaldırılmıştır. 21 Mayıs 1947 yılında kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi artıklarının silinmesi hakkında kanun ile Toprak Mahsulleri Vergisinden henüz tahsil edilmemiş bulunan artıklar, her türlü cezaları ile birlikte silinmiştir.

KAYNAKÇA

AKMAN, Şefik Taylan ve AKMAN, İnci Solak; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi"; Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(2) 2011, ss.73–91

AYDIN, Mehmet Korkud; "Savaş Yıllarının Olağanüstü Bir Uygulaması: Toprak Mahsulleri

Vergisinin Hayata Geçirilmesi", Turkish Studies, Volume 12, Issue 26, 2017, ss.1-20.

BASKICI, Murat ; "Kitap İncelemesi", Murat Metinsoy (2007), İkinci Dünya Savaşında

Türkiye (Sosyal ve Gündelik Yaşam) , İstanbul Homer Kitabevi, 464 s, Ankara

Üniversitesi, SBF DERGİSİ (63 1), 2008

BAŞAR, Suat; “Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca” İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 7, Sayı 1, No: 1-4, yıl: 1945/1946.

BAŞDEMİR, Baykal; Osmanlı Vergi Sisteminde Öşür, Çağ Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2015.

BORATAV, Korkut; Türkiye İktisat Tarihi; 1908-2007, Ankara: İmge Kitabevi, 2010.

BORATAV, Korkut; Türkiye’de Devletçilik, Ankara: İmge Kitabevi, 2006.

BULUTOĞLU, Kenan; Türk Vergi Sistemi, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1976

ÇOMAKLI, Ş.Ertan, KOÇ, Fatih ve YILDIRIM, Kürşat Emrah; “Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi", Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 4, No 2, 2012: 61-70.

DEMİR İhsan Cemil, KAYA Pınar Bengi; “Çiftçilerin Vergi Algısı Ve Vergi Uyumu: Ampirik Bir Çalışma” AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt: 19, Sayı: 2, Yıl: Aralık 2017: 127-141

ERTAN, Mehmet; “Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi II. Aşar mıydı?", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 14, Yıl 14, Sayı 2, 2018 :239-255.

İNCİ, İbrahim; “1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler” SAÜ Fen Edebiyat Dergisi (2009-I): 109-130.

KUTAY, Rıza Acar; Toprak Mahsulleri Vergisi Ve İzmir Vilayeti’nde Uygulanması (1943-1946, Ege Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003.

OKÇUOĞLU, Gülsevin ve ÖNDER, İzzettin; "Aşarın kaldırılması", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Cilt: 45 - Sayı: 1-4.

ÖZER, Sevilay; II. Dünya Savaşı Yılları’nda Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi, Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 5, Yıl: 2011,ss. 215-234.

PAMUK, Ş. (1988); “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923–2000) içinde. Der. Pamuk Ş ve Toprak Z. İstanbul: Yurt Yayınları: 91-108.

ŞENER, Sefer; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (7) 2004 / 1 : 73-92.

YAVUZ, Edem; “Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu Ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tartışmaları: Erzincan Uygulamaları”;; Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,Yıl: 3, Sayı : 12, Haziran 2015: 161-180.

YILDIRIM, Cengizhan; 1923-1946 Döneminde Türkiye’de Uygulanan İktisat Politikalarının Kuşatıcı ve Dışlayıcı Kurumlar Çerçevesinde Analizi, Yıl: 20, Sayı: 80, Güz 2015: 85- 111.

4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 1943, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5423.pdf>.

KÜRESEL ISINMANIN TÜRKİYE SU YÖNETİMİ ÜZERİNE ETKİSİ

Kezban BÖYÜKYILMAZ

Bartın Üniversitesi İİBF SBKY Bölümü

Doktora Öğrencisi

Mesut KAYAER

ÖZET

Küresel ısınma ve onun etkisiyle gerçekleşen iklim değişikliği sonucunda tüm canlıların yaşam koşulları geri döndürülemez bir boyut kazanmaktadır. Bu boyutun Türkiye ve Dünya coğrafyasında anlaşılabilirliğinde suyun yönetiminin rolü artmaktadır. Su, hem insanlar hem de bütün canlılar ve ekolojik çevre için yaşamsal öneme sahiptir. Suyun yanlış kullanımı doğaya zarar verirken doğrudan su kaynakları üzerinden yapılan politikaların yetersiz olması ile beraber küresel ısınmanın da önemli bir faktör olduğu göz ardı edilmemelidir. Su kıtlığının görülme olasılığı da yüksek iken eldeki kaynakların sürdürülebilir ve ileriye dönük tasarruflu kullanımı oldukça önemlidir. Bu kaynakları olumsuz etkileyen etkenlerden biri olan küresel ısınma bağlamında Türkiye'deki su yönetiminin araştırılması amaçlanmıştır. Türkiye'de su ile ilgili kurulan kuruluşların kendilerine ait plan stratejileri ve uygulamaları bulunmakla beraber koordinasyonun yönetim bağlamında yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda katılımcılığın, paylaşımcılığın, sorumlüğün ve koordinasyonun bütünlüğü Türkiye'deki su yönetim anlayışının yeniden yapılanmasını etkilemektedir. Havza yönetimleri gibi atık su yönetimlerinin sistemleştirilmesi ve ileriye dönük kuraklık bölgelerinde ormanlaşmanın artırılması gerekmektedir. Ayrıca en büyük etkenlerden olan küresel ısınmaya neden olan fosil yakıt enerjilerinden süre içerisinde vazgeçilip alternatif enerji kaynakları kullanımı artırılmalıdır. Siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerin çok hızlı bir şekilde değişmesi, insan ve doğayı etkisi altına alması sonucunda toplumsal yaşam koşullarını da değişime ve dönüşüme zorlamaktadır. Söz konusu değişim, küresel ölçekte değişimi ve dönüşümü beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ana sorunsalını küresel ısınmanın Türkiye su yönetimine etkileri araştırılarak insanlara doğada konumlarını sürdürülebilmelerinde kolaylıklar sağlamaya çalışılacaktır. Çalışma, aynı zamanda Türkiye koşullarında azalan kaynakların sürdürülebilir, verimli ve tasarruflu kullanılmasının küresel ısınmanın etkilerinin azaltılmasında su yönetiminin öneminin elzem olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye ulusal eylem planlarında iklim değişikliği ile küresel mücadelede, iklim değişikliğini önlemek için uluslararası taraflarla iş birliği yapmak, tarafsız ve bilimsel bulgular sonucunda bütün dünya

ülkelerinin çalışmalarıyla sürdürülebilir kalkınma politikalarını ortak sorumluluklar ve Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullara uygun olarak politikalar üretmek ve hayata geçirmek zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Isınma, Su Yönetimi, Sürdürülebilir Kalkınma

ABSTRACT

As a result of the climate change caused by global warming and global warming, the living conditions of all living beings are irreversible. It's size, and increasing the role of Turkey in the management of water in the understanding of world geography. Water is vital for both humans and all living things and the ecological environment. Misuse of water damages nature. It should not be ignored that global warming is an important factor with the insufficiency of policies made directly from water resources. While the probability of water scarcity is high, it is important to use sustainable and forward-looking resources. These resources in the context of global warming, which is one of the factors that negatively affect water management in Turkey is investigated. But found their own strategies and implementation plans of organizations established in Turkey together with the water needs to be done in the context of governance coordination. Systematization of waste water management, such as watershed management, and forestation in the regions of drought should be increased. In addition, the use of alternative energy sources should be increased in time due to fossil fuel energies which cause global warming. The study also diminishing resources in sustainable conditions in Turkey, efficient and economical reveals the importance of water management is essential in reducing the effects of global warming for use.

Key Words: Global Warming, Water Management, Turkey

GİRİŞ

Dünyadaki yaşamın varlığı suya bağlıdır. Susuz bir hayatın var olabilmesi düşünülemez. Su, bütün canlı organizmaların yaşamlarını sürdürebilmesinde hayati öneme sahiptir. Suyun yaşamsal bir öneme sahip olduğunu tarihsel bir süreç içerisinde insanların yaşam alanlarını akarsu, göl ve deniz gibi su kenarlarına yapmasından anlaşılmaktadır. Yaşam için elzem olan su kaynakları sürdürülebilir kalkınma sayesinde uzun süreli korunabilir. İnsanlar suya olan ihtiyaçlarını yer altı su kaynakları ve yüzeysel sulardan karşılamaktadırlar. Yağışlar sayesinde insanlar tatlı suyu elde edebilmektedirler. Bunun için su kaynaklarının etkin yönetimi zorunluluktur. Bu kaynakların kullanımı ve korunması yerel ve bölgeselin çok ötesinde artık tamamen küresel etkilere ve etkilenmelere neden olmaktadır.

Küreselleşme, sınır ötesi faaliyetlerin artması, iletişim ve etkileşimin kolaylaşması sonucunda kültürlerin, ürünlerin, düşüncelerin alışverişi ile beraber ortaya çıkan uluslararası alanda birleşme ve bütünleşme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu iletişim ve etkileşim nedeniyle dünyadaki ekonomik gelişmelerin hızlı ve değişken olması belirsiz bir durumu ortaya koymaktadır. Bu değişim insanları etkilediği gibi işletmeleri de etkilemektedir. Bu değişimler yeni fırsatları oluşturduğu gibi yeni riskleri de beraberinde getirir. Türkiye'nin iklim değişikliği ile ilgili küresel mücadeledeki amacı, uluslararası taraflarla iş birliği içerisinde, bilimsel bulgular ışığında, kalkınma politikalarına uygun olarak tarafsız ve küresel çabalarla kendine özgü prensipleri ve özel şartları çerçevesinde katılımı gerçekleştirmektir (3. İDEP, 2011: 65). Dünyada kişi başına düşen su kullanımı ortalama 800 m³'tür. Dünya nüfusunun yaklaşık % 20 'sine tekabül eden 1,4 milyar insan yeterli içme suyundan mahrumdur. 2,3 milyar kişi ise sağlıklı suya özlem duymaktadır. Ayrıca, 2050'de su sıkıntısı yaşayan ülkelerin sayısı 54'e ulaşacak, böyle giderse bu şartlarda yaşayan insanların sayısı 3,76 milyara ulaşacaktır. 2050'de ise 9,4 milyar olması beklenen dünya nüfusunun %40'ının su sıkıntısı çekeceği beklenmektedir (www.isu.gov.tr). Dolayısıyla suyun yaşamsal önemi bu kadar ortada iken ve suyun kıtlığının olasılığı yüksek iken eldeki kaynakların sürdürülebilir ve ileriye dönük tasarruflu kullanımı oldukça önemlidir. Bu aşamada Türkiye Cumhuriyeti olarak son yıllarda küresel ısınmanın da etkileri ile beraber ülkemizde suyun miktarı, geleceği, kaynakları küreselleşme bağlamında küresel ısınmanın da etkilerini içine alan suyun yönetim organizasyonunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Küreselleşme ve Küresel Isınma

Küreselleşme 1980'li yıllardan itibaren dünyadaki pazar değişimleri endüstriyel gelişimlerin yaşanması ve üretim teknolojilerinin değişmesi ile rekabeti etkilemiştir. Bu durumda birçok firma çalışma şeklini değiştirmiş bazıları da dünya ekonomisinde söz sahibi olacak kadar büyüme gerçekleştirmiştir. Böylelikle tek amaçları kâr olan bu şirketler ülke menfaatlerini düşünmekten uzaklaşmışlar, aşırı üretime ulaşmak için farklı yerlerde yatırımlar yapmışlardır. Dolayısıyla da dünya ekonomisini temelden etkilemişlerdir (Eren, 2002 : 324). Sınırlı kaynaklardan sınırsız bir büyüme yarışına giren dünya ekonomisi doğal kaynakları aşırı kullanması nedeniyle dünyanın ısınmasına sanayinin artması ile sera gazı oluşumunun artmasına neden olarak canlılar açısından tehlike oluşturmaya başlamıştır. Bu durum da ilk önce su kaynaklarını olumsuz etkilemektedir. Bu esnada dünya nüfusunun artması ve bilinçsiz su tüketimi ile beraber su sorunları hızla artış göstermiştir (Kılıç, 2008: 161).

Evrenselleşme (benzeşme) ve yerelleşme (farklılaşma) süreci olarak küreselleşme iki ayrı sürece dönüşmektedir. Küreselleşmenin karşısında yerel olan çalışmalar zayıf kalmaktadır. Her ne kadar farklı durumlar gibi de olsa melezleşme olarak ta adlandırılan bu durum küresel değişimin hızını yakalayamayan yöresel çalışmalarla ilişkili olmak zorundadır (Kürkçü, 2013: 10). İklimsel değişikliklerin etkisi uzun dönemli olduğu için karşılaşılan sorunların farkına varılmasında da gecikmeler olması normal olduğu gibi sorunların da kısa sürede giderilmesi mümkün değildir. Bu durumda karar alıcıların gecikmesi gelecekteki sera gazı salınımı ile ortaya çıkan sorunları giderebilmek için eldeki imkanlar azalacaktır (Türkeş, Sümer, Çetiner, 2000: 5). Atmosferdeki sera gazı oranı tarım döneminden sonra sanayi döneminde bozulmalar göstermiştir. Atmosferdeki karbondioksitin daha çok birikmesi küresel ısınmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla küresel ısınmanın, ilk sorumlusu insanlardır. Orman alanlarını azaltarak ve fosil yakıt tüketimini artırarak karbondioksit oranındaki artış ve küresel ısınma tetiklenmiş olmaktadır (Özsoy, 2009: 50). İnsanların neden olduğu, atmosferdeki kirlilik düzeyinin artması sonucunda doğal sera etkisi kuvvetlenmektedir. Bu durum atmosferin alt bölümlerinde sıcaklığın artmasına neden olmakta ve buna küresel ısınma denilmektedir (DSİ:1). Küreselleşme hangi alanda olursa olsun ekonomi, bilim, sanat, ulusallığın ve yerelliğin önemini reddetmeden dünyaya açılmaktır. Kısaca yerel olanla küresel olanın mücadelesi sırasında birbirlerinden etkilenip dönüşüm yaşamalarıdır (Kürkçü, 2013: 9).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BM) tarafından yayımlanan bir bildirgeye göre, içme suyuna erişim ve temel sağlık hizmetleri temel bir insan hakkıdır; çünkü bu toplumun yaşam ve sağlık güvencesine cevap vermektedir. Ayrıca, herkes için su ve sanitasyonun mevcudiyetini ve sürdürülebilir yönetimini sağlama görevi, 2030 için kurulmuş olan sürdürülebilir kalkınmanın (TÜBİTAK MAM, 2016: 21) hedeflerinden biriydi. Bu hedefe bir yıldan fazla bir süre içinde ulaşmanın zorluğu, olağanüstü bir durum gerektirecektir (<http://8.worldwaterforum.org>). Sadece insanlara değil tüm çevre ve canlılara ait olan suyun daha fazla çıkarılıp şişelenmesi ortak kullanıma konu olan hizmetlerin özelleştirilmesi, suyu toplumun geniş kısımlarına ulaşılabilir olmaktan çıkarmakta dolayısıyla ülkemizde uygulanan kamu-özel ortaklık modellerinin artırılması doğru bir çözüm olmamaktadır (Güzelsarı, Tuluay, 2011: 81).

Su tüm canlılara aittir ve yaşamsal öneme sahiptir. Bu durumda amaç kar elde etmek olmamalıdır. Devletin amacının adil dağıtım ile birlikte eşitliği sağlaması ve doğayı da dikkate alması gerekmektedir ki bu bir özel şirketin birincil amacı olamaz. Tüm bunların yanında uzun vade de suyun miktarında, kirlenmesinde etkili olan durumların da kıtlığa yol açabileceği önceden hesaplanmalı ve ciddiye alınarak planlanmalıdır. Kıtlık olması ve artması durumunda

suyun fiyatının artması olası bir durumdur. Böylelikle suyun, ekonomik bir mal haline getirilmemesi gerekmektedir. Aksi takdirde daha büyük sorunlarla karşı karşıya kalmak kaçınılmaz olur (Akgün, 2011 : 161). Su, aynı zamanda insanlar için ve endüstri için doğrudan kullanılan bir ihtiyaç maddesidir. Yaşamın sürdürülebilmesi için bireyin yıllık 15 ton suya ihtiyacı vardır. Bu duruma endüstri ihtiyaçları için çeşitli oranlarda değişen su miktarı da eklenirse sanayinin hızla büyümesi ile suya olan ihtiyaç artacaktır (Eren, 2002: 130-133).

Su yönetimi sürekli değişkenlik içerisinde olan bir olgu olarak genellikle arza bağlı seçenekleri çalışan yöneticiler, talebe bağlı olarak değişen koşullarda da çalışmaya alışmaktadırlar. Dolayısıyla söz konusu yöneticiler, gelecek yıllarda olabilecek muhtemel iklim değişikliklerine hazır olabileceklerdir (Şen, 2005: 19). O halde suyu kimin yönetmesi gerekir? Devlet özel sektör ayırımından çıkıp katılımcı bir çizgide çalışılmalıdır. Bu durumda en çok ihtiyacı sorumluluğu olan halk, suyun yönetiminde etkili olmalıdır. Bu durumda yerel yönetimler halkın içinden temsilcilerle bu sorunu yaşamsal çıkarlar gözeterek yönetmelidir (Akgün, 2011: 165). Devletin su sorununu özel sektöre devretmesi ile çıkan adil su dağıtımı ve fiyatlaması gibi durumların denetimi oldukça önemlidir. Dolayısıyla su, insan hakkıdır ve bu hakkı ilk gözetene de devlettir. Devletin görevlerinden olan su hakkını gözetme, tüm vatandaşlarına sağlıklı ve yeterli miktarda su teminini sağlamaktır. Ancak bu hakkın, özel sektöre devredilmesi durumunda ise sosyal adalete zarar verilmektedir. Su politikası belirlenirken insan hakkı, eşitlik ilkeleri dikkate alınarak oluşturulmalıdır (Kartal, 2009: 69).

Su rezervlerinin arzını artırırken diğer yandan da talebinin azaltılmasına dönük çalışmaların tüm dünyada yapılabilmesi, teknolojinin gelişmesi ve kredi olanakları ile beraber alınabilecek önlemler su güvenliğini sağlamak adına önemlidir. Vatandaşların su tüketimi bilincinin oluşturulması kesinlikle önemli bir uygulamadır (Kılıç, 2008: 183). Küresel ısınmanın neden olduğu en önemli sorunlardan biri yağış düzensizlikleridir. Bu durum balıkçılık için kullanılan nehir ve göllerin kurumasına, suyun azalmasına, doğal kayıpların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durumun tersi olan aşırı yağışlarda, sellerde de balık stoklarında kayıplar olabilmektedir. Örneğin suyun sıcaklığı, sürü halinde yaşayan hamsi balıklarının yaşamını da etkilemektedir. Kar yağmaması ve suyun sıcaklığının 16-17 derecelere düşmemesi nedeniyle denizlere hamsilerin gelmesi gecikmekte ve hamsi sürüsü oluşmamaktadır (Sağlam, Düzgüneş, Balık, 2008: 63).

Küresel Isınma ve Türkiye de Su Yönetimi

Türkiye genel olarak Akdeniz iklimi etkilerini yaşamakla birlikte başka iklim tiplerini de yaşamakta olan bir ülkedir. Bu iklim yapısı karmaşık olmakla beraber jeostratejik konumu sebebiyle bütün hava kütlelerinden etkilenen Türkiye küresel ısınmadan da önemli ölçüde etkilenmektedir (Hekimoğlu, Altindeğer, 2008: 3). Türkiye'de coğrafi konum itibariyle iklim yapısında değişiklikler küresel ısınma ile beraber daha çok artacaktır. Türkiye'nin bir yarımada olması ve su ile çevrili olması dolayısıyla bölgelere göre değişiklik gösteren farklı oranlarda etkileneme kaçınılmazdır. Bu durumda, yarı kurak denilebilecek iç Anadolu'nun ve yarı nemli Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nin daha çok etkilenmesi beklenmektedir (3.İUSF, 2014:34-35). Türkiye'nin de ileriki yıllarda iklim değişikliği etkileri, yağış azalması, su kaynaklarının düzgün olmayan dağılımı gibi nedenlerle su stresi yaşama olasılığı yüksektir.

Avrupa Çevre ajansı tarafından yapılan tahminlere göre 2030 yılından sonra Türkiye'nin orta ve batı bölgelerinde %40 su stresi yaşanacağı tahmin edilmektedir. Doğu ve Güneydoğu bölgeleri için ise bu oran %20-30 aralığındadır. Bu durumda 2030 yılına kadar yaklaşık üç kat artış öngörülmektedir (TUBİTAK MAM, 2016: 22). Türkiye'de iklim değişikliğine neden olabilecek sorunlar: Kuraklık, seller ve deniz suyu seviyesinin yükselmesi gibi başlıklar altında incelenebilir. İçme, sulama ve kullanma suyunun kalitesi sanayi atıkları ve kirlenme dolayısıyla giderek düşmektedir. İklim değişimi ile birlikte yağışların olduğu yerler ile su ihtiyacının olduğu yerler arasında da uzaklığın olması ayrı bir sorunu teşkil etmektedir (Kadıoğlu, 2008: 7).Politik yaklaşımlara bakıldığında genellikle özelleştirmeler ön plana çıkmaktadır. Su kaynaklarının yönetilmesinde havza yönetimi temelli olan ve devletin sorumluluklarını özel sektöre devredilmeye çalışılması suyun maliyeti için piyasa fiyatlanması planlanmaktadır (Özsoy, 2009: 166). Özel sektörün hizmetleri kısmen de olsa devir almaya başlaması ile birlikte hizmette sorunlar yaşanmış ve fiyatlar yükselmiştir. Hizmetlerin yerine getirilmesindeki sorumlu şirket veya taşeronların görevlerini tam olarak yapamamış olmaları hem kâr amaçlı olmaları hem de kendi teknik çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu görevi yapan birçok şirket çok zengin olduğu gibi sadece toplumun zengin kısmı da suya kolay erişmiş olup fakir kesimin suya ulaşma sorunlarının artırmıştır (Özsoy, 2009: 183).

2011 yılında Türkiye'de sürdürülebilir su yönetimi ve politikaları yönetimi için SUEN (Su Enstitüsü) kurulmuştur. SUEN Orman ve Su işleri Bakanlığı'na bağlıdır. Bu kurum, kamu ve tüzel kişiliği olan özel bütçeli bir kurumdur.Ulusal ve uluslararası kurumlarla iş birliği içinde olup sürdürülebilir enerjiyle yerel ve küresel su sorunlarının çözümü konusunda çalışmalar yapmaktadır.

Su potansiyeli açısından bir bölgenin iklimi ve yağış miktarı önemlidir. İklim ve yağış miktarındaki değişimler su potansiyelini birebir etkiler. İklim değişiklikleri yağışları dünya genelinde etkilemektedir. Mevsime uygun olmayan yağışlar iklim için istikrarsızlık olarak adlandırılır. Bu durum tarım sektörü için önemli riskler taşımaktadır. Örnek olarak kar yağışının azalması yaz aylarında sellerin görülmesi önemli iklim değişiklikleridir. Bu kadarla kalmayan su sorunu, içme suları dahil enerjiyi, su kaynaklarının planlaması vb. durumları da çok yakından etkilemektedir (Çakmak, Gökalp, 2011: 94). İklim değişikliklerinin sonuçlarından daha az etkilenmek için değişikliğe adapte olunmalıdır. Adapte olabilmek için teknolojiyi iyi kullanmak, taşkına dayanabilen evler inşa etmek, kuraklık esnasında su kullanımını azaltabilmek gibi önlemler kişisel seviyelerde yapılabilecek önlemlerdir. Bunun dışında etkin su yönetimi, risk yönetimi, sigorta seçenekleri ve biyo çeşitliliği korumak gibi stratejileri kullanmak için bilgi toplama ve analizini yapmak hassaslık ve adaptasyon etkilerinin raporlanması gibi çalışmaları planlamak gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye gibi gelişen bir ülkenin gerekli finansman desteği ile birlikte çevre dostu teknoloji ve bilgi transferi kullanarak bilinçli çalışmalar yürütmesi su yönetimi açısından önem arz etmektedir (Özdemir, Yazıcı, Yağımlı, Pılgır, 2009: 5).

Küresel ısınmanın etkilerinden bir diğeri olan kuşakların yukarıya kaymasından dolayı Türkiye daha sıcak ve kurak iklim koşullarına gireceği beklenmektedir. Dolayısıyla Türkiye bu durumda İçme ve kullanma sularında büyük sorunlar yaşayacaktır. Deniz ekosistemi olumsuz etkilenebilir, çığlar, seller, daha fazla oluşabilir. Tarımsal üretim sistemleri değişebilir, sıcaklık insan ve hayvan sağlığını olumsuz etkileyebilir (Hekimoğlu, Altindeğer, 2008: 9). Bu bağlamda ekosistemde yer alan bütün canlı organizmaların yaşam alanları tehdit altına girecek ve tüm besin zinciri bu durumdan etkilenecektir.

Son yıllarda maden araması ve yıkanmasında kullanılan su oranının artması küresel sıcaklıkların artması ile beraber su kaynağı açısından daha fakir olan Türkiye'nin Avrupa'nın biraz daha gerisine düşmesine neden olmaktadır. Ancak, Türkiye'nin hala Ortadoğu'dan su kaynağı miktarında daha iyi olduğu söylenebilir. Türkiye nüfusunun %25 gibi büyük bir oranını oluşturan kesimine içme suyu şebekesi ile su verilememektedir. Her ne şekilde olursa olsun yeraltı ve yer üstü su kaynaklarının kirlenmesini ve azalmasını önleyici tedbirlerin bulunması gerekmektedir (Yılmaz, 2015: 67).

Türkiye'deki sera gazı salınımı artışı yıllar itibari ile sadece 2001 krizinin yaşandığı yıl sanayi çalışmalarının azalması nedeniyle yavaşlamış ve sonrasında tekrar artışa geçmiştir. Daha sonrasında 2005 yılı itibari ile tarımsal sektörde sera gazı salınımının sabit kaldığı; enerji tüketimi, endüstriyel çalışmaların etkisi ile artışlar görüldüğü söylenebilir. Tüm bu nedenlerden dolayı 2001-2023 ulusal eylem planında aşağıdaki bazı amaçların gerçekleştirilmesi için planlamalar yapılmıştır. Bunlar: Su kaynakları yönetiminin iklim değişikliği ile bütünleşmesinin sağlanması, kapasitelerin kurumlar arası iş birliği ile güçlendirilmesi, AR-Ge ve bilimsel çalışmaların artırılması, su havzalarındaki su kaynaklarının bütüncül yönetilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının planlanmasıdır (İDEP, 2011: 8). Küresel ısınma ve sera gazına neden olan antropojenik salınımların azaltılabilmesi için tüketim kalıplarına dikkat ederek sınırlı kaynakların kullanımı denetlenmelidir (Akalın, 2013: 29).

Suyun miktarının yanı sıra kimyasal kalitesi de oldukça önemlidir. Bu nedenle Türkiye komşu ülkelerle sorun yaşamamak adına kalite ölçümleri yaparak dünyadaki kirlilik standartlarına göre temiz bir su saldıgı konusunda ilgili çevreleri ikna etmiştir (Çakmak, 2012: 1034). Küresel ısınmanın sonuçlarından olan kuraklık, çölleşme ve su sorunu ilk dikkati çeken sorunlar olmakla beraber su kaynaklarının azalması daha çok ön plana çıkmıştır (Durkaya, Durkaya, 2018: 140).

Küresel ısınmanın ilk ve en etkili zararlarının tarım alanında ve su kaynakları üzerinde görülmesi tahmin edilmekte ve meydana gelecek sosyal ve ekonomik sorunlar önemli risk oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu durumdan tek başına çıkması mümkün olmayıp Akdeniz ülkeleri ile birlikte küresel sonuçlarının tüm ülkeler açısından dikkate alınması sağlamalıdır (Köse, 2018: 75). Türkiye su konusunda politika oluştururken sadece sorun yaşadığı kıyıdaş ülkeleri değil de daha geniş çevreyi ele alan Avrasya ve Türk cumhuriyetleri dahil büyük bir oluşum gerçekleştirmelidir (Karakılçık, 201: 84). Küresel ısınmaya yol açan faktörlerin kullanımının dönüşen koşullara uyum sağlanabilmesi açısından her ülke için adaptasyon kavramının benimsenmesi ve uygulamaya konulması sürecinin hızlandırılması gerekmektedir (Odabaş, 2018: 1573).

Dünyadaki örnekleri incelenerek Türkiye şartlarına en uygun olan kapsamlı bir su politikası yapılmalıdır. Bu durumda su yönetiminde, yasalara bağlı uzun dönemleri içeren yerel politikalar içinde olabilen sorun çözebilen bir politika olmalıdır (Aküzüm, Çakmak, Gökalp, 2010: 73). Bu durumda tüm paydaşların katılımının sağlandığı iyi bir yönetişimin sergilendiği su yönetiminin uygulanması Türkiye geleceğinin risk planlamasında yer almalıdır. Türkiye, hayati öneme sahip olan su yönetimi stratejisini kendi ülkesi içinde ve yakın komşuları ile beraber

uluslararası hukuk ve dengelere dikkat ederek ve özellikle de ahlaki duyarlılık içerisinde yapmalıdır (Kayaer, Çiftçi, 2018: 401). Küresel ısınma, bir bölgeyi değil tüm dünyayı ilgilendirmesi açısından iktisadi anlamda dışsallık sorunu olmaktan çıkmakta uluslararası iş birliğini zorunlu kılmaktadır (Engin, 2010: 79).

Göller bölgesinde ısınmaların daha çok olması nedeniyle Eğridir Gölü bölgesinde yapılan araştırmada 1975 -2015 yılları arasındaki sıcaklık ölçümlerinin verilerine dayanarak iklimin “step-nemli” arası iklim tipinden “step (yarı kurak)” iklim tipine doğru oluşan değişimler bulunmuştur. Dolayısıyla bölgedeki su kullanımı hem tarımsal hem içme suyu bağlamında tasarruflu kullanılması planlanmalıdır.(Aktaş, Kalyoncuoğlu, Kılıç, 2018: 237). Küresel ısınma nedeniyle deniz suyu seviyesindeki artış, tuzluluk oranında değişmelere yol açmakta, su kalitesinin azalması ile suyun hastalıklı olma olasılığının artması, büyük dalgalar, fırtına ve sellerden kaynaklanan bozulmalar nedeniyle su ürünlerinin olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır (Atar, Ataman, 2016: 20).

Uşak ilinde yapılan araştırmada son 80 yıl içerisinde ortalama sıcaklığın $0,8\text{ }^{\circ}\text{C}$ santigrat derece arttığı tespit edilmiştir (Kara, Şahin, Ay, 2009: 41). Sakarya bölgesi sıcaklık artışı son 80 yıl incelemeye alındığında ortalama yaklaşık $0,74$ derecelik artış gözlemlenmekte ileriki 30 yıllık tahminlerde bu sıcaklığın $1\text{ }^{\circ}\text{C}$ santigrat derecenin üstünde olması muhtemel gözükmektedir. Bu duruma paralel olarak yağışlardaki düşüş ortalaması da yaklaşık %14 civarında olması tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Sakarya Havzasından beslenen Ankara’nın ileriki yıllarda su ihtiyacı açısından sorun yaşaması kaçınılmazdır (Köle, Yiğitbaşıoğlu, 2013: 67).

Türkiye’de halihazırda var olan yerüstü ve yeraltı su potansiyeli yılda toplam 112 milyar m^3 ’tür. Toplam kullanılabilir su potansiyelinin ise 40 milyar m^3 ’ü (%36’sı) kullanılmaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için baraj ve göletlerin yapımına önem verilmesi gerekmektedir. Ancak baraj çevresine rüzgâr kırıcıların yerleştirilmesi, barajlardaki fazla suyun boşaltılmaması yerine yeraltına basılması ve kurak dönemde tekrar kullanılması, küçük yüzeye sahip barajların inşası, ince bir film tabakası oluşturulması gibi yapısal ve kimyasal önlemlerin alınması ile HES’lerdeki su buharlaşmasını önlemek için yöntemler, 2018 yılı Küçük Menderes su havzası kuraklık yönetim planında tartışılmıştır (Ormansu. gov. tr, 2008: 76-77). Orman bakanlığının Haziran 2016 da hazırladığı iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi projesinin raporundan bazı sonuçlara göre 2015-2100 arasında dönemsel olarak Türkiye genelinde yaklaşık 20 mm seviyelerinde yağış artışlarının yanı sıra, bölgesel olarak değişen seviyelerde, Türkiye geneli on yıllık ortalamalarda 30 mm ve daha fazla yağış azalmalarının meydana geleceğini işaret etmektedir.

Havzalarda yağış değişimleri incelendiğinde en fazla yağış değişimi, yıllık toplam yağışta Asi, Doğu Akdeniz, Batı Akdeniz ve Ceyhan Havzalarında görülmektedir. Türkiye iklim koşullarından kaynaklanan kar yağışlarının normal seyrinde devam etmesinden dolayı sera gazı salınımı, bölgenin doğal iklim koşullarının değişkenliğinin etkisiyle de hızla azalmıştır. Hidrolojik açıdan yağış tipinin kar şeklinde olması sıcaklıkların artmasıyla önem kazanmaktadır. Kar, bir su deposu işlevi görmektedir. Bahar ve yaz aylarında sıcaklıkların artmasıyla karlar eriyerek havzalara su girişi sağlamaktadır. Bu nedenle yüksek alanlardaki kar örtüsü bölgesel hidrolojik döngüde önemli bir role sahiptir. Toroslarda ve Doğu Anadolu'da kar örtüsünde azalmanın Fırat Dicle Havzası'ndaki hidrolojik döngüyü değiştireceği beklenmektedir (iklim. ormansu. gov. tr, 2016: 62-70).

Ayrıca, gündüz sıcaklıklarının yüksek olması sıcak hava dalgalarının yoğunluğunu artıracaktır. Gece sıcaklıklarının yüksek olması ise insan ve hayvanların yaşamlarını sınırlandıracak ve sıcak havanın yaratacağı zararların artmasına neden olacak ve gece ortamın soğutulması için gerekli olan enerji ihtiyacını artıracaktır. Beklenen yağış azalması ile beraber buharlaşmanın artması su kaynaklarında ve tarımsal sektörde stresi arttıracaktır (iklim. ormansu. gov. tr, 2016: 62-70). Bir iklim indisi olan ardışık kurak gün sayılarında ise tüm Türkiye genelinde bir artış beklenmektedir. Kış aylarında sıcaklıkların artması nedeniyle yağış tipinin kar'dan yağmura dönmesi ile karla örtülü alanlar azalmakta ve ilkbaharda karın erken erimesine neden olmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya dönük çalışmalar uyum çalışmaları olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmalar, iklim olaylarının (risklerinin) etkileriyle mücadele etmek, fayda sağlamak ve etkileri yönetebilmek amacıyla stratejilerin geliştirilmesi, uygulanması ve yürütülmesi sürecini kapsamaktadır (SUEN, 2017: 3).

Yağmur hasadı, yağmur suyunun toplanarak kullanılması anlamına gelmektedir. Yağmur sularının toplanarak kullanım amacına göre gerekli arıtmalardan geçirilerek ya da doğrudan yeniden kullanılması mümkündür. Az kirlenmiş evsel atık su, gri su (duşan, küvetten, lavabodan, mutfaktan, bulaşık ve çamaşır makinesinden gelen az kirlenmiş) olarak adlandırılmaktadır. 1 Yılda toplanabilecek su miktarı yağmur suyunda; 2385 m³/yıl, Gri suda; 12971 m³/yıldır. TOKİ konutları sakinlerinin zaman diliminde tasarruf edebileceği su miktarı yağmur suyunda 19 gün, gri suda 104 gündür. Sistemlerin yatırım ve işletme maliyetlerinin azalmasının yanı sıra teknik uygulanabilirliği çok daha kolay olacaktır (Silkin, 2017: 3).

Ulusal havza stratejisi, 25 nehir ve onun alt havzalarından Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınmasının parçalarındandır. Su ve diğer doğal kaynakların havza alanlarında yaşayan tüm canlıların yararına uyumlu korunması ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Başta 5018 sayılı

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve diğer sektörlerin stratejik planları ile daha birçok eylem ve uyum planlarına dayanılarak hazırlanmıştır. Türkiye'de 25 hidrolojik havza bulunmaktadır. Bu havzalardan toplam yıllık akış ortalama 186 milyar m³'tür. DSİ verilerine göre havzaların yaklaşık üçte biri, ülkenin doğusunda yer alan Fırat-Dicle havzasındadır. Doğu Karadeniz ve Doğu Akdeniz havzaları ile birlikte Kızılırmak ve Yeşilırmak havzaları en büyükleridir (UHYT, 2014:1).

Su ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından bazıları: DSİ, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, STK'lar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TUBİTAK, Yerel İdareler, Kalkınma Bakanlığı ve tüm bunların alt kuruluşları ile birlikte Türkiye su yönetimi planlanmakta ve uygulanmaktadır (UHYT, 2014:1-2).

Yasal ve kurumsal kapasitelerin güçlendirilmesi, HES yatırımlarının uygun değerlendirmelere dayalı olarak gerçekleştirilmesi, Havzaların biyolojik çeşitliliğinin korunması, havza yönetiminde doğal afetler ve zararlarına karşı önlem alınması, havza yönetiminde iklim değişikliğinin muhtemel etkilerinin ve bu etkilere uyumun dahil edilmesi, uyum ve mücadele mekanizmalarının geliştirilmesi havza yönetimindeki temel amaçlardan bazılarıdır (UHYT, 2014: 25). Tüm bunların dışında son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti olarak su yönetimi üzerine ilgili kurum kuruluşlar kendi görev alanları içinde değişik kararlar almaktadır. Bu kurumlardan biri de şüphesiz ormancılık ve su şurasıdır. 2. Ormancılık ve su şurasında alınan 51 karardan bazıları şöyledir:

- Su konusunda ulusal ve kurumsal düzeyde eğitim sağlamak.
- İklim değişikliğine uyumu havza bazında sektörel olarak ele almak.
- Nehir Havza Yönetim Planlarının diğer planlarla uyumunu sağlamak.
- Taşkın mevzuatı incelenerek, yetki-sorumluluk paylaşımını netleştirmek.
- İçme suyu ve sulama maksatlı barajlardaki kirliliğin kontrolü ve denetimi ile ilgili koordinasyon sağlamak.
- Havza esaslı su yönetimi için hukuki ve idari altyapıyı tamamlamak.
- Havza su yönetim planları hazırlanmak.
- Ülkemiz sularının miktar ve kalitesini izleyecek, denetleyecek ve gerektiğinde yaptırım uygulayacak "İzleme ve Denetim Genel Müdürlüğü" kurulmalı.
- Su tahsisleri Havza esaslı sektörleri dikkate alınarak yapılmak.
- Ulusal Su Planı ve Ulusal Su Güvenliği Planını hazırlanmak.
- Su verilerinin standardizasyonun sağlanması için gerekli hukuki altyapı oluşturmak.
- Ulusal Su Bilgi Sistemi (USBS)'nin sürekliliği ve hizmet etkinliği sağlanmak.

- Suyun etkin ve verimli kullanımı uygulamalarını desteklenmek.
- Belediyelerin su ve atık su hizmetlerinin görülmesinde maliyet etkin kamu özel sektör iş birliği modellerinin desteklenmesini sağlamak(OSŞK ,2017:1-21).

Havza yönetimlerinin başarılı olması stratejik ve uzun vadeli olmalarına bağlı olmakla birlikte yerel yönetimlerin havza yönetimleri ile iş birliği içerisinde olmaları önemlidir. Çünkü bir su havzasından faydalanan çok sayıda yerel yönetim bulunması ve vatandaşlara suyu bu yerel yönetimlerin dağıtarak ulaştırdığı düşünülürse koordinasyonun önemi büyüktür.

Türkiye'nin küresel ısınmadan etkileneceği kesin olmakla beraber su kaynakları üzerine meydana gelecek etkisini tartışmaları son yıllarda artık ölçülebilen bilimsel değerler üzerinden yapılabilmesi yönetimlerin planlarına ve hedeflerine de yol gösterebilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de küresel ısınmanın etkilerinin olumsuz yanlarının görülme olasılığı artık kamu kurumları tarafından kabul edilmekle kalmamış hazırlanan stratejik eylem planları ya da kurumların uygulama eylem planlarında da yer almıştır. Yapılan bu araştırmada da DSİ, SUEN vb. bazı kurumların raporları, ilgili kaynakçalarla tartışılarak kurumların Türkiye'nin su yönetimi üzerine etkileri bağlamında şu sonuçlara ulaşılmıştır.

DSİ ve SUEN ile birlikte havza yönetimleri her ilin kendi su işleri müdürlüklerinin kendi kurumsal planları, istatistikleri ve hedefleri olmakla beraber birbirleri ile olan etkileşimleri yönetim bağlamında daha bilimsel ve etkili olmalıdır. Özel sektör ve kamu sektörü büyük projelerde birlikte çalışması kabul edilebilir ancak suyun satışı tamamen devlete ait olup fiyatlamasının normal mallar gibi piyasa fiyatı yerine en düşük fiyattan ve en kaliteli su hizmeti verecek şekilde yapılmalıdır.

Sera gazı salınımına etki eden fosil yakıt tüketimi ve diğer etkenlerin süreç içerisinde azaltılması planlamalarının yapılarak proje halinde olup veya yeni uygulamalar olan alternatif enerji kaynaklarının çoğaltılması enerji harcaması yüksek olan sektörlerden başlayarak kullanımı sağlanmalıdır.

Yağmur suyu ve gri su projelerinde ülke olarak gelişmiş ülkelerden daha çok faydalanıp havza yönetimleri gibi atık su yönetimlerini devletin merkezden daha büyük projeler halinde yürüterek sistem kurmalı ve tasarruf yapmada önder olmalıdır. Böylece tasarruf sadece vatandaşın duyarlılığına değil sistemsal bir kolaylaştırmaya bağlanmalıdır ki sonuçları daha etkili olsun.

Tarım sulama miktarlarının planlanması yapılırken yağmur suyu ve taşkınlarla meydana gelen su fazlasını toprağın içerisine tekrar geri göndererek veya bu suların barajlara yönlendirilmesini yaparak barajdaki fazla suyun farklı yöntemlerle depolanması sağlamalıdır. Tüm bunların dışında ilgili birçok kurumun su kaynakları, baraj suyu buharlaşması, üzerine öneri ve projeleri olduğu bilinmektedir. Ancak maliyetleri nedeniyle uygulamaya geçirilemeyen bu projelere kaynak aktarılmasının yapılması sağlanmalıdır. İleriki yıllarda su kıtlığının görüleceği bölgeler tespit edilmiş ancak tedbirler genel olmakla beraber bölgesel çok uzun vadeli ormanlaşma, su kirlenmesini önleme ve büyük havzalar oluşturarak su sorunsalına daha bilimsel yaklaşılması gerekmektedir.

Göl ve akarsu kurumalarında sadece bir su kıtlığı değil bölgesel ekolojinin kaybı bilinçli olarak dikkate alınmalıdır. Göl ve akarsu kurumaları üzerine yapılan araştırmaların geleceğe dönük verdiği bulguları bilimsel anlamda kullanılıp sadece küresel ısınmanın nedeni olarak düşünmemeli ve bu durumda kamu yönetiminin ihlalleri samimiyet ile incelenip gerekli önlemlerin alınması ve uygulaması gerekmektedir.

Kaynakça

OSŞK, T.C Orman ve Su İşleri bakanlığı. (2017). 2. *ORMANCILIK VE SU ŞURASI*. Ankara: T.C Orman ve Su İşleri Bakanlığı.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu - Marmara Araştırma Merkezi (TÜBİTAK MAM) . (2016). *Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi*. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

(SUEN), Orman ve Su İşleri Bakanlığı Türkiye Su Enstitüsü. (27-29 Mayıs 2014). *Su Güvenliği ve Suyun Hukuki Yönleri*. İstanbul ISBN: 978-605-84840-0-9: SUEN.

İDEP 3 (2011).Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011–2023, Ankara

Akgün, İ. (2011) Yeni Bir Su Politikasına Doğru Türkiye’de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler,Sosyal Değişim Derneği, İstanbul.

Akalın, M. (2013). küresel ısınma ve İklim değişikliği Nedeniyle Oluşan Doğal felaketlerin İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl 6, Sayı 2, , 29-43*.

Aktaş, S., Y, K. Ü., & C, A. K. (2018). Eğridir Göl Havzası De Martonne Yönetimi İle Kuraklık Ai. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi , 6 (2), 229 – 238*.

Aküzüm, T., Belgin, Ç., & Zeki, G. (2010). Türkiye’de Su Kaynakları Yönetiminin Değerlendirilmesi. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi , 3 (1): 67-74, .*

- Engin, B. (2010). İklim Değişikliği İle Mücadelede Uluslararası İşbirliğinin Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi* , (2), 71-82 .
- Çakmak, B., & Zeki, G. (2011). İklim Değişikliği ve Etkin Su Kullanımı. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi* 4 (1): , 895.
- Çakmak, H. (2012). *Türk Dış Politikası*. Ankara: Barış Platin.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011–2023*. Ankara: İDEP Projesi Ekibi.
- Durkaya, B., Durkaya, A. (2018) Küresel Isınma Farkındalığı Bartın Üniversitesi Öğrencileri Örneği Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 20 (1): 128-144.
- Eren, E. (2002). *stratejik Yönetim ve İşletme politikası*. İstanbul: Beta.
- Güzelsarı Selime, T. F. (2011). Küresel Su Yönetimi ve suyun Ticarileştirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , Cilt / Volume: -1 Sayı / Issue: 22 .
- Atar, H.,H., Ataman, T. G. (2016). İklim Değişikliğinin Su Ürünleri Yetiştiriciliği Üzerindeki Etkileri. *Ankara Üniversitesi Ziraat Mühendisliği* , (63) 17-23.
- Kara, H., Şahin Dönmez, M., Ay,Ş. (2010). İklim Değişikliğinin Uşak'ta Tarım Ürünlerine Etkisi. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi* , 3 (1): 39-46, .
- Hekimoğlu, B., Altındeğer, M. (2008).T.C. Samsun Valiliği İl Tarım Müdürlüğü Küresel Isınma ve İklim Değişikliği,Samsun, Samsun İl Tarım Müdürlüğü Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şubesi Yayınıdır.
- Kadıoğlu, M. (2008, Mart 27-28). Küresel İklim Değişikliği ve Uyum Stratejiler, . *Kar Hidrolojisi Konferansı* , s. 69-94, .
- Karakılıç, Y. (2011). Küresel aktörlerin Su stratejileri ve Bölgesel Su Birliği Gerekliği . *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* , 74-90.
- Kartal,F. (2009) Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, S. (2008). Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su Yönetimi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , no:39 161-186.
- Köle, M., Yiğitbaşoğlu, H. (2013) Küresel İklim Değişikliğinin Ankara İli Ana Su Kaynaklarına Olası Etkisi, *Coğrafya Dergisi* Sayı 27, Sayfa 67-77.
- Köse, İ. (2018). İklim Değişikliği Müzakereleri;Türkiye'nin Paris Anlaşması'nı İmza Süreci. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* , Cilt:9, Sayı:1, 55-81 .

Kürkçü D.D. (2013)Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC April 2013 Volume 3 Issue 2.

Kayaer, M., Çiftçi, S. (2018). ‘Su Sorunu’ ve Türkiye'nin Tatlısu Potansiyeli Çerçevesinde Türkiye'nin Sınırtaşan Sularının Stratejik, Etik ve Hukuki Boyutlarının Değerlendirilmesi . *Pesra Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , Cilt:4, Sayı:3 386-405.

Odabaş, Z. Y. (2018). İklim Değişikliği ve Küresel Isınma: Çevre ve Afet Sosyolojileri Açısından Bir Değerlendirme . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 22(3): 1559-1575 .

Özdemir,D., Yazıcı, D.,Yağımlı, N., Pılgır, F. (2009) İklim Değişikliği Etkilerine Uyum (adaptasyon), Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Etüd ve Plan Dairesi Başkanlığı.

Özsoy, S. (2009) Su ve Yaşam: Suyun Toplumsal Önemi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Sağlam, N., D. E. (2008),). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği . *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi* , Cilt 25, Sayı (1): s. 89-94.

Şen, Z. (2005). İklim Değişikliği ve su Kaynakları Etkisi. *22 Mart Dünya Su Günü,"İklim Değişikliğinin Su Ve Enerji Kaynaklarımıza Etkisi"Paneli* (s. 1-27). İstanbul: Su Vakfı.

T.C Orman ve Su İşleri bakanlığı. (2014). *Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (2014-2023)* . Ankara: T.C Orman ve Su İşleri bakanlığı.

Türkeş, M. (2018). Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler . *Su Vakfı* , 26-38.

Türkeş, M, S. U. (2000). Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri. *Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları* (s. 1-17). Ankara: (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), 7-24, ÇKÖK Gn. Md.,.

Yılmaz, A. (2015). Küresel Isınmanın Dünya Su Rezervleri Üzerindeki Etkileri . *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi | Cilt:8 Sayı: , 63-73.*

DSİ Genel Müdürlüğü, Etüd ve Plan Dairesi Başkanlığı, İklim Değişikliği Birimi, dsi.gov.tr:14.12.2018 tarihinde erişildi.

<https://www.isu.gov.tr/icerik/detay.aspx?Id=335> 14.12.2018 tarihinde erişildi.

<http://8.worldwaterforum.org/en/people-discussions> 14.12.2018 tarihinde erişildi.

http://kuraklikyonetimi.ormansu.gov.tr/_engine/file.axd?file=/dokuman/KM_06/ 14. 12.2018 tarihinde erişildi.

[http://iklim.ormansu.gov.tr/ckfinder/userfiles/files/%C4%B0 iklim Nihai Rapor](http://iklim.ormansu.gov.tr/ckfinder/userfiles/files/%C4%B0%20iklim%20Nihai%20Rapor) 14.12.2018 tarihinde erişildi.

https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/ek2_ulusal_su_arge_yenilik_stratejisi.pdf 14.12.2018 tarihinde erişildi.

<https://www.isu.gov.tr/icerik/detay.aspx?Id=42> 14.12.2018 tarihinde erişildi.

KRİPTO PARA BITCOIN ALGISI: LİSANS ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet İlker AKBABA

Erzurum Teknik Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ÖZET

Teknoloji hızla hayatımızdaki birçok şeyi etkilemesine rağmen, yüzyıllardır bu değişimden etkilenmeyen araçlardan biri olan para, itibari değeri yanında dijitalleşmiştir. Dijital para biriminin ilk örneği olan Bitcoin geleceğe dair birçok şeyi de etkileyebilecek gibi gözükmemektedir. Bu çalışma ile lisans öğrencilerinin Bitcoin ile ilgili ne kadar bilgi sahibi olduğu, güvendiği, ileriye dönük tahminleri, alım-satım ve sahiplik oranları, yatırım aracı olma özelliği ve bunların demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmaya çalışılmıştır. Atatürk Üniversitesi ve Erzurum Teknik Üniversitesi bünyesindeki fakültelerin İktisat-İşletme, Mühendislik, Yönetim Bilişim Sistemleri, Bankacılık ve Finans bölümlerinde öğrenim gören 880 öğrenci ile yüz yüze anket yöntemiyle kapsamlı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Anketten elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bitcoin, Kripto para, Lisans, Öğrenci, Algi

Perception of Digital Money Bitcoin: A Research on Undergraduate Students

ABSTRACT

Although technology has influenced many things in our lives rapidly, money, which is one of the tools that has not been affected by this change for centuries, has been digitized along with its nominal value. Bitcoin, the first example of digital currency, seems to be able to influence many things about the future. The aim of this study is to determine how much knowledge the undergraduate students have about Bitcoin, how much they trust them, their prospective estimates, purchase-sell and ownership ratios, and whether they differ according to demographic characteristics.

A comprehensive survey was conducted with face-to-face survey method with 880 students in the departments of Economics-Management, Engineering, Management Information Systems, Banking and Finance of the faculties of Atatürk University and Erzurum Technical University. The data obtained from the questionnaire were analyzed.

Keywords: Bitcoin, Crypto-currency, Undergraduate, Students, Perception

1.GİRİŞ

Gerek teknolojinin getirdiği olanaklar, gerekse de değişen insan ihtiyaçları daha hızlı, güvenli, alternatif para birimleri oluşturmaya itmiştir. Günümüzde blok zincirleri teknolojisi adı verilen teknolojiler sayesinde insanlar, varlıklarını ve varlık transferlerini merkezi otoriteye ihtiyaç duymaksızın çok hızlı, şeffaf, herkesin görebileceği şekilde değiştirebilmekte ve koruyabilmektedirler. Bu teknolojik altyapıyı kullanarak oluşturulan paralara ise kripto para adı verilmektedir (Serçemeli, 2018: 35). Bitcoin (sıklıkla kullanılan kısaltması BTC), bugün sayıları bini aşan sanal para ya da kripto para olarak anılan para birimlerinin hayatımıza fiilen giren ilk örneğidir. Sanal para Avrupa Merkez Bankası tarafından “...geliştiricileri tarafından ihraç edilen (piyasaya sürülen) ve genellikle onlar tarafından kontrol edilen ve belirli sanal bir topluluğun üyeleri arasında kabul edilen ve kullanılan, düzenlenmeyen (regüle edilmeyen) bir dijital para çeşididir” şeklinde tanımlanmıştır (Dulupçu, Yiyit ve Genç, 2017: 2242). Bitcoin ilk olarak üretildiği yıl olan 2009 yılından bu yana sanal dünyada artan popülerliği sayesinde giderek daha fazla firma tarafından ödeme aracı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bitcoin ile reel dünyada yapılan ilk alışveriş 22 Mayıs 2010 tarihinde verilen bir pizza siparişi olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı yıl içerisinde MtGox ve Bitcoin Market gibi Bitcoin borsalarının açılmasını takiben PayPal, Microsoft, DELL, Expedia gibi büyük firmaların Bitcoin ile ödeme kabul etmeye başlamaları Bitcoin’in bilinirliğinin artmasında önemli rol oynamıştır (Koçoğlu vd., 2016: 80).

1. BITCOIN

2.1Bitcoin’in Tarihçesi

İlk sanal (kripto) para birimi; 2009’da Satoshi Nakamoto takma adı altında, bilinmeyen bir grup ya da kişi tarafından ortaya konan ve herkese açık ilk blockchain uygulaması olan Bitcoin’dir. Merkezi olmayan para birimi Bitcoin, tam da aracı kurumlara, bankalara ve merkez bankalarına, hatta hükümetlere güvenin azaldığı bir ortamda ortaya çıktı. Bitcoin, Satoshi Nakamoto takma adıyla, 2008 yılında yazılan “Bitcoin: Uçtan Uca Elektronik Ödeme Sistemi” isimli makaleyle dünyaya duyuruldu. Satoshi’nin getirdiği yenilik, dağıtık işlemci güçlerini kullanarak her 10 dakikada bir transfer işlemlerini onaylayan bir mekanizmayla, çifte harcamayı engellemiş olmasıdır. 2009 yılında çalışmaya başlayan Bitcoin ağının, şu anki toplam işlemci gücü, dünyanın en hızlı bilgisayarlarının gücünden fazladır. 1 Aralık 2016

itibarıyla, Bitcoin'in toplam pazar değeri yaklaşık 12 Milyar Amerikan Doları'dır. Bugüne kadar, transfer yapılan en büyük tutar 194.993 BTC'dir (yaklaşık 147 Milyon dolar). Bu işlem Kasım 2013'te hiç bir işlem masrafı alınmadan gerçekleştirilmiştir (Çarkacıoğlu, 2016: 14).

2010 yılından itibaren Bitcoin'in ödeme aracı olarak kullanılmasının iş dünyasında giderek artan oranda kabul görmeye başlamasıyla birlikte Bitcoin borsaları aracılığıyla oluşan Bitcoin'in diğer para birimleri karşısındaki değeri de çok büyük artış göstermiştir (Dulupçu, Yiyit ve Genç, 2017: 2243).

2.1.Bitcoin'in Avantajları

Bitcoin'in reel paralardan en belirgin üstünlüğü herhangi bir ülkenin merkez bankasına bağlı olmadığı için hiçbir ülkenin ekonomik durumundan etkilenmemesidir. Ayrıca kime ait olduğu bilinmediği ve bir merkezi otorite tarafından izlenip denetlenmediği için Bitcoin ile açılmış hesapların dondurulması, el konulması gibi bir tehditle karşılaşması da söz konusu değildir (27.04.2019, www.mahfiegilmez.com). Bitcoin'in sanal bir para birimi olmasından ve kendine özgü özelliklerinden kaynaklı birtakım avantajları aşağıda açıklanmıştır (Yardımcıoğlu ve Şerbetçi, 2018: 169-170).

Enflasyon: Denetlenemeyen bir para biriminde enflasyon neredeyse imkansızdır. Geleneksel bir para biriminde, merkezi bir yönetim otoritesi (örneğin merkez bankası) para birimi ihracının oranları üzerinde tam bir kontrole sahiptir. Bitcoin, üreticilerine ve destekçilerine göre merkez bankalarının tekelci arz ve yönetiminden kaynaklanan geleneksel para birimlerinin sınırlamalarının (enflasyon gibi) üstesinden gelmektedir. Fiyat istikrarını muhafaza etmek için ülke sınırları içinde takas edilen malların miktarı geleneksel para birimi oranı ile eşleşmelidir. Bitcoin ve kripto para gönderimini denetleyen merkezi idare gücü yoktur. Ama bütün nakit birimleri gibi Bitcoin'in kıymeti de hala bireylerin Bitcoin değiş tokuş işlemlerine ne kadar hevesli olduklarına bağlıdır.

Verginin olmaması ve daha az işlem bedeli: Bir merkezi güce bağlı olmaması ve kullanıcı gizliliği sebebiyle Bitcoin'i bir vergilendirme sistemine tabi alıkoymanın uygulanabilir bir yolu bulunmamaktadır. Geçmişte, Bitcoin ile neredeyse hiçbir bedel ödmeden anında işlem yapılmıştır. Şu an bile, Bitcoin işlem giderleri kredi kartı, paybal ve banka havalelerinden daha azdır. Ama daha az işlem bedeli yalnız kullanan kişi büyük bir uluslararası işlem yaptığı

zamanlarda yararlıdır. Bunun sebebi, yaklaşık işlem bedelinin çok düşük nakit aktarımlar ya da normal ev eşyalarına ödeme yapmak gibi satın alımlar için daha yüksek hale gelmesidir.

Şeffaflık: Bitcoin nakit arzı ile ilgili bütün verilerin doğrulanması ve kullanılmasına bütün kişiler şahsına ait blok zinciri üzerinden ulaşabilmektedir. Kriptografik olarak emniyetli olmasından dolayı şahıs ya da kurum Bitcoin protokolünü denetleyememektedir. Bu tamamen şeffaf ve öngörülebilir olduğundan Bitcoin'in emniyetli olmasını sağlamaktadır.

Kullanıcılar açısından riskin az oluşu: Bitcoin işlemleri geriye döndürülemez, emniyetlidir ve alıcının ciddi verilerini barındırmaktadır. Böylelikle Bitcoin kullanıcıları sahtekarlık kaynaklı kayıplardan muhafaza etmektedir. Satış yapanlar, kredi kartlarının geçerli olmadığı yeni piyasalara rahatça ulaşabilmektedirler. Bitcoin daha az bedel, daha büyük pazar ve daha az idari maliyet demektir.

Bitcoin'in Dezavantajları

Bitcoin'in sanal bir para birimi olmasından ve kendine özgü özelliklerinden dolayı birtakım dezavantajları vardır. Bunlar aşağıda açıklanmıştır (Yardımcıoğlu ve Şerbetçi, 2018: 170-171).

Yüksek enerji tüketimi: Bitcoin blok zinciri örgüde dağıtım yapılmış konsensüs temin etmek için proof of work sistemini kullanmaktadır. Proof of work'un işletilmesi için madencilik sürecini sybil ve çift gider gibi farklı güvenlik sorunlarına daha dirençli hale getirmesine rağmen aşırı fazla enerji ve programlama kaynağı kullanmaktadır. Bilhassa, Bitcoin işlem süreci visa kredi kartı kullanımından 5000 kat daha çok enerji tüketimi gerçekleştirmektedir. Bundan dolayı enerji tüketimini azaltacak yeni teknolojiler, Bitcoin için sürdürülebilir yaşam sağlamak için gerekmektedir.

Suç Kolaylaştırması: Bitcoin düzenince sağlanan büyük ölçüdeki anonimlik; bilişim suçlarının fidye yazılım, vergi kaçırma, kara para aklama benzeri türlü gayrikanunî çalışmalarda olmalarını kolaylaştırmaktadır.

Bitcoin cüzdanının kaybedilmesi: Bitcoin'i kullanan kişi Bitcoin cüzdanını kaybetme riski ile karşılaşabilir. Böylelikle Bitcoin kullanıcısı Bitcoin'lerini yitirebilir ve kurtarma şansı yoktur. Hard disk çökme durumuna gelirse veya virüs girerse cüzdan dosyası bozulur. Bu nakitler düzende sahihsiz olacaktır.

Fiyatlarda dalgalanma: Bitcoin'in kıymeti talebe bağlı olarak değişim göstermektedir. Fiyattaki bu devamlı değişme Bitcoin'i kullanan sitelerin, fiyatları devamlı olarak değiştirmesine neden olacaktır. Bu durum bir ürün için geri ödeme yapılırsa karışıklığa neden olacaktır. Bütün bunlar Bitcoin'in daha üstesinden gelemediği ciddi problemlerdir.

Farkındalık ve anlama eksikliği: Aslında birçok kişinin hala dijital para ve Bitcoin'den haberi yoktur. İnsanların hayatlarına entegre edebilmeleri için Bitcoin'e ilişkin bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Ağ oluşturma, Bitcoin konusunda bilgiyi yaymak için şarttır. Şirketler avantajlarından dolayı Bitcoin'e razı olmaktadır, ama liste fiziksel para birimlerine kıyasla küçüktür.

Güvenlik tehditleri: Bitcoin'lerin tümünün benzeşmeyen kimlikleri olduğundan dolayı sahtelerinin yapılması olasılığı bulunmadığı düşünülse de, değişim platformlarının ve cüzdanların güvenliği gibi para biriminin diğer yönleriyle ilgili birçok sorun bildirilmiştir. Bitcoin'in ana güvenlik noktası aynı paranın iki kez harcanmasını engellemektedir, oysa bir anahtarın gerçek sahibi işlemi imzalayıp imzalamadığını doğrulayamamaktadır. Bitcoin bankacılık sisteminin dışında olduğu ve herhangi bir merkezi otorite tarafından desteklenmediği için çoğunlukla kullanıcılar mevduat sigortası kapsamında olmadıkları için kayıplarını kurtaramamaktadırlar

3. YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışmada kripto para birimi olan Bitcoin hakkında öğrencilerin bilgi ve algılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan araştırmada, Twentify tarafından Ekim 2018 yılında yapılan "Türkiye'nin Sanal Cüzdanı" araştırmasında kullanılan sorular geliştirilerek oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Anketler, araştırma yapılan konu ile ilgili bilgisi daha fazla olacağı düşünülen İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi öğrencilerine uygulanmıştır. Örneklem Erzurum Teknik Üniversitesi İİBF İktisat ve İşletme'de, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi'nde; Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat, İşletme ve Yönetim Bilişim Sistemleri'nde, Mühendislik Fakültesi'nde ve Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi İşletme ve Bankacılık ve Finans'ta okuyan toplamda 880 öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde	Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	432	49,1	Yaş	Y kuşağı	314	35,7
	Erkek	448	50,9		Z kuşağı	565	64,3
	TOPLAM	880	100		TOPLAM	879	100
Bölüm	Bankacılık ve Finans	86	9,9	Sınıf	1. sınıf	146	16,7
	İktisat-İşletme	363	41,7		2. sınıf	213	24,3
	Mühendislik	237	27,2		3. sınıf	318	36,3
	Ybs	184	21,1		4. sınıf	198	22,6
	TOPLAM	870	100		TOPLAM	875	100

Katılımcıların demografik özelliklerine baktığımızda %50,9'u erkek, %49,1'i kadındır. Cevap veren öğrencilerin %41,7'si İktisat/İşletme, %27,2'si Mühendislik, %21,1'i Yönetim Bilişim Sistemleri ve %9,9'u Bankacılık ve Finans okumaktadır. Katılımcıların yaş grupları incelendiğinde %64,3'ünün Z, %35,7'sinin Y kuşağında yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların okudukları sınıflara göre dağılımları ise 1. sınıf %16,7, 2. sınıf %24,3, 3. sınıf %36,3 ve 4. sınıf %22,6 şeklindedir.

Tablo 2. Katılımcının Bitcoin Hakkındaki Bilgi Düzeyi

Bitcoin hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?	Frekans	Yüzde
Daha önce hiç duymadım	147	16,9
Adını duydum fakat bilgi sahibi değilim	208	23,9
Biraz bilgim var	437	50,2
Oldukça bilgiliyim	78	9,0

Tablo 2'ye bakıldığında Bitcoin'i daha önce hiç duymadığını söyleyenlerinin oranının %16,9 olduğu görülecektir. Bitcoin'i daha önce duyanların fakat bilgi sahibi olmayanların oranı %23,9 ve bilgisi olanların (az veya çok) oranı ise 59,2'dir.

Tablo 3. Bitcoin Alım/Satımı İle İlgili Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzdeleri

	Evet		Hayır	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Bitcoin alım/satımı yaptım.	39	4,4	841	95,6
Şu an Bitcoin'e sahibim.	20	2,3	860	97,7
Önümüzdeki 5 yıl içinde Bitcoin almayı düşünüyorum.	187	21,3	668	78,1

Tablo 2'den görüleceği üzere Bitcoin'i hiç duymadığını belirten %16,9'luk kısmın dışında kalan %83,1'lik kısım Bitcoin'i duymuş, az veya çok bilgili olmasına karşın alım/satım yapanların oranı %4,4 ile çok küçük bir azınlıktır. Bunların da yaklaşık yarısı şu an Bitcoin'e

sahip olduğunu belirtmiştir. Önümüzdeki 5 yıl içinde Bitcoin almayı düşündüğünü belirtenlerin oranı ise %21,3'tür.

Tablo 4. Hediye Edilecek Bitcoin'i Katılımcının Nasıl Değerlendireceği

	Saklarım		Satarım		Onunla bir şey satın alırım	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Biri sana Bitcoin hediye etse onunla ne yaparsın?	351	42,0	282	33,8	202	24,2

Öğrencilere sorulan “Biri sana Bitcoin hediye etse onunla ne yaparsın?” sorusuna yarıya yakını (%42) saklayacağını belirtmiştir. %33,8'lik az bir kısmın satacağını belirtmesi, aslında Bitcoin'in gelecekte yüksek bir değer kazanacağına dair bir inanç içinde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5. Bitcoin İle İlgili İfadelere Verilen Yanıtların Ortalaması

İfade	Ortalama
Bitcoin'in finans dünyası adına pozitif bir teknoloji olduğunu düşünüyorum.	3,12
Bitcoin'in değerini anlayamıyorum çünkü elle tutulabilir bir şey değil.	2,77
Önümüzdeki 5 yıl içerisinde Bitcoin'in değerinin artacağını düşünüyorum.	3,05
Önümüzdeki 5 yıl içerisinde Bitcoin'in daha fazla ve sık kullanılacağını düşünüyorum.	3,16
Bitcoin'in bir balon olduğunu ve patlayacağını düşünüyorum.	2,84
Bitcoin bana güven veriyor.	2,57
İleriki dönemde Bitcoin ile alışveriş yapılacağını düşünüyorum.	3,01

Verilen cevapların 1 ve 5 arasında ortalamasını değerlendirdiğimizde 3'ün biraz üstünde veya altında değerler görüyoruz. Bu da nötre yakın görüş bildirmektedir. Ortalaması 3'ün üzerinde olan “Bitcoin'in finans dünyası adına pozitif bir teknoloji olduğunu düşünüyorum.”, “Önümüzdeki 5 yıl içerisinde Bitcoin'in değerinin artacağını düşünüyorum.”, “Önümüzdeki 5 yıl içerisinde Bitcoin'in daha fazla ve sık kullanılacağını düşünüyorum.” ve “İleriki dönemde Bitcoin ile alışveriş yapılacağını düşünüyorum.” ifadelerine öğrencilerin nötre yakın pozitif duruş sergilediği görülmektedir.

“Bitcoin'in değerini anlayamıyorum çünkü elle tutulabilir bir şey değil.”, “Bitcoin'in bir balon olduğunu ve patlayacağını düşünüyorum.” ve “Bitcoin bana güven veriyor.” ifadelerine öğrencilerin nötre yakın negatif duruş sergilediği görülmektedir.

Tablo 6. Katılımcının Yatırım Tercih Sırası

Yatırım Türü	Tercih Sırası
Altın	1
Döviz	2
Gayrimenkul	3

Öğrencilere “Elinde 10.000 TL olsa yatırım yapmadaki tercih sıran ne olurdu?” diye sorduğumuzda ilk sırada tercih edilen yatırım aracı altın oldu. Diğerlerine göre piyasa değişkenliğinden daha az etkilenen ve halk tarafından yıllardır en güvenilir yatırım araçlarından biri görülen altın öğrenciler arasında da ilk sırada yer alıyor. Altını takiben sırasıyla döviz ve gayrimenkul gelirken Bitcoin 6. ve son sırada yer almıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışma ile, iktisadi ve idari bilimler ve mühendislik fakültelerinde okuyan öğrencilerin kripto para türlerinden biri olan Bitcoin ile ilgili bilgi düzeylerinin ve algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla oluşturulan anket formu, kripto paralar henüz çok yeni bir teknoloji olduğundan bu konuda alanları ile ilgili olması sebebiyle diğer bölüm öğrencilerine göre daha bilgili olacakları düşünülen İİBF ve Mühendislik Fakültesi öğrencilerine uygulanmıştır. Bitcoin teknolojisinin öğrenciler arasındaki bilinirliği %83,1 ile büyük bir çoğunluktur. Fakat buna karşın alım/satım ve sahiplik oranları yok denecek kadar azdır. Bunda öğrencilerin yatırım düzeyinde gelirlerinin olmamasının etkili olabileceğini söyleyecek olsak da, kendilerine belirli miktarda para verilmesi halinde yatırım yapmadaki tercih sıralamalarının nasıl olacağı sorusuna verilen cevaplarda Bitcoin son sırada yer almıştır. Bu sonuçların sebebi olarak Bitcoin’e güven konusunda öğrencilerin görüşlerinin negatiften kararsızlığa/pozitifliğe henüz yeni geçiş aşamasında olması gösterilebilir. Zira önümüzdeki 5 yıl içinde Bitcoin ile daha fazla işlem yapılacağı ve Bitcoin’in değerinin artacağı görüşüne verilen cevapların ortalaması kararsızlıktan çıkmış, katılma derecesine geçiş yapmıştır.

KAYNAKÇA

ÇARKACIOĞLU, A. (2016). “KRİPTO PARA BITCOIN”, Sermaye Piyasası Kurumu Araştırma Raporu. Retrieved from <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/1130>

DULUPÇU, M. A., YİYİT, M., ve GENÇ, A. G. (2017). “DİJİTAL EKONOMİNİN YÜKSELEN YÜZÜ: BITCOIN’İN DEĞERİ İLE BİLİNİRLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22, 2241-2258.

<https://www.mahfiegilmez.com/2017/06/cryptocurrency.html#more>, (27.04.2019).

KOÇOĞLU, Ş., ÇEVİK, Y., E., ve TANRIÖVEN, C., (2016). “BitcoIn Piyasalarının Etkinliği, Likiditesi ve Oynaklığı”, İşletme Araştırmaları Dergisi, 8(2), 77-97.

SERÇEMELİ, M. (2018). “KRİPTO PARA BİRİMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE VERGİLENDİRİLMESİ”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 639, 33-66.

YARDIMCIOĞLU, M., ŞERBETÇİ, G. (2018). “BITCOIN’İN YAPISI VE YASA DIŞI KULLANIMI”, Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (4), 165-190. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/farabi/issue/41933/466512>

EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK ERTELEME DAVRANIŞLARININ FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Serdar Yeşil

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Temel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Ü. Gürol Zırhhoğlu

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Eğitim Bilimleri Bölümü

ÖZET

İnsanlar gerek günlük hayatta gerekse akademik hayatlarında işlerini farklı nedenlerle erteleyebilmektedirler. Yapılan çalışmalarda erteleme davranışının nedenleri arasında en çok vurgulanan faktör “zaman yönetiminde başarısız olunması”dır. Ayrıca bireylerin yapacağı işe yoğunlaşma düzeyinin ve sorumluluk duygusunun zayıf olması, verimli çalışma alışkanlıklarına sahip olmaması erteleme eğiliminin diğer nedenlerini oluşturmaktadır. Akademik erteleme davranışının ortadan kaldırılabilmesi ya da asgari düzeye indirilebilmesi başarı açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun için de akademik ertelemenin nedenlerinin doğru bir şekilde tespit edilip önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Genel olarak bu araştırmada da bu konu ele alınmıştır. Eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının akademik işlerini erteleme davranışlarının nedenlerini belirlemek, bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu araştırma ilişkisel tarama modelinde yürütülen betimsel ve nicel bir çalışma özelliği taşımaktadır. 2018-2019 akademik yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesinin dokuz farklı bölümünde öğrenim gören 2037 öğrenci, araştırmanın çalışma evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, ilgili bölümlerden rastgele seçilmiş toplam 458 öğrenci oluşturmaktadır. Bu araştırmanın verileri, “Kişisel Bilgi Formu”, Rüştü Yeşil ve Enver Şahan tarafından hazırlanmış olan “Akademik İşleri Erteleme Nedenleri Ölçeği” ile toplanmıştır. Toplanan veriler üzerinde aritmetik ortalama, standart sapma, t testi, ANOVA, Tukey, Pearson’s korelasyon testleri yapılarak elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Öğretmen adaylarının akademik erteleme nedenlerini kendi üzerlerindeki etkisi ilişkin görüşleri “oldukça etkiler” yönündedir. Etki derecesini alt boyutlara göre değerlendirdiğimizde ise öğretmen adaylarının tüm alt boyutlarda genelde olduğu gibi “oldukça etkiler” yönünde bir görüşe sahip oldukları görülmüştür. Öğretmen adaylarının EYU, DOK, IOK, DI, AO alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı

görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre EYU, DOK, IOK ve AO alt boyutlarına ilişkin akademik erteleme puanlarının, öğretmen adaylarının okumakta oldukları bölümlere göre farklılaştığı görülmüştür. Ayrıca ANOVA testine göre EYU, DOK, IOK ve AO faktörlerinde farklılaşmanın anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Erteleme, akademik erteleme, eğitim fakültesi

1.GİRİŞ

İnsanlar gerek günlük hayatta gerekse akademik hayatlarında işlerini farklı nedenlerle erteleyebilmektedirler. Erteleme, “bu iş çok sıkıcı, şimdi uygun değilim, nasıl olsa daha sonra yaparım” gibi bazı mazeretler öne sürerek istenmeyen herhangi bir iş ya da görevden kaçmak, bu iş veya görevi ötelemek için kullanılan bir yol olarak tanımlanabilir (Simpson & Pychyl; 2009). Erteleme davranışı verilecek kararları erteleme, bir işi daha sonra yapmak üzere öteleme, ertelemeye yönelik bir eğilim ya da bir kişisel özellik olarak tanımlanmaktadır (Milgram, Mey-Tal, & Levison, 1998; Milgram & Tenne, 2000). Erteleme kavramıyla ilişkili yapılan tanımların ortak noktası; planlılığı dolayısıyla da verimliliği olumsuz yönde etkileyen davranışları içermesidir.

Alan yazında genel erteleme davranışının yanı sıra sıklıkla ele alınan (Dewitte ve Schouwenburg, 2002; Solomon ve Rruthblum, 1984) erteleme türlerinden birinin de akademik işlerin ertelenmesi olduğu söylenebilir. Akademik erteleme, yapılması gereken akademik işlerin gelecekte yapılmak üzere ötelenmesi olarak tanımlanabilir (Lay, 1986). Diğer bir ifadeyle akademik erteleme davranışı, öğrencilerin akademik işleri zamanında yapma konusunda yaşadıkları önemli bir sorun olarak nitelenebilir (Kağan, 2010). Akademik erteleme öğrencilerin; ders çalışma, sınav hazırlığı, ödev yapma gibi akademik işleri yapmayı son ana bırakması gibi farklı şekillerde görülebilmektedir. Bu durum öğrencilerin başarısız olmalarına yol açabilmekte (Jackson, Weiss, Lundquist ve Hooper, 2001), ders bırakmadan okuldan atılmaya kadar (Wadkins, 1999) birçok olumsuz durumlara neden olabilmektedir. Ayrıca akademik ertelemenin bireylerde önemli problemlere yol açtığı farklı çalışmalarla tespit edilmiştir. Alanyazında konuyla ilgili yapılan çalışmalar, akademik ertelemenin öğrencilerin başarısını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır (Balkıs ve Duru, 2010; Yeşil ve Şahan, 2012; Uzun Özer, 2009; Wang ve Englander, 2010; Solomon ve Rothblum, 1984).

Yapılan çalışmalarda erteleme davranışının nedenleri arasında en çok vurgulanan faktör, zaman yönetiminde başarısız olunmasıdır (Balduf, 2009; Solomon ve Rothblum, 1984). Ayrıca bireylerin yapacağı işe yoğunlaşma düzeyinin ve sorumluluk duygusunun zayıf olması, verimli

çalışma alışkanlıklarına sahip olmaması erteleme eğiliminin diğer nedenlerini oluşturmaktadır (Balkıs, 2006).

Akademik erteleme davranışının nedenleri, sonuçları ya da yapısı gibi konularda yapılan çalışmaların farklı öğretim kademelerindeki öğrenci ve öğretmen/öğretim elemanları üzerinde yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede araştırmaya konu edilen kitlelerden birinin de üniversite öğrencileri olduğu söylenebilir (Dewitte ve Schouwenburg, 2002; Ferrari, O'Callaghan ve Newbegin, 2005; Karabıyık-Çeri, Çavuşoğlu ve Gürol; 2015; Klassen ve Kuzucu, 2009; Uzun Özer, 2009). Ellis ve Knaus (1977) üniversite öğrencilerinin yaklaşık olarak % 95'inin, Solomon ve Rothblum (1984) ise % 46'sının kendilerini erteleme davranışına sahip olarak algıladıklarını ortaya koymuşlardır.

Öğretmenlik, planlı programlı hareket etmeyi gerektiren bir meslektir. Bir diğer ifadeyle öğretmenlerin mesleğinde başarılı olabilmesinde, öğretim faaliyetlerini bir plan doğrultusunda gerçekleştirebilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının erteleme eğiliminin incelenmesi, bunun nedenlerinin tespit edilmesi, sorunun çözümüne yönelik eylemlerin gerçekleştirilmesine imkan sağlayabilecektir. Genel olarak bu araştırmada da bu konu ele alınmıştır. Eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının akademik işlerini erteleme davranışlarının nedenlerini belirlemek, bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

1.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı eğitim fakültesi öğrencilerinin akademik hayatlarıyla ilgili olan hususlarda erteleme nedenlerini tespit etmektir. Böylelikle, öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarına neden olan durumları düzenlemek yoluyla gerek akademik gerekse diğer alanlardaki başarılarını artırmaya dönük tedbirler alabilme konusunda zemin olabilecek bilimsel verilerin temin edilebileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede başlıca şu sorulara cevaplar aranmıştır:

Eğitim fakültesi öğrencilerinin;

- 1)Akademik işlerini erteleme nedenlerini ne düzeyde belirleyici olarak değerlendirmektedirler?
- 2)Eğitim fakültesi öğrencilerinin akademik işleri erteleme nedenlerine ilişkin değerlendirmeleri;

2.1. Genel akademik not ortalamalarına (GANO) göre farklılaşmakta mıdır?

2.2. Cinsiyetine göre akademik işlerini erteleme nedenleri farklılaşmakta mıdır?

2.3. Öğrenim gördükleri bölümlere göre farklılaşmakta mıdır?

2.4. Ebeveynlerinin eğitim düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

2.5. Öğrenimleri sırasında barındıkları yerlere göre farklılaşmakta mıdır?

2.6. Öğrencilerin kardeş sayıları ile akademik işleri erteleme nedenlerinden etkilenme düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

Bu araştırma ilişkisel tarama modelinde yürütülen betimsel ve nicel bir çalışma özelliği taşımaktadır. Nicel araştırmalar verilerin nicel özellik gösterdiği; betimsel araştırmalar ise var olan bir durumun betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır (Büyüköztürk ve ark., 2009). İlişkisel tarama modeli ise, iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2013). Bu araştırmada öğrencilerin akademik işlerini erteleme nedenlerine ilişkin değerlendirmelerinin farklı değişkenlere göre farklılaşma ve ilişki durumları nicel analiz tekniklerine uygun olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1. Çalışma Evreni ve Örneklem

2018-2019 akademik yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesinin dokuz farklı bölümünde öğrenim gören 2037 öğrenci, araştırmanın çalışma evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, ilgili bölümlerden rastgele seçilmiş toplam 458 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem grubu 296 erkek, 162 kadından oluşmaktadır. Örneklem grubun bölümlere göre dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo1. Örneklem Grubun cinsiyet ve Bölümlere Göre Dağılımı

Bölüm	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Okul Öncesi Öğretmenliği	54	37	91
Sınıf Öğretmenliği	43	17	60
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	33	15	48
Türkçe Öğretmenliği	24	16	40
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	47	21	68
Fen Bilgisi Öğretmenliği	42	10	52
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	24	18	42
Resim İş Öğretmenliği	16	17	33
Müzik Öğretmenliği	13	11	24
Toplam	296	162	458

2.2. Verilerin Toplanması

Bu araştırmanın verileri, “Kişisel Bilgi Formu”, Yeşil ve Şahan (2012) tarafından geliştirilen “Akademik İşleri Erteleme Nedenleri Ölçeği” ile toplanmıştır. Kişisel bilgi formu, araştırmanın bağımsız değişkenleriyle ilgili verileri toplamayı hedefleyen dokuz sorudan oluşmaktadır. Ölçek ise 6 alt boyuttan oluşan 43 adet maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinin her biri, “(0) etkilemez”, “(1) az etkiler”, (2) orta düzeyde etkiler”, “(3) oldukça etkiler” ve “(4) çok etkiler” seçeneklerini içermektedir. Ölçeğin orijinal formuna ilişkin elde edilmiş olan cronbach alfa değeri 0.90’dır. Yapılan bu çalışmaya ilişkin ölçeğe ait elde edilen bulgular Tablo 2’de gösterildiği gibidir.

Tablo 2. Veri Toplama Aracının Faktörlere Göre Madde Sayıları, Kümülatif Özdeğerleri, Açıklanan Varyans Miktarları ve Güvenirlik Katsayıları

Faktörler	Madde Sayısı	Küm. Özdeğer	Açıklanan Varyans	Cronbach Alpha
Öğretim yaklaşım ve uygulamaları (ÖYU)	10	4,176	9,712	,684
Dış odaklı kontrol (DOK)	9	3,971	9,235	,718
İç odaklı kontrol (İOK)	8	3,778	8,787	,831
Ders içeriği (Dİ)	6	3,316	7,712	,584
Akademik Özgüven (AÖ)	5	2,113	4,915	,721
Akademik Özgüvensizlik (AÖsiz)	5	2,083	4,845	,682
TOPLAM	43	-	45,206	,904

Tablo 2’de verilen değerler incelendiğinde ölçeğin geneline ilişkin güvenirlilik katsayısı ,904 olarak elde edilmiştir. Bu değer ölçeğin bu çalışma grubu için uygun olduğunu göstermektedir.

2.3. Verilerin Analizi

Toplanan veriler üzerinde aritmetik ortalama, t testi, standart sapma, Pearson’s korelasyon testi, Anova ve Tukey testi yapılarak elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Bu çalışmada anlamlılık düzeyi olarak $\alpha=0.05$ değeri kabul edilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçek Likert Tipi olup beşli derecelendirme içermektedir. Aralıkların eşit olduğu varsayımıyla, aritmetik ortalama puan aralığı katsayısı 0,80 olarak bulunmuştur. Verilerin analizinde öğrencilerin verdikleri cevapların aritmetik ortalama aralıkları şu şekilde anlamlandırılmıştır:

0,00-0,80 Etkilemez

0,81-1,60 Az etkiler

1,61-2,40 Orta düzeyde etkiler

2,41-3,20 Oldukça etkiler

3,21-4,00 Çok etkiler

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarının akademik erteleme nedenlerinin kendi üzerlerindeki etki derecelerinin ne olduğunu belirleyebilmek amacıyla elde edilen bulgular Tablo 3'te belirtildiği gibidir.

Tablo 3. Alt Boyutlara Göre Öğretmen Adaylarının Erteleme Davranışları Üzerindeki edenlerin Etki Düzeyleri

	N	Mean	Std. Deviation
ÖYU	450	2,68	,65
DOK	438	2,79	,71
IOK	451	2,59	,88
DI	456	2,99	,91
AO	455	2,72	,89
AOSız	454	2,92	,85
Genel	428	2.76	0.59

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının akademik erteleme nedenlerini kendi üzerlerindeki etkisine ilişkin görüşleri “oldukça etkiler” (2.76) yönündedir. Etki derecesini alt boyutlara göre değerlendirdiğimizde ise öğretmen adaylarının tüm alt boyutlarda genelde olduğu gibi “oldukça etkiler” yönünde bir görüşe sahip oldukları görülmüştür. Öğretmen adaylarının genel akademik not ortalamaları ile akademik erteleme puanları arasındaki ilişkiye ait bulgular Tablo 4'te verildiği gibidir. Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Genel Akademik Not Ortalamaları ile Akademik Erteleme Puanları Arasındaki İlişki

	ÖYU	DOK	IOK	DI	AO	AOSız	Genel
Akademik Ort. r	-,128	-,111	-,054	-,053	-,075	-,005	-,096
p	,006	,020	,253	,256	,112	,913	,048
N	450	438	451	456	455	454	428

Tablo 4’te verilen bulgulara göre öğretmen adaylarının GANO değerleri ile ölçeğin geneli ve ÖYU ve DOK alt boyut puanları arasındaki korelasyonun negatif yönde ve anlamlı olduğu ancak ilişki derecesinin düşük olduğu görülmüştür. Öğretmen cinsiyeti ile akademik erteleme puanları arasındaki ilişkiye ait bulgular Tablo 4’te verildiği gibidir.

Tablo 5. Akademik erteleme cinsiyet değişkenine göre anlamlılığı

Cinsiyet		N	Mean	Std. Deviation	t	df	Sig.
ÖYU	Kadın	291	2,62	,64	-2,673	448	,008
	Erkek	159	2,79	,66			
DOK	Kadın	282	2,68	,69	-4,443	436	,000
	Erkek	156	2,98	,70			
IOK	Kadın	293	2,49	,86	-3,442	449	,001
	Erkek	158	2,78	,87			
DI	Kadın	294	2,91	,82	-2,745	445	,006
	Erkek	162	3,15	1,04			
AO	Kadın	293	2,63	,93	-2,825	453	,005
	Erkek	162	2,87	,79			
AOSIZ	Kadın	292	2,88	,86	-1,338	452	,182
	Erkek	162	3,00	,84			

Tablo 5’te verilen değerler incelendiğinde öğretmen adaylarının ÖYU, DOK, IOK, DI, AO alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür ($p<0.05$). AOSIZ alt boyutunda ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiş olup, söz konusu bu farklılığın ölçeğin tüm alt boyutlarında kadınların lehine olduğu sonucu elde edilmiştir.

Öğretmen adaylarının akademik ertelemelerinin öğrenim gördükleri bölümlere göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 6’da belirtildiği gibidir.

Tablo 6. Akademik erteleme öğrenim görülen bölümlere göre anlamlılığı

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ÖYU	Between Groups	16,78	8	2,10	5,31	,000
	Within Groups	174,13	441	,40		
	Total	190,91	449			
DOK	Between Groups	15,16	8	1,90	4,01	,000
	Within Groups	203,01	429	,47		
	Total	218,17	437			
IOK	Between Groups	26,22	8	3,28	4,54	,000
	Within Groups	318,88	442	,72		
	Total	345,09	450			
DI	Between Groups	11,49	8	1,44	1,76	,083
	Within Groups	364,78	447	,82		
	Total	376,27	455			
AO	Between Groups	21,08	8	2,64	3,459	,001
	Within Groups	339,82	446	,76		
	Total	360,91	454			
AOsüz	Between Groups	9,49	8	1,19	1,660	,106
	Within Groups	317,97	445	,72		
	Total	327,46	453			

Tablo 6’da verilen elde edilen bulgulara göre genel akademik erteleme puanı ve ÖYU, DOK, IOK ve AO alt boyutlarına ilişkin akademik erteleme puanlarının öğretmen adaylarının okumakta oldukları bölümlere göre farklılaştığı görülmüştür. Bu farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu belirlemek amacıyla sürdürülen Tukey testi bulgularına göre ise genel akademik erteleme puanı için resim iş öğretmenliği ile sınıf öğretmenliği, okul öncesi öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliği ve RPD bölümleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Bu farklılık söz konusu bölümler için resim-iş öğretmenliğinin aleyhine bir farklılıktır. ÖYU alt boyutunda fen bilgisi öğretmenliği ile müzik öğretmenliği arasında fen bilgisi öğretmenliği bölümünün aleyhine, DOK alt boyutunda sınıf öğretmenliği ile ilköğretim matematik, müzik ve resim-iş öğretmenliği bölümleri arasında sınıf

öğretmenliği bölümü lehine, okul öncesi öğretmenliği ile resim-iş öğretmenliği arasında okul öncesi öğretmenliği bölümünün lehine, ilköğretim matematik öğretmenliği ile sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü arasında sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünün lehine, fen bilgisi öğretmenliği ile resim-iş öğretmenliği bölümleri arasında fen bilgisi öğretmenliğinin lehine, sosyal bilgiler öğretmenliği ile müzik öğretmenliği arasında sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünün lehine, DI alt boyutunda sınıf öğretmenliği bölümü ile müzik öğretmenliği bölümleri arasında sınıf öğretmenliği bölümü lehine, okul öncesi öğretmenliği ile resim-iş öğretmenliği arasında okul öncesi bölümü lehine, sosyal bilgiler öğretmenliği ile resim öğretmenliği bölümleri arasında sosyal bilgiler öğretmenliği lehine, RPD ile Resim-iş öğretmeliği arasında RPD öğretmenliği lehine, AO alt boyutunda sınıf öğretmenliği bölümü ile resim öğretmenliği bölümleri arasında sınıf öğretmenliği bölümü lehine, fen bilgisi öğretmenliği bölümü ile resim öğretmenliği bölümleri arasında fen bilgisi öğretmenliği bölümü lehine, sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü ile resim öğretmenliği bölümleri arasında sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü lehine ve son olarak AOsiz alt boyutu için sınıf öğretmenliği bölümü ile okul öncesi öğretmenliği, ilköğretim matematik, fen bilgisi öğretmenliği, müzik ve resim-iş öğretmenliği bölümleri arasında sınıf öğretmenliği lehine, Türkçe öğretmenliği ile resim-iş öğretmenliği arasında Türkçe öğretmenliği lehine ve benzer biçimde sosyal bilgiler öğretmenliği ile resim-iş öğretmenliği arasında sosyal bilgiler öğretmenliği lehine anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının akademik ertelemelerinin anne-baba eğitim düzeyine göre değişim incelendiğinde eğitim düzeylerinin akademik erteleme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir ($p>0.05$). Öğretmen adaylarının akademik ertelemelerinin öğrenim süreçlerinde barındıkları yere göre farklılık gösterip göstermediği Tablo 7’de verildiği gibidir.

Tablo 7. Öğretmen adaylarının öğrenimleri sırasında barındıkları yer ile akademik ertelemeleri arasındaki farklılaşma

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ÖYÜ	Between Groups	10,46	4	2,62	6,45	,000
	Within Groups	180,44	445	,41		
	Total	190,91	449			
DOK	Between Groups	10,98	4	2,75	5,74	,000
	Within Groups	207,19	433	,48		
	Total	218,17	437			
IOK	Between Groups	6,05	4	1,51	1,99	,095
	Within Groups	339,05	446	,76		
	Total	345,09	450			
DI	Between Groups	6,54	4	1,63	1,99	,094
	Within Groups	369,73	451	,82		
	Total	376,27	455			
AO	Between Groups	12,57	4	3,14	4,06	,003
	Within Groups	348,34	450	,77		
	Total	360,91	454			
AOsız	Between Groups	8,06	4	2,02	2,83	,024
	Within Groups	319,40	449	,71		
	Total	327,46	453			
GENEL Groups	Between	11808,73	4	2952,18	4,67	,001
	Within Groups	267168,57	423	631,60		
	Total	278977,30	427			

Tablo 7’de verilen bilgiler incelendiğinde öğretmen adaylarının öğrenimleri sırasında barındıkları yer ile IOK ve DI alt boyutları hariç diğer tüm boyutlarda ve genel akademik erteleme puanı üzerinde anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu görebilmek amacıyla sürdürülen Tukey testi sonuçlarına göre genel akademik erteleme puanında özel yurtlar ile devlet yurtları arasında ve özel yurtlar ile aile yanında barınma arasında fark olduğu ($p<0.05$) belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının kardeş sayıları ile akademik erteleme puanları arasındaki ilişkiye ilişkin sonuçları Tablo 8’de verildiği gibi belirlenmiştir.

Tablo 8. Kardeş sayısı ile akademik erteleme puanları arasındaki ilişki

Kardeş							Genel	
	sayısı	ÖYU	DOK	IOK	DI	AO	AOsız	Toplam
Kardeş sayısı	r 1	-,023	,013	,072	,016	,061	,028	,047
	p	,621	,794	,127	,732	,196	,549	,337
	N 458	450	438	451	456	455	454	428

Tablo 8’de verilen korelasyon tablosu incelendiğinde kardeş sayısı ile ölçeğin genel toplam puanı ve alt boyut puanları arasında her hangi bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Eğitim fakültesi öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının farklı değişkenlere göre incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, yapılan analizler sonunda elde edilen bulgulardan yola çıkarak ulaşılan sonuçlar aşağıda sırasıyla ele alınarak tartışılmaya çalışılmıştır:

Öğretmen adaylarının akademik erteleme nedenlerini kendi üzerlerindeki etkisine ilişkin görüşleri hem tüm alt boyutlarda hem de genel olarak “oldukça etkiler” yönünde olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlik mesleği, planlı programlı, işleri zamanında yapmayı gerekli kılan bir meslektir. Bu anlamda öğretmen adaylarının akademik erteleme eğilimine ilişkin görüşleri büyük önem arz etmektedir.

Öğretmen adaylarının ÖYU, DOK, IOK, DI, AO alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür ($p<0.05$). AOsız alt boyutunda ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiş olup, söz konusu bu farklılığın ölçeğin tüm alt boyutlarında kadınların lehine olduğu, yani kadınların erkeklere göre daha az akademik erteleme davranışı sergiledikleri sonucu elde edilmiştir. Alan yazında, akademik erteleme yönünde cinsiyete dayalı farklılaşmaya ilişkin elde edilmiş olan bulgularda farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda akademik ertelemeye cinsiyete dayalı anlamlı farklılıklar gözlemlenirken (Solomon ve Rothblum, 1984; Senécal ve diğerleri, 1995; Watson, 2001; Balkıs, 2007; Kutlu, Gökdere ve Çakır, 2015; Çikrikci ve Erzen, 2016) bazı çalışmalarda ise böyle bir farklılık olmadığı belirlenmiştir (Owens ve Newbegin, 2000; Uzun-Özer, 2009; Dilmaç ve Ekşi, 2010; Cumaoglu ve Coşkun, 2012; Karabıyık-Çeri, Çavuşoğlu ve Gürol, 2015). Alan yazında akademik ertelemenin cinsiyete göre farklılaştığını ortaya koyan çalışmalarda, kadın ve erkeklerin lehine olması noktasında tutarsızlıklar görülmektedir. Erkeklerin kadınlara göre daha fazla akademik erteleme davranışı sergiledikleri doğrultusunda bulgular ortaya koyan araştırmalar olduğu gibi (Balkıs, 2007; Aydoğan, 2008; Balkıs & Duru,

2009; Tufan ve Gök, 2009; Berber-Çelik & Odacı, 2015; Kutlu, Gökdere ve Çakır, 2015; Yayıcı & Düşmez, 2016; Bulut ve Ocak, 2017; Vural ve Gündüz, 2019), kadınların erkeklere göre daha fazla akademik erteleme yaptıklarına dair sonuçlar ortaya koyan araştırmalar da (Şeker & Saygı, 2013) vardır. Yapılan bu çalışmanın sonuçları alan yazındaki çalışmaların bir kısmının sonuçlarıyla benzerlik gösterirken, bir kısmıyla ise farklılık göstermiştir. Cinsiyetin akademik erteleme üzerindeki etkisine yönelik alan yazındaki çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmesi, çalışma grubunun kültürel yapısının farklılığından kaynaklanabilir. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi örneği alınarak yapılan bu çalışmada erkeklerin kadınlara göre daha fazla akademik erteleme eğilimine sahip olmasında, erkeklerin özellikle okul dışı etkinliklerinin kadın öğretmen adaylarına göre daha fazla olması etkili olmuş olabilir.

Öğretmen adaylarının GANO değerleri ile ölçeğin geneli ve ÖYU ve DOK alt boyut puanları arasındaki korelasyonun negatif yönde ve anlamlı olduğu ancak ilişki derecesinin düşük olduğu görülmüştür. Bu sonuç, Bulut ve Ocak (2017) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Alan yazında yapılan çalışmalarda da akademik erteleme eğilimi ile akademik başarı arasında negatif bir ilişki olduğu (Senecal ve arkadaşları, 1995; Fritzsche, Young ve Hickson, 2003; Akbay ve Gizir, 2010; Balkıs ve Duru, 2010; Sarioğlu, 2011; Yeşil ve Şahan, 2012; Nartgün ve Çakır, 2014) görülmektedir. Bu sonuçlara göre, öğretmen adaylarının akademik başarıları arttıkça akademik erteleme eğilimleri azalmaktadır. Bir başka ifadeyle başarı güdüsü öğrencinin erteleme eğilimini azaltmaktadır. Buna göre akademik erteleme eğilimi gösteren öğretmen adaylarının akademik başarılarının düşük olduğu, bu nedenle öğretmen adaylarının akademik başarılarını artırmak için onlardaki akademik erteleme eğiliminin en aza indirilmesi gerektiği söylenebilir.

Akademik ertelemenin öğrenim görülen bölümlere göre ÖYU, DOK, IOK ve AO alt boyutlarına ilişkin akademik erteleme puanlarının öğretmen adaylarının okumakta oldukları bölümlere göre farklılaştığı görülmüştür. Alan yazında yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının akademik erteleme eğilimlerinin öğrenim gördükleri bölümlere göre farklılaştığını gösteren çalışmalar bulunduğu gibi (Balkıs, 2007; Dilmaç ve Ekşi, 2010; Yeşil ve Şahan, 2012) farklılaşma olmadığını gösteren çalışmalar da (Kızılkaya-Cumaoğlu ve Diker-Coşkun, 2012; Terzi, Uyangör ve Dülker, 2017) yer almaktadır. Bu durumun bölümlerde okutulmakta olan derslerin zorluğu veya yoğunluğu ile ilgili olabileceği gibi bölüm öğrencilerine yüklenen iş yükünden de kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Öğretmen adaylarının öğrenimleri sırasında barındıkları yer ile IOK ve DI alt boyutları hariç diğer tüm boyutlarda ve genel akademik erteleme puanı üzerinde anlamlı farklılık gösterdiği

belirlenmiştir. Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu görebilmek amacıyla sürdürülen Tukey testi sonuçlarına göre genel akademik erteleme puanında özel yurtlar ile devlet yurtları arasında ve özel yurtlar ile aile yanında barınma arasında fark olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Yeşil ve Şahan (2012) tarafından yapılan araştırmada da öğretmen adaylarının öğrenimleri sırasında barındıkları yer ile genel akademik erteleme puanı üzerinde anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Araştırma sonunda elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar ışığında şunlar önerilebilir:

- 1) Akademik erteleme eğilimi öğretimin alt kademelerinden itibaren süregelen bir davranış olduğu için bireylerin erteleme eğilimiyle ilgili kapsamlı ve derinlemesine çalışmalar yapılmalı, önleyici tedbirler alınmalıdır.
- 2) Öğretmen adaylarının akademik başarılarını artırmak için onlardaki akademik erteleme eğiliminin en aza indirilmesi sağlanmalıdır. Bunun için de öğretmen adaylarına öğrenim gördükleri süreç boyunca planlama, zaman yönetimi, hedef belirleme, problem çözme, özdüzenleme becerileri kazandırılmaya çalışılmalıdır.
- 3) Eğitim fakültesindeki öğretim elemanları da özellikle planlama, zaman yönetimi gibi konularda öğretmen adaylarına iyi bir model oluşturmalıdır.
- 4) Akademik erteleme ile cinsiyet, öğrenim görülen bölüm, öğrencinin öğrenimi sırasında barındığı yer arasında anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiştir. Alan yazında yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar arasında tutarsızlıklar görülmektedir. Bu durumun nedenlerinin belirlenebilmesi için kapsamlı ve derinlemesine araştırmalar yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Akbay, S. & Gizir, C.A. (2010). Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı: Akademik güdülenme, akademik özyeterlik ve akademik yükleme stillerinin rolü, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (1), 60-78.
- Aydoğan, D. (2008). Akademik erteleme davranışlarının benlik saygısı, durumluluk kaygı ve öz-yeterlik ile açıklanabilirliği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balduf, M. (2009). Underachievement among college students. *Journal of Advanced Academics*, 20 (2), 274-294.
- Balkıs, M. (2006). Öğretmen adaylarının davranışlarındaki erteleme eğiliminin, düşünme ve karar verme tarzları ile ilişkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Balkıs, M. (2007). Öğretmen adaylarının davranışlarındaki erteleme eğiliminin, karar verme stilleri ile ilişkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(21), 67-83.
- Balkıs, M. ve Duru, E. (2010). Akademik erteleme eğilimi, akademik başarı ilişkisinde genel ve performans benlik saygısının rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 159-170.
- Berber-Çelik, Ç. ve Odacı, H. (2015). Akademik erteleme davranışının bazı kişisel ve psikolojik değişkenlere göre açıklanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 31-47.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri, Ankara, Pegem Akademi.
- Bulut, R. ve Ocak, G. (2017). Öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarını etkileyen etmenler. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 75-90.
- Çikrikci Ö. ve Erzen, E. (2016). Cinsiyetin akademik erteleme üzerindeki etkisi: Meta-analiz. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(4), 750-761. doi: 10.16986/HUJE.2016015387
- Dewitte, S. & Schouwenburg, H. C. (2002). Procrastination, temptations, and incentives: the struggle between the present and the future in procrastinators and the punctual. *European Journal of Personality*, 16, 469-489.
- Dilmaç ve Ekşi, H. (2010). Üniversite öğrencilerinin genel erteleme, karar vermeyi erteleme ve akademik erteleme düzeylerinin sürekli kaygı açısından incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 433-450.
- Ekinci, E. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin akademik öz yeterlik düzeyleri ve akademik erteleme davranışlarının öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini yordama gücü. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziosmanpaşa Üniversitesi: Tokat.
- Ellis, A., & Knaus, W. J. (1977). *Overcoming procrastination*. New York: Signet Books.
- Ferrari, J.R., O'Callaghan, J., & Newbegin, I. (2005). Prevalence of procrastination in the United States, United Kingdom, and Australia: Arousal and avoidance delays among adults. *North American Journal of Psychology*, 7, 1-6.
- Fritzsche, B. A., Young, B. R. ve Hickson, K. C. (2003). Individual differences in academic procrastination tendency and writing success. *Personality and Individual Differences*, 35, 1549-1557.
- Jackson, T., Weiss, E. K., Lundquist, J. L., & Hooper, D. (2001). The impact of hope, procrastination and social activity on academic performance of Midwestern College Students. *Education*, 124(2), 310-320.

- Kağan, M. (2010). *Akılcı duygusal davranışsal yaklaşıma dayalı akademik erteleme davranışını önleme programının etkililiğinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karabıyık-Çeri, B., Çavuşoğlu, C., & Gürol, M. (2015). Üniversite öğrencilerinin akademik erteleme düzeylerinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34, 385-394.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi* (25. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kızılkaya-Cumaoğlu, G. ve Diker-Coşkun, Y. (2012). Öğretmenlerin akademik erteleme davranışı ile teknoloji kullanım durumları arasındaki ilişki. *Turkish Studies*, 7(4), 2237-2247.
- Klassen, R. M., ve Kuzucu, E. (2009). Academic procrastination and motivation of adolescents in Turkey. *Educational Psychology*, 29(1), 69-81.
- Kutlu, N., Gökdere, M. ve Çakır, R. (2015). Öğretmen Adaylarının Akademik Erteleme Davranışı İle Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının Karşılaştırmalı İncelemesi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(3), 1311-1330.
- Milgram, N. A., Sroloff, B. and Rosenbaum, M. (1988). The Procrastination of everyday life. *Journal of Research in Personality*, 22(2), 197-212.
- Milgram, N. N., & Tenne, R. (2000). Personality correlates of decisional and task avoidant procrastination. *European Journal of Personality*, 14, 141-156.
- Nartgün, Ş. ve Çakır, M. (2014). Lise öğrencilerinin akademik başarılarının akademik güdülenme ve akademik erteleme eğilimleri açısından incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 379-391.
- Owens, A.M., & Newbegin, I. (2000). Academic procrastination of adolescents in English and mathematics: Gender and personality variations. *Journal of Social Behavior and Personality*, 15, 111-124.
- Rabin, L.A., Fogel, J. ve Nutter-Upham, K.E. (2011). Academic procrastination in college students: The role of self-reported executive function. *Journal of clinical and experimental neuropsychology*. 33(3), 344-357.
- Sarioğlu, A. F. (2011). Öğretmen adaylarının akademik erteleme eğilimi ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Senécal, C., Koestner, R., & Vallerand, R. J. (1995). Self-regulation and academic procrastination. *Journal of Social Psychology*, 135(5), 607-619.

- Simpson, W. K., & Pychyl, T. A. (2009). In search of the arousal procrastinator: Investigating the relation between procrastination, arousal-based personality traits and beliefs about procrastination motivations. *Personality and Individual Differences*, 47(8), 906-911.
- Sirois, F. (2007). “I’ll look after my health, later”: A replication and extension of the procrastination–health model with community-dwelling adults. *Personality and Individual Differences*. 43:15–26
- Solomon, L. J., & Rothblum, E. D. (1984). Academic procrastination: Frequency and cognitive-behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 503-509.
- Tavşancıl, E. (2005). Tutum Ölçülmesi Ve SPSS İle Veri Analizi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Terzi, A.R., Uyangör, N. ve Dülker, A.P. (2017). akademik güdülenme ve akademik erteleme ilişkisi: formasyon öğretmen adayları üzerine bir araştırma. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(7), 52-62.
- Tufan, E. ve Gök, M. (2009). Müzik öğretmeni adaylarının genel ve akademik erteleme eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Bildiriler – 8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, 23–25 Eylül 2009, OMÜ.
- Uzun Özer, B. (2009). Bir grup lise öğrencisinde akademik erteleme davranışı: Sıklığı, olası nedenleri ve umudun rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 12-19.
- Vural, L. ve Gündüz, G.F. (2019). Öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışları ile bilişsel farkındalık düzeyleri arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 18(1), 307-330.
- Wadkins, T. A. (1999). *The relation between self-reported procrastination and behavioral procrastination*. Unpublished doctoral dissertation. University of Nebraska, Nebraska. (UMI no. 9929240)
- Wang, Z. & Englander, F. (2010). A cross-disciplinary perspective on explaining student performance in introductory statistics. What is the relative impact of procrastination? *College Student Journal*, 44, 458-471.
- Watson, D. C. (2001). Procrastination and the five-factor model: A facet level analysis. *Personality and Individual Differences*, 30, 149-158.
- Yaycı, L. & Düşmez, İ. (2016). Adolesanların akademik erteleme davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 82-101.
- Yeşil, R. ve Şahan, E. (2012). Öğretmen adaylarının akademik işlerini erteleme nedenleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 12(2), 219-236

KİŞİSEL ÖZELLİKLER VE MESLEKİ YETERLİKLER AÇISINDAN ETKİLİ ÖĞRETMEN

Öğr. Gör. Serdar Yeşil

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Temel Eğitim Bölümü

Göksel Coşkun

Bitlis Eren Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü

ÖZET

Eğitim ve öğretimin planlı olarak yapılmaya başlanmasıyla birlikte öğretmenlik bir meslek olarak ön plana çıkmış, öğretmen eğitim ve öğretim faaliyetlerinin temel ögesi haline gelmiştir. Nitelikli eğitimin nitelikli öğretmenlerle sağlanabileceği bugün tüm eğitim otoriteleri tarafından da kabul edilmiştir. Her ülkede nitelikli öğretmen yetiştirme çalışmalarına hız verilmiş, bunu sağlamaya yönelik farklı adımlar atılmıştır. Bu çalışmada etkili bir öğretmende bulunması gereken kişisel özellikler ve mesleki yeterliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma tarama modelinde yürütülen ve belgesel tarama yönteminin kullanıldığı betimsel bir çalışma özelliği taşımaktadır. Bu çerçevede bu çalışmada, etkili öğretmen tanımlaması ve özelliklerine ilişkin alan yazında var olan kuramsal ya da uygulamalı, nitel ve nicel türden araştırma sonuçları ile kitaplar, raporlar vb. analitik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Yapılan incelemelerde, farklı bilim insanlarının etkili öğretmen tanımlaması ve özelliklerine ilişkin eserlerinde sundukları bilgi ve bulguların benzer ve farklı yönleri ile uzlaşılan ve uzlaşılamayan yönleri ilişkin tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca etkili öğretmen nitelimesinde kullanılabilecek sistematik bir sınıflama ortaya konulmaya çalışılmış; bu sınıflamaların içerisinde yer alabilecek etkili öğretmen özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Alan yazında yapılan çalışmalarda etkili öğretmenin kişisel özelliklerine ilişkin en çok vurgulanan özelliklerin; saygı, sabır, anlayış, hoşgörü, şefkat, mizah ve adalet olduğu tespit edilmiştir. Alan yazında yapılan çalışmalarda, etkili öğretmende bulunması gereken ve en çok vurgulanan mesleki yeterlik, alanıyla ilgili donanıma sahip olma yani alan bilgisidir. Ayrıca uygun yöntemleri kullanabilme ve sınıf yönetimi becerileri de önemle vurgulanan mesleki özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etkili öğretmen, kişisel özellik, mesleki yeterlik

Effective Teacher in terms of Personal Qualities and Professional Competences

Abstract

With the planned start of education and training, teaching has become a profession and the teacher has become the main element of education and training activities. Qualified education can be provided with qualified teachers, and this is accepted by all educational authorities. In each country, efforts to train qualified teachers have been accelerated and different steps have been taken to achieve this. In this study, it is aimed to determine the personal characteristics and professional competencies that should be found in an effective teacher. This is a descriptive study conducted in the screening model by using document analysis method. In this context, in this research, theoretical and practical qualitative and quantitative research results and books, reports, etc. that are about effective teacher identification and characteristics, has been examined from an analytical point of view. In this study, it was aimed to determine the similarities and differences of the information and findings presented by different scientists in their works related to effective teacher identification and characteristics. In addition, a systematic classification that can be used in the qualification of effective teachers has been tried to be introduced, and effective teacher characteristics that can be included in these classifications have been tried to be determined. The most emphasized features of the personal characteristics of an effective teacher in studies are determined as; respect, patience, understanding, tolerance, compassion, humor and justice. In the field studies, the most emphasized professional competence, which must be present in effective teachers, is the knowledge of the field. In addition, the ability to use appropriate methods and the classroom management skills are also emphasized as an important professional competence.

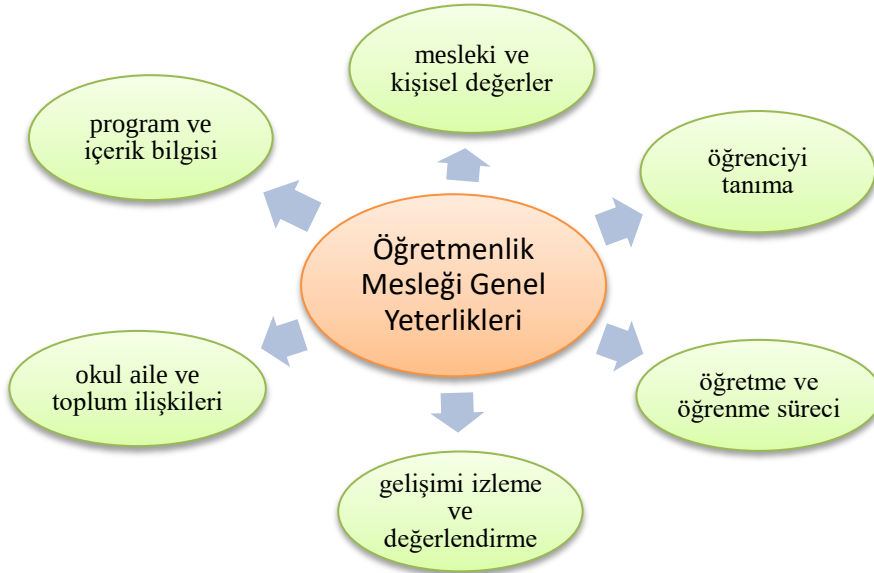
Key Words: Effective teacher, personal trait, professional competence

GİRİŞ

Eğitim, bir ülkenin gelişmesinde, kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Eğitimin bu önemli rolü yerine getirebilmesi, okullarda verilen eğitim sürecinin kalitesine bağlıdır. Şişman'a (2010) göre gelişmiş ülkelerde eğitim konusundaki reform çalışmalarının önemli bir boyutunu öğretmenler oluşturmaktadır. Bunun önemli bir nedeninin, öğretmenin nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olduğu bir eğitim sisteminin başarılı olmasının mümkün görülmemesi olduğu söylenebilir.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununa göre öğretmenin sahip olması gereken nitelikler; genel kültür-genel yetenek, öğretmenlik meslek bilgisi ve alan bilgisi olarak belirlenmiştir. Yine MEB (2017) tarafından öğretmenin sahip olması gereken genel yeterlikler şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri

Günümüzde hem bilimsel araştırmalar hem de yasal dayanaklar açısından öğretmenliğin, bir takım özellik ve yeterlikler gerektiren profesyonel bir meslek haline geldiği söylenebilir. Bu çerçevede özellikle son dönemlerde “etkili öğretmen” tanımlamasının alan yazında öne çıktığı söylenebilir.

Etkili öğretmen kavramına ilişkin yapılan tanımlamalar (Demirel, 2017; Erden ve Akman, 2014) genel olarak incelendiğinde etkili öğretmenin özellikle kişisel bir takım özellikleri ile mesleki yeterliklerinin birlikte ele alındığı ve öne çıkarıldığı söylenebilir. Buna göre bazı mesleklerde olduğu gibi öğretmenlik mesleğinin de, mesleki bir takım bilgi, değer ve beceriler ile kişisel bir takım değer ve özellikleri birlikte gerektirdiği; etkili öğretim işinin ancak bu bütünlük içerisinde yapılabileceği düşüncesinin egemen olduğu söylenebilir.

İfade edilen bu iki temel boyuttan kişisel özellikler, güdüleyicilik, profesyonellik ve başarıya güdülenmişlik olarak üç ana başlıkta toplanmaktadır ve öğretmenin kişisel niteliklerinin önemli bir bölümü öğretmenin karakterinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bunların eğitim yoluyla düzeltilmesi güç olduğu için işin başında öğretmen adaylarının seçiminde tutum ölçeklerinin uygulanarak mesleğe yatkın olanların alınması daha isabetli olacaktır (Demirel, 2017). Mesleki yeterlikler ise öğrenciyi tanıma, konu alanının ve öğretim sürecinin niteliklerini iyi bilme ve mesleki faaliyetlerini edindikleri çağdaş bilgiler üzerine kurmaları şeklinde tanımlanabilir

(Bilen, 2014). Anlayışlı, sabırlı, hoşgörülü, ahlaklı, merhametli, iyi kalpli, kibar, samimi, mütevazı güvenilir, adil, iyimser, demokrat, iletişimi iyi, giyimi düzenli, sevgi dolu, esnek olan, empati kurabilen ve öğrenciye değer veren gibi özellikleri kişisel özellikler (genç, 2005; Ergün, Duman, Kıncal, ve Arıbaş, 1999; Karakelle, 2005; Gençtürk, Akbaş ve Kaymakçı, 2012; Korthagen, 2004; Koutsoulis, 2003; Arnon ve Reichel, 2007); dersi öğrenciye görelilik ilkesine uygun olarak işleme, derste Türkçe’yi etkili olarak kullanabilme, dersini etkili biçimde sunma, öğrencilerin öğrenmelerine rehberlik etme, öğrenmeyi kolaylaştırıcı ipuçları verme, nitelikli eğitim-öğretim yapma, öğretim yöntemlerini kullanabilme, güncel alan bilgisine sahip olma gibi özellikler ise mesleki yeterlikler kapsamında değerlendirilmektedir (Şahin, 2011; Demirel, 2017; Erden ve Akman, 2014; Ergün, Duman, Kıncal, ve Arıbaş, 1999; Arnon ve Reichel, 2007; Azer, 2005).

Bununla birlikte çok nadiren etkili öğretmende bulunması gereken özelliklere ilişkin farklı sınıflamaların da yapıldığı ama bu ikili sınıflamanın daha çok kullanıldığı dikkati çekmektedir. Örneğin McDonald (1975), etkili öğretmende bulunması gereken vasıfları; a) kişilik özellikleri b) entelektüel vasıflar c) öğretim yöntemleri ile ilgili yaklaşımlar olarak gruplamıştır. Sınıflama ne şekilde olursa olsun alan yazında ortak olan kanaatin, eğitim-öğretim çalışmalarında başarılı olunmasının temel ön şartlarından birinin öğretmenlerde bulunması gereken vasıflara öğretmenlerin sahip olma düzeylerinin olduğu konusunda bir fikir birliğinin olduğu dikkati çekmektedir. Bu nedendir ki alan yazında gerek öğretmende bulunması gereken özelliklerin ortaya konulması gerekse bu özellikleri öğretmenlere kazandırmayollarının belirlenmesi kapsamında çok sayıda çalışmanın yapıldığı gözlenmektedir.

Alan yazında etkili öğretmenin sahip olması gereken kişisel özellik ve mesleki yeterlikleri üzerinde çok sayıda çalışmanın yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmaların bir kısmının daha çok öğretmenlerin kişisel özellikleri üzerinde odaklandığı (Gourneau, 2005; Telli, Brok ve Çakıroğlu, 2008; Karakelle, 2005; Gençtürk, Akbaş ve Kaymakçı, 2012; Korthagen, 2004; Arnon ve Reichel, 2007; Koutsoulis, 2003) diğer bir kısmının ise mesleki yeterlikler çerçevesinde öğretim yeterliklerine (Ay ve Yurdabakan, 2015; Kılıç, 2003; Özdemir ve Yalın, 1998; Azer, 2005) odaklandığı gözlenmektedir.

Alan yazında etkili öğretmenin özellikleri hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde, “etkili öğretmen hangi özelliklere sahiptir?” sorusuna kesin ve tek bir cevap vermek mümkün olmadığı söylenebilir. Yapılan araştırmalardan etkili öğretmenin birçok özelliğe sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca zaman, imkân ve şartlara bağlı olarak etkili öğretmen niteliklerinde de

farklılaşmanın olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yine ülkenin eğitim sisteminin esas aldığı eğitim felsefesinin de etkili öğretmenin niteliği üzerinde belirleyici olacağı söylenebilir. Yukarıda da vurgulandığı gibi zamana ve şartlara göre farklılık gösterebilen etkili öğretmen özelliklerinin, hem öğretmen adayların yetiştirilmesinde hem de öğretmenlerin mesleki yaşamları süresince göz önünde bulundurulmasının önemli olduğu belirtilmelidir. Bunu sağlayabilmek için de etkili öğretmenin özelliklerini, günün ve şartların değişmelerine göre tekrar tekrar ele almanın; yeni ihtiyaç ve beklentilere göre yeniden düzenlemeler yapmanın gerekli olduğu; bu nedenle de etkili öğretmen vasıflarının belirlenmesine ve kazandırılmasına dönük sürekli olarak yeni çalışmalar yapmanın gerekli olduğu söylenebilir.

Bu çalışma, alan yazında yapılan çalışmalarda ortaya konulan etkili öğretmen özelliklerinin günümüzün ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda analiz edilerek yeniden ele alınması; çalışmalarda ortak ve temel noktaların belirlenmesi; yapılabilecek farklı sınıflamalara ve farklı araştırmalara zemin hazırlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın, alan yazında var olan kıymetli çalışmaların önemli bulgularını bütünleştirmesi ve daha sistematik bir yapıya dönüştürmeye katkı sunması açısından da yararlı olacağı söylenebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, farklı kaynaklarda, araştırmalarda ele alınan etkili öğretmen özellikleriyle ilgili ortak noktaların, üzerinde uzlaşma sağlanan özelliklerin belirlenmesini sağlamaktır. Böylelikle, yukarıda önemi ve gerekliliği vurgulandığı üzere etkili öğretmenin sahip olması gereken niteliklerin hangileri olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede araştırmada başlıca şu sorulara cevap aranmıştır:

- 1.Etkili öğretmen özellikleri konusunda ne tür bir sınıflama yapmak uygun olmaktadır?
- 2.Yapılabilecek sınıflama çerçevesinde etkili öğretmenin kişisel özelliklerine ilişkin alan yazında hemfikir olunan özellikler nelerdir?
- 3.Yapılabilecek sınıflama çerçevesinde etkili öğretmenin mesleki yeterlikleri konusunda ne tür bir sınıflama yapmak uygun olmaktadır?
- 4.Mesleki yeterlikler sınıflaması çerçevesinde etkili öğretmenin yeterliklerine ilişkin alan yazında hemfikir olunan özellikler nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma tarama modelinde yürütülen ve belgesel tarama yönteminin kullanıldığı betimsel bir çalışma özelliği taşımaktadır. Bilindiği üzere tarama modeli var olan bir durumun, sürece bir müdahalede bulunulmaksızın var olduğu şekliyle betimlenmesini içeren bir araştırma modelidir (Karasar, 2016; Kaptan, 2000). Bu model çerçevesinde anket ve gözlem formu türünde nicel veri toplama araçları kullanılabildiği gibi, kaynak incelenmesine ve irdelenmesine dayalı kuramsal özellik taşıyan araştırmalar da yapılabilmektedir. Kuramsal çalışmalarda yoğun olarak kullanılan kaynak tarama yöntemi/teknigi, “belirli bir konunun mevcut kaynaklar içerisinde detaylı biçimde araştırılması ve o konuyla ilgili verilerin sistemli şekilde toplanması süreci” olarak tanımlanmaktadır. Kaynak tarama yöntemi/tekniginin kullanıldığı tarama modelinde yürütülen kuramsal çalışmalarda araştırmacının rolü, kaynaklardan bilgileri toplayarak onlardan konusu ile ilgili yeni sonuçlar çıkarmak veya araştırmasını bunlarla desteklemektir. Özellikle bu model ve yöntem/teknik, alan yazında var olan kuramsal bilgi ve bulguların analiz edilerek bilimsel bir takım tespitlere ulaşmak; var olan problemlere alan yazındaki farklı bilgi ve bulgulardan yola çıkarak mantıklı, işlevsel ve sentezleyici çözümler üretebilmeyi amaçlamaktadır (Büyüköztürk, 2016).

Bu çerçevede bu araştırmada, etkili öğretmen tanımlaması ve özelliklerine ilişkin alan yazında var olan kuramsal ya da uygulamalı, nitel ve nicel türden araştırma sonuçları ile kitaplar, raporlar vb. analitik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Yapılan incelemelerde, farklı bilim insanlarının etkili öğretmen tanımlaması ve özelliklerine ilişkin eserlerinde sundukları bilgi ve bulguların benzer ve farklı yönleri ile uzlaşılan ve uzlaşılamayan yönleri ilişkin tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca etkili öğretmen nitelimesinde kullanılabilecek sistematik bir sınıflama ortaya konulmaya çalışılmış; bu sınıflamaların içerisinde yer alabilecek etkili öğretmen özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte özellikle, var olan bilgi ve bulguların tarafsız bir gözle ele alınmasına; var olan bilgi ve bulguların içinde yer aldığı eserin temel yapı ve özellikleri ile birlikte değerlendirilmesine (konteks bütünlüğünün korunmasına); araştırmacılar tarafından yapılmış tespitlerin, uzlaşılan ve ayrışılan boyutlarının bütünlük içerisinde analiz edilmesine özel gayret gösterilmiştir.

Diğer taraftan, araştırma konusu olan etkili öğretmen tanımlamaları ve nitelikleri, dönemin eğitim felsefesine, öğretmenlere yüklenen misyona ve bilimsel-teknolojik imkânlarla göre farklılıklar gösterebildiği göz önünde bulundurulmuştur. Buna bağlı olarak yapılan alan yazın incelemelerinde özellikle 2010 ile 2018 yılları arasındaki eserlerin incelenmesine özen

gösterilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, bu yıllar arasında bulunmayan ama bu eserlerde sıklıkla atıflarda bulunulan eski tarihli eserler de göz ardı edilmemiş; inceleme kapsamında tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yine özellikle web of science ve alan indekslerinde taranan çalışmaların incelenmesine de özel gayret gösterildiği belirtilmelidir. Böylelikle çalışmanın güncelliğine, özgünlüğüne ve günümüz bakış açısına ve ihtiyaçlarına uygun çıkarımlarda bulunulmasına katkı sağlanabileceği düşünülmüştür.

BULGULAR

Alan yazında yer alan ve etkili öğretmen özellikleriyle ilgili üzerinde uzlaşma sağlanan özelliklerin belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırmada ulaşılan bulgular aşağıda sunulmuştur. Bu çerçevede farklı sınıflamalar yapılabilse de etkili öğretmenlerin özelliklerine ilişkin bulguların en genel anlamda a) kişisel özellikler b) mesleki özellikler olmak üzere iki başlıkta ele alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

1) Öğretmenlerde Bulunması Gereken Kişisel Özelliklere İlişkin Bulgular

Öğretmenlik mesleği, diğer birçok meslekte olduğu gibi, bu mesleği yürüten bireylerin kişilik özellikleri ile doğrudan ve sıkı bir ilişkinin olduğu bir meslektir. Bu çerçevede etkili öğretmenin sahip olması gereken çok sayıda kişisel özellik sıralamak mümkündür. Öncelikle, etkili öğretmenlerin, öğrencilerini gerçekten önemseyen, onların her birini bir değer olarak kabul eden bir bakış açısına sahip olduğu belirtilmelidir. Etkili öğretmen kişiliğine ilişkin yapılan araştırmalarda birbirini tamamlayan ama farklı yönlerine vurguların yapıldığı tespitlerde bulunulduğu dikkati çekmektedir. Bu çalışmaların özetleri aşağıda verilmiştir.

Gourneau (2005), etkili öğretmenlerin, şefkat duygusu içerisinde sorumluluğu öğrencileri ile paylaşan; onların farklılıklarını bir zenginlik olarak değerlendiren ve bu doğrultuda her birini yaratıcılık yönüyle desteklemek üzere eğitim çalışmalarını birey odaklılık üzerinde kurgulayan bir kişi olması gerektiğini belirttikten sonra bu yaklaşımın, öğrencileri tarafından her zaman sevgiyle hatırlanacak etkin bir öğretmen olarak değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır. Telli, Brok ve Çakıroğlu (2008) tarafından yapılan araştırmaya göre, öğretmen ve öğrenciler kişisel özellikler bakımından etkili öğretmeni, öğrencileriyle olumlu ilişkiler kurup onlara rehberlik eden, öğrencileri güdüleyip özgüvenlerini kazanması konusunda onlara yardımcı olan ve bunların sonucunda öğrencileri tarafından saygı duyulan kişi olarak tanımlamışlardır.

Strong, Gargani, ve Hacifazlıoğlu (2011), etkili öğretmenlerin kişisel özelliklerini, beklentileri açıkça ortaya koyma, sürekli hareket halinde olma, öğrencilerinin yalnızca akademik ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda sosyal ve bireysel ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurma, öğrencilerini sorumluluk almaya teşvik etme, dürüst, adil, saygılı ve şefkatli olma olarak

belirlemiştir. Ay ve Yurdabakan (2015) yaptığı araştırmada, mesleğine saygı duyma, özgüven sahibi, kendini yenilemeye açık, önyargısız olma gibi özelliklerin etkili öğretmenin kişisel özellikleri olduğunu ifade etmektedir. Walker (2010) ise etkili öğretmenin kişisel özelliklerini; öğrencilere saygı duyan ve onları utandırmayan, öğrencilerin hatalarını hoşgörüyle karşılayan, affeden ve kin tutmayan, tüm öğrencileri için yüksek beklentiye sahip, mizahçı, şefkatli, adil, ulaşılabilir olarak belirtmiştir.

Korthagen (2004) ise iyi bir öğretmende olması gereken kişisel özellikleri empati, merhamet, anlayış, hoşgörü, sevgi ve esneklik olarak belirtmiştir. Bu niteliklerin öğretmenin mesleki yeterliliği üzerinde son derece etkili olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde Sakız (2016) tarafından yapılan çalışmada, etkili öğretmende olması gereken kişisel özellikler; şefkatli, sevgi dolu, anlayışlı, kibar, güler yüzlü, hoşgörülü, arkadaş gibi, âdil, saygılı ve demokratik olma olarak belirlenmiştir. Gündüz (2014) tarafından yapılan araştırmada, ilkökul öğrencilerine göre etkili öğretmenin kişisel özelliklerinin; iyi, saygılı, anlayışlı ve hoşgörülü olmak, çok kızmamak, güzel ve düşünceli davranmak olduğu belirlenmiştir. Gençtürk, Akbaş ve Kaymakcı (2012) sosyal bilgiler öğretmen adayları üzerinde yaptığı bir araştırmada, ideal öğretmenin iletişiminin iyi olması, sevgi dolu, ahlaklı ve hoşgörülü olması gibi kişisel özellikler taşıması gerektiğini ortaya koymuştur. Işıktaş (2015) tarafından yapılan araştırmada iyi bir öğretmen; kişilik yapısı bakımından her konuda anlayışlı ve sabırlı, iyi iletişim kurabilen kişi olarak tespit edilmiştir. Karakelle (2005) tarafından yapılan bir araştırmada, lise öğretmenlerine göre etkili bir öğretmenin mesleğini seven, öğrenciyle ve meslektaşlarıyla iyi ilişkiler kurabilen, giyimi düzenli, sorumluluk sahibi, sabırlı, kendini geliştirmeye önem veren, yeniliklere açık bir bireydir. Koutsoulis (2003) tarafından yapılan bir araştırmada, etkili öğretmenin kişisel özellik olarak anlayışlı, kibar, güvenilir, sabırlı olmak özelliklerine sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Murphy, Delli ve Edwards (2004) tarafından yapılan araştırmada, iyi öğretmende bulunması gereken kişisel özellikler şefkatli olmak, sabırlı olmak, sıkıcı olmamak, kibar olmak ve tertipli olmak şeklinde belirlenmiştir.

Arnon ve Reichel (2007) tarafından yapılan araştırmada ideal öğretmenin özelliklerini kişisel özellikler ve alan bilgisi özellikleri olarak belirlemiştir. İdeal öğretmenin sahip olması gereken kişisel özellikler espri yeteneğine sahip olması, adil, iyimser, iyi kalpli olması şeklinde sıralanmıştır. Marom (2018) tarafından yapılan bir araştırmada, Kanada'ya göçmen olarak gelip öğretmenlik yapmak isteyen Asyalı öğretmenler ile görüşme yapılarak, Asya ve Kanada'daki iyi öğretmen özelliklerini karşılaştırmıştır. Çalışma sonucuna göre Asya'da iyi öğretmenin kişisel özellikleri arasında otoriter olmak, disiplinli olmak, öğrencilere karşı ciddi olmak ve

öğrenci üzerinde kontrol sağlayabilmek gibi özellikler bulunması gerekmektedir. Kanada da ise iyi öğretmen özellikleri arasında öğrenciler ile sürekli iletişim ve diyalog içerisinde olması, demokrat olması, sınıf içinde eğlenceli olması gibi özellikler olmalıdır. Kısacası Kanada da iyi öğretmen olmak için ‘yansıtıcı- uygulayıcı’ olmak gerekmektedir.

Şahin (2011) tarafından yapılan bir araştırmada, etkili öğretmenin kişilik özellikleri olarak en önemli özelliklerinin model olma ve ahlaklı olma olduğu tespit edilmiştir. Welsh ve Schaffer (2017) tarafından yapılan bir araştırmada öğretmen adayları etkili öğretmenlik için sahip olunması gereken kişisel özellikleri; öğrenci ile iyi iletişim ve ilişki kurma olarak göstermiştir. De Talancé (2017) tarafından yapılan bir çalışmada öğretmende bulunması gereken kişisel özellikler; öğrenci ile iyi iletişim içinde bulunmak, öğrencilerin kişiliklerine, inanç ve değerlerine önem vermek şeklinde sıralanmıştır. Azer (2005) etkili öğretmenin, kendini işine adanmak, öğrencilerin farklılıklarına saygı duymak, öğrencileri ile iletişimde saygılı olmak gibi kişisel özelliklere sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

Bettini, Benedict, Thomas, Kimerling, Choi ve Mc Leskey (2017) tarafından özel eğitim öğretmenlerinin iyi öğretmen olabilmek için sahip olması gereken özellikleri belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmaya göre, öğretmenler olumlu karakter yapısına, sıkı ve çok çalışma isteğine sahip olmalıdır. Ayrıca öğrencilere karşı dürüstlük, mesleğe tutku ile bağlı olmak ve öğrencilerin engellerine saygılı olmak gibi özelliklere sahip olmaları gerekmektedir.

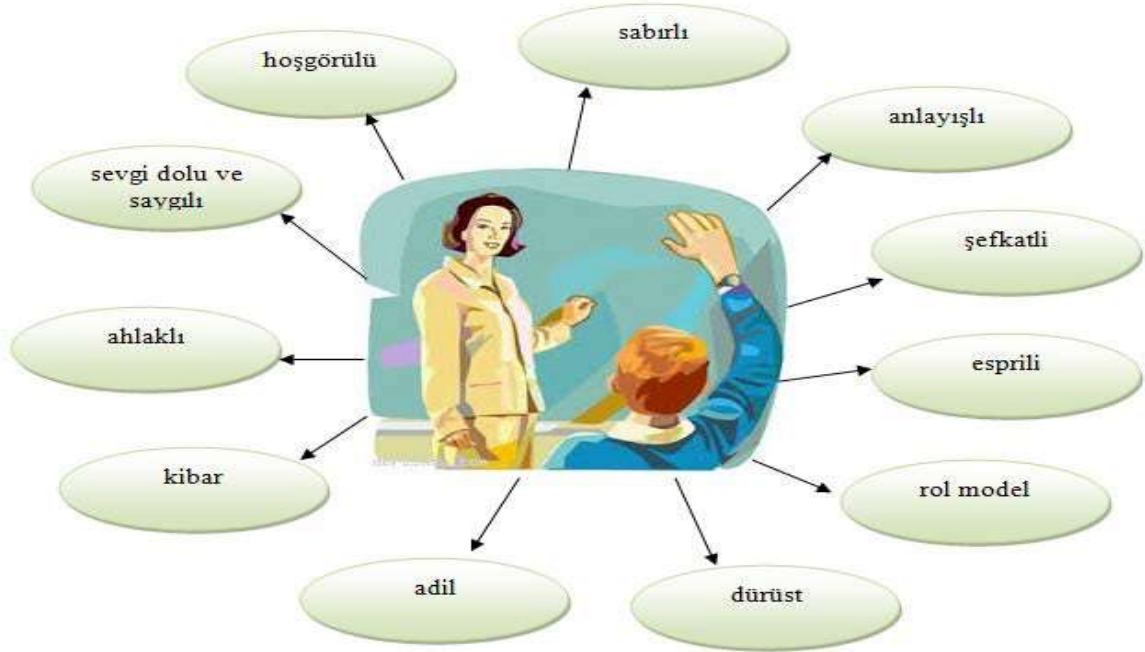
Hong, Greene ve Hartzell (2011) tarafından yapılan bir araştırmada, üstün zekalı öğrenciler ile çalışan etkili öğretmenlerin kişilik özellikleri; hata yapmaktan çekinmeyen, mizahi yönü kuvvetli, kendine güvenen, empati kurabilen, hevesli, esnek, yaratıcı, açık, tutarlı ve başarı odaklı olarak sıralanmıştır. Koutrouba (2012) tarafından yapılan bir araştırmada, etkili öğretmenin kişilik özellikleri olarak iletişim becerisi kuvvetli, açık fikirli, arkadaşça, tarafsız, destekleyici, teşvik edici, yenilikçi, yüksek beklentileri olan, demokratik, kibar, saygılı ve mizah yeteneği kuvvetli tanımlaması yapılmıştır. Lanouette (2012), “Etkili Öğretmenin On kişilik Özelliği” adlı makalesinde, etkili öğretmen özelliklerini hareketli, düzenli, sabırlı, uyumlu, mücadeleci, tutkulu, ciddi, etkileşime önem veren, dili iyi kullanan ve şefkatli şeklinde tanımlamıştır.

Özkan ve Arslantaş (2013) tarafından yapılan bir araştırmada, etkili öğretmenin kişisel özelliğine ilişkin öğretmenlerin sıralamasında ilk başlarda yer alan özelliklerin, ideal davranış sergileyerek model olma ve sorumluluk duygusunun olduğu görülmektedir. Bu yüzyılın öğretmeni, öğrenciyi merkeze alıp sürekli kendini geliştirerek etkili öğretmen davranışları

sergileyebileceğinin farkındadır. Ayrıca kendini geliştiren öğretmen, etkililik davranışlarını okul ortamında ve sınıf yönetiminde kullanabileceğinin bilincindedir (Can, 2004).

Alanyazında farklı kitleler üzerinde yapılan kuramsal ya da uygulamalı araştırmaların genel kişilik özelliklerini de içeren ancak mesleğe dönük olarak daha çok önemsenen bazı özelliklerin öne çıktığı söylenebilir. Bu özellikler şekil 2’de özetlenmiştir.

Şekil 2. Etkili Öğretmenin Kişisel Özellikleri

Burada vurgulanan özellikler etkili öğretmenin kişisel özellikleri olup, mesleki özelliklerin bunların dışında ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

2) Öğretmenlerde Bulunması Gereken Mesleki Özelliklere İlişkin Bulgular

Tüm meslek alanlarında olduğu gibi, genel kişilik özelliklerinin ötesinde ama onlarla yakın ilişki içerisinde olan bir takım mesleki özelliklerin de etkili öğretmenlik özellikleri içerisinde yer aldığı/alması gerektiği belirtilmelidir. Etkili öğretmenin sahip olması gereken çok sayıda mesleki özellik sıralamak mümkündür. Kılıç (2003) etkili öğretmeni; öğretmenlik formasyonu, alan bilgisi, genel kültürü yüksek öğretmen olarak tanımlamıştır. Ay ve Yurdabakan (2015) yaptıkları araştırmada öğretmenlerde bulunması gereken mesleki özelliklerin alan bilgisi, öğretim becerisi, sınıf yönetimi, ne zaman ve nasıl davranacağını bilme olduğunu belirtmişlerdir.

Çakmak (2009) yaptığı araştırmada, öğretmen adaylarının görüşlerine göre ortalaması en yüksek öğretmen özelliğinin ‘objektif olma’, ortalaması en düşük özelliğin ise ‘derste öğrencilere sunum yaptırma’ olduğunu tespit etmiştir. Işıktaş (2015) tarafından yapılan

araştırmada, etkili öğretmen mesleki özellik olarak alanıyla ilgili donanıma sahip ve öğrenmeyi pekiştirecek uygun yöntemleri kullanabilen bir yapıya sahip olması gerektiğini belirlemiştir.

Karakelle (2005) tarafından yapılan bir araştırmada, etkili öğretmen mesleki olarak derse hazırlıklı gelen, alanına hakim kişi olarak tespit edilmiştir. Kızıltepe (2002) iyi bir öğretmenin özellikleri üç ana başlık altında sunmuştur. Bunlar, öğretmenin a) kişisel özellikleri, b) entellektüel vasıfları, c) öğretim yöntemleri ile ilgili yaklaşımları ve tutumlarıdır. Gençtürk, Akbaş ve Kaymakçı (2012) tarafından Sosyal Bilgiler öğretmen adayları üzerinde yapılan bir araştırmada, etkili öğretmenin mesleki olarak nitelikli eğitim-öğretim yapabilme, alanına hakim olma yeterliklerine sahip olması gerektiği tespit edilmiştir.

Azer (2005) etkili öğretmenin, öğrencilerini motive etmek, öğretim için geniş beceri ve yetenek yelpazesi kullanmak, öğretimde liderlik göstermek, açık ve güvenilir bir öğrenme ortamını oluşturmak, eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi desteklemek, takım çalışmasını teşvik etmek, öğretim becerilerini sürekli iyileştirmek ve olumlu geribildirim sağlama gibi mesleki özelliklere sahip olması gerektiğini ifade etmiştir.

American Psychological Association ya da kısaca APA (2015) tarafından hazırlanan bir raporda ise okul öncesinden lise sona öğretmenler için 20 temel psikoloji ilkesi belirlenmiş, öğrencilerin nasıl düşünüp öğrendiğini, öğrencileri nelerin motive edeceğini, öğrencilerin öğrenmesinde kişiler arası ilişkiler ve duygusal iyi olma halinin önemini, sınıfın en iyi şekilde nasıl yönetileceğini ve öğrenci gelişiminin nasıl ölçüleceğini bilip uygulamanın öğretmenlik mesleği için önemi vurgulanmıştır.

Arnon ve Reichel (2007) tarafından yapılan araştırmada ideal öğretmenin mesleki özellikleri güncel alan bilgisi, farklı yöntem bilgisi ve araştırma bilgisine sahip olma olarak tespit edilmiştir. Koutsoulis (2003) tarafından yapılan bir araştırmada, iyi öğretmenin sahip olması gereken öğretim özellikleri ise etkili öğretim yöntemlerini kullanabilmesi, dersi ilgi çekici hale getirmesi, tertipli olması, hedef odaklı olması ve öğrencinin öğrenmesini önemsemesi şeklinde sıralanmıştır.

Şahin (2011) tarafından yapılan bir araştırmada, öğretmen algılarına göre etkili öğretmenin öğretimle ilgili en önemli özelliklerinin alan bilgisine sahip olma ve bildiklerini öğrencilerine aktarabilme, derse planlı ve hazırlıklı olarak girme, sınıfı iyi yönetip düzeni sağlayabilme ve bireysel farklılıkları belirleyip bireysel farklılıklara uygun öğrenme imkânları sağlayabilme olarak belirlenmiştir. Özkan ve Arslantaş (2013) tarafından yapılan bir araştırmada etkili öğretmenin mesleki özelliğine ilişkin öğretmenlerin yaptığı sıralamada mesleki yönden sürekli

gelişme arzusu duyma, mesleki becerilerini geliştirme isteği gibi özellikler başlarda gelmektedir. De Talancé (2017) tarafından yapılan bir çalışmada öğretmende bulunması gereken en önemli mesleki özellik olarak ise mesleğe adanmışlık olarak gösterilmiştir.

Welsh ve Schaffer (2017) tarafından yapılan bir araştırmada öğretmen adayları etkili öğretmenlik için sahip olunması gereken mesleki özellikleri; öğretim stratejileri, sınıf yönetimi ve program tasarlama ve uygulama becerileri şeklinde üç grupta ifade etmiştir. Bettini, Benedict, Thomas, Kimerling, Choi ve Mc Leskey (2017) tarafından özel eğitim öğretmenlerinin iyi öğretmen olabilmek için sahip olması gereken özellikleri amacıyla yaptıkları araştırmaya göre, öğretmenler mesleki bilgi ve beceriye sahip olmalı ve kendini geliştirmelidir.

Sakız (2016) tarafından yapılan çalışmada, etkili öğretmende bulunması gereken mesleki özellikler; alana hakimiyet, program geliştirme ve uygulayabilme, dili kullanabilme ve başarılı bir sınıf yönetimi şeklinde belirtilmiştir. Yine Sakız (2013) tarafından yapılan başka bir araştırmada ise öz yeterliği geliştiren etkili öğretmen özellikleri; çaba ve beceri odaklı dönütler verme, sosyal karşılaştırmalardan kaçınma, geçmiş öğrenci başarılarına dönük hatırlatmalar yapma, gerçek yaşam ilişkileri kurarak konulara değer verilmesini sağlama, öğrenci kontrol ve sorumluluklarını arttırma, güvenli ve duygusal bakımdan doyurucu öğrenme ortamları oluşturma olarak belirlenmiştir.

Stronge, Ward ve Grant (2011) tarafından yapılan bir araştırmada, etkili öğretmenlerin mesleki özellikleri olarak sınıf yönetimi ve organizasyonunda başarı, öğrencilerle iyi ilişkiler geliştirme ve öğrencilere sorumluluk aşılama şeklinde özetlemiştir. Strong, Gargani, ve Hacifazlıoğlu (2011), etkili öğretmenlerin mesleki özelliklerini, öğretim sürecinde farklı öğretim yöntemlerini bir araya getirebilme, öğrenme odaklı, açık ve anlaşılır dil kullanma, teknolojiyi kullanma ve öğrencilerden beklentilerini yüksek tutma, öğrencilerinin öğrenme süreçlerini yakından takip ederek öğretimlerini öğrenci ihtiyaçlarına göre yeniden düzenleyebilme olarak belirlemiştir. Walker (2010) ise mesleki olarak etkili öğretmeni; derse hazırlıklı gelen, öğrencilere ve diğer öğretmenlere karşı pozitif tutum sergileyen, dersin öğretiminde yaratıcı, sınıfta aidiyet duygusu oluşturan ve öğrencilerin sınıfta kendilerini rahat hissetmelerini sağlayan kişi olarak ifade etmiştir.

Bright (2011) etkili öğretmende bulunması gereken mesleki özellikleri beş maddede toplamıştır. Bunlar; a) öğretim programını gerçek yaşamla ilişkilendirir ve yaratıcı stratejiler belirler. b) ders sunumlarını bir oyuncu gibi ilgi çekici ve cazip hale getirmeye çalışır. c) öz

yeterlik inancı yüksektir ve yaptığı işlerin sorumluluğunu alır. d) öğrenci motivasyonunu etkileyen faktörleri bilir e) sürekli gelişime ve değişime açıktır.

Koutrouba (2012) tarafından yapılan bir araştırmada, etkili öğretmeni bilgi aktarımında esnek, farklı öğretimsel yöntemleri birleştirebilen bir kişi olarak ifade edilmiştir. Englehart (2013) etkili öğretmenin sahip olması gereken mesleki özellikleri şu şekilde sıralamıştır; planlı ve programlı olmak, sınıf içi düzeni bozan öğrenciler ile görüşmeler yapmak, sakin tutarlı ve tarafsız davranmak, sınıfta hareket halinde olmak ve öğrenci seviyesine uygun yansıtıcı düşünceye uygun etkinlik düzenlemek.

Gordon (2013), etkili öğretmenlerin sınıf düzenini sağlamak için sürekli sürekli ödül-ceza, alaycı ve aşağılayıcı dil kullanmak ve baskılayıcı dil kullanmak yerine öğrencilerinin davranışlarını anlamaya odaklanmaları gerektiğini savunur. Bunun için de öğretmenlerin öncelikle öğrencilerini aktif bir şekilde, sessizce ve ilgiyle dinlemeleri, öğrencilerin kendilerini rahatça ifade edebilmelerine yardımcı olacak sorular sorarak duygularını çözümlemeye çalışmaları gerektiğini belirtir.

Maddamsetti, Flenbaugh ve Rosaen (2018) tarafından yapılan bir araştırmada, Çin’de öne çıkan iyi öğretmende bulunması gereken özellikler arasında, derin bilgiye sahip olmak, öğrencilere ahlaki açıdan rol model olmak, otoriter olmak, düzgün ve standart dil kullanmak vb. sayılabilirken; ABD’de iyi öğretmen özellikleri arasında öğrenciye rehber olmak, öğrenci ile işbirliği içinde olmak, cevapları aktaran değil, cevaba ulaşan adımları göstermek gibi özellikler ön plana çıkmaktadır.

Lopez-Agudo ve Marcenaro-Gutierrez (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, etkili öğretmen özellikleri sınıf ortamını düzenleme ve yönetme, elindeki kaynakları ve zamanı verimli kullanma, öğrenci katılımını en üst seviyeye çıkarma şeklinde özetlenmiştir. Muijs, Kyriakides, Van der Werf, Creemers, Timperley ve Earl (2014) tarafından yapılan bir araştırmada etkili öğretmenlerin mesleki özellikleri; öğrenci katılımını en üst seviyeye çıkarma, verimli öğrenme ortamı için sınıf ortamını düzenleme ve yönetme, materyal ve kaynağını etkili kullanma, öğrencilerin derse aktif katılımı için etkili öğrenme yöntemlerini kullanma olarak belirlenmiştir. Braga, Paccagnella ve Pellizzari (2014) çalışmalarında etkili öğretmen özelliklerini şu şekilde özetlemektedirler: Öğrencilerin gelecekteki öğrenmelerinde yararlı bilgiler sağlar, öğrencilerin çaba sarf etmelerini teşvik eder, sınıf ortamına konsantre olur ve öğrencilerinden emek isteyen ödevler ister. Lavy (2011), yaptığı araştırmada etkili öğretmenin mesleki özelliklerini; bilgiyi öğrencilerin özümsemesine ve anlamalarına yardımcı olmak, öğrencilere eleştirel ve analitik

düşünme becerisi kazandıran teknikleri kullanmak, öğrenciyi değerlendirmede şeffaf ve adil olmak, öğrencilere uygun ve zamanında geri bildirim vermek şeklinde sıralamıştır.

Sakurai (2012) tarafından yapılan bir araştırmada öğrenciler iyi bir yabancı dil öğretmeninin mesleki özelliklerini dört başlıkta ifade etmişlerdir. Bunlar; “bilgi ve deneyim, uygulamalı öğretim yeterliği, öğrencilerin öğrenmesi için destek ve dostça ortam” şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca öğrenciler, öğretmenden mesleki bilgi, mesleki deneyim ve öğrenci ile iyi ilişkiler beklediklerini dile getirmişlerdir.

Alan yazında farklı kitleler üzerinde yapılan kuramsal ya da uygulamalı araştırmaların genel mesleki özelliklerini de içeren, öğretmenlik mesleğinde daha çok önemsenen bazı özelliklerin öne çıktığı söylenebilir. Bu özellikler şekil 3’de özetlenmiştir:

Şekil 3. Etkili Öğretmenin Mesleki Yeterlikleri

Daha önce bu konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar dikkate alındığında, etkili öğretmende bulunması gereken mesleki özellikler genel olarak; öğretmenlik formasyonu, alan bilgisi, genel kültür ve genel yetenek başlıkları altında toplanabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Etkili öğretmenin özelliklerinin ele alındığı bu çalışmada, alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde, vurgulanan etkili öğretmen özelliklerinin genel olarak kişisel ve mesleki özellikler altında toplanabileceği görülmektedir (Demirel, 2017; Çermik ve Güllaç, 2016). Örneğin; Demirel (2017), öğretmenin kişisel özelliklerini güdüleyicilik, başarıya odaklanmışlık ve profesyonellik olarak ifade ederken, mesleki özelliklerini öğretimi planlama, yöntem ve teknikleri kullanabilme, etkili iletişim, sınıf yönetimi, zamanı etkili kullanma, öğrenmeleri

değerlendirme ve rehberlik yapma olarak belirtmiştir. Aynı şekilde Arslan ve Özpınar da (2008) yaptığı çalışmada öğretmenlerin kişisel ve mesleki özellikleri üzerinde durmuştur. Buna göre, öğretmenlik mesleğinin etkili şekilde yürütülebilmesi için kişisel ve mesleki yönün, hemen hemen tüm bilim insanları tarafından kabul edildiği söylenebilir.

İnsanların öğrenmesine odaklanması nedeniyle insan odaklı bir nitelik gösteren öğretmenlik mesleği açısından kişisel ve mesleki yönün, kimi alan yazında tümleşik (McDonald, 1975; Gündüz, 2014; De Talancé, 2017; Şahin, 2011; Koutrouba, 2012) kiminde ise birlikte ayrı ayrı sınıflayıcı bir yaklaşımla (Demirel, 2017; Çermik ve Güllaç, 2016;) ele alındığı dikkati çekmektedir. Bu iki yönün, her ne kadar birbirinden ayrı olarak ele alınmış olsa da birbirini tamamlayan özellik alanları olduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte etkili öğretmen özelliklerinin detaylı ele alınabilmesi için bu tür bir sınıflamacı yaklaşımın doğru bir yaklaşım olduğu; buna karşılık her iki boyutun da birbirinden ayır edilemeyecek kadar çok yönlü ve sıkı bir ilişki içerisinde olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada, araştırmanın amacına daha çok hizmet edeceği düşünesi ile sınıflamacı yaklaşımın benimsendiği belirtilmelidir.

Alan yazında yapılan çalışmalarda etkili öğretmenin kişisel özelliklerine ilişkin en çok vurgulanan özelliklerin; saygı (Walker, 2010; Telli, Brok ve Çakıroğlu, 2008; Strong, Gargani, ve Hacifazlıoğlu, 2011; Ay ve Yurdabakan, 2015; Sakız, 2016; Gündüz, 2014; Azer, 2005; Bettini, Benedict, Thomas, Kimerling, Choi ve Mc Leskey, 2017; Koutrouba, 2012), sabır (Koutsoulis, 2003; Murphy, Delli ve Edwards, 2004; Lanouette, 2012; Işıktaş, 2015; Karakelle, 2005); anlayış (Sakız, 2016; Gündüz, 2014; Koutsoulis, 2003; Işıktaş, 2015), hoşgörü (Korthagen, 2004; Sakız, 2016; Gündüz, 2014; Gençtürk, Akbaş ve Kaymakçı, 2012), şefkat (Gourneau, 2005; Strong, Gargani, ve Hacifazlıoğlu, 2011; Sakız, 2016; Murphy, Delli ve Edwards, 2004; Lanouette, 2012; Walker, 2010), mizah (Walker, 2010; Hong, Greene ve Hartzell, 2011; Koutrouba, 2012; Arnon ve Reichel, 2007; Marom, 2018; adalet (Lavy, 2011; Arnon ve Reichel, 2007; Strong, Gargani, ve Hacifazlıoğlu, 2011; Walker, 2010) olduğu tespit edilmiştir.

Vurgulanan kişisel özelliklere genel olarak göz atıldığında etkili öğretmenin; özgüven sahibi, kendini yenileyebilen, önyargısız, anlayışlı ve sabırlı, iyi iletişim kurabilen, giyimi düzenli, sevgi dolu, saygılı, ahlaklı ve hoşgörülü, empati kurabilen, esnek, şefkatli, merhametli, kibar, tertipli, esprili, adil, iyimser, iyi kalpli, demokrat, dengeli bir ruh haline sahip, öğrenciye model olabilen, öğrencilerin kişiliklerine, inanç ve değerlerine önem veren, dürüst, mesleğe tutku ile bağlı, öğrencilerin engellerine saygılı, güler yüzlü, uyumlu, mücadeleci, ciddi, yaratıcı, açık,

tutarlı ve başarı odaklı, hata yapmaktan korkmayan, tarafsız, destekleyici, teşvik edici, yenilikçi, yüksek beklentili kişiler oldukları söylenebilir.

Diğer taraftan bu özelliklerin, daha çok insan-insan ilişkilerini önceleyen özellikler olduğu söylenebilir. Öğrenme-öğretme süreçlerinin aynı zamanda bir iletişim ve etkileşim süreci olduğu dikkate alındığında, bu süreçte gerçekleşen iletişim ve etkileşimin etkili ve verimli olması üzerinde kaynak ve alıcı arasındaki mesajlaşmanın amacına ulaşması için bu iki taraf arasındaki ilişkilerin sağlıklı olmasının öneminden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Yalın (2017), etkili bir iletişim için kaynak ve alıcı arasında sıcak ve insani bir ilişkinin bulunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Örneğin eğitim süreçlerinde kaynak rolünü üstlenen öğretmenin alıcı konumundaki öğrenciye sabırla ve güler yüzle mesajlarını aktarması, anlaşılamaması durumunda anlayış ve hoşgörü içerisinde farklı yolları denemeye devam etmesinin, öğrencinin kendinin önemsendiğini hissederek özgüvenini geliştirmesi, kendini güvende hissetmesi, öğretmene ve öğrenmeye karşı olumlu tutumlar geliştirmesi gibi öğretim sürecinin başarıyla sonuçlanmasına daha bir çok olumlu katkısının olması beklenebilir. Bunun yanı sıra, sevilen, güvenilen ve önemsenen bir öğretmenin, öğrenciler tarafından daha sık ve etkili olarak model alınacağını belirtmek de yanlış olmayacaktır.

Alan yazında yapılan çalışmalarda, etkili öğretmende bulunması gereken ve en çok vurgulanan mesleki özellik, alanıyla ilgili donanıma sahip olma yani alan bilgisidir (Arnon ve Reichel, 2007; Kılıç, 2003; Ay ve Yurdabakan, 2015; Şahin, 2011; Gençtürk, Akbaş ve Kaymakçı, 2012; Işıktaş, 2015; Karakelle, 2005; Sakız, 2016). Nitekim Öner (2010) de öğretmenin yetkinlik kazanması gereken önemli alanlardan birisinin alan bilgisi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca uygun yöntemleri kullanabilme becerisi de çok vurgulanan mesleki özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Işıktaş, 2015; Kızıltepe, 2002; Arnon ve Reichel, 2007; Koutsoulis, 2003; Welsh ve Schaffer, 2017; Strong, Gargani, ve Hacifazlıoğlu, 2011; Koutrouba, 2012; Muijs, Kyriakides, Van der Werf, Creemers, Timperley ve Earl, 2014). Nitekim etkili bir öğretmenin sadece alan bilgisine sahip olması yeterli değildir; bunun yanı sıra alanındaki bilgileri nasıl öğreteceğini bilmesi, yani yöntem becerisine de sahip olması gerekmektedir. Alan yazındaki çalışmalarda etkili öğretmenin çok vurgulanan bir özelliği de sınıf yönetimi becerisidir.

Alan yazında yapılan çalışmalarda üzerinde durulan etkili öğretmenin diğer mesleki becerileri derse hazırlıklı gelme, nitelikli eğitim-öğretim yapabilme, öğretimde liderlik gösterebilme, açık ve güvenilir bir öğrenme ortamı oluşturma, eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi destekleme, takım çalışmasını teşvik etme, geribildirim sağlama, öğrencilerin nasıl düşünüp öğrendiğini bilme, öğrenci gelişiminin nasıl ölçüleceğini bilip uygulayabilme, dersi ilgi çekici hale getirme, hedef

odaklı olma, öğretimde bireysel farklılıkları dikkate alma, mesleki olarak kendisini sürekli geliştirip, kendisini mesleğine adanma, dili etkili kullanabilme, konuyu gerçek yaşamla ilişkilendirebilme, öğrencilere öğrenme sorumluluğu kazandırabilme, teknolojiyi kullanabilme ve öğrencilerden beklentilerini yüksek tutma, planlı ve programlı olma, öğrenci davranışlarını anlamaya çalışma, öğrenciyi etkin kılma, öğrencilerin öğrenmesi için destek ve olumlu bir ortam sağlama olarak belirlenmiştir. Özet olarak, alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde, etkili öğretmende bulunması gereken mesleki özellikler genel olarak öğretmenlik formasyonu, genel kültür-genel yetenek ve alan bilgisi başlıkları altında toplanabilir.

Etkili öğretmende bulunması gereken mesleki özellikler, öğretmen yetiştiren kurumlarda öğretmen adaylarına eğitim yoluyla kazandırılabilir; ancak kişisel özellikler, genel olarak kişinin karakter yapısıyla ilgili özelliklerdir. Dolayısıyla bu özelliklerin eğitim yoluyla kazandırılması pek zor görünmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının, öğretmen yetiştiren kurumlara seçiminde kişilik özellikleri bakımından özenle belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Öğretmenliğe daha yatkın karaktere sahip olan adayların seçilmesi ve seçilen bu adayların kaliteli bir eğitimden geçmesi büyük önem taşımaktadır. Kişisel yeterliklerden farklı olarak mesleki yeterliklerin daha çok bir beceri niteliği taşıması nedeniyle öğretmen yetiştirme süreçlerinde uygulamalı eğitime daha fazla önem ve ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Ayrıca eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına etkili öğretmen davranışlarını kazandıracak öğretim elemanları da öğretmenlerin sahip olması gereken kişisel ve mesleki yeterliklere sahip olmalı, uygulamalarıyla öğretmen adaylarına olumlu bir model olmalıdırlar. Etkili öğretmen davranışlarına sahip olmayan öğretim elemanlarının bulunduğu bir eğitim fakültesinin öğrencilere bu davranışları kazandırmasını beklemek gerçekçi değildir.

Araştırma sonunda elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar ışığında, etkili öğretmenin özelliklerine yönelik olarak şunlar önerilebilir:

- 1) Öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci seçilirken, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği kişilik özellikleri göz önünde bulundurulmalı, öğretmenliğe daha yatkın olanlar seçilmelidir. Örneğin öğretmen seçiminde adaylara ilişkin lise öğretmenlerinden tavsiye mektupları istenilebileceği gibi Batı ülkelerinin tecrübelerinden de istifade edilerek bazı kişilik testleri de uygulanabilir.
- 2) Eğitim fakültesi programı etkili öğretmen davranışlarını kazandıracak şekilde gözden geçirilip yeniden hazırlanmalıdır. Bu çerçevede, ataması yapılan ya da stajyer olarak göreve başlayan öğretmen adayları ile bunların atandığı eğitim kurumu yönetici ve tecrübeli öğretmenlerden onların eksik ve yanlışlarına ilişkin geribildirim alınmasına çalışılmalıdır. Bu çerçevede bütün eğitim fakültelerinde mezun takip programlarının uygulanması yararlı olabilir.

- 3) Öğretmen adaylarına sınıf yönetimi, yöntem, ölçme değerlendirme, materyal kullanımı, alan bilgisi, dili etkili kullanma gibi mesleki özelliklerle ilgili uygulamalı eğitim verilmelidir.
- 4) Etkili öğretmen davranışlarını kazandırabilmek için teknolojik araçlardan yararlanılmalı, eğitim fakültelerinde mikro öğretim uygulamalarına ağırlık verilmelidir.
- 5) Eğitim fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarının etkili öğretmen davranışları konusunda gerekli yeterliklere sahip olması sağlanmalıdır. Buna göre, eğitim fakültesinde görev yapan tüm öğretim elemanlarının, pedagojik formasyon sertifikasına sahip olmalarının bir ön şart olarak ele alınması önerilebilir.

Kaynakça

- American Psychological Association, Coalition for Psychology in Schools and Education.(2015). Okulöncesinden lise sona: Öğretmenler için 20 temel psikoloji ilkesi (E. Kanlı, Çev.). Ankara: Türk EğitimDerneği. <https://tedmem.org/yayinlar>
- Arnon, S. and Reichel, N. (2007). Who is the ideal teacher? Am I? Similarity and difference in perception of students of education regarding the qualities of a good teacher and of their own qualities as teachers, Teachers And Teaching: Theory And Practice. 13(5), 441-464
- Arslan, S. ve Özpınar, İ. (2008). Öğretmen Nitelikleri: İlköğretim Programlarının Beklentileri ve Eğitim Fakültelerinin Kazandırdıkları, Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi. 2(1), 38-63.
- Ay, Ş. ve Yurdabakan, İ. (2015). Öğretmen Adaylarına Göre Etkili Öğretmen Özellikleri ve Bu Özellikler Açısından Öz-Yeterlik Algıları, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 33, s.148 – 166.
- Azer, S.A. (2005). The qualities of a good teacher: how can they be acquired and sustained?, Journal of the Royal Society of Medicine. 98(2), 67–69
- Bettini, E., Benedict, A., Thomas, R., Kimerling, J., Choi, N., & McLeskey, J. (2017). Cultivating a Community of Effective Special Education Teachers: Local Special Education Administrators' Roles. Remedial and Special Education, 38(2), 111-126.
- Bilen, M. (2014). Plandan Uygulamaya Öğretim. (8.baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.

- Braga, M., Paccagnella, M., & Pellizzari, M. (2014). Evaluating students evaluations of professors. *Economics of Education Review*, 41, 71-88.
- Bright, N. H. (2011). Five Habits of Highly Effective Teachers. *School Administrator*, 68(9), 33-35.
- Büyükoztürk, Ş. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (21. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, N. (2004). Öğretmenlerin Geliştirilmesi ve Etkili Öğretmen Davranışları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(16), 103-119.
- Çakmak, M. (2009). Prospective Teachers' Thoughts on Characteristics of an Effective Teacher, *Education and Science*. 34(153), 74-82.
- Çermik, H. ve Güllaç, E.T. (Editör: Şeref Tan) (2016). “Öğretmen Nitelikleri ve Yeterlikleri”, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. (13.baskı) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- De Talancé, M. (2017). Better Teachers, Better Results? Evidence from Rural Pakistan. *The Journal of Development Studies*, 53(10), 1697-1713.
- Demirel, Ö. (2017). *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*. (23.baskı). Ankara:PegemA Yayıncılık.
- Englehart, J. M. (2013). Five approaches to avoid when managing the middle school classroom. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 86, 103-108.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2014). *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme*. (21.Baskı). Ankara:Arkadaş Yayınları.
- Ergün, M., Duman, T., Kıncal, R.Y. ve Arıbaş, S. (1999). İdeal Bir Öğretim Elemanının Özellikleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. S.3, s.1-11.
- Gourneau, B. (2005). Five Attitudes of Effective Teachers: Implications for Teacher Training. *Essays in Education*, 13: 1-8.
- Gençtürk, E., Akbaş, Y. ve Kaymakçı,S. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bakış Açısıyla İdeal Öğretmenin Özellikleri, *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12 (2), 1559-1572.
- Gordon, T. (2013). Etkili öğretmenlik eğitimi (5. baskı, S. Karakale, Çev.). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Gündüz, M. (2014). İlkokul Öğrencilerinin Etkili Öğretmen Hakkındaki Düşünceleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 114-128.

Hong, E., Greene, M., & Hartzell, S. (2011). Cognitive and Motivational Characteristics of Elementary Teachers in General Education Classrooms and in Gifted Programs. *Gifted Child Quarterly*, 55, 250-264.

Işıktaş, S. (2015). Öğretmen Adaylarının İyi Öğretmen Olma İle İlgili Görüşler, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 30(4), 119-131.

Kaptan, S. (2000). Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri. (11.Baskı). Ankara: Bilim Yayınevi.

Karakelle, S. (2005). Analyzing Teachers' Definitions of Effective Teachers According to Effective Teaching Dimensions, *Eğitim ve Bilim*. 30(135), 1-10.

Karasar, N. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemi. (31. Baskı). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Kılıç, D. (2003) Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Erzurum: Aktif Yayıncılık.

Kızıltepe, Z. (2002). “İyi ve Etkili Öğretmen”, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 27(126), 10-14.

Korthagen, F.A.J. (2004). In Search of the Essence of a Good Teacher: Towards a More Holistic Approach in Teacher Education, *Teaching and Teacher Education*. 20(1), 77- 97.

Koutsoulis, M. (2003). The Characteristics of the Effective Teacher in Cyprus Public High School: The Students' Perspective, Educational Resources Information Center (Eric).

Lanouette, M.(2012).Ten Traits of Highly Effective Instructors. *Techniques: Connecting Education and Careers*, 87, 52-54.

Lavy, V. (2011). What makes an effective teacher? Quasi-experimental evidence (No. w16885). National Bureau of Economic Research.

Lopez-Agudo, L. A., & Marcenaro-Gutierrez, O. D. (2017). Engaging children in lessons: the role of efficient and effective teachers. *School Effectiveness and School Improvement*, 28(4), 650-669

Maddamsetti, J., Flenbaugh, T. K., & Rosaen, C. L. (2018). Who should teach? A Chinese teacher candidate's understandings of a good teacher and racialised experiences. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 46(2), 148-166.

Marom, L. (2018). Eastern/Western Conceptions of the “Good Teacher” and the Construction of Difference in Teacher Education. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 46(2), 167-182.

McDonald, F. (1975) Research on Teaching and Its Implications for Policy Making: Report on Pimse II of The Beginning Teacher Evaluation Study. Princeton, NJ: Educational Testing Service.

MEB Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü. (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri. Ankara.

Muijs, D., Kyriakides, L., Van Der Werf, G., Creemers, B., Timperley, H., & Earl, L. (2014). State of the art–teacher effectiveness and professional learning. *School effectiveness and school improvement*, 25(2), 231-256

Murphy, P. K, Delli, L. A. M. and Edwards, M. N. (2004). The Good Teacher and Good Teaching: Comparing Beliefs of Second-Grade Students, Preservice Teachers, and Inservice Teachers, *The Journal of Experimental Education*. 72(2), 69-92.

Öner, D. (2010). Öğretmenin Bilgisi Özel bir Bilgi midir? Öğretmek için Gereken Bilgiye Kuramsal bir Bakış, *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 27 (2), 23-32.

Özdemir. S. ve Yalın, H.Đ. (1998). Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özkan, M. & Arslantaş, H.İ. (2013). Etkili Öğretmen Özellikleri Üzerine Sıralama Yöntemiyle Bir Ölçekleme Çalışması, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 15, S. 1 (311-330).
Sakız, G.(2013).Başarıda anahtar kelime: Öz-yeterlik. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,26,185-209.

Sakız,G. (2016). Etkili öğretmenlik ve öğretmen niteliğinin geliştirilmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 9(2), 214-244.

Sakurai, Y. (2012). Learners' Perceptions of" Good" Foreign Language Teachers: A Quantitative Analysis between Native and Non-Native Teachers. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 9(1), 46-60.

Strong, M., Gargani, J., & Hacifazlıoğlu, Ö. (2011). Do We Know A Successful Teacher When We See One? Experiments in the Identification of Effective Teachers. *Journal of Teacher Education*, 62, 367 382.

Stronge, J. H., Ward, T. J., & Grant, L. W. (2011). What Makes Good Teachers Good? A Cross-case Analysis of The Connection Between Teacher Effectiveness and Student Achievement. *Journal of teacher Education*, 62(4), 339-355.

Şahin, A. (2011). “Öğretmen Algılarına Göre Etkili Öğretmen Davranışları”, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 239-259.

Şişman, M. (2010). Eğitim Bilimine Giriş. (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Telli, S., Brok, P.D. ve Çakıroğlu, J. (2008). Teachers and Students Perceptions of the Ideal Teacher, *Eğitim ve Bilim*. 33(149), 118-129.

Walker, R. J. (2010). 12 Characteristics of an Effective Teacher, Educational Resources Information Center (Eric).

Welsh, K.A. & Schaffer, C. (2017) Developing the Effective Teaching Skills of Teacher Candidates During Early Field Experiences, The Educational Forum, 81(3), 301-321

Yalın, İ.H. (2017). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. (29.baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

UYGUR KÜLTÜRÜNDE TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİN YERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ ÖNEMİ

Dr.Oğr.Üy. Mahire ÖZÇALIK

KSÜ Orman Fakültesi

Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Türkiye

ÖZET

Tıbbi ve aromatik bitkiler zengin kaynağından dolayı Uygur halkının yaşadığı çevrenin doğal elemanı olarak günümüzde büyük öneme sahiptir. Günümüzde hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan çarpık kentleşme kaynaklı küresel ısınma sonucu oluşan iklim değişikliği, bitkisel üretimin önemli derecede düşeceğini göstermektedir. Buna bağlı olarak, farklı ülkelerde yoğun olarak üretimi yapılan tarla bitkilerine alternatif olabilecek yeni bitkisel ürünlerin tespit edilmesi ve bunların kullanım alanlarının belirlenmesi önemli bir konu olarak ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada, Doğu Türkistan bölgesinde çoğunluk olarak yaşamakta olan Uygur Türklerinin kültüründeki tıbbi aromatik bitkilerin tarihçesi araştırılarak, tıbbi ve Aromatik bitkilerin Uygurların kültüründeki önemine değinilecek, bir takım tıbbi ve aromatik bitkiler hakkında bilgi verilecek ve iklim değişikliğine alternatif ürün olarak değerlendirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması ile ilgili öneriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uygur, Uygur kültürü, Tıbbi ve aromatik bitkiler, iklim değişikliği

The Place and Current Importance of Medicinal and Aromatic Plants in Uighur Culture

ABSTRACT

Due to its rich source of medicinal and aromatic plants, it is of great importance as a natural element of the environment inhabited by the Uighur people. The climate change resulting from global warming caused by skewed urbanization due to rapid population growth indicates that plant production will decrease significantly. Accordingly, the identification of new plant products that could be an alternative to the field crops produced in different countries and determining their usage areas has become an important issue. In this study, the history of medicinal aromatic plants in the culture of the Uyghur Turks living in the East Turkestan region will be investigated, the importance of medicinal and aromatic plants in the culture of Uighurs will be touched on, information about some medicinal and aromatic plants will be given. It will be introduced.

Keywords: Uighur, Uighur culture, Medicinal and aromatic plants, climate change

1.GİRİŞ

Dünya pazarında tıbbi ve aromatik bitkilere olan talep her geçen gün artmaktadır. Asırlardan beri yeme içmede ve hastalıkları tedavi amaçlı kullanıla gelmiştir. Tıbbi aromatik bitkilerin kullanım alanları çeşitlendikçe, üretimle ilgili paydaşların ve bu grup bitkilere dayalı sanayinin daha uzun vadeli planlarla organize edilmesi gerekmektedir. Bunun için tıbbi aromatik bitkilerin geleceğiyle ilgili; dünya'nın çeşitli coğrafik bölgelerinin iklim koşullarında belirgin değişikliklerin olduğu kuraklık, sel, erozyon ve diğer doğal afetler, ekosistemin canlılığı ve sürdürülebilir arazi yönetimi ve bunların yanı sıra pazar tercihleri ve talep eğilimleri, gen kaynağı ve biyolojik çeşitlilik, çeşit geliştirme çalışmaları, tıbbi aromatik Bitkilerin Üretimi ve Ticaretiyle İlgili Planlamalar, tıbbi ve aromatik bitkilere dayalı Sanayi, araştırmacı Envanteri ve İşbirliği Platformlarının Oluşturulması gibi hususların göz önünde bulundurulması faydalı olacaktır.

Memleketimizin geniş çevresinde yazık ki Uygur kültürünün büyüklüğü hakkında hiç bir fikir yoktur. Uygur kültürünün son çağlarını yaşıyanlar bizim aşağı yukarı yirmi beşinci babalarımızdır. İslâmlığın parlak çağlarında merkez Bağdat olduğu halde tanınmış bilginlerin çoğu Arabistan'dan değil, Uygur kültürünün çok verimli çevresi olan Türkistan'dan yetişmiştir. Bu aziz atalarımızdan İslâm bilginlerinin yüz suyu olan yalnız İbni Sina, Farabî ve Muhammed Buharî'yi anmak kâfidir. İşte bu şümüllü tezahürün tarihî sebepleri üzerinde durulunca önümüze o heybetli Uygur kültürü çıkar. Kullanma eşyasını süs eşyası kadar bezeyen Türk'ün sahip olduğu bedî zevkin tarihî etkileri incelenince önümüze o sihirli Uygur kültürü çıkar. Devlet idaresinde yüksek bir kudret gösteren Türk'ün sahip olduğu diplomatik ferasetin tarihî basamakları araştırılınca ön basamaklar arasında Uygur kültürü yine önemli bir yer tutar (M. AKKAYA). Bu çalışmada, Asya kıtasının omurgasını oluşturan Ana yurdumuz büyük Türkistan topraklarında yaşamakta olan Uygurların kültüründeki tıbbi ve aromatik bitkilerin tarihçesine değinerek, bir takım tıbbi aromatik bitkilerin yöresel isimleri, kullanım amaçları ve nasıl kullandıkları hakkında kısaca bilgi verilerek, tıbbi aromatik bitkilerin çağımız iklim değişikliğine alternatif ürün olarak değerlendirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması ile ilgili öneriler getirilecektir.

2.TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİN TARİHÇESİ

Doğadaki tüm hayvanlar, bitkiler ve insanlar bir dengeyin ürünüdürler. Mitolojide bitkiler tanrıların insana verdiği en değerli armağan olarak ele alınmıştır.

Tüm bitkiler insanın hizmetindedir ve insanın varoluşundan itibaren bitkilerle olan ilişkisi başlamıştır (Gezgin, 2006). İlk çağlardan kalan arkeolojik bulgulara göre insanlar, besin elde etmek ve sağlık sorunlarını gidermek için öncelikle bitkilerden faydalanmışlardır (Koçyiğit, 2005).

Bitkilerin tedavi amacıyla kullanımı insanlık tarihi kadar eskidir. Eski uygarlıkların tıbbi bitkiler hakkındaki bilgilerini, kalan kitabeler ve arkeolojik materyallerden öğreniyoruz. Tarih öncesi dönemi (M.Ö. 50,000 yılları kitabeler ve arkeolojik meteryaller), Mezopotamya dönemi(M.Ö.3000 yılları kitabeler ve arkeolojik meteryaller), Mısır dönemi (M.Ö. 1550’de yazılmış bir papirüste kayıtlı 450 kadar hastalığa rastlanmış, nebati ve hayvani menşeli ilaçların hastalıkların tedavisinde kullanıldığı anlaşılmıştır), Hitit döneminden ibarettir. M.Ö. 1500 yıllarına ait Hitit tabletlerinde bulunan reçetelerde adamotu, alıç, arpa, buğday, safran, sarımsak.. gibi bitkilere rastlanılmıştır. Grek dönemi (M.Ö. 460-377), döneminde kullanılan 400 tür tıbbi bitkiden ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Roma ve Bizans dönemi: Birinci yüzyılda, Dioskorides’in yazdığı “Müdâvî ilaçlar” kitabında 600’den fazla tıbbi bitki hakkında etraflı bilgi bulunmaktadır. İslam dönemi: İslam uygarlığı döneminde Ebu Biruni, İbni Sina(980-1037), İbni Baytar gibi dönemin bilginleri meşhur ilmî eser bırakmıştır. 19. yüzyılda tıbbi bitkiler üzerinde önemli ölçüde inceleme yapılmıştır. Bu dönemde ilaç sanayi de gelişmiştir. 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında, vitaminler ve antibiyotiklerin keşfi bilimde yeni sayfalar açmıştır. Bitkilerin tedavi etkileri hakkında araştırmalar halen devam etmektedir (A.Kaya, 2011).

Tıbbi ve aromatik bitkiler; gıda, ilaç, kozmetik ve baharat gibi birçok kullanım amaçları olan ve insanlık tarihinin başlangıcından itibaren benzeri amaçlarla kullanıldıkları bilinen bitkilerdir. Söz konusu bitkilerin bir kısmı doğadan toplanırken bir kısmı da kültüre alınmış olup üretimi yapılmaktadır. Ancak tedavi amaçlı kullanılan bitkilerin önemli bir kısmı doğadan toplanmaktadır. Tıbbi ve aromatik bitkilerin en çok göze çarpan ve araştırmaya konu olan özellikleri tedavi amaçlı kullanımlarıdır. Bitkilerle tedavi; geleneksel tedavi, tamamlayıcı tedavi, doğal tedavi gibi farklı isimlerle, gelişmemiş ülkeler başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde kullanılmaktadır. Bitkilerle tedavi hakkında ilk kayıtlara M.Ö. 5000’lerde Mezopotamya uygarlığında rastlanmış, 250 bitkisel drogun kullanıldığı tespit edilmiştir (Demirezer, 2010).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’ne göre geleneksel tıp; fiziksel ve ruhsal hastalıklardan korunma, bunlara tanı koyma, iyileştirme veya tedavi etmenin yanında sağlığın iyi sürdürülmesinde de kullanılan, farklı kültürlere özgü teori, inanç ve tecrübelerle dayalı izahı yapılabilen veya

yapılamayan bilgi, beceri ve uygulamaların bütünüdür (Anonim, 2017). Bitkilerin tedavi amaçlı kullanımı ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun % 80'i tedavi amaçlı bitkisel ürünlerden faydalanmaktadır. Gelecek yıllarda bitkilerle tedavinin tüm dünyada artacağı Dünya Sağlık Örgütü tarafından öngörülmektedir.

3.UYGURLARDA TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİN TARİHİ

Rahmeti Bey'in tercüme ettiği Uygur Tıp kitaplarında, bazı bitkilerin çeşitli hastalıklara ilaç olarak tavsiye edildiği görülmektedir. Bu kitaplarda bir yaraya pamukla nasıl tampon yapılacağı gibi pek çok bilgi detaylı olarak anlatılmaktadır(Ögel,1985a:361-378). Uygurlar döneminden günümüze gelen ilaç tarifi ve reçetelerde 'kaflak yıldıztı' dedikleri "kandara saz" bitkisinden söz edilir(Ögel, 1985c: 195).

Eski Uygur Türklerinin tıp geleneği ilk aşamada, İslam öncesi Türk topluluklarındaki ortak gelenek ve uygulamalarla gelişmiştir. Uygur Türkleri tarihte gelmiş geçmiş bütün din ve inançlara inanmıştır. İslam öncesi hastalıkların teşhis ve tedavisinde Şamanlar yetkiliydi. Bu dönemde hastalıkların tanımlanmasında dini inançlar önemli rol oynamıştır.

Uygurlar, hastalıkların tedavisinde kan almak, sulu ilaç içirmek, kulağa ilaç damlatmak, toz hâlindeki ilacı boruyla boğaza üfleme vb. yöntemler kullanmışlardır. İlaçlar çoğu kez et suyu, bal, yoğurt gibi çeşitli besinlerle karıştırılarak verilir. İlaçların kullanımında halk tıbbında çoğu kez yapıldığı gibi takribi miktarlar verilmez, belirli ölçüler esas alınır. Şeker, biber, kakule, susam yağı, nar, yoğurt, süt, balık safrası, yumurta vb. pek çok bitkisel ve hayvansal gıda ile madde ilaç olarak kullanılmıştır. Bunlar arasında majik düşünceleri yansıtan kurt kemiği, geyik boynuzu gibi unsurlar da vardır(Ünver 1936: 16- 36).

Uygurlar Moğol hâkimiyetine girdikten sonra, sahip oldukları geniş tıp bilgileri nedeniyle devletin çeşitli kurumlarında görevlendirildi. Moğol Han'ı ve maiyeti, Uygur hekimlerce tedavi ediliyordu. Yine orduda Uygur hekimler ve beslenme uzmanları çalışıyordu (Sayrami ve Tohti 1991: 55, 56) .

4.UYGURLARDA TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİN ÖNEMİ

Tıbbi ve aromatik bitkiler zengin ve köklü kültüre sahip olan Uygur halkının tarihten beri doğayı tanıma, doğanın kanunlarını öğrenme ve insan vücuduna uygulama yoluyla farklı hastalıkların tedavisi amaçlı kullanı gelmiştir. Doğuda Çin, kuzeyde Moğolistan, Rusya, batıda Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Hindistan, Pakistan, güneyde Tibet ile sınır olan Doğu Türkistan'ın tıbbi ve aromatik bitki kaynağı bol olup, onları doğru şekilde tanıma, doğru şekilde kullanmak ve doğru şekilde sürdürülebilirliğini sağlayarak gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak günümüzde çok önemli konulardan biridir.

Tabiat dünyası ve onundaki bütün canlı cansız mevcudatlar ot (güneş), hava, su ve topraktan ibaret dört unsurdan oluşmaktadır. Bu dört unsur Uygur tababet ilminin merkezi noktası olup, onlar yaşama sırasında güneş olmazsa sıcaklığın olmayacağını, bitkilerin gelişemeyeceğinden ibaret hakikati anlamışlardır.

Uygur tıbbi bitkileri ile tedavi kendine özgü mükemmel, sistematik teori temeline sahip olup, Uygur halkının asırlarca hastalıklar üzerinde edindikleri tecrübelerinden ibarettir. Onun esas temeli ise insan vücudunu tanıma, insanların yaşadığı muhiti tanıma, insanların sağlık ve hastalık hallerini iyi keşfetme gibi durumlara bağlıdır. Uygur tıbbi bitkilerinin tarihinin uzunluğu olsun yada kendi içine barındırdıkları anlamlarının genişliği açısından olsun, diğer tababetler gibi tababet hazinesine büyük katkı sağlamıştır. Bunun la ilgili Ünver (1936) “Uygurlarda Tababet” adlı eserinde: “...Hint ve Çin tababetinin Uygur tababetine gösteren etkisinden, Uygur tababetinin onlara gösteren etkisi büyüktür. Çin tarihçileri 759 yılı Tuharistan Yabgusu (Hükümdarı) tarafından Çin hakanına gönderilen hediyeler arasında iki yüz çeşit tıbbi ilaç ve çok sayıda hoş kokulu şeylerin olduğunu kayıt etmiştir” diye yazmıştır. Bundan şunu görebiliyoruz ki, tıbbi bitkiler Uygur tababetinde akıl-ferasetli, minnet sever Uygur halkının sağlık, hastalıkların önüne geçme, tedavi etme şeklinde onların Tarım vadisinde yaşayıp, çoğalmasında mühim rol oynayıp kültürlü, medeniyetli halk olmasında önemli rol oynamıştır.

5. UYGUR KÜLTÜRÜNDEKİ BAZI TIBBİ AROMATİK BİTKİLER

Burada, Türkiye’de yaygın olarak bilinmeyen ama Uygur kültüründe önemli yere sahip olan birkaç bitki türünden bahsedilecektir.

Peganum harmala L. (Uygurca adı: Adrasman, Türkçe Adı: Üzerlik, Çince adı: 骆驼蓬-Luo tuo

peng) yol kenarlarında, çöl cezireler gibi kurak alanlarda doğal olarak yetişir. Doğu Türkistan’ın hemen hemen yer bölgesinde bulunur. Kökü kalın, uzun bir doğal bitki olup, alt kısmı tırmanıcı, yukarı kısmı azıcık yukarı doğru gelişir. Tıbbi amaçlı olarak yer üstü kısmı ve tohumu kullanılır. Yer üstü kısmı yazın ya da son baharda toplanır yaş olarak yada güneşte kuruttuktan sonra kaynatılıp ağrı olan yere sürülür yada ağrı olan yer kaynatılmış suyuyla yıkanır. Tohumu olgunlaştıktan sonra toplanır. Olgunlaşmış tohumu ezildikten sonra bal ile karıştırılarak tüketildiğinde nefes darlığına, gırtlak kanserine iyi geldiği bilinmektedir (Xin Jiang Zhongyi Osümlük Doriliri, 1973).

Morus alba (Türkçesi: Beyaz dut, Uygurcası: Ücme, Çincesi: 桑子-Sanz zi) Doğu Türkistan'ın her bölgesinde yetişmekte olup, özellikle güney Doğu Türkistan'da daha yaygındır. Tıbbi amaçlı olarak dut kökünün beyaz kabuğu, yaş dalları, meyvesi kullanılmaktadır. Dut kökü her mevsimde kazılarak elde edilebilir fakat ilk bahar ve son bahar mevsiminde kazılıp elde edilen kök daha iyidir. Dut dalı güneşte kurtulur. Yaprığı serin ortamlarda kurutulur, meyvesi de olgunlaşmaya başlayınca toplanıp güneşte kurutulur. Ödemlerde, nefes darlığında, yüksek tansiyon, öksürük, romatizma, uykusuzluk gibi hastalıklarda kullanılmaktadır (Xin Jiang Zhongyi Osümlük Doriliri, 1973).

Hippophae rhamnoides L. (Türkçesi: Yalancı iğde, Uygurcası: Cigan, Çincesi: 沙棘 – Sha ji) vadilerde, dere boylarında doğal olarak yetişir. Doğu Türkistan'ın her yerinde yetişir, özellikle güney kesiminde daha çoktur. Tıbbi amaçlı olarak meyvesi kullanılır. Meyvesi son baharda toplanır ve gölgede kurutulur. İştah açmada, sindirim sistemi, ödem, mide bulantısı gibi bir çok rahatsızlıklara iyi geldiği bilinmektedir (Xin Jiang Zhongyi Osümlük Doriliri, 1973).

Dioscorea batatas Dene. (Türkçesi: Uygurcası: Piçek gül, Çincesi: 山药 - Shan yao) kökünden çoğaltma yapılır. Doğu Türkistan'ın kuzey kesimlerinde (İli, Guçung) yaygın olarak yetişir. Şeker hastalıklarına, böbreğe iyi geldiği bilinmektedir. Onun dışında susuzluğu giderir, ishal'a iyi gelmektedir (Xin Jiang Zhongyi Osümlük Doriliri, 1973).

6. TIBBİ AROMATİK BİTKİLERİN KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNDE ÖNEMİ

Hızlı nüfus artışı ile çarpık kentleşme ve sanayileşmeye bağlı olarak enerji tüketiminin giderek artması, doğal kaynakların tahribi ve ya yok edilmesi sonucu küresel ısınmaya yol açmaktadır. Küresel ısınmanın kaçınılmaz sonucu olan iklim değişikliği daha şimdiden küresel boyutta görülmeye başlamıştır ve buna bağlı olarak dünyanın bir çok bölgelerinde kuraklıkların yaşanacağı, bitkisel üretimin önemli derecede düşeceği ileri sürülmektedir. Yaldız, Şekeroğlu(2013)'nün dediği gibi sera gazları emisyonlarında doğal olmayan atışla beraber gelen küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğinin özellikle sıcaklık, yağış eğilimlerini etkilemesi insanlığı kuraklık, çölleşme veya sel gibi felaketlerle karşı karşıya bırakmaktadır. İklim değişikliğinin geleceğimize tehdidi göz önüne alınarak günümüzde üretimi yapılmakta olan tarla bitkilerine alternatif olarak yeni bitkisel ürünlerin tespit edilmesi oldukça önemli konulardır. Bunun için kuraklığa dayanıklı bitkilerin üretim sisteminin yoğunlaştırılması, yaygınlaştırılması ve üretim tekniklerinin geliştirilmesi, tıbbi ve aromatik bitkilerin kültürünün yapılması teşvik edilmelidir.

7. SONUÇ

Dünya genelinde yapılan araştırmalar tıbbi ve aromatik bitkilerin üretim ve ticaret rakamlarına tam olarak ulaşamamış olsa da yıllık yaklaşık 100 milyar dolarlık tıbbi ve aromatik bitkilerin ticaretinin yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu bitkiler içinde Uygular kültüründe kullanılmakta ve üretilmekte olan bitkiler önemli yere sahip olduğunun altını çizebiliriz.

Tıbbi aromatik bitki denilince yüzyılları aşan deneyimler sonucu elde edilen işlenmiş olarak yada doğrudan ilk çağlardan itibaren insanların sağlık, beslenme, kişisel bakım gibi ihtiyaçlarında kullana gelen bitkiler anlaşılmaktadır. Bu bitkiler Uygur kültüründe geniş bir kullanım alanına sahip olup, hala önemini koruyarak devam etmektedir.

Uygurların yaşadığı Tarım vadisi tanrı dağlarının güneyi, kuzeyinden ibaret iki büyük ticaret yolunun kesişme noktası olup, çeşitli ticari mallar içinde tıbbi bitki ticareti de yapılyordu. Sürekli geçen kervanlar Doğu Türkistan'ın yerli tıbbi bitki ilaçlarını hem de Orta Asya, küçük Asya ve Arap ellerinden ithal ettikleri bitkisel tıbbi materyalleri Çin iç kesimlerine götürüp ticaretini yapmışlardır. Kısacası zamanında Doğu Türkistan ile Çin ve batı ülkeleri arasında ticari ilişkiler, medeniyet değiş tokuşu gerçekleştirilmiştir. Bunun için Uygurlarda Tıbbi ve aromatik bitki tababeti kendi içinde gelişmesinin yanında, Çin ile İran, Arap tababetinin gelişmesine de, medeniyet alış verişinde büyük rol oynamıştır. Uygur kültürüne özel olan bazı bitkiler Çin tabipleri tarafından kabul edilerek, Çin tababetinin zenginleşmesini katkı sağlamıştır ve aynı zaman da Arap, İran meşhur ilaç kitaplarında da yer verilmiştir. Kısacası Uygur tıbbı ve aromatik bitki tababeti Çin ve bütün batı tıbbının temel taşı görevini görmektedir. Bunun için Çinlilerin günümüzde Uygur milli tıp geleneğini kendi kültür geleneği olarak dünya'ya tanıtması medeniyet, kültür hırsızlığından başka bir şey değildir. Tıbbi ve aromatik bitkilerin çok değişik alanlarda ve sanayi kollarında tüketimine paralel olarak bu bitkilerin dünya pazar hacmi her geçen gün artmaktadır. Doğu Türkistan, zengin floristik bölgede bulunması nedeniyle geniş bir bitki çeşitliliğine, farklı iklimlere ve geniş yüzölçümüne sahip olması bakımından bu bitkilerin üretilmesinde önemli bir ticari potansiyele sahiptir. Bu potansiyelinin en azından Uygur Türkleri ile aynı kültürü paylaşan topluluklar tarafından ciddi bir şekilde fark edilip sahip çıkılması, yurt dışında ilgili alanda eğitim almakta ve almış olan bilginlerin desteklenip projelerin üretilmesi kültürümüzün sürdürülebilirliği ve geleceği için ciddi önem arz etmektedir.

Bu kadar zengin bir kaynağa sahip ülkemizde halen doğadan toplanan ve üretimi yapılan bitkilerin sayısı çok azdır. Ülkemizde tıbbi ve aromatik bitkilerin üretiminin artırılması, bu daldaki birçok sanayi kolunun gelişmesi bazı önlemlerin alınması ile kısa zamanda sağlanabilir.

Bu önlemlerden ivedilikle alınması gerekenlerin bir kısmı maddeler halinde aşağıda verilmiştir. Daha önceki Türkiye Ziraat Mühendisleri Teknik Kongreleri'nde de belirtildiği gibi, tıbbi ve aromatik bitki çeşitliliğinin korunması, sürdürülmesi ve değerlendirilmesi için gerekli her türlü yasal düzenlemenin yapılarak hayata geçirilmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Ülkemizde birçok tıbbi ve aromatik bitki doğadan toplanmakta ve bir kısmının da belirli ölçüde tarımı yapılmaktadır. Ancak bunlara ait düzenli istatistiksel veriler bulunmamakta ve arz- talep ilişkisi dikkate alınarak üretim yapılmamaktadır. Bu bitkilerle ilgili bilgilerin toplanacağı ve ulaşılabileceği veri bankaları oluşturulmalıdır. Ayrıca tıbbi ve aromatik bitkilerde iç tüketim ve dış ticaret verileri dikkate alınarak, hangi bitkiden ne kadarının doğadan toplanarak, ne kadarının üretilerek temin edileceği belirlenmelidir. Günümüzde tıbbi ve aromatik bitki tarımını yapmak isteyen üreticilerin en önemli sorunu tohumluk materyali teminidir. Yetiştiricilerin ihtiyaç duyduğu tohumluğu (her türlü çoğaltım materyali) sağlayacak kurumsal alt yapının mutlaka oluşturulması gerekmektedir. Tıbbi ve aromatik bitkilerle ilgili çeşit geliştirme çalışmaları son yıllarda belirli bir ivme kazanmıştır. Ancak çok sayıda cins ve türden oluşan bu grup bitkiler için yapılan çalışmalar yetersizdir. Tıbbi ve aromatik bitkilerde gerek doğrudan kullanım ve gerekse sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikleri taşıyan çeşitler geliştirilerek tescil edilmelidir. Bitkisel üretim deseninde, alternatif ürünler kapsamında tıbbi ve aromatik bitkilere yer verilmesi bu bitkilerin tarımının gelişmesine yardımcı olacaktır. Tıbbi ve aromatik bitkilerde fiyat bu bitkilerin ticareti ile uğraşan firmaların tutumlarına bağlı olarak oluşmaktadır. Bu durum üretici/toplayıcıların mağduriyetine neden olabilmektedir. İşletmelerin ihtiyaç duyduğu ürünleri karşılamak ve üretici mağduriyetini belirli ölçüde önlemek için sözleşmeli üretim modeli uygulanmalıdır. Tıbbi ve aromatik bitkiler alanında faaliyet gösteren üretici, toplayıcı, ihracatçı, sanayici, araştırmacı ve diğer tüm paydaşların koordinasyonunu sağlayacak bir sistem ve araştırma sonuçlarının pratiğe aktarılması için, araştırmacı-sanayici-üretici arasında bilgi akışını sağlayacak yayım sistemi oluşturulmalıdır. Özellikle kaliteli ve doğal ortamına zarar vermeden toplanan ürünler ve yetiştirilen bitkiler için teşvik primleri verilebilir. Dış ticarete rekabet üstünlüğü için standartlara uygun, kaliteli ürün ve mamul üretiminin tüm gerekleri yerine getirilmelidir. Tıbbi ve aromatik bitkiler konusunda öncelikleri, hangilerinin kültüre alınması gerektiği, dünya pazarındaki arz-talep durumunu ve fiyatla fiyatlar konusunda bilgilerin alınabileceği disiplinler arası bir komitenin kurulması yararlı olacaktır.

Ülkemizde üretim miktarı az olup dış ticaret değeri yüksek olan (safran, lavanta, karanfil gibi) ürünlerin üretimlerini arttırma olanaklarının arttırılması ve daha çok desteklenmesi gerekmektedir. Doğadan toplanan ürünlerde çeşitliliğin ve sürdürülebilirliğin korunabilmesi amacıyla bu ürünleri toplayan orman köylülerine ürünlerin özellikleri ve toplama zamanlarıyla ilgili bilgi verilmesi ve varsa bu konudaki yasal zorunlulukların daha aktif şekilde uygulanabilmesi ürün çeşitliliği ve sürdürülebilirliği açısından faydalı olabilecektir.

KAYNAKLAR:

ANONİM,2017a.WHO,[http://who.int/medicines/ areas/traditional/definitions/en/](http://who.int/medicines/areas/traditional/definitions/en/) Erişim Tarihi : 04.04.2019

A.KAYA (2011)., “Tıbbi Bitkiler ve Etnobotanik Çalışmalar”, Bitkilerle Tedavi Sempozyumu, 05-06 Haziran 2010 İstanbul

DEMİREZER, L.Ö,2010. Bitkilerin Tıpta Kullanılması Konusundaki Sorumluluklarımız. Bitkilerle Tedavi Sempozyumu 5-6 Haziran 2010 Zeytinburnu/İstanbul Bildiri Kitabı, s: 87-88.

M.ŞÜKRÜ AKKAYA., “UYGUR TÜRKLERİNİ VE KÜLTÜRLERİNİ TANIYALIM”

KOÇYİĞİT, M. 2005. Yalova İlinde Etnobotanik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

GEZGİN, D. 2006. Bitki Mitosları. Sel Yayıncılık

G.YALDIZ, N.ŞEKEROĞLU (2013), “Küresel İklim Değişikliğinde Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Önemi”, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 6 (1): 85-88.

SAYRAMİ, ABLİZ MUHAMMET; TOHTİ, Abdurazak (1991). Yuan Hanedanında Ötken Meşhor Uygur Şehisler. Xinjiang Helk Neşiriyati, 1991, Urumçi.

ÖGEL, B. (1985e). Turk Kultur Tarihine Girifl V – Turklerde Giyecek ve Suslenme (Gokturklerden Osmanlılara). Kultur ve Turizm Bakanlı›› Yay›nlar›:638 Kultur Eserleri Dizisi:46. Ankara.

ÜNVER, SÜHEYL A. (1936). Uygurlarda Tababet. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, Sayı:3.

Xin Jiang Zhongyi Osümlük Doriliri, (1973). Xinjiang Halk Yayınları, Urumçi.

GÜRÜLTÜ KİRLİLİĞİNİN ÖNLENMESİNDE ŞEHİR İÇİ YEŞİL ALANLARIN ÖNEMİ

Dr.Oğr.Üy. Mahire ÖZÇALIK

KSÜ Orman Fakültesi

Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Türkiye

ÖZET

Gürültü sorunu günümüzde çevremize ve çevrede yaşamakta olan insanlara diğer kirlilikler gibi rahatsızlık vermektedir. Gürültünün, insan sağlığı ve konforu açısından kabul edilebilir sınırlara indirgenmesi ve zararlı etkilerinin giderilebilmesi için uzun yıllardır çalışmalar yapılmaktadır. Gürültü sorunlarının büyük ölçüde önlenmesinde, yeşil kuşak tasarlarken, bitki materyalleri kullanılarak oluşturulacak gürültü perdeleri önem taşımaktadır. Bu çalışmada, gürültü kaynağına değinilerek, gürültünün insan sağlığına, ekonomiye etkileri gibi bir takım olumsuz etkilerinden bahsedilerek, gürültüyü kaynağından azaltacak önlemler ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gürültü, Gürültü kirliliği, Yeşil Alan

Importance of Inner Green Areas in Prevention of Noise Pollution

ABSTRACT

The noise problem today is disturbing the environment and people living in the environment, like other impurities. Studies have been carried out for many years in order to reduce noise to acceptable limits in terms of human health and comfort and to eliminate harmful effects. In order to prevent noise problems to a great extent, green curtains are important when designing green belts. In this study, by mentioning the source of noise, some negative effects such as the effects of noise on human health and economy are mentioned and measures and suggestions that reduce the noise from the source are presented.

Keywords: Noise, Noise pollution, Green area

1.GİRİŞ

Hızlı kentleşme sonucu ortaya çıkan plansız gelişme sanayi tesislerinin yaşam ve dinlenme alanları ile iç içe olduğu bir kent dokusu ortaya çıkmıştır. Oluşan bu kent dokusu bir çok çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu çevre sorunlarından en önemlilerinden biri gürültü sorunları olup, insan sağlığını ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Deveci (2004)'ye göre, gürültünün insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri sağırlığa kadar yol açabilmektedir. Gürültü bunun dışında, çeşitli beyin hasarları, dinleme ve anlama güçlüğü, dikkat dağınıklığı, iş verimi ve konsantrasyonda azalma, stres, bas dönmesi, sinirlilik gibi sorunlara sebebiyet vermektedir.

Gürültü, doğal gürültüler ayrı tutulursa (gök gürültüsü, yağmur, şelale, rüzgâr, dalga sesi, hayvan sesleri vb), modern toplumların tanıdığı bir sorundur. Kentleşme ve sanayileşmeye paralel olarak artmakta, kaynakları çeşitlenmektedir. Günümüzde çevre sorunları sıralanırken, gürültü bunların arasında önemli bir sorun olarak yer almaktadır. Gürültü, doğrudan bir çevresel değerin bozulması sonucu ortaya çıkmamakta, ancak diğer çevresel değerleri algılamayı etkileyen, sağlık bozucu bir durum oluşturmaktadır. Gürültü, çıkış yeri ve yayılma ortamı olarak tüm alıcı ortamları kapsayabilir. Özellikle insana zarar veren gürültü, alıcı ortam olarak havayla özdeşleştirilmektedir. Kentleşme, endüstrileşme, teknolojik gelişmeler giderek daha gürültülü yaşam ortamlarını zorunlu kılmaktadırlar. Günümüzde gürültü, bir çevre ve sağlık sorunu olarak ortaya çıkmaktadır (Keles ve Hamamcı 2002).

Gürültü olgusu aslında insanların çalışma hayatında yada sosyal hayatında adapta olabildikleri ve beraber yaşayabildikleri bir olgu gibi görünse de, gün boyu gürültüye maruz kalan kişilerde; baş ağrısı, zihni ve bedeni yorgunluk, depresyon, sinir bozukluğu, öfkelenme, tahammül sınırlarının yok olması ve benzeri gibi sorunlara neden olmaktadır. Yıl boyu stresli, gürültülü çalışma hayatının ardından tatil arayışına giren kişilerin genellikle sessiz, sakin doğa ile iç içe ortamlara ihtiyaç duydukları gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, gürültü kaynağına bir az detaylıca değinilerek, gürültünün insan sağlığına, ekonomiye etkileri gibi bir takım olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir ve sonuç kısmında gürültüyü kaynağını azaltacak önlemler ve öneriler sunulmuştur.

2.GÜRÜLTÜ VE GÜRÜLTÜ KİRLİLİĞİ

Gürültü teknolojik gelişmelerin yol açtığı önemli çevre sorunlarından biri olup, Yılmaz (2011)'e göre, harmonik olmayan titreşimlerin bir araya gelmesine bağlı oluşan akustik olay veya genellikle istenmeyen rahatsız edici sesler gürültü olarak tanımlanmaktadır. Keleş, Hamamcı (1998)'e göre gürültü; insanlar üzerinde olumsuz, istenmeyen fizyolojik ve psikolojik etki yaratan ya da dinleyen için anlamı olmayan ya da hoş gitmeyen, rahatsızlık verici sesler bütünüdür.

Gürültü ise hoş gitmeyen, istenmeyen, rahatsız edici ses olarak tanımlanır. Ses dalgalarının etkenliği ve gürültü olarak adlandırılması sadece sesin şiddetine, tiz ve tok olmalarına ve sürekliliğine bağlı değildir. Ayrıca sese maruz kalan kişinin fiziksel ve ruhsal durumuna da bağlıdır. Bir gürültü ne kadar anlamsız, ne kadar şiddetli, ne kadar düzensiz ve ne kadar ani olursa o kadar rahatsız edicidir. Bununla birlikte, birçok gürültü tipinin kuşkuyla yer vermeksizin herkes tarafından gürültü olarak kabul edileceği açıktır (Aktürk, N. ve Gürpınar, M,2001). Görüldüğü gibi gürültü insanların sağlığına ve çevreye olumsuz etki eden, fizyolojik

ve psikolojik dengeyi bozabilen, çevrenin sakinliğini yok eden, iş verimliliğini azaltan önemli bir çevre kirliliğinden ibarettir. Gürültüden oluşan bu kirlilik bireyleri huzursuz eder, sözel iletişime engel olur, düşünmeyi engeller, çalışma zevkini yok eder, işitme yollarında zararlara yol açar, davranış bozukluklarına neden olur, problem çözme yeteneğini azaltır, duyarlılığı kaybettirir.

Kentlere olan yoğun göç nedeniyle plansız büyüyen ve büyümekte olan kentlerde ulaşım sorununu oluşturmuştur. Farklı yerleşim merkezleri arasında ulaşımın hızını arttırmak amacıyla tesis edilen çevre yolları, ulaşım kolaylığı sağlaması itibariyle, kara yolları ve çevre yolu miktarının artması ve bu yolların yerleşim alanlarının içinden geçmesi, trafik gürültüsüne yol açmaktadır. Trafik kaynaklı bu gürültü, yerleşim yerlerindeki insanların sağlık sorunlarına neden olmaktadır ve insanların açık yeşil alanlarda gerçekleştirdikleri aktivitelerin kalitesini düşürmektedir. Kısacası gürültü kentleşme, sanayileşme ve endüstriye paralel olarak artan, insanların yaşam kalitesini olumsuz derecede etkilemekte olan ciddi bir çevre kirliliğinden ibarettir.

3.GÜRÜLTÜNÜN KAYNAKLARI VE GÜRÜLTÜNÜN İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Gürültü, modern toplumların günlük hayatta karşı karşıya kaldığı önemli bir sorun olup; aşırı nüfus artışına bağlı olarak gelişen çarpık kentleşmeye ve sanayileşmeye paralel olarak artmakta, yerleşmelerin özelliklerine göre çeşitlenmektedir. Gürültü çeşitli makinelerin neden olduğu endüstri ekipmanlarından kaynaklanır, ulaşım alt yapısına bağlı olarak çeşitli taşıt araçlarından kaynaklanır, yerleşim kaynaklı bir çok nedenleri mevcuttur.

Gürültü genelde yapay olarak ortaya çıkan ve insanı rahatsız eden sesler olarak tanımlanırken; teknik olarak gürültü, anarşik ses dalgalarının üst üste gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Gürültü, yapılan tespitlere göre insan vücudunda tam 3 türlü tahribat yapmaktadır. Bunlar işitsel, fizyolojik ve psikolojik tahribatlardır. Aşağıda değişik gürültü aralıklarının insanı nasıl etkilediği verilmiştir: 0-35 dB : Zarar vermeyen gürültü. 36-65 dB : Uyku ve dinlenmeyi bozabilen rahatsız edici gürültü. 66-85 dB : Rahatsız edici, ruhsal yönden zarar veren, kulak bozukluklarına yol açan gürültü 86-115 dB : Ruhsal ve fiziksel yönden zarar veren, psikosomatik hastalıklara yol açan gürültü 116-130 dB : Tehlikeli gürültü, sağırılık ve buna benzer önemli durumlar 131-150 dB : Çok tehlikeli gürültü, koruyucu bir alet olmadan dayanılmaz. Anında önemli hasarlar veren gürültü (Briaucourt,1991).

Avşar ve Gönüllü, 2000'in dedi gibi, gürültü düzeyinin belli sınırlar içerisinde kalması gerekmektedir. Gürültü düzeyinin bu sınırı aşması halinde algılıma kabiliyetimizin azalmasına,

gerek zihinsel gerek fiziksel dikkat dağınıklığına, okuyarak öğrenme işlevinde sürenin uzamasına, yorgunluğa, kişi hareketlerinde agresiflik ve strese, vs. olumsuzlukları da beraberinde getirerek; yaşam kalitemizi olumsuz etkileyecektir.

Bunların dışında, gürültünün insan sağlığına olumsuz etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Uykusuzluğa neden olur.
- İşitme yollarında zararlara yol açar.
- Ani sinirlenme, ani heyecanlanma gibi davranış bozukluklarına neden olur.
- Bunaltıya neden olur.
- Problem çözme yeteneğini azaltır.
- Kalp krizine neden olur.
- İnsanların sinirlenmesine ve korkmasına neden olur.
- Özellikle okullarda öğrenme yaşantılarını olumsuz etkiler.
- Sesli iletişim kurmasına engel olur.

4. GÜRÜLTÜYÜ KAYNAĞINDA AZALTACAK ÖNLEMLER

Özellikle kentsel alanlarda oldukça yüksek düzeylere çıkmış olan gürültüyü, kişileri rahatsız etmeyecek bir düzeye indirmek için gelişmiş ülkelerde çeşitli önlemler alınmaktadır. Ülkemizde de gürültü sorununu getirebilecek en keskin çözümlerden biri de gürültünün kaynağına inip, indirilebileceği minimum düzeye inilmesi için alınacak tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bunun için gürültünün aşırı yoğun oldu endüstri kaynaklı gürültü çıkaran makinelerin daha sessiz çalışacak şekilde verilen standartlara uygun olarak üretimin yapılması ve yeni kurulacak fabrikalarda bu tür makinelerin kullanılmasının zorunlu hale gelmesi ve belli aralıklarla denetiminin sağlanması, eğer verilen standartlara uymadığı ve aştığı durumlarda bu standartlara uyacak hale gelene kadar kapatılması gibi kesin yasal yöntemler ve denetimler gerekmektedir.

Trafik gürültüsünün taşıtın motorundan, egzozundan, korna gibi çeşitli uyarı cihazlarından ve yol ile olan temasından çıktığını biliyoruz. Fakat motor ve egzozun yarattığı gürültüyü maliyeti ne pahasına olursa olsun azaltılabilir. Fakat yollardaki engebelik, bozukluk, eğim ve virajda gürültüyü önemli derecede arttırmaktadır. Bunun için yeni yol yapımlarında bu faktörlerin göz önünde bulundurulması, özellikle yoğun yerleşimin olduğu kentsel alanlarda eski yollarda düzeltmelerin yapılması en azından kaplamaların yapılması trafik kaynaklı gürültü sorununa kaynağında çözüm bulmakta oldukça yararlı olacaktır. Gürültüye karşı diğer bir önlemden gürültü kaynağının yalıtımıdır.

Trafik gürültüsünün önlenmesinde bitkilerin rolü de büyüktü. Kent içinde yapı yoğunluğunun az olduğu bölgelerde ve özellikle kent dışında, karayolu kenarındaki istimlak şeridi uygun bitkilerle kaplanarak gürültünün yayılması önemli derecede azaltılabilir. Bu önlemler hava alanları ve demiryolu çevresi için de geçerlidir. Bitkisel materyalin gürültüyü emme ve dağıtma özelliklerinin sınırlı olmasına rağmen, psikolojik etkileri belirgindir. Zira kaynağı görülebilen, tanımlanabilen gürültünün insan üzerindeki olumsuz etkisi oldukça fazladır (Yazgan,1979).

Yapılan araştırmalar, bitki türlerinin gürültü azaltma yeteneklerinin 0.7 ile 10.7 dB olduğunu belirtmektedir. Bitkisel gürültü perdelemekten istenilen sonucu elde etmek için, bitkinin türüne, uygulama tekniklerine, gürültü azaltmada etkin olan bitkinin yaprak büyüklüklerine, konumuna, yapraklanma ve dallanma durumuna dikkat edilmesi gerektiği, aynı zamanda bitkinin gürültü perdelerinde kullanılacak malzemelerde alternatif kombinasyon ürünü olduğu unutulmamalıdır. Diğer yandan Çelem ve Haleplioğlu (1988)'nin dediği gibi, bitkisel malzeme ile oluşturulan gürültü perdelerinin salt cansız malzemedan yapılmış bir gürültü perdesinden çok daha estetik olacağı açıktır. Bitkisel perdeler gürültüyü azaltma etkinliklerinin yanı sıra, oluşturdukları yeşil doku ile hava kirliliği, erozyon v.b. diğer çevre sorunlarının çözümüne yardımcı olurken, insan psikolojisi ve fizyolojisi üzerinde de olumlu etki yaratırlar.

Kentlerdeki yoğun insan aktiviteleri, büyük ölçüde doğal yapıyı etkilemektedir. Ancak, kentsel alanlarda farklı ölçeklerde ve işlevlerde yer alan yeşil alanların kent ekosistemi üzerinde ekonomik, psikolojik ve sosyo-ekonomik katkıları vardır. Ekolojik katkıları dediğimizde; ortama serinlik sağlar, kirli havayı filtre ederek oksijen üretir ve temiz hava temini sağlar, nispi nemde artış sağlar. Psikolojik katkıları dediğimizde; doğal alanda bulunma ve uzaktan seyretmesi insanın fiziksel ve ruhsal sağlığını pozitif yönden etkilediği bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Ekonomik etkileri dediğimizde; yeşil ile donatılmış mahalle ve konutlar her zaman kişilerin kiralama ve satın alam konusunda daha çok tercih edildiğinden, bu tip alanların emlak değerleri de yüksektir. Bunun için gürültünün engellenmesi için kentler inşa edilirken iyi yalıtım malzemesi kullanılması gerekir, bunun yanı sıra yalnızca yapıları ve sokakları ile değil, yeşil alanları ve bu alanların ilişki içinde olduğu diğer ağlarıyla dikkate alınmalıdır.

5.SONUÇ

Gürültünün günümüzde, öfke, kızgınlık, uyku ve konsantrasyon bozukluğu, kalp atımında, solunumda hızlanma, baş ağrısı, iç kulakta kalıcı hasar, ciddi beyin hasarı gibi bir takım rahatsızlıkları neden olduğu bilimsel olarak bilinmektedir. Gürültü günümüzde önemli çevre sorunu oluşturmakta ve etkin önlemlerin alınması gerekmektedir. Özellikle büyük kentlerde insan sağlığını ciddi bir şekilde tehdit eden önemli kentsel sorunların biri haline gelmiştir.

Gürültünün çok yönlü verdiği ve vermekte olduğu zarar hem olabildiğince fazla kişi tarafından bilinmeli ve toplumun bilinçli bir şekilde kendi haklarını korumalı, bunun yanı sıra ilgili meslek grupları ve ilgili konu ile çalışanlar kendi üstlerine düşen görevini yerine getirmeli, yasa ve yönetmeliklerle sıkı sıkı denetimin yapılarak ciddi bir şekilde önüne geçilmesi gerekmektedir. Karayolları ağaçlandırması olsun, ister kentsel ve kırsal alan ağaçlandırması olsun bitkiler çevre ile peyzaj arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli planlama şeklidir. Yol ağaçlarının kentsel çevreye bir çok katkısının olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Bir bildiri metni içine sığdırılamayacak kadar çok ve kapsamlı olan bu katkıları burada sadece konu ile ilgili olan kısmına değinilmiştir. Yani ağaçlar, gürültü ve güneş ışınlarının etkisini azaltarak, kentin hava kalitesini iyileştirecektir, kent insanının psikolojik olarak rahatlatacaktır ve insanların yaşam kalitesini çok yönlü olarak yükseltecektir. Gürültünün tüm bu olumsuz etkileri dikkate alınarak, yeni yapılacak binalar ve yollarda uygun gürültü kaplamasının yapılmasına dikkat edilmeli, yol kenarlarının ses emici malzemeler ile kaplanarak gürültünün azaltılması, uygun yol kaplamasını yapılması, binalara yalıtımın uygun malzemelerle yapılmasına dikkat edilmesi, rayların titreşim emici malzemelerle kaplanması, araçlarda ses seviyesi düşük lastiklerin kullanılması ve araçların susturucu hacminin genişletilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra bitkisel materyallerden de yararlanarak gürültü perdelerinin oluşturulması insanlara hem psikolojik hem fizyolojik açıdan olumlu etkiler yaratacaktır ve rüzgar erozyonu, hava kirliliği, toprak kayması gibi diğer çevre sorunlarına da yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR:

AVSAR Y., GÖNÜLLÜ M. T.(2000). “A map Preparation for Outdoor Noises of Educational Buildings in Fatih District of Istanbul” International Symposium on Noise Control & Acoustics for Educational Buildings. 24-25 May 2000.

ÇELEM H. VE HALEPLİOĞLU, N., (1988) Fırat Üniversitesi Çevre Sempozyumu

DEVECİ S. (2004)., Edirne linde Gürültü Düzeylerinin Belirlenerek Gürültü Haritalarının Olusturulması, Tıpta Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi

KELES R. VE HAMAMCI C.(2002), Çevre bilim, mge Kitabevi Yayınları, Ankara.

YAZGAN M., (1979), Karayolları Peyzajında Trafik Gürültüsü Sorunu, Peyzaj Mimarlığı Dergisi, Karayolları Özel Sayısı, Ankara

BRIAUCOURT, P. VE DİĞERLERİ (1991). Prévention Des Risques Professionnels / Manuel Pour Les Personnels Des Établissements D’enseignement Supérieur. Paris.

ORTAOKULDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN “SURIYELİ ÇOCUK” İLİŞKİN KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Fatih AYDOĞDU

Erzincan Üniversitesi

Öğr. Gör. Mine AYANOĞLU

Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET

Türkiye’ye birçok bölgeden göç yaşanmaktadır. Göç eden gruplardan biri de Suriyeli mültecilerdir. Suriye’den gelen göçmen ailelerin göç öncesi, sırası ve sonrasında yaşadıkları travmatik yaşantılar çocukların okul yaşantılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Suriyeli çocukların yerli çocuklarla birlikte eğitim gördükleri okullarda öğretmenler birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu sorunlar, öğretmenlerin mesleki tükenmişlik yaşamalarına, yerli çocukların eğitimlerinde sorunların ortaya çıkmasına ve göçmen çocukların akademik başarılarının zayıf olmasına neden olabilir. Bu sorunların belirlenmesi, göçmen çocuklarla yerli çocukların birlikte eğitim gördükleri okullarda yapılacak uygulamalara ışık tutması açısından önemli görülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada ortaokulda görev yapan öğretmenlerin “Suriyeli çocuk” kavramına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Mardin merkezin de bulunan Suriyeli çocukların eğitim gördükleri ortaokullarda görev yapan öğretmenlerden “Suriyeli çocuk benzer çünkü” ifadesini tamamlamaları istenmiştir araştırmadan elde edilen metaforlar kategorileştirilmiş ve sonuçlar doğrultusunda önerilerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli çocuk, öğretmen, metafor, ortaokul

GİRİŞ

Göç, dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının hayatlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek üzere bir iskân ünitesinden, bir başkasına yerleşmek suretiyle yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketidir (Sayın ve ark., 2016). Göç, arasında işsizlik, yoksulluk, kuraklık çevre felaketleri, terör, insan hakları intihalleri, toprak bölünmesi, kan davası, deprem, din veya etnik ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, evlilik ve istihdam olanakları gibi nedenlerle yaşamakta (Aksu ve Sevil, 2010) ve aile ve çocuk üzerinde de etkiler meydana getirmiştir. Bu etkilerden biri de çocukların eğitimlerinde yaşanan sorunlardır. Göç yaşayan ailelerin çocukları sadece yeni sosyo-kültürel çevreye değil, aynı zamanda bu çevredeki okul sistemine de uyum sağlamak zorundadır (Bahar ve Yılmaz, 2018).

Topsakal ve ark. (2013) göçmen aile çocuklarının eğitim öğretim hakkı ve sorunları üzerine öğretmenlerin ve yöneticilerin görüşlerini aldıkları araştırmalarında, göç eden çocukların okula uyum sağlama sorununun bulunduğunu, çocukların göç sonrasında şehir kültürünün etkisinde kaldığını ve ailelerinden uzaklaştığını tespit etmişlerdir. Özellikle Suriyeli çocukların eğitimlerinde devlet okullarında farklı ve onlara göre uyarlanmış bir müfredatın var olmaması, göçmen olmayan çocukların, özellikle de ebeveynlerinin Suriyeli çocukların okullara kayıt olması hususunda olumsuz düşünceleri ve öğretmenlerin yaşanan ayrımcı tutum ve davranışların üstesinde gelebilme konusunda yeterli kapasiteye sahip olmaması, Suriyeli göçmen çocukların eğitimleriyle ilgili sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, göçmen çocuklara eğitim veren öğretmenlerin eğitim-öğretim faaliyetlerinde sürdürülebilmesi konusunda göçmen çocukların ebeveynleriyle etkili iletişim kurması ve yerli çocuklarla göçmen çocukların birlikte eğitim görmesini kolaylaştırmaya yönelik uygulamalarda etkin rol oynaması gerekmektedir. Bu yetkinliklerin yerine getirilmesinde öğretmenlerin Suriyeli çocuklara yönelik algılarının belirlenmesinin yapılacak uygulamalara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada, öğretmenlerin Suriyeli çocuklara yönelik algıları metaforlar aracılığıyla belirlenmiştir. Metafor her türlü alanda kullanılırken eğitim alanında kullanılması ifade açısından kolaylık sağlamaktadır. Özellikle eğitimde öğretmen ve çocukların metafor ile ifade edilmek isteneni daha az kelime ile, vurgulu bir biçimde açıklamayı kolaylaştırmaktadır. Metafor kullanmak; yaratıcı düşünmeye, hayal kurmaya, yaşamsal çağrışım içinde açıklamak ve aynı zamanda kişilerin kısıtlama yapmasını engelleyerek kendi yaratıcılığına yönlendirirken, dilin içtenselliğine kendilerini bulmalarını sağlamaktadır (Tompkins ve Lawley,2002). Bu imkanları sağladığı için bu çalışmada metaforlardan yararlanılmıştır. Bu amaçla araştırmada ortaokulda görev yapan öğretmenlerin Suriyeli çocuk kavramına ilişkin metaforik algıları incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada ortaokulda görev yapan öğretmenlerin “Suriyeli çocuk” kavramına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Öğretmenlerin Suriyeli çocuk kavramına ilişkin metaforlarının belirlenmesinde nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan olgubilim deseni (fenomenoloji) kullanılmıştır. Olgu bilim deseninde insanların bir olay veya olgu ile ilgili deneyimlerine odaklanılmaktadır (Bliss, 2016). Bu çalışmada ortaokul öğretmenlerinin Suriyeli çocuk kavramına ilişkin deneyimleri, düşünceleri, algıları ve bunlar arasındaki farklılıkları yansıtan metaforlar belirlenmeye çalışıldığı için bu yöntem kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmaya Mardin ili merkezinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı iki ortaokulda görev yapan, Suriyeli çocuklara eğitim veren 34 öğretmen dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen öğretmenlerin % 52.9'unun (n=18) erkek olduğu, % 70.58'inin (n=24) 31-40 yaş aralığında olduğu, %38.23'ünün 6-10 yıl mesleki kıdeme sahip olduğu ve %76.47'sinin (n=26) 2 yıldan daha fazla süredir Suriyeli çocuklara eğitim verdiği belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğretmenlerin Suriyeli çocuk kavramıyla ilgili görüşleri ve algılarını belirlemek amacıyla hazırlanan görüşme formu iki kısımdan oluşmaktadır. Formun ilk kısmında çocuklarla ilgili kişisel bilgileri belirlemek amacıyla hazırlanmış sorular bulunmaktadır. İkinci kısımda ise öğretmenlerin “Suriyeli çocuk..... gibidir.” “Çünkü.....” şeklinde metaforlar içeren cümleleri tamamlamaları istenmiştir.

Verilerin Toplanması

Katılımcı öğretmenlerin Suriyeli çocuk kavramıyla ilgili oluşturmuş oldukları metaforların ne olduğu, konuları, nereden kaynaklandıkları ilk soru olan “Suriyeli çocuk gibidir.” ile belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından sorulan “Çünkü...” sorusu ile katılımcıların oluşturdukları metaforlara yükledikleri anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik şeklinde tanımlanabilir (Büyüköztürk ve ark., 2014). Öğretmenlerin Suriyeli çocuk kavramıyla ilgili oluşturdukları metaforların analizi beş aşamada gerçekleştirilmiştir (Kılınç ve ark., 2018):

1. Katılımcıların Suriyeli çocuk kavramıyla ilgili geliştirmiş oldukları metaforlar listelenerek kodlanmıştır.
2. Kodlanan metaforlar ortak özellikleri bakımından teker teker analiz edilmiş, geçerli sayılamayacak olan metaforlar çıkartılmıştır.
3. Katılımcılardan elde edilerek oluşturulan metaforlar kategorileştirilmiştir.
4. Oluşturulan kategoriler için araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla iki uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlara veri analiz süreci ayrıntılı olarak açıklanmış ve metaforların yer aldığı kategoriye temsil edip etmediğini belirlemeleri istenmiştir. Uzman görüşü doğrultusunda metafor ile dâhil edildikleri kategoriler arasında uyumsuzluk olanlar tespit edilmiş ve yeniden düzenlenmiştir.

5. Kategoriler tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Öğretmenlerin kişisel bilgilerine ait verilerin frekans ve yüzde değerleri SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, geliştirilen metaforlar Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Öğretmenlerin Suriyeli çocuk kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar

Metafor Kodu	Metafor Adı	f	Metafor Kodu	Metafor Adı	f
1	Yuvasını kaybetmiş serçe	1	18	Kimliksiz yoksul mahalle	1
2	Bomba	1	19	Toplumdaki kopuk birey	1
3	Nehir	1	20	Evini kaybetmiş misafir	1
4	Kaktüs	1	21	Açılmamış kalem	1
5	Yabancı ders	1	22	Su	1
6	Konuşmayı yeni öğrenen bebek	1	23	Hırçın kayalıklarda açan çiçek	1
7	Babasız çocuk	1	24	Islanmış masum kedi	1
8	Doluya maruz kalmış gül	1	25	Şiir	1
9	Kurumuş çiçek	1	26	Mısır patlağı	1
10	Atom	1	27	Solmuş çiçek	1
11	Çiçek	1	28	Sudan çıkmış balık	1
12	Keşfedilmeyi bekleyen çiçek	1	29	Açmamış çiçek	1
13	Hüzün	1	30	Annesinden alınan bebek	1
14	Yalnız ağaç	1	31	Kırık dal	1
15	Yetim çocuk	1	32	Bebek	1
16	Özel	1	33	Kaybolmuş	1
17	Mum		34	Fidan	1

Çizelge 1’de görüldüğü gibi, araştırmaya dahil edilen öğretmenler, Suriyeli çocuk kavramına ilişkin 34 metafor geliştirmiştir. Geliştirilen metaforlarla ilgili örnek ifadeler aşağıda verilmiştir:

- Kaktüse benzer. Çünkü çok bakıma ihtiyacı yoktur, ortama uyum sağlar.
- Bombaya benzer. Çünkü her an patlayabilecek gibi saldırgan olabiliyorlar.

- Islanmış masum kediye benzer. Çünkü yaşadıkları ve gördüklerinden neye, nereye düştüklerinin anlamsızlığı içinde barklarını, kültürlerini, çocukluklarını ülkelerinde bırakıp yalnızlaşıp masumiyetlerini bir kenara bırakıp öyküleriyle yaşam mücadelesi içindedir.
- Kurumuş çiçeğe benzer. Çünkü yaşadıkları ve geldikleri kültür ve yaşam şeklini düşündüğümüzde aile, imkanlar, yaşam koşulları, imkan kısıtlılığında çocuklar ve aileler çok bilinçlendirilmemekte ve ötekileştirilmenin ötesinde sevgiye aç, muhtaç yaşamaktadır.
- Açılmamış bir çiçeğe benzer. Çünkü açılması için güneşe, suya ihtiyacı var. İnsanlar arası ilişkilerin gelişmesi ve kendini ifade etmesi için özgüven aşılması gerekir. Bunu yapacak da öğretmendir.
- Muma benzer. Kendisini yakacak bir ateşe ihtiyacı vardır. Gerekli ateş sağlanırsa çevresini aydınlatacak duruma gelebilir.

Geliştirilen metaforlar gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra kategorileştirilmiş ve Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Öğretmenlerin Suriyeli çocuk kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların kategorileri

Kategori	Metaforlar	Metafor adedi	f	%
Çaresiz olma	Yuvasını kaybetmiş serçe (1), babasız çocuk (1), doluya maruz kalmış gül (1), kurumuş çiçek (1), annesinden alınan bebek (1), solmuş çiçek (1), evini kaybetmiş misafir (1), yetim çocuk (1), yalnız ağaç (1), hüznü (1), ıslanmış masum kedi (1), kırık dal (1), kaybolmuş (1)	13	13	38.24
Geliştirilmeye uygun olma	Keşfedilmeyi bekleyen çiçek (1), açmamış çiçek (1), çiçek (1), nehir (1), bebek (1), özel (1), mum (1), fidan (1), mısır patlağı (1), hırçın kayalıklarda açan çiçek (1), açılmamış kalem (1)	11	11	32.35
Uyumsuz olma	Bomba (1), atom (1), yabancı ders (1), konuşmayı yeni öğrenen bebek (1), toplumdan kopuk birey (1), kimliksiz yoksul mahalle (1), sudan çıkmış balık (1)	7	7	20.59
Uyumlu olma	Kaktüs (1), su (1), şiir (1)	3	3	8.82
TOPLAM		34	34	100

Çizelge 2’de görüldüğü gibi öğretmenlerin Suriyeli çocuk kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar 4 kategori altında toplanmıştır. Bunlar; çaresiz olma (13-% 38.24), geliştirilmeye uygun olma (11-% 32.35), uyumsuz olma (7-% 20.59) ve uyumlu olma (3-% 8.82) şeklinde belirtilmiştir. Kategoriler incelendiğinde dikkat çekici boyutların elde edildiği görülmektedir.

Tartışma

Göçmen çocuklara eğitim veren öğretmenlerin Suriyeli çocuk kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların birbirinden farklı olduğu ve 34 metafor ürettikleri görülmüştür. Üretilen metaforlar kategorileştirdiğinde 4 kategorinin elde edildiği saptanmıştır. Bu kategoriler incelendiğinde metaforların 13 tanesinin “çaresiz olma”; 11 tanesinin “geliştirilmeye uygun olma”; 7 tanesinin

“uyumsuz olma” ve 3 tanesinin “uyumlu olma” kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Üretilen metaforların % 58.83’ünün Suriyeli çocuklar hakkında olumsuz nitelenmelere işaret edildiği görülmektedir. Bu metaforları üreten öğretmenlerin, Suriyeli çocuklara verilecek eğitimlerde geçmiş yaşantılarından dolayı dezavantajlarının sürebileceğini ve göçmen çocukların uyumsuz davranışlar sergiledikleri düşüncesine sahip olduklarını gösterebilir. Aile içi şiddet, çatışma ve evlilik çatışmasının sıklıkla oluşması nedeniyle sığınmacı ailelerdeki çocuklar fiziksel ve psikolojik problemleri normal ailelerden daha fazla yaşamaktadırlar (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013). Mülteci çocuklarla çalışan öğretmenler birçok zorlukla karşılaşmakta ve genellikle onları yönlendirecek bir plan ya da program bulunmamaktadır. Bu çocuklar genelde ihtiyacı zor karşılanabilen çocuklardır ve öğretmenler bu çocukların geçmişleri hakkında çok az şey bilmektedirler (Feuerherm, 2013). Bu nedenle öğretmenler mülteci çocuklarla ilgili olumsuz algılara sahip olabilir.

Suriyeli çocuklara yönelik geliştirilen metaforların % 41.17’sinin yer aldığı geliştirilmeye uygun olma ve uyumlu olma kategorilerinin içinde yer aldığı görülmektedir. Bu sonuç öğretmenlerin önemli kısmının Suriyeli çocuklara yönelik algılarının olumlu yönde olduğunu göstermektedir. Bu durum, bu öğretmenlerin, Suriyeli çocuklara yeterli düzeyde eğitim verildiğinde ve gelişimleri konusunda destek verildiğinde göçten kaynaklı sorunlarının üstesinden gelebilecekleri ve gelişime açık oldukları düşüncesine sahip olduklarını gösterebilir. Göçmen çocuklarda görülen problemler arasında daha yüksek anksiyete/ depresyon puanları, arkadaş ilişkilerinde problemler, hiperaktivite semptomları, travma sonrası stres bozukluğu, düşük benlik saygısı, düşük yaşam doyumu, okul başarısızlığına bağlı nevrotik problemler, madde bağımlılığı, suça ve şiddete eğilim yer almaktadır. Genel olarak göç yaşayan çocuğun ruhsal durumu; ailenin çocuklar üzerindeki denetimi, sevgi ilişkileri, göç hakkındaki tutumu, anne babanın eğitim durumu, sosyo-ekonomik özellikler, göçe ilişkin ekonomik, politik, sosyal ve diğer bağlamsal etkenler, göçün nedenleri, göç sırasında ve sonrasında çocuk-ebeveyn ayrılığı yaşanıp yaşanmaması, kültür çatışmasının boyutu, okul başarısı gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir (Özdemir ve Budak, 2017). Bu nedenle Suriyeli çocukların eğitim gördükleri okullarda ve geçici eğitim merkezlerindeki öğretmenlerin, sınıf uygulamalarının ve mülteci çocukların eğitimi konusunda ne kadar bilinçli olduklarının ortaya konulması önemlidir (Kardeş ve Akman, 2018). Böylece, çeşitli travmatik yaşantılara sahip göçmen çocukların eğitimsel ihtiyaçlarının daha kolay karşılanabileceği ve gelişimlerinin daha iyi destekleneceği söylenebilir.

Sonuç olarak, öğretmenlerin Suriyeli çocuklar hakkında görüşlerinin farklılaştığı söylenebilir. Bu farklılık, Suriyeli çocuklar kısa süredir eğitim verme, mesleki deneyim, Suriyeli çocukların dilini bilme, sınıfında tercüman bulunma, sınıflarındaki Suriyeli çocukların gelişim düzeylerinin ve ailelerinin farkındalıklarının yüksek olması ve sınıflarında yerli çocuklarla uyumlu olmaları gibi nedenlerden kaynaklanmış olabilir. Bu nedenle Suriyeli çocukların eğitim gördükleri sınıflarda, bu çocuklara yönelik eğitim-öğretim faaliyetlerinin kapsamlı şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda;

- Göçmen çocuklara eğitim veren öğretmenlerin sosyal açıdan desteklenmesi ve ödüllendirilmesi,
- Göçmen çocuklara eğitim veren öğretmenlere, eğitim vermeye başlamadan önce kapsayıcı eğitimlerin verilmesi,
- Göçmen çocukların gelişimlerini desteklemeye yönelik okullarda komisyonların kurulması,
- Öğretmenlerin göçmen çocuklara eğitim vermeye başlamadan önce göçmen çocuklarla daha sağlıklı etkileşim kurmalarını sağlayıcı faaliyetlere katılmalarının sağlanması konusunda öneriler sunulabilir.

Kaynakça

- Aksu, H., Sevil, Ü. (2010). Göç ve kadın sağlığı. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2, 133-138.
- Bliss, L. A. (2016). Phenomenological Research: Inquiry to Understand the Meanings of People's Experiences. *International Journal of Adult Vocational Education and Technology (IJAVET)*, 7(3), 14-26. DOI: 10.4018/IJAVET.2016070102.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirbaş, H., Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21 (1), 11-24.
- Feuerherm, E. (2013). Language Policies, Identities, and Education in Refugee Resettlement. Dissertation thesis. ProQuest LLC. 789 East Eisenhower Parkway, PO Box 1346, Ann Arbor, MI 48106.
- Kardeş, S., & Akman, B. (2018). Suriyeli Mültecilerin Eğitimine Yönelik Öğretmen Görüşleri. *Ilkogretim Online*, 17 (3), 1224-1237.

Kılınç, F.E, Karayel, F., Koyuncu, M. (2018). Türk ve Suriyeli Çocukların Göç Kavramına İlişkin Metaforlarının Belirlenmesi, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40 (2), 37-54.

Özdemir, A., Budak, F. (2017). Göçün Çocuk Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 212-223.

Sayın, Y., Usanmaz, A., & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (31), 1-13.

Tompkins, P., & Lawley, J. (2002). The magic of metaphor. *The Caroline Newsletter*, March.

Topsakal, C., Merey, Z. ve Keçe, M. (2013). Göçle gelen ailelerin çocuklarının eğitim-öğrenim hakkı ve sorunları üzerine nitel bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27 (6), 546-560.

**SURİYE’Lİ ÇOCUKLARA EĞİTİM VEREN İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN
SURİYELİ ÇOCUKLARLA İLGİLİ
YAŞADIKLARI SORUNLARIN İNCELENMESİ**

Öğr. Gör. Fatih AYDOĞDU

Erzincan Üniversitesi

Öğr. Gör. Mine AYANOĞLU

Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET

Farklı kültürel özellikleriyle bir yerden başka bir bölgeye göç eden çocuklarla yerli çocukların bir arada eğitim gördükleri okullarda öğretmenler çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar hem göç eden çocukların hem de yerli çocukların okul yaşantılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle göç eden çocuklarla yerli çocukların eğitim gördükleri okullarda görev yapan öğretmenlerin yaşadıkları sorunların belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada ilkökul öğretmenlerinin Suriyeli çocukların eğitimleriyle ilgili yaşadıkları sorunların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Mardin ili merkezinde bulunan Suriyeli çocuklarla yerli çocukların birlikte eğitim gördüğü iki ilkökulda araştırmaya katılmayı kabul eden 10 öğretmen araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada öğretmenlere, araştırmacılar tarafından geliştirilen ‘‘Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu’’ uygulanmıştır. Formda, Suriyeli çocukların eğitimsel ihtiyaçları, istemeyen davranışları, yerli çocuklarla ilişkilerini aile ile ilgili sorunlar, sorunların çözümüne yönelik önerileri belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, Suriyeli çocukların farklı kültürel özelliklerinden dolayı yerli çocuklarla uyum sorunu yaşadıkları istenmeyen davranışlar sergiledikleri ve ailelerin çocuğun eğitimsel faaliyetlerine katılmada isteksiz oldukları konusunda görüşler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli çocuk, ilkökul, yerli çocuk, görüşme, sorun

GİRİŞ

Türkiye’ye birçok bölgeden göç yaşanmaktadır. Türkiye’ye yoğun bir şekilde göç eden gruplardan biri de Suriyelilerdir. Göç İdaresi verilerine göre Türkiye’de 3 milyon 400 bin civarında geçici koruma altında Suriyeli bulunmaktadır. Türkiye’deki Suriye nüfusunun yaklaşık yarısı eğitim çağındaki çocuk ve gençlerden oluşmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı,

2018). Göç esnasında yaşanan kayıplar, göç etme şekli, şiddete maruz kalma, yetersiz beslenme, zor yaşam koşulları gibi etmenler ile göç edilen yere yerleşme, uyum, sosyal hizmetlere ulaşmak, ayrımcılık ve sosyal dışlanma, dil engeli, eğitim hizmetlerine erişim gibi gibi baş etmek zorunda oldukları durumlar çocukların önemli sorunlarla karşılaşmalarına neden olabilmektedir (Measham ve ark., 2014). Bu sorunlardan biri olan eğitim sorununu çözmek için devlet tarafından getirilen yasal düzenlemelerle birlikte Suriyeli mülteci/göçmen çocuklara verilen eğitimin içeriği ve kalitesi gözden geçirilmelidir. Suriyeli çocuklara verilen eğitimin potansiyelini arttıracak en önemli unsur öğretmenlerdir. Suriyeli göçmen çocukların okuldaki sosyal duygusal gelişimlerinin ve diğer gelişim alanlarının problemsiz bir şekilde yürütülmesi için öğretmenlere önemli görevler düşmektedir (Pumariega ve ark., 2005).

Türkiye'deki eğitim sistemine dahil olan Suriyeli öğrenciler okula kayıt sürecinden başlamak üzere eğitim öğretim sürecinin tamamında çeşitli problemlerle karşılaşmaktadırlar. Okula gitme hakkından faydalanamayan Suriyeli çocuklar her türlü istismar ve kötü muamele tehditi ile karşı karşıya kalmakta, herhangi bir olay sonrası stres bozukluğu semptomlarını (tedirginlik, stres, kaygı, ümitsizlik gibi) büyük oranda yaşamakta ve psikolojik ve bedensel gelişimlerini tamamlamada yetersiz olmaktadır (UNESCO, 2011).

Suriyeli çocukların Türkçeyi konuşarak tam anlamı ile iletişim kuramaması, Geçici Eğitim Merkezi dışındaki devlet okullarının Suriyeli çocuklara göre, farklı ve onlara göre uyarlanmış bir müfredatın var olmaması, göçmen olmayan çocukların, özellikle de ebeveynlerinin veli olarak Suriyeli çocukların okullara kayıt olması hususunda olumsuz düşünceleri ve öğretmenlerin yaşanan ayrımcı tutum ve davranışlarda üstesinde gelebilme konusunda yeterli kapasiteye sahip olmaması ana sorunlardır. Bununla birlikte, okul idarecileri ve öğretmenlerin devletin Suriyelilere sunduğu olanak ve hizmetlerden haberdar olmaması ve dolayısıyla Suriyeli öğrencileri veya ailelerini destek almaları için yönlendirememeleri de var olan sorunların devam edip sürmesine yol açmaktadır. Var olan problemler, bilgi eksikliği, plansızlık veya yeterli kapasiteye sahip olamamak sebebiyle öğretmen ve okul idarecilerin çözemedikleri problemler devam etmektedir.

Çocuk için aktif katılım sağlayacağı, destekleyici bir fiziksel ortam sağlanması ve arkadaşlarıyla etkili bir iletişim içine girebileceği, kendini ifade edebileceği bir ortam çocuğun eğitimine önemli katkılar sunacaktır. Dolayısıyla öğretmenler çocukların başta sosyal duygusal gelişimi olmak üzere çocukların akademik başarıları üzerinde önemli etkiye sahiptirler (Reyes ve ark., 2012). Çocukların başkalarının duygularını anlayabilmeleri, kendi duygularını düzenleyebilmeleri ve yeteneklerini güçlendirebilmeleri için öğretmenlerin çocuk için

oluşturduğu çevrenin ve iletişim ortamının kritik önemi vardır (Hyson, 2004). Öğretmenlerin duygusal desteği arttıkça çocukların sosyal becerileri de gelişmektedir (Mashburn ve ark., 2008). Bu nedenle Suriyeli mülteci çocukların eğitiminde önemli yer edinen öğretmenlerin, bu çocukların eğitimleriyle ilgili yaşadıkları sorunların tespit edilmesinin, çocukların eğitim yaşantılarının düzenlemesiyle ilgili yapılacak uygulamalara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir. Bu amaçla araştırmada, ilkökul öğretmenlerinin Suriyeli çocukların eğitimleriyle ilgili yaşadıkları sorunların belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu başlık altında araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi gibi başlıklara yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırmada, ilkökul öğretmenlerinin Suriyeli çocukların eğitimleriyle ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Bu desende yaygın uygulamaları ortaya çıkarmak ve katılımcılar tarafından oluşturulan anlamları tanımlamak ve açıklamak amaçlanır (Annells, 2006). Olgu bilim araştırmalarında veri kaynakları, araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır (Büyüköztürk ve ark., 2014).

Çalışma Grubu

Araştırmaya Mardin ili merkezinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı iki ilkökulda Suriyeli çocuklara eğitim veren 10 öğretmen dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen öğretmenlerin 9'u kadın, 4'ü 20-30 yaş arasında, 4'ü 31-40 yaş arasında ve 2'si 51 yaş ve üstünde olup, 3'ü 1-5 yıl mesleki kıdeme sahip, 3' ü 6-10 yıl kıdeme sahip ve 4'ü 11 yıl ve üstü kıdeme sahiptir. Araştırmaya dahil edilen öğretmenlerin 2'si bir yıldan az, 2'si 1-2 yıl, 3'ü 2-3 yıl v 3'ü 3 yıldan fazla süredir Suriyeli çocuklara eğitim vermektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada öğretmenlere ilişkin bilgi elde etmek amacıyla "Kişisel Bilgi Formu" ile öğretmenlerin Suriyeli çocukların eğitimleriyle ilgili yaşadıkları sorunları belirlemek amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanmasında öncelikle ilgili alan yazın taranmış ve taslak görüşme formu oluşturulmuştur. Alandan bir uzmanın görüşüne sunulan taslak formuna son şekli verilerek uygulamada kullanılmıştır. Görüşme formunda; öğretmenlerin Suriyeli çocukların eğitimleriyle ilgili yaşadıkları sorunlar, Suriyeli çocukların uyumlarını etkileyen özellikler, Suriyeli çocukların sınıf içinde sergiledikleri davranışlar, yerli çocukların eğitim

görmeleriyle ilgili görüşler, çocukların eğitimlerine yönelik aile destekleri ve çocukların eğitimlerinin desteklenmesine yönelik önerilerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Uygulama 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde yapılmış, öncelikle Suriyeli çocuklara eğitim veren öğretmenlere çalışmanın amacı açıklanmış, araştırmaya katılmayı kabul eden öğretmenlerle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşme sırasında sorulara öğretmenlerin verdikleri cevaplar kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtması amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilmektedir (Altunışık ve ark., 2001; Yıldırım ve Şimşek, 2004). Öğretmenlerin her bir soruya verdiği cevaplar benzerlikleri bakımından gruplandırılarak yorumlanmış, ayrıca her soruya verilen birkaç cevaptan doğrudan alıntılar yapılmıştır. Veri toplama işlemi tamamlandıktan sonra araştırmacılar tarafından öğretmenler Ö1, Ö2,... Ö10 şeklinde kodlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde ilkokulda görev yapan öğretmenlerin Suriyeli çocukların eğitimleriyle ilgili görüşlerinden elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular 2 başlık altında incelenmiştir.

1. İlkokulda görev yapan öğretmenlerin Suriyeli çocukların eğitimleriyle ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri

Öğretmenlerin Suriyeli çocukların eğitimleriyle ilgili yaşadıkları sorunlar 5 alt başlıkta toplanmıştır. Bunlar:

- Dil sorunları
- Uyum sorunları
- Okula devam etmeme
- Sınıflara yerleştirmede yapılan hatalar
- Aile desteğinin azlığı

Suriyeli çocukların eğitimlerinde dil sorunuyla karşılaştığını dile getiren Ö9 kodlu öğretmen; “Türkçe okuma yazma öğrenebilseler bile anlamada yaşanan güçlükler nedeniyle sınıfta eğitim ikiye bölünüyor”, Ö1 kodlu katılımcı; “Çocukların Türkçeyi düzgün ve doğru bir şekilde kullanamadıkları için anlatılanları anlamada sorun yaşıyorlar. Bu da çocukların derslerde başarılı olmalarını engelliyor”, uyum sorunu yaşadığını ifade eden Ö5 kodlu katılımcı; “Farklı kültürel yapıdan geldikleri için diğer arkadaşlarıyla uyum kurmada güçlük çekiyorlar”, Ö7 kodlu katılımcı; “Yerli çocuklarla Suriyeli çocuklar arasında uyum sorunlarının yaşanması

başarılarını olumsuz etkiliyor”, okula devam etmeme sorunu olduğunu yansıtan Ö4 kodlu katılımcı; “ Sürekli yer değiştirdiklerinden okula gelmede kesintiler yaşanıyor”, seviye farklılıkları olduğunu dile getirenlerden Ö2 kodlu öğretmen; “Farklı eğitim yaşantısından gelen çocuklar bir arada eğitim gördükleri için seviye farklılıkları yaşanıyor. Bu durum çocukların başarılarını olumsuz yönde etkiliyor” , Ö8 kodlu katılımcı; “Suriyeli çocuklar sınıflara yerleştirilmeden önce iyi bir eğitimden geçmiyorlar. Ayrıca çocuklar seviyelerine uygun sınıf düzeylerine yerleştirilemiyor. Bu nedenle sınıftaki öğrenme faaliyetlerini anlamada ve dersi dinlemede sorun yaşıyorlar. Başarısız olabiliyorlar” şeklinde görüş bildirmişlerdir.

2. Suriyeli çocukların akademik başarılarını destekleme konusundaki önerilerine yönelik görüşleri

Öğretmenlerin Suriyeli çocukların akademik başarılarını destekleme konusundaki önerilerine yönelik görüşleri 4 alt başlıkta toplanmıştır. Bunlar:

- Ailelere eğitim verilmesi
- Çocuklara okula başlamadan önce kapsamlı dil eğitimi verilmesi
- Farklı sınıflarda eğitim görmelerinin sağlanması
- Özel alt sınıfların açılması

Suriyeli çocukların akademik başarılarının artırılması konusunda ailelere eğitim verilmesi gerektiğini dile getiren öğretmenlerden Ö10 kodlu katılımcı; “ Çocuklardan önce ailelere dil eğitimi verilmesi gerekiyor. Bu sayede aile çocuğun akademik başarıları evde de destekleyebilecek ve okul yönetimi ve öğretmenle daha sağlıklı iletişim kurabilecektir”, okula başlamadan önce kapsamlı dil eğitimi verilmesi gerektiğini dile getirenlerden Ö4 kodlu katılımcı; “ Çocuklar okula başlamadan okuma yazma kursları veriliyor. Ancak bu eğitimin kısıtlı olduğunu düşünüyorum. Çocukların diğer yerli çocuklarla etkileşim kurabilecekleri ve ailelerinin bu eğitimlere katkı sunabilecekleri şekilde uzun süreli dil eğitimi verildikten sonra sınıflara yerleştirilmeleri gerekiyor” farklı sınıflarda eğitim görmelerinin sağlanması konusunda görüş bildiren Ö2 kodlu katılımcı; “Yerli çocuklar kültürel olarak dili daha iyi kavrayıp anlamlandırdıklarından ve öğrenme sistemine daha aşina olduklarından Suriyeli çocuklar farklı ortamlarda eğitim görmelidir. Aynı sınıfta olduklarında Suriyeli çocuklar yerli çocukların seviyesine ulaşamıyor. Dersin işlenişi aksayabiliyor” ve özel alt sınıfların açılması konusunda görüş bildirenlerden Ö3 kodlu katılımcı; “Suriyeli çocukların yerli çocuklarla kaynaşması önemli. Ancak engelli çocuklarda olduğu gibi temel derslerde ayrı sınıflarda eğitim görmeleri ve diğer derslerde birlikte olmalarını sağlayıcı özel alt sınıflar açılırsa daha başarılı olabilirler” şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Tartışma

Göç, yoksulluk, eğitimsel ihtiyaçlar, işsizlik, doğal afetler, siyasi baskılar, savaş gibi sosyal ve kültürel birçok nedenden dolayı yaşanmakta ve göç yaşayan çocuklar üzerinde önemli etkiler bırakabilmektedir. Özellikle savaş ve iç karışıklık gibi travmatik yaşantılarla göç yaşayan Suriyeli çocukların, göç ettikleri yerlerde, göç öncesi ve göç sırasında yaşadıkları zorluklar, okul yaşantılarında eğitimleriyle ilgili sorunlarla karşı karşıya kalabilmelerine neden olabilmektedir. Bu çalışmada, ilkökul öğretmenlerinin Suriyeli çocukların eğitimleriyle ilgili görüşleri incelenmiş, elde edilen bulgular alanyazınla desteklenerek tartışılmıştır.

Araştırmanın birinci bulgusunda öğretmenler, Suriyeli çocukların dil, uyum, okula devam etmeme ve seviye farklılıkları gibi sorunları olduğunu dile getirmişlerdir. Suriyeli çocukların göç ettikleri yerlerdeki dille ilgili sorun yaşamaları, onların yerli kültürdeki çocuklarla sağlıklı iletişim kurmalarını engelleyebilmekte ve sorun beraberinde hem öğretmen hem de yerli çocuklarla uyum sorunu yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu sorunlar, çocuğun kendini ifade etmesini, yetenek ve yeterliklerini sergilemesini ve okula ait hissetmesini engelleyebilmektedir. Bu durum çocuğun okula devam etmemesine neden olabilir. Diğer yandan Suriyeli çocukların yerli çocuklarla benzer seviyede bulunmamaları, da çocuğun dil, uyum ve okula devam etmeme sorunları göstermelerine neden olabilir. Öğretmenlerin dile getirdikleri sorunların birbirini etkileyen etmenler olduğu söylenebilir. Göçün yoğun olarak yaşandığı Mardin gibi illere Suriyeli mültecilerin bölgede akrabalarının olması, dini inançlarını rahat yaşamaları, bölge halkı ile ilişki kurmakta zorlanmamaları, ayrımcılığa maruz kalmamaları, yabancılık duygusu yaşamamaları ve genel olarak beklentilerinin karşılanmış olması gibi nedenlerden dolayı uyumlarının daha kolay olduğu belirtilmektedir (Kağnıcı, 2017). Ancak, göç öncesi ve göç sırasında yaşadıkları travmatik yaşantılarla yeni bir yerleşim alanında, daha önce bilmediği kültüre sahip çocuklarla birlikte eğitim alan çocuklar birçok sorunla karşılaşabilmektedir. Yapılan bir çalışmada, Suriyeli mültecilere eğitim verilen okullardaki yöneticiler, Suriyeli çocukların yerli çocuklarla birlikte eğitim almasının okullarının akışını bozduğu, yerli çocukların eğitim faaliyetlerine engel olduğu ve mülteci çocukların kendi okullarında eğitim görmesine sıcak bakmadığı ortaya konmuştur (Sakız, 2016).

Araştırmanın diğer bulgusunda öğretmenler Suriyeli çocukların ailelere eğitim verilmesi, çocuklara okula başlamadan önce kapsamlı dil eğitimi verilmesi, farklı sınıflarda eğitim görmelerinin sağlanması ve özel alt sınıfların açılmasının çocukların akademik başarılarını

geliştirmede etkili olabileceğini savunmuşlardır. Araştırmanın birinci bulgusunda da görüldüğü gibi aileler çocukların okul yaşantılarını desteklemede ve okul ve öğretmenle iletişim kurmada güçlük çekmektedirler. Bu sorunlar ailelerin dil yeterliliklerinin olmayışı ya da kısıtlı oluşu, geldikleri ülkedeki müfredatların ve öğrenme faaliyetlerini farklılığı, ailenin bilinçsizliği, uyum güçlükleri ve göçten kaynaklı yaşadıkları travmatik yaşantılardan kaynaklanabilir. Bahar ve Yılmaz (2018), göçmen çocukların eğitimleriyle ilgili öğretmenlerin görüşlerine başvurdukları araştırmalarında, program farklılığı, seviye farklılığı, disiplin, dil ve ailenin yapısı ve ilgisizliği gibi nedenlerden dolayı sorunlar yaşandığı belirtilmiştir. Bu nedenle Suriyeli çocukların ailelerine uyum ve dil eğitimi başta olmak üzere ihtiyaçlarına cevap verici birlikte eğitimler verilebilir. Suriyeli çocuklar, yerli çocuklarla eğitime başlamadan önce okuma yazma kursları almakta ve sonrasında seviyelerine göre sınıflara yerleştirilmektedir. Buna rağmen öğretmenler göçmen çocukların dil sorunları yaşadıklarını ifade etmektedir. Bu durum Suriyeli çocukların yeterli düzeyde dil eğitimi almadıklarına işaret etmektedir. Okuma- yazma kursları, çocuğun dil ediniminde yeterli görülmemektedir. Dil edinimi, okuma yazmayı da kapsayan, daha kapsamlı becerilerin elde edilmesiyle sağlanabilir. Bununla birlikte dil ediniminde, Suriyeli çocukların aileleri ve yerli çocukların sürece dahil edilmesi de önemli görülmektedir. Araştırmanın bu bölümünde farklı sınıflarda eğitim görme ve özel alt sınıflar oluşturma şeklinde görüşler de elde edilmiştir. Bu görüşler, çocukların dil ve uyum sorunlarının kısa sürede çözülemeyeceği ve seviye farklılıklarının yaşanması düşüncesinden ortaya atılmış olabilir. Mülteci çocuklar göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası dönemleri boyunca birbirinden farklı deneyimler yaşamaktadırlar. Göç dönemleri boyunca yaşadıkları travmatik olaylar ve yeni bir yere yerleşim süreci boyunca yaşadıkları stres, problem davranışların ve psikopatolojik sorunların ortaya çıkmasını tetiklemektedir (Gümüştən, 2017). Okullar, iyi organize edilmiş eğitim kurumları olsa da sıklıkla uyum sürecinde azınlık-çoğunluk gerilimlerinin yaşandığı; göçmen ve mülteci çocukların farklı düzeylerde dışlanma ve ayrımcılığa maruz kaldıkları yerler olabilmektedir (Baker ve ark., 2001). Bu nedenle yerli çocuklarla göçmen çocukların birlikte eğitim gördükleri okullarda yerli çocuk ve aileleri, göçmen çocuk ve aileleri, okul yöneticileri, rehber öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerini içine alan kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan bir araştırmada da öğretmenler, Suriyeli çocukların uyum problemlerinin çözümü için Türkçe dil eğitimi ve okul öncesi eğitim almaları gerektiği ve Suriyeli çocukların yaşadıkları travmaların etkisinin azaltılması amacıyla sosyal destek hizmetlerinin artırılması ve etkin hale getirilmesini önermişlerdir (Kardeş ve Akman, 2018).

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda;

- Göçmen çocuklara ve ailelerine kapsamlı dil eğitimi verdikten sonra göç eden çocukların sınıflara yerleştirilmesi
- Göçmen çocukların göç ettikleri yerlere uyumunu kolaylaştırmak için uyum programlarının uygulanması,
- Göçmen çocuklara eğitim veren öğretmenlere sınıf yönetimi ve etkili iletişim becerileri konusunda eğitimler verilmesi,
- Göçmen çocuklara sınıflara yerleştirilirken kapsamlı çalışmalar yapılması,
- Göçmen çocukların ailelerinin okuldaki faaliyetlere katılmaları konusunda yönlendirilmeleri
- Göçmen çocukların eğitimine yönelik kurslar açılması gibi önerilerde bulunulmuştur.

Kaynakça

Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2001). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.

Annells, M. (2006). Triangulation of qualitative approaches: Hermeneutical phenomenology and grounded theory. Journal of Advanced Nursing, 56 (1), 55-61.

Bahar, H.H., Yılmaz, O. (2018). Ahıska, Göç ve Eğitim. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 6 (2), 240-257.

Baker, C., Varma, M., Tanaka, C. (2001). Sticks and stones: Racism as experienced by adolescents in New Brunswick. The Canadian Journal of Nursing Research, 33(3), 87-105.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

Gümüştən, D. (2017). Mülteci Çocukların Eğitimi ve Uyumlarına Yönelik Yapılan Müdahale Programları Üzerine Bir Derleme. Nesne-Psikoloji Dergisi, 5 (10), 247-264.

Hyson, M. (2004). The emotional development of young children: Building an emotion-centered curriculum. Teachers College Press. New York, USA.

Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumluluklar. İlköğretim Online, 16 (4), 1768-1776.

Kardeş, S., & Akman, B. (2018). Suriyeli Mültecilerin Eğitimine Yönelik Öğretmen Görüşleri. İlköğretim Online, 17 (3), 1224-1237.

- Mashburn, A. J., Pianta, R. C., Hamre, B. K., Downer, J. T., Barbarin, O. A., Bryant, D., ... & Howes, C. (2008). Measures of classroom quality in prekindergarten and children's development of academic, language, and social skills. *Child Development*, 79 (3), 732-749.
- Measham T, Heidenreich-Dutry F, Rousseau C, Nadeau L. Cultural consultation in child psychiatry. In: Kirmayer LJ, Guzder J, Rousseau C, eds. *Cultural Consultation: Encountering the Other in Mental Health Care*. New York: Springer, 2014. p. P71–89.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2018). Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün eğitim 2016-2017. Erişim adresi: İlk ve Ortaokullardaki Suriyeli Öğrencilerin Eğitimi: Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmalar Üzerine Sistemik Bir İnceleme http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2016_2017.pdf
- Pumariaga, A. J., Rothe, E., & Pumariaga, J. B. (2005). Mental health of immigrants and refugees. *Community Mental Health Journal*, 41(5), 581-597.
- Reyes, M. R., Brackett, M. A., Rivers, S. E., White, M., & Salovey, P. (2012). Classroom emotional climate, student engagement, and academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 104 (3), 700-712.
- Sakız, H. (2016). Göçmen çocuklar ve okul kültürleri. *Göç Dergisi*, 2, 65-81.
- UNESCO, (2011). *The Hidden Crisis: Armed Conflict and Education, No Lost Generation: Protecting the future of children affected by the crises in Syria*, January, 2014.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2004). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇOCUĞA YÖNELİK CİNSEL İSTİSMARIN ÇOCUKTA YARATTIĞI ETKİLER VE ÇOCUĞUN CİNSEL SÖMÜRÜ ARACI OLARAK KULLANILMASI

Öğr. Gör. Zeynep ATA

İzmir Kavram Meslek Yüksek Okulu, Sosyal Hizmetler Bölümü

ÖZET

Bu çalışma, çocuğa yönelik cinsel istismarın çocuk üzerinde yarattığı etkiler ve dünyada çocuğun cinsel sömürü amacıyla kullanılması sorunsalı ile ilgili literatürde yapılmış çalışmaları derleyip sunarak bu alandaki bilgi eksikliğini gidermeyi ve konuyla ilgili yaşanan problemlerin çözümüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada çocuğa yönelik cinsel istismar ile ilgili bilimsel araştırmalar taranmış, ulusal ve uluslararası istatistikler ile konuyu destekleyen rapor ve durumlar derlenmiştir. Çok boyutlu etkileri olması bakımından istismar türleri içerisinde çocuğa en fazla zarar veren tür olduğu düşünülen cinsel istismarın belirtilerini açıklayarak önleme; etkilerini açıklayarak da mağduriyetin izlerini telafi etme noktasında çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 2002 yılında yayınladığı bir raporda dünya genelinde 150 milyon kız çocuğu ve 73 milyon erkek çocuğun zorla cinsel ilişkiye ya da cinsel şiddet içerikli fiziksel temasa maruz kaldıklarını bildirmiştir. End Child Prostitution, Child Pornography and Child Trafficking for Sexual Purposes (ECPAT) ‘ a göre de sayıları milyonlarla ifade edilen cinsel istismar mağduru çocukların ve cinsel amaçlı çocuk turizminin son zamanlarda yaygınlaşan bir ticari faaliyete dönüştüğünü belirtmiştir. Çocuğun cinsel sömürü amacıyla kullanılmasının dünya genelinde hızla yayılmasını işaret eden bu raporlar endişe veren boyutlara varmaktadır. Çocuğun cinsel istismara maruz kalması vakaları küresel anlamda dünyanın hemen hemen her bölgesinde rastlanılan bir durumdur. Ülkelerin gelişmişlik seviyesinin, vakaların azalması ya da artması yönünde herhangi bir etkide bulunmadığı birçok çalışmada görülmektedir. Bu da konuya farklı perspektiflerden bakılması gerektiği ihtiyacını doğurur. Hukuki zeminin gelişmiş olduğu ülkelerde dahi istatistiklerin yüksek çıkması, çocuğun cinsel sömürü yaşamasına neden olan etkenler üzerinde derinlemesine inceleme yapılması ve problemin zincirleme gelişen birden fazla etkene bağlı olduğunun bilinmesi gerektiği kanaatini oluşturur. Bu büyük problemin çözümü için ortaya çıkan bütün etkenlerin üzerinde tek tek durulması ve bunun küresel boyutta işlev görecektir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Cinsel istismar, cinsel sömürü, çocuk mağduriyeti.

GİRİŞ

Çocuğa yönelik cinsel istismar; Geniş anlamıyla, 0-18 yaş arasında bulunan ve psikososyal gelişimini tamamlamamış çocuğun cinsel stimulasyon amacıyla kullanılmasıdır. Teşhircilik, ırza geçme, pornografiden, genital bölgeleri ellemeye kadar geniş yelpazedeki tüm eylemleri içermektedir (Yücel ve Gönültaş, 2017, 105). Daha kısa bir tanımla yetişkin birinin cinsel haz elde etmek amacıyla çocuğu kullanması olarak ifade edilebilir. Kabul edilmesinin zor olduğu bir durum olmasından ötürü tespit edilmesi ve belirlenmesi de zor olmaktadır. Bu yüzden cinsel istismar vakalarının sadece % 15 inin bildirildiği düşünülmektedir (Durak ve Durak, 2017, 128).

Çocukların cinsel istismara uğraması tarih boyunca yaşanmış ve birçok çocuğu ciddi şekilde zarara uğratmış mağduriyet türlerinden biridir (Yücel ve Gönültaş, 2017, 65). Ancak bununla ilgili araştırmalar eski değildir. Çocuklara kötü muamelenin sistematik olarak araştırılması 1962 yılında yayınlanmış olan “*Dövülmüş Çocuk Sendromu*” ile başlamıştır. Bu araştırma, bir grup tıp doktoru tarafından bazı çocuklarda tekrar eden kemik kırıklarının teşhis edilmesiyle gerçekleştirilmiştir (Demirbaş, 2016, 256). Daha sonra 1970 li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde aniden artan çocukluk çağı cinsel istismarı vakaları ile bu konu bir problem olarak ele alınmaya başlanmıştır. Birkaç yıl sonrasında bu vakalar İngiltere ve Kanada’dan da bildirilmiştir (Aktepe, 2009, 96) Bu vakalar çocuğun cinsel istismarının bir sorun olduğunun farkındalığını ortaya çıkarmıştır.

Çocuğun cinsel istismara maruz kalmasının çocuktaki etkileri birden fazla boyutta incelenmelidir. Çünkü istismarın yarattığı mağduriyet çocuğu tek boyutta etkileyen bir durum değildir. Cinsel istismara uğrayan çocuk hem fiziksel hem psikolojik olarak her iki kategoride de kısa ve uzun vadeli ciddi problemlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Cinsel istismara maruz kalan çocukta kısa vadeli olarak bedensel yakınmalar ve korku tepkileri örnek olarak verilebilirken, uzun vadede fobiler, uyku bozuklukları, kâbuslar ile yüksek oranda depresyon da rastlanabilmektedir (Akduman, 2005)

Cinsel istismarın çocuktaki yansımaları

Çocuğa yönelik cinsel istismarın etkilerine geçmeden önce, bir çocuğun cinsel istismara uğradığına işaret eden belirtilere değinmek faydalı olacaktır. Çocuğun istismara uğradığından şüphe edilmesini gerektiren belirtilerden bazıları şunlardır:

- Çocuğun iç çamaşırlarında meni ve kan lekelerine rastlanması
- İdrar yaparken ağrı yaşaması

- Çocuğun oturma ve yürümede zorluk yaşaması
- Cinsel ya da anal bölgede yaralar, tahrişler ve kanamalar ya da akıntı, şişme ve enfeksiyon bulguları olması
- Ağız çevresi ya da ağzın içinde enfeksiyon bulguları veya yaralar olması
- Cinsel bölgede kötü koku
- Vücudun farklı bölgelerinde, vurma-çarpma ile açıklanamayan yaraların olması gibi durumlar şüphe duyulmasını gerektiren belirtilerdir (Bayraktar, 2015, 56)

Cinsel istismarın etkileri her çocukta aynı reaksiyonu vermeyebilir. Bu reaksiyonlar çocuğun içinde bulunduğu koşullar ve maruz kaldığı istismarın boyutuna göre değişebilmektedir. Ancak bu etkinin en fazla belirginleştiği durumlar çocuğun içinde bulunduğu yaş gruplarıdır:

0-3 yaş grubu: Yabancılara karşı korku davranışı, giyinip soyunurken sorun çıkarma, uyku ve yeme bozuklukları

3-6 yaş grubu: İçer kapanıklık, parmak emme, bebek gibi konuşma gibi geri dönüş davranışları gösterme, anneye daha fazla artan bağımlılık ile suçluluk, öfke, utanma gibi duygular.

6-12 yaş grubu: Kendinden küçükleri istismar etme, huzursuzluk halleri, sosyal içer kapanıklık, yeme-uyku bozuklukları ile suçluluk, güvensizlik, depresyon ve korku duyguları.

13-18 yaş grubu: Bağımlılık yapan maddelere yönelme, okuldan-evden kaçma, fiziksel ve duygusal yakınlıktan kaçma, intihar, psikoz, sosyal içer kapanma, başkalarını istismar etme ile suçluluk, utanma, güvensizlik, kirlenme ve çaresizlik duyguları (Durak ve Durak, 2017, 129)

Türkiye Psikiyatri Derneği hekimleri tarafından hazırlanan raporda cinsel istismara uğrayan çocuğun istismarın uzun süreli duygusal ve davranışsal etkilerini şöyle açıklamıştır:

- Çocukluk döneminde cinsel istismara uğrama, çocuğun yetişkinlik hayatında cinsel istismarda bulunma eğilimini riskli boyutlarda arttırmaktadır.
- Çocukluk çağında yaşanan cinsel travmalar erişkinlikte gecikmiş olarak tekrar hatırlanabilmektedir.
- Çocuklukta cinsel saldırıya maruz kalma yetişkinlik hayatında ruhsal hastalıklara sebep olabilmektedir. Depresyon, kaygı, travma sonrası stres bozuklukları, cinsellikle ilgili sorunlar yaşayabilmektedirler.
- Çocuğun yaşı, istismarın şiddeti, tekrarı, süresi ve saldırganın yakınlık derecesi ile istismarın ruhsal etkisi arasında doğru orantılı bir artış bulunmaktadır (Yüksel ve Saner, 2016)

Çocuğun cinsel istismara uğramasından kaynaklı sorunların bir başka boyutu da mağdur çocukların saldırganlık eğilimi göstermeleri yönünde olmaktadır. Kendisine cinsel haz elde

etmek için yaklaşan kişinin çocuğa şiddet ile bu eylemi yapması çocuğun cinselliğe bakışını karmaşıklştırmaktadır. Vücutlarına ve kendilerine karşı olumsuz tutum geliştirmekte, hatta daha da ileri boyutu olarak mağdur çocukların yetişkinlik hayatlarında istismara yönelerek kriminal kişilik geliştiren birey olma ihtimalini de barındırmaktadır (Öztürk, 2009, 90) İstismarın en önemli göstergelerinden biri çocuğun kendini ifade etme biçimidir. Genelde istismara uğrayan çocukların bu durumu açıklamaları çok güçtür. Cinsel istismar çoğu zaman gizli kalır. Çünkü çocuk bu durumu ifade etmekte yetersiz olmakta veya tamamen sessiz kalmaktadır. Gönültaş' a (2017) göre çocukların istismara uğradıklarını ifade etmelerinde yetersiz kalmalarına neden olan durumlar şunlardır:

- İstismarcının sevdiklerine zarar vereceği tehdidinde bulunmuş olması
- Kendini suçlu hissetme eğiliminden doğan utanç duygusu
- Kendisine inanılmayacağı düşüncesi
- Cezalandırılma korkusu
- Arkadaşları içerisinde dışlanma endişesi
- Mağdurun yaşının çok küçük olması halinde yaşanan istismarın doğal hayat akışında gerçekleşen normal bir olay olduğunu sanması (Gönültaş, 2017, 111-112)

Çocuğa yönelik Cinsel istismarın yaygınlık oranı

Çocuğa yönelik cinsel istismarın istatistiklere tam olarak yansımadığı düşünölmekte, yaşananlar ile kayıtlara geçenler arasında büyük farklar olduğu tahmin edilmektedir. Bunun nedenleri; toplumsal ve kültürel açıdan bölgeler arasındaki farkların cinsel istismar olaylarına bakış açıları, konunun önemli bulunmaması ya da tabu olarak görülmesi sebebiyle ört bas edilmeye çalışılmasıdır (Kaytez, 2018, 21)

Çalışmalar çocuğa yönelik cinsel istismarın görülme oranının kızlarda %6 ile % 62, erkeklerde %3 ile % 13 arasında olduğunu göstermektedir (Lanning, Ballard, ve Robinson, 1999, akt: Bulut, 2016, s.141)

Adalet Bakanlığı' nın çocukların cinsel istismarı ile ilgili suç ve karar sayılarını yayınladığı 2005 ve 2015 yılına ait, Türkiye'nin bütün bölgelerini içeren veriler şekil 1' deki gibidir:

Şekil 1. Çocukların Cinsel İstismarı Suç ve Karar Sayıları 2005-2015

Çocukların Cinsel İstismarı Suç ve Karar Sayıları, TÜRKİYE (2005-2015)

Yıllar	Açılan Dava/ Suç Sayısı	TCK Uyarınca Açılan Toplam Dava/Suç Sayısı	%	Çıkan Dava/ Suç Sayısı	TCK Uyarınca Çıkan Toplam Dava/Suç Sayısı	%	Mahkû- miyet	%	Beraat	%	Diğer Kararlar	%	Toplam
2005	5 730	887 602	0,6	5 134	851 150	0,6	4 126	49,4	2 054	24,6	2 174	26,0	8 354
2006	2 414	732 746	0,3	2 337	732 319	0,3	1 607	42,5	1 151	30,5	1 020	27,0	3 778
2007	3 129	738 681	0,4	2 701	702 524	0,4	2 043	46,2	1 191	27,0	1 185	26,8	4 419
2008	4 061	861 550	0,5	3 437	806 533	0,4	2 250	43,3	1 216	23,4	1 728	33,3	5 194
2009	12 635	2 023 307	0,6	8 036	1 833 874	0,4	3 726	39,1	1 963	20,6	3 848	40,3	9 537
2010	16 135	2 224 905	0,7	10 041	1 997 069	0,5	4 651	39,2	2 414	20,4	4 792	40,4	11 857
2011	16 828	2 339 234	0,7	12 595	2 226 657	0,6	6 200	41,1	3 288	21,8	5 584	37,0	15 072
2012	17 589	2 686 906	0,7	15 485	2 673 505	0,6	10 891	52,7	3 826	18,5	5 946	28,8	20 663
2013	17 948	2 826 268	0,6	17 459	3 032 299	0,6	13 925	56,5	4 466	18,1	6 260	25,4	24 651
2014	18 104	2 736 431	0,7	20 474	2 876 663	0,7	13 968	56,3	4 614	18,6	6 243	25,1	24 825
2015	16 957	2 683 676	0,6	18 825	2 722 253	0,7	13 968	55,9	4 751	19,0	6 264	25,1	24 983

Not: 2005 - 2006 yılları arasında dünya bazında (dünyadaki en ağır suç, esas alınarak) sayım yapılmışken, 2009 yılı ve sonrasında dünyadaki tüm suçlar ve kararlar aynı ayrı sayılarak suç bazında sayım yapıldığından, tablo verileri doğrudan karşılaştırılarak bu durum göz önüne alınmalıdır.

Kaynak: http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2015/ceza/48.pdf erişim tarihi: 19.03.2019

Şekil 1’de görünen istatistiklerde, çocuklara yönelik cinsel istismar suçları üzerinden açılan davaların 10 yıl içinde 5 730’ dan 16 957’ ye yükselmesi vahim bir durumun göstergesidir. Bu davalar sonucunda verilen mahkûmiyet kararlarının da yıldan yıla artan bir orana sahip olduğu görülmektedir. 2005 yılında bu suçtan dolayı hakkında mahkûmiyet kararı verilen kişilerin sayısı da 4 126’ dan 2015 yılında 13 968 e kadar yükselmiştir. Bu rakamlar, çocuğun cinsel istismarı vakalarının son 10 yıl içinde 4 kat arttığını göstermektedir.

Türkiye’de UNICEF’ in desteğiyle hazırlanan “Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması” (2010) özet raporunda 7-18 yaş arasındaki 1886 çocuğun istismara tanıklık etmiş olma durumlarının ölçüldüğü oranlar; %49’u duygusal istismara, %56’ sı fiziksel istismara, %10’ u cinsel istismara tanık olmuştur. Raporda çocukların cinsel istismara tanık olduğu yerin daha çok okul ortamında ve bir çocuğun diğerine cinsel istismar uygulamasına tanıklığı şeklinde gerçekleştiği belirtilmiştir. (Unicef, 2010, 30) <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/cocuk-istismari-raporu-tr.pdf>

Beyazıt ve Ayhan, Türkiye’de yapılmış olan çocuğa yönelik cinsel istismar olgularının konu edildiği bilimsel araştırmaları derledikleri çalışmalarında, istismarcıların yakınlık derecelerinin

içinde %39' unun tanıdık, %16' sının yabancı, %13' ünün bilinmeyen kişiler ve %11' inin akraba olduğunu belirtmişlerdir (Beyazıt ve Ayhan, 2015, 443-453)

Dünyadaki duruma baktığımızda, İtalya'da yapılan bir çalışmayı örnek verebiliriz. Çalışmada cinsel istismara uğramış veya davranış bozukluğu göstermiş 7256 katılımcıyı içeren 23 çalışma incelenmiştir. Bu katılımcılar içinden çocukta cinsel istismarın yaygınlık oranı % 27 olarak saptanmıştır(Maniglio,2014,268-282)

(<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10567-013-0161-z.pdf>)Endonezya'nın bazı bölgelerinde ekonomik alt yapının yetersiz olması sebebiyle geçim sıkıntısı yaşayan bazı ailelerin, geçimlerini sağlamak için kız çocuklarını bu işin ticaretini yapan şahıs veya gruplara para veya mal karşılığında satmakta, yaşları 15-16 arasında değişen kız çocukları fuhuşa zorlanmaktadır. Bu durum bölge halkı tarafından normal karşılanmakta hatta bazı aileler kız çocuk sahibi olduğunda gelir getireceği düşüncesiyle kutlamalar yapmaktadır (https://insamer.com/tr/2018-dunyanin-cocuk-karnesi_1490.html)Yapılan araştırmalar çocuk istismarına yönelik pornografik görüntü ve video kayıtlarının %60 'ının Avrupa'da olduğunu göstermektedir. Çocukların içeriğinde yer aldığı cinsel sömürü içerikli video ve görüntülerin sayısı 2015-2016 yılları arasında 4,4 milyon iken bu rakam 2017' de 8,2 milyonu bulmuştur. Bu tarz faaliyetlerin içinde yer aldığı müstehcen içeriklerin kullanımının en yaygın olduğu ülke olarak ise Hollanda olarak bilinmektedir (https://insamer.com/tr/2018-dunyanin-cocuk-karnesi_1490.html)Hindistan'da 2007 yılında yapılmış bir araştırmada da çocukların %53 oranında cinsel istismara maruz kalındığı belirlenmiştir (Finkelhor, 1994) Çocuk cinsel istismarı ile ilgili ağır sonuçları içeren bir başka durum ise, çocuklara yönelik cinsel sömürünün neredeyse bir ticaret ağına dönüşmüş olmasıdır. Çocukların Ticari Amaçlı Cinsel Sömürüsü (ÇTCS) olarak bilinen bu faaliyet tanım olarak, *“Çocuğun, kendisine ya da üçüncü bir kişiye yapılan nakdi ya da ayni ödeme karşılığında yetişkin tarafından cinsel istismara maruz bırakılması”* şeklinde ifade edilmektedir (ECPAT, 2008, 1). Bu işin turizm ayağını araştıran ECPAT, çocuklara yönelik cinsel amaçlı turizmi; çocuklarla cinsel temas amacıyla kendi yaşadığı yerleşimden, bölgeden ya da ülkeden ayrılarak başka yerlere giden bir kişinin çocukları cinsel yönden sömürmesidir. *“Çocuklara Yönelik Cinsel Amaçlı Turizm* eyleminde bulunan turistler kendi ülkelerinde seyahat edenler olabileceği gibi uluslararası turistler de olabilir. ÇYCAT'de çoğu kez çocuklarla teması kolaylaştıran kalacak yer, ulaşım ve turizmle ilgili hizmetler söz konusudur ve suç işleyen kişi bu sayede çevredekiler tarafından pek fark edilmeme gibi bir avantaja sahiptir” şeklinde ifade etmiştir. ECPAT' in 2008 yılında yayınladığı raporda bu tip cinsel sömürü faaliyetlerinin son yıllarda yayılmaya başlayan bir

ticari ağa dönüştüğünü, uzun süreli etkilenen bölgelerin başında Amerika kıtasındaki bazı bölgeler olduğunu ancak son dönemlerde Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerine doğru hızlı bir yayılma gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır (ECPAT, 2008)

SONUÇ

Cinsel istismar, insanlar üzerindeki etkileri uzun süre devam eden son derece yıpratıcı bir istismar türüdür. Yetişkin bireylerin maruz kalmasında dahi oldukça yıkıcı sonuçlara sebebiyet verirken çocuğun maruz kalması halinde ortaya çıkan sonuçlar çok daha vahim olabilmektedir. Çocuk, kendi algısı içinde cinsellik gibi tanımlayamadığı bir konunun tacizine uğrarken çoğu zaman bu anlamsızlığı ifade edemeyebilir. Uğradığı istismarın hayatın rutin bir parçası olduğu yanılgısına da kapılması mümkündür. Bu sebeplerden ötürü çocuklar istismara maruz kaldıklarını ifade etmekte yetersiz kalabilmektedirler. Bu durumda çocukların davranışları, vücutlarındaki normal olmayan değişimler, bazen rüyaları bize bir şeylerin yolunda gitmediği sinyali verebilmektedir. Bu sinyalleri doğru algılayıp yorumlamak, erken müdahale etmede faydalı olacaktır. Her yaş grubuna ait çocukta bu tarz istismarlar farklı tepkiler doğurabilir. Bu tepkilerin doğru anlaşılması, geleceğin yetişkinleri olan çocukları sağlıklı bireyler olarak yetiştirebilmek için hayati önem taşımaktadır. Çünkü cinsel istismarın çocukta yarattığı psikolojik etkiler fiziksel etkilerden çok daha sarsıcıdır ve iyileşme safhası çok daha uzun sürer. Kendi ruh dünyasında onarılmaz yaralar oluşturabileceği riskiyle birlikte maruz kaldığı istismar şeklini diğer insanlara uygulama eğilimini de gösterme ihtimali bambaşka bir olumsuzluğu meydana getirebilmektedir. Araştırmalar cinsel istismarcıların genelinde çocukluğunda benzer istismarlara maruz kaldıklarını göstermektedir. Bu sebeptendir ki çocukların cinsel istismara maruz kalmasını engellemek veya çocukların verdiği sinyalleri anlayabilmek hem kendilerini hem de diğer insanları korumak adına iki yönlü bir sürecin parçasını oluşturur. Diğer yandan çocukların cinsel sömürü aracı olarak kullanılması da son yıllarda sayıları hızla artan bir problem alanına dönüşmektedir. Bu konuyla ilgili küresel çalışmalar yapan örgütlerin faaliyetleri ve çocukların korunması için var olan yasalar, sözleşme ve protokoller azımsanmayacak ölçüde olsa bile bu istismarları engelleyemedikleri ortadadır. Her geçen gün sayıları artan çocuğa yönelik cinsel istismar ve çocuğun cinsel sömürü aracı olarak kullanıldığı vakalar için mevcut yaptırımların caydırıcılığının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Teknolojik gelişmelerin çok hızlı ilerlediği bugünün dünyasında yasaların ve yaptırımların da aynı oranda revize edilmesi gereği, çocuk pornografisinin veya çocuğa yönelik cinsel istismarın yayılmasını önlemek adına gerekli olan çalışmalardan yalnızca birine örnek oluşturmaktadır.

Yaptırımların revize edilmesi ve caydırıcılık özelliğinin artırılması bu alanda atılması gereken önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- 1- Akduman, G.G. Ruban, C. Akduman, B. ve Korkusuz, İ. (2005), Çocuk ve Cinsel İstismar, Adli Psikiyatri Dergisi, 3 (1), 9-14.
- 2- Aktepe, E. (2009), Çocukluk çağı cinsel istismarı. Psikiyatride Guncel Yaklasimler-Current Approaches in Psychiatry, 1(2), 95-119.
- 3- Bayraktar, S. (2015), İnsanlığın Kanayan Yarası Çocuk İstismarı ve İhmali, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul
- 4- Beyazıt, U. ve Ayhan, A. (2015), An Overview Of The Scientific Studies Conducted In Turkey Which Examines The Sexual Abuse Cases Covering Children As The Victims. International Journal of Social Science (31), 443-453
- 5- Bulut, S. (2016). Çocuk cinsel istismarı hakkında bir derleme. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(28).
- 6- Demirbaş, T. (2016), Kriminoloji, Seçkin Yayıncılık, Ankara. 6. Baskı, ilk baskı 2001
- 7- Durak, E.Ş. ve Durak, M. (2017), Adli Psikolojide Gözlem- Görüşme ve Psikolojik Değerlendirme, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- 8- End Child Prostitution, Child Pornography and Child Trafficking for Sexual Purposes (ECPAT), Çocuklara Yönelik Cinsel Amaçlı Turizm ile Mücadele: Sorular ve Yanıtlar, 2008. <https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2016/04/CYCAT-Book-PRINT.pdf> 22.03.2019 tarihinde erişildi.
- 9- Finkelhor D. The international epidemiology of child sexual abuse. Child Abuse Negl 1994;18:409-17. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(94\)90026-4](https://doi.org/10.1016/0145-2134(94)90026-4)
- 10- Kaytez, N. Yücelyiğit, S. Kadan, G. (2018), Çocuğa Yönelik İstismar ve Çözüm Önerileri, Eurasian Journal of Health Sciences 1(1): 18-24.
- 11- Maniglio R. (2014), Prevalence of sexual abuse among children with conduct disorder: A systematic review. Clinical Child and Family Psychology Review, 3: 268-282
- 12- Öztürk, B. (2009), Çocuğun Cinsel İstismarı ve Aileyle Çalışma, Toplum ve Sosyal Hizmet, 20(2), 89-98.
- 13- Yücel, D. ve Gönültaş M.B. (2017), Adli Sosyal Hizmet Yaklaşım ve Müdahale, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- 14- Yüksel, Ş. Ve Saner, S. (2016), Çocuk Cinsel İstismarı ve Zor Açığa Çıkması, Bilgilendirme dosyası. <http://www.aktuelpsikoloji.com/cocuk-cinsel-istismari-bilgilendirme-dosyasi-17188h.htm> Erişim tarihi: 17.03.2019.

KATILIM BANKALARININ KÂRLILIĞINI ETKİLEYEN İÇSEL FAKTÖRLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Öğrt.Gör.SEVDA GÜLER

TC.İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu

Doç.Dr.FÜSUN KÜÇÜKBAY

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

ÖZET

Türkiye’de finansal sistemin önemli bir parçası olan bankalar tasarrufları ekonomiye aktarmada ve finansman gereksinimini karşılamada önemli aktörlerdir. Bankalar da diğer işletmeler gibi kar etmeyi amaçlamaktadır. Bankaların kârlı çalışmaları, banka yönetiminden ve bankanın iç işleyişinden etkilendiği gibi dış dinamiklerden de etkilenebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarında iç değişkenlerin banka kârlılığını nasıl etkilediğini panel veri analizi yardımıyla ortaya koymaktır. Araştırma dönemi 2004-2017 yılları arasındadır. Banka kârlılığını ifade etmek için aktif kârlılığı bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Gerek literatür taraması gerek teorik bilgiler ışığında kârlılığı etkileyecek finansal oranlar bağımsız değişken olarak oluşturulmuştur. Analiz sonucunda; aktif kârlılığını sermaye yeterlilik oranı ve cari oranın arttırdığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Kârlılık, İçsel Faktörler, Finansal Oranlar, Panel Veri Analizi

INTERNAL FACTORS THAT AFFECT PARTICIPATION BANK OF PROFITABILITY: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

The banks, which are the major institutions of financial system in Turkey, play a considerable role in transferring savings to the economy and meeting the financing needs. Banks carry out their activities for maximizing their as other businesses. The profitable work of banks can be affected by the bank management and the internal processes of the bank as well as by external dynamics.

The main of this study is to analyze the internal factors that affect the banks’ profitability with the help of panel data analysis for 2015-2018 time-period. Return on assets variable is selected for measuring the bank's profitability. In the light of both literature review and theoretical

information, 5 financial ratios are selected as independent variables. As a conclusion; it is found that as the capital adequacy ratio and current ratio have a positive effect on profitability of participation banks.

Key Words: Participation Banks, Profitability, Internal Factors, Financial Ratios, Panel Data Analysis

GİRİŞ

Bankalar ekonomik hayatın en önemli unsurlarından biridir. Bankalar fon fazlası bulunan ve fon ihtiyacı bulunan yatırımcıları bir araya getirmektedir. Banka sisteminde; merkez bankaları, ticari bankalar, yatırım bankaları, kalkınma bankaları ve katılım bankaları gibi banka türleri bulunmaktadır (Takan ve Acar, 2018: 1).

Katılım bankaları, bankacılık sisteminde üçüncü tarz bir bankacılık şeklinde tanımlanabilmektedir. Fonksiyon açısından geleneksel bankacılık sistemine benzerlik taşımasına rağmen fon toplama ve fon kullandırma açısından farklılık arz etmektedir. Katılım bankaları İslami usul ve esaslar çerçevesinde bankacılık hizmeti sunmaktadır.

Türkiye ekonomisinde finansal sektörün hâkimiyeti bankacılık sektörünün elindedir. Bankacılık sektörünün gelişimi ve sağlıklı bir yapıda olması, ülke ekonomisi için önemlidir (Çınar, 2015: 197). Bu nedenler bankaların kârlı olması çok önemlidir.

Bir bankanın yönetiminin ana amacı, kâr elde etmektir ve sisteme dâhil olmanın ön şartı olarak görülmektedir. Banka kârlılığının önemi, mikro ve makro seviyelerinde değerlendirilebilir. Mikro düzeyde, kâr en ucuz fon kaynağıdır ve rekabetçi bir bankacılık kurumunun oluşmasının temel ön koşuludur. Makro seviyede, kârlı çalışan bankacılık sektörü; negatif şoklara daha iyi dayanabilir ve finansal sistemin istikrarına katkıda bulunabilir (Aburime, 2008 aktaran Acaravcı ve Çalım, 2013: 27). Katılım bankaları bankacılık sistemine yeni bir tür olmakla birlikte geleneksel bankacılık sisteminin tamamlayıcı bir unsuru olmaktadır. Faiz duyarlılığına sahip kişilerin finansal sisteme dahil olmasına katkı sağlaması ile birlikte bankacılık sektörü için yeni ve alternatif bir alandır. Katılım bankacılığı finansal sistemi çeşitlilik katar iken ülke ekonomisinin derinleşmesine ve zenginleşmesine de katkı sağlamaktadır. . Katılım bankalarının sağlıklı işlemesi ve gelişimi için kârlı çalışması elzemdir. Bu sebeple çalışmamızın amacı Türkiye’ de bankacılık sisteminde geleneksel bankalara alternatif olan katılım bankalarının kârlılıklarını etkileyecek iç dinamikleri ortaya koymaktır. Türkiye faaliyet gösteren bankaların karlılığını etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda bankaların karlılığı genellikle net faiz marjı, aktif karlılığı ya da özkaynak karlılığı ile ölçülmüştür ve Türkiye bankacılık sistemi ele alındığında çalışmalarda genellikle mevduat bankaları

çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. (Bumin (2009) , Alper ve Anbar(2009), Demirhan (2010), Dağıdır (2010), Taşkın(2011), Reis, Kılıç ve Buğan (2016), Küçükbay (2017)).

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının karlılığın ele alındığı çalışmalar (Doğan (2013), Karakuş ve Küçük(2016), Yüksel (2016)) mevduat bankalarına göre daha az sayıdadır. Bu çalışma da Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının karlılığını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılacaktır. Banka karlılığını temsil eden oran aktif karlılığı olarak belirlenmiştir.

2. VERİ, DEĞİŞKENLER ve UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen veriler, belirlenen değişkenler ve uygulama hakkında bilgi verilecektir.

2.1.Örnekleme ve Veri Seti

Bankalar, faaliyette bulundukları ülkenin ekonomisi ve finansal sistemi için son derecede önem arz etmektedir. Günümüzde katılım bankaları bankacılık sisteminin önemli tamamlayıcı unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple çalışmanın amacı, Türkiye’ de faaliyet gösteren katılım bankalarının kârlılığın belirleyicilerini ortaya koymaktır. Türkiye bankacılık sisteminde faaliyet gösteren dört (4) katılım bankasının 2004- 2017 yılları arasındaki kârlılıklarını etkileyen içsel faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Veri seti oluşturulurken, Türkiye’ de faaliyet gösteren dört katılım bankası seçilmiştir. 204 - 2017 yıllarına ait veriler kullanılarak belirli finansal oranlar hesaplanmış ve bu oranlar kullanılarak panel veri analizi uygulanmıştır. Uygulanan panel veri analizinde kârlılığı ifade etmek için öz kaynak kârlılığı ve aktif kârlılığı bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

Bu bankalar Tablo 1’ de listelenmiştir. Vakıf Katılım Bankası 2015 yılı kurulması nedeniyle gözlem aralığına uyum sağlamadığı için veri setine eklenememiştir.

Tablo 1: Veri Setini Oluşturan Bankalar

Sayı	Kod	Katılım Bankaları
1	ALBRK	Albaraka Türk
2	KVYT	Kuveyt Türk
3	TFK	Türkiye Finans Katılım
4	ZTK	Ziraat Katılım Bankası

2.2.Araştırma Yöntemi ve Kullanılacak Değişkenlerin Belirlenmesi

Çalışmada 2004 ile 2017 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır. Bankalara ait veriler Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve Kamu Aydınlatma Platformu’nun resmi internet sitesinden ulaşılmıştır. Hem literatürde yer alan çalışmalarda kullanılan değişkenler göz önünde tutularak hem de teorik bilgiler ışığında banka kârlılığını ifade eden bir bağımlı değişken, kârlılığı belirleyeceğini düşündüğümüz beş bağımsız değişken kullanılmıştır. Tablo 2’de çalışmada kullanılan değişkenler listelenmiştir.

Tablo 2: Modeli Oluşturan Bağımlı ve Bağımsız Değişken Listesi

DEĞİŞKENLER	KOD	AÇIKLAMA
Bağımlı Değişken	K1	Aktif Kârlılık=Net Kâr/ Aktif Toplam (ROA)
	K2	Cari Oran= Dönen Varlık/ KVKYK
	K3	Sermaye Yeterlilik Oranı
	K4	Borç/Toplam Aktif
	K5	Toplam Kredi/Toplam Aktif
Bağımsız Değişken	K6	Takipteki Kredi/Toplam Kredi

2.3.Uygulama

Çalışma da banka karlılığını etkileyen faktörleri bulabilmek amacı ile panel veri analizinden yararlanılmıştır. Panel veri analizi yatay kesit ve zaman serisi verilerinin bir arada kullanılmasına imkan veren bir yöntemdir. ‘Bu analiz genelde yatay kesit biriminin sayısının dönem sayısından fazla olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2018: 3-4). Çalışmada zaman kesiti 2004 ile 2017 dönemini oluşturmaktadır. Çalışmanın yatay kesiti ise 4 adet katılım bankasıdır.

Çalışmada aktif karlılığının bağımlı değişken olduğu bir model oluşturulmuştur. Model 1’ de tüm bağımsız değişkenlerin (cari oran, sermaye yeterlilik oranı, finansal kaldıraç oranı, kredi/toplam aktif oranı ve takipteki krediler/toplam kredi oranı) aktif kârlılık üzerindeki etkisi bulunmaya çalışılmaktadır

$$\text{Model 1 (ROA)} = \Delta K K 1_{iit} = \beta_0 + \beta_1 K K 2_{iit} + \beta_2 K K 3_{iit} + \beta_3 \Delta K K 4_{iit} + \beta_4 K K 5_{iit} + \beta_5 K K 6_{iit} + \varepsilon_{iit}$$

Panel veri analizinde “sabit etkiler modeli” ve “tesadüfi etkiler modeli” olmak üzere iki seçenek bulunmaktadır (Akıncı vd, 2013:86). Çalışmada kullanılacak olan modellerin seçimi için F testi ve Breusch-Pagan LM testi ve Hausman test istatistiği yapılmıştır. ROA için F testi için olasılık

değeri 0.0063, Breusch-Pagan LM testi için olasılık değerleri 0.0065, Hausman test istatistiğinin sonucu olasılık değeri 0,9411 çıkmıştır. Bu sonuçlar model 1 için tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğunu göstermiştir.

ROA için değişen varyans, yatay kesit bağımlılığı ve otekoralasyon testleri uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığı için yapılan Pesaran testinin sonucunda olasılık değeri 0,000 çıkmıştır. Bu nedenle modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmuştur. Değişen varyans analizi Modified Wald testinin sonucunda olasılık değeri 0,000 çıkmıştır. Bu sebeple modelde değişen varsans sorunu vardır. Lagram-çarpanı testi otekoresyan varlığını sınamak için kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre olasılık değeri 04333 çıktığı için otekorelasyon problemi yoktur. Sonuç olarak model de değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sorunu olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle değişen varyans, ve yatay kesit bağımlılığına karşı dirençli olan dirençli tahminciler kullanılarak model tahmin sonuçları oluşturulmuştur.

2.4. Analiz Sonuçları

Bu bölümde araştırma sonuçları yer almaktadır. Tablo 3’de model 1’e ait dirençli tahmin sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: Tesadüfi Etkiler Modeli Tahmin Sonuçları

MODEL 1 ÖZET				
	K2 (ROA)- Bağımlı Değişken			
ANALİZ SONUÇLARI				
Değişken	Kat Sayı	Robust Std. Hata	Z-İstatistiği	Olasılık
K2	0.1025713	0.0465689	2.20	0.028
K3	1.096831	0.203564	5.39	0.000
K4	0.1154346	0.1212176	0.95	0.341
K5	-0.6443357	1.757593	-0.37	0.714
K6	-0.0308534	0.1055481	-0,29	0.770
C	-3.817175	0.3822686	9,99	0.000

Model 1 sonuçlarına göre; K2(Cari oran) ve K3 (Sermaye Yeterlilik Oranı) değişkenleri aktif kârlılığın artmasına neden olmaktadır. K4 (Finansal Kaldıraç), K5 Toplam Kredi/Toplam Aktif) ve K6 (Takipteki Kredi/Toplam Kredi) aktif kârlılık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip

değillerdir. Bu durumda bankaların cari oran ve sermaye yeterlilik oranlarını arttırarak aktif karlılığı arttırabilecekleri sonucuna varabiliriz.

SONUÇ

Katılım bankaları diğer adıyla İslami bankacılık dünyada ve ülkemizde son zamanlarda hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Katılım bankaları İslami prensipler ışığında finansal sistemde yer almaktadır. Bu sistemin finansal piyasalarda uzun dönem yer alabilmesi için ilk etapta kârlı çalışması gerekmektedir. Bu çalışmada amaç Türkiye’de katılım bankacılığı sektöründe kârlılığı etkileyen faktörlerin bulmaya çalışmaktır. Bu çerçevede çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının iç değişkenlerinin banka kârlılığını nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Daha önce yapılan çalışmalarda ticari bankacılık alanında kârlılık belirleyen faktörler, sıkça incelenmiş bir konudur. Söz konusu çalışmada ise Türkiye’de faaliyet gösteren dört katılım bankasının kârlılık belirleyicileri araştırılmıştır. Bu amaçla 2004-2017 yılları arası verileri yoluyla söz konusu finansal oranlar hesaplanmış ve bu oranlar kullanılarak panel veri analizi uygulanmıştır. Aktif kârlılığı sermaye yeterlilik oranı ve cari oran artırdığı bulunurken finansal kaldıraç, toplam kredi/toplam aktif ve takipteki kredi/toplam kredi oranlarının aktif kârlılık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur. Çalışma Türk katılım bankalarının kârlılıkları üzerinde banka içi faktörlerin ne ölçüde etkili olduğu hususunda önemli ipuçları verdiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, S., Çalım A. (2013). Turkish Banking Sector's Profitability Factors, *International Journal of Economics and Financial Issues*. 3(1), 27-41.
- Akıncı, G., Akıncı M., Yılmaz Ö. (2013). İktisadi Küreselleşme Ve Finansal Özgürlükler Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. 5(9).
- Alper, D., & Anbar, A. (2011). Bank Specific and Macroeconomic Determinants of Commercial Bank Profitability: Empirical Evidence from Turkey, *Business and Economics Research Journal*, 2(2), 139-152.
- Bumin, M., (2009). Türk Bankacılık Sektörünün Kârlılık Analizi: 2002-2008. *Maliye Finans Yazıları*. 23(74).
- Çınar S., (2015). Bankacılık Sistemi Finansal Araçlar, Riskler ve Krizler. Ekin Yayınevi(Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Krizlere Tepkisi Bölümü).

- Dağıdır, C. (2010). Türk Bankacılık Sektöründe Kârlılık Ve Makro Ekonomik Değişkenlerle İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 25-33.
- Demirhan, D. (2010). Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Finansal Yapıya İlişkin Kararlarının Kârlılık Üzerine Etkileri. *Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 157-168.
- Doğan, M. (2013). Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği. *Muhasebe Finansman Dergisi*, (4), 175-188.
- Karakuş, R., Küçük, Ş. (2016). Katılım Bankalarında Kârlılığın Belirleyicileri: Türkiye Örneği İçin Bir Panel Veri Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 119-132.
- Küçükbay, F. (2017). Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler: Avrupa Birliği Bankaları ve Türk Bankaları Arasında Bir Karşılaştırma. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 24(1), 137-149.
- Reis, G., Kılıç Y. Buğan M. (2016). Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *Muhasebe Finansman Dergisi*, (1), 21-36.
- Takan, M., Acar M. Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem. Nobel Yayınları 8.Basım.
- Taşkın, F. D. (2011). Türkiye'de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289 - 298.
- Tatoğlu, F. (2018). İleri Panel Veri Analizi. Beta Yayıncılık.3. Baskı.
- Yüksel, S. (2016). Katılım Bankalarında Kârlılığı Belirleyen Faktörlerin MARS Yöntemiyle İncelenmesi *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, (11), 1-20.

SOSYAL MEDYADA E-GÜRUHLAR VE LİNÇ KÜLTÜRÜNÜN YÜKSELİŞİ: INSTAGRAM ÖRNEĞİ

Selver MERTOĞLU

Atatürk Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Erzurum

Arş. Gör. Meryem ALTINTAŞ

Dicle Üniversitesi, Diyarbakır

ÖZET

Web 2.0'ın doğuşuyla gelişen, eş zamanlı ve karşılıklı bilgi paylaşımına izin veren sosyal medya kullanıcıları gün geçtikçe artmaktadır. We are social'ın yapmış olduğu çalışmaya göre dünyada 3.484 milyar kişi aktif olarak sosyal medya kullanmaktadır. Toplam dünya nüfusunun yüzde 45'ini oluşturan bu popülasyon sosyal medya kullanıcılarının yoğunluğunu gözler önüne sermektedir. We are social'ın Türkiye ile ilgili verilerine göre ise toplam 52.00 milyon kişi sosyal medyada aktif olarak yer almaktadır. Bu rakam toplam nüfusun yüzde 63'ünü oluşturmaktadır. Uzakları yakın eden yeni medya platformlarında kullanıcı sayısının artmasıyla birçok etik ihlaller de ortaya çıkmıştır. Bu ihlallerin en önemlilerinden biri ise dijitalleşmiş şiddettir. E-güruhlar olarak nitelendirilen sosyal medya kullanıcıları, bu mecralar vasıtasıyla ötekileştirdikleri farklı dil, din, cinsel kimlik, sosyo-ekonomik seviyedeki kişileri aşağılayarak linç etmektedirler. Fiziksel görünümünü yitirmiş olan günümüz sembolik şiddetine maruz kalan sosyal medya kullanıcısı psikolojik ve toplumsal birçok problemle karşı karşıya kalabilmektedir. Öyle ki sosyal medya linçinin intihara sürüklediği vakalar da yaşanmaktadır. Sağduyunun yitimiyle beraber sosyal medya kullanıcıları anonimliğin de vermiş olduğu rahatlıkla nefretlerini dışa vurmaktadır.

Bu çalışmada sosyal medya aracılığıyla yükselen linç kültürünü ortaya çıkartmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda en çok kullanılan sosyal medya mecralarından Instagram, araştırma yapmak için uygun görülmüştür. Araştırmanın örneklemini belirlerken sosyal medya analiz programlarından BoomSocial kullanılarak Instagram'da en çok takipçiye sahip ilk on ünlü ve ilk on siyasetçi seçilmiştir. Ünlüler kategorisinde yer alan Instagram kullanıcıları şöyledir: Nusret Gökçe, Mesut Özil, Burak Özçivit, Murat Boz, Hande Erçel, Hadise, Fahriye Evcen Özçivit, Demet Akalın, Serenay Sarıkaya, Neslihan Atagül Doğulu. Siyasetçiler kategorisinde ise Recep Tayyip Erdoğan, Muharrem İnce, Süleyman Soylu, Ahmet Davutoğlu, Berat Albayrak, Ziya Selçuk, Devlet Bahçeli, Meral Akşener, Kemal Kılıçdaroğlu, Ekrem İmamoğlu ve Abdullah Gül bulunmaktadır. Seçilen kullanıcıların hesaplarında bir aylık

zaman diliminde yaptıkları paylaşımların altında bulunan yorumlar içerik analiziyle incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Linç Kültürü, E-Güruhlar, Sosyal Medya, Instagram

GİRİŞ

Web 2.0'ın keşfiyle birlikte hayatımıza giren sosyal medya, uzakları yakın ederek dünyanın dört bir yanından kullanıcıların fotoğraflarını, videolarını, düşüncelerini, yaşanan olaylara bakış açılarını vb. paylaştıkları dijital bir platformdur. Çevrimiçi özelliği sayesinde kullanıcıların çift yönlü iletişim kurmasını sağlayan sosyal medyanın her geçen gün kullanıcı sayısı da artmaktadır. We are social'ın 2019 yılında yayınladığı dijital büyüme raporuna göre toplam 3.484 milyar kişi sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Yıllık dijital büyümeyi ortaya koyan raporlara göre 2018 yılından 2019'a kadar geçen süre zarfında sosyal medyaya toplam 288 milyon kişi daha katılmıştır (wearesocial.com). Dünya nüfusunun yüzde 45'lik bir bölümünü oluşturan aktif sosyal medya kullanıcıları bu ortamı kullanarak dijital mecradan yarar sağladıkları gibi farklı ihlallerle de karşılaşabilmektedirler. Bu ihlallerden birini oluşturan linç etme eylemi ayrıca içerisinde nefret söylemini de barındırmaktadır.

Hedef olarak belirlenen sosyal medya kullanıcılarına yönelik hakaret, küfür, beddua, alay edici ve eleştirel sözlerin sarf edilmesiyle oluşan dijital linç kültüründe E- Güruh olarak nitelendirilen sosyal medya kullanıcısı nefretini açığa çıkarmaktadır. Nefret söyleminin tekrar tekrar üretilmesine neden olan sosyal medya linçinde sembolik bir şiddet söz konusudur.

Çalışmada sosyal medyada yaşanan linç eylemi ve bu linçe neden olan E-Güruhların varlığını ortaya çıkarmak amacıyla Instagram'da en çok takipçiye sahip ilk on ünlü ve ilk on siyasetçi seçilmiştir. Ünlüler kategorisinde yer alan Instagram kullanıcıları şöyledir: Nusret Gökçe, Mesut Özil, Burak Özçivit, Murat Boz, Hande Erçel, Hadise, Fahriye Evcen Özçivit, Demet Akalın, Serenay Sarıkaya, Neslihan Atagül Doğulu. Siyasetçiler kategorisinde ise Recep Tayyip Erdoğan, Muharrem İnce, Süleyman Soylu, Ahmet Davutoğlu, Berat Albayrak, Ziya Selçuk, Devlet Bahçeli, Meral Akşener, Kemal Kılıçdaroğlu, Ekrem İmamoğlu ve Abdullah Gül bulunmaktadır. Seçilen kullanıcıların hesaplarında bir aylık zaman diliminde yaptıkları paylaşımların altında bulunan yorumlar içerik analiziyle incelenerek değerlendirilmiştir. İlk olarak linç kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra sırasıyla çalışmanın amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, kullanılan yöntem ve ulaşılan bulgular verilmiştir.

Linç Kavramı

Türk Dil Kurumuna göre linç, birden fazla sayıda kişinin suç gördükleri bir davranıştan ötürü birini, yasa dışı ve yargılamasız olarak öldürmesi olarak tanımlanırken linç etmek kavramı yargılamadan öldürmek, yargılamadan cezalandırmak olarak belirtilmiştir (TDK, 2011). Bazı yerlerde linç kavramı ile linç eylemi birbirinden ayrı anlamlarda kullanılmaktadır. “Linç girişimi bugün anladığımız anlamıyla bir kitlenin bir kişiyi öldürmek saikiyle zarar vermesiyle, linç edilmiş bir kişinin mutlaka ölmüş olması gerekmesi bu ayrımın temelini oluşturur.” (Yılmaz, 2012: 24).

Linç kavramının tarihi ise ilk çağlara kadar gitmektedir. İlk Çağda kollektif bir şekilde gerçekleştirilen şiddet eylemleri bulunmasına rağmen bu eylemler linç olarak adlandırılmamıştır. Orta Çağda da yaşanan cadı avları ya da günah keçisi ilan edip girişilen şiddet eylemleri de linç olarak nitelendirilmezken günümüzde yaşanan bu tür hücumlara linç denilmektedir (Aloğlu, 2018: 10,12). Kavramın tam olarak nereden geldiği bilinmemektedir. Linç eylemine kalkışanlar güruhlaşmaktadır. Linçe neden olan güruh olduğu kadar güruhun ortaya çıkmasına da neden olan linçtir (Bora, 2016: 11). Güruh, TDK tarafından “Değersiz, aşığı görülen, küçümsenen topluluk, derinti, sürü” olarak tanımlanmaktadır (tdk.gov).

Dijital Linç ve E-Güruhlar

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte sosyal medya platformları çeşitlenmekte ve sosyal medya kullanımı da artmaktadır. 2018 **sosyal medya kullanım istatistiklerine** göre **Facebook** 2.27 milyar kullanıcı ile birinci sıradayken en çok kullanılan ikinci platform olan **Youtube**’u ise **Instagram** takip etmektedir. We are social 2019 dünya Instagram kullanıcılarının yaş dağılımı istatistiklerine bakıldığında Instagram kullanıcılarının 1/3’ü 18-34 yaş grubu arasın olduğu ve kullanımı oldukça yaygın olan Instagram’ın Facebook’a göre yaş grubu arttıkça kullanım oranının düştüğü görülmektedir (dijilopedi.com).

Teknolojinin gelişmesinin birçok avantajı olmasıyla birlikte dezavantajları da bulunmaktadır. Klasik linç kavramından farklı olarak sosyal medya kullanıcılarının dijital ortamda başka kullanıcılara yüklenerek küfür, beddua, hakaret, alay ve eleştirilerini paylaştığı böylelikle hedef kişinin itibarına, yaşantısına ve psikolojisine büyük hasarlar verdiği yeni nesil linç kültürüne dijital linç denilmektedir. Nefret söylemini de besleyen linç kültürü yeni medyada yaşanan etik ihlallerdendir. “Sosyal medyadaki ahlâksız, akılsız hücum âyinlerine bunun için “linç” deniyor; kalabalığa karışıp tekme atıyorlar, yüz­süz ve isimsizdirler. Kendilerini isimleriyle temsil etseler bile, o güruhlaşma ‘cezbesine’ kapılmışken, yüz­süzleşirler...” (Bora, 2016).

Sembolik şiddetin yer aldığı dijital linçte, ötekileştirilen kişi, kurum ya da gruplar saniyeler içerisinde yerin dibine sokulmaktadır. Eskiden okulda ya da iş yerinde yaşanan psikolojik şiddet ya da diğer adıyla mobbinglerden kaçış ve rahatlama ortamı olarak ev görülürdü. Ancak yaşanan teknolojik gelişmelerle sığınmak olarak görülen evlerimiz de işgal edilmiştir. Haset, öfke ya da ego tatmini gibi nedenlerle linç eylemine girişen E- gruplar, anonimliğin de vermiş olduğu rahatlıkla nefretlerini dizginleyememektedirler. Bu ortamda hukuki eksikliklerin ve açıkların olması dijital linçin yaşanmasını kolaylaştırmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada klasik linç kavramından farklı olarak sosyal medya kullanıcılarının dijital ortamda başka kullanıcılara yüklenerek küfür, beddua, hakaret, alay ve eleştirilerini paylaştığı böylelikle hedef kişinin itibarına, yaşantısına ve psikolojisine büyük hasarlar verdiği yeni nesil linç kültürü ve buna neden olan E-Grupların yaygınlığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Linç kültürünü ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. “*Türkiye’de Sosyal Bir Olgu Olarak Linçin Medyadaki Temsili Üzerine Eleştirel Bir İnceleme*” adlı yüksek lisans tezinde Filiz Ağbaba Gürsel, Mersin Bayrak Yakma Olayı ile Trabzon’da yaşanan Tutuklu ve Hükümlü Aileleri Yardımlaşma Derneği’ne (TAYAD) yönelik linç girişimi olayları ile ilgili gazete haberlerinde ve köşe yazılarında yer alan ideolojik anlayışı belirlemeye çalışmıştır.

Özellikle “*Sosyal Dünyada Linç Kültürü*” başlıklı çalışmasında Gül Dilek Türk, toplulukların varlığı ve devamlılığı için ihtiyaç duyulan biz duygusunun inşası, ötekinin günah keçisine dönüştürülmesi ve linçe tabi tutulması sürecini inceleyerek linç kültürünü analiz etmiştir (2017:463). Türk’ün çalışmasına ek olarak “*Sosyal Medyada E-Gruplar ve Linç Kültürünün Yükselişi: Instagram Örneği*” isimli çalışmamızda sosyal medya aracılığıyla yükselen linç kültürünün yaygınlaştığını ortaya çıkartmak için sosyal medya analiz programlarından BoomSocial kullanılarak, Instagram’da en çok takipçiye sahip ilk on ünlü ve ilk on siyasetçi seçilmiştir. Seçilen kullanıcıların hesaplarında bir aylık zaman diliminde yaptıkları paylaşımların altında bulunan yorumlar içerik analiziyle incelenerek değerlendirilmiştir. Konuyla alakalı yapılan çalışmaların azlığı nedeniyle araştırma literatüre ve geleceğe ışık tutacak bilgiler sunacaktır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada sosyal medya aracılığıyla yükselen linç kültürünü ortaya çıkartmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda en çok kullanılan sosyal medya mecralarından Instagram, araştırma yapmak için uygun görülmüştür. Araştırmanın örneklemini belirlerken sosyal medya analiz programlarından BoomSocial kullanılarak Instagram’da en çok takipçiye

sahip ilk on ünlü ve ilk on siyasetçi seçilmiştir. Ancak ilk on kullanıcı içerisinde Şubat ayında paylaşımı bulunmayan ya da gönderileri yoruma kapalı olan ünlü ve siyasetçiler olduğu için listenin devamındaki kişi çalışmaya dahil edilmiştir. Ünlüler kategorisinde yer alan Instagram kullanıcıları şöyledir: Nusret Gökçe, Mesut Özil, Burak Özçivit, Murat Boz, Hande Erçel, Fahriye Evcen Özçivit, Demet Akalın, Serenay Sarıkaya, Neslihan Atagül Doğulu, Acun Ilıcalı. Siyasetçiler kategorisinde ise Recep Tayyip Erdoğan, Muharrem İnce, Süleyman Soylu, Ahmet Davutoğlu, Berat Albayrak, Ziya Selçuk, Meral Akşener, Kemal Kılıçdaroğlu, Ekrem İmamoğlu ve Abdullah Gül bulunmaktadır. Seçilen kullanıcıların hesaplarında bir aylık zaman diliminde yaptıkları paylaşımların altında bulunan yorumlar içerik analiziyle incelenerek değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışma için belirlenen örnekleme yer alan ünlü ve siyasilerin Şubat ayı içerisindeki gönderileri yirmiden fazla olanların sadece yirmi gönderisindeki biner yorum incelenmiştir. Araştırmada toplanan verilere 20 Mart 2019 tarihi ile 8 Nisan 2019 tarihinde ulaşılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

“Sosyal Medyada E-Güruhlar ve Linç Kültürünün Yükselişi: Instagram Örneği” isimli çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada belirlenen ünlü ve siyasilerin Instagram hesaplarında yer alan Şubat ayı içerisindeki paylaşımlarına yapılan yorumlar İçerik analiziyle incelenirken “Ünlülerin veya Siyasilerin Instagram Gönderilerine E-Güruhların Yaptığı Yorumların İçeriği” başlığıyla oluşturulan tabloda “Küfür ve hakaret içeren yorumlar, Emojili yorumlar, Kendisini destekleyenlere hakaret eden yorumlar, Alay eden/dalga geçen yorumlar, Eleştirel yorumlar” olmak üzere beş kategori oluşturulmuştur. Bunun dışında ünlüler ve siyasiler için ayrı olarak oluşturulan “Siyasilerin ya da Ünlülerin Instagram Profillerine Dair Bilgiler” isimli tabloda Adı, Kullanıcı Adı, Profil Gizliliği, Toplam Gönderi Sayısı, Şubat Ayı Gönderi Sayısı, Takipçi Sayısı, Takip Sayısı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Son olarak Siyasilerin ya da Ünlülerin Instagram gönderilerine dair bilgilerin yer aldığı tabloda Şubat ayı içerisinde yer alan paylaşımların kaç fotoğraf, kaç video, kaçında mention bulunmakta ve yoruma açık olup olmadığına dair bilgiler içermektedir.

Belirlenen üç tablo hem siyasilere hem de ünlülere uygulandığı için çalışmada toplam altı tablo yer almaktadır. “Ünlülerin Instagram Gönderilerine E-Güruhların Yaptığı Yorumların İçeriği” başlığıyla oluşturulan tabloda yer alan kategorilerin içeriği şöyledir:

- a) **Küfür ve hakaret içeren yorumlar:** Bu kategoride yer alan yorumlar incelenen ünlü ya da siyasi için hakaret, beddua ve küfür içermektedir. Bu kategoride yer alan yorumlar dijital

ortamda yaşanan linç eyleminin varlığını göstermektedir. Ayrıca bu tür yorumlar nefret söyleminin üretildiğini de ortaya koymaktadır.

- b) **Emojili yorumlar:** Emojili yorumlarda hakaret olarak değerlendirilen kötü anlam taşıyan emojiler kullanılarak yorumlar yapılmaktadır. Örneğin bazı hayvanların emojileri ya da istifra eden şekiller bu kategoride yer almaktadır.
- c) **Kendisini destekleyenlere hakaret eden yorumlar:** Çalışma için seçilen ünlü ya da siyasileri destekleyen ya da o kişilerin haklarını savunanlara karşı diğer kişilerin yapmış olduğu hakaret, küfür, aşağılayıcı yorumlardır.
- d) **Alay eden/dalga geçen yorumlar:** Bu kategoride ise örnekleme bulunan ünlü ve siyasilerin paylaşımlarını dalgaya alan, kişiyle alay eden yorumlar yer almaktadır.
- e) **Eleştirel yorumlar:** Son kategoride ise incelenen paylaşımlardaki ünlüyü ya da siyasiyi eleştiren, yaptıkları hakkında sorgulamalar yapan yorumlar bulunmaktadır.

Bulgular

Tablo 1. Siyasilerin Instagram Profillerine Dair Bilgiler

Adı	Kullanıcı Adı	Profil Gizliliği	Toplam Gönderi Sayısı	Şubat Ayı Gönderi Sayısı	Takipçi Sayısı	Ta kip Sa
Recep Tayyip Erdoğan	Rterdogan	Herkese açık	399	3	4,9 milyon	2
Muharrem İnce	Vekilince	Herkese açık	1.061	27	1,6 milyon	551
Süleyman Soylu	suleyman_soylu	Herkese açık	4.484	166	1.2 milyon	6
Ahmet Davutoğlu	ahmet_davutoglu	Herkese açık	185	1	567 bin	0
Berat Albayrak	beratalbayrak	Herkese açık	713	27	542 bin	3
Ziya Selçuk	ziyaselcukprofdr	Herkese açık	72	6	541 bin	46
Devlet Bahçeli	dbdevletbahceli	Herkese açık	348	0	336 bin	1
Meral Akşener	meralaksener	Herkese açık	1.583	45	319 bin	1
Kemal Kılıçdaroğlu	kilicdaroglu	Herkese açık	392	12	307 bin	1
Ekrem İmamoğlu	ekremimamoglu	Herkese açık	7.688	164	286 bin	137
Abdullah Gül	cbabdullahgul	Herkese açık	216	2	260 bin	0

Instagram’da takipçi sayısına göre ilk onun içerisinde olan siyasilerden en fazla takipçi sayısına sahip olan Recep Tayyip Erdoğan’dır. Şubat ayı içerisinde toplam 3 gönderide 75 bin 679 yorum bulunmaktadır. Bunlardan çalışmada incelenmek üzere biner yorumdan 3 bin yorum incelemeye alınmıştır. İkinci sırada bulunan Muharrem İnce’nin ise Şubat ayında 27 paylaşımı vardır. Bu paylaşımlardan 20’sinde yer alan 10 bin 836 yorum değerlendirilmiştir. Süleyman soylunun Şubat ayında 166 gönderisinden 20’si ele alınırken bu gönderilerden toplam 2 bin 840 yoruma rastlanılmıştır.

Dördüncü sırada yer alan Ahmet Davutoğlu Şubat ayında 1 paylaşımda bulunmuştur. Bu paylaşımında 613 yorum yer almaktadır. Berat Albayrak ise 27 paylaşımda bulunurken 20’si değerlendirmeye alınmıştır. 20 paylaşımda toplam 2 bin 857 yoruma rastlanmıştır. Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk’un Şubat ayındaki 6 gönderisinde 4 bin 972 yorum yer almaktadır. Devlet Bahçeli Şubat ayında paylaşımda bulunmadığı için on birinci sırada yer alan Abdullah Gül çalışmaya dahil edilmiştir. Gül’ün Şubat ayında 2 gönderisi yer almaktadır. Bu gönderilerde 377 yorum bulunmaktadır.

Sekizinci sırada ise Meral Akşener bulunmaktadır. Akşener’in Şubat ayında 45 gönderisinin 20’sinde 3 bin 288 yorum yer almaktadır. Kemal Kılıçdaroğlu’nun 12 gönderisinde 5 bin 653 yorum ele alınırken Ekrem İmamoğlu’nun 164 gönderisinden 20’sinde yer alan toplam 5 bin 150 yorum incelenmiştir. Sonuç olarak çalışmada siyasilerden toplam 39 bin 586 yorum incelenerek çalışmanın amacına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 2. Siyasilerin Instagram Gönderilerine Dair Bilgiler

Siyasiler	Fotoğraf	Video	Mention	Yoruma Açık
Recep Tayyip Erdoğan	2	1	0	3
Muharrem İnce	26	1	15	27
Süleyman Soylu	150	16	76	166
Ahmet Davutoğlu	1	0	0	1
Berat Albayrak	26	1	0	27
Ziya Selçuk	5	1	0	6
Devlet Bahçeli	0	0	0	0
Meral Akşener	32	13	8	45
Kemal Kılıçtaroğlu	12	0	0	12
Ekrem İmamoğlu	91	73	13	164
Abdullah Gül	2	0	1	2

Tablo 2 siyasilerin Şubat ayında yapmış oldukları paylaşımlarla ilgili bilgileri barındırmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan'ın 3 gönderisinden 2'si fotoğraf, 1'i videodur. Tüm paylaşımlarını yoruma açan Recep Tayyip Erdoğan'ın hiçbir paylaşımında mention bulunmamaktadır. Mention, Instagram kullanıcılarının gönderilerinde arkadaşlarını etiketlemesi ya da ondan bahsetmesi durumudur.

Paylaşımlarında en fazla mention özelliğini kullanan kişi Süleyman Soylu'dur. En fazla gönderisi bulunan siyasi olarak da tabloda yer alan Soylu'nun tüm paylaşımları yoruma açıktır. İkinci sırada en fazla gönderiye sahip olan siyasi ise Ekrem İmamoğlu'dur. 164 paylaşımın hepsini yoruma açık yapan İmamoğlu, paylaşımlarının sadece 13'ünde mention özelliğinden yararlanmıştır. Siyasilerden sadece 5'i mention özelliğini kullanmıştır. İncelenen gönderilerden dikkati çeken ise Erdoğan'ın gönderi sayısı az olmasına rağmen en fazla yoruma sahip olmasıdır. Ayrıca fotoğrafa kıyasla video paylaşımı daha azdır. Tüm siyasilerin Şubat ayı içerisindeki video paylaşımları toplam 106 iken, paylaşılan toplam fotoğraf sayısı 347'dir.

Tablo 3: Siyasilerin Instagram Gönderilerine E-Güruhların Yaptığı Yorumların İçeriği

Siyasiler	Küfür ve hakaret içeren yorumlar	Emojili yorumlar	Kendisini destekleyenlere hakaret eden yorumlar	Alay eden/dalg a geçen yorumlar	Eleştirel yorumlar
Recep Tayyip Erdoğan	54	20	305	24	109
Muharrem İnce	62	5	62	42	104
Süleyman Soylu	9	0	6	11	39
Ahmet Davutoğlu	26	0	27	2	83
Berat Albayrak	10	0	4	7	62
Ziya Selçuk	4	0	1	3	155
Devlet Bahçeli	0	0	0	0	0
Meral Akşener	49	10	29	22	112
Kemal Kılıçtaroğlu	48	1	70	8	139
Ekrem İmamoğlu	79	6	57	47	135
Abdullah Gül	15	0	18	1	43

Siyasilerin Instagram gönderilerine E-güruhların yaptıkları yorumlarla ilgili bilgileri barındıran tablo 3’te en fazla takipçiye sahip Recep Tayyip Erdoğan ilk sırada yer almaktadır. 3 bin yorum içerisinde toplam 512 yorum E- güruhların Recep Tayyip Erdoğan’a yönelik linç girişimlerini göstermektedir. Ayrıca hesabın sahibi tarafından kimi yorumların silindiğine de rastlanılmıştır. Özellikle Erdoğan’ı destekleyenlere “Akitler”, “Koyunlar”, “dangalAK” tarzı aşağılayıcı, rencide edici kelimeler incelenen yorumlarda görülmüştür. Beddua ve küfür içerikli yorumlar ise 54 tanedir. Bu tarz yorumları yapanların çoğunun fake hesap oldukları tespit edilmiştir. Yine Erdoğan’ı alaya alan yorumlarda ise en çok “keşke yalnız bıraksan”, “bir sal bizi artık” gibi cümleler yer almaktadır. En sık kullanılan emojilerden bazıları ise şunlardır:

10 bin 836 yorumu incelenen Muharrem İnce’nin toplam 275 yorumu E-güruhların yapmış oldukları nefret söylemini besleyen ifadeler içermektedir. 62 yorumda İnce’ye yönelik küfür, beddua ya da hakaret bulunmaktadır. İnce’ye yönelik eleştirel yorumlarda genellikle 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçları açıklandığı gece Muharrem İnce’nin sessiz kalması ve bu nedenle güvenilmez bir kişiliği olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca kullanıcılar, Muharrem İnce’nin yapılan kimi yorumları sildiğini iddia etmiştir.

Süleyman Soylu’nun Instagram hesabında incelenen toplam 2 bin 840 yorumun 65’i E-güruhların yapmış olduğu dijital linçin varlığını göstermektedir. Emojili yorumu bulunmayan Soylu’nun hesabında incelenen yorumlardan çoğu eleştiri içermektedir. Hakaret, küfür ve beddua içeren yorumlar kategorisinde Soylu için “adi, şerefsiz, yalancı” vb. ithamlar yer almaktadır. Ahmet Davutoğlu’nun ise incelenen 613 yorumundan 138’i hakaret, küfür, eleştiri, destekleyenlere hakaret ve alay içeren ifadeler bulunmaktadır. 83 eleştirinin yer aldığı yorumlarda Davutoğlu’nun başka parti kurmaya kalkışmasına yönelik kızgınlık, öfke dile getirilmiştir. Bu tür bir girişimi ihanet olarak değerlendiren E-güruhlar, ağır ithamlarla linç eylemini gerçekleştirmişlerdir. “Domuzun oğlu, fetocu, hain” vb. ifadeler Davutoğlu için kullanılan rencide edici ve nefret söylemini besleyen yorumlardır.

Beşinci sırada yer alan Berat Albayrak’ın Şubat ayında yer alan 20 gönderinde toplam 2 bin 857 yorum incelenmiştir. Bunların içerisinde 83 yorum çalışma için belirlenen kategorilere uygun olarak görülmüştür. Ayrıca Albayrak’ın bazı rahatsız edici yorumları sildiği de belirtilmiştir. Altıncı sırada yer alan Ziya Selçuk’un gönderilerinde 4 bin 972 yorum

değerlendirilirken 163 yorumun linç edici ifadeler içerdiği gözlenmiştir. Instagram’da en fazla takipçi sayısına göre yer alan sıralamada altıncı sırada yer alan Devlet Bahçeli’nin Şubat ayında gönderisi bulunmadığından yerine on birinci sırada yer alan Abdullah Gül çalışmaya dahil edilmiştir. Gül’ün gönderilerinde yer alan 377 yorumun 77’si Gül’ü ötekileştiren ithamlar içermektedir.

Meral Akşener’in toplam 3 bin 288 yorumu incelenirken bunların 222’sinin linç eylemine yönelik olduğu saptanmıştır. Örnekleme olan diğer siyasiler gibi Akşener’in de eleştirel yorumları diğer kategorilere kıyasla fazladır. Küfür, beddua ve hakaretin yer aldığı kategoride “Fetocu, şerefsiz, kurnaz, gazinocu, salak, sazan, utanmaz arlanmaz, sahte” vb. birçok kelime yer almaktadır. Kemal Kılıçtaroğlu’nun Şubat gönderilerinde toplam 5 bin 653 yorum incelenmiştir. 266 yorumun çalışmada belirlenen kategorilere uygun, linç edici ifadeler içerdiğine ulaşılmıştır. Özellikle Kılıçtaroğlu’na “ke MAL” diyen E-güruhlar çoğunluktadır. Son olarak Ekrem İmamoğlu’nun 5 bin 150 yorumundan 324’ünün dijital linçe örnek olduğu görülmüştür. “ Mal, papazoğlu, yalancı, kahpe, soysuz” ve daha birçok aşağılayıcı ifadeler İmamoğlu’nun paylaşımlarında yer alan yorumlarda yerini almaktadır.

Sonuç olarak siyasilere yönelik linç edici yorumları yapan E-Güruhların hesapları incelendiğinde birçoğunun anonim olduğu saptanmıştır. Siber ortamın sağlamış olduğu olanaklar sayesinde hiç olmadığı kadar rahat düşüncelerini ifade eden birey ihlalleri besleyerek bu alanda kendine bir yer açarak nefretini kusmaktadır. Anonimliğin insanları kötü yaptığı günümüz sanal dünyasında büyüğünden küçüğüne herkes birilerini ötekileştirerek linç etmeye çalışmaktadır.

Tablo 1. Ünlülerin Instagram Profillerine Dair Bilgiler

Adı	Kullanıcı Adı	Profil Gizliliği	Toplam Gönderi Sayısı	Şubat Ayı Gönderi Sayısı	Takipçi Sayısı	Takip Sayısı
Nusret Gökçe	nusr_et#Saltbae	Herkese açık	1.642	20	20,4 milyon	242
Mesut Özil	m10_official	Herkese açık	1.215	14	19,1 milyon	193
Burak Özçivit	burakozcivit	Herkese açık	65	7	12,6 milyon	5
Murat Boz	muratboz	Herkese açık	664	14	9,4 milyon	65
Hande Erçel	handemiyy	Herkese açık	396	1	9,2 milyon	261
Hadise	hadise	Herkese açık	1.372	19	8,7 milyon	0
Fahriye Evcen Özçivit	evcenf	Herkese açık	837	2	8,1 milyon	208
Demet Akalın	demetakalin	Herkese açık	5.644	61	7,7 milyon	402
Serenay Sarıkaya	serenayss	Herkese açık	796	11	7,5 milyon	390
Neslihan Atagül Doğulu	neslihanatagulu	Herkese açık	504	3	7,3 milyon	562
Acun Ilıcalı	acunilicali	Herkese açık	308	5	7,1 milyon	68

Tablo 1’deki, ünlülerin Instagram profillerine dair bilgilere bakıldığında toplam gönderi sayısının 5.644 sayıyla en yüksek Demet Akalın’ın en az ise 65 sayıyla Burak Özçivit olduğu görülmüştür. Takipçi sayısı en fazla olan kişi ise Nusret Gökçe’dir. Araştırmada ünlülerin Şubat

ayı içerisindeki paylaşımları dikkate alınmıştır. Tabloya göre Şubat ayında en fazla video ve fotoğraf paylaşımında bulunan kişi 61 gönderi sayısı ile Demet Akalın olmuştur. Akalın'ın sadece 20 paylaşımı değerlendirmeye alınmıştır. Hadise'nin gönderileri yoruma açık olmadığı için çalışmaya dahil edilmemiştir. Dolayısıyla Hadise'nin yerine yine takipçi sayısına göre değerlendirilen Acun Ilıcalı'nın paylaşımları araştırma kapsamında incelenmiştir.

Nusret Gökçe'den 20 bin yorum incelenirken, Mesut Özil'in 14 gönderisinden toplam 14 bin yorum ele alınmıştır. Burak Özçivit'ten 7 bin, Murat Boz ve Hande Erçel'den ise biner yorum araştırmaya dâhil edilmiştir. Fahriye Evcan'ın iki gönderisinden toplam 2 bin yorum, Demet Akalın'dan ise 12 bin 763 yorum değerlendirilmiştir. Serenay Sarıkaya'nın Instagram hesabında bulunan 11 gönderiden toplam 10 bin 806, Neslihan Atagül Doğulu'nun şubat ayı gönderilerinden ise 3 bin ve Acun Ilıca'dan 5 bin yorum dijital linç araştırmak için seçilmiştir. Araştırmanın örnekleminde yer alan ünlülerden toplam 76 bin 569 yorum çalışmada amaca ulaşmak için incelenmiştir.

Tablo 2. Ünlülerin Instagram Gönderilerine Dair Bilgiler

Ünlüler	Fotoğraf	Video	Mention	Yoruma Açık
Nusret Gökçe	11	9	20	20
Mesut Özil	13	1	14	14
Burak Özçivit	7	0	5	7
Murat Boz	6	8	14	1
Hande Erçel	1	0	1	1
Hadise	16	3	7	0
Fahriye Evcen Özçivit	2	0	0	2
Demet Akalın	37	24	43	61
Serenay Sarıkaya	10	1	9	11
Neslihan Atagül Doğulu	3	0	2	3
Acun Ilıcalı	3	2	2	5

Tablo 2, ünlülerin Şubat ayı içerisindeki Instagram gönderilerine ilişkin bilgileri göstermektedir. Şubat ayında ünlülerin tamamı fotoğraf paylaşımında bulunmuştur. En fazla fotoğraf paylaşan ünlü Demet Akalın iken en az fotoğraf paylaşan ünlü ise Hande Erçel'dir. Burak Özçivit, Hande Erçel, Fahriye Evcen Özçivit ve Neslihan Atagül ise Şubat ayında video paylaşımı yapmamışlardır. En fazla video paylaşımında bulunan kişi Demet Akalın'dır. Bazı ünlüler, paylaşımlarını yoruma kapatmışlardır. Hadise, 16 fotoğraf ve 3 video olmak üzere toplamda 19 paylaşımının tamamını yoruma kapatmıştır. Murat Boz'un 14 paylaşımından sadece 1'i yoruma açıktır. Fahriye Evcen Özçivit'in hiçbir paylaşımında mention bulunmamıştır.

Tablo 3. Ünlülerin Instagram Gönderilerine E-Güruhların Yaptığı Yorumların İçeriği

Ünlüler	Küfür ve hakaret içeren yorumlar	Emojili yorumlar	Kendisini destekleyenlere hakaret eden yorumlar	Alay eden/dalg a geçen yorumlar	Eleştirel yorumlar
Nusret Gökçe	293	14	26	246	262
Mesut Özil	39	0	17	6	62
Burak Özçivit	44	0	6	30	108
Murat Boz	2	0	1	2	7
Hande Erçel	5	0	1	4	13
Hadise	0	0	0	0	0
Fahriye Evcen Özçivit	3	0	0	10	15
Demet Akalın	26	0	18	27	95
Serenay Sarıkaya	19	0	9	14	63
Neslihan Atagül Doğulu	2	0	0	2	9
Acun Ilıcalı	66	0	1	32	469

Tablo 3, çalışma kapsamında incelenen ünlülerin Instagram gönderilerine yönelik e-güruhların yaptığı yorumların içeriğini göstermektedir. Tabloda ilk sırada Nusret Gökçe bulunmaktadır. Gökçe kasap, şef ve lokantacıdır. Et pişirme ve tuzlama şekli nedeniyle dünya çapında fenomen haline gelmiştir. Takipçi sayısı en yüksek olan Nusret Gökçe'ye yapılan yorumların daha çok küfür ve hakaret içerdiği dikkat çekmektedir. Yine tabloya bakıldığında e-güruhların ünlülerden sadece Gökçe'nin gönderilerine emojili yorum yaptıkları görülmektedir. E-güruhların gönderilere yönelik sıklıkla yapmış oldukları yorum kategorilerinden bir tanesi de alay eden/dalga geçen yorumlardır. Nusret Gökçe'nin Şubat ayında paylaşmış olduğu video ve fotoğraflara yönelik toplamda 246 takipçi, alay eden/dalga geçen yorumlar yapmıştır. Tablodaki diğer ünlülere göre alay eden/dalga geçen yorumlar en fazla Gökçe'nin gönderilerine yapılmıştır. Gökçe'nin paylaşımlarına eleştirel içerikli yorumların da oldukça fazla yapıldığı belirlenmiştir.

Ünlü futbolcu Mesut Özil'in Şubat ayında yapmış olduğu video ve fotoğraf sayısı toplamda 14'tür ve paylaştığı gönderilerin tamamı yoruma açıktır. E-güruhlar, Özil'in gönderilerine daha çok eleştirel yorumlar yapmışlardır. Küfür ve hakaret içeren yorumların sayısı 39'dur. Araştırmada Özil'in gönderilerine yönelik alay eden/dalga geçen 6 yorumun yer aldığı görülürken emojili yorumların ise yapılmadığı tespit edilmiştir.

Tabloda yer alan bir diğer ünlü ise 12,6 milyon takipçi sayısı ile Burak Özçivit'tir. Özçivit, oyuncu ve eski mankindir. Yapılan araştırmada Burak Özçivit'in paylaşımlarına yapılan yorumların en fazla eleştirel içerikli olduğu görülmüştür. Küfür ve hakaret içerikli yorum sayısı 44'tür. E-güruhların yapmış olduğu emojili yorumların ise olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 3'te şarkıcı ve oyuncu olan Murat Boz, takipçi sayısına göre dördüncü sırada bulunmaktadır. Murat Boz, Şubat ayında toplamda 14 video ve fotoğraf paylaşmasına rağmen paylaşımlarından yalnızca birini yoruma açmıştır. Boz'un paylaşımlarına e-güruhlar tarafından en fazla eleştirel yorumların yapıldığı tespit edilmiştir. Paylaşımlara yönelik yapılan yorumlarda emojili yorumlar görülmezken kendisini destekleyenlere hakaret eden yorumların sayısı 1'dir. Ayrıca küfür ve hakaret içerikli yorum sayısının 2, alay eden/dalga geçen yorum sayısının ise yine 2 olduğu görülmüştür.

Oyuncu Hande Erçel, Şubat ayı içerisinde sadece 1 paylaşımda bulunmuştur. Erçel'in fotoğraf gönderisine yönelik e-güruhlar en fazla eleştirel yorumlarda bulunmuşlardır. Paylaşımdaki yorumlar incelendiğinde küfür ve hakaret içerikli yorum sayısının 5 ve alay eden/dalga geçen yorum sayısının ise 4 olduğu belirlenmiştir.

Oyuncu Fahriye Evcen Özçivit, Şubat ayında 2 fotoğraf paylaşımında bulunmuştur. Oyuncunun gönderilerine en fazla eleştirel yorumlar yapılmıştır. Küfür ve hakaret içerikli yorum sayısının 3 ve alay eden/dalga geçen yorum sayısının ise 10 olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada emojili yorumlar ve kendisini destekleyenlere hakaret eden yorumlar görülmemiştir.

Şarkıcı Demet Akalın, sosyal medyayı aktif kullanan ünlülerin başında yer almaktadır. Akalın, Şubat ayı içerisinde en fazla fotoğraf ve video paylaşan ünlü olmuştur. Araştırmada Akalın'ın zaman zaman takipçilerinin yorumlarına cevap verdiği de görülmüştür. Akalın'ın paylaşımlarına e-güruhların yaptığı yorumların daha çok eleştirel içerikli olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca alay eden/dalga geçen yorum sayısının 27, küfür ve hakaret içeren yorum sayısının ise 26 olduğu belirlenmiştir.

Oyuncu Serenay Sarıkaya'nın Şubat ayında yoruma açık toplamda 11 fotoğraf ve video paylaşımı olmuştur. E-güruhlar, Sarıkaya'nın paylaşımlarına yönelik en fazla eleştirel yorumlarda bulunmuşlardır. Ayrıca incelenen yorumlarda küfür ve hakaret içeren yorum sayısının 19, alay eden/dalga geçen yorum sayısının 14 ve kendisini destekleyenlere hakaret eden yorum sayısının 9 olduğu tespit edilmiştir.

Oyuncu Neslihan Atagül Doğulu, Şubat ayında sadece 3 fotoğraf paylaşmış ve söz konusu paylaşımlarını yoruma açmıştır.

Araştırmada oyuncunun paylaşımlarına yönelik emojili yorumlar ve kendisini destekleyenlere hakaret eden yorumlar görülmemiştir. Araştırmada alay eden/dalga geçen yorum sayısının 2, küfür ve hakaret içeren yorum sayısının ise yine 2 olduğu belirlenmiştir.

Televizyon yapımcısı ve sunucusu Acun Ilıcalı'nın paylaşımlarına yapılan yorumlar genellikle TV8'in yayınlamış olduğu Survivor adlı yarışma programına yöneliktir. E-güruhların 469 sayı ile Ilıcalı'nın paylaşımlarına en fazla eleştirel yorumlarda bulundukları tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca küfür ve hakaret içeren yorum sayısının 66, alay eden/dalga geçen yorum sayısının ise 32 olduğu belirlenmiştir.

Sonuç

Dijital linç kültürü ve buna neden olan E-Güruhların yaygınlığını ortaya koymayı amaçlayan çalışmada örnekleme bulunan ünlü ve siyasilerin hesapları içerik analiziyle incelenmiştir. İncelenen paylaşımlarda bulunan yorumlarda ağır hakaretlerin, küfür içerikli sözlerin yer aldığı görülmüştür. Nefret söyleminin yeniden üretimine neden olan birçok yorum ve ifadeye rastlanılmıştır.

Siyasilere yönelik linç edici yorumları yapan E-Güruhların hesapları incelendiğinde birçoğunun anonim olduğu saptanmıştır. Siber ortamın sağlamış olduğu olanaklar sayesinde hiç olmadığı

kadar rahat düşüncelerini ifade eden birey ihlalleri besleyerek bu alanda kendine bir yer açarak nefretini kusmaktadır. Anonimliğin insanları kötü yaptığı günümüz sanal dünyasında büyüğünden küçüğüne herkes birilerini ötekileştirerek linç etmeye çalışmaktadır.

E-güruhların ünlülerin paylaşımlarına yaptıkları küfür ve hakaret içerikli yorumlar, emojili yorumlar, alay eden yorumlar ve eleştirel yorumlar incelendiğinde bu yorumların genellikle fiziksel görünüme, aileye, mesleğe, giyime ve kişiliğe yönelik olduğu görülmüştür. Örneğin e-güruhlar, Burak Özçivit'in imaj değiştirip saçlarını uzatmasına yönelik birçok yorumda bulunmuşlardır. Bu yorumlardan bazıları şöyledir; “Bu saçının başının hali ne kendine gel sen Burak Özçivitsin aptallık etme!”, “Harbi kusucam”, “Çok çirkin olmuş”, “Fahriye sana ne yaptı ya bu hallere düştün”, “İğrenç olmuştun kes saçları”. Nusret Gökçe'ye de bazı takipçileri tarafından hakaret içerikli ve alay eden birçok yorum yapılmıştır. Gökçe'nin paylaşımlarına yapılan “Eşek”, “Murdar adam”, “Vah vah eti okşayan bir milli gururumuz var”, “Hadi oradan şebek”, “Sen ne anlarsın la modadan gofik” ve “Çok iticisin” bu yorumlardan bazılarıdır. Oyuncu Hande Erçel'in paylaşımına yönelik “Yanakları aldırdın ama keşke şu çeneye de bir şeyler yaptırsaydın”, “İyyy ne biçim çıkmışsın”, “Mumyalar da aynen böyle”, “Oha lan yaşlanmış”, “Gözünüzü sevim şu kıza güzel demekten vazgeçin” gibi fiziksel görünüme yönelik hakaret ve eleştirel içerikli yorumlar yapılmıştır. Oyuncu Serenay Sarıkaya ise yaptığı bir fotoğraf paylaşımında giyiminden dolayı e-güruhlar tarafından “Pantolonun çok kötü durmuş yalnız”, “Serenaysın diye abartma rezalet şapka”, “Kapalı alanda neden şapka takıyorsun kafana güneş mi geçiyor kız”, “Çok iğrenç giyinmişsin bu ne hiç beklemezdim senden” şeklindeki cümlelerle eleştirilmiştir. Demet Akalın'ın paylaşımlarına da e-güruhlar tarafından birçok yorum yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir; “Çok iğrenç dans ediyor ayıp be”, “o koca seni bugün aldatmasa yarın illaki aldatır tabi para bulursa”, “Senin yüzünden Demet abla Ece ile Alişan'ın arası bozuldu kara kedi gibi girdin araya”, “Ne şeytan kadınsın Demet senden korkulur çakal”, “Kalitesiz bir şarkıcı Demet. Sertab Erener, Ajda Pekkan - işte Onlar gerçek şarkıcı”. Acun Ilıcalı'nın paylaşımlarına “İnsan hep aynı tişört giyer mi? adam zengin ama tasarruf yapıyor helal”, “Dişlerin lens mi acun?”, “Acun ne zaman şom ağzını açsan ya kaybediyoruz ya kazanıyoruz”, “İzlenilmedi işte Survivor ne kadar yenilik yapıyorsun o kadar batıyorsun” gibi eleştirel ve alay eden birtakım yorumlar yapılmıştır.

Sonuç olarak yapılan araştırmada ünlülerin ve siyasilerin sosyal medya platformlarından Instagram aracılığıyla yaptıkları paylaşımlara yönelik e-güruhlar tarafından hakaret içerikli, eleştirel ve alay eden birçok yorumun yapıldığı, dolayısıyla dijital linç kültürünün yaygınlaştığı belirlenmiştir. Sosyal medya kullanıcılarına kendi fikirlerini, videolarını ve fotoğraflarını

paylaşmalarında geniş imkanlar sunulmaktadır ancak bu imkanlar kullanılırken hiç kimsenin dijital linçe maruz kalmaması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Dıgital 2019: Global Internet Use Accelerates, 20 Mart tarihinde <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates> adresinden erişildi

Türk Dil Kurumu, (2011), Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aloğlu Ebru, (2018), “Sosyolojik Perspektiften Linç Ve Toplumsal Şiddet Sarmalı”, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

Yılmaz Zeynep, (2012), Hukuki Açıdan Toplumsal Şiddet Olarak Türkiye’de Linç, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Bora Tanıl, (2016), Türkiye’nin Linç Rejimi, İstanbul, İletişim Yayınları

Boomsocial, Instagram Türkiye sektörel hayran sayfaları istatistikleri, 9 Mart 2019 tarihinde <https://www.boomsocial.com/Instagram/UlkeSektor/turkey/tumu> adresinden erişildi.

Boomsocial, Instagram | Kamu ve Siyaset Sektörü Hesapları, 9 Mart 2019 tarihinde, <https://www.boomsocial.com/Instagram/UlkeSektor/turkey/kamu> adresinden erişildi

Dijilopedi, 2019 İnternet Kullanımı ve Sosyal Medya İstatistikleri, 29 Nisan 2019 tarihinde <https://dijilopedi.com/2019-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> adresinden erişildi.

Bora Tanıl, (2016), İktidarın dilinde her hasım, 'güruh' oluyor; küçümseme zamiri olan 'birileri' ya da 'bir kesim' bile değil..., 10 Nisan 2019 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/tanil-bora-iktidar-dilinde-her-hasim-guruh-oluyor-kucumseme-zamiri-olan-birileri-ya-da-bir-kesim-bile-degil,326810> adresinden erişildi.

ÜNİVERSİTE WEB SİTELERİNİN HALKLA İLİŞKİLER BAĞLAMINDA KULLANIMINA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

Arş. Gör. Meryem ALTINTAŞ

Dicle Üniversitesi, Diyarbakır

Selver MERTOĞLU

Atatürk Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Erzurum

ÖZET

İnternet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte insanlar arası iletişim daha hızlı gerçekleşirken kurum ve kuruluşlar da tanıtımlarını yapmak ve olumlu imaj oluşturmak adına birtakım olanaklara sahip olmuşlardır. Özellikle web siteleri kurum kimliğini internet ortamında iyi şekilde yansıtmada önemli bir araç olarak görülmektedir. Üniversiteler de kurdukları web siteleri ile halkla ilişkiler faaliyetlerini daha işlevsel ve daha etkili yürütebilmektedirler.

Çalışmada kurum web sitelerinin halkla ilişkiler açısından işlevselliğini ve kullanımını belirlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplamda 23 devlet üniversitesinin web sitesi halkla ilişkiler bağlamında incelenerek elde edilen verilerin ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: İnternet, web siteleri, halkla ilişkiler, kurum kimliği

A STUDY ON UTILIZATION OF UNIVERSITY WEBSITES WITHIN THE CONTEXT OF PUBLIC RELATIONS

ABSTRACT

Together with improvement of internet technologies, communication among people has become faster and institutions and organizations have had the opportunity to promote themselves and create a positive image. Particularly, websites are considered as an important means of reflecting institutional identity in the internet environment in a good way. Hence, universities are able to carry out public relations activities in a more functional and effective manner with the websites they build.

In the study, it was aimed to determine functionality and usage of websites of institutions with respect to public relations. Within this scope, websites of a total of 23 state universities in Eastern Anatolia Region and Southeastern Anatolia Region were analyzed with regard to public relations and evaluations were made in the light of the data obtained.

Key Words: Internet, websites, public relations, institutional identity.

GİRİŞ

Üniversiteler, web sitelerini işlevsel ve etkili kullanmaları halinde kurum kimliklerine önemli katkılar sağlamaktadırlar. Web sitesi, günümüz teknoloji çağında kurum ve kuruluşların kendilerini tanıtmaya noktasında en güçlü araç olarak kabul edilmektedir. Her kurumsal web sitesinin oluşma amacı sektörüne göre farklılık gösterse de iyi ve etkili hazırlanmış olan bir web sitesi başarılı tanıtım yolu ve hedef kitlelerle ilişki kurmada önemli bir araçtır (Sayımer, 2012: 88). İnternet çağında bir web sitesi açmak kurumlara halkla ilişkiler bağlamında sadece hedef gruplarına ulaşmak için değil aynı zamanda onlarla diyaloga girmek için de imkan sağlamaktadır. Böylelikle kurumlar, hedef grupların dilek ve isteklerini öğrenerek bunları değerlendirme ve karşı faaliyetini belirleme fırsatına kısa sürede kavuşabilmektedirler (Okay ve Okay, 2015: 630). Çalışmada üniversite web sitelerinin halkla ilişkiler bağlamında nasıl kullanıldığını belirlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde 14 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 9 olmak üzere toplamda 23 devlet üniversitesinin web sitesi halkla ilişkiler açısından incelenerek elde edilen veriler tablolar eşliğinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle halkla ilişkilerin tanımına yer verilmiş sonrasında ise amacına ve önemine değinilmiştir. Ayrıca halkla ilişkilerde hedef kitle açıklanırken iç hedef kitlenin ve dış hedef kitlenin kimlerden oluştuğu belirtilmiştir.

İkinci bölümde, internetin ortaya çıkışı ve web sitesi türlerinden bahsedilmiştir. Web sitesi türleri, programlama diline göre web sitesi ve içeriğine göre web sitesi başlıkları altında incelenmiştir. Üniversite web sitelerinin ne tür işlevlere sahip olduğu da yine bu bölümde açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm ise verilerin analizi ve yorumundan oluşmaktadır. Bu bölümde araştırma kapsamında ele alınan üniversitelerin web siteleri halkla ilişkiler açısından incelenerek elde edilen veriler yorumlanmıştır.

1. Halkla İlişkiler

Halkla ilişkilerin amaç ve önemine geçmeden önce kavram olarak ne anlama geldiğini bilmek gerekmektedir. Halkla ilişkilere yönelik araştırmacılar tarafından birçok tanımlamalar getirilmiştir. Tortop (2009: 4) halkla ilişkileri, belirlenen hedef kitleleri etkilemek için hazırlanmış planlı inandırıcı haberleşme çabası olarak nitelendirmiştir. Halkla ilişkilerde

önemli unsurlardan biri iletişimdir. Peltekoğlu (2007: 7) halkla ilişkilerde iletişimin önemini şu şekilde belirtmiştir: *“Halkla ilişkiler, ister önemi son yıllarda iyiden iyiye hissedilen pazarlama iletişimindeki yeri, isterse yönetim fonksiyonu olarak değerlendirilsin, üzerinde buluşulan ortak nokta iletişim sürecinin vazgeçilmezliğidir. İletişim, kimi zaman tüketiciyi hedeflemekte, kimi zaman çalışanlar birincil hedef kitle olmaktadır, ama iletişim her zaman vardır. Bu nedenle, halkla ilişkilere yeni isimler aransa da, faaliyet alanı genişlese de iletişim değişmeyen öge olarak varlığını sürdürecektir”*.

Bülbül (2000: 3), halkla ilişkileri kişinin ya da kurumun halkla ilgisini geliştirme ve anlama yönündeki çabaları olarak tanımlamıştır. *“Halkla ilişkiler, kurum ile hedef kitleleri arasında karşılıklı ve sağlıklı bilgi alışverişinin olduğu bir iletişim sürecidir”* (Topsümer, Elden ve Yurdakul, 2009: 48). İletişim sürecine dayalı olarak gerçekleşen halkla ilişkilerde hedef kitle ile ilişkileri etkili bir şekilde yürütebilmek adına radyo, televizyon, gazete, film, afiş gibi yeterli sayı ve kalitede iletişim araçlarını kullanmak gerekmektedir (Budak ve Budak, 1995: 161).

1.1 Halkla İlişkilerin Amacı ve Önemi

Halkla ilişkilerin amaçları arasında bilgilendirmek, eğitmek, daha iyi anlaşılmasını sağlamak, itibar kazanmak, sadakati cesaretlendirmek veya tartışmayı beslemek vardır. Ancak halkla ilişkilerin öncelikli amaçları arasında satışı sağlamak veya başkalarının satışına yardımcı olmak yönündeki herhangi bir faaliyet kabul edilmemektedir (Türk ve Güven, 2007: 5). Kurum içi halkla ilişkiler faaliyetinin gerçekleştirilmesinde ulaşılmak istenen amaçlar arasında kurumsal bütünleşme (kurumu benimse) bulunmaktadır. Kurumsal bütünleşmeyle çalışanlar koordineli bir şekilde hareket ederek kurum etkinliklerinin gerçekleşmesi noktasında tutarlılık sağlanacaktır. Kurumsal bütünleşmenin olmaması halinde her yönetsel kademe kendi bildikleri doğrultuda hareket edeceğinden hem kurum içi hem kurum dışı faaliyetlerinde kopukluk ve dengesizlik olacaktır (Arklan ve Taşdemir, 2010: 101). Halkla ilişkiler faaliyetleri belirli amaçlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. En önemli olarak belirlenen amaçlar şu şekilde sıralanmıştır:

- Halka aydınlatıcı bilgiler vermek ve onlara yapılan çalışmaları benimsetmek,
- Toplum üzerinde olumlu izlenim bırakmak ve topluma yararlı bir kuruluş imajı oluşturmak,
- Belli bir kuruluştaki çalışmanın ayrıcalığını belirterek kaliteli personel sağlamak,
- Kararların isabet derecesini arttırmak amacıyla halktan bilgi almak,
- İlgili kesimleri kuruluş hakkında gerekli bilgiler vererek aydınlatmak (Özer, 2012: 13).

Etkili bir halkla ilişkiler faaliyetiyle kurum, gerek ürün gerekse hizmetlerinin sosyal paydaşlar nezdinde itibarını inşa edip güçlendirebilir (Karaköse, 2007: 59). Halkla ilişkiler, kurumsal kimliği ve kurumsal imajı biçimlendiren önemli araçlardan biri olarak görülmektedir (Okay, 2012: 152). Kurumsal imaj oluşturma ve geliştirme noktasında halkla ilişkilerin önemli katkıları bulunmaktadır. Bu bağlamda kurumların gerek kurum içi gerekse kurum dışı halkla ilişkiler faaliyetlerinde başarıya ulaşabilmeleri için halkla ilişkiler amaçlarının ne olduğunu ve uygulamada nelere dikkat etmeleri gerektiğini çok iyi bilmelidirler.

1.2 Halkla İlişkilerde Hedef Kitle

Günümüz dünyasında artan kürselleşme eğilimi beraberinde rekabeti de getirmiştir. Rekabet ortamında karmaşıklaşan şirket yapısı içerisinde halkla ilişkiler, özellikle kurum ve kuruluşlar için büyük önem arz etmektedir. Halkla ilişkiler için önemli unsurlardan biri de gerek iç gerekse dış hedef kitleyi memnun edebilecek faaliyetlerde bulunabilmektir (Erdem ve Akbaba, 2007: 182). Halkla ilişkiler açısından kurum ve kuruluşlarda etkinliği arttırmak ve memnuniyeti sağlayabilmek adına hedef kitleyi belirlemek ve tanımak gerekmektedir. Hedef kitleler iç hedef kitle ve dış hedef kitle olmak üzere iki başlık altında belirtilmiştir.

1.2.1. İç Hedef Kitle

Bir kurumun dış hedef kitle üzerinde etkili olabilmesi ve memnuniyeti sağlayabilmesi için öncelikle kurum içinde çalışan personellerin motivasyonlarını yüksek tutabilmeyi başarabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yine personeller arası ilişkilerin yanında yönetici ve çalışan arasındaki ilişkilerinde iyi olması gerekmektedir.

İç hedef kitleyi kurumda çalışan personeller, personel dışındaki ortaklar ve sendikalar oluşturmaktadır. Halkla ilişkiler bir şirketin dışa açılan penceresidir ve faaliyetlerini gerçekleştirirken kendi çalışanını da göz ardı etmemesi gerekir. İşletmenin başarıya ulaşabilmesi için kendini önce çalışanlarına sonra dış hedef kitleye tanıtmaması gerekir (MEB, 2012: 12-13). Kurum yöneticilerinin personellerle iletişimini sağlıklı ve düzenli bir şekilde yürütmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda kurum içi iletişim, yönetimin bir parçası olarak görülmeli ve planlanmış bir sisteme uyumlu olarak uygulanmalıdır (Işık, 2012: 75). Personellerle iletişimi sağlayan başlıca iletişim araçları şunlardır; şirket gazeteleri, raporlar, istek-öneri kutuları, telefon, toplantı veya ikili görüşmeler, el kitapçıkları, görsel-işitsel araçlar, broşürler, mektuplar ve duyuru panoları (notoku.com).

1.2.2. Dış Hedef Kitle

Kurum ve kuruluşların dış hedef kitleleri verilen hizmete göre değişkenlik gösterebilmektedir. Dış hedef kitle basın, siyasi partiler, dernekler, bankalar, kullanıcılar, müşteriler ve eğitimciler gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Çamdereli, 2000: 55). Dış hedef kitleye bakıldığında bir kurum için en önemli kitle müşterilerdir. Çünkü kurumun müşterilerle sağlıklı bir iletişimi gerçekleştirmemesi halinde hedeflerine ulaşması mümkün değildir (Topsümer, Elden ve Yurdakul, 2009: 85). Müşterileriyle iletişimi güçlendiren ve müşterilerinin istek ve önerileri doğrultusunda hizmetlerini gerçekleştiren bir kurum halkla ilişkiler açısından daha etkili olmaktadır.

2. İnternetin Ortaya Çıkışı

Teknolojideki hızlı gelişmelerin halkla ilişkilerde hedef kitleye ulaşabilme noktasında önemli etkileri olmuştur. İnternetin ortaya çıkışı hem insanların birbirleriyle olan iletişimlerini kolaylaştırmış hem de birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. *“İnternet 1960’lı yıllarda askeri amaçlı, 1970 ve 1980’li yıllarda elektronik posta ve ‘newsgroup’larla birlikte akademik amaçlı kullanılmış, 1990’lardan itibaren World Wide Web ile halka açılmış ve kamunun malı olmuştur”*(Kuyucu ve Karahisar, 2013: 23).

Günümüzde halkla ilişkiler uygulamalarında kullanılan radyo, televizyon, gazete, sinema ve broşür gibi geleneksel araçların yanına yenileri eklenmiştir. İnternet, sosyal medya araçları ve ağlarının gelişmesiyle birlikte artık halkla ilişkiler uygulayıcılarına yeni fırsatlar sunulmaktadır (Okay ve Okay, 2015: 623). İnternetin halkla ilişkiler bağlamında birtakım işlevleri vardır. Kurum ve kuruluşlar internet sayesinde tüketicilerle, kaynak ve hammadde sağlayanlarla iletişim kurabilmekte ve geçerli verilere ulaşabilmektedirler. Ayrıca internet aracılığıyla kuruluşlar, yeni tanıtım ve reklam fırsatlarını değerlendirebilme olanağına sahiptirler (Özer, 2012: 314).

2.1. Web Sitesi ve Türleri

İnternetin yaygınlaşması web sitesi uygulamaları aracılığıyla kurumların hedef kitlelerine halkla ilişkiler açısından birtakım hizmetler sunmasını sağlamaktadır. Okay ve Güçdemir (2011: 166) bir web sayfasında kurumun yapısı, faaliyet alanları, ürün ve hizmet tanıtları, faaliyet raporları, basında çıkan haberler, kurumsal ve sektörel duyuruların yanında aynı zamanda ürün ve hizmet satışı ve satış sonrası hizmetlere de yer verilebildiğini söylemişlerdir.

Hedef kitlenin verilen hizmetlerle ilgili olarak düşünceleri geri bildirim yoluyla öğrenilebilmektedir. Işık ve Akdağ (2011: 181) kurumların geri bildirim elde etmeleri için kullanabilecekleri yöntemleri şu şekilde sıralamıştır;

- İşletmelere ait e-posta adresleri kullanılabilir,
- İşletmede iletişim elemanlarına ait e-posta adresleri verilebilir,
- Çeşitli konulara dair formlar hazırlanarak ziyaretçilerin katılımı sağlanabilir,
- Sohbet odaları kullanılarak müşterilerle görüş ve öneriler bağlamında iletişime geçilebilir,
- Kurum web sayfasındaki formlar aracılığıyla ziyaretçiler fikir ve şikayetlerini ulaştırabilirler,
- Bloglar, hedef kitleyle iletişime geçebilme amacıyla kullanılabilir,
- Yeni ürün, hizmet beklentileri ve reklam etkinliği gibi bazı konulara yönelik kurum web sayfalarında anketlere yer verilebilir.

Sosyal paylaşım ağları da halkla ilişkiler uygulamaları açısından önemli bir yere sahiptir. Kurumlar Facebook, Twitter Youtube ve Instagram gibi sosyal ağlarla hedef kitleleriyle hızlı ve kolay bir şekilde iletişime geçebilmektedir.

2.1.1. Programlama Diline Göre Web Sitesi

2.1.1.1. Statik Web Sitesi

Statik web sitelerinin diğer web sitesi türlerinden farkı grafik ve animasyon yoğunluğunun fazla olmasıdır. Bu site çok fazla programlama gerektirmez ve sitenin hazırlanması sonrasında sunucu üzerinden kolayca yayınlanması sağlanmaktadır (webolizma.com). Statik web sitesinde herhangi bir değişikliğe gidilmek istenmesi durumunda siteye müdahale edip düzenleme işini sadece site tasarımını yapan kişi yapabilmektedir.

2.1.1.2. Dinamik Web Sitesi

Dinamik web siteleri adından da anlaşılacağı üzere güncellenebilir özelliğe sahiptir. Bu nedenle kurum ve kuruluşlar tarafından en çok tercih edilen web sitesidir (webolizma.com). İhtiyaç duyulduğu takdirde dinamik web sitelerinde kolayca değişikliğe gidilebilir.

2.1.2. İçeriğine Göre Web Sitesi

2.1.2.1. Hazır Web Sitesi

Hazır web siteleri, bir broşür şeklinde iletişim bilgilerinin ve ilgili temel firma bilgilerinin bulunduğu bir siteyi talep eden küçük veya orta ölçekli firmalar için uygundur (sitebakim.com).

Daha büyük firmalar için özel web sitesi tasarımları görsellik ve işlevsellik açısından tercih edilebilir

2.1.2.2. E-Ticaret Sitesi

Ticari web sitelerinde şirketlerin dikkat etmesi gereken hususlardan biri müşterilerin web sayfalarına ulaşabilmeleri için gerekli tüm iletişim adreslerinin verilmesidir. Ayrıca müşterilerin ürün ve hizmete yönelik herhangi bir sorunla karşılaşmaları durumunda sorularını yöneltebilecekleri bir e-mail adresine mutlaka yer verilmelidir (Türk ve Arslan, 2011: 258).

2.1.2.3. Mikro Web Sitesi

Mikro siteler çoğunlukla firmaların tek bir ürünü ya da hizmetini duyurmak ve tanıtmak için kurulan web siteleridir. Marka veya ürünün öne çıkarılmasını isteyen firmalar mikro web sitesi aracılığıyla hedef kitlesine daha kolay ulaşabilmektedir (cevizbilisim.com).

2.1.2.4. Özel Tasarım Web Sitesi

Özel tasarım web siteleri firmalara işlevsel özellikler sunmaktadırlar. Bunun yanında özel tasarım web sitelerinde görsellik ve içerik zenginleştirilerek marka bütünüyle tasarıma yansıtılabilir (sitebakim.com).

Web teknolojilerinin gelişmesi, geniş insan kitlelerine ulaşarak ürün ve hizmetleri hedef kitlelere tanıtmada bağlamında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle kurumlar web tasarımlarını alanında uzman kişilere yaptırmaları gerekmektedir. Böylelikle içerik ve tasarımın etkili bir şekilde hazırlandığı web sitelerle kullanıcılara daha iyi bir hizmet sunulabilir.

3. Verilerin Analizi ve Yorumu

3.1. Araştırma

3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Web sitelerinin halkla ilişkiler açısından işlevsel ve etkili olması halinde kurum kimliğini iyi bir şekilde yansıtmada önemli katkıları olacaktır. Bu araştırmanın amacı üniversite web sitelerinin işlevselliğinin belirlenmesi ve halkla ilişkiler bağlamında kullanımını ortaya koymaktır

Hastane, belediye ve okul gibi kurum web sitelerinin yanında üniversite web sitelerine yönelik de birtakım araştırmalar bulunmaktadır. Özkanal (2006) “İnternetin Halkla İlişkiler Aracı Olarak Kullanılması: Açıköğretim Sistemine Yönelik Bir Model Önerisi” adlı çalışmasında mega üniversitelerin halkla ilişkiler uygulamalarında internet ve web’i etkin olarak kullanıp kullanmadığını ortaya koymayı hedeflemiştir. “Üniversite İnternet Sitelerinin Kurum İçi Halkla İlişkiler Açısından İşlevselliği (Selçuk Üniversitesi İnternet Sitesi Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmasında Çakmak (2008), Selçuk Üniversitesi internet sitesinin kurum içi halkla ilişkiler açısından işlevselliğini belirlemeye yönelik bir inceleme yapmıştır. Yılmaz (2015) “Üniversitelerde Halkla İlişkiler: Kurumsal Web Sayfaları ve Sosyal Medya Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışmasında üniversite web sayfalarında hangi unsurlara yer verildiği ve kurumsal web sayfalarının nasıl kullanıldığını araştırmıştır. Yurdakul ve Coşkun ise (2009) “Fakültelerde Web Sitelerinin Kurumsal Tanıtım Amaçlı Kullanımı: İletişim Fakülteleri Web Siteleri Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmalarında fakültelerin web sitelerinden bir tanıtım aracı olarak nasıl yararlandıklarını belirlemişlerdir.

Bu araştırma bir kurumun tanıtımının yapılmasında büyük rol oynayan web sitelerinin üniversiteler tarafından nasıl kullanıldıklarını ortaya koyabilmek adına yapılmıştır. Teknolojinin her geçen gün hızla gelişmesiyle birlikte web sitesi tasarımlarının genişleyerek birçok konuda kullanıcılarına içerik sunabildiği günümüzde üniversite web sitelerinin daha işlevsel olması beklenmektedir. Bu bağlamda araştırma, Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki devlet üniversitelerini kapsamı ve söz konusu üniversitelerin 2018 yılındaki web sitelerini halkla ilişkiler bağlamında incelemesi nedeniyle önemli görülmüştür.

3.1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu araştırma Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki devlet üniversitelerini kapsamaktadır. Araştırmada ele alınan üniversitelerin web siteleri 2018 yılının Nisan ayında incelenmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları şöyledir:

- Bu araştırma, üniversite web sitelerinin halkla ilişkiler bağlamındaki kullanımını incelemekle sınırlıdır.
- Bu araştırmada yapılan uygulama Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki devlet üniversitelerinin web siteleri ile sınırlıdır.

3.1.3. Araştırmanın Yöntemi

Üniversite web sitelerinin halkla ilişkiler açısından incelenerek değerlendirildiği bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

İçerik analizi yöntemine yönelik bir takım tanımlamalar getirilmiştir. Bilgin (2006: 1) içerik analizini çok çeşitli söylemlere uygulanan birtakım metodolojik araç ve tekniklerin bütünü olarak tanımlamıştır. Bilgin (2014: 1) içerik analizinin bir söylemi anlama ve yorumlamada, kişisel etkenlerden uzak durmayı sağlama amacı taşıdığını söylemektedir. Gökçe (2012: 85) içerik çözümlemesini yazılı metinler (kitap, dergi, gazete, afiş, slogan, radyo yayını, mülakat, film, TV programı) üzerinde uygulanan ve genel olarak bir iletişim incelemesi olarak değerlendirmiştir. Geray (2014: 135) ise içerik çözümlemesini iletişimin içeriğinin, çoğunlukla önceden belirlenmiş olan kategoriler kapsamında sistematik olarak gerçekleştirilmesini sağlayan bir araştırma tekniği olarak tanımlamıştır. İçerik analizi, sosyal bilimcilerin araştırmalarını yaparken arşivlerden, dokümanlardan ve kitle iletişim araçlarından elde edilmiş ham bilgilerin incelenmesinde ve anlam kazandırılması noktasında sistematik bir metodoloji sağlamaktadır (Demirci ve Köseli, 2014: 344).

Araştırmada web sitelerinin sistemli bir şekilde incelenip değerlendirilebilmesi için oluşturulan kodlama cetvelindeki kategoriler belirlenirken Berrin Özkanal'ın "İnternetin Halkla İlişkiler Aracı Olarak Kullanılması: Açıköğretim Sistemine Yönelik Bir Model Önerisi" adlı doktora tezinde geliştirilen tablolardan yararlanılmıştır (Özkanal, 2006: 152-228). Araştırma kapsamında dikkate alınan bir diğer çalışma ise Mustafa Yılmaz'ın "Üniversitelerde Halkla İlişkiler: Kurumsal Web Sayfaları ve Sosyal Medya Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme" adlı yüksek lisans tezidir. Çalışmada Yılmaz'ın üniversitelerin kurumsal web sayfalarını nasıl kullandıklarını belirleyebilmek amacıyla oluşturduğu kategorilerden ve tablolardan yararlanılmıştır (Yılmaz, 2015: 145-176).

Araştırmada Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde 14 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 9 olmak üzere toplamda 23 devlet üniversitesine ait web sitelerdeki ana sayfalar halkla ilişkiler bağlamında incelenmiştir. Çalışmada üniversite web sitelerinin halkla ilişkiler açısından kullanımını belirleyebilmek amacıyla bir kodlama cetveli oluşturulmuş ve sonrasında verilerin analizinde SPSS 18 paket programından yararlanılmıştır. SPSS 18 programı aracılığı ile elde edilen veriler oluşturulan tablolarda sayısal olarak ifade edilerek değerlendirilmiştir.

Bu araştırmanın evrenini üniversite web siteleri örneklemini ise Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki devlet üniversiteleri oluşturmaktadır.

Bu çalışmada web sitelerinin incelenip analiz edildiği üniversiteler şunlardır:

Üniversitenin Adı	Web Adresi	Şehir
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	https://www.agri.edu.tr/	Ağrı
Adıyaman Üniversitesi	https://adiyaman.edu.tr/	Adıyaman
Ardahan Üniversitesi	https://www.ardahan.edu.tr/	Ardahan
Atatürk Üniversitesi	https://www.atauni.edu.tr/	Erzurum
Batman Üniversitesi	http://www.batman.edu.tr/	Batman
Bingöl Üniversitesi	http://www.bingol.edu.tr/tr	Bingöl
Bitlis Eren Üniversitesi	http://www.bitliseren.edu.tr/	Bitlis
Dicle Üniversitesi	http://www.dicle.edu.tr/	Diyarbakır
Erzincan Üniversitesi	http://www.erzincan.edu.tr/tr/	Erzincan
Fırat Üniversitesi	http://www.firat.edu.tr/	Elazığ
Gaziantep Üniversitesi	https://www.gantep.edu.tr/	Gaziantep
Hakkari Üniversitesi	https://www.hakkari.edu.tr/	Hakkari
Harran Üniversitesi	https://www.harran.edu.tr/	Şanlıurfa
Iğdır Üniversitesi	http://www.igdir.edu.tr/	Iğdır
İnönü Üniversitesi	http://inonu.edu.tr/tr/	Malatya
Kafkas Üniversitesi	http://www.kafkas.edu.tr/	Kars
Kilis 7 Aralık Üniversitesi	http://www.kilis.edu.tr/	Kilis
Mardin Artuklu Üniversitesi	http://www.artuklu.edu.tr/	Mardin
Munzur Üniversitesi	https://www.munzur.edu.tr/	Tunceli
Muş Alparslan Üniversitesi	http://www.alparslan.edu.tr/	Muş
Siirt Üniversitesi	http://www.siirt.edu.tr/	Siirt
Şırnak Üniversitesi	http://www.sirnak.edu.tr/	Şırnak
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	https://www.yyu.edu.tr/	Van

3.2. Bulgular

Tablo 1: Üniversitelere İlişkin Bilgilerin Dağılımı

Üniversite Bilgileri	Geçerli				Toplam	
	Var		Yok			
	f	%	f	%	f	%
Genel	23	100,0	0	0	23	100,0
Tarihçe	21	91,3	2	8,7	23	100,0
Üst yönetim	23	100,0	0	0	23	100,0
İdari birimler	23	100,0	0	0	23	100,0
Akademik birimler	23	100,0	0	0	23	100,0
Mevzuat	19	82,6	4	17,4	23	100,0

Tablo 1’de üniversitelere dair bilgilerin dağılımı 6 kategori halinde yer almıştır. *Genel, üst yönetim, idari birimler ve akademik birimlere* yönelik bilgiler üniversitelerin tamamında verilmiştir. Üniversitelerin yüzde 91,23’ü *tarihçeye* yer verilerken yüzde 8,7’si ise yer verilmemiştir. *Mevzuata* dair bilgiler üniversite web sitelerinin yüzde 82,6’sında bulunurken yüzde 17,4’ünde ise bulunmamıştır.

Tablo 2: Kurum Kimliği Bilgilerinin Dağılımı

Kurum Kimliği	Geçerli				Toplam	
	Var		Yok			
	f	%	f	%	f	%
Vizyon	19	82,6	4	17,4	23	100,0
Misyon	20	87,0	3	13,0	23	100,0
Logo	23	100,0	1	4,3	23	100,0

Tablo 2’de kurum kimliği bilgilerinin dağılımı *vizyon, misyon ve logo* olmak üzere 3 kategoride gösterilmiştir. Kurum kimliği noktasında gerek *vizyonun* gerekse *misyonun* üniversiteler

tarafından belirlenmesi gerekmektedir. Tablodaki veriler incelendiğinde *vizyonun* yüzde 82,6 *misyonun* ise 87,0 olduğu görülmüştür. Üniversitelerde *logo* kullanımı oldukça önemli bir yere sahiptir. Çalışma çerçevesinde incelenen üniversitelerin tamamında *logoların* olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: E-Hizmetlerin Dağılımı

E-hizmetler	Geçerli				Toplam	
	Var		Yok			
	f	%	f	%	f	%
E-istek-öneri	5	21,7	18	78,3	23	100,0
E-posta	23	100,0	0	0	23	100,0

Tablo 3’de e-hizmetler bağlamında *e-istek-öneri* ve *e-posta* olarak 2 kategori yer almaktadır. *E-istek-öneri*, web sitesi ziyaretçilerine üniversiteye yönelik isteklerini, önerilerini ve şikâyetlerini iletebilmelerini sağlamaktadır. Araştırmada incelenen üniversitelerin sadece yüzde 21,7’sinde *e-istek-öneri* kısmının olması yüzde 78,3’ünde olmaması dikkat çekmiştir. Yine üniversite ile iletişime geçmenin yollarından biri de *e-postadır*. Üniversite web sitelerinin tamamında *e-postanın* mevcut olduğu görülmüştür.

Tablo 4: Üniversite Yayınlarının Dağılımı

Yayınlar	Geçerli				Toplam	
	Var		Yok			
	f	%	f	%	f	%
Duyurular	23	100,0	0	0	23	100,0
Etkinlik Takvimi	21	91,3	2	8,7	23	100,0
Fotoğraf	19	82,6	4	17,4	23	100,0
Tanıtım Videoları	22	95,7	1	4,3	23	100,0
Radio-Televizyon Erişimi	6	26,1	17	73,9	23	100,0

Duyurular, etkinlik takvimi, fotoğraf, tanıtım videoları ve radyo-televizyon erişimi olmak üzere toplamda 5 kategoriden oluşan Tablo 4, üniversite yayınlarına dair verileri göstermektedir. Üniversitelerin tamamında *duyurular* kısmı bulunurken en az (yüzde 26,1) *radyo- televizyon erişimi* olduğu görülmüştür. *Fotoğraflarda* üniversitelerin tanıtımında önemli bir yere sahiptir. İncelenen üniversite web sitelerinin yüzde 82,6'sında *fotoğraf* yayınlarının mevcut olduğu belirlenmiştir. *Tanıtım videoları* da özellikle tercih yapacak öğrenciler üniversite hakkında bilgi vermek bağlamında önemli iletişim stratejilerinden biridir. İncelenen üniversite web sitelerinin yüzde 95,7'sinde *tanıtım videolarına* yer verildiği yüzde 4,3'ünde ise yer verilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 5: İletişim Çalışmalarına Dair Dağılım

İletişim Çalışmaları	Geçerli				Toplam	
	Var		Yok			
	f	%	f	%	f	%
Arama motoru	21	91,3	2	8,7	23	100,0
Dil Seçeneği	17	73,9	6	26,1	23	100,0
İletişim adresi	23	100,0	0	0	23	100,0
Telefon numaraları	23	100,0	0	0	23	100,0
Fax	18	78,3	5	21,7	23	100,0
Sıkça Sorulan Sorular	3	13,0	20	87,0	23	100,0
Basın arşivi-basın bültenleri	22	95,7	1	4,3	23	100,0
Ulaşım haritası	14	60,9	9	39,1	23	100,0

Tablo 5, üniversite web sitelerindeki iletişim çalışmalarına yönelik verileri içermektedir. Araştırma kapsamında incelenen web sitelerde *basın arşivi-basın bültenleri* çoğunlukla (yüzde 95,7) bulunmuştur. Üniversitelerin tamamında *iletişim adreslerinin* ve *telefon numaralarının* mevcut olduğu belirlenmiştir. Web sitelerindeki *dil seçeneklerinin* artması daha fazla kişiye ulaşılabilmesi bağlamında önemlidir. Çalışmada üniversitelerin yüzde 73,9'unda *dil seçeneğinin* olduğu görülmüştür. İletişim çalışmalarından biri olan *Fax* yüzde 78,3 ve sıkça

sorulan sorular ise yüzde 13,0'dır. *Arama motoru*, ziyaretçilere üniversite web sitesindeki içeriğe daha hızlı ulaşmayı sağlamaktadır. Üniversitelerin yüzde 91,3'ünde *arama motorunun* olduğu belirlenmiştir. Web sitelerindeki *ulaşım haritaları* kullanıcılara ilgili üniversiteye ulaşımı kolaylaştırmak açısından oldukça faydalı ve gereklidir. Üniversitelerin çoğunlukla (yüzde 60,9) *ulaşım haritasına* yer vermedikleri dikkat çekmektedir.

Tablo 6: Sosyal Medya Araçlarının Dağılımı

Sosyal Medya Araçları	Geçerli						Toplam	
	Var		Yok		Aktif Değil			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Facebook	18	78,3	5	21,7	0	0	23	100,0
Twitter	16	69,6	6	26,1	1	4,3	23	100,0
Youtube	12	52,2	11	47,8	0	0	23	100,0
Instagram	9	39,1	14	60,9	0	0	23	100,0
Google+	5	21,7	18	78,3	0	0	23	100,0
LinkedIn	0	0	22	95,7	1	4,3	23	100,0

Günümüz iletişim çağında sosyal medya platformları aracılığıyla kurum ve kuruluşlar birçok kişiye daha hızlı ve kolay ulaşabilme imkanına sahiptirler. Üniversitelerin daha etkili bir kurum olmalarına önemli katkılar sağlayacağından dolayı sosyal medya araçlarını kullanmaya özen göstermeleri gerekmektedir. Tablo 6, çalışma kapsamında incelenmiş olan üniversitelerin *Facebook, Twitter, Youtube, Instagram, Google+ ve LinkedIn* gibi sosyal medya araçlarından hangilerini kullandıklarını göstermektedir. 2018 yılı sosyal medya araçlarının kullanımına yönelik yapılan istatistiklere göre dünyada 3.2 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Yine sosyal medya istatistiklerine göre *Facebook* 2.1 milyar kullanıcı sayısı ile en çok kullanılan sosyal medya mecrasıdır (dijilopedi.com). Tablodaki veriler incelendiğinde üniversitelerin en fazla kullandıkları platform *Facebook* (yüzde 78,3) en az kullandıkları ise *LinkedIn* olmuştur. Üniversitelerin yüzde 69,6'sında *Twitter*, yüzde 52,2'sinde *Youtube*, yüzde

39,1’inde *Instagram* ve yüzde 21,7’sinde ise *Google+* tespit edilmiştir. Üniversite web sitelerinde *Twitter* yüzde 4,3 ve *LinkedIn* yüzde 4,3 aktif değildir.

Sonuç ve Öneriler

İnternet çağını yaşadığımız günümüzde artık insanlara verilen hizmetleri tanıtmaya ve bilgi verme oldukça hızlı ve kolay hale gelmiştir. Ayrıca sosyal ağlar üzerinden interaktif iletişim kurularak müşteri veya kullanıcılara rahatlıkla ulaşım sağlanabilmektedir. Kurum ve kuruluşlar, internetin sunmuş olduğu araçlardan biri olan web site ile hedef kitlelerine ulaşabilme imkanına sahip olmuşlardır.

Üniversite web sitelerinin halkla ilişkiler bağlamında değerlendirildiği bu çalışmada çoğunlukla ilgili üniversiteye dair genel bilgilere ve kurum kimliğini oluşturan vizyon, misyon ve logo gibi unsurlara yer verildiği görülmüştür. Ancak incelenen üniversite web sitelerinin çoğunda e-istek-öneri kutusunun bulunmadığı ve sıkça sorulan sorular kısmına yer verilmediği belirlenmiştir. Yine duyurular, etkinlik takvimi, fotoğraf, tanıtım videoları gibi üniversite yayınlarından oluşan kategorilerin üniversite web sitelerinde çoğunlukla bulunduğu belirlenmiştir. İletişim çalışmaları olarak arama motoru, iletişim adresleri, dil seçenekleri, telefon numaraları, fax, basın arşivi-basın bülteni ve ulaşım haritası gibi kategoriler incelenen web sitelerin çoğunda tespit edilmiştir.

Araştırmada incelenen bazı üniversite web sitelerinde diğer üniversite web sitelerinden farklı olarak halkla ilişkiler açısından etkili birtakım kullanımlar görülmüştür. Örneğin Fırat Üniversitesi’nin tanıtım filmlerini İngilizce ve Arapça olarak yapmış olması dikkat çekmiştir. Gaziantep Üniversitesi web sitesi duyurular kısmında güncel, öğrenci, personel, ilan/kadro, +kampüs özel/yaşam kategorileri oluşturduğu belirlenmiştir. Özellikle öğrencilere tercihleri öncesinde bazı üniversitelerin web sitelerinde 360 derece sanal tur hizmeti sunulmaktadır. 360 derece sanal turla web sitesi ziyaretçileri mevcut üniversitenin kampüs içerisinde bulunan sınıflarını, kantinlerini ve kongre merkezleri gibi bir çok alanını görebilme imkanına sahiptir. Çalışma kapsamında Gaziantep Üniversitesi, Harran Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi kampüslerinin sanal tur ile 360 derece gezilebildiği tespit edilmiştir. Yine Gaziantep Üniversitesi web sitesinde tanıtım broşürüne yer verildiği görülmüştür. Öğrenciler sadece tercih yapacakları üniversiteyi değil aynı zamanda üniversitenin bulunduğu şehir hakkında da bilgi edinmek isterler. Bu bağlamda Gaziantep Üniversitesi ve Kafkas Üniversitesi gibi bazı üniversite web sitelerinde bulundukları şehirlerin tarihi, kültürü, coğrafi konumu, sosyal yaşamı

ve tarihi yerleri hakkında geniş bilgilere yer verilerek şehrin tanıtılmasında önemli rol oynamıştır. Mardin Artuklu Üniversitesi ise web sitesinde Mardin yemeklerine dair fotoğraflar eşliğinde bilgiler vererek şehrin yöresel yemeklerini tanıtmıştır. Yapılan web sitesi incelemelerde bazı üniversitelerin hızlı erişim çubuğunu kullandıkları belirlenmiştir. Erzurum Üniversitesi web sitesine bakıldığında üniversite bünyesinde çalışan akademik/ıdari personel sayısı ve öğrenci sayısı istatistiklerine yer verildiği görülmüştür. Harran Üniversitesi web sitesinde *Facebook*, *Twitter*, *Youtube* ve *Instagram* gibi sosyal medya araçlarının yanı sıra mesajlaşma platformlarından biri olan WhatsApp iletişim hattına da yer verildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu üniversitelerin web sitelerinde belirlenen ayırt edici özellikler diğer üniversiteler için de güzel örnekler teşkil etmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen çoğu web sitelerinde Instagram, Google+ ve LinkedIn gibi sosyal medya araçları bulunamamıştır. Bazı üniversiteler bünyesindeki fakültelerde sosyal medya araçlarının olduğu tespit edilmiştir. Ancak daha çok kesime ulaşabilmek için web sitesi ana sayfalarında üniversite geneline ait sosyal ağlar bulunmalıdır. Üniversiteler, web sitelerinde sosyal paylaşım ağlarına yer vermeleri ve aktif olarak kullanmaları durumunda kurumsal kimlik imajlarına olumlu katkılar sağlayacaklardır. Bu nedenle araştırma kapsamındaki üniversite web sitelerinin tamamında Facebook, Twitter, Youtube, Instagram, Google+ ve LinkedIn gibi popüler iletişim araçlarının olması gerekmektedir. Dil seçenekleri üniversitelerin daha geniş kitleye ulaşabilmeleri açısından avantaj sağlamaktadır. İncelenen 17 üniversite web sitesinde dil seçenekleri mevcuttur. Ayrıca üniversite web sitesi dil seçeneklerinde Türkçe dışında ikinci bir dil alternatifini olarak çoğunlukla İngilizcenin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda üniversitelerin kullanıcılarına daha iyi ve etkin hizmet sunabilmek adına web sitelerinde birden fazla dil seçeneklerinin olmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Üniversiteler halkla ilişkiler faaliyetlerini, kendilerine ait görsel ve işlevsel açıdan zengin web siteleriyle yürütebilirler. Böylelikle üniversiteler tercih edilebilirliğini arttırarak hedef kitle üzerinde olumlu ve etkin bir imaj bırakabilirler.

KAYNAKÇA

- Arklan, Ümit ve Taşdemir, Erden (2010), Kurum İçi Halkla İlişkiler, İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Bilgin, Nuri (2006), Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Budak, Gönül ve Budak, Gülay (1995), Halkla İlişkiler (Davranışsal Bir Yaklaşım), İstanbul: Beta Yayınevi.
- Bülbül A. Rıdvan (2000), Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çamdereli, Mete (2000), Ana Çizgileriyle Halkla İlişkiler, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Demirci, Süleyman ve Köseli, Mutlu (2014), “İkincil Veri ve İçerik Analizi”, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, İstanbul: Alfa Yayınları. 321-364.
- Erdem, Ayhan ve Akbaba, Ebru (2007), “Halkla İlişkiler Nedir? Ne Değildir”, (Ed.) Metin Işık, Tüm Yönleriyle Halkla İlişkiler ve Tanıtım, (s.181-206), Konya: Eğitim Kitabevi.
- Geray, Haluk (2014), İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Gökçe, Birsen (2012), Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Işık, Metin (2012), Halkla İlişkilere Giriş, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Karaköse, Turgut (2007), Kurumların DNA’sı İtibar ve Yönetimi, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kuyucu, A. ve Karahisar, T. (2013), Yeni İletişim Teknolojileri ve Yeni Medya, İstanbul: Zinde Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2012), “Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri Halkla İlişkilerde Hedef Kitle”, Ankara.
- Okay, Ayla (2012), Kurum Kimliği, İstanbul: Derin Yayınları.
- Okay, Ayla ve Güçdemir, Yeşim (2011), “Halkla İlişkilerde İnternet Uygulamaları: Bugüne ve Geleceğe Dair Bakış”, (Ed.) Metin Işık ve Mustafa Akdağ, Dünden Bugüne Halkla İlişkiler, (s.161-176), Konya: Eğitim Kitabevi.
- Okay, Ayla ve Okay, Aydemir (2002), Halkla İlişkiler ve Medya, İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Okay, Ayla ve Okay, Aydemir (2015), Halkla İlişkiler: Kavram Strateji ve Uygulamaları, İstanbul: Der Yayınları.
- Özer M. Mehmet (2012), Halkla İlişkiler Dersleri, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Özkanal, Berrin (2006), İnternetin Halkla İlişkiler Aracı Olarak Kullanılması: Açıköğretim Sistemine Yönelik Bir Model Önerisi, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Peltekoğlu B. Filiz (2007), Halkla İlişkiler Nedir? İstanbul: Beta Yayınevi.

Sayimer, İdil (2012), Sanal Ortamda Halkla İlişkiler, İstanbul: Beta Yayınevi.

Topsümer, Füsün Elden, Müge ve Yurdakul, Nilay (2009), Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Tortop, Nuri (2009), Halkla İlişkilere Giriş, Ankara: Nobel Yayınevi.

Türk M. Sezai ve Arslan, Gürkan (2011), “İnteraktif Pazarlama ve Halkla İlişkiler”,(Ed.) Metin Işık ve Mustafa Akdağ, Düünden Bugüne Halkla İlişkiler, (s.245-260), Konya: Eğitim Kitabevi.
Türk M. Sezai ve Güven, Ahmet (2007), Yeni Başlayanlar İçin Halkla İlişkiler, Ankara: Gazi Kitabevi.

Yılmaz, Mustafa (2015), Üniversitelerde Halkla İlişkiler: Kurumsal Web Sayfaları ve Sosyal Medya Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yurdakul B. Nilay ve Coşkun Gül (2009). “Fakültelerde Web Sitelerinin Kurumsal Tanıtım Amaçlı Kullanımı: İletişim Fakülteleri Web Siteleri Üzerine Bir Araştırma”, Yaşar Üniversitesi E-Joournal of January, Sayı: 4. 1951-1976.

<https://dijilopedi.com/2018-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>
(Erişim:06.04.2018).

<https://www.webolizma.com/dinamik-web-sitesi/>(Erişim:06.04.2018).

<http://notoku.com/halkla-iliskilerde-hedef-kitlelerle-iletisim/>(Erişim:24.04.2018).

<http://www.sitebakim.com/hazir-web-sitesi-mi-ozel-tasarim-web-sitesi-mi/>(Erişim:24.04.2018).

<https://www.cevizbilisim.com.tr/mikro-site-tasarimi>(Erişim:24.04.2018).

ÇAĞDAŞLAŞMA YOLUNDA YAPILAN HARF DEVRİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Nevzat NARÇİÇEK

Diyarbakır Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Personeli,

İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve

Kamu Yönetimi ABD, Siyaset ve Sosyal Bilimler BD Doktora Öğrencisi. Malatya, Türkiye

Hasan AKAY

Adıyaman Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü Personeli,

Kırıkkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve

Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi. Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Osmanlı Devletinin inkırazı ile birlikte “Doğuya Veda” zihniyeti ile Türkiye yeni bir oluşum sürecine girmiştir. Türkiye sosyal değişimin yanı sıra siyasal ve ekonomik olarak bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır. İnkılaplar ile gerçekleştirilen bu değişim ve dönüşüm bir devlet inşası olduğu kadar aynı zamanda ulus inşası manasını da ihtiva ediyordu. Bu kapsamda yapılan en önemli değişiklik ise yaklaşık bin yıl kullanılan Arap alfabesinin/Kur'an alfabesinin terkedilerek yerine Latin alfabesinin getirilmesidir. Yapılan bu değişiklikten gaye ise Muasır medeniyetler seviyesine çıkmaktı. Bu amaç ile birlikte alfabe değişikliği ileri medeniyet tanımına ulaşmak için bir araç iken, geri kalmışlığın sembolü olarak toplumsal hafızaya kodlanan Arap alfabesi arasındaki ilişki hep tartışıldı ve tartışılacaktır.

Bu kapsamda, çalışmamızda Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişin bir becayiş mi yoksa tarihsel bünyenin yenilenmesi mi ile ilgili yapılan tartışmalar irdelenerek söz konusu bu değişikliğin çağdaşlaşma ile olan ilişkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alfabe, Değişim, Çağdaşlaşma.

GİRİŞ

Osmanlı Devletinin yıkılma sürecine girmesiyle birlikte askeri, ekonomik, sosyal ve eğitim alanında kurulmuş olan devlet nizamı tartışılır hale gelmiştir. Hemen hemen her alanda birçok kurum ya kaldırılmış ya da farklı mahiyete büründürülmüştür. Bu değişim rüzgârından nasibini alan alfabe de Osmanlının son dönemlerinde tartışılmaya başlanmıştır. Karahanlı Devletinden

itibaren yaklaşık olarak bin yıl kullanılan Arap alfabesi herhangi bir tartışmaya maruz kalmadan Tanzimat Dönemine kadar süregelmiştir. Geçen bin yıllık süre zarfında Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı vs. gibi nice devletler tarafından bu alfabe ile binlerce eser kaleme alınmıştır. Ancak Osmanlı Devletinin geri kalmışlığının nedenlerinin irdelendiği Tanzimat döneminde Batı kökenli kurumların ve zihniyetlerin Osmanlı Devletine sirayet etmesi, alfabe tartışmalarına da yansımıştır. Bu dönemde Münif Paşa ve Ahundzade Feth Ali tarafından başlatılan tartışmalar, alfabenin değiştirilmesine yönelik ilk adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmalar her ne kadar imla ve sadeleştirme ekseninde cereyan etse de alfabe değişikliğine sebep olan domino taşları olmuştur.

Tanzimat döneminde Münif Paşa ve Feth Ali tarafından alfabenin değiştirilmesine yönelik olan görüşlere Namık Kemal, Ali Suavi, Şinasi gibi şahsiyetler karşı çıkmıştır. Bu şahsiyetler, her ne kadar ıslah çalışmalarının gerekliliği üzerinde dursalar da alfabenin değiştirilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Tanzimat döneminde yaşanan alfabe tartışmaları, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde çok daha ciddi seviyelere ulaşmıştır. I. Meşrutiyet döneminde birçok etkenden dolayı tartışmalar kesilse de II. Meşrutiyet ile birlikte tekrar alevlenmiştir. Nihayetinde Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalarla 1 Kasım 1928’de yaklaşık bin yıldır kullanılan Arap alfabesi terk edilerek Latin alfabesine geçilmiştir.

Tanzimat döneminde başlayıp Cumhuriyet ile devam eden tartışmalar Arap alfabesinin terkedilip Latin alfabesine geçilmesi ile son bulmuştur. Yaşanan tartışmalar irdelendiğinde Latin alfabesine geçiş gerekçeleri olarak; okuma-yazma oranının düşük olması, Arap alfabesinin Türkçeye uygun olmaması ve muasır medeniyetler seviyesine çıkma düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Somut olarak ilk iki gerekçe karşımıza çıkmış olsa da üçüncü etken olan muasır medeniyetler seviyesine çıkma düşüncesi, tartışmaların ana temasını oluşturmuştur. Zira okuma yazma oranının düşüklüğüne ve Arap alfabesinin Türkçeye uygun olmamasına yönelik ileri sürülen destekleyici argümanlar her alfabede karşımıza çıkabilecek unsurlardır. Bundan dolayı alfabe değişikliğinin, çağdaşlaşma ya da batılılaşma yolunda muasır medeniyetler seviyesine çıkma düşüncesi ekseninde değerlendirilmesi daha sağlıklı bir sonuca götürme olasılığı yüksektir.

Çağdaşlaşma ya da muasır medeniyetler seviyesi yolunda yapılan alfabe değişikliği, öncesinde tartışmalara sebep olduğu gibi değişiklikten sonra da her kesim arasında tartışılmış ve halen de tartışılmaktadır. Zira gerek tarihsel süreçler gerekse de mevcut dönem koşulları değerlendirildiğinde alfabe konusu nesnel yaklaşımı güçleştirir vaziyettedir. Bundan dolayı alfabe değişikliği her kesim tarafından tartışma konusu olmuştur. Bu tarz tartışmaların

yaşanması ise alfabe ile birçok etmen arasında kurulan ilişkiden kaynaklanmaktadır. Alfabe ile sosyal alan, alfabe ile dil ve özellikle alfabe ile din arasında ciddi bir ilişki mevcuttur. Bundan dolayı alfabe değişikliği, ülkemizde bazı kesimler tarafından sahiplenirken bazı kesimler tarafından ise şiddetle karşı çıkılan bir inkılap olarak mevcudiyetini muhafaza etmektedir.

Bu bağlamda, çalışmada alfabe değişikliğine yönelik olan tartışmalar irdelenip çağdaşlaşma yolunda yapılan bu inkılap ya da devrim üzerinde değişikliği gerektiren gerekçeler ekseninde bir değerlendirme yapılacaktır.

1.Harf İnkılabı Kanunundan Önce Yaşanan Alfabe Tartışmaları

Türkler, tarih boyunca muhtelif alfabeler kullanmıştır. Göktürkler kendilerinin geliştirdikleri “Göktürk Alfabesini” kullanmışlardır. Uygurlar da Göktürk alfabesini terk ederek, Orta İran asıllı Soğdak yazısından faydalanarak Uygur yazısını geliştirmişlerdir. Türkiye tarihinde buna benzer farklı dönemlerde muhtelif alfabeler geliştirilip kullanılmıştır. Latin alfabesinden önce nihai olarak 960 yılında Karahanlılar Müslümanlığı kabul ettikten sonra Uygur alfabesini terk ederek Arap alfabesini ya da Arap Alfabesini benimseyerek kullanmaya başlamışlardır (Ülkütaşır, 1998:14).

Alfabelerin kullanılmaları, yaşanan tarihsel şartlarla yakından ilgilidir. Bu yönüyle Türklerin Arap Alfabesine geçmelerindeki en önemli sebep dinseldir. Nitekim din değiştirme sonucu kabul edilen Arap Alfabesi, Kur'an yazısı olduğu gerekçesiyle dinin bir parçasıymış gibi görüldüğü için alınmıştır. Din değiştirme sonucu Türkler tarafından benimsenerek kabul edilen Arap Alfabesi yaklaşık bin yıl kullanılmaya devam edilmiştir. Bu bağlamda onuncu yüzyıldan başlanılarak kullanılmaya başlanan Arap Alfabesi yirminci yüzyıla kadar neredeyse bütün Müslüman Türk devletleri tarafında kullanılmıştır. Karahanlılar ile kabul edilen bu alfabe Orta Asya Türk Devletleri, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı devleti tarafından da kullanılmıştır (Şimşir, 1992:5). İslam harflerinden sonra ise Latin harfleri 1 Kasım 1928'de kabul edilerek Türk alfabesi olarak kullanmaya başlanmıştır (Çakır, 2016:3).

Türkiye Cumhuriyetini harf inkılabına götüren domino taşları Osmanlının yıkılmaya yüz tutmasıyla döşenmeye başlamıştır. Nitekim yapılan ilk cihan harbi neticesinde “Hasta Adam” olarak vasıflandırılan Osmanlı İmparatorluğu topraklarının büyük bir çoğunluğunu kaybetmiş ve Anadolu'nun kahir ekseriyeti işgal altına girmiştir. Söz konusu işgaller üzerine Mustafa Kemal öncülüğünde başlatılan milli mücadele neticesinde işgaller sona ermiştir. İşgallerin sona ermesi ise devlet inşası ve ulus inşası sürecini başlatmıştır. Cumhuriyet yönetimi olarak başlatılan bu ulus inşa süreci bir önceki devletten ve rejimden keskin bir kopuş iddiasıyla

başlatılmıştır. Bundan dolayı kültürel, iktisadi, siyasi vb. alanlarda köklü değişiklikler yapılmıştır. Cumhuriyeti inşa etme süreci olarak görülen bu süreçte yapılan değişiklikler ulus inşa konusuyla ilişkilendirildiği söylenebilir (Kurt, s:107).

Latin alfabesine geçiş aşaması değişik tartışmalara sebep olmuştur. İlk etapta alfabenin ıslah edilmesi gerektiğine yönelik olan tartışmalar ağırlıkta olsa da zamanla alfabe tartışmaları hızlanıp geniş bir alana yayılarak farklı bir boyut kazanmıştır. Neticede bu yol Arap Alfabesini, dönüşü olmayan bir yola sevk etmiştir. Mahiyet itibariyle alfabe tartışmaları farklı şekillerde cereyan etse de öz itibariyle söz konusu süreç iki ana başlık altında toplanılabilir. Birincisi, Tanzimat'ın ilanı ile başlayıp II. Meşrutiyete kadar olan dönemdir. Alfabe açısından bu döneminin karakteristik özelliği, Arap Alfabesinin ıslah edilmesi gerektiğidir. İkincisi ise II. Meşrutiyetten Cumhuriyete kadar olan süreçtir. Bu dönemde ise tartışmaların ana temasını Arap Alfabesinin terk edilip bunun yerine Latin alfabesinin kabul edilmesi oluşturmıştır (Dönmez, 2013:75).

1.1 II. Meşrutiyetten Önce Yaşanan Tartışmalar

19. ve 20. Yüzyıllar Avrupa'da milliyetçilik hareketlerinin yoğun olarak görüldüğü dönemler olmuştur. Söz konusu bu hareketler Osmanlıyı da etkilemiş ve Osmanlının Batıyı anlamaya çalışmasına vesile olmuştur. Batıyı anlamaya çalışmakta ki en önemli etken, Osmanlı imparatorluğunun değişen dünya düzeninden geri kalmasıdır. Batıyı anlamaya dönük olan bu kaygı giderek Batıyı model alma şekline dönüşmüştür. Tanzimat döneminde Osmanlının geri kalma nedenlerinin tartışılmasında, dilde sadeleşme ve alfabenin ıslah edilmesi konuları da gündeme gelmiştir. Tanzimat dönemine kadar Arap Alfabesine yönelik herhangi bir şikâyet toplumda mevcut değilken, matbaanın kullanılmaya başlamasıyla alfabeye yönelik ıslah fikirleri tartışılmaya başlanmıştır. Bu yönüyle Tanzimat ile başlayan bu tartışmalar, ilerde olacak olan Harf İnkılabına zemin hazırladığı söylenebilir (Taşdemir, 2006:6-7).

Tanzimat döneminde başlayan alfabe tartışmalarına ilk ciddi temas Münif Efendi ile olmuştur. Münif Efendi Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye'de 1862 yılında vermiş olduğu konferansta harf meselesine değinerek düşüncelerini açıklamıştır. Söz konusu konferansta Münif Efendi: “*Elyevm müsta'mel olan yazılarımıza hareke konulmak adet olmadığından, her kelimenin beş on suretle okunmaya kabiliyeti olup, şu mahzurun def'i için bi'l-farz lisan-ı Arab'da mevcut harekât isti'mal olursa dahi husul-i maksada kâfi olamayacağı derkardır.*” Açıklamalarında bulunduktan sonra batıyı örnek vererek; onların kullanmış olduğu yazıda Arap Alfabesinde bulunan zorlukların bulunmadığını, çocukların dahi kolay okuma yazmayı öğrendiklerini ifade ederek alfabe tartışmalarına başlamıştır (Subaşı, 2015:65).

Münif Efendiden sonra Arap Alfabesinin ıslah edilmesine yönelik başka bir girişim de Ahundzade Mirza Fetali tarafından geliştirilmiştir. Mirza Fetali, 1857’de Farsça olarak kaleme aldığı bir risalede, Arap Alfabesinin ıslahının gerektiğine dair; *“Hurufu-ı kadimenin noktaları ilga olunup yerlerine diğer bir alamet-i muttasıla vazından ve kelimatın gereği gibi teleffuz olunması için bazı hareket-ı cedide ihtira’ı ile bunların mileli ecnebiyye hututu misillü huruf sırasında tahririnden ibarettir.”* diyerek yazmış olduğu risaleyi, harflerin ıslah edilmesi gerekliliği babında İstanbul’da Sadrazam Keçecizade Fuat Paşaya takdim etmiştir (Ülkütaşır, 1998:17).

Tanzimat döneminde Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi gibi aydınlar da alfabe tartışmaları üzerinde durmuşlardır. Her üç aydın da gazeteci olduklarından dolayı Avrupa’dan alınan matbaadan dolayı, basımda alfabeden kaynaklı bir takım sıkıntıların olduğunu tespit etmişlerdir. Ali Suavi, Paris’te çıkarmış olduğu Ulum gazetesinde alfabe konusuna değinmiştir. Söz konusu gazetede Arap Alfabesinin bir takım sıkıntıları bulunduğunu bunların düzeltilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu sıkıntılara rağmen Ali Suavi, Arap Alfabesinin değiştirilmesi taraftarı olmadığını belirtmiştir. Ali Suavi gibi Şinasi de basım konusunda bir takım sıkıntıların mevcut olduğunu dile getirmiştir. Hatta Şinasi, basıma yönelik bir takım düzenlemeler de yapıp yeni İslam harfleri ve noktalama işaretleri hazırlamıştır. Ancak Şinasi de Ali Suavi gibi Arap Alfabeti konusunda ıslah faaliyetleri yapmış ancak hiçbir şekilde İslam Harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesinden yana tavır takınmamıştır (Şimşir, 1992:23).

Bu dönemde alfabe tartışmalarına katılan Namık Kemal de, tıpkı Ali Suavi ve Şinasi gibi yazım ve basım bakımından Arap Alfabesinin düzeltilmesi gerektiği fikrini savunur. Ancak hiçbir zaman bu alfabenin değiştirilmesi taraftarı olmamış bilakis Arap Alfabesinin değiştirilmesine karşı çıkmıştır. Zira ona göre alfabenin değiştirilmesi birçok yönden mahzurludur. Öncelikle yazının değiştirilmesi durumunda, önceden yazılmış olan birçok eserin yeni yazıya aktarılması gerekecektir. Aksi durumda eski yazı ile yazılmış eserlerden istifade edilemeyecektir. Diğer bir durum ise yeni yazının kabul edilmesi herkesin yeniden okuma yazma öğrenmesi anlamına gelmektedir. Böyle bir durum ise çok zaman ister ve benimsetilmesi de güç olur (Şimşir, 1992:25). Bundan dolayı Namık Kemal, Arap Alfabesinin değiştirilmesine şiddetli karşı çıkmıştır. Hatta ona göre İslam harflerinin kaldırılması Müslümanlığın kaldırılmasıdır. Zira talebe dini öğrenmek için okula gider, askerlik de dini bir vazifedir. Memleketteki türlü belaların menşei bilgi noksanlığıdır; fakat bu harflerin yetersizliğine yüklenemez. Çünkü okumayı kolaylaştıran harfler ve hareketler değildir (Subaşı, 2015:70).

Ebuzziya Tevfik Bey de bu dönemde alfabe hakkında görüş beyan eden diğer bir şahsiyettir. Tevfik Bey: “Maarifin ilerlemesi harfleri değiştirmekle değil öğretim sistemini değiştirmekle mümkün olur. Keramet Frenklerin harflerinde değil sistemdedir. Bütün dünyayı aydınlatan bilgi ışığı bizim kullandığımız harflerden doğmuştur. Harfler değiştirilirse bu ana kadar yazılan kitapları anlayan kalmaz. Bin yıllık eserleri yeniden yazmak gerek ki bu da mümkün değildir. Kur’an için başka diğer ilimler için başka harf kullanılır mı? Bu bir dili beceremeyen adama iki dil öğretmeye benzer. Harfler, fününün kapısı değil anahtarlarıdır. Biz elimizdeki anahtarın nasıl kullanılacağını şaşırıp yanlış kapıları açmaya çalıştığımızdan zahmet çekiyoruz ve bu yüzden faydasını anlayamıyoruz.” diyerek harf değişikliğinin karşısında yer almıştır (Dönmez, 2013:97).

II. Meşrutiyet döneminden önceki süreçlerde, daha çok Tanzimat Döneminde, alfabeye yönelik olarak bir takım fikirler öne sürülmüştür. Bu fikirler genellikle gazete ve edebiyat çevresindeki aydınlardan gelmiştir. Dönemin genel resmine bakıldığında, baskın görüşün İslam harflerinin değiştirilmesinden ziyade bu harflerin ıslah edilmesi düşüncesinin olduğu görülür. Bundan dolayı Tanzimat döneminde İslam harflerini bırakıp Latin harflerine geçiş her ne kadar gündeme gelse de taraftar bulamamıştır. Bundan dolayı İslam harflerinin düzeltilmesi ya da ıslah edilmesi seçeneği tercih edilmiştir. Bu perspektiften bakıldığında Tanzimat döneminde veya II. Meşrutiyetten önceki dönemde, harf konusunda ciddi bir mesafe alınamadığı görülür. Bazı aydınlar tarafından yapılan değişiklikler sınırlı kalmıştır. Ancak her ne kadar harf konusunda ciddi değişiklikler yapılsa da bazı çevreler tarafından harflerin ıslahına yönelik dile getirilen fikirler, kullanılan harflere yönelik bir takım sıkıntıların veya rahatsızlıkların olduğunun göstergesidir. Bundan dolayı bu tarz tartışmalar harf değişikliğine zemin hazırlamıştır (Ünügür, 2010:18-19).

1.2 II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi Yaşanan Tartışmalar

II. Meşrutiyet döneminde alfabe ve harf tartışmalarının yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur. II. Meşrutiyetin ilanından sonra, Maarif Bakanlığı tarafından harf ve imla kurallarının düzenlemek gayesiyle yapılacak ıslah faaliyetlerine esas olmak üzere komisyonlar oluşturulmuştur. Bunlara ilaveten İslah-ı Huruf Cemiyeti gibi özel dernekler de kurulmuştur. Bu ve buna benzer çalışmaların neticesinde alfabe konusu geniş bir yelpazeye yayılarak zamanın bütün aydınlarının ilgi alanına girmiştir. Aydınlar kendi aralarında İslam harflerinin değiştirilmesi gerektiğine inananlar ve İslam harflerinin ıslah edilmesi gerektiğine inananlar şeklinde iki gruba ayrılmışlardır (Tongul, 2005:107).

İslam harflerinin değiştirilmeyip ıslahına taraftar olan gruptakilerin görüşleri, İslam yazısının ayrışık bir tarzda veya bu harflere sesli harfler eklemek suretiyle düzenlenmesi biçiminde şekillenmiştir. Böyle bir görüşü savunan kesime Huruf-ı Munfasalacılar denilmiştir. Huruf-u Munfasala grubu içinde; Dr. Milaslı İsmail Hakkı, Cihangirli M.Şinasi, İsmail Hakkı, Dr. Necmettin Arif ve Celal Sahir gibi önemli şahsiyetler bulunmuştur (Yenişan, 2005:39).

Alfabe tartışmalarında ikinci grubu, İslam harflerinin terk edilerek Latin harflerinin kabul edilmesine taraftar olanlar oluşturmuştur. Bu kişiler arasında, Hüseyin Cahit, Celal Nuri, Dr. Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı ve Cenap Şahabettin gibi fikir adamları bulunmaktaydı (Çakır, 2016:7).

II. Meşrutiyet döneminde Latin harflerini benimsenmesi gerektiğini açıkça savunanların başında Abdullah Cevdet gelmektedir. Abdullah Cevdet'e göre kalkınma ve ilerlemenin, bütünüyle Türk-İslam kültür ve medeniyetine ait değerlerin atılarak yerlerine tamamen ve olduğu gibi Batı değerlerinin alınmasıyla mümkün olabileceğini savunmuştur. Bu anlayışın gereği olarak da her fırsatta Latin alfabesinin alınması gerektiğini savunmuştur. Yine Kılıçzade Hakkı Bey de Latin alfabesinin alınması fikri üzerinde durarak bunun dışındaki çözüm arayışlarının boş olduğunu vurgulamıştır (Dönmez, 2013:162).

Dönemin Latincileri arasında belki de en radikali Celal Nuri (İleri)'dir. Celal Nuri, İslam harflerinin Türkçenin ruhuna uymadığını ifade ederek, bu harfleri ıslah etme gibi fikirlerin bir kenara itilmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre Latin harflerinin bir an evvel alınması gerekmektedir. Latin harflerinin evrensel olduğunu ve ilerlenmek isteniyorsa zaman kaybetmeden bu harflerin alınması gerektiğini savunmaktadır (Şimşir, 1992:49).

Celal Nuri gibi Latinci olan Hüseyin Cahit de Latin Harflerine olan taraftarlığını şu sözlerle dile getirmekteydi: “ Bugün kullanmakta olduğumuz harflerin Türklük ve Müslümanlıkla ilgisi yoktur. Türkler kendi yazılarını bırakıp bunları sonradan almışlardır. Arap harfleri Peygamber zamanında kullanılmıyordu. Bu duruma göre, Arnavutlar gereksinmelerine elverişli harfleri almakla serbest bırakılmalıdırlar. Latin harflerini benimseyecek olurlarsa kısa zamanda okuma-yazma öğrenecekler, bizi geri bırakacaklardır. Bu yüzden onlara engel olmak şöyle dursun, olanak varsa, bizim de Latin harflerini almamız yerinde bir davranış olur.” (Ülkütaşır, 1998:30-31).

II. Meşrutiyet dönemi genel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde alfabe tartışmaları yukarıda da değinildiği gibi öz itibarıyla iki düşünce arasında şekillenmiştir. Bunlardan birincisi İslam harflerinin tamamen terk edilerek Latin harflerine geçilmesine dair olan görüştür. Bu görüşe

göre ilerlemenin yolu Latin harflerinden geçmektedir. İkinci görüş ise Latin harflerine gerek olmayıp İslam Harflerinin Türkçe imla kaidelerine göre düzenlenmesine dair olan görüştür (Subaşı, 2015: 81).

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde alfabe üzerinde olan tartışmalar genel itibariyle sınırlı kalmıştır. Ancak I. Dünya savaşından sonra Kurtuluş mücadelesinin başarı ile sonuçlanması harf tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra harf konusunda ıslaha yönelik olan tartışmalardan ziyade Latin harflerinin alınması gerekliliği üzerine olan tartışmalar vücut bulmuştur. Bu dönemde daha önceleri fikirlerini açıklamayan pek çok devrimci, oluşan alan itibariyle düşüncelerini daha gür sesle dile getirmiştir. Bu dönemdeki ilk kıvılcım ise 1923 yılında gerçekleştirilen İktisat Kongresinde, işçi temsilcisi ve İzmir delegesi Ali Nazmi ve arkadaşları tarafından “Latin harflerinin kabulü” yolunda verilen tekliftir (Yenişan, 2005:51, Subaşı, 2015:90).

Ancak İzmir İktisat kongresinde verilen teklif, Kongre Başkanı Kazım Karabekir tarafından ret edilip basına bir demeç verilerek sebepleri açıklanmıştır. Söz konusu demeçte Kazım Karabekir: “ Bu fikir bir zamanlar Avrupa’da her u merci mucib oldu. Bu cereyan evvela orada başladı. Bizim İslam hurufatımız kâfi değilmiş, binaenaleyh Latin hurufatı alınmalı imiş. Orada bazı arkadaşlarımız bu fikrin mürevvici oldular. Fakat neticede bunun felaketli olduğunu anladılar ve pişman oldular. Bu fikrin müthiş bir felaket olduğunu Arnavut kavmi de pek geç olarak anladı. Maatteessüf arz ederim ki Azerbaycanlı kardeşlerimiz de bu felakete bugün düştü. Bu hususta hususi olarak bizden de fikir soranlar oluyor. Biz bunun vahametini ve bu harflerin değiştirilmesinin bugün küre-i arz üzerinde yaşayan 350 milyon ehl-i İslam’a ait olduğunu söyledikse de onlar anlaşılmaz bir şekl-i huruf kabulü noktasına yürüdüler. Arkadaşlar, bugün hangi ecnebi ile görüşseniz ilk işiteceğiniz sözler: “Türkçe gayet güzel bir lisandır, kolaydır; fakat harfleri fenadır!” Bunlar bütün ecnebilerin ağzında ve sizinle ilk görüşen ecnebinin size telkin edeceği şeylerdir. Ve bu fikir, ekseriyetle gayrı İslam insanlardan olan bir takım tercümanlar vasıtasıyla her tarafa ve hassaten İstanbul’da ecnebilerce telkin edilmektedir. Binaenaleyh, bugün bir kuvvet vardır ki bu kuvvet bütün cihana karşı bu propagandayı yapıyor. Türk yazısı güçtür, okunmaz. Bendeniz bu mesele ile bizzat uğraştım ve Arnavutluk ihtilali içinde bulundum. Acaba bu Latince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket her u merce girer. Her şeyden sarfı nazar, bizim kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, tarihimiz ve binlerce cilt asarımız bu lisanla yazılmış iken büsbütün başka bir şekilde olan bu harfleri kabul ettiğimiz gün, en büyük felakete, derhal bütün Avrupa’nın eline güzel bir silah verilmiş olacak, bunlar âlemi İslam’a karşı diyeceklerdir ki:

“Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır.” İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytanca fikir budur. Sonra bizim dilimizi terennüm edecek hiçbir Latin harfı yoktur. Binaenaleyh ıstırham ediyorum; zararlı olan –ki zararını bilhassa İslam kavimleri çekmiştir- bu gibi mesaili bırakalım, böyle fikirler içimize girmesin. Sonra büsbütün lal u ebkem olur ve bütün âlemi İslam’ı üzerimize hücum ettirir ve kendi aramızda birbirimizi yeriz. Gerçi bu teklif hiç şüphe etmiyorum ki, samimiyet ve hüsnü niyetle verilmiştir, fakat başka taraflardan da pek kaba fikirler içimize zerk ediliyor. Bunlardan kendimizi sıyanet edelim” (Ülkütaşır, 1998:43) diyerek Latin harflerinin kabul edilmemesi gerektiği üzerinde durarak söz konusu harflerin kabul edilmeme/edilememe sebeplerini izah etmiştir.

Kazım Karabekir’in yukarıda zikredilen görüşleri genel itibariyle Latin alfabesine karşı olanların bir nevi ortak görüşlerini temsil eder bir mahittedir. Ancak Kazım Karabekir’in teklifi reddi ve Latin harflerinin kabul edilmemesi gerektiğine dair sunmuş olduğu sebepler ya da temenniler tartışmaların önünü alamamış bilakis, Sovyet yetkililerin Türk dilleri için 1926’da İslam harfleri yerine Latin alfabesini kabul etmeleri Türkiye’deki tartışmalara bir ivme kazandırmıştır. Bundan dolayı sonraki dönemlerde de tartışmalar devam etmiştir (Bozkurt ve Bozkurt, 2009:120).

Nitekim Kazım Karabekir’in görüşlerine tepki, Latin alfabesini savunanlardan Kılıçzade Hakkı ve Hüseyin Cahid tarafından gelmiştir. Bu iki şahsiyet tarafından Karabekir Paşanın konuşmaları tenkit edilmiş ve Kılıçzade Hakkı Bey İctihad gazetesinde: “ Ne gariptir ki yüksek bir tahsil gören çok zeki bir Kazım Karabekir Paşa, o kadar fecayi-i tarihiye ve ictimaiyeden sonra sırf ilmi bir mesele olan Latin harflerinin kabulü arzusunu takbih ediyor ve buna sebep olarak hulasaten, Âlemi İslam ne der? diyor. Evet, âlemi İslam ne der, işte bu kâbus! Kazım Karabekir Paşa hazretlerinden rica edeyim. Biz yalnız Müslüman mıyız? Yoksa hem Türk hem Müslüman mıyız? Eğer biz yalnız Müslüman isek bize Arap harfleri ve Arap dili lazımdır ve ilim olarak Kur’an yetişir. Bunun yanında milliyet ve hâkimiyet kavgaları ve davaları yoktur ve olamaz. Eğer Türk isek bir Türk harsına muhtacız. Bu hars ise her şeyden evvel dilimizden başlayacaktır.” diyerek Karabekir paşaya tepkilerini dile getirmiştir (Subaşı, 2015:91).

Cumhuriyet döneminde alfabe hakkında birçok görüş beyan edilse de yukarıda görüşleri zikredilen Kazım Karabekir Paşa ve Kılıçzade Hakkı Beyin beyanatları iki zıt kutbun düşüncelerini resmedecek boyuttadır. Tüm bu tartışmaların yaşandığı süreçte 22 Mart 1926 günü Maarif Vekili Mustafa Necati Bey meclis görüşmeleri sırasında; “ Latin harfı meselesi doğrudan doğruya Devletin siyaseti meselesidir. Deruhte ettiğim meselenin başından sonuna kadar ihtiyacımıza mutabık olduğuna kanaat etmezsem ve onun etrafında tetkikatını

yapmazsam o meseleyi kabul etmem.” Şeklinde bir beyanatta bulunarak tartışmalara farklı bir boyut kazandırmış ve meseleyi devlet işi olarak ele alınacağını haberini vermiştir (Dönmez, 2013:205).

Latin harflerinin mecliste Mustafa Necati Bey tarafından gündem olarak oluşturulması Akşam gazetesi tarafından bir anket yapılmasına sebep olur. Söz konusu ankette ileri gelen 16 aydına 3 soru yöneltilir. Bu sorular: Latin harflerini kabul etmeli miyiz? Kabul edersek menfaatimiz nedir, kabul edersek zararımız ne olabilir? Bu mesele etrafında nokta-i nazarınızı lütfeder misiniz? Şeklinde olmuştur. Bu sorulara cevap veren 16 kişiden sadece üçü Latin harflerinin alınmasından yana tavır takınır. Geri kalanlardan biri çekimser diğer 12 kişi de alınmaması gerektiğini belirtir. Latin harflerinin alınmaması gerektiğini belirtenler arasında; Ali Canip (Yöntem), Ali Ekrem (Bolayır), Muallim Cevdet (İnançalp), İbrahim Alaettin (Gövsä), Necip Asım (Yazıksız), Avraö Galanti (Bodrumlu), Hüseyin Suat (Yalçın), Halil Nimetullah (Öztürk), Veled Çelebi (İzbudak), İbrahim Necmi (Dilmen), Halit Ziya (Uşaklıgil) ve Budapeşte’den Zoltan Gombocz bulunur. Latin harflerinden yana tavır takınanlar ise; Abdullah Cevdet, Rafet Avni (Aras) ve Mustafa Hamit’tir. Mustafa Şekip (Tunç) ise çekimser kalmıştır (Şimşir, 1992:75).

1926 ve sonrası yıllar Alfabe konusunda hararetli tartışmaların yaşandığı dönemler olmuştur. Gerek harf değişikliğinin lehinde olanlar gerekse de aleyhinde olanlar, konuyu enine boyuna tartışmaya devam etmişlerdir. Ama hakikat şuydu ki harf inkılabına doğru adım adım yaklaşılıyordu ve harf inkılabına taraf olanlar da taraf olmayanlar da bunun farkındaydılar (Yenişan, 2005:60). Bu farkındalığın sebebi belki de Mustafa Kemal’in harf değişikliği hakkındaki görüşleridir. Zira Milli mücadele döneminde, 1919’da Mustafa Kemal, Mazhar Müfit (Kansu)’ya yapacakları icraatları söylerken, Kansu bu icraatları hatıratında not etmişti. Bu maddeler:

- 1) Zaferden sonra şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır.
- 2) Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.
- 3) Tesettür kalkacaktır.
- 4) Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir.
- 5) Latin harf kabul edilecek.

Şeklindedir (Kansu, 1997:131). Bundan dolayıdır ki her ne kadar farklı tartışmalar olsa da söylenilen bütün icraatların yapıldığını görenler, Latin alfabesinin de kabul edileceğinin farkındaydılar.

Sonuç itibariyle tüm yaşanan tartışmalar geride bırakılarak, Mustafa Kemal tarafından harf devriminin yapılacağı, 9-10 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul Gülhane Parkında düzenlenen Halk Fırkasının bahçe eğlencesinde dile getirilmiş ve harflerin değiştirilmesi gerektiği üzerinde durularak resmi düzenlemenin yapılacağı belirtilmiştir (Dönmez, 2013:2215, Cucunel, 2004:100). Nitekim sonuç ta öyle olmuş ve Harf devrimi 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilerek yasalaşmıştır (Avcı, 2013:48).

Osmanlının son devri ve Cumhuriyetin başında yaşanan tartışmalar neticesinde harf inkılabı kendisine müsait bir zemin bulmuştur. Bu tartışmalar genel itibariyle aşağıda maddeler halinde gösterilen şekliyle olmuştur ve denilebilir ki bunlar aynı zamanda harf inkılabını gerektiren sebepler de olmuştur (Subaşı, 2015: 55-56):

- 1) Mevcut olarak kullanılan harflerin zaman içinde artan bir tempo ile tartışmalara konu olması ve netice itibariyle inkılaba zemin hazırlaması,
- 2) Kullanılan alfabenin devletin kötü gidişatının sebebi olarak görülmesi ve bundan dolayı bu harflerin terk edilmesi gerektiğine dair olan görüşlerin vücut bulması,
- 3) Latin alfabesinin Osmanlı ülkesinde kullanılmaya başlanması,
- 4) Arnavutlar ve Boşnaklar tarafından çeşitli sebeplerle Arap Alfabesini terk ederek Latin alfabesine geçmeleri sonucu bunun Türkiye’de de tartışmalara etki etmesi,
- 5) Eğitimin elverişsiz bir zaman ve zeminde yaygın hale getirilmesinde meydana gelen güçlükler,
- 6) Cumhuriyet devrinde yapılan inkıpların muhalefeti tesirsiz bırakması,
- 7) Uluslararası rakamların kabul edilmesi ile harf inkılabına giden yolun önünün açılması,
- 8) Geçmişin dili, kültürü ve mirası üzerine bir sünger çekilmek istenmesi,
- 9) Harf inkılabının gerçekleştirilmesinden önce, Rusların etkisiyle Azerbaycan ve diğer Türk devletlerinde Latin harflerinin kabul ettirilmesinin Türkiye’deki tartışmalarının son haddeye vardırması,
- 10) Latin harfini kullanan galiplerin Türk milletine çeşitli yönlerden kuvvetli tesir etmeleri gibi sebeplerin bir araya gelmesi harf inkılabını netice vermiştir.

1. Harf İnkılabı ve Çağdaşlaşma

Mustafa Kemal, yaptığı inkılapları batılılaşma ve çağdaşlaşma gayesi ile yapmıştır. Çağdaşlıkla ilgili, ülkeyle alakalı olan konularda yapılması gereken görevleri kendisine sorumluluk addetmiş ve her alanda çağdaşlık hamlesini başlatmak için gereken sinerjiyi oluşturmaya çalışmıştır. Atatürk, Batılılaşma yolunda çağdaşlığın somut bir gereği olarak Türk milletine yeni bir görüntü ve kimlik kazandıracak çalışmalar üzerinde durarak bu yönde inkılaplar yapmıştır. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilanı ve cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra

“Doğuya Veda” formülünü tamamlayarak Avrupa ve Batı değerlerini yeğlemek şeklindeki seçimiyle Tanzimat’tan beri Batının önderliğinde süregelen Batılılaşmayı, daha farklı bir anlayış ile ele almıştır. Bu açıdan gerçekleştirdiği devrimlerle öncelikle yeni Türkiye Cumhuriyetini, eski Osmanlı kurumlarından kurtarmıştır. Yine bu devrimlerle Türk milletini Batı dünyasınca kabul edilmiş sosyal ve kültürel değerlere kavuşturarak modernleştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de öncelikle insanların kafalarında Batılılaşma ya da Batı tarzında düşünce ve anlayış oluşturmak istenmiştir (Dönmez, 2013:193).

Çağdaşlaşma yönüyle harf devrimine bakıldığında, harf devriminin böyle bir düşünceden uzak olmadığı görülecektir. Zira Mustafa Kemal’e göre uygarlık ile yazı birbirinden farklı değerler değildir. Ona göre dilin kendisini göstermesi elbet uygarlığa katkısıyla olacaktır. Şimdiye kadar yeterince kendini gösterememiş olması, eski yazı yüzündendir. Atatürk, “Ulusumuz yazısıyla ve kafasıyla uygar dünyanın yanında olduğunu gösterecektir” diyerek yazı ile düşünceyi eşdeğer olarak görüyordu. Bu yönüyle yazı devrimi bir düşünce devrimi olarak sayılabilir. Zira Mustafa Kemal, alfabe devrimini geniş anlamda bir uygarlık sorunu olarak gördüğünü belirtmiştir. Bundan dolayı ona göre uygar dünyanın ortak yazısını almakla Türk toplumuyla uygar dünya arasında yeni bir köprü kuruluyordu (Şimşir, 1992:162). Bu bağlamda harf devrimi de çağdaşlaşma adına yapılan bir kültür devrimiydi. Çünkü Atatürk devrimleri denilen yenileşme hareketlerinin eksenini çağdaşlaşma ve uygarlık oluşturduğundan dolayı birer kültür devrimleriydi (Korkmaz, 2009:1473).

Ancak Latin harflerini savunanların, Harf devriminin Batıya yaklaştırdığının ve bu şekilde terakki edileceğine yönelik fikirlerin karşısında olan aydınlar da o dönemde fikir beyan etmişlerdir. Nitekim Fuat Köprülü bir yazısında; “Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar zannediyor ki garp medeniyetine bu suretle daha çabuk ve daha kolay temessül edebiliriz. Hâlbuki garp medeniyetine temessül harflerimizin tebdili ve Latin Harflerinin kabulüyle kabil olmaz” (Dönmez; 2013:207) diyerek Batı medeniyetine yaklaşmanın yolunun harfleri değiştirmekle bir ilgisinin olmadığını dile getirmiştir. Yine birçok sorunun kaynağı olarak İslami harflerin görülmesi konusuna da İbrahim Alaaddin (Gövsa) karşı çıkarak tepki göstermiştir. Gövsa: “Harflerimizi değiştirmek meselesi ikide bir ortaya çıkar. Bazı kanaatlere göre memleketin dertlerini baştanbaşa şifayab edecek iksir budur. Yazımızı değiştirsek, yani munfasıl harfleri ve Latin Harflerini kabul edersek memleket cehaletten kurtulacak, servet, ümran ve her şey hâsıl olacak, derler.” gibi yaklaşımla devrime yaklaşarak zannedildiği gibi tüm dertlerin harflerin değiştirmesiyle hal olunacak düşüncesine taraftar olmadığını beyan etmiştir (Subaşı, 2015:95). Her ne kadar zikredilen bu görüş inkılaptan önceye denk gelse de,

harf inkılabının medenileşme ya da Batıya yaklaşım gibi bir olguyla açıklanamayacağı açısından önem arz etmektedir.

Arap Alfabetine yönelik yapılan inkılabın sebeplerin başında, zikredildiği gibi çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak gelmektedir. Söz konusu bu uygarlık seviyesine çıkmak, eğitim ve kültür politikalarına yönelmeyi gerektirir. Ancak okuryazar oranının düşük olması faktörü, Arap Alfabetinin Türk dili ihtiyaçlarını karşılayamama ve bunun neticesinde ortaya çıkan zorluklar toplumu cehalete maruz bırakmış ve harf devriminin zaruri bir hale gelmesi de başka bir neden olarak karşımıza çıkmıştır. Ya da farklı bir bakış açısı ile okuryazarlığın düşük olması ve eğitimde istenilen hedefe ulaşamama harflere, daha net bir ifade ile İslam harflerine bağlanılmıştır. Neticede böyle bir sonuç da harf inkılabını zaruri hale getirmiştir (Şentürk, 2012:29).

Nitekim Mustafa Kemal de Gülhane Parkında harflerin değiştirilmesi gerektiğine dair yapmış olduğu konuşmasında okuryazarlığın az olmasının bir sebebinin de alfabe olduğu belirterek şöyle demiştir: “Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz, son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa; kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik, milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma-yazma bilir; yüzde seksen, doksanı bilmez; bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve tarihini iftiharlarla doldurmuş bir millettir. Milletin yüzde doksanı okuma yazma bilmiyorsa hata bizlerde değildir. Hata onlardadır ki, Türk’ün seviyesini anlamayarak birtakım zincirlerle kafamızı sarmıştır. Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyyesi yeni harfleri öğreneceklerdir” (Ülkütaşır, 1998:63).

Harf devrimiyle birlikte Millet Mektepleri ile tabiri caizse seferberlik başlatılarak kitlelerin eğitilmesi amaçlandı. Netice itibarıyla eğitimle birlikte yayıncılıkta da belli ilerlemeler kaydedildi. Ancak Arap Alfabetinin kullanıldığı dönemde okuma yazma bilenlerin kelime hazinesi ve dağarcığı zengin, edebiyata aşina ve oldukça iyi yetişmiş kimseler olduğu da başka bir hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Latin harfleriyle okuma yazma kolaylaşsa da İngilizcenin revaç kazanması ile birlikte Türkçeye ilgi azaldığı için insanlar, her geçen gün daha az kelime ile konuşur hale gelmiştir (Acar, 2014:110).

Çağdaşlaşma yolunda okuma yazma oranının azlığı Arap Alfabesine bağlanılarak bu yüzden Arap Alfabesinin terk edilmesi gerekliliği de özellikle tartışma konusu olmuştur. Ancak dünyada farklı alfabelerin kullanıldığı ülkelerin okuryazarlık oranlarına bakıldığında bu sorunun cevabı görülebilmektedir.

Tablo: Ülkelerin Kullanmış Olduğu Alfabeler ve Okur-yazarlık Oranları

İSLAM ALFABESİ		LATİN ALFABESİ		ÇİN ALFABESİ VE TÜREVLERİ	
Katar	96,3	Danimarka	99,4	Çin	94,3
Kuveyt	93,9	İtalya	98,9	Japonya	99
Ürdün	92,6	İspanya	97,7	Güney Kore	98,1
Bahreyn	91,9	Türkiye	90,8	KİRİL ALFABESİ	
BAE	90	Togo	57,1	Rusya	99,6
Lübnan	89,6	Haiti	48,7	Ukrayna	99,7
Suudi Arabistan	89,2	Benin	42,4	Moğolistan	97,4
İran	85	Sierra Leone	42,1	ERMENİ ALFABESİ	
Suriye	83,4	Gine	41	Ermenistan	99,6
Tunus	77,6	Mali	31	LATİN/ARAP	
Cezayir	72,6	Nijer	28,7	Çad	34,5
Mısır	72	Burkina Faso	28,7		
Fas	56				

Kaynak: Karadoğan

Yukarıdaki tablodan yola çıkılarak bir değerlendirme yapılırsa, okuma oranı ile alfabenin doğru orantılı bir seyir izlemediği görülecektir. Zira aynı alfabeyi kullandığı halde okuma yazma oranı yüksek olan ülkeler de düşük olan ülkeler de mevcuttur. Hatta Çin alfabesinin fonetik esaslı olmamasından kaynaklı zorluğu nazara alındığında bile, Çin alfabesi ve türevlerini kullanan ülkelerde okuma-yazma oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bundan dolayı kullanılan alfabe ile okuma-yazma oranının birbiri ile bağlantılı olmadığı somut bir şekilde söylenebilir. Okuma-yazma oranı ülkelerin refah seviyesi ya da okullaşma oranı gibi farklı etkene bağlanabilir. Böyle bir perspektiften bakıldığında ülkede kullanılan bir alfabenin herhangi bir kişinin okuryazar olması için yeterli bir ölçüt değildir (Karadoğan, 2017:9).

Harf devriminin yapılma sebeplerinden olan Batılılaştırmayı (ya da çağdaşlaşmayı) hızlandırma ve okuma yazma oranını artırmanın yanı sıra başka bir sebep de Arap alfabesinin Türkçe ses yapısına uygun olmadığıdır. Diğer bir ifade ile Türkçenin ünlü sistemini iyi yansıtmadığıdır. Böyle bir etken dile olan hâkimiyet ile ilgilidir. Zira Arap alfabesi ile yazılan Türkçe metinlerini anlamak için okuyan biri şayet döneminde kullanılan dile hâkimse sıkıntı çekmeden metni okuyabilir. Dönemin diline hâkim değilse kullanılan alfabenin önemi yoktur. Burada dikkate değer olan ayrıntı alfabenin kullanma mahiyetine ilişkindir. Eğer Arap alfabesi ile yazılan Türkçe metin; yapı bilgisi, söz dizimi ve anlam bilimi gayesi ile kullanılacaksa okumada herhangi ciddi bir sorun meydana getirmez. Ancak ses bilimi açısından değerlendirilecekse bazı sıkıntıları olabilir. Bu durum ise sadece Arap alfabesine has karakter teşkil etmez. Zira Latin alfabesinin kullanıldığı Almanca, Fransızca veya İngilizcede kullanılan imlânın pratik olmaması benzer sıkıntıları meydana getirmekte ve bire bir eş değerlilik özelliği taşımamaktadır. Örneğin İngilizcede kullanılan I/i ünlüsü farklı kelimelerde farklı seslere konu olabilmektedir. Fish kelimesinde teleffuz olarak fiş, ill kelimesinde teleffuz olarak i-yl, girl kelimesinde teleffuz olarak go'rl, bird kelimesinde teleffuz olarak börd, ice kelimesinde teleffuz olarak ays vs. gibi özellikler taşıyabilmektedir. Örnekteki benzer Latin alfabesindeki birçok ünlü, ses yapısı itibariyle bu tarz özellikler sergileyebilmektedir. Netice itibariyle Latin alfabesinin kullanıldığı yazı sisteminde de harfler sesler arasında birebir eş değerlik bulunmamaktadır. Zikredilen Arap alfabesinin Türkçe ses yapısına uygun olmadığı gerekçesi, Arap alfabesinden kaynaklı bir özellik değildir (Karadoğan, 2017:8-12).

SONUÇ

Osmanlı devletinin inkırazı, Türkiye’de yeni bir oluşum sürecini başlatmıştır. Türkiye için bu oluşum süreci devlet inşası olduğu kadar ulus inşası şeklinde de cereyan etmiştir. Zira Türkiye’de, Birinci Cihan harbinden sonra ilk etapta bağımsızlık mücadelesi verilirken sonraki dönemlerde bütünsel anlamda toplum inşasına yönelik devrimler yapılmıştır. Bu bakımdan Kurtuluş savaşından sonra siyasal, ekonomik, kültürel, hukuksal kısacası toplumun her alanı ile ilgili olarak devrimler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen devrimler ya da inkılaplar modernleşme, muasır medeniyetler seviyesine ulaşma, çağdaşlaşma veya batılılaşma gayesiyle yapılmış ve topluma bu şekilde bir yön tayin edilmiştir. Bu perspektiften mevzu bahis dönem değerlendirildiğinde, inkılaplar ile kaldırılan kurum ya da unsurların yerine ikame edilen düzenin en önemli özelliği Batı kaynaklı olmasıdır. Zira yapılan her inkılap Batılılaşma gayesi ile yapıldığından dolayı Batının kurumları örnek alınmış; hukuktan eğitime, ordudan siyasete her alan Batı örnek alınarak yapılmıştır. Batı menşeli olan böylesi bir devrim sürecinin

karakteristik özelliği pozitivist anlayış ile laik ya da seküler bir tarzda olmasıdır. Öz olarak inkılapların amacı çağdaşlaşma yolunda siyasi ve kültürel açıdan modern bir devlet kurmaktır. Siyasi ve kültürel açıdan modern devlet inşa etme amacıyla yapılan devrimlerin belki de en önemli ayağını harf devrimi oluşturmaktadır. 1922'den sonra modern ve çağdaş gaye ile “Doğuya Veda” formülü ile yapılan her devrim bir yönüyle ile tarihsizleştirmeyi gündeme getirirken diğer yönüyle ile de Batıya dönüp doğuyu terk etme şeklinde vücut bulmuştur. Zira harf devriminden önce yapılan inkılaplardan; Hilafetin kaldırılması, kılık kıyafette değişiklik, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medreselerin kapatılması, ölçü tartı ve takvimde değişiklik gibi her inkılap bir çeşit reddi mirastı. Bu inkılapların bir ayağı çağdaşlaşma yolunda Batıya dönmekken diğer ayağı da geçmişi terk ederek doğuya veda etmektir. Ancak Arap harfleri bir bütün olarak doğu ve İslam dünyası arasında bir bağ olduğundan dolayı değiştirilmesi gereken bir unsur olarak duruyordu. Bundan dolayı “doğuya veda” ayağının gerçekleştirilmesi için 1 Kasım 1928’de Harf Devrimi yapılarak Arap alfabesi terk edilmiş ve Latin Alfabesine geçilmiştir.

Kökten modernleşme hareketi olarak karşımıza çıkan harf devrimine götüren tartışmaların gerekçeleri birkaç sebebe dayandırılmıştır. Bunlardan birincisi Tanzimat döneminde alfabe değişikliğinin kaynağını oluşturan tartışmalardır. Bu dönemde tartışmaların ana eksenini Arap alfabesinin ıslah edilmesi gerektiği oluşturmuştur, sebep olarak ise matbaalarda basımının zor olmasıdır. Alfabe değişikliği böyle bir gerekçe değerlendirildiğinde şöyle bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir alfabenin matbaalarda basımın zorluğu kullanılan alfabeden kaynaklı değildir. Zira kullanılan alfabeye yönelik bir matbaa icat edildiğinde böyle bir zorluk kolaylıkla aşılabilecektir. Dolayısıyla böyle bir gerekçe kullanılan alfabeye değil ancak teknolojik açıdan yetersizliğe dayandırılabilir. İkinci gerekçe ise II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde tartışmaların ana temasını oluşturan Arap alfabesinden dolayı okuma yazma oranının düşük olmasıdır. Bu bakış açısından alfabe değişikliği değerlendirildiğinde harf değişikliğinden sonra okuma yazma oranında artışın olduğu gözlemlenebilir. Ancak böyle bir artışın sebebi okuma yazma öğretmeye yönelik olan yoğun çabadan kaynaklı olduğu da yine gözlemler arasındadır. Zira harf değişikliğinden sonra Millet Mektepleri ile ülkenin en ücra köşesinde bile eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Aksi durum düşünüldüğünde aynı alfabeyi kullanan bütün devletlerin okuma yazma oranlarının ya birbirine çok yakın ya da aynı olması gerekirdi. Fakat ülkelerin okuma yazma oranı ile kullandığı alfabeler nazara alındığında, aynı alfabeyi kullanıp da okuma yazma oranının birbirinden çok farklı olduğu ülkelerin mevcudiyeti okuma yazma

oranın kullanıldığı alfabe ile doğru orantılı olmadığı gerçeğini yansıtır. Olsa olsa böyle bir farkın sebebi refah düzeyi ya da gelişmişlik düzeyi gibi unsurlarla izah edilebilir.

Alfabe değişikliğinin üçüncü gerekçesini ise çağdaşlaşma oluşturmaktadır. Yapılan diğer devrimler gibi harf devrimi de çağdaşlaşma yolunda yapılan bir inkılaptır. Sistematiği ve bir bütün olarak gerçekleştirilen devrimler analiz edildiğinde yukarıda da değinildiği gibi ana gaye Batılılaşmadır. Harf devrimi de bu kapsamda değerlendirildiğinde birkaç soru işaretini beraberinde getirir. İlk olarak Batılılaşmadan amaç Avrupa ve Batının yakalamış olduğu maddi refah çerçevesinde her açıdan terakki etmekse, böyle bir sonucun alfabeyle bağlanması mümkün değildir. Zira tarihte ve günümüzde çok zor alfabeleri kullanıp da maddi terakkiyi gerçekleştiren ülkelerin varlığı böyle bir tez için bir anti tezi oluşturur. Aynı şekilde kolay denilen alfabeleri kullanıp da çağdaşlaşma seviyesini yakalayamamış milletlerin varlığı da aynı sonucu doğurur. İkincisi ise Batılılaşmadan amaç, sahip olunan kültür mirasını ret edip Batı mirasını bir bütün olarak almaksa bu da bir milleti tarihsizleştirme ya da köksüzleştirme tehlikesi ile karşı karşıya bırakır. Zira dünyanın çok farklı coğrafyalarında hüküm süren Osmanlı devletinin devamı niteliğinde olan Türkiye'nin İslam dünyası ve dolayısıyla doğu dünyası ile çok sıkı ilişkileri mevcuttur. Şüphesiz İslam dünyasında kullanılan harflerin değiştirilmesi bahsedilen ilişkileri kesmesi kaçınılmazdır.

Harf inkılabı ile ilgili tartışmalar her dönemde olmuş ve olacaktır. Muhakkak ki bunun en önemli sebebi de harf inkılabının din ve tarih ile olan bağlantısıdır. Zira kültür devrimi olarak gerçekleştirilen harf inkılabı değerlendirildiğinde, çağdaşlaşma yolunda kökten bir kopuş olarak batılılaşma gayesiyle yapıldığı gözlemlenebilir. Yaklaşık bin yıl kullanılan harflerin değiştirilmesi Müslüman ülkelerle ilişkileri sarstığı gibi insanların geçmişi ile olan bağlarını da gevşetmiştir. 1 Kasım 1928'de değiştirilen harflere bu nazarla bakıldığında şu hakikat meydana çıkacaktır. O da şudur ki: 1 Kasım 1928'den önce yazılan bir eserin okunamaması meselesidir. Bin yıllık geçmiş ile olan bağların kopmasının bariz bir örneğini teşkil eden bu hakikat, harf inkılabının en önemli gerekçesinin "Geçmişle olan bin yıllık bağın koparılması gerektiği" tezinin en büyük kanıtını teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ş. (2014). Türkçe Okuma Yazma Öğrenmek Açısından Arap ve Latin Alfabelerinin Karşılaştırılması, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XV/2 , 99-112.
- Avcı, C. (2013). Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri, *Mediterranean Journal of Humanities*, III (1), 43-60.
- Bozkurt, İ. ve Bozkurt B. (2009). Yeni Alfabenin Kabulü Sonrası Mersin’de Açılan Millet Mektepleri ve Çalışmaları, *ÇTTAD*, VIII (18-19), 117-15.
- Cucunel, H. (2004). Türk Dil Devriminin Ulus Devlet Olma Sürecine Katkısı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, M. (2016). Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri 1928-1935: Konya Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dönmez, C. (2013). Tarihi Gerekçeleriyle Harf İnkılabı ve Kazanımları. 3. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi,
- Kansu, M. M. (1997). Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber. I.Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karadoğan, A. (2017). Arap Harfleri ve Osmanlı Türkçesi, *Türk Dili*, 68 (791), 6-13.
- Korkmaz, Z. (2009). Alfabe Devriminin Türk Toplumı Üzerindeki Sosyal ve Kültürel Etkileri, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4(3).
- Kurt, H. Harf Değişikliği ve Basının Yeni Harflere Geçerken Takındığı Tutum, *Akdeniz İletişim Dergisi*, 106-126.
- N.Şimşir, B. (1992). Türk Yazı Devrimi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Subaşı, E. (2015). Varlığımız ve Birliğimiz Açısından Osmanlı Türkçesi ve Tarihi Derinliği, İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Şentürk, A. (2012). Harf İnkılabının Yapılışı ve Uygulanışında Basının Rolü, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 27-44.

- Taşdemir, A.(2006). Harf Devrimi ve Halk Mecmuası. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tongul, N. (2004). Türk Harf İnkılabı, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 33-34, 103-130.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1998). Atatürk ve Harf Devrimi, Cumhuriyet.
- Ünügür, F. (2010). Harf Devriminin Halkla İlişkileri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Yenişan, A. (2005). Tarihi Boyut İçinde Alfabe Sorunu ve Türk Harf Devrimi (1839-1929). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

AÇIK KENT BAĞLAMINDA KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN ÖNEMİ: İKİ KOZMOPOLİT MERKEZ, KADIKÖY VE MARDİN

Aylin UZUN

Yıldız Technical University

Ayşegül BAYKAN

Prof., Yıldız Technical University

ÖZET

“Kent havası özgürleştirir” anlamına gelen “Stadtluft macht frei” ifadesi, kentin özgürleştirici ve eşitleyici olma işlevlerine vurgu yapmaktadır. “Açık Kent” kavramı, “kapalı kent” karşısında kültürel farklılıklara açık ideal bir şehir tasviri için kullanılmaktadır. Farklı kültürler kentlerde biraraya gelerek farklı kentsel kültürler yaratabildikleri gibi ayrıca halihazırdaki kent kültürüne eklenip bir meta-kültür oluşturabilirler. Kültürel çeşitlilik, azınlık gruplar arasında bilgi, hizmet ve ürün alışverişini beslemektedir. Bu noktada, bir kentin kültürel farklılıklar karşısındaki konumu, o kente “kapalı” veya “açık” olma işlevi kazandırmaktadır. “Kapalı kent”in aksine “açık kent”, olasılıklar, belirsizlikler ve muğlak sınırların mekânıdır. “Açık kent”, farklı insanlar arasında, kent deneyimini zenginleştiren yeni unsurların yaratıldığı rastgele karşılaşmalara olanak sağlar. Öte yandan, “kapalı kent”, kamusal alanların kullanımının keskin sınırlarla ayrıldığı tek-fonksiyonlu bir yapıya sahiptir. Bu çalışmada, zengin kültürel mirasları göz önünde bulundurularak, İstanbul’un Kadıköy ilçesi ve Mardin şehri “açık kent” olma işlevleri açısından ele alınacaktır. Kadıköy ve Mardin kozmopolit merkezleri, kendine özgü mimarileri ve zengin kültürel pratikleri açısından benzerlik göstermektedir. İki kentin de tarihteki dönüşümleri Türkiye’nin modernleşme süreciyle paralel gitmiştir. Liman bölgesi olarak gelişen Kadıköy’ün nüfusu demiryolunun inşasıyla genişlerken, Mardin ise Yeni Şehir’in yapılaşmasıyla yeni populasyon gruplarına kapılarını açmıştır. Kadıköy ve Mardin’in coğrafi konumları göz önüne alındığında, çevre kentlerle sıkı ilişkiler içinde olmanın yanı sıra küresel ilişkilere de sahip oldukları görülür. Kadıköy, İstanbul’un Anadolu yakasını Avrupa yakasına bağlarken aynı zamanda Anadolu’yu Avrupa’ya bağlar. Mardin ise medeniyetlerin beşiği olan Mezopotamya’da yer alır. Modernizasyon süreciyle birlikte değişen kent yapısı karşısında Kadıköy de Mardin de değişime açık olmuştur. Her iki kent de çarşı merkezli örgütlenmiş olup fonksiyonel çoğulculuğa sahiptir. Kendine özgü karakterlerini korurken aynı zamanda yeniliğe ve çeşitliliğe de açık olan Kadıköy ve Mardin’in

yerleşik nüfuslarına ek olarak ziyaretçi sayıları da zamanla artmıştır. Bu bağlamda gerek Kadıköy gerek Mardin, *açık kent* konseptinde ileriye yönelik olarak gelişmelidir.

Anahtar Kelimeler: Açık Kent, İstanbul, Kültürel Değişim, Mardin, Kapalı Kent

ABSTRACT

“Stadtluft macht frei” statement, which means “City air makes free”, emphasizes the liberating and equating functions of the urban city. *Open city* notion is used as an ideal city, which is open to cultural differences, against *closed city*. As different cultures may create different urban cultures, they may also intermingle with the current culture and create a meta-culture. Cultural complexity feeds the exchange of knowledge, services and goods between minority groups. At this point, a city's position against cultural differences gives the function of being “closed” or “open” to that city. Contrary to a *closed city*, an *open city* is a place of possibilities, ambiguities, and blurred borders. An *open city* enables random encounters between different people, which creates new elements that enrich the urban experience. On the other hand, a *closed city* has a single-function structure, in which the use of public spaces is limited because of boundaries. In this study, by taking their cultural heritages in consideration, Kadıköy and Mardin will be analysed in terms of their *open city* functions. Kadıköy and Mardin, as cultural hubs, are similar in terms of their unique architecture and rich cultural practices. The historical transformations of both places have gone in parallel with Turkey's modernization process. Kadıköy, which developed through its ports, expanded through the construction of the railway, while Mardin has opened its doors to new population groups with the construction of the Yeni Şehir (New City). Considering the geographical locations of Kadıköy and Mardin, it is seen that they have close relations with the periphery cities as well as having global relations. Kadıköy connects the Anatolian side of Istanbul to its European side, and it also connects Anatolia to Europe. Mardin is located in Mesopotamia, which is the “cradle of civilizations”. In the face of the increasing need for housing along with the modernization process, both places were open to change. Both regions are organized around a bazaar, and they have functional pluralism., also the number of visitors in In addition to their resident populations, also the number of visitors have increased over time in both Kadıköy and Mardin, which are also open to innovation and diversity while preserving their unique characters. In this context, both Kadıköy and Mardin should develop in *open city* concepts.

Keywords: Open City, Istanbul, Cultural Exchange, Mardin, Closed City

1. GİRİŞ

Açık kent standart bir tanıma sahip olmamakla birlikte genel olarak farklılıklara ve yeniliklere açık, rastgele insanların rastgele mekanlarda etkileşimde bulunabildikleri, çokkültürlü bir yapıya sahip olan ve bu bu kültürel çeşitliliğini kamusal alana toplumsal yapı ve faaliyetler üzerinden yansıtan, evsizler ve turistler dahil herkesin kendini evinde gibi hissebileceği, belirsizliklere ve rastlantılara açık, alternatif kültürler barındıran kentlerdir. Açıklık özelliğinin kentlere nasıl uygulanabileceği hususunda açık kent iki açıdan ele alınabilir. Öncelikle kentsel planlama, inşa edilen çevre, ve kentsel ürün ve faaliyetlerin çeşitliliği açısından ville'e bakılırken diğer yandan sosyo-kültürel çeşitlilik, kültür, bilgi, deneyim alışverişi ve alternatif kültürlerin oluşması açısından cité'ye bakılabilir. Kozmopolit merkezler olarak açık kentlerde, farklı toplumsal gruplardan biraraya gelen sosyal ve kültürel bileşenler, o kentlerin kendine özgü karakterlerini oluşturmaktadır (Sennett, 2018).

Bu çalışmada, kültürel çeşitliliğin açık kent ile ilişkisi iki kozmopolit merkez olan İstanbul'un Kadıköy ilçesi ve Mardin şehri üzerinden analiz edilecektir. Kadıköy ve Mardin, açık kent bağlamında kültürel çeşitlilikleri ve önemli coğrafi konumları bakımından benzerlik gösterdikleri için bu çalışmaya örneklem olarak seçilmiştir. Her iki örneklemin modernleşme tarihi, Türkiye'nin modernleşme tarihiyle paralel bir şekilde seyretmiştir. Çalışmaya daha iyi bir altyapı sunmak adına önce Kadıköy ve Mardin'in modernite çerçevesindeki tarihsel gelişmelerine bakılıp, daha sonra ise kent hakkı ve açık kent kavramı üzerinden teorik çerçeve çizilecektir. Kadıköy'ün bir liman kent olarak hem denizyolu hem demiryolu ile dünyaya açılması onun açık kent olmasında belirleyici olmuştur. Bir kale kent olan Mardin ise çevre illere karayolu ile bağlanırken, Mardin'in küresel ilişkilerinde İpek ve Baharat Yolu güzergahında bulunuyor olması ve sonrasında ise Berlin-Bağdat demiryolunun bir durağı olmasının önemi büyüktür. Bu çalışmada açık kentin, modern kapalı kent karşısındaki konumu kent hakkı çerçevesinde anlatılacaktır. Kent hakkı kavramı ilk kez Lefebvre (1996) tarafından 1968 döneminin siyasi gelişmelerinin etkisiyle ortaya atılmıştır. Bu çalışma kapsamında, Kadıköy ve Mardin, kültürel çeşitlilikleri ve bu çeşitliliğin dinamikleri baz alınacak, her iki bölge de açık kent ölçeğinde ele alınıp kent teorisi çerçevesinde tartışılacaktır.

2. Tarihsel Arkaplan

2.1. Türkiye'nin Modernleşmesi

Osmanlı İmparatorluğu, sınırları Asya, Avrupa ve Afrika'yı birleştiren geniş bir coğrafyada 1299-1922 yılları arasında varlığını sürdürmüştür. Avrupa'ya coğrafi yakınlığına rağmen Osmanlılar'ın dünya ekonomisine eklenmesi, Avrupa ülkelerine göre geç gerçekleşmiştir.

Bunda ülkenin gevşek devlet yapısı ve içe kapalı ekonomisi etkili olmuştur (Burke, 2010: 199). Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik çeşitliliği, on dokuzuncu yüzyılda dünya ekonomisine eklenmesiyle birlikte daha da artmıştır. Ekonominin Batılılaşması aynı zamanda toplum yapısına da sirayet etmiştir (Eldem, 2013: 219-20). Millet sistemiyle yönetilen Osmanlı imparatorluğu'nda her millet farklı bir etnik ve dini topluluğa işaret ediyordu. Millet sistemi, resmi olarak tanınan her milletin kendi kültürel, dini ve etnik kimliklerini sürdürmelerine dayanıyordu (Karpas, 1982: 141-142).

Osmanlı'nın içe kapanık geleneksel ekonomisinin on dokuzuncu yüzyılda Avrupa ekonomisi tarafından baskılanmaya başlamasıyla birlikte feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçildi (Tekeli, 1982: 27). Osmanlı'nın modernizasyon süreci Tanzimat reformları (1839-1876) ile birlikte başlamış ve ilk olarak askeri alanda modern ordu gündeme gelmiştir (Gül, 2009: 7-8). Tanzimat reformları yerel yönetimden modern finans merkezlerine, ulaşımdan alt yapı servislerine kadar birçok alanda düzenlemeler getirmiştir (Freely, 1996: 273). Teknolojik gelişmeler neticesinde tarım makineleşirken diğer yandan endüstriyel üretim başlamıştır. Modernleşen kentler yeni yönetim biçimlerini ve alt yapı hizmetlerini gerektirmiştir (Tekeli & İlkin, 2004: 331). Buna ilaveten modern finans merkezleri ve devlet kurumları ise modernite karşısında birer ihtiyaç haline gelmiştir. Şehir merkezlerinde Avrupa kültürünün etkisiyle kafeler ve tiyatrolar gibi modern mekanlar açılmış, modernleşme sadece ekonomik ve politik alanda olmamış, toplumsal değişim açısından da etkili olmuştur (Tekeli, 1982: 35). Modernleşen yerel kent yönetimi, on dokuzuncu yüzyılda belediyelerin önünü açmış ve hizmet alanlarını genişletmiştir (Çelik, 1993: 33-43). Yeni ulaşım sistemleriyle birlikte yerleşim alanları genişlemiş ve kent içi hareketlilik artmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise modern kent sorunları ve şehir planlama gündeme gelmiştir (Tekeli, 2009: 188).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasıyla birlikte batılılaşma yönünde daha ciddi adımlar atılmıştır. Tanzimat ile karşılaştırıldığında Cumhuriyet dönemi yenilikleri reformdan ziyade devrim niteliğindedir (Bozdoğan, 2001: 56-60). Türkiye Cumhuriyeti, ulusal egemenliğe dayanan seküler ve demokratik değerler etrafında örgütlenmiştir (İnan, 1981: 133). İlhan Tekeli (2009)'ye göre Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme süreci dört bölümde incelenebilir. Türkiye'nin modernleşmesi, 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile başlamıştır. Modernleşme sürecindeki ilk bölüm cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya savaşının bitimine yani 1945 yılına kadar sürmüştür. İkinci bölüm ise 1945 yılında başlayıp 1960'ta askeri darbe ile sona ermiştir. Üçüncü

bölüm iki darbe arasında yani 1960-1980 yılları arasında yer almıştır. Dördüncü aşama ise 1980 sonrası neoliberal politikalar dönemini kapsamaktadır. Modernleşme açısından Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu’ndan kopuşu simgelemektedir (Tekeli, 2009: 110).

Türkiye’nin modernleşmesinin ilk aşamasında (1923-1945) modern kent oluşmaya başlamış ve Cumhuriyetin temsili olarak başkent Ankara üzerine odaklanılmıştır (Tekeli, 2009: 111). Kamusal alanın dışında özel alan da modernleşmeye başlamış ve apartmanların yapımı gündeme gelmiştir. Cumhuriyetle birlikte Türk kadını kamusal alanda kendine yer bulmuştur (Bozdoğan, 2001: 195-215). İkinci dönemde (1945-1960) savaşın yıkıcı sonuçlarının ardından insan hakları ve refah devletinin gündemde olması Türkiye yönetimini de etkilemiştir. Çoklu partiye geçiş bu döneme tekabül etmektedir. Hızlı kentleşme karşısında konut yetersizliği ortaya çıkmış, tarım makineleşmiş ve liberal düşünceyle birlikte özel sektör şekillenmeye başlamıştır (Tekeli, 2009: 116). Tarımda makineleşmenin sonucu olarak köylülerin birçoğu işlerini kaybetmiş ve kırsaldan kente göç serüveni başlamıştır (Gül, 2009: 1-2). Modern binalarda yaşamayı karşılayamayan insanlar devlet arazisine kendi evlerini inşa etmeye başlamış ve gecekondu mahalleleri ortaya çıkmıştır. Bu durumda “gecekondulular” ve “apartmanlılar” arasında bir ayrım doğmuş, toplumsal ayrılmaya yeni bir kategori eklenmiştir (Tekeli, 2009: 117-18). Gecekondu politik stratejiler neticesinde yasallaştırılırken diğer yandan toplu konut projeleri gündeme gelmiştir. Yine bu dönemde bulvarlar ve yüksek binalar inşa edilmeye başlanmış, artan nüfusla birlikte konut sorununa ilaveten alt yapı sorunları ortaya çıkmıştır (Berkes, 1998: 424-37).

Üçüncü dönemde (1960-1980) 1960 darbesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti refah devleti haline gelmiştir. İstanbul dışında Ankara ve İzmir de artan nüfuslarıyla metropolise dönüşmüş ve kent sorunlarına başta çevresel sorunlar olmak üzere yeni problemler eklenmiştir. Gecekonduların yasallaşması bu dönemde etkin olan yapsatçılık dönemini beraberinde getirmiştir. Dördüncü dönemde ise toplu konutlar inşa edilmeye başlanmış, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle İstanbul dünya kenti haline gelmiştir (Tekeli, 2009: 121-291). Küresel markalar markete girmiş, özel araç kullanımını yaygınlaştırmış ve ulaşım ağları ve biçimleri gelişmiştir. Neoliberal politikalar neticesinde gökdelenlerin inşası da yine bu dönemde başlamıştır (Gül, 2009: 175).

2.2 Kadıköy’ün Modernleşme Süreci

İstanbul’un bir ilçesi olan ve Anadolu yakasında bulunan Kadıköy’ün bilinen tarihi MÖ 5000’lere dayanmasına rağmen, kentleşmesi Avrupa yakasındaki çoğu ilçeye göre geç olmuştur (Akbulut, 1994: 329). On dokuzuncu yüzyıla kadar az sayıda köşkün yer aldığı bir mesire yeri

olduğu bilinen Kadıköy, kıyı boyunca çayır ve bahçelerin, iç kesimlere gidildikçe ise köylerin bulunduğu bir yerdi (Ekdal, 2014: 32). Yine bu dönemlerde Kadıköy tüm İstanbul'un meyve-sebze ve sür ürünleri ihtiyacını karşılıyordu. On dokuzuncu yüzyıla kadar Kadıköy'ün nüfusunda veya kent yapısında köklü değişimler olmamıştır (Akbulut, 1994: 332). On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Tanzimat reformları ile birlikte, Osmanlı vatandaşı olmayanlar için de özel mülkiyet hakkı düzenlemesi yapılmasının ardından bir liman kenti olan İstanbul, çevre ülkeler için cazip hale gelmiştir (Shaw, 1979: 265). On dokuzuncu. yüzyılda tarım toplumlarının ve küresel ekonominin karşılaşmasının sonucu olarak gelişen liman kentler, modern kentin oluşumunda önemli rol oynamıştır (Keyder, 2010: 14-19). Kadıköy'ün gelişiminde on dokuzuncu yüzyılda işlemeye başlayan vapurların ve demiryolunun etkisi büyüktür. Kadıköy böylece hem Anadolu yakası içerisinde bağlantı kurmuş hem de Avrupa yakasına geçiş güzergahı oluşmuştur (Akbulut, 1994: 332). Kadıköy'ün kimliğinin adeta bir parçası haline gelen Haydarpaşa garı ise yirminci yüzyılın başında inşa edilmiştir (Ekdal, 2004: 89). Haydarpaşa garı, Berlin-Bağdat demiryoluna bağlanmış ve bir liman bölgesi olan Kadıköy ile dünya ekonomisi arasında köprü görevi görmüştür (Türel, 2018: 2).

İstanbul on dokuzuncu yüzyılda büyük ve yıkıcı yangınlara şahitlik etmiştir. Kadıköy bu yangınlardan iki açıdan etkilenmiştir. Öncelikle Avrupa yakasında çıkan yangınlar sonucu bazı aileler Kadıköy'e taşınmıştır. Diğer yandan ise Kadıköy'de 1856 yılında çıkan yangın sonucu sokaklar ızgara planına uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. 93 Harbi ve Balkan Savaşı gibi savaşlar sonucunda Kadıköy'e gelen nüfus neticesinde Kadıköy'ün etnik çeşitliliği artmıştır (Akbulut, 1994: 332-333). Etnik azınlıkların on dokuzuncu yüzyılda Kadıköy'ün gelişimine önemli katkıları olmuştur (Ekdal, 2004: 8). Büyük Beyoğlu yangınından sonra Kadıköy'e yerleşen Yahudi aileler, Kadıköy'ün Yeldeğirmeni semtinde Anadolu yakasının ilk apartmanlarını inşa etmişlerdir (Ekdal, 2014: 88). Kadıköy'ün kendine özgü köşkleri art-nouveaux ve art-deco tarzlarının izlerini taşımaktadır (Önce, 2004: 28). Kadıköy'de sanattan spora, kültürden eğlenceye çeşitli aktivitelere yer verilmiştir. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında sinema ve konserler, yat kulüpleri halk tarafından büyük ilgi görmüştür (Önce, 2004: 28-83).

Yirminci Yüzyılın ortalarına kadar Kadıköy'ün nüfusu bürokratlara ek olarak çoğunlukla Müslüman olmayan varlıklı Osmanlı halkından ve Levantenlerden oluşmaktaydı. Kadıköy'de belediye çalışmaları Onuncu Daire Belediyesi ile 1872 yılında başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise hava gazı, şebeke suyu ve elektrik hizmetlerine başlayan Kadıköy, bu yıllarda İstanbul'un en gelişmiş ilçelerinden biri haline gelmiştir (Ekdal, 2004: 167). Kadıköy'de

şehremaneti 1913 yılında kurulmuş ve Kadıköy 1930 yılında ilçe haline gelmiştir. Avrupa yakasına nazaran Kadıköy kent planlamasında özellikle 1980 öncesinde genellikle küçük ölçekli projeler yer almıştır (Akbulut, 1994: 336-37).

Kadıköy'ün kendine özgülüğünün önemli bir parçası olan iki veya üç katlı köşkların bahçeleri çiçeklerin yanı sıra meyve-sebze ekimi için kullanılmaktaydı. Avrupa yakasına kıyasla Kadıköy'ün yerleşim planı özellikle apartmanlaşma öncesinde daha düzenlidir (Akerman, 2009: 76). 1960'lardan sonra başlayan apartman furyası köşkların yerini almaya başlamıştır (Önce, 2004: 52). İstanbul'un en varıl ilçelerinden biri olan, ahşap evlerden kâgir köşklere, oradan da apartmanlara evrilen yerleşim yapısıyla Kadıköy, 1950lerden sonra da gecekondu kapılarını açmıştır (Akerman, 2009: 173). Yine aynı yıllarda toplu konut, Haydarpaşa limanı ve E5 karayolunun yapımına başlanmıştır (Kütükçü, 2014: 25).

Kadıköy'ün nüfusunda özellikle 1965-1985 yılları arasında büyük bir artış olmuş ve nüfus 164 binden 578 bine çıkmıştır (Tekeli, 2004: 258). Yine 1955 ve 1965 yıllarında Anadolu yakası için endüstriyel bölge planlamalarının yapılması Anadolu yakasında nüfus artışına sebep olmuş, bu durum da konut açığı yaratmıştır. Bu doğrultuda gerek Kadıköy'de gerek çevre ilçelerde yerleşim artmıştır. 1973 yılında boğaz köprüsünün inşa edilmesi ise Kadıköy'de yerleşimi artıran bir diğer unsur olmuştur. Kadıköy'ün en eski kent sakinleri olan başta Rumlar olmak üzere etnik azınlıklar ve Levantenler 1950lerden sonra büyük oranda politik nedenlerden dolayı Kadıköy'den göç etmek durumunda kalmıştır. Hizmet sektörü ve ticaret alanlarının gelişmesiyle Kadıköy, merkezi durumdaki Avrupa yakasına alternatif bir merkez olarak önem kazanmıştır (Akbulut, 1994: 338).

2.2.1. Yerel ve Küresel Arasında Kadıköy

İstanbul'un Anadolu yakasını Avrupa yakasına bağlayan Kadıköy, Haydarpaşa İstasyonu ile Anadolu kentlerini Avrupa'ya bağlamaktadır (Aksel, 1994: 342). Tarihi boyunca farklı etnik ve dini gruplara ev sahipliği yapan Kadıköy'de küresel ve yerel bir aradadır (Baban, 2018: 54). Kadıköy'ün Çarşı bölgesi bugün İstanbul'un Anadolu yakasının merkezi konumdadır (Tunalı, 2017: 40). Kadıköy'de farklı dini ve etnik gruplara ait kurumlar bir arada bulunmaktadır. Nüfusu baskın olan etnik azınlıkların hepsine hitap eden bir kamusal alan anlayışı hakim olmuştur (Akbulut, 1994: 334). Yeni ticari ilişkiler sonucunda farklı etnik gruplar arasındaki etkileşim artmış, bu durum kent hayatının zenginliğine yansımıştır (Önce, 2004: 26).

Gıdadan beyaz eşyaya, sahaftan dövmeciye, aktardan antikacıya çok sayıda dükkana sahip Kadıköy'ün merkezi küçük işletmelerin yanı sıra aynı zamanda dünya markalarına da ev sahipliği yapmaktadır. Yüksek kültürün yanı sıra sokak kültürünün, sanatın yanı sıra direnişin,

ev yemeklerinin yanı sıra dünya mutfağının ve daha nicelerinin bulunduğu hareketli bir bölgedir (Firidin & Enşici, 2006: 86). Kadıköy’de Batı etkisinin izleri mimarisine yansımış, köşklerde Art-nouveaux ve Art-deco tarzlarının izleri görülmüştür. Bir mesire yeri olarak gelişen Kadıköy çok fonksiyonlu bir yapıdır. Kültürel çeşitliliği kamusal alana ve toplumsal faaliyetlere yansıyan Kadıköy, başta su sporları olmak üzere tiyatro, sinema ve konservatuar sanat alanlarında da halka geniş bir aktivite yelpazesi sunmaktadır (Önce, 2004: 28-83). 1980lerden sonra Türkiye’nin genelinde olduğu gibi Kadıköy’de de ticarileşme giderek artmıştır. Kadıköy’ün kendine özgü mimari dokusunu oluşturan konaklar apartmanlara, özellikle Çarşı bölgesindeki konutların çoğu ise iş yerlerine dönüştürülmüştür. Kadıköy, tarihi dokusunu kısmen korurken aynı zamanda kendini değişen toplumun ihtiyaçlarına adapte etmiştir. Avrupa yakasına geçiş için kilit noktada olan Kadıköy’ün aktarma bölgesi olma özelliği özellikle son yıllarda tüp geçidin metrobüs hattının da eklenmesiyle daha çok öne çıkmıştır (Tunalı, 2017: 40-42).

Başta Kadıköy’ün en eski sakinlerinden olan Rumlar olmak üzere, Müslüman olmayan etnik azınlıkların ve Levantenlerin büyük bölümü 1950lerden sonra Kadıköy’den ayrılmıştır. Mesire yeri olarak gelişen Kadıköy, yirminci yüzyılın ikinci yarısında hizmet ve ticaret sektörleriyle Avrupa yakasına alternatif bir bölge olarak gelişmeye başlamıştır (Akbulut, 1994: 338). Kadıköy’ün merkezi, yaya hareketliliğine uygundur. Izgara planıyla düzenlenmiş sokaklar, ara sokaklarla birbirlerine bağlanmaktadır ve dolayısıyla sokaklar geçirgen yapıdır. İnsanların etkileşimine açık sokaklar, rastgele karşılaşmalara müsaittir. Özellikle Kadıköy Çarşı’da dükkanların sokakların üzerine taşması da ayrıca etkileşim alanları yaratmaktadır (Firidin & Aksel, 2006: 87-90). 1980lerden sonra artan ticarileşmeyle birlikte sokaklardaki dükkan sayısı artmış, yerel ve köklü dükkanlara küresel zincir markalar da eklenmiştir. Kadıköy, kent dokusu değişmesine rağmen kendine özgülüğünü korumuştur. Kadıköy’ün konumu nedeniyle bir aktarma bölgesi olması da çeşitli ulaşım kanallarına sahip olmasında rol oynamıştır (Tunalı, 2017: 40-42).

2.3 Mardin’in Modernleşme Süreci

Coğrafi konumu nedeniyle ticari ve kültürel ağların buluşma noktasında yer alan Mardin tarımın doğduğu Mezopotamya ovası ile Diyarbakır düzlüğü arasında bir köprüdür. Diyarbakırdan Nusaybin’e oradan da Musul ve Bağdat’a uzanan yolun geçiş noktasında bulunan Mardin, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır (Aydın vd., 2001: 1-3). Mezopotamyanın en eski kentlerinden olup Yukarı Mezopotamya’da bulunan Mardin’in bilinen yerleşim tarihi bundan on bin yıl oncesine dayanmaktadır.

Asırlar boyu kuşatmalara maruz kalmış ve birçok uygarlığa ve dine ev sahipliği yapmış olan Mardin, tarihi İpek ve Baharat yolları güzergahında yer almaktadır (Kafkas, 2007: 19-24).

Halihazırda ağırlıklı olarak Kürt, Türk, Arap, Süryani ve Ermeni kökenli insanlar Mardin’de birlikte yaşamaktadır, nesillerden beri sure gelen bu kozmopolit yapısı Mardin’in kendine özgü karakterini oluşturmaktadır. Farklı toplumsal grupların bir arada yaşama kültürü Mardin’in dil yapısına da yansımıştır. Ağırlıklı olarak Kürtçe ve Arapça dillerinin konuşulmasının yanı sıra ayrıca Çeçen dili ve Süryanice’nin de konuşulduğu Mardin’de vatandaşların birçoğu insanlar sonradan Türkçe de öğrenmiştir (Kafkas, 2007: 38). Doğu Hristiyanlığı manastırlarının yanı sıra çeşitli cemaatlerin kiliselerinin ve camilerin yer aldığı, Hint Avrupa dillerinin ve Semitik dillerin kesiştiği bir coğrafyadır (Aydın vd., 2001: 11).

Mardin’de sosyal ve ekonomik yaşam Osmanlı döneminde kale ve surlar etrafında yoğunlaşmıştır. Kentin Hristiyan ağırlıklı nüfus yapısı on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar varlığını korumuşsa da yirminci yüzyılda ulusalcılık çağının etkisiyle cumhuriyet döneminde Müslüman nüfus sayısı artmıştır. On altıncı yüzyılda transit ticaret bölgesi olan, küçük işletmelerin ve zanaatçılığın yanı sıra tarımın geliştiği Mardin, ayrıca hayvancılık ile öne çıkmaktaydı. On dokuzuncu yüzyıla damgasını vuran Tanzimat Reformları neticesinde Mardin, merkeziyetçilik çerçevesinde merkeze bağlanmıştır. Kent yönetimi hususunda iktidar sahibi bazı aşiretler ile devlet arasında anlaşmazlıklar yaşansa da Tanzimat reformlarıyla toprak mülkiyetinden vergi düzenlemelerine, eğitimden bürokrasiye kadar birçok alanda yenilikler getirilmiştir. Mardin’de belediye örgütlenmesi 1869 yılında gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde banka gibi finans kurumlarıyla tanışan Mardin’de modern devlet kurumları yer almaya başlamıştır (Aydın vd., 2001: 124-224).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde belediye hizmetleri gelişmiş, halk evlerinin ve kültür merkezlerinin açılmasıyla ise halka Türkçe öğretilmesi ve Cumhuriyet kültürünün yayılması amaçlanmıştır. Cumhuriyetin ilk on yılı içerisinde Mardin’de Amerikan ve Fransız okulları büyük oranda kapanmış, diğer yandan Süryani Patrikliği Mardin’den taşınmıştır. Yirminci yüzyılda, birinci ve ikinci Dünya Savaşı arasında Türkiye genelinde görülen ekonomik ve kültürel gerileme Mardin üzerinde de etkili olmuştur. 1950lerden itibaren Mardin’den dışa verilen sermaye göçü ve çevre illerden Mardin’e gelen göç, sınıfsal, etnik ve dinsel yapıda değişiklikler yaratmıştır. Ağırlıklı olarak Kürt aşiretlerinin yaşadığı “Eski Şehir”in kent dokusu değişmiş, görece daha yoksul insanlara konukluk etmeye başlamıştır. 1970 lere gelindiğinde ise Türkiye genelinde olduğu gibi Mardin’de de kapitalist ilişkiler gelişmiş ve kent ulusal pazara bağlanmıştır. 1990lı yıllarda da Mardin’in nüfus yapısı hareketliliğini korumuştur (Aydın vd., 2007: 372-409).

2.3.1. Yerel ve Küresel Arasında Mardin

Mardin, kozmopolit bir yapı içerisinde farklı kültürlerin hoşgörü içinde bir arada yaşadığı bir kenttir. Temel olarak, kale etrafında konuşlanan ve asıl şehir olarak ifade edilen “Eski Şehir” ve sonradan örgütlenmiş, yüksek binalarla çevrili ve görece dağınık bir yerleşke olan “Yeni Şehir” olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Mimarisi daha ziyade evlerden oluşan Eski Mardin’in sokakları genel olarak organik ve düzenli yapıdadır (Alioğlu, 2000: 27-33). Kale kent olarak gelişen Mardin’in kültürel miras niteliğindeki evleri genellikle sarı kalker taşının süslemeli işçiliği ile yapılmıştır. Dar sokaklar birbirine *abbaralar* yani örtme geçitlerle bağlanmaktadır (Kafkas, 2007: 48-74). Yerel ve küreselin iç içe olduğu Mardin, kendine özgü dokusuna ilaveten aynı zamanda küresel ile de entegredir. Yoğunlaşan göç hareketleri öncesinde popülasyonu genellikle varsıl ailelerden oluşan Eski Şehir’in popülasyonu, yoğun dış göç neticesinde değişmiş ve görece daha yoksul ailelerin yerleşebileceği yaşam alanları açılmıştır. Kendine özgü mimarisi, kültürel çeşitliliği ve çok-fonksiyonlu yapısıyla turistik olarak daha cazip hale gelen “Eski Şehir”den farklı olarak gelişen “Yeni Şehir” ise yaklaşık yirmi yıldır gelişimini sürdürmektedir. “Yeni Şehir”, “Eski Şehir”e kıyasla daha modern hizmet ve tüketim mekânlarına sahip olup, daha kalabalık, eğitim seviyesi görece daha yüksek bir popülasyona sahiptir. Mardin’in çok-kültürlü yapısının izleri, kendine özgü mimarisinde belirgin bir şekilde görülmekte olup bu yapısı Mardin’in 2001 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası adayı olarak gösterilmesinde etkili olmuştur (Baykan, 2016: 8-14). Yirminci yüzyılda Türkiye genelinde hakim olan plansız göç hareketleri Mardin’i de etkilemiştir. Mardin, çevre köylerden göç alırken, daha iyi yaşam koşulları arayışı ve terörün yıkıcı etkilerinden kaçış gibi nedenlerle de büyükşehirlerle göç veren bir kent olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Haydarpaşa-Bağdat demiryolu hattı Mardin’in coğrafi konumunun etkinliğini pekiştirmiştir. Bu demiryolu ağının bir durağı olan Mardin, önemli bir yolcu ve yük alma merkezi olmuştur. Karayoluna ek olarak 1998 yılında havaalanının inşa edilmesi, turizmi ve insan hareketliliğini artıran bir etken olmuştur. Eskiden beri yerleşim kale çevresinde yoğunlaşsa da günümüzde şehrin daha kalabalık bir bölümüne ev sahipliği yapan “Yeni Şehir”, genellikle çok katlı yüksek binalarla çevrilidir (Kafkas, 2007: 23-24).

Ana caddeye bağlı olan çarşı, Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi sonrasında da hareketli ve kalabalık olmuştur. Çarşı, kesişen ara sokaklarıyla çok bacaklı ve kuyruklu olan Şahmerana benzetilmektedir (Kafkas, 2007: 76). Hemen hemen şehrin ortasında bulunan çarşı, yoğun

ticaret akışı ile beslenmiştir. Başlangıçta tek bir noktada toplanan çarşı giderek diğer sokaklara da yayılmış ve merkezine Ulu Camiyi almıştır. Çarşı geleneksel yapısı korunurken diğer yandan şehirden geçen otoyol etrafında yoğunlaşan yeni dükkanlar yer almıştır (Alioğlu, 2000: 44-55). Mardin’de çarşıların önemli bir yeri vardır. Her kesimden insan çarşılarında biraraya gelmektedir, kalabalık ve geniş, dükkanları sokaklara taşan bu çarşılar, çeşitli taleplere karşılık vermenin yanı sıra sosyalizasyon açısından da önemli bir işleve sahiptir. Mardin’in kervansaray geçmişi onun Akdeniz limanları, Hindistan ve İran arasında baharat, kumaş gibi Asya ürünlerine ilaveten Avrupa mallarının da aktarımını yaptığını göstermektedir (Göyünç, 1969: 89-125).

3. Teorik Çerçeve

3.1. Kent Hakkı

Bir kent sadece gözle görünür yapılardan ibaret değildir, aynı zamanda toplumsal yapı ve yapıları çevre içindeki toplumsal ilişki ve değerleri de içerir (Park, 2012: 1-2). Kentin inşa edilen somut kısmı *cit  *’ye, toplumsal etkileşim, deneyim ve değerleri içeren yaşanan kısmı ise *ville*’e işaret eder (Sennett, 2018: 30). Birey ve toplum ilişkisi çerçevesinde *kamusal alan* ve *  zel alan* ayrımı karşımıza çıkar; bu noktada, *cit  * ve *ville* arasındaki ilişki “ben/biz” ve “  teki” algısını şekillendirir (Madanipour, 2005: 5). Günümüzde kamusal alan ve özel alan ayrımı kesin olarak yapılamasa da genel hatlarıyla kamusal alan herkese açık olup rastgele insanları biraraya getirir ve birbirinden farklı insanların etkileşimlerine olanak sağlar (Lefebvre, 2004: 96). Diğer yandan özel alan, bireyin diğerleriyle ilişkisi üzerinde kısmen kontrol sahibi olduğu, genellikle özel mülkiyet üzerinden tanımlanan kısımdır (Madanipour, 2005: 5-6). Kamusal alan ve özel alan arasındaki en önemli ayrım, bireyin diğer insanlara karşı olan aşinalığıdır. Kamusal alan birbirine yabancı insanları biraraya getirirken özel alanda diğer insanlara karşı olan bilinmezlik en alt seviyededir. Richard Sennett (2010), ideal demokratik bir toplumun, insanların aşına olduklarından ziyade daha önce karşılaşmadıkları yeni deneyimlere olanak sağlayarak onları önceden belirlenmiş ve tekdüze hayatlarından kurtararak   zg  rleştireceğini ifade eder (Sennett, 2010: 261). Aynı doğrultuda Iris Marion Young (2011)’a göre ise kamusal alan din, cinsiyet, etnisite, yaş veya gelir ayrımı yapmaksızın herkesi kapsamalıdır (Young, 2011: 119).

İnsan hakları gereği bireyler istihdam, eğitim, sağlık, yaşam gibi temel haklara sahiptir. Henri Lefebvre (1996)’e göre ayrıca vatandaşlar kent hakkına sahiptir. *Kent hakkına* göre vatandaşlar mek  nın üretim, kullanım ve değişim süreçlerinde aktif rol oynamalıdır. Lefebvre (1996)’e göre ideal bir şehirde ayrımcılık veya dışlanma yoktur (Lefebvre, 1996: 179-80). Lefebvre (1991) *baskın mekanlar (dominated spaces)* ve *kendilenmiş mekân (appropriated spaces)* ayrımı yapar. Baskın mekanlar genellikle değişime ve müdahaleye kapalı olup, önceden belirlenmiş

amaçlara hizmet ederken kendilenmiş mekanlar insanların ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmiştir ve değişime ve müdahaleye açıktır (Lefebvre, 1991: 165). Kent sakinlerinin müdahil olmadığı, yukarıdan aşağıya kent planlaması kapitalist güç ilişkilerine hizmet eder (Lefebvre, 1996: 188). David Harvey'e göre sömürden uzak, demokratik bir toplum için aşağıdan yukarı bir kent planlaması gerekmektedir ve bu bireysel değil ancak kolektif haklarla mümkündür (Harvey, 2012: xviii). İnsanları özgürleştirecek kentler, farklılıkların dışlanmadığı ve farklı mücadelerin biraraya geldiği yerlerdir (Harvey, 1996: 207-326). *Kent hakkı* doğrultusunda her birey aktif bir özne olarak yaşadığı kent hakkında söz sahibi olmalıdır. *Kent hakkına* göre kamusal alan heterojen olmalı, dışlamaya mahal vermemeli, kapitalist güç ilişkilerine karşı olmalıdır (Carlos, 2018: 41).

Dünya üzerinde, başta Brezilya ve New York olmak üzere, kent hakkı taleplerinin başarı ile sonuçlandığı örnekler vardır. Türkiye'de ise geniş kitleleri bir araya getiren *kent hakkı* 2013 yılında İstanbul'da Gezi Parkı üzerinden talep edilmiştir. Her kesimden vatandaş aynı amaç etrafında biraraya gelerek bir kamusal alan olan Gezi Parkı'nın özelleştirilmesine karşı çıkarak bir sivil direniş örneği sergilemiştir (Türel, 2018: 2-3). Kent sakinlerinin kent hakkını kullanarak yaşam alanları üzerinde belirleyici oldukları ideal kent ise "açık kent"e işaret etmektedir.

3.2. Açık Kent

Richard Sennett (2010) kentlerin yapısını oluşturan kapalı sistemlerle açık sistemler arasındaki ayrıma dikkat çeker. Açık sistemler değişime ve farklılıklara açık olup farklı koşullara adaptasyona elverişliyken kapalı sistemler sınırlı, değişime ve müdahaleye kapalı, izole bir yapıya sahiptir. Kapalı sistemler tek bir fonksiyona sahipken açık sistemler çok fonksiyonlu bir yapıda olup eş zamanlı olarak farklı amaçlara hizmet edebilmektedirler (Sennett, 2010: 263-64). Young (2011)'a göre farklı ve birbirine yabancı insanların etkileşimi kenti ve toplumsal yaşamı zenginleştirir. Kamusal alan tüm vatandaşların erişimine açık, farklılıklar ise ayırıcı değil birleştirici olmalıdır (Young, 2011: 118).

Kapalı kentlerin tersine, ortak noktaları bulunmasına rağmen her açık kent kendine özgüdür. Bu yüzden açık kentin kesin bir karşılığı olmadığı gibi, her kent kendi içerisinde kendi koşullarıyla değerlendirilmelidir. Bir kentin örgütlenme biçimi toplumsal etkileşim üzerinde etkilidir. Açık bir kent farklılıkları hatta zıtlıkları içerir, homojen bir nüfusa veya kentsel yapıya sahip değildir. Diğer yandan kapalı kentler tasarlanmış, sabit yapılardır; dolayısıyla kentsel deneyimin sınırlı olduğu yerlerdir. Açık bir kentte cité ve ville birbirinden kopuk değildir. Bir

kentin açıklık derecesi onun kendine özgülüğünü gösterir, çünkü açık bir kentte belirsizlikler, olasılıklar ve rastlantısal etkileşimler hakimdir (Sennett, 2018: 12-25).

Sennett (2018)'e göre açık bir ville beş farklı yapıda (*synchronous, punctuated, porous, incomplete and multiple*) olabilir. İlk olarak tek fonksiyonlu ve art zamanlı kapalı kentin aksine açık bir ville'de eş zamanlı olarak çoklu fonksiyonluluk ön plana çıkar. Eş zamanlı mekanlara örnek olarak hem faaliyetlerin hem de insanların çeşitliliğini destekleyen çarşılar gösterilebilir. İkinci olarak kesintili yapılardır, açık bir ville her biri birbirinin aynı olan apartman bloklarının aksine kendine has bir dokuya sahiptir. Kesintili bir açık formun bileşenleri yeri dolduramaz niteliktedir ve birbirinden ayırt edilebilirler. Üçüncü olarak Sennett (2018), açık bir formun geçirgenliğinden bahseder ve geçirgen bir yapıyı hücre zarıyla özdeşleştirir. Geçirgen yapılar esnek sınırlara sahiptir ve insan akışını engellemez. Dördüncü olarak tamamlanmamış yapılar kent sakinlerini yaşam alanlarının inşasına dahil ederek onlara tamamlanmamış bölümleri kendi istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda inşa etme olanağı tanır. Son olarak çoklu yapı, farklı bağlamlarda farklı kentsel deneyimlerin gerçekleşeceğine işaret eder. Aynı fonksiyona sahip binaların yapısı ve işleyişi bulunduğu zamana, mekâna ve toplum yapısına göre değişmektedir (Sennett, 2018: 248-285).

Farklı sosyal çevreden insanlar kentlerde biraraya gelerek kentin kültürel mozağine eklenirler. Aynılığın baskın olduğu yerde insanların birbirine katacağı şeyler azdır. Diğer yandan heterojen bir kentte farklı kültürel öğelerin değişik kombinasyonları ortaya çıkar ve kent hayatını zenginleştirir. Aynı zamanda kamusal alanlar da toplumsal çeşitliliği desteklemeli ve hangi ekonomik gelir grubundan veya etnisiteden olursa olsun tüm vatandaşların zevkine ve ihtiyaçlarına hitap edebilmelidir (Wirth, 1995: 66-72). Çok fonksiyonlu ve herkesi kapsayan mekanlar için Michael Walzer (1986), “*open-minded*” yani *yeniliklere açık mekân* ifadesini kullanırken “*single minded*” yani *tek amaçlı mekanları* tam tersine kapalı ve tüketim odaklı mekanları ifade etmek için kullanır. Açık bir mekân, etkileşime, değişime ve rastlantılara müsaittir. Kapalı ve güvenlikli siteler, alışveriş merkezleri, gökdelenler, otoyollar veya tek bir amaca hizmet eden sağlık merkezi, kültür merkezi gibi yerler *kapalı mekanlara* işaret eder. Diğer yandan işlek sokaklar ve kent meydanları, parklar, pazarlar ve çarşılar, kaldırımlar gibi sosyalizasyon alanları ise *açık mekâna* karşılık gelmektedir (Walzer, 1986: 470-71).

Detlev Ipsen (2005)'e göre açık bir kent yeni kent kültürlerinin oluşmasına zemin hazırlar. Bir kentte birlikte yaşayan farklı toplumsal gruplar hem kendi içlerinde hem de diğer gruplarla birlikte kolektif olarak alternatif kültürel yapıların oluşmasına katkıda bulunabilirler (Ipsen, 2005: 647-650). Açık bir kent, yeni gelen insanların kent içerisinde kendilerine yer

bulabildikleri, istihdam, ulaşım, iletişim gibi kent olanaklarından faydalanabildikleri yerdir. Açık kentler kültür, bilgi ve deneyim alışverişinin zengin olduğu, vatandaşların yaşam alanlarının karar mekanizmasında etkin oldukları özgürleşme mekanlarıdır (Reijndorp, 2009: 93). Açık bir kent ikilikleri birlikte barındırır, örneğin açıklığın yanında kapalılığı da içerir. Açık kentte farklı toplumsal gruplar, birbirlerini dışlayan ve izole olmadan yer alırlar. Kesinlikten ziyade muğlaklık, teklikten ziyade çokluk, homojenlikten ziyade heterojenlik, tahmin edilebilirlikten ziyade rastlantısallığın ön plana çıktığı açık kentlerde sadece o kentin vatandaşları değil, herkes evinde gibi hissedebilmelidir (Frug, 2009: 168-69).

4. SONUÇ

Modernizasyon süreçleri Türkiye'nin modernleşmesiyle paralel seyreden Kadıköy ve Mardin kozmopolit yapılarıyla birer açık kent örneğidir. Açık kentler çeşitliliği ve yeniliği desteklerken insanların farklılıklarına hitap edebilecek şekilde organize edilirler. Açık bir kent, onu oluşturan bileşenlerinin toplamından fazlasıdır. Farklı sosyal ve kültürel unsurlar farklı şekillerde rastgele bir araya gelerek alternatif kültürel ögeler oluşturur, bu da açık kentin kendine özgü kimliğini oluşturur. Açık kentin zenginliği farklı insanların etkileşimine dayanır (Sennett, 2018). Bir liman kent olarak gelişen Kadıköy'e ilaveten bir kale kent olarak gelişen Mardin hem yerelle hem de küreselle entegredir. Kadıköy'ün ve Mardin'in açık kent olmalarında coğrafi konumlarının ve önemli güzergahlar üzerinde olmalarının etkisi büyüktür. İki kent de Berlin-Bağdat demiryolunun güzergahında bulunan önemli istasyonlardır. İkisi de küçük işletmeler ve zanaatkarlardan oluşan çarşılar etrafında örgütlenmiş olup aynı zamanda kapılarını küresel markalara ve zincirlere de açmışlardır. Sokaklar ve kent meydanları açık kentler için önemli sosyalizasyon ve etkileşim alanlarıdır. Kadıköy ızgara plan ile düzenlenmiş sokaklara sahiptir. Sokaklar geçirgen ara sokaklarla birbirlerine bağlanır ve çoğu zaman kalabalıktır. Yaya akışının yoğun olduğu Kadıköy çarşısı sahille bağlantısına ek olarak ayrıca iki küçük meydana bağlanmaktadır (Türker, 2008: 15). Mardin "Eski Şehir" in sokakları organik yapıda düzenlenmiş olup sokaklar arasındaki geçişler *abbara* denilen üstü kapalı geçitlerle sağlanmıştır (Kafkas, 2007: 48-74). Mardin'in kent dokusu modernleşme süreciyle değişmeye bağlanmış ve "Yeni Şehir" in ortaya çıkmasına zemin hazırlamışsa da Mardin, kendine özgü kozmopolit karakterini korumuştur.

Çevre bölgelerle sıkı ilişkileri olan Kadıköy ve Mardin, aynı zamanda küresel ekonomiye adapte olmuşlardır. Küçük işletmeler ve zanaat dükkânlarıyla birlikte küresel işletmelere de ev sahipliği yapan bu iki kozmopolit kent merkezi de kent sakinlerinin ve ziyaretçilerin bir mekânda daha çok zaman harcanmasına olanak tanıyan yaya hareketliliğine müsaittir.

Sokakların ve sokakların kullanımının öne çıktığı çarşılarında dükkânların sokağa doğru genişletilmesi de toplumsal etkileşim için uygun bir zemin hazırlamaktadır (Firidin & Aksel, 2006: 87-90). Kadıköy ve Mardin çarşıları tek bir merkez üzerinde yoğunlaşmış olmayan ve dengeli dağılan bir yoğunluk içeren heterojen alanlardır. Kültürel çeşitlilikleri mimarilerine ve kültürel pratiklerine yansımış olup farklı kültürlerin bir aradalığından oluşan essiz bir sosyal ve kültürel dokuya sahiplerdir. Kadıköy ve Mardin fonksiyonel çoğulculuğa sahip olup farklı toplumsal grupların isteklerine ve yaşam tarzlarına uygun hizmet ve faaliyet sunmaktadır. Tarihi özelliklerini yansıtırken aynı zamanda yeni sisteme entegre olmuş kompleks bir yapıya sahip olan Kadıköy ve Mardin, açık kent felsefesi içinde ileriye yönelik gelişmelidir.

REFERENCES

- Akbulut, M. R. (1994). Kadıköy. In *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Vol. 4, pp. 329-338). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Akerman, M. T. (2009). Dünü ve Bugünü Kadıköy. İstanbul: Siyah Beyaz, 76-173.
- Aksel, A. (1994). Kadıköy İlçesi. In *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Vol. 4, pp. 342). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Alioğlu F. E. (2000). Mardin Şehir Dokusu ve Evler. İstanbul: Tarih Vakfı, 27-55.
- Aydın, S.; Emiroğlu, K.; Özel, O.; Ünsal, S. (2001). Mardin: Aşiret– Cemaat- Devlet. İstanbul: Tarih Vakfı, 1-409.
- Baban, F. (2018). The Past Is a Different City: Istanbul, Memoirs, and Multiculturalism. In N. Fisher Onar, S. C. Pearce, & E. F. Keyman, *Istanbul: Living with Difference in a Global City* (pp. 54). New Brunswick: Rutgers University Press.
- Baykan, A. (2016). Mardin: Dönüşen Bir Kentte Kültürel Miras ve Kentsel Mekanın Yeniden Üretimi Projesi. Proje no: 113K510
- Berkes, N. (1998). The Development of Secularism of Turkey. London: Hurst & Company, 424-437.
- Bozdoğan, S. (2001). Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic. Seattle: University of Washington Press, 56-215.
- Burke III, E. (2010). The Deep Structures of Mediterranean Modernity. In B. Kolluoğlu, & M. Toksöz, *Cities of the Mediterranean* (p. 199). London: I.B. Tauris.
- Carlos, A. F. (2018). The Power of the Body in Public Space: The Urban as a Deprivation of the Right to the City. In J. L. Lucia Capanema Alvares, *Urban Public Spaces: From Planned Policies to Everyday Politics (Illustrated with Brazilian Case Studies)* (pp. 41). Cham: Springer.
- Çelik, Z. (1993). The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman city in the nineteenth century. Berkeley: University of California Press, 33-43.

- Ekdal, M. (2004). Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy. İstanbul: Kadıköy Belediyesi Sağlık ve Sosyal Dayanışma Vakfı Yayınları, 89-167.
- Ekdal, M. (2014). Saklı Hikayeleri ve Resimleriyle Kadıköy Sokakları. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 32-88.
- Eldem, E. (2013). Istanbul as a Cosmopolitan City: Myths and Realities. In A. Quayson, & G. Daswani, A Companion to Diaspora and Transnationalism (pp. 217-220). Chichester: Wiley Blackwell.
- Firidin, E., & Enşici, B. A. (2006). İstanbul'un Gündelik Yaşamında Kadıköy Çarşıci'nin Önemi. Tasarım+Kuram Dergisi, 3(4), 86-90.
- Freely, J. (1996). Istanbul the Imperial City. London: Viking, 273.
- Frug, G. (2009). Legalizing Openness. In J. S. Tim Rieniets, Open City: Designing Coexistence (pp. 168-169). Amsterdam: SUN.
- Göyünç, N. (1969). XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 89-125.
- Gül, M. (2009). The Emergence of Modern Istanbul: Transformation and Modernisation of a City. London: I.B. Tauris Publishers, 7-175.
- Harvey, D. (1996). Justice, Nature the Geography of Difference. Cambridge: Blackwell Publishers, 207-326.
- Harvey, D. (2012). Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution. London: Verso, xviii.
- İnan, A. (1981). A History of the Turkish Revolution and Turkish Republic. Ankara: Pars Matbaası, 133.
- Ipsen, D. (2005, September). The Socio-spatial Conditions of the Open City: A Theoretical Sketch. International Journal of Urban and Regional Research, 29(3), 647-50.
- Kafkas, İ. G. (2007). Uygarlıklarımın Ben Mardin. İstanbul: Arayış Yayın Ajansı, 19-74.
- Karpat, K. H. (1982). Millets and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era. In B. Braude, & L. Bernard, Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society (pp. 141-2). New York: Holmes & Meier Publishers.
- Keyder, Ç. (2010). Port-cities in the Belle Epoque. In B. Kolluoğlu, & M. (. Toksöz, Cities of the Mediterranean from the Ottomans to the Present Day (pp. 14-19). New York: I.B. Tauris.
- Kütükçü, T. (2014). Kadıköy'ün Kitabı: Geçmiş Zamanların, Mekânların ve Hatırlamaların Rafında. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 25.
- Lefebvre, H. (1996). Writings on Cities. Oxford: Blackwell Publishing, 179-188.
- Lefebvre, H. (1991). The Production of Space. Oxford: Blackwell Publishing, 165.
- Lefebvre, H. (2004). Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life. London: Continuum, 96.

- Madanipour, A. (2005). *Public and Private Spaces of the City*. London: Routledge, 5-6.
- Önce, G. (2004). *Kendine Özgü Bir Semt: Moda*. İstanbul: Kadıköy Belediyesi Sağlık ve Sosyal Dayanışma Vakfı Yayınları., 26-83
- Park, R. E. (2012 [1925]). *The City: Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. In R. E. Park, E. W. Burgess, & R. D. McKenzie, *The City: Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment* (pp. 1-2). Chicago: University of Chicago Press.
- Reijndorp, A. (2009). *The City as Bazaar*. In J. S. Tim Rieniets, *Open City: Designing Coexistence* (p. 93). Amsterdam: SUN.
- Sennet, R. (2010). *The Public Realm*. In G. Bridge, & S. Watson, *The Blackwell City Reader* (pp. 261 64). New York: Wiley-Blackwell.
- Sennett, R. (2018). *Building and Dwelling: Ethics for the City* (ebook). New York: Farrar, Straus and Giroux, 12-285.
- Shaw, S. (1979). *The Population of Istanbul in the Nineteenth Century*. *International Journal of Middle East Studies*, 10(2), 265-277. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/162130>
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi, 27-35.
- Tekeli, İ. (2009). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması [Urban Growth and Urban Planning during the Republican Period in Turkey]*. In İ. Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi: İlhan Tekeli Toplu Eserler-8* (pp. 110-188). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınlar.
- Tekeli, İlhan; İlkin, Selim. (2004). *Cumhuriyetin Harcı: Modernitenin Altyapısı Oluşurken* (Vol. 3). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 258-331.
- Tunalı, S. (2017, May). *Tüketim Kültürü ve Tüketim Kültürünün Ürettiği Mekanlar*. *Mimar.ist* (59), 40-42.
- Türel, İ. (2018). *Istanbul, Open City: Exhibiting Anxieties of Urban Modernity*. New York: Routledge, 2-3
- Türker, O. (2008). *Halkino'dan Kadıköy'e: Körler Ülkesinin Hikayesi*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 15.
- Walzer, M. (1986). *Pleasures and Costs of Urbanity*. *Dissent* (33), 470-471.
- Wirth, L. (1995). *Urbanism as a Way of Life*. In P. (. Kasinitz, *Metropolis: Center and Symbol of Our Times* (pp. 66-72). New York: New York University Press.
- Young, I. M. (2011). *Justice and the Politics of Difference* (e-book). Princeton: Princeton University Press, 119.

**BATIDA, KUR'AN VAHYİ VE PEYGAMBERLİK
KONUSUNDA SERGİLENEN OLUMSUZ ALGI
(Rudi Paret Örneği)**

Maşallah TURAN

Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi,

Tefsir Bilim Dalı.

ÖZET

Son dönemlerde, tanıklık ettiğimiz tartışmalarla yeniden ivme kazanan İslam'ı oryantalizm disiplini ve mantığı ile değerlendirme gayretleri, ister istemez korumaya özen gösterdiğimiz değer yargılarını yakından ilgilendirmektedir. Sahîh bir İslam anlayışı için çaba gösterenleri yakından alakadar eden, yararlı kimi yönleriyle birlikte zararlı etkileri de bulunan bu tür çalışmalar, görmezden gelinemeyecek bir mahiyet arz etmektedir.

Bilindiği üzere Oryantalizm, geniş anlamıyla Avrupa kültürünün doğuyu yönetmek, siyaset, sosyoloji, psikoloji, ideoloji, bilim, hayal gücü ve benzeri alanlarda, ona yön vermek için kullandığı ileri ölçülerde sistemleştirilmiş bir disiplindir.

Bu disiplinin temsilcisi olan ve “Müsteşrik” olarak adlandırılan Batılı araştırmacılar, istisnalar olmakla birlikte genel itibarıyla, kendi medeniyetlerine ait değerlerin, önkoşulsuz olarak kafalarda egemen olmasını amaç edinmektedirler. Kendi görüş ve kültürel kodları etrafında bir nevi kudsiyet meydana getirerek yaptıkları yorumların, mutlaka uyulması gereken alternatifsiz bir yol olduğu izlenimini vermektedirler.

Kendi değerlerini Doğu toplumlarında hâkim kılmak gayretinde olan ve çoğu Yahudi ve Hristiyan din adamlarından oluşan Müsteşrikler; Kur'an, Hadis ve Hz. Peygamber'in hayatı başta olmak üzere hemen hemen her konuya temas eden çalışmalar ve araştırmışlar yapmışlardır. İnsaf sahibi olup da İslâm'ın güzelliklerini ve üstün yönlerini görüp, bunları eserlerinde yansıtmada durumunda kalanlar olmakla beraber, çoğunlukla bu araştırmalarını şüphe davet edici bir üslupla yazmışlar; çalışmalarını, derin araştırmaları olmayan kimselerin İslâm konusundaki inançlarında ciddi sarsıntılar meydana getirebilecek bir tarzda yapmışlardır.

Bu arada Müsteşriklerin etkisinde kalan kimi müslüman aydınlar, onların yargıda bulundukları konular bakımından daha gerçekçi, daha doğru olduğu düşüncesine kapılmaktan kurtulamamışlardır. Çünkü Batılılar, sözümona yanılığa kapılmalarını engelleyecek bilimsel

ve organize yöntemlerle çalışmalarını yapmaktadırlar. Bütün bunlar, sözünü ettiğimiz düşünce sistematiğiyle ilişkiler kurulması ve ona önkoşulsuz itimad edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bazen kaynaklarımıza dönmenin zorluğu, bazen ilmî çalışmaları çabucak sonuçlandırma isteği dolayısıyla, bazen de dinî kodlarımızda geçerliliği bulunan düşüncelere aykırı bir takım orijinalliklere duyulan özlem nedeniyle sözünü ettiğimiz i'timad giderek yaygınlaştı. Bu durum gün geçtikçe bir yandan kendimize güvensizliğe yol açarken, öte yandan bizleri, Batılıların nedenli büyük ve erişilmez oldukları noktasında oldukça iyimser düşüncelere de zorlamış oldu. Böyle hassas bir ortamda bize düşen, İslam'a ve onu referans alarak ortaya çıkan öz değerlerimize sağduyuyla yaklaşmak, kimi zaman bir art niyeti barındıran gerçeklikten uzak sığ değerlendirmeler ve tek taraflı yorumlardan uzak durmaktır. Ancak böyle bir yaklaşımla aydın-elit kadromuzun fikirsel olarak çökmediğini, Avrupa karşısında beyinlerin körü körüne teslimiyetçi bir anlayışı benimsemediğini görme imkânına kavuşabiliriz. Diğer türlü Avrupa karşısında müstağriplik kompleksinin bir türlü atılamamış olmasına bağlı olarak, toplumun yüksek ideal ve moral değerlerinin yok olmasına ortam hazırlanmış olacaktır. İşte bu perspektiften hareketle biz, bu çalışmamızda Yirminci asırda İslam'la ilgili araştırmalar yapan meşhur Batılı müsteşriklerden büyük Alman şarkiyatçısı RUDI PARET'in genel manada İslam'ı algılama, özelde ise vahiy ve peygamberliğe bakış biçimini sistematik ve eleştirel olarak değerlendirmeye gayret ettik. Çalışmamızda, Ömer Özsoy'un "*Kur'an Üzerine Makaleler*" ismiyle R. Paret'in çalışmalarına ait derleme ve tercümesini esas aldık. Böyle bir yöntem takip etmekle, Batıda vahiy ve peygamberlik hakkında mevcut olan olumsuz algıyı, somut bir örneklem üzerinden göstererek, konuyu daha gerçekçi bir düzlemde ele alıp değerlendirmeyi gaye edindik.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Batı, Avrupa Kültürü, Rudi Paret, Vahiy, Peygamberlik.

GİRİŞ

Oryantalizm denilince; geniş anlamıyla Avrupa kültürünün doğuyu yönetmek, siyaset, sosyoloji, ideoloji, bilim, hayal gücü gibi hemen her alanda, ona yön vermek için kullandığı ileri ölçülerde sistemleştirilmiş bir disiplin akla gelmektedir. Bu anlamdaki bir oryantalizm mantığıyla İslam'ı değerlendirme gayretleri, sahip olduğumuz değer yargılarını yakından ilgilendiren bir konu halini almıştır. Bu disiplinin temsilcisi olan Batılı araştırmacılar, istisnâlar olmakla birlikte genel itibarıyla, yaptıkları yorumların, mutlaka uyulması gereken alternatifsiz bir yol olduğu izlenimini vermişler, kendi görüşleri ve kültürel kodları etrafında bir nevi

kudsiyet meydana getirmişler, medeniyetlerine ait değerlerin, önkoşulsuz olarak zihinlerde egemen olmasını amaç edinmişlerdir.

Büyük çoğunlukla bu araştırmalarını şüphe davet edici bir üslupla ve bu konularda derin araştırmaları olmayan kimselerin İslâm konusundaki bakışaçılarında ciddi sarsıntılar meydana getirecek tarzda yapmışlardır. Bu arada Müsteşriklerin etkisinde kalan kimi müslüman aydınlar, onların yargıda bulundukları konular bakımından daha gerçekçi, daha doğru olduğu düşüncesine kapılmışlardır. Böyle bir bakışaçısı, bazen kaynaklarımıza dönmenin zorluğu, bazen ilmi çalışmaları çabucak sonuçlandırma isteği, bazen de dinî kodlarımızda geçerliliği bulunan düşüncelere aykırı bir takım orijinalliklere duyulan özlem dolayısıyla, oryantalist düşünce sistematigiyle ilişkiler kurulması ve ona önkoşulsuz itimad edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Bu durum gün geçtikçe bir yandan kendimize güvensizliğe yol açarken, öte yandan bizleri, batılıların ne denli büyük ve erişilmez oldukları noktasında oldukça iyimser düşüncelere de zorlamaktadır. Böyle hassas bir ortamda, sağduyulu bir yaklaşımla aydın-elit kadromuzun fikirsel olarak çökmediğini, Avrupa medeniyeti karşısında körü körüne teslimiyetçi bir anlayışı benimsemediğini gösterebilmek önemlidir. Aksi durumda, toplumun mayasını oluşturan değerlerin yok olmasına ortam hazırlanmış olacaktır.

Bu perspektiften hareketle biz, bu çalışmamızda Yirminci asırda İslâm’la ilgili araştırmalar yapan meşhur Batılı müsteşriklerden Alman şarkiyatçısı RUDI PARET’in, İslam Peygamberini ve Kur’an vahyini algılama biçimini, vahyin evrensel olup olmadığı problemini ve vahiyle verilen bilginin doğruluk değerini sistematik ve eleştirel olarak değerlendirmeye gayret ettik. Çalışmamızda, Ömer Özsoy’un “*Kur’an Üzerine Makaleler*” ismiyle R. Paret’e ait derleme ve tercümesini esas aldık.

1. Hz. Muhammed’in Peygamberliği Konusu

Paret’in sözünü ettiğimiz çalışmalarında, Hz. Muhammed’in peygamberliği konusunda fırsat buldukça yaptığı farklı ve taraflı değerlendirmelerini şu şekilde tespit ettik:

(1) “Muhammed, varoluşunda ve eylemlerinde bizim pek tasavvur edemeyeceğimiz bir iman tecrübesinin etkisi altındadır. Allah’ın; dünyanın ve insanların yegâne efendisi olduğu, insan olarak mutlaka O’nun tek efendi olduğunu kabul etmek ve gönüllü olarak O’na boyun eğmek gerektiği fikri, günün birinde onun için kesin bir kanaate dönüşmüştü. Bu temel dinsel düşünceye bağlı olarak onda bir başka kesin kanaat daha belirdi. O kendisini bir ‘Rasûl’ olarak, o güne değin putperest olarak ve dinsel düşünceden yoksun bir şekilde yaşayagelen kavmini tek Efendi ve Yaratıcı’ya imana davet etmekle yükümlü hissetmeye başladı. Bu iman ve

Peygamberlik tecrübesini yaşamasından sonra, artık onun için doğada müşahade ettiği ve tarihsel olaylardan öğrendiği her şey anlamlıydı ve bunlar Allah'ın kesintisiz vahyinden başka bir şey değildi.”²

Bu paragrafta iki husus dikkatimizi çekmektedir. *Birincisi*; Paret'e göre, Hz. Peygamber önceleri, Yüce Allah'ın, dünyanın ve insanların tek efendisi olduğu ve buna göre bir yaşam sürdürülmesi gerektiği düşüncesine sahipti. Peygamberin kendisinde varolan bu düşüncesi, günün birinde kesin bir kanaate dönüştü. Bu kesin kanaat neticesinde o kendisini “Rasul” yani elçi olarak yükümlü hissetmeye başladı. Buradaki iddiaya göre Hz. Muhammed'i peygamber yapan şey, Allah tarafından bir görevlendirme değil, onda, önceleri zayıf bir düşünce olarak bulunan ve daha sonra kesin bir kanaate dönüşen kişisel deneyimleridir. *İkincisi*; Paret'e göre, Hz. Muhammed'in kendisini peygamber olarak hissetmeye başlamasından sonra doğada müşahade ettiği ve tarihsel olaylardan öğrendiği şeyler, kendisine geldiğini söylediği vahiyden başka birşey değildi. Bu tavrıyla Paret, gerçekte Kur'an'ın Allah tarafından gelen bir vahiy olduğunu inkâr etmekte, vahiy denilen şeyin aslında kişisel bilgi birikiminden başka birşey olmadığını iddia etmektedir.

(2) “Onun vecd halindeyken duyumladığı şeyler, Arapça elbisesine bürünmüş ve onunla yeni bir birliğe dönüşmüş bulunmaktadır. Muhammed için, kalp gözünden çok bir kalp kulağından söz edilebilir. Onun yaşadığı bu tecrübe görsel değil, işitseldir. O gerek Peygamberî ilhama özgü vecd halindeyken, gerekse duyumsadıklarını dilsel kalıplara dökerken sahip olduğu yüce duygular içerisindeyken, artık bu anlattığı hikâyelerin ham maddesini şifahî olarak öğrenmiş, kendine mal etmiş ve hazmetmiş olduğunu tamamen unutmaktadır.”³

Bu paragrafta ise en çok dikkatimizi çeken husus, Kur'an vahyi olarak bildiğimiz metinlerin, Hz. Peygamber tarafından Arapça elbisesine büründürüldüğü, bizzat onun tarafından dilsel kalıplara döküldüğü iddiasıdır. Bu ise son zamanlarda tekrar gündeme gelip tartışma konusu olan “Kur'an'ın lafzı Peygambere aittir” iddiasına da bir nevi öncülük edebilecek bir tutum gibi gözükmektedir. Tabi ki Paret bu noktada Kur'an vahyinin sadece lafzına ilişmekle kalmamakta, aynı zamanda manasının hammaddesinin de Hz. Peygamberin şifahî olarak öğrendiği ve kendisine mal ettiği hikayeler olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla ona göre gerçekte vahiy denilen şey, tamamen beşerî bir tecrübedir, ilahî bir özellik taşımamaktadır.

Görünen o ki, (2) numarayla verdiğimiz pasajda Paret, vahiy konusundaki inkârını biraz daha

² Rudi Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, Derleme ve Çev: Ömer Özsoy, Ankara, 1995, s. 57

³ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 59

ileri bir boyuta taşımaktadır. Zira açık bir şekilde Hz. Peygamber'in Kur'an'da anlattığı peygamber hikâyelerinin ham maddesini şifahî olarak öğrenip kendisine mal ettiğini söylemektedir. O bu tutumunu bir sonraki paragrafta daha da belirginleştirerek, 'Hz. Muhammed'in, çağdaşı bilirkişilerden tüm bunları öğrenmiş olmasına rağmen bir şekilde Allah tarafından bilgilendirildiğine kani olması, olağanüstü ilginç bir durumdur' değerlendirmesinde bulunacaktır:

(3) "Muhammed'in, tebliğinin tarihsel içeriğini, özellikle de Kitab-ı Mukaddes kıssalarını bütün ayrıntılarına varıncaya kadar açıkça çağdaşı bilirkişilerden öğrenmiş olmasına rağmen, bu konuda doğrudan Allah tarafından bilgilendirildiğine kani olması bize olağanüstü ilginç gelmektedir."⁴

Bu alıntıda ise Paret, Hz. Peygamber'in tebliğinin tarihsel içeriğini, özellikle de Kitab-ı Mukaddes kıssalarını bütün ayrıntılarına varıncaya kadar açıkça çağdaşı bilirkişilerden öğrendiği şeklinde, hem tarihsel hem de zihinsel alt yapıdan tamamen yoksun bir iddia ileri sürmektedir. Bu ise sağduyulu bir değerlendirme olmaktan uzaktır. Zira öncelikle tarihsel açıdan, Kitab-ı Mukaddes kıssalarının ayrıntıları Kur'an nazarında ehemmiyetli olmamıştır. Aksine öncelikli olarak irşada yönelik, ibret alınabilecek öğeler üzerinde durulmuştur. O halde, Kur'an'ın ve genel manada hadislerin bu hususlarda ayrıntı içermemeleri, ibretli öğeleri gündeme getirmeleri, söz konusu iddiayı temelden çürütmektedir.

Ayrıca, Hz. Peygamber iddia edildiği gibi bütün ayrıntıları çağdaşı bilirkişilerden öğrenseydi, bunlar bizlere "hadis" olarak intikal ederdi. Bu durumda da bir takım müslüman müellifler ve tarihçiler söz konusu kıssaların ayrıntılarını "İsrâiliyyât" ile aydınlatmaya çalışma zahmetine katlanmış olmazlardı. Bu husus da söz konusu iddianın çürüklüğünü göstermektedir.

Bir diğer önemli husus ise Paret'in yaptığı tarzda Kur'an'ın Hz. Muhammed'in kendi sözü olduğunu ileri sürmenin, Hz. Peygamber'in Allah adına söz uydurduğu manasına geleceğidir. Gerçekte hangi yorum yapılırsa yapılsın, Paret'in iddiasından söz konusu yakışıksız ve temelsiz netice ortaya çıkacaktır. Hâlbuki böyle çirkin bir iftirayı Hz. Peygamber'in nübüvvetten önceki yaşantısı bile tek başına çürütmeye yeterlidir. Evet, Hz. Peygamberin nübüvvetten önceki yaşantısı doğruluğuna ve güvenilirliğine apaçık bir delildir. Yunus suresi 16. ayette "Bir kere, bütün ömrümü aranızda geçirmişimdir" ayetinde⁵ dile getirilen gerçek; Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'in zihninin bir ürünü olduğu, hâşâ Allah'ın kelamı olmayıp kendisinin uydurduğu

⁴ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 70

⁵ "De ki; Eğer Allah dileseydi, onu (Kur'an'ı) size okumazdım ve onu size bildirmezdi. Ben ondan önce sizin içinizde bir ömür sürdüm. Siz yine de akıl erdirmeyecek misiniz?" 10 Yunus, 16

bir kitap olduğu yolunda Kureyş’li müşrik ve kâfirlerin ve onların yolunu takip edenlerin iddialarını açıkça yalanlayacak niteliktedir. Zira bu ayette müşriklerden; diğer delilleri bir yana bırakıp, bu daha yakın, gözle görülür gerçeğe bakmaları isteniyor. Hz. Muhammed (a.s.) ömrünün kırk yılını onlar arasında geçirmişti. Aynı şehirde doğmuş, gözlerinin önünde büyümüşü. Ergenlik, derken orta yaşına kadar onlar arasında oturmuş, yemiş, içmiş, alış-veriş yapmış, evlenmiş, kısaca her türlü sosyal faaliyette bulunmuştu. Hayatının hiç bir yanı onlardan saklı değildi. O’nun şahsiyeti açık bir kitap gibi önlerinde duruyordu. Kişiliği, davranışı ve tutumu başlı başına birer delildi. Nübüvvetinden önceki kırk senelik süre içinde, peygamber olduğunu söylemeye başladıktan sonra birden bire dilinden dökülmeye başlayan ilim, irfan ve hikmet dolu sözlerin herhangi bir dünyevî merci’ ve kaynağı hiçbir yerde görülmemiş, duyulmamıştı. Kimse onun ilmî, siyasî ve içtimâî konularla ilgilendiğini görmemişti. Bu âni değişikliğin, kişiliğindeki güç ve yetenekten değil; dışarıdan, olağanüstü ve insanüstü bir kaynaktan meydana geldiği apaçık ortadaydı.

Bundan dolayıdır ki, Kur’an-ı Kerim’in, Hz. Muhammed’in (a.s.) hayalinin ürünü olduğu saçmalığına kimsenin inanmayacağını sezen Mekke’nin kurnaz ve kötü niyetli insanları, bütün bunları başka birinin Hz. Peygamber’e öğrettiğini söylemeye başladılar. Ne var ki, bu ikinci iddia da birincisi kadar saçma ve asılsızdı. Zira Mekke şöyle dursun, bütün Arabistan’da Kur’an-ı Kerim gibi ilahî bir kitabın yazarı olacak seviyede bir bilgin ve ilim adamı yoktu. Sonra bu seviyede bir dâhî gerçekten var olsaydı, Mekkeliler ve Araplar kendisinden haberdâr olmayacaklar mıydı?

Hz. Muhammed’in, nübüvvetinden önceki temiz karakteri ve efendi kişiliği de hayran bırakacak bir nitelikteydi. Yalancılık, hilekârlık, dolandırıcılık ve buna benzer illetler, O’nun yanından bile geçmemişti. Çevresi ve ülkesinin hiç bir ferdi bu kötülüklerin hiç bir örneğini O’nda görmemişti. Onlar, Hz. Peygamber’i son derece namuslu, dürüst, sözüne güvenilir, lekesiz, doğru ve bu konularda kusur işlememiş biri olarak bilirdiler. Hz. Peygamber’in nübüvvetinden beş yıl önce Kâbe’nin yapımı sırasında Hacer-i Esved ile ilgili meşhur olay meydana gelmişti. Bilindiği gibi, Kâbe’de Hacer-i Esved olarak bilinen siyah taşın yerleştirilmesi konusunda Kureyş’in muhtelif kabile ve aileleri arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Aileler, meseleyi aralarında halledemeyince şöyle bir karara varmışlardı: ‘Yarın sabah Kâbe’ye adım atacak ilk kişi hakem olacaktır, o ne derse kabul edeceğiz.’ Ertesi sabah Kâbe’ye adım atan ilk kişi Hz. Muhammed’den başka birisi değildi. Kendisini görür görmez herkes birden haykırmıştı: ‘İşte emin burada, bu Muhammed’dir, biz bunun hakemliğine razıyız.’ Aynı şekilde, Allahu Teâlâ, Hz. Muhammed’i peygamber yapmadan önce Kureyş kabilesinin büyük

bir toplantısında kendisinin ‘emin, güvenilir’ olduğunu belgeletmişti. Şimdi, ömründe hiç yalan söylememiş, kimseyi kandırmamış, kimseyi dolandırmamış olan bir kişinin kalkıp (Allah adına iftira atmak gibi) böylesine büyük bir yalan söyleyeceğine, böylesine korkunç bir hile yapabileceğine inanabilir misiniz? Böyle bir insanın, kafasında oluşturduğu fikir ve planların, Allah’ın sözleri ve emirleri olduğunu söyleyebileceğini kabul edebilir misiniz?⁶

Yanısıra bilinmelidir ki dindâr bir adam, öncelikle, din muhabbeti için “Hak böyledir, hakikat budur, Allah’ın emri böyledir” der. Yoksa Allah’ı kendi keyfine göre konuşturamaz. Hadsiz derece haddinden tecavüz edip Allah’ın taklidini yapıp, O’nun yerine kendisini koyup konuşmaz. ‘Allah’a karşı yalan söyleyenden daha zalim kim vardır?’⁷ düsturundan titrer. İkinci olarak; birbirine yakın kimseler birbirini taklid edebilirler. Bir cinsten olanlar birbirinin suretine girebilirler. Mertebece birbirine yakın olanlar birbirinin makamlarını taklid edebilirler ve de geçici olarak insanları kandırabilirler; fakat daimi olarak kandıramazlar. Çünkü dikkatli kimseler nazarında, kesinlikle, tavır ve davranışları içindeki zoraki ve yapmacık hareketler sahtekârlığını gösterecek, hilesi devam etmeyecektir. Eğer sahtekârlıkla taklide çalışan, ötekinden gayet uzaksa, mesela sıradan bir adam İbn-i Sina gibi bir dâhîyi ilimde taklid etmek isterse veya bir çoban bir padişahın vaziyetini takınsa, elbette hiç kimseyi aldatamayacak, belki kendi maskara olacak, her bir hali ‘bu sahtekârdır’ diye bağıracaktır. Ayrıca Kur’an’ı beşer kalamı farz etmek lazım gelir ki, bütün tarihçe-i hayatının şهادetiyle, Allah’ın azabından çok korkan ve herkesten ziyade Allah’ı bilen ve bildiren ve insanlığın beşte birisine ve yeryüzünün yarısına bin dörtyüz senedir kemal-i haşmetle kumandanlık eden ve cihanı velveleye veren şöhretşiar şuunatıyla, insanlığın belki kainatın elhak medar-ı fahri olan bir zatı -hâşa, yüzbin defa hâşa- Allah’tan korkmaz ve Allah’ı bilmez ve yalandan çekinmez, haysiyetini tanımaz bir kimse farz etmekle yüz derece akılsızlığı birden irtikâb etmek lazım gelir. Bu ise bozulmamış hiçbir akla, çürümemiş hiçbir kalbe makbul gelmez.⁸

2. Kur’an’ın Edebî Açıdan Değeri

Kur’an’ın edebî açıdan değeri konusunda ise Rudi Paret son derece çelişkili, tamamen birbirine zıt görüşlere sahiptir. Yapacağımız alıntılarda bu durum çok net bir şekilde kendini gösterecektir, şöyle ki: (1) “Kur’an’daki, gerek irşada yönelik anlatımlar, gerekse hukukî ve i’tikadi bölümler, çoğunlukla tertip açısından düzensiz ve ifade tarzı olarak insicamdan uzak

⁶ Bk., Mevdudî, Seyyid Ebul Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, Çev. Ahmet

Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul, 1992, I, 97–98

⁷ 39 Zümer, 32

⁸ Bediüzzaman Said Nursi, *Mektûbat*, Zehra Yayınları, İstanbul 1998, s. 354–358

bulunmaktadırlar.”⁹

Açıkça görülmektedir ki Paret, kitabından aktardığımız bu ilk nakilde, Kur’an’ın üslubunun tertip açısından düzensiz olduğunu iddia etmektedir. Ona göre ister irşada yönelik anlatımlar, isterse hukuk ve i’tikad konularını ilgilendiren bölümler olsun düzensiz bir şekilde yer almaktadır. Bir bütün olarak da ifade tarzı bakımından Kur’an’da, bir uyum ve insicamdan söz etmek mümkün değildir. Paret, anlatım metodu hususundaki eleştirisini başka bir yerde şu şekilde sürdürmektedir: (2) “İlgili Kitab-ı mukaddes kıssalarının Kur’an’da sadece parçalar halinde yer aldığını, asla orjinalindeki gibi canlı anlatılmadığını; daha çok bir kıssalar zincirinin halkalarına dönüşmüş olduğunu görüyoruz.”¹⁰

Söz konusu ettiğimiz bu ikinci paragrafta ise Paret, kıssaların Kitab-ı Mukaddes’te, Kur’an’dakinden daha canlı anlatıldığını iddia etmektedir. Onun buradaki iddiasına göre kıssalar Kur’an’da, sadece parçalar halinde yer almış, kıssalar zincirinin halkalarına dönüştürülmüştür. Bunların orjinallerinin yer aldığı Kitab-ı Mukaddes çok daha canlı bir anlatım üslubuna sahiptir. O, Kitab-ı Mukaddes’i daha çok ön plana çıkarma gayretlerini şu şekilde sürdürmektedir: (3) “Eğer biz salt hissi açıdan Kitab-ı Mukaddes’teki orjinal anlatıma daha yüksek bir merteye tanıyorsak bu doğaldır. Aslını söylemek gerekirse, Kur’anî anlatımdan edebî açıdan bir şey ummak zaittir.”¹¹

Dikkat edilirse bu üçüncü paragrafta, Kur’an-ı Kerim hakkındaki olumsuz yargısını belki de en ileri noktaya vardırıarak, Kur’anî anlatımdan edebî açıdan bir şey ummanın zait ve yersiz olacağını ileri sürmektedir. Ona göre Kur’an için edebî bir üstünlükten söz etmek mümkün değildir, Kitab-ı Mukaddes bu hususta daha yüksek bir edebî değer taşımaktadır ve asıl orjinal olan metinleri içermektedir. Tahriye uğramış metinlere orjinal denmesi ve onlara yüksek bir edebî değer atfedilmesi, Batılı aydınların dinlerine gösterdikleri sadakati ifade etmesi bakımından dikkate değer bir durumdur. Ancak Paret, zaman zaman Kur’an metni hakkındaki bu olumsuz değerlendirmelerini adeta unutmuş bir tarzda, pozitif diyebileceğimiz bir dil de kullanabilmektedir. Bunun bir örneği şu sözleridir: (4) “Kur’an bizim için evvel emirde tarihî bir kaynak olarak ilgi çekici ve anlaşılabilir bir mahiyet arz etmektedir. Muhammed’in somut durumlar karşısında, Arap hemşehrilerine yönelttiği veciz sözlerin bir mecmuası olması itibariyle...”¹²

⁹ Paret, *Kur’an Üzerine Makaleler*, s. 38

¹⁰ Paret, *Kur’an Üzerine Makaleler*, s. 97

¹¹ Paret, *Kur’an Üzerine Makaleler*, s. 98

¹² Paret, *Kur’an Üzerine Makaleler*, s. 100

Paret'ten alıntıladığımız bu dördüncü paragrafta, Kur'an'ın "*ilgi çekici ve veciz sözlerin mecmuası*" olarak nitelenmesi son derece ilginçtir. Zira Kur'an metni hakkında, ilk üç paragrafta sergilediği tavra tamamen zıt bir kanaat içermektedir. Her ne kadar Kur'an vahyini, somut durumlar karşısında Hz. Peygamberin Arap hemşehrilerine söylediği veciz sözler olarak görüp kelimayı ilahî olduğunu inkar etse de edebî açıdan veciz yani az sözle pek çok şeyin anlatıldığı bir özellikte olduğunu itiraf etmektedir. Bu ise edebî açıdan var olan bir değer varlığını gizleyememe durumudur. Nitekim bu konudaki beğenisini, biraz daha açık ifadelerle şu şekilde dile getirmektedir: (5) "Muhammed'in mesajının bütün özgünlüğü ve eşsizliğini kabul etmekle birlikte, Kur'an metninin dil bakımından aşılmaz bir mükemmellik sergilediği görüşüne katılmamız mümkün değildir."¹³

Alıntıladığımız bu beşinci paragrafta, Paret her ne kadar Kur'an metninin dil bakımından aşılmaz bir mükemmellik sergilediği görüşüne katılmadığını belirtse de Hz. Peygamberin mesajının bütün özgünlüğünü ve eşsizliğini kabul ettiğini itiraf etmektedir. Biraz teknik bir tabirle ifade etmek gerekirse, ona göre Kur'an, "mu'cize" diye ifade edilen aşılmaz bir mükemmellik örgüsüne sahip değildir. Ancak yine de onun mesajı tamamen özgündür ve eşsizdir. Halbuki daha önce bu özgünlüğü ve eşsizliği tamamen dışlayan bir tavırla Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes'ten pek çok alıntıyı içerdiğini söylemişti. Yanısıra ona göre Kitab-ı Mukaddes'in anlatımı, Kur'an'ın anlatımından çok daha üstündü. Kur'an metninin canlılığını itiraf etmek durumunda kaldığı bir başka pasajda ise şöyle demektedir: (6) "Muhammedi, kendi dinsel dünya görüşünü- çağına, önceki nesillerin ve halkların tarihine, doğada gözlenen sıradanlıklara ve olağanüstülöklere karşı derunî tavır alışını dile getirirken kullandığı canlılık ile ödüllendirmiş bulunuyoruz. Böylece Arap Peygamberi baştan ayağa dindar bir insan, bir "homo religious" olarak tanıyoruz, hem de oldukça iyi bir biyografin tasvir edebileceğinden daha tesirli bir tarzda ve ilk ağızdan..."¹⁴

Söz konusu ettiğimiz bu altıncı paragrafta da Hz. Peygamberin ve dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in üslubunun canlılığını ve son derece etkili tasvîr gücünü itiraf etmektedir. Hatta Hz. Peygamberin, iyi bir biyografin tasvir edebileceğinden daha tesirli bir üsluba sahip olduğunu ve son derece derunî bir tavır sergilediğini söylemektedir.

¹³ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 106

¹⁴ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 128

Bu noktada şu soruları sormak icap etmektedir: Edebî açıdan kendisinden bir şey ummak zait olan bir kitap, veciz sözlerin mecmuası olabilir mi, özgün ve eşsiz olabilir mi, canlı ve tesirli bir tasvir gücüne sahip olabilir mi? Şayet bir kitabın sözleri veciz ise, özgün ve eşsiz ise tasvirleri canlı ve tesirli ise o kitap, edebî açıdan da bir şaheserdir. Netice olarak bu konuda da Paret'in tutarsızlık içinde olduğu gözlemlenebilmektedir.

3. Kur'an Mesajının Evrenselliği Konusu

Rudi Paret'in, Kur'an mesajının evrensel olup olmadığı konusundaki görüşleri de hayli ilginç olup şu şekildedir:

(1) “Esasen Kur'an, müslümanların çağdaşlıkla kucaklaşmalarını onaylamamaktadır. Zira Kur'an'ın dünyası bambaşka ve tarihin çok gerilerinde bir yerdedir. Müslümanların onun evrenselliğine olan inançları gereği, çağdaş yaşam ile olan sorunlarını çözmede de yine ona başvurmaları ise esasen ona üstesinden gelemeyeceği bir yük yüklemekten başka bir şey değildir.”¹⁵

(2) “Kur'an'ın lafız olarak vahyedildiği ve vahyin mutlak değişmezliği ilkesinden vazgeçip, Kur'an'ın önerdiği yaşam düzeninin Hz. Muhammed'in çağına hitap ettiği, yani zamana bağlı olduğu ve sonraki gelişmeler tarafından 'aşıldığı' kabul edilmelidir.”¹⁶

Görülmektedir ki Paret, son derece açık-seçik ifadelerle Kur'an'ın dünyasının, tarihin çok gerilerinde kaldığını, onun önerdiği yaşam tarzının yalnızca Hz. Peygamber'in çağına hitap ettiğini ve de sonraki gelişmeler tarafından aşıldığını iddia etmektedir. Ona göre müslümanların çağdaş yaşam ile olan sorunlarını çözmek için Kur'an'a başvurmaları, boşunadır, hiçbir fayda sağlamayacaktır. Yanısıra bu durum, Kur'an'ın üstesinden gelemeyeceği bir yükür, altında kalıp ezilmesi kaçınılmazdır. Çünkü -ona göre- Kur'an vahyinin şekillendirdiği hayat tarzı, sadece indiği çağa hitap etmiştir, o zaman ile sınırlı tarihsel bir malzemedir, sonraki gelişmeler ve yeni hayat felsefeleri tarafından tamamen aşılmış, gerilerde bırakılmıştır. Bu noktada Paret'in önerdiği çözüm yolu ise son derece ilginç ve bir o kadar da güncel bir tartışma olan “Kur'an vahyinin lafız olarak vahyedildiği ve vahyin mutlak değişmezliği ilkesinden vazgeçme” teklifidir.

Esasen Paret, vahyin özünün korunma garantisinin lafızlarda yattığını çok iyi idrak etmiş durumdadır. Bu özü değiştirebilme ve başkalaştırabilmenin yegane yolu ise lafızları terk etmektir. Anlamı koruyan lafızlar terk edildiği zaman, özü temsil eden manayla gelişigüzel ve

¹⁵ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 17

¹⁶ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 18

istenildiği şekilde oynama imkanı elde edilebilecektir. Böyle bir sürecin nihaî meyvesi ise İslam'ın diğer dinler gibi tahrif edilmesinden başka bir şey değildir.

“Kur'an'ın lafız olarak vahyedildiği ilkesinden vazgeçme” önerisinde, şöyle bir enteresan durum da söz konusudur: Bu ifadeye göre Paret, sanki Kur'an'ın mana olarak vahyedildiğini kabul etmiş gibi görünmektedir. Bu ise lafzı devre dışı bırakabilmeyi daha ikna edici bir şekilde dile getirebilmek için başvurulmuş bir taktiktir. Zira daha önceki söylemlerinde gördüğümüz üzere Paret'e göre vahiy denilen şey, Hz. Muhammed'in doğada gözlemlediği ve çağdaşı bilirkişilerden işitmek suretiyle elde ettiği bilgileri özümseyip Arapça kalıplara dökmesinden başka bir şey değildi.

Kur'an vahyi, acaba mahiyet ve üslup olarak evrensel midir, yoksa Paret'in iddia ettiği gibi tarihin çok gerilerinde kalan tarihsel bir malzeme olup yalnızca Arap Yarımadasına hitap eden yerel bir metin midir? Bu sorulara cevap olma sadedinde, M. İzzet Derveze, Maide Suresinin 15. ve 16. ayetlerinin tefsirinde şunları söylemektedir:¹⁷

“Görülüyor ki, burada Rasulullah'ın Ehl-i Kitab'a gönderilmiş olduğunu ifade etmesi ve mesajında daha çok genele yönelik olması bakımından bu ayetler çok daha nettirler. Tuhaf olan hususlardan biri de şudur ki, bu ayette bu kadar netlik olsun ve biraz sonra gelecek diğer bir ayette ise başka bir üslupla onda da son derece açıklık ve netlik olsun da, sonra bazı müsteşrikler durup dururken, Kur'an'da olan nassların, Hz. Peygamber'in risaletinin, Arapların dışında diğer milletlere ve dinlere yönelik evrensel olduğuna delalet etmediği görüşünde ısrar etsinler...”¹⁸ Evrensellik ve tarihsellik konuları hakkında, “Günümüz Tefsir Problemleri” isimli kitabın müellifi M. Said Şimşek'in bazı mülâhazalarını da aktarmak faydalı olacaktır, o konu hakkında şöyle der: “Tarihsellik olsa olsa, sadece peygamberi ilgilendiren ayetlerde söz konusu olabilir, Bunların Kur'an'da yer almaları, Peygamberliğin dinde çok önemli bir yeri haiz olması nedeniyle olsa gerektir. Ayrıca gerek Peygamberimizle ilgili meseleler, gerekse önceki peygamberler ve toplumlarla ilgili kıssalar, mantûkları itibariyle değil, mefhûmları yönüyle bize hitap ederler. Bunlar uygulanma yada uygulanmamaya medar şeyler değildir. İbret alınacak şeylerdir... Allah'ın kudretini ifade için Kur'an'ın indiği yörenin malzemesini kullanması, mesela deveden söz etmesi de Kur'an'ın yerelliğine ya da tarihselliğine delil olamaz. Çünkü bu gibi hususlardan bahseden ayetlerde de mantûk değil, mefhûm önemlidir,

¹⁷ Yapacağımız alıntının daha iyi anlaşılması için 15. ayetin mealini vermeyi uygun görüyoruz, mealı şudur: “Ey Kitap Ehli, elçimiz size geldi, kitaptan gizlediğiniz şeylerin çoğunu size açıklıyor, çoğundan da geçiyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap geldi.” (5 Mâide, 15)

¹⁸ Derveze, M. İzzet, *Kur'an'ul-Mecîd*, (Kur'an'ı Anlamada Bir Yöntem Çalışması), Arapça'dan Çeviren:

Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997, VII, 58

yani bu gibi ayetler de hükme medar olan ayetler değildir. Bunlar ibret alınacak ayetlerdir... Tarihsel, hermenötik, antropolojik ve benzeri okuma yöntemleri beşerî metin ya da malzemeleri okumak üzere ortaya atılmış yöntemlerdir. Oysa Kur'an, ilahîdir. Beşerî mahsuller için geliştirilmiş olan bu okuma yöntemlerinin ilahî olan Kur'an'a uygulanmaları elbette tutarlı olamaz. Kaldı ki bunların tamamı ithal kavramlardır. Üstelik bu kavramlardan ne kastedildiği de doğdukları ortamlarda bile henüz netliğe kavuşmuş değildir... Bizce, Sünnet'in tarihselliği, Kur'an'ın da tarihselliği anlamına gelmektedir. Çünkü, Peygamberin Kur'an'ı açıklamakla görevli olduğunu bildiren ayetlerle, Peygamber'i örnek edinmemiz gerektiğini bildiren ve ona itaat etmemizi emreden ayetleri bugün bizler de okuyoruz. Sünnet'in tarihselliği, zorunlu olarak bu ayetlerin tarihselliğini gündeme getirecektir... Tarihsellik iddiasında bulunanlar eğer tarihselliği, nassların sarîh delaletlerinde değil de fıkıhta, geçmişte yapılmış içtihadlarda aramış olsalardı, buna katılmamak mümkün değildi. Çünkü içtihatlar beşerîdir. İctihad yapan kişi her ne kadar Kur'an ve Sünnet'i esas alıyor olsa da içtihad ederken, kendi birikiminin de yaptığı içtihadta önemli bir etkisi vardır... Eğer gerçekten bugün için Kur'an ve Sünnet'i anlayan içtihad seviyesinde kimse yoksa, bu eksiklikten dolayı ümmetin tamamı sorumludur. İctihad düzeyinde alim yetiştirmek farz-ı kifayedir... Gelenekçi kesim içtihad yapmayı geçmiş müçtehidlere bir saygısızlık şeklinde takdim etmektedir. Oysa içtihad yapmak, en azından müçtehidlerin izinden gitmektir. Onları örnek almaktır... Tarihsellik iddiasını ileri sürenlerin ibadet ve ahlakla ilgili ayetleri evrensel; sosyal kurumlara dair emir ve yasaklarla cezaları, tarihsel olarak görmelerinin de hiçbir tutarlılığı bulunmamaktadır. Kur'an'ın şu veya bu ayetlerde kullandığı dil, aynı dildir. Hangi kıstaslara dayanarak böyle bir ayırım yapabiliriz? Hatta ahlakî prensipleri hukukî prensiplerden ayıracak net bir kıstas dahi mevcut değildir. Böyle bir ayırımın temelinde olsa olsa hevaya uymak vardır. Batı normlarını evrensel kabul ederek Kur'an'ı bunlara uydurmak vardır, başkası değil.”¹⁹

Sözün özü; Kur'an ayetlerinin ve sahîh hadislerin sarîh olan, açıkça anlaşılabilen delaletlerinde tarihsellik aramak; dinin temel esaslarını değiştirip dönüştürme veya onları işlevsiz kılma isteğinden kaynaklanmaktadır. Ancak fikhî çıkarımlarda ve içtihadlarda tarihsel izler bulunduğunu, dolayısıyla zaman zaman güncellemeler yapmak gerektiğini söylemekte bir beis yoktur.

4. Garanîk Hadisesi

Garanîk olayı, vahyin keyfiyet ve özünü ilgilendiren bir olay olması hasebiyle ele alınıp

¹⁹ M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Proplemleri*, Esra Yayınları, İstanbul, 1997, s. 306-309

değerlendirilmesi gereken bir hikâyedir. Kimi tarihî kaynaklarda yer verilen Garanik hikâyesinden görüşlerine dayanak çıkarabileceğini düşünen Paret'in, olay hakkındaki yorumları şu şekildedir:

“Konu, Müslümanlar tarafından teslim edilmek istenmese de, bazı Arap tarihçilerinin tanıklık ettiği ve tarihen sabit olması kuvvetle muhtemel olan bir olaydır. Anlaşılan o ki, Peygamber'in zayıf bir anına gelmiş ve Mekkeli hemşehrileriyle bir uzlaşmaya varıp, onların özellikle ta'zim ettikleri dişi putlar Lât, Uzza ve Menat'ı (Allah katında) şefaati makbul (veya umulur) varlıklar olarak nitelemiştir (Garanik; aslında “balıkçıl kuşu” demektir)... Muhtemel 22. Hacc / 52 de bu hadiseyle ilgilidir. Ayet şöyledir: “*Biz senden önce hiç bir elçi veya peygamber göndermedik ki o (bir şey) dilediğinde şeytan onun bu arzusuna bir şey katmamış olsun. Ama Allah (her seferinde)şeytanın kattığını siler. Sonra Allah kendi ayetini nihaî olarak tesbit eder.*” Muhammed, burada açıkça i'tiraf ediyor ki, peygamberî vahiyler zaman zaman, geçici de olsa, şeytanî telkinler tarafından tahrîf edilmektedir. Yine bu konuyla ilgili bir başka yerde o kendisi hakkında -ve fakat ihtiyaten oldukça sınırlandırılmış bir biçimde- şöyle ifade veriyor. (17. İsra/73–74): “*Neredeyse onlar (müşrikler) seni, sana (vahiy olarak) verdiğimizden (sapman için) iğfa edeceklerdi ki, Bize karşı onun (Kur'an'ın) dışında bir şeyler tertipleyesin. (şayet bunu yapsaydın) o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz sana sebât ihsan etmeseydik, az kalsın onlara biraz meyledecektin.*” Biz bu pasajlardan, görevine sadık kalmanın ve nihaî bir zafer ümidini muhafaza etmenin, Muhammed'e bazen çok zor geldiğini anlıyoruz. Reddedilmek, diğer insanlar gibi ona da bir süre acı vermişti. Bu durum karşısında, çekinerek kendi kendine, Allah'ın ne zaman müdahale edip, zafer için kendisine yardım edeceğini sorar olmuştu. Ama o, bütün bu geçici zaaf ve şüphelerin üstesinden geldi. Böylece onun iman gücü daha da bir açıklık kazanmış oluyor... Peygamber tasavvurunu, İslamî geleneğin ona yakıştırdığı sarsılmazlık halesiyle çevreleyecek olursak; bu, tarihî gerçekliğe ters düşer... Muhammed de -bunu bize Kur'an'ın tanıklığı öğretiyor- diğerleri gibi bir insandı. Onun da herkes gibi zaaf ve eksiklikleri vardı. Ama o, bütün hayatını, derinden hissettiği yüce göreve adanmıştı. Bu konuda o kendisini de aşmıştı, hiç gurura kapılmadan... Ve o bütün karşı koymalara rağmen, hayatının sonuna kadar görevine sadık kaldı.”²⁰

Pasajın hemen başında “*Konu müslümanlar tarafından teslim edilmek istenmese de*” şeklinde bir değerlendirmede bulunan Paret'in; konuyu -algılama biçimleri farklılık arz etse de- kabullenilen bazı müslüman alimleri göz ardı etmesi, herhalde kendisine “objektif”,

²⁰ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 135-137

müslümanlara da “subjektif” dedirtebilme çabası olsa gerektir. Dolayısıyla kendisi bu konuda ilmî dürüstlüğün gereğini yerine getirmemiştir.²¹

Paret’in, “*Tarihen sabit olması kuvvetli olan*” şeklinde algıladığı Garanîk olayının muhtemel oluşunun kuvvetini gösterecek, destekleyecek ciddi tarihî nakil ve alt yapıyı delillendirememesi dikkat çekilmesi gereken önemli bir başka noktadır. Söz konusu iddiayı sadece “*bazı Arap tarihçilerinin tanıklık ettiği*” ifadesiyle geçiştirmektedir.

Paret’in, konuyla irtibat paralelinde ele aldığı 22. Hacc, 52. ayetteki “temennî” kavramı üzerinde sair zamanlarda bolca yaptığı “*paralel pasajlar ışığında anlamı tespit etme*” metoduna başvurmaması, linguistik tahlillerde bulunmaması bu tür girift ve önemli meselelerde en azından metodik bir tutarsızlıktır. Hem söz konusu ayet; tarihî Garanîk Hadisesiyle irtibatlandırılarak değerlendirilecek olursa, ayetteki “şeytanın katması” olaydaki şeytan sözlerine, “peygamberin arzusu, dilemesi” ise vahye (ayetlere) tekabül edecektir. Hâlbuki peygamberin arzu ve dilemesinin vahyin kendisi olarak algılanamayacağı basiret ve feraset sahiplerinin farkında olmaları gereken bir inceliklerdir. Ayet-i kerime’de “arzusuna bir şey katar” denilip “eylemine katar” denilmemesi de ayrı bir inceliklerdir. Dolayısıyla; örneğin “temennî” kelimesinin tefsirinde “kıraat (okuma)” ve bunun gibi anlamların kullanılması durumunda da şu tablo ortaya çıkar; şayet, şeytan Peygamber’in okuma arzusuna bir şey katsa da okuma eylemine bir şey katamaz yani olay vesvese bazında kalır, fiilen gerçekleşmiş olması gerekmez. Konuyla ilgisi kurulan 17. İsrâ 73–74. ayetlerde ise, Paret’in iddia ettiği gibi peygamberî vahiylerin zaman zaman geçici olarak şeytanî telkinler tarafından tahrîf edilmesinin geçici dahi olsa söz konusu olamayacağı, Hz. Peygamber’in iğfa edilemediği, biraz meyletmesinin bile mevzu bahis olmadığı ifade edilmektedir.

Paret son satırlarda “Muhammed de diğerleri gibi bir insandır” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Hâlbuki bu değerlendirme, bir tarafıyla doğru ancak eksik bırakılmış olan bir değerlendirmedir. Zira Kur’an’ın tanıklığına göre durum değerlendirildiğinde Hz. Peygamberin

²¹ Halbuki günümüzde bile Garanîk hadisesinin varlığını kabul eden müslüman araştırmacılar bulunmaktadır. Örneğin şu ifadelerde böyle bir kabul meylini okumak mümkündür: “Garânîk Olayını reddederken Akseki’nin temel gerekçesini, bu olay kabul edildiğinde, Hz. Peygamber, vahiy, Kur’an ve İslam’ın doğruluğu hakkında ciddi şüphelerin ortaya çıkacak olması oluşturmaktadır. Ona göre bu kıssada Hz. Peygamber’in Mekke müşriklerini hoşnut etmek için putları övdüğü, ‘Onlar yüce turnalardır, şefaatleri kuvvetle umulur’ dizelerini bu amaçla söylediği anlatılmaktadır. Asla ilişkin bu kabul, kıssanın kesin bir biçimde reddedilmesini gerektirmektedir. Akseki de haklı olarak öyle yapmıştır. Ancak Hasan el-Basrî’nin söylediği gibi, Hz. Peygamber’in putları değil de melekleri övdüğünü kabul etmek, bu konudaki düşüncenin seyrini tamamen değiştirir.” Ali Rıza Gül, “Garânîk Kıssasının Reddi Üzerinden Kur’an Savunusu: Ahmed Hamdi Akseki Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İFD*, Temmuz-Aralık 2014, C. 14, S. 2, s. 29. Halbuki, “*O hevedan söylemiyor. O vahyedilenden başkası değildir.*” (53 Necm 3-4) sözünü içeren bir sureyi okurken, Hz. Peygamberin dilinden kendi arzusuna göre bir sözün çıkmasına ihtimal vermek; surenin hem mantûkuna hem de mefûhuna aykırıdır, gerekli dikkat ve hassasiyeti taşımayan bir tutumdur.

insan olduğu ancak diğerleri gibi olmadığı farklı olarak vahyin kontrolünde bulunduğu, eksiksiz tebliğ etmek üzere vahiy aldığı ifade edilmektedir. Yani Peygamber olmayan diğer insanlara tanınmayan bir konum ve mevki sahibidir. Paret'in "Onun da herkes gibi zaaf ve eksiklikleri vardı" ifadesi de kendisiyle ne kastedildiği açık olmayan yuvarlak bir ifadedir. Çünkü mesela "gurur" da herkesin bir zaaf ve eksikliğidir. Oysa Paret, 137. sayfadaki aynı alıntıda, Hz. Peygamber'in yüce görevini "hiç gurura kapılmadan" ifâ ettiğini i'tiraf etmektedir. O halde Paret'in söz konusu iki yargısı (değerlendirmesi) arasında da çelişki ve tutarsızlık mevcuttur. Çağımızda, Garanik kıssasının gerçekte ne anlama gelebileceği konusunda, efradını cami' ve ağyarını mani' olacak şekilde kapsamlı ve derinlikli şu değerlendirmeler yapılmıştır:

"Yakûtu'l-Hamevî, Mu'cemu'l-Büldan'da Uzza'yı anlatırken şu fıkra yer verir: 'Kureyşliler, Ka'be'yi tavaf ederken Lât, Uzzâ ve üçüncü olarak da öteki put Menât hürmetine, çünkü onlar ulu kuğulardır, her halde onların şefaathleri umulur' diyorlar ve onları Allah'ın kızları kabul edip şefaathlerini bekliyorlardı. Peygambere risalet vazifesi verilince 'Siz de gördünüz değil mi Lat ve Uzza'yı? Üçüncü olarak da diğer putunuz Menat'ı? Demek size erkek, Allah'a dişi öyle mi- Öyle ise bu çok insafsızca bir taksim! Onlar, hiçbir şey değil, sırf sizin ve babalarınızın uydurduğu kuru isimlerdir. Allah, onlar hakkında hiç bir delil indirmedir.'

mealindeki âyetler inzâl buyuruldu. Bu nakilden Garanik meselesinin menşei de anlaşılmış olmaktadır. Garanîk kelimesi çoğul bir kelimedir. Müfredi gurnûk gelir. Gurnûk, kuğu kuşu denilen beyaz bir su kuşudur ki kazdan daha büyük, uzun boyunlu ve güzel endamlı bir kuştur. Simten denilen beyazı güzel ve dolgun bedenli taze dilberlere de kuğu ismi verilir. Gönül alıcı bir rüzgar estiğinde deprenip oynayan yumuşak saçlara da 'garanika' veya 'garanikiyye' denilmektedir. İşte müşrikler beyaz taşlardan yaptıkları putlarını böyle şairane bir benzetme ile yüksekte uçan kuğu kuşuna benzeterek onların şefaathlerini umuyorlardı. Bundan dolayı inançlarının temelsizliği ve çürüklüğü gösterilmek üzere önce kınama şeklinde "erkek size, dişi O'na öyle mi" buyurulmuş ve ardından da "bu pek zalimce bir taksimdir" denilmiştir... Bu tafsilatı vermemizdeki maksadımız, bu ayetin garanîk uydurmasının da iptaline işaret ettiğini özellikle anlatmaktır. Zira garanîk olayı da, müşriklerin putlarına isnâd ettikleri vasıflardan olduğu için burada ayrıca şu anlam da kendini göstermiş oluyor: Sizin her halde şefaathlerini umarak garanîk-i ulâ dediğiniz o putlar, hiç bir şey olmayıp, kuru isimlerden ibarettirler. Sırası gelmişken şunu da ifade edelim ki: 22 Hacc, 52 ayetinin tefsirinde Taberî ve Zemahşerî gibi bazı müfessirler, kendilerine yakışmayacak şekilde 'Kîle (söylendi/denildi)' lafzıyla bir hikaye anlatmışlardır ki, o da şöyledir: Güya Necm Suresi nazil olduğunda, Resulullah Harem-i şerif'te onu okumuş ve sonunda mü'minlerle beraber müşrikler de secdeye kapanmışlardır. İşte bu

esnada “*Ve üçüncü olarak Menat’ı*”²² ayetinden sonra “onlar, ulu kuğulardır, herhalde şefaati umulur” sözü de yanlışlıkla işitilmiş, ancak şeytan tarafından atılan bu sözü Allah Teâlâ neshedip (ortadan kaldırıp) ayetlerini onun tasallutundan korumuştur. Bu hikâyeyi anlatan tefsirciler, şeytanların her türlü taarruzlarına karşı, ilahî vahyin kuvvetini ve nasıl korunduğunu anlatmak istemişlerdir. Ebu Hayyan der ki: “Bu kıssa, Siret-i Nebeviye derleyicisi Muhammed b. İshak’tan sorulduğunda O, bunun zındıkların uydurmasından ibaret olduğunu söylemiş ve konuyla ilgili bir de kitap kaleme almıştır.” Beyhakî de demiştir ki: “Bu kıssa, nakil yönünden sabit değildir ve ravileri de yalancılıkla itham edilmiştir. Bu yüzden sahih hadis kitapları ve diğer hadise dair eserlerde onlardan birşey zikredilmemiştir. Şu halde bu sözün atılması vaciptir. Onun içindir ki ben kitabımı ondan uzak tuttum. Öyleyse anlaşılmaktadır ki müşrikler Ka’be’yi tavaf ederken “Lât, Uzzâ ve üçüncü olarak da öteki put Menât hürmetine, çünkü onlar ulu kuğulardır, her halde onların şefaati umulur” demek adetleri idi... Demek ki, garanîk benzetmesi Peygamber (s.a.v.)’den önce de söylenegelmiş bir sözdür... O halde bu söz esas itibariyle müşriklere şeytan tarafından atılan bir sözdür. “*O hevedan söylemiyor. O vahyedilenden başkası değildir.*”²³ sözünü içeren bir sureyi okurken peygamberin dilinden kendi arzusuna göre bir sözün çıkmasına ihtimal olmadığı gibi, Peygamberin, vahyi tebliği esnasında şeytanın herhangi bir müdahalesinin olamayacağına asla şüphe yoktur...”²⁴ Garanik kıssası hakkındaki bir başka değerlendirme şöyledir:

“Garanik kıssasıyla ilgili rivayetler, hem Peygamber’in şahsiyetine, hem tebliğ ettiği Kur’an’a, hem de Peygamber’in vahyi algılamasına gölge düşürmektedir... Taberî, Beğavî, İbn-i Taymiyye, İbn-i Hacer El-Askalanî rivayetleri kabul eden âlimlerdendir. Cessâs, Kuşeyrî, Kadı İbn-i Arabî, Kadı İyâd, Fahreddin Razî, Muhammed Abduh algılama biçimleri ve değerlendirmeleri kısmî farklılıklar gösterse de rivayetleri reddeden âlimlerdendir. Meseleyi, derinlemesine inceleyen ve din konusunda bütüncül bakışa sahip olanlar, kıssanın uydurma mahsûlü olduğu sonucuna varıyor. Kıssa üzerinde, derinlemesine araştırma yapmayan ve yeterince düşünmeyen ya da dine bütüncül bakmayanlar, kıssayı kabul ediyor... Kıssanın muttasıl ve sahih bir senedle gelen tek bir rivayeti mevcut değildir... Rivayetlerin senedleri üzerinde duran ve kıssayı vuku bulmuş kabul eden, Buharî şârihi İbn-i Hacer el-Askalanî’dir. Kıssanın senetlerini gündeme getirerek kıssayı kabul eden başka bir alime de çalışmamızda rastlamadık. İbn-i Hacer’in senedleri değerlendirmesi şöyledir: “*Said b. Cübeyr’in rivayeti*

²² 53 Necm 20

²³ 53 Necm 3-4

²⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim, VII, 310-314

hariç bu konudaki rivayetlerin tamamı ya zayıf ya da munkatı'dır. Ne var ki kıssanın birçok tarikten rivayet edilmiş olması, olayın bir aslının bulunduğu delalet etmektedir. Ayrıca kıssanın iki mürsel tariki vardır ki, bu iki rivayetin senedlerindeki raviler, Buharî ve Müslim'in şartlarına uygundur... Mürsel rivayet; tabiinin, Resulullah (s.a.v.) döneminde vuku bulmuş bir olayı kendisi görmüş gibi anlatması yahut Peygamber'in hadisini duymuş gibi nakletmesidir. Sahabilerin tamamı âdil kabul edilmişlerdir. Ama onları atlayarak hadisi Resûlullah'tan nakleden tabiinin bunu direkt bir sahabîden mi naklettiği bilinmediğinden rivayeti nakleden tabiinin güvenilir olması yeterli görülmemiştir. Rivayet eden tabî, muhtemeldir ki o hadisi başka bir tabîden ve o da başka birinden nakletmiştir. Kendisinden nakil yapılan kişi bilinmediğinden âdil olduğuna hükmedemeyiz. İşte bu nedenle mürsel, zayıf hadis kısmına girer ve hüccet olarak kabul edilmez. İbn-i Salah, muhaddislerin bu konuda ittifak ettiklerini bildirmektedir. Said b. Müseyyib, Şa'bî, Hasan-ı Basrî ve Said b. Cübeyr gibi tabiinin ileri gelenlerinin mürsellerini kabul edenler, bu sonuca varırken daha çok bu zatların mürsellerinin başka tarikten sahîh-müsned senetlerle rivâyet edilmiş olmasını nazar-ı itibare almışlar... Hemen belirtelim ki, Garanik kıssasıyla ilgili mürsellerin sahîh ve müsned bir senedle gelen tek bir rivayeti mevcut değildir... İbni Hacer'in kendisi de Said b. Cübeyr'in İbni Abbas'tan naklettiği rivayetin senedinden söz ederken sonundaki "Fîmâ ahseb (zannımca)"²⁵ ifadesini nakletmeyi ihmal etmiyor... Senedin sonunda geçen "zannımca" ifadesi, râvinin rivayet zincirinde İbn Abbas'ın bulunup bulunmadığından ya şüphe ettiğini ya da râvinin, rivayette anlatılanlardan şüphe ettiğini dile getiren bir ifadedir. Ravinin kendisinin şüphesi varsa o rivayet konusunda bizim nasıl şüphemiz olmasın ki? Buharî ve başka muhaddislerin İbn Abbas'tan sahîh ve müsned bir senetle naklettiği bir rivayette, Peygamber'in Necm Sûresi'ni okuduktan sonra secde ettiği ve orada bulunan müslümanlarla müşriklerin secde ettikleri anlatılmakta fakat sûreye Kur'an dışı ilavelerin yapıldığı belirtilmemektedir. Eğer müşriklerin secde etmeleri putlarının övülmesinden dolayı olsaydı bu husus bu rivayette de söz konusu edilirdi. Müşrikler iki sebepten dolayı secde etmiş olabilirler: Ya putların ismi surede zikredildiği için, müslümanlar Allah'a secde ederken onlar da kendi putları için secde etmişlerdi. Ya da Necm Sûresi'nin fesahat ve belâğatına kendilerini kaptırmış ve bu eşsiz sanat karşısında secdeye gitmişlerdir. Nitekim Kur'an'ı dinleyen müşriklerin etkisinde kaldıklarını ve Kur'an'ı okuyup etkisinde kalmamak için Kur'an okunduğunda gürültü çıkardıklarını

²⁵ Söz konusu arapça ibareyi "zannettiğim kadarıyla" şeklinde tercüme edebiliriz.

biliyoruz (Fussilet Suresi 41/26'ya bakılabilir).²⁶ Çünkü şark milletlerinde, hârika bir şeyle karşılaştıklarında takdir duygularını ifade etmek bakımından (secde etmek) yaygın bir davranıştı. Kur'an-ı Kerim'in bizatihi (kendisinin) son derece tesirli ve büyüleyici bir üslubu vardır. Üstelik, Hz. Peygamber'in mübarek ağzıyla okunmasının bu etkiyi daha da arttıracak unutulmamalıdır. Bu iki faktörün birleşerek toplantıdakileri büyülediği ve secdeye gitmelerine sebep olduğu pek uzak bir ihtimal değildir. Zaten bundan dolayıdır ki, Kureyşliler Hz. Peygamber'e sihirbaz ve büyücü gibi lakaplar takıyorlardı. Bundan sonra öyle sanılıyor ki, Kureyşliler bu bir anlık dalgınlıkları üzerine pişmanlık duydular, onlardan bazıları buna bir gerekçe bulmaya çalıştılar ve dediler ki: "Vallahi biz bunu yapmak istemiyorduk ama biz Muhammed'in ağzından ma'budlarımızı öven bazı sözler duyduktan sonra secdeye gittik." Diğer taraftan bu olay Habeşistan'daki müslüman muhâcirlere "İslam ile küfür arasında sulh temin edildi." diye ulaştı. Zira görgü tanıkları müşrik ve müslüman herkesin aynı anda secde ettiklerini görmüşlerdi. Bu söylenti öylesine yoğunlaştı ki, Habeşistan'daki muhâcirlerin hepsi değilse de çoğu Mekke'ye dönmüş oldu. Bu olaydan sonra, Kureyşlilerin secde etmesi olayı, secde ile ilgili ileri sürdükleri gerekçe ve Habeşistan'daki müslümanların dönüşü, (hepsi) bir araya gelip gerçek bir olay şeklini aldı...Peygamber kendisine gelen vahyi okuduğunda, şeytan, vahyi karıştırmak ya da zıddını telkin için Peygamber'e bir takım vesveseler verir. Böylece Peygamber'i meşgûl etmeye, kendisine gelen vahyi tam olarak ezberlemesine ve onu olduğu gibi insanlara tebliğ etmesine engel olmaya çalışır. Ancak Allah, şeytanın bu vesvesesini iptal eder/etkisiz kılar ve Peygamber'in hem vahyi olduğu gibi ezberlemesini ve hem de olduğu gibi insanlara tebliğ etmesini sağlar. Habeşistan'a hicret etmiş müslümanların niçin geri döndükleri meselesi zihnimize takılabilir. Bu konuda iki sebep zikredilir; Birincisi; Hz.Ömer, Habeşistan'a yapılan hicretten kısa bir müddet sonra müslüman olmuştur. Onun müslüman oluşuyla müslümanlar bir müddet için kendilerini daha bir güven içerisinde hissetmişlerdir. Hatta Kâbe'de namaz kılmaya başlamışlardır. Kureyşliler de bir iç savaşın çıkmasından endişe ederek müslümanlara yaptıkları baskıya ara vermişlerdir. Hatta bu arada müslüman olanların sayısı da çoğalmıştır. Bu haber Habeşistan'a hicret etmiş müslümanlarda Mekke'ye geri dönme arzularını kamçılamıştır. İkincisi; O sıralarda, Habeşistan'da Necaşi'ye karşı ayaklanma başlamıştır. Ayaklanmanın temel sebebi de onun müslümanlara müsamahakâr davranmasıdır. Bu iki sebep bir araya gelince de müslümanlar Habeşistan'dan geri dönmüşlerdir."²⁷

²⁶ "İnkâr edenler dediler ki: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin ve onda (okunurken) yaygaralar koparın. Belki üstün gelirsiniz" 41 Fussilet, 26

²⁷ Bk., Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 498-544

5. Kur'an-ı Kerim'in Ehl-i Kitap Hakkındaki Açıklamaları

Kur'an'ın, Ehl-i Kitab'ı ilgilendiren kıssa ve konularla ilgili yaptığı açıklamalar hususunda, Paret'in negatif tavrını anlamamıza yardımcı olan görüşleri şu şekildedir:

(1) “Kur'an'daki Kitab-ı Mukaddes kıssaları, bizim özellikle dikkatimizi çekmektedirler. Zira burada söz konusu edilen malzemeye bizler öteden beri aşinâ durumdayız. Bu itibarla bu kıssaları değerlendirme konusunda bir ölçüte, bir hareket noktasına sahip bulunuyoruz -veya en azından sahip olduğumuzu düşünüyoruz... Sonuçta bazen bu Kur'an kıssalarının muhtemel kaynakları olarak, Yahudi ve Hristiyan menşe'li bazı rivayetler/metinler bulduğumuz olmaktadır. Ancak bazen de, (Hz.) Muhammed'in bu konularda tam olarak yetiştirilmediğini ve bu yüzden de ancak bölük pörçük alıntılarda bulunabildiğini, aradaki boşlukları ve bağlantı kopukluklarını ise kendi kafasına göre doldurmuş olduğunu kabul ediyoruz...”²⁸

(2) “Kur'an, tarihî hikayeleri, özellikle Kitab-ı Mukaddes kıssalarını kısmen gerçeğe ve özüne uygun olarak aktarmıştır. Ancak geri kalan kısmı ise bozmuş aslıyla ilgisiz hale getirmiş, Muhammed'in yaşadığı döneme has durumlarla harmanlamış veya tamamen tersine çevirmiştir.”²⁹

(3) “Muhammed'in tebliğinin tarihsel içeriğini, özellikle de Kitab-ı Mukaddes kıssalarını bütün ayrıntılarına varıncaya kadar açıkça çağdaşı bilirkişilerden öğrenmiş olmasına rağmen, bu konuda doğrudan Allah tarafından bilgilendirildiğine kanî olması bize olağanüstü ilginç gelmektedir.”³⁰

(4) “Muhammed kendi yaşadıklarını bu tarihi şahsiyetlere aktarmış olduğundan, Kur'an'daki helak kıssalarından Peygamberin hayatı ve yaşadığı dönem hakkında fikir verici ayrıntılar çıkarabilmekteyiz...”³¹

Yapılan bu alıntılarda Paret'in, Kur'an-ı Kerim'in ehl-i kitap hakkında verdiği bilgileri büyük oranda yanlış gördüğünü gözlemliyoruz. Zira o, (1) numaralı alıntıda; Hz. Peygamber'in kıssalar konusunda bazen tam olarak yetiştirilmediğini, bu yüzden de ancak bölük pörçük alıntılarda bulunabildiğini; aradaki boşlukları, bağlantı kopukluklarını ise kendi kafasına göre

²⁸ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 54-55

²⁹ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 56

³⁰ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 70

³¹ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 131

doldurduğunu ileri sürer. (3) numaralı pasajda ise Hz. Peygamber'in kıssaları bütün ayrıntılarına varıncaya dek çağdaşı bilirkişilerden öğrendiğini iddia eder. Belli ki Paret, iddialarını temellendirme işinde birtakım bocalama ve bunalım evreleri geçirmekte, bunun kaçınılmaz sonucu olarak da ciddi tutarsızlıklar sergilemektedir. (2) ve (4) numaralı pasajlarda ise Kur'an'ın, kıssaları kısmen bozup aslıyla ilgisiz hale getirdiğini, Hz. Peygamber'in kendi yaşadıklarını söz konusu tarihi şahsiyetlere aktardığını dolayısıyla da yanlışlığın bundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Paret'ten yaptığımız alıntılar bütüncül bir şekilde değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda karşımıza çıkan tablo şudur: Kur'an-ı Kerim'in Yahudiler ve Hristiyanlar hakkındaki açıklamalarının büyük çoğunluğu yanlıştır. Bu yanlışlık da ona göre -genel manada- iki nedene dayanmaktadır. *Birincisi*; Hz. Peygamberin bu konularda tam olarak yetiştirilmemesinden kaynaklı bölük pörçük alıntılarda bulunması, aradaki boşlukları ve bağlantı kopukluklarını ise kendi kafasına göre doldurmuş olması; *İkincisi* ise Hz. Peygamber'in kendi yaşadıklarını söz konusu edilen tarihî kıssalardaki şahsiyetlere aktarmasıdır. Oysa (3) numaralı verdiğimiz iddiası ilk iddiayla tutarsızlık arz etmektedir. Zira bir taraftan, Hz. Peygamberin kıssalar konusunda tam olarak yetiştirilmediği, bölük-pörçük alıntılarda bulunduğu ve aradaki boşlukları kendi kafasına göre doldurduğu iddiasını gündeme getirirken; öte taraftan onun Kitab-ı Mukaddes kıssalarını bütün ayrıntılarına varıncaya kadar çağdaşı bilirkişilerden öğrendiğini söyleyebilmektedir. Bütün ayrıntıları öğrenilen bir konuda, tam olarak yetiştirilmediği iddiasında bulunmak tamamen bir tutarsızlıktır. İkinci nedene göre ise yanlışlık Hz. Peygamber'in kendi yaşadıklarını tarihi şahsiyetlere aktarmasından kaynaklanmaktadır. Bu iddia ise onun "Kur'an tarihî hikayeleri, özellikle Kitab-ı Mukaddes kıssalarını kısmen gerçeğe ve özüne uygun olarak aktarmıştır, ancak geri kalan kısmı ise bozmuş aslıyla ilgisiz hale getirmiş, Muhammed'in yaşadığı döneme has durumlarla harmanlamış veya tamamen tersine çevirmiştir" iddiasıyla çelişmektedir. Zira ilk söyleminde yanlışlığı direkt Hz. Peygamberin eylemi olarak sunarken, ikinci söyleminde bu yanlışlığı bizzat Kur'an'a atfetmektedir. Paret'in burada da bir tutarlılık sergileyemediği, gelgitler yaşayıp bocaladığı gözlenebilmektedir. Çünkü ilk söylemine göre yanlışlığın yapılmasında Hz. Peygamber etken, Kur'an ise edilgendir. Halbuki ikinci söylemine göre yanlışlığın meydana gelmesinde Kur'an etken, Hz. Peygamber ise edilgendir. Kur'an-ı Kerim'in geçmiş olaylar ve Kitab-ı Mukaddes kıssaları hakkındaki açıklamalarını, Hud Suresi 49. ayet ışığında bir değerlendirmeye tabi tutarak konuyu noktalamak istiyoruz: *"İşte bunlar gayb haberlerindendir, sana bunları vahiyle bildiriyoruz; bundan önce onları ne sen bilirdin, ne de kavmin. O halde sabret, kesinlikle güzel son muttakilerindir."*³²

Görülmektedir ki, ayet-i kerime son derece net ifadelerle geçmiş olayların ve Kitab-ı Mukaddes kıssalarının ancak Allah'ın bildirmesiyle bilinebilecek gayb haberlerinden olduğunu, Hz. Peygamber'in bu bilgileri bir takım kimselerden değil direk vahiyle aldığını; ayrıca, önceden ne kendisinin ne de kavminin söz konusu hususları bilmediğini ifade etmektedir.

İşte bu noktada önemli bir gerçeği önemli vurgulamak istiyor ve diyoruz ki; madem ki, insanlık tarihinde gelmiş geçmiş peygamberlere peygamber dedirten nitelikler ve özellikler en mükemmel şekilde Hz. Muhammed'te mevcuttur. Örneğin; Rudi Paret, tüm olumsuz değerlendirmelerine rağmen Hz. Muhammed'in saygı ve hayranlık uyandıran insanî büyüklüğünü,³³ dindarlığındaki enginliğini,³⁴ gururdan tamamıyla uzak olduğunu³⁵ i'tiraf etmek durumunda kalmaktadır. Ayrıca doğruluk ve dürüstlüğü, emîn oluşunu, güzel ahlakını dostları ittifakla, düşmanları da i'tirafıyla kabul etmişlerdir. Hem de madem ki -Paretin de kendi ifadesiyle-³⁶ hiç bir din kurucusunun mesajı, Hz. Muhammed'in tebliği kadar güvenli bir şekilde bugüne intikal etmemiştir. Öyleyse Hz. Muhammed peygamberdir, vahiyle bilgilendirilmiştir, kendisinin ve kavminin bilmediği bilgileri Kur'an vasıtasıyla öğrenmiştir, tebliğinde korunmuştur, tebyîn görevinde ilahî kontrolle desteklenmiş, onaydan geçmiştir. Bu Son Elçi'nin getirdiği mesaj da kıyamete kadar tüm mükemmelliğiyle, tahrif ve tebdilden korunmuşluğuyla devam edecektir...

SONUÇ

Rudi Paret özelinde yaptığımız değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere, -istisnâlar olmakla birlikte- genel itibarıyla Müsteşrikler, Batı düşüncesinin, önkoşulsuz ve alternatifsiz olarak zihinlerde hükümler olmasını amaç edinmektedirler. Bununla beraber, Batılıların kendi görüş ve medeniyetleri etrafında bir nevi kudsiyet meydana getirerek yaptıkları yorumların, mutlaka uyulması gereken alternatifsiz bir yol olmadığı anlaşılmaktadır.

Rudi Paret; vahyin ilahî kaynaklı değil, beşerî bir kaynaktan geldiğini, Hz. Peygamber'in Kur'an'da yer alan Ehl-i kitapla ilgili bütün ayrıntıları çağdaşı bilirdikilerden öğrendiğini söylemektedir. Eğer gerçekten sözü edilen iddia doğru olsaydı, bunlar günümüze "hadis" olarak

³² 11 Hud 49; Ayrıca 14 İbrahim 9. ayet de bu bağlamda değerlendirilebilir, "Sizden öncekilerin, Nuh kavminin, Ad ve Semud ile onlardan sonra gelenlerin haberi size gelmedi mi? Ki onları, Allah'tan başkası bilmez..."

³³ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 119

³⁴ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 133

³⁵ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 137

³⁶ Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, s. 169

intikal ederdi. Bu durumda da bir takım müslüman müellifler, tarihçiler söz konusu kıssaların ayrıntılarını “İsrailiyyat” ile aydınlatmaya çalışma zahmetinde bulunmazlardı. Bu husus, Paret’in iddiasının subjektif olduğunu göstermektedir.

Yanısıra Paret’e göre, Kur’an-ı Kerim’in Yahudiler ve Hristiyanlar hakkındaki açıklamalarının büyük çoğunluğu yanlıştır. Bu durumda, eğer Hz. Peygamber, Ehl-i Kitapla ilgili bütün ayrıntıları çağdaşı bilirkişilerden öğrenmişse bu yanlışlığın kaynağı, onun çağdaşı olan bilirkişilerdir. Halbuki Paret, söz konusu ettiği yanlışlığı, kimi zaman Peygambere, kimi zaman ise Kur’an’a atfetmektedir.

Bundan da anlaşılıyor ki ileri sürdüğü nedenlerde bir tutarlılık sergileyememektedir.

Bir diğer husus; Paret’in yaptığı gibi Kur’an’ın Hz. Muhammed’in kendi sözü olduğunu ileri sürmek, Hz. Peygamber’in -hâşâ- Allah adına söz uydurduğu anlamına gelecektir. Gerçekte hangi yorum yapılırsa yapılsın bahsedilen iddiadan, söz konusu ettiğimiz çirkin ve temelsiz netice ortaya çıkacaktır. Hâlbuki böyle çirkin bir iftirayı, Hz. Peygamber’in nübüvvetten önceki yaşantısı ve emîn oluşu bile tek başına çürütmeye yeterlidir.

Paret, bir yandan açıkça Kur’an’dan edebî açıdan bir şey ummanın zâit olduğunu söylerken, öte yandan onu vecîz, canlı ve tesirli sözlerin bir mecmuası olarak nitelendirmektedir. Bu noktada şu soruları sormak gerekmektedir: Edebî açıdan kendisinden bir şey ummak zâit olan bir kitap, nasıl vecîz sözlerin mecmuası olabilir ki? Bu tarz bir kitap, nasıl özgün ve eşsiz olabilir, canlı ve tesirli bir tasvir gücüne sahip olabilir ki? Şayet bir kitabın sözleri vecîz, özgün ve eşsiz ise; tasvirleri canlı ve tesirli ise o kitap edebî açıdan da bir şaheserdir. Öyleyse bu konuda da Paret’in tutarsızlık içinde olduğu gözlemlenmektedir.

Bir başka iddiasında Paret; Kur’ân’ın, müslümanların çağdaşlıkla kucaklaşmalarını onaylamadığını da söylemektedir. Ona göre, Kur’an’ın dünyası bambaşka ve tarihin çok gerilerinde bir yerdedir. Müslümanların onun evrenselliğine olan inançları gereği, çağdaş yaşam ile olan sorunlarını çözmede de yine ona başvurmaları ise esasen ona üstesinden gelemeyeceği bir yük yüklemekten başka bir şey değildir. Yanısıra ona göre, Kur’an’ın lafız olarak vahyedildiği ve vahyin mutlak değişmezliği ilkesinden vazgeçip, Kur’an’ın önerdiği yaşam düzeninin Hz. Muhammed’in çağına hitap ettiği, yani zamana bağlı olduğu ve sonraki gelişmeler tarafından “aşıldığı” kabul edilmelidir

Halbuki tarihsellik olsa olsa, sadece peygamberi ilgilendiren ayetlerde söz konusu edilebilir. Bunların Kur’an’da yer almaları, Peygamberliğin dinde çok önemli bir yeri hâiz olması nedeniyle olsa gerektir. Ayrıca gerek peygamberimizle ilgili meseleler, gerekse önceki peygamberler ve toplumlarla ilgili kıssalar, mantûkları itibariyle değil, mefhûmları yönüyle

bize hitap ederler. Yani bizzat kullanılan ibarelerle değil, o ibarelerde anlatılmak istenen mesajlarla ön plana çıkarlar. Allah'ın kudretini ifade için Kur'an'ın indiği yörenin malzemesini kullanması, mesela deveden söz etmesi de Kur'an'ın yerelliğine ya da tarihselliğine delil olamaz. Çünkü bu gibi ayetler hükme medar olan, kaynaklık teşkil eden ayetler değildir, bunlar ibret alınacak pasajlardır.

Paret gibi müsteşriklerin tavsiye ve düşüncelerinden etkilenecek tarihsellik iddiasını ileri sürenlerin, genellikle ibadet ve ahlakla ilgili ayetleri evrensel; sosyal kurumlara dair emir ve yasakları-cezaları tarihsel olarak görmelerinin de herhangi bir tutarlılığı bulunmamaktadır. Kur'an'ın şu veya bu ayetlerinde kullandığı dil, aynı dildir. Hangi kıstaslara dayanarak böyle bir ayırım yapabiliriz? Hatta ahlakî prensipleri hukukî prensiplerden ayıracak net bir kıstas dahi mevcut değildir. Böyle bir ayırımın temelinde daha çok zamana ve hakim konumdaki kültüre uymak vardır. Batı normlarını evrensel kabul ederek, Kur'an'ı bunlara uydurma çabası vardır. Çalışmamızdaki Paret örneklemini üzerinden şu okumayı yapmak mümkündür: Müsteşriklerin etkisinde kalarak onların kitaplarına hayranlıkla bakmak, yazdıklarını da katıksız gerçek gözüyle değerlendirmek sağlıklı bir yaklaşım değildir. Ayrıca, mutlak manada yanılgiya kapılmalarını engelleyecek bilimsel ve organize yöntemlerle çalıştıklarını varsayarak, onların yargıda bulundukları konular bakımından daha gerçekçi, daha doğru olduğu düşüncesine kapılmak yersizdir.

Dezenformasyonun ve gerçek dışı spekülasyonların yoğun olduğu bir ortamda yapılması gereken şey, İslam'a sağduyuyla yaklaşmak, çoğu zaman art niyet barındıran gerçeklikten uzak, sıkı değerlendirmeler ve tek taraflı yorumlardan uzak durmaktır. Ancak böyle bir yaklaşımla aydın-elit kadromuzun fikirsel olarak çökmediğini, Avrupa karşısında beyinlerin körü körüne teslimiyetçi bir anlayışı benimsemediğini görme imkânına kavuşabiliriz. Diğer türlü, Avrupa karşısında kendini hakîr görme kompleksinin bir türlü atılamamış olmasına bağlı olarak, toplumun yüksek ideal ve moral değerlerinin yok olmasına ortam hazırlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

Derveze, M. İzzet (1888–1984), Kur'an'ul-Mecîd, (Kur'an'ı Anlamada Bir Yöntem Çalışması), Arapça'dan Çeviren: Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997.

Gül, Ali Rıza, “Garânîk Kıssasının Reddi Üzerinden Kur'an Savunusu: Ahmed Hamdi Akseki Örneği”, Çukurova Üniversitesi İFD, Temmuz-Aralık 2014, C. 14, S. 2.

Mevdudî, Seyyid Ebul Alâ, Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı, Çev. Ahmet Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul, 1992.

Rudi Paret, Kur'ân Üzerine Makaleler, Derleme ve Çev: Ömer Özsoy, Ankara, 1995.

Nursî, Bediüzzaman Saîd, Mektûbat, Zehra Yayınları, İstanbul 1998.

Şimşek, M. Said, Günümüz Tefsir Proplemleri, Esra Yayınları, İstanbul, 1997.

HZ. ÂDEM'İN PEYGAMBERLİĞİ KONUSUNDAKİ TARTIŞMALARIN KRİTİĞİ

Maşallah TURAN

Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi,

Tefsir Bilim Dalı.

ÖZET

Son zamanlarda, giderek yaygınlaşmaya başlayan bir tarzda Hz. Âdem'in peygamber olmadığı konusu gündeme getirilmektedir. Bu bağlamda ileri sürülen fikirlerin her zaman art niyet barındırdığını söylemek mümkün görünmemekle birlikte, söz konusu iddiaların arka planının tamamen boş olduğunu zannetmek de çok gerçekçi olmasa gerektir. Başka bir deyimle sözü edilen iddiaların arka planının irdelenmesi, bizce toplumsal bir beklentiye cevap verme konusunda önemli bir eksikliği giderecektir. Günümüzde, bu türden iddiaları daha çok gündeme taşıyan Mustafa İslamoğlu ve Bahaeddin Sağlam gibi kimi yazarlar; insanların, ilk dönemlerde toprakla iç içe hayvanî bir hayat geçirdiği, hayvanî/beşerî dönemden insanî döneme geçişin, uzun bir zaman aldığı varsayımından hareket etmektedirler. Bu savdan hareketle Nuh döneminin, din ve vahyin insanlıkta ilk görüldüğü dönem olduğu neticesine varmaktadırlar. Bu iddia sahiplerine göre Hz. Nuh döneminde bilinç gelişmiş, insanlık vahyi anlayacak seviyeye gelmiştir. Dolayısıyla insanlık içinde Nuh'a kadar beşer peygamber yoktur. Hz. Âdem'in, yaygın olarak kullanılan anlamıyla peygamber olmayabileceğini dile getiren araştırmacılardan birisi de *Kur'an'da Hz. Nuh'un Toplumsal Islah Çabaları* isimli kitabın yazarı Murat Kayacan'dır. O, konu hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: “Ahiret sahnelerinden birinin anlatıldığı bir hadiste Nuh için, 'Ey Nuh! Sen ilk resul'sün, (Buharî, Enbiya 3, Müslim, İman 327) denileceği ifade edilir ve buna uygun olarak ilk nebinin Hz. Nuh olduğu söylenmektedir. İdris peygamberin ondan önce peygamberlik görevini yerine getirdiği konusu ihtilaflıdır. Hz. Âdem'in nebiliği, ‘çocuklarını terbiye’ gibi düşünülürse o zaman bu hadisin Kur'an ile uyumlu olduğu söylenebilir.” Hâlbuki aynı yazar, başka bir değerlendirmesinde, Hz. Nuh'un şükrü çok olan, her durumda Allah Teâlâ'ya hamd eden bir kul ve Allah Teâlâ'nın seçtiği kimselerden olduğunu belirtir ve şu ayet-i kerimeye atıfta bulunur: “Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini seçti ve âlemlere üstün kıldı.” (Al-i İmran 3/33) Yazar, ayeti verdikten sonra şöyle bir çıkarımda bulunur: “Hz. Nuh'un seçilmesi, ona nübüvvet ve risaletin verilmesiyle

ilişkilidir.” Eğer söz konusu ayette bahsedilen seçilme, Nuh için nübüvvet ve risalet verilmesiyle ilişkili ise aynı ayette geçen ve Nuh'tan önce zikredilen Âdem için neden nübüvvet ve risalet verilmesiyle ilişkili olmasın? Aynı ifadede geçen seçilmeyi birisi için peygamberlik delili kabul ederken, diğeri için kabul etmemek bir tutarsızlık anlamına gelmez mi? İşte bu türden gözlemlenebilen tutarsızlıklar ve çelişkilerin kritize edilmesi, irdelenmesi, konunun sağlam bir zeminde ele alınmasına katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âdem, Yaratılış, Beşer, İnsan, Nebî, Resûl.

THE CRİTİQUE OF THE DİSCUSSIONS THAT DONE ABOUT HZ. ADAM'S PROPHETHOOD

ABSTRACT

Lately, in a way that has become increasingly popular, the subject that Hz. Adam is not a prophet is brought to the agenda. Though it is not possible to say that the ideas put forward in this context always have malevolence, it is not too academic to assume that the background of the claims from the beginning is completely empty. In other words, the examination of the background of such claims will meet a very important need in responding to a social expectation. Nowadays, some authors such as Mustafa İslamoğlu and Bahaeddin Sağlam, who are more interested in such claims, act on the assumption that people have had a long period of transition from the animal period to the humankind through an animal life in the first period. Moving from this thesis, they say that the period Noah was 'the first time religion and revelation were sent to humans'. According to the proponents of this claim, consciousness developed in this period, humanity has come to the level of understanding the revelation. Therefore, there are no prophets in humanity up to Noah. One of the researchers who said that Adam may not be a prophet in general terms is Murat Kayacan, the author of the book titled "Noah's Social Reclamation Efforts in the Qur'an". He considers: "In a passage narrated by one of the stages of the Hereafter, it is said that Noah is the first prophet, and there is debate that the prophet Idris fulfilled his prophethood before Noah." If Adam's prophethood is thought of as "educating his children", it can be said that this information is compatible with the Qur'an. Nevertheless, the same writer, by making a different assessment, says that Nuh is a very sincere person, praised by Almighty Allah, loved by Almighty Allah in all circumstances. Then he quotes the following verse: "God has chosen Adam, Noah, the family of Abraham and the family of the Imran as superior in the world" (El-i Imran 3/33). After giving the verse, he has an inference like this:

"The election of Hz. Noah is related to the giving of prophethood" If the election mentioned in the Holy Qur'an is related to the giving of prophethood to Noah, why is not it related to the prophethood given to Adam who mentioned in the same verse before he? The criticism of evaluation of contradictions that can be observed in this way will contribute to a healthy understanding of the subject.

Key words: Adam, Creation, First Man, Human, Prophet, Messenger.

HZ. ÂDEM'İN PEYGAMBERLİĞİ KONUSUNDAKİ TARTIŞMALARIN KRİTİĞİ

Bilindiği gibi Tefsir ilminin en büyük amacı, ilâhî kitapların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm'in Müslümanlar, hatta bütün insanlar tarafından doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak gayesiyle açıklamaktır.³⁷ Bu açıdan, tefsir ilminin temele aldığı soru, "Kur'ân ne diyor?" olmalıdır. Hz. Peygamber'in vefatını takip eden ilk yüzyıllarda tefsir ilmi bu soruyu temele almış ve Kur'ân'ın anlaşılabilmesi için pek çok rivayet nakledilegelmiştir. Ancak zaman ve konjonktürün de etkisi ile bazı kelâmî kaygılar ön plana çıkmış, temel gayesi "Kur'ân ne diyor?" sorusuna cevap bulmak olan tefsir ilmi, "Kur'an ne demek istiyor" sorusuna cevap arar hale gelerek kısmen bu amacını kaybetmiştir. Kısmen diyoruz, çünkü "Kur'an ne demek istiyor" tavrı, kimi zaman gerçeğin daha açık bir şekilde ortaya çıkmasına hizmet ederken, kimi zaman da zihinlerde yerleşen ön yargıyı asıl kabul ederek Kur'an metnini, elvermediği durumlarda dahi tev'il etmeye sevk etmiştir. Böylelikle zaman zaman Kur'ân, ön yargılara dayanak bulmak için kullanılan bir kitap haline gelmiştir. Kur'ân'ın böyle bir kitap haline getirilmesi neticesinde bazı ayetler te'vile tabi tutulmuş, ön kabuller baz alınarak, savunulan görüşler Kur'ân'a söylenmiştir.³⁸ İşte bu yanlış yöntemin farkında olarak, Hz. Âdem konusunu irdelemek büyük bir önem arz etmektedir. Zira modern ilimle beraber zihinlerde oluşan kimi kaygıları incelemek suretiyle konu değerlendirildiğinde, Kur'an'ın tasvip etmediği ve geçit vermediği kimi argümanlar ona söylenilmeye çalışılmaktadır.³⁹ Evet, günümüz itibarıyla

³⁷ Bu çalışma, MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince kabul edilen MAÜ.BAP.18.İİF.017 No.'lu proje kapsamında desteklenmiştir.

³⁸ Bk., Muhammet Sacit Kurt, "Peygamberlerin Günahsızlığı ve Nesiye-Asâ-Ğevâ Kelimelerinin Etimolojik İncelemesi Işığında Kur'an'daki Adem Kıssasına Yeni Bir Yaklaşım", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, C. 12, S. 24, s. 217

³⁹ 'Kur'an ne demek istiyor' anlayışının sevk ettiği te'villere bir örnek olmak üzere şu değerlendirmeye bakılabilir: "Kur'an'ın Hz. Âdem'in yaratılışından bahsettiğini sananlar ayete "Allah Âdem'i topraktan yarattı" manasını vermişlerdir. Onlara göre bu ayette Hz. Âdem'in ilk insan oluşuna delil vardır. Hâlbuki ayet cümle semantiği açısından ele alındığında böyle olmadığı görülecektir. Söz konusu ayette ehl-i kitabın Hz. İsa'ya ulûhiyet atfetmesi ele alınmıştır. Onlar sadece babasız olması hasebiyle İsa'ya ulûhiyet atfediyorlardı. Allah da onlara madem ki sizin indinizde sadece babasız olan İsa'ya ulûhiyet atfediyorsunuz, yine size göre hem anasız hem babasız olan Âdem'e

modern ilim, deneye uygun olana inanmayı dayatan bir noktaya varmıştır. Hâlbuki insanın deney ve test şansının bulunmadığı kimi olaylar da vardır ki sağlam bir nakille bize bildirildiğinde, onları inkâr etmemek selim aklın ve fitratın gereğidir.⁴⁰

Giriş

Esas itibariyle başta Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet olmak üzere dinlerin pek çoğunda birtakım farklılıklarla birlikte yaratılış ve ilk insan anlayışı bulunmaktadır. Buradan hareketle insanın bir Yaratıcı tarafından yaratıldığı ve insanlığın da ondan türediği fikrinin, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm dininde ortak bir nokta olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, “Âdem’in ana-baba olmadan yaratılmış bulunduğu, Hristiyanlar da dâhil insanlığın büyük çoğunluğunca kabul edilen bir gerçektir.”⁴¹ İnsanlığın büyük çoğunluğu dememizin sebebi şudur: Eskiden bazı tabiatbilimciler, beşeriyetin yeryüzünde ezeli olduğunu iddia ederlermiş. Fakat bugünkü tabiat bilimlerinde bunların yerinin olmadığını söylemek mümkündür. Şöyle ki, mantıkî bir zorunluluk ile yerin sonradan olduğuna ve sonradan teşekkülüne hükmeden şimdiki Fizik ilmi, beşerin oluşumunda da bugünkü bilinen üreme ve çoğalma kanununun ezeli olmadığını ve başlangıçta bir asla dayandığını zorunlu olarak kabul etmek durumundadır.⁴²

Ancak insan açısından yaratılışın ilk aşamasına denk gelen bu gerçeğin, gözlem veya deney suretiyle test edilme imkânı bulunmamaktadır. Zira bahsedilen ilk insanın yaratılma hadisesi, nutfeden yaratılma kanununun geçerli kılındığı insanlık tarihi boyunca sadece Hz. İsa’nın yaratılışında kısmî olarak tekrar edilen benzersiz bir olaydır. Yani annesiz ve babasız yaratılma, Kur’an’ın açık olan nassıyla, insan için bir defa gerçekleşmiş bir olaydır. İlk insan için söz konusu olan bu benzersiz ve enteresan yaratılma olayı ne kadar enteresan ise aynı şekilde onun ihtiyaç duyduğu eğitimi ve ilmi nereden temin ettiği, bunu tamamen kendi imkanlarıyla, deneme-yanılma yoluyla mı tecrübe edip öğrendiği yoksa Yaratıcısı tarafından mı eğitildiği konusu oldukça dikkat çekici bir konudur. Bu konu ise ilk insan olan Âdem’in aynı zamanda ilk peygamber olup olmadığı meselesinin etraflı bir şekilde irdelenmesiyle vuzûha kavuşabilecek bir husustur. Öyleyse Hz. Adem’in peygamberliği meselesini, konu hakkındaki

niye ulûhiyet atfetmiyorsunuz? diyerek topraktan gelen bir varlığa uluhiyet atfedilemeyeceğini beyan etmektedir.” İsmail Yakıt, “Kur’an’da Hz. Âdem”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, S. 6, s.4-5

⁴⁰ Bk., Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, tsz. II, 379

⁴¹ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara 2014, I, 587. “Tevrat gereğince Âdem, anasız-babasız topraktan yaratılmış, babası yok bir peygamberdir. Babası olmamakla İsa da bir Âdem gibidir.” Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 378

⁴² Bk., Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 280

karine ve delilleri etraflı bir şekilde değerlendirmek, önemli bir sorunu çözüme kavuşturma adına son derece önemli görünmektedir.

Hız. Âdem'in Peygamberliği Konusundaki Kur'anî Deliller

Bu çalışma kapsamında, öncelikli olarak Kur'an-ı Kerim'de yer alan ve Hız. Âdem'in peygamberliğine işaretle bulunan delilleri derli-toplu bir şekilde verip,⁴³ birtakım değerlendirmeler yapmak istiyoruz. İlerleyen kısımlarda ise "İstefâ ayeti"nin yorumu bağlamında, tefsircilerin üzerinde en çok durdukları hususların tahliline geçilecek ve konunun iyice netleşmesi sağlanacaktır.

İlk dikkatimizi çeken delil, Kur'an-ı Kerim'in, Yüce Yaratıcı'nın Âdem babamıza, bütün isimleri öğrettiğini açık ifadelerle dile getirmesidir: *"Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi."*⁴⁴ Âdem babamıza bütün isimlerin öğretilmesi hâdisesi, başka bir benzerini daha bilmediğimiz hârikulâde bir olaydır. Çünkü bütün isimler, değil başka bir insana, başka hiçbir peygambere hatta *"Melekler, 'Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin' dediler."*⁴⁵ ayetinin ifadesiyle, hiçbir meleğe de öğretilmemiştir. Bizce bu olağanüstü olay, Hız. Âdem'in peygamberliğinin açık delillerinden bir tanesidir. Öyle ki ona, Meleklerin ve İblis'in üzerinde bir konum kazandırmıştır.⁴⁶

Kur'an metninde yer alan ikinci önemli delil ise Hız. Âdem'in emir ve nehiylere muhatap olması, kendisine sorumluluk yüklenmesidir. *"Dedik ki: Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz."*⁴⁷ Peygamberlik (risâlet/nübüvvet) olmaksızın, işin sonunda cezalandırılmayı gerektirecek bir şekilde, bu tarz emir ve nehiylere muhatap olunması bizce mümkün değildir.

⁴³ Söz konusu deliller, daha önce yayımlanan bir makalemizde de bir arada sunulmaktadır: Bk., Maşallah Turan, "Mustafa İslamoğlu'nun Kur'an Surelerinin Kimliği İsimli Eserindeki Bazı Farklı Yorumların Kritiği", *Şırnak Üniversitesi İFD*, 2018, C. IX, S. 19, s. 89-90

⁴⁴ 2 Bakara, 31

⁴⁵ 2 Bakara, 31-32

⁴⁶ Ayette bahsedilen "isimler" in kavram bilgisi olduğu ve meleklerin bile bilmedikleri şeyler hakkında Hız. Âdem'in bilgili kılındığı, böylece onun ilimde meleklerden daha üstün nitelikte yaratıldığı belirtilmektedir. "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti" denilerek Âdem'in bilgisinin genişliğine işaret edilmiştir. Bilgi gibi bir meziyet ve imtiyaza sahip olmak, meleklerin bile Âdem'e secde etmesini gerektirdiğine göre, insanoğlu aynı meziyet sayesinde tabiattaki birçok varlığa ve güçlere hâkim olup eşyâya şekil verme ve onları kendi yararına kullanma kabiliyetinde yaratılmıştır. Bk., Bolay, "Âdem", *DİA*, I, 360

⁴⁷ 2 Bakara, 35

Zira Kur'an'ın nassı bu konuda açıktır: “Biz bir Peygamber (resûl) göndermedikçe, hiç kimseye azap edecek değiliz.”⁴⁸

Elçi gönderilmeyen bir kavme azap edilmeyeceğiyle beraber Hazret-i Âdem'in iki oğlundan birinin (Kâbil'in) cehennemlik olduğunun Kur'an'da bildirilmiş olması da Hz. Âdem'in peygamber ve resûl oluşunu güçlendirmektedir. Çünkü, yukarıda da vurguladığımız gibi Yüce Allah bir peygamber gönderip, dinini bildirmeden insanları sorumlu tutup, yaptıklarından dolayı cehenneme atacak değildir. “Onlara Âdem'in iki oğluyla ilgili haberi hakkıyla oku. Hani her ikisi birer kurban sunmuşlardı, birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, ötekine): ‘Seni öldürecekim’ demişti. Diğeri ise şöyle demişti: ‘Allah, yalnız kendisinden korkanlardan kabul eder’. Allah'a yemin ederim ki, sen beni öldürmek için bana el uzatsan da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, ben âlemlerin Rabb'i olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki sen, benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip ateş halkından olasın! Zalimlerin cezası budur.”⁴⁹ Nitekim Kâbil, Hâbil'in bu barışçıl ve masûmane tutumuna rağmen onu süflî gayeler için öldürmekle, hüsrâna uğrayıp ateş halkından olmuştur. Hâlbuki bir peygamber olan babalarının tebliğine muhatap olmamış olsalardı, Kabil'in uhrevî bir ceza ile cezalandırılması ilahî adalete uygun düşmeyecekti. Zira konuyla ilgili ayet-i kerime açıktır, önemine binaen tekrarında fayda vardır: “Kim doğru yola gelirse sırf kendi iyiliği için gelir. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü çekmez. Biz bir Peygamber (resûl) göndermedikçe, hiç kimseye azap edecek değiliz.”⁵⁰ Bu ayet-i kerimede peygamber anlamında özellikle “resûl” teriminin kullanılmış olması da dikkat çekicidir. Zira öncelikle bu ifadeye göre, Hz. Âdem de bir resûldür. İkinci olarak şayet “resûl” ile “nebî” arasında kategorik olarak bir fark olduğu iddiası doğru olursa buna göre, bir kavme “nebî” gönderilmesinin pek de bir anlamı bulunmayacaktır. Çünkü “nebî”, “resûl” gibi değildir ki onun tebliğini kabul etmeyip başkaldıranlar cezâyı müstahak olsunlar!

Üçüncü önemli delil ise şu ayet-i kerimedir: “Derken, Âdem Rabbinden birtakım kelimeler aldı, bunun üzerine (Allah) onun tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.”⁵¹ Hz. Âdem'in Rabbinden birtakım kelimeler alması; vahiy alması ve dolayısıyla peygamber olması anlamına gelen bir hâdisedir. Aksi takdirde sözü edilen

⁴⁸ 17 İsrâ, 15

⁴⁹ 5 Mâide, 27-30

⁵⁰ 17 İsrâ, 15

⁵¹ 2 Bakara, 37

kelimeleri almış olmasının, mâkul ve gerçekçi bir izâhını bulmak pek mümkün görünmemektedir. Yanısıra ayette, kelimelere dikkat çekilmektedir, yani sadece soyut bir şey olan mana değil, mananın kalıpları mesabesindeki lafızlarına vurguda bulunan bir kullanım söz konusudur.⁵²

“Gerçekten Allah; Âdem’i, Nûh’u, İbrahim soyunu ve İmrân soyunu âlemler üzerine seçkin kıldı.”⁵³ ayet-i kerimesi de Hz. Nuh’a verilen ‘seçkin kılınma’ nimetinin aynısının,⁵⁴ daha önceden Hz. Âdem’e verildiğini ifade etme noktasında yeterli bir açıklığa sahiptir, öyleyse Hz. Âdem, Allah tarafından seçilmiş bir peygamberdir. Kur'an'da yukarıda zikredilen ayette görüldüğü üzere, Hz. Âdem'in peygamberliğe seçildiğinin anlatılması için "istefâ/seçti" kelimesi kullanıldığı gibi yanısıra "ictebâ/seçkin kıldı"⁵⁵ ifadesi de kullanılmaktadır. Bu kelimeler yani gerek “istefâ” gerekse “ictebâ” kavramları, Kur'an'da diğer peygamberler için de kullanılmaktadır ki bu da Hz. Adem’in peygamberliği için diğer delillerle birlikte düşünüldüğünde önemli bir kanıttır.

Başka bir açıdan şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: Allah, insanı nefsinin şehvetine ve şeytanın vesveselerine mâruz kalabilecek şekilde yaratmış; ona, bunlara karşı koyacak akıl, vicdan ve kalp gözü vermiştir. Cenab-ı Allah bu şekilde, dünyada insanı imtihâna tâbi tuttuğu için, hikmet ve rahmetinin gereği olmak üzere hayır ve kemâl yollarına irşad edecek peygamberler göndermiştir. Yüce Yaratıcı peygamberler göndermekle, insanın tabiatına ve halifeliğine uygun imtihan şartlarını tamamlamıştır. Neticede insan bu dünyada yaptıklarının hesabını, öldükten sonra yeniden diriltilince verecek; imanlı olan, iyilik ve sevâp terazileri ağır gelenler cennete girecektir. İyilik ve güzellikleri öğrenip uygulamak içinse peygamberlere ihtiyaç vardır. İlk insanlara yani Hz. Âdem'in ilk evlâtlarına peygamber olmaya en lâyük olan zât, Allah'ın doğrudan doğruya vâsıtasız konuştuğu babaları Hz. Âdem'dir. Onların önemli bir kısmı, babalarının irşâdı ile Allah'a iman etmiş, zamanlarındaki maddî ve manevî ihtiyaçlarını temin eden hükümleri ondan öğrenmişlerdir. Nitekim Kur'an, Âdem'e Allah'ın emir ve nehiylerini haber verir. Kendisine gelen o emir ve yasaklar, vahiy vasıtasıyla bildirilmiştir. Yine

⁵² A'raf suresinde geçen şu ifadeler, alınan kelimelerin bir kısmıyla ilgili ipuçları vermektedir: “كَفَّٰرًا ۖ وَآٰلِهٖمُ ۚ وَآٰلِهٖm

mutlaka zarar edenlerden oluruz.” (7 A'raf, 23)

⁵³ 3 Âl-i İmrân, 33

⁵⁴ Bk., Murat Kayacan, *Kur'an'da Hz. Nuh'un Toplumsal Islah Çabaları*, Ekin Yayınları, İstanbul 2016, s. 19

⁵⁵ 20 Tâhâ, 122

Kur'an'da geçen Hz. Âdem'in iki oğlunun Allah'a kurban takdim etmeleri, ikisinden birinin kurbanının kabul olunduğunun bildirilmesi,⁵⁶ Hz. Âdem'e vâhiy ile bildirilmiştir.

İnsanların semavî/ilahî dinden ayrılarak ihtilâf etmeleri, hak dinin izini kaybederek bâtil itikadlara saplanmaları, sonradan çeşitli sebeplerle meydana gelen kötü bir durumdur. Bu bakışaışından hareket edildiğinde, beşeriyetin başlangıcının bir vahşet devri olmadığı anlaşılır. Hz. Âdem'den sonra yeryüzünün çeşitli bölgelerine dağılan insanlar genel manada doğru yoldan ayrılmışlardır. Allah, onlara zaman zaman peygamberler göndermiştir. “İnsanlar (ilk önce) bir tek ümmetti. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi...”⁵⁷

Vahyi inkâr eden, bilimin kaynakları arasında Allah'ın kitabını kabul etmeyen modern câhiliyye anlayışına göre ilk insan, yarı hayvan-yarı insan ilkel mağara adamıdır. O ne konuşma, ne ateş yakma, ne dünya rızıklarından yeterince yararlanabilme ve tâbi ki ne de okuma-yazma biliyordu. Bütün bu özellikler, insanın tekâmülü ve gelişmesi sonucu çok sonraları insan tarafından keşfedildi. Halbuki Hz. Âdem'e hidâyet geldiğini ifade eden Kur'an'a göre ilk insanı, tamamen vahşî ve ilahî öğretiyle eğitilmemiş bir bedevî olarak kabul etmenin mantıklı bir tarafı yoktur. Aksine Âdem babamıza hitaben “*size benden bir hidayet geldiğinde, kim uyarırsa doğru yolu bulmuş olur*” denmesi, vahşilik ve kabalık iddialarının içinin boş olduğunu ifade ettiği gibi aynı zamanda peygamberlik vazifesine de bir işarettir: “**إِنَّمَا أَهْلَكَ الذُّنُوبُ وَأَطِيعُوا**”

مُكُّ نَبِيَّاهُ⁵⁸ فَمَنْ تَدْعُ هَذَا فَلَا خَ حَ مُمْ هَلَاوُ
وَ يَ حَ حَ وَ يَ حَ حَ
فَ هَ نوُّزُ مْ

Geçmişten Günümüze Müfessirlerin, Hz. Adem'in Peygamberliği Konusundaki Görüşleri ve Değerlendirmeler

Gelinen nokta itibariyle, müfessirlerin Hz. Âdem'in peygamberliği konusundaki görüşlerine yer verip değerlendirmelerde bulunmak, konuyu tamamlayıcı bir mahiyet arz edecektir. Öyleyse kronolojiye de uyarak bu görüşlere bir göz atalım:

⁵⁶ 5 Mâide, 27

⁵⁷ 2 Bakara, 213

⁵⁸ 2 Bakara, 38; “Dedik ki: Hepiniz oradan inin. Tarafımdan size bir yol gösterici gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.”

Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767), “Gerçekten Allah; Âdem’i, Nûh’u, İbrahim soyunu ve İmrân soyunu âlemler üzerine seçkin kıldı.”⁵⁹ ayetinin tefsirinde şu açıklamaya yer vermektedir:

“Şüphesiz, Allah Âdem’i ve Nûh’u seçti yani insanlardan Âdem’i ve Nûh’u peygamberlik görevi için seçti ve İbrahim ailesini yani İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve çocuklarını (peygamberlik için) seçti. Sonra dedi ki ‘ve İmrân ailesini yani Musa ve Harun’u, İmrân’ın (kendisini değil) soyunu’, peygamberlik ve elçilik görevi için seçip, o zamanda, alemde bulunanlara üstün kıldı.”⁶⁰

Mukatil’in buradaki tefsirine göre, Âdem ve Nûh şahısları itibariyle peygamberlik görevi için seçilmişlerdir. “İbrahim ailesi” ve “İmrân ailesi” tabirlerine gelince, bu aileden bazı kimselere peygamberlik görevi verildiği kesindir. Ancak bu ibarelerin kendi isimleriyle anıldığı İbrahim’i ve İmrân’ı bizzat kapsayıp kapsamadığı kapalıdır. Kur’an’da başka yerlerde geçen açıklamalardan İbrahim’in bizzat kendisinin de peygamberlerden olduğu anlaşılırken,⁶¹ İmrân için böyle bir açıklama görme olanağına sahip bulunmamaktayız.

Müfessirlerin imamı Taberî ise (ö. 310/923), şu nakillerde bulunur:

“Katâde’nin, “Gerçekten Allah; Âdem’i, Nûh’u, İbrahim soyunu ve İmrân soyunu âlemler üzerine seçkin kıldı.”⁶² ayetinin tefsirinde, ‘iki peygamber erkek (Âdem ve Nûh) ki Allah onları alemlere üstün kıldı’ görüşünü Bîşr, Yezîd’ten o da Saîd’ten bize nakletti.”⁶³ “Muhammed b. Sinan, Ebu Bekir el-Hanefî’den o da Abbâd’tan o ise Hasan’dan (Hasan-ı Basrî) “Gerçekten Allah; Âdem’i, Nûh’u, İbrahim soyunu ve İmrân soyunu âlemler üzerine seçkin kıldı.”⁶⁴ ayetinin tefsirinde, ‘yani onları peygamberlik ile alemlere hatta bütün insanlara üstün kıldı, onlar peygamberdi, takva sahibiydi ve Rableri tarafından seçilmiş kimseler idi’ görüşünü nakletti.”⁶⁵ “Bir grup alim dedi ki Allah, Âdem’i peygamberlikle seçerek meleklerle ve çocuklarına üstün kıldı... Yüce Allah’ın şu sözünü görmüyor musun: “Ey Âdem! Onlara (meleklerle) bunların isimlerini söyle.”⁶⁶ Buna göre Yüce Allah, Âdem’e, isimleri meleklerle söylemesini emretti.”⁶⁷

⁵⁹ 3 Âl-i İmrân, 33

⁶⁰ Ebu’l-Hasan Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, Tahkîk: Abdullah Mahmud Şahhâte, Dâru İhyâi’t-Türâs, Beyrut 1423, I, 271

⁶¹ “Kitap’ta İbrahim’i de an. Gerçekten o, son derece dürüst bir kimse, bir peygamber/nebî idi.” 19 Meryem, 41

⁶² 3 Âl-i İmrân, 33

⁶³ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’an*, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şakir, Mûessesetu’r-Risâle, 1420/2000, VI, 326

⁶⁴ 3 Âl-i İmrân, 33

⁶⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’an*, VI, 327

⁶⁶ 2 Bakara, 33

⁶⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’an*, I, 399

Taberî'nin tefsirinde yer verdiği nakillerden, Hz. Âdem'in alemlere üstün kılınmasının, ona verilen peygamberlik sayesinde olduğu açıkça dile getirilmektedir. Yanısıra Hz. Âdem'in peygamberlik nimetiyle, hem meleklerle hem de çocuklarına üstün kılındığı belirtilmektedir.

Abdulkâhir Cürcanî'ye (ö. 471/1078-79) ait olan şu açıklamalar konumuz açısından önemli bazı ayrıntıları içermektedir:

“(Ayette bahsi geçenlerin) ıstıfaları, Hz. Musa'ya söylenen şu söz sebebiyle, risaletle/peygamberlikle seçkin kılınmaları anlamındadır: *‘Ey Mûsâ! Risaletimle seni insanlar üzerine seçkin kıldım.*”⁶⁸ Dört ismin özellikle belirtilmesi, onlardan herbirisinin belli bir durgunluk evresinden sonra vahyin başlamasında esaslı bir unsur olmaları ve (insanları) desteklemede, (hak dinin) yayılmasında, (hakka) uymada zirve olmaları sebebiyledir. Yüce Allah'ın, Âdem'i kendilerine üstün kıldığı aleme gelince onlar, secde etmekle emredilen meleklerdir. Nitekim (Yüce Allah), ona (Âdem'e), eşyanın isimlerini onlara haber vermesini emretti.”⁶⁹

Abdulkâhir Cürcanî, Hz. Âdem'in seçilmiş olma gerekçesini A'raf 144. ayetten hareketle “risalet verilmesi” şeklinde açıklamaktadır. Yani ona göre Âdem peygamberdir, resûldür. Bir diğer önemli husus ise onun seçilmiş olmasının, diğer insanların varlığını gerektirip gerektirmeyeceği sorusudur ki bu da “Âdem'in kendilerine üstün kılındığı alem, secde etmekle emredilen meleklerdir.” ifadesiyle cevaplandırılmaktadır. Yani kimilerinin iddia ettiği gibi Âdem'in seçilmiş olması, ona benzer başka insanların var olmasını gerekli kılmaz, bu sadece akla gelen ancak delili bulunmayan bir ihtimaldir. Kur'an'dan anlaşılan ise ilk insanın, alemler ve melekler arasından seçilip üstün kılınması yönündedir. Nitekim secde etmekle emredilen melekler de başlangıçta halifeliliğin kendilerine verilmesi talebini dile getirmişlerdi. *“Hani, Rabbin meleklerle, Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti. Onlar, Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Halbuki biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz, demişlerdi. Allah da, Ben sizin bilmediğinizi bilirim, demişti.”*⁷⁰

Müfessir Sem'anî (ö. 489/1096), şu görüşlere yer vermektedir:

“Niye Âdem seçildi? Bu konuda ihtilafa düştüler. Kimileri dedi ki onu (hak) dini için seçti, kimileri de dedi ki onu peygamberlik için seçti. Şayet biri tutup ‘acaba kime peygamber olarak gönderilmiştir’ diye sorarsa, şöyle cevap verilmiştir: Meleklerle gönderilmiştir tâki onlara isimleri öğretsin, yanısıra

⁶⁸ 7 A'râf, 144

⁶⁹ Ebu Bekir Abdulkâhir el-Cürcanî, *Dercu'd-Durer fi Tefsîri'l-Ây ve's-Suver*, Dâru'l-Fikr, Amman-Ürdün 1430/2009, I, 391-392

⁷⁰ 2 Bakara, 30

çocuklarına gönderilmiştir. İbrahim ailesi ise İsmail, İshak ve Yakub'tur.⁷¹ İmran'ın ailesi ise Musa ile Harun'dur. İmrân ailesi, (soy olarak) İbrahim'in ailesinden gelmektedir. Denildi ki İmrân'ın ailesiyle İsâ kastedilmiştir, zira o, İmran'ın kızı olan Meryem'in oğludur. Alemlere üstün kıl(ın)ması ise kendi zamanlarındaki alemlere üstün kıl(ın)ma anlamındadır.⁷²

Sem'anî'den yaptığımız nakilde, Hz. Âdem'in alemlere üstün kılınmasının gerekçesi olarak ya "hak din" veya "peygamberlik" olduğu görüşlerine yer verilmektedir. Esasen üstünlük gerekçesinin "hak din" olarak görülmesi durumu da zorunlu olarak peygamberliği gerektirmektedir. Zira peygamberlik görevi olmadan, insanlara hak dinin başka yollarla gönderildiği vâki değildir. Ayrıca naklettiğimiz bilgilerde "Hz. Âdem'in kimlere peygamber olarak gönderildiği" sorusu da, "eşyanın isimlerini öğretmek üzere meleklerle, hak dini öğretmek üzere de çocuklarına gönderilmiştir" şeklinde cevap bulmaktadır.

Endülüslü müfessir İbn Atiyye ise (ö. 542/1147), konu hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır:

"İstifâ'nın manası, insanların en iyilerini seçmek anlamındadır ki bu(nlar) da ayette zikredilenlerdir. Geriye bulanık/kirli olan kâfirler kalmıştır. Âdem'e gelince o, -Allah'ın selamı üzerine olsun- babamızdır, Yüce Allah onu hem yaratma yönüyle, hem de kendi çocuklarına elçi olarak göndermesiyle, peygamberlikle ve -hadiste geçtiği üzere- kendisiyle aracısız konuşmasıyla üstün kılmıştır."⁷³

İbn Atiyye'den yaptığımız nakilde Hz. Âdem'in üstün kılınma gerekçeleri, üç madde altında özetlenmektedir: (1) Hz. Âdem anne-babasız yaratılma yönüyle üstündür. (2) Gönderildiği insanların kendi çocukları olması yönüyle ayrıcalıklıdır. Zira diğer bütün peygamberlerin muhatap kitleleri içinde kendi aile fertleri olmakla birlikte, birinci dereceden akraba olmayan kimseler çoğunluktadır. (3) Hz. Musa'da olduğu gibi,⁷⁴ Yüce Allah'ın kendisiyle aracısız olarak konuşması nedeniyle üstündür.

⁷¹ "Denildi ki İbrahim ailesi ve İmrân ailesi ile, bizzat İbrahim'le İmran'ın kendileri kastedilmiştir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: '(O sandıkta) Mûsâ ailesinin ve Hârûn ailesinin geriye bıraktığından kalıntılar vardır.' (2 Bakara, 248) Ayette Musa ile Harun'un bizzat kendileri kastedilmektedir." (Aksi takdirde Musa'nun ailesi ve Harun'un ailesi diye ayrı ayrı zikretmeye gerek kalmazdı, zira ikisi de aynı ailedendir.) Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an*, Tahkik: Muhammed Abdullah en-Nemir vd., Dâru Taybe 1417/1997, II, 28

⁷² Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem'anî, *Tefsîru'l-Kur'an*, Tahkik: Yasir b. İbrahim-Ğanım b. Abbas, Dâru'l-Vatan, Riyad 1418/1997, I, 311

⁷³ Ebu Muhammed Abdulhak İbn Atiyye el-Endelusi, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*, Tahkik: Abdusselam Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422, I, 422

⁷⁴ "İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah'ın doğrudan konuştuğunu vardır." 2 Bakara, 253; "Allah, Mûsâ ile de doğrudan konuştu." 4 Nisâ, 164

Fahreddin Râzî'nin (ö. 606/1210) tefsirine müracaat ettiğimizde ise şu bilgileri görmekteyiz:

“‘Gerçekten Allah; Âdem’i, Nûh’u, İbrahim soyunu ve İmrân soyunu âlemler üzerine seçkin kıldı.’⁷⁵ ayetinin anlamı şudur: Allah onları bütün yaratılmışlara üstün kıldı, hiç şüphesiz melekler de yaratılmışlardandır, öyleyse bu ayet, bu peygamberlerin meleklerle de üstün kılınmış olduğunu gerekli kılmaktadır.⁷⁶ Alimler, buradaki ıstifâ ile peygamberliğin kastedildiği konusunda icmâ ettiler / söz birliğine vardılar.”⁷⁷

Razî'den yaptığımız nakilde peygamberliğin, melekleri melek yapan özelliklerinden bile daha üstün olan bir özellik olduğu belirtilir. Ayrıca Razî'ye göre ayette geçen ıstifâ kavramı ile peygamberliğin kastedildiği konusunda alimler icmâ etmişlerdir. Bu konuda herhangi bir ihtilaf vukû bulmamıştır.

Kurtubî (671/1273), konuyla ilgili şu bilgilere yer vermektedir:

“‘Gerçekten Allah; Âdem’i, Nûh’u, âlemler üzerine seçkin kıldı.’ ayetinin anlamı, onların dinlerini alemlere üstün kıldı demektir ki o da İslam’dır. İfadede muzaf (tamlanan) zikredilmemiştir. Zeccâc ise dedi ki, ‘onları kendi zamanlarındaki alemlere peygamberlik sebebiyle üstün kıldı’ demektir. Nûh’a gelince, o Şeyhü’l-Mürselîn’dir. Yani Cenab-ı Allah’ın Âdem aleyhisselamdan sonra kızlarla, kızkardeşlerle, halalarla, teyzelerle ve diğer birinci dereceden akrabalarla (evlenmeyi) haram kılmak üzere gönderdiği ilk resûldür.”⁷⁸

Kurtubî'den yaptığımız nakilde de enteresan bilgiler mevcuttur. Öncelikle o alemlere üstün kılınanın İslam dini olduğunu söylemektedir ki daha önce de değindiğimiz gibi bu bilgi de Hz. Âdem'in peygamber olmasını zorunlu kılmaktadır. Zira başka türlü hak dinin ona ve onun çocuklarına ulaşma şansı yoktur. Nûh'a gelince, o Şeyhü’l-Mürselîn’dir, yani Cenab-ı Allah’ın Âdem aleyhisselamdan sonra kızlarla, kızkardeşlerle, halalarla, teyzelerle ve diğer birinci dereceden akrabalarla evlenmeyi haram kılmak üzere gönderdiği ilk resûldür. Bu değerlendirmeye göre İmam Kurtubî, hadiste Hz. Nuh için kullanılan “ilk resûl” tabirini, Âdem aleyhisselamdan sonra evlenilmesi yasaklanmış olan akrabalarla evliliği haram kılmak üzere gönderilen ilk peygamber olarak yorumlamaktadır. Değilse Hz. Âdem de resûldür, ancak onun

⁷⁵ 3 Âl-i İmrân, 33

⁷⁶ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb=et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420, II, 444

⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIII, 151

⁷⁸ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Şemsüddin el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1384/1964, IV, 62

zamanında neslin çoğalabilmesi maksadıyla, kardeşlerin çapraz olacak şekilde, geçici bir süre için evlilikleri yasak değildir.

Müfessir Beyzavî (685/1286), konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

“‘Gerçekten Allah; Âdem’i, Nûh’u, İbrahim ailesini ve İmrân ailesini âlemler üzerine seçkin kıldı. ’ ayeti, onları risâletle/peygamberlikle ve ruhanî-bedenî özelliklerle seçkin kıldı demektir. Bunun içindir ki başkalarının güç yetiremediklerini yapabildiler. Yüce Allah peygamberlere itaati vacip kılıp da Allah sevgisini kazandıran şeyleri açıklayınca, arkasından onların mücadelelerini açıkladı, buna teşvik etti. Bu ayetten, onların (peygamberlerin) meleklerden üstün oldukları sonucu da çıkarılmıştır. İbrahim hanedanı İsmail, İshak ve evlatlarıdır, İmran ailesi ise İmran b. Yashar’ın iki oğlu olan Musa ile Harun’dur ya da İsâ (Peygamber) ve İmrân’ın kızı olan annesi Meryem’dir. İki İmrân arasında bin sekiz yüz yıl vardır.”⁷⁹

Beyzavî’den yaptığımız nakilde, Hz. Âdem’in seçkin ve üstün kılınma nedeninin, ruhanî-bedenî özellikler yanında ona “risâlet”in verilmesi olduğu açıkça dile getirilmektedir. Burada müfessir Beyzavî’nin özellikle “risâlet” terimini kullanması dikkat çekicidir. Zira bunun yerine “nübüvvet” terimini de kullanabilirdi. Bu kullanım tercihindən anlaşılmaktadır ki Beyzavî’ye göre de Hz. Âdem resûldür. Öyleyse Hz. Nuh’a hadislerde ilk resûl denmesi, mahrem kişilerle evlenmeyi yasaklayan ilk peygamber olması anlamında olmalıdır.

İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) tefsirinde, konuyla ilgili olarak şu bilgilere rastlamaktayız:

“‘İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah’ın konuştuğu vardır.’⁸⁰ Yani Musa ve Muhammad (s.a.v.) kastedilmektedir. Âdem de bu kategoridedir. Nitekim İbn Hibbân’ın *Sahîh*’inde konu hakkında Ebu Zer’den (r.a.) nakledilen bir hadîs bulunmaktadır.⁸¹ Yüce Allah Âdem’i (a.s.) seçkin kıldı; (yani) onu eliyle yarattı, ona ruhundan üfledi, meleklerini ona secde ettirdi, ona herşeyin isimlerini öğretti, onu cennete yerleştirdi ve onu bildiği bir hikmetle cennetten indirdi.”⁸²

İbn Kesîr’in tefsirinde yer alan bilgilere göre Yüce Allah’ın doğrudan/aracısız konuştuğu peygamberler, Hz. Âdem, Hz. Musa ve Hz. Muhammed’dir. Müfessirin, Hz. Âdem’le ilgili olan bu bilgiye -rivayetler bağlamında- itimad ettiğini belirtmesi, konumuz açısından önmlidir. Zira İbn Kesîr, rivayetler konusundaki hassasiyetiyle haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Ayrıca bu

⁷⁹ Beydavî KâdîNâsiruddîn Ebu Said Abdullah İbn Ömer b. Muhammed eş-Şirazî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2011, I, 156

⁸⁰ 2 Bakara, 253

⁸¹ İbn Kesîr Ebu’l Fîdâ İsmâîl ed-Dîmeşkî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Tahkîk: Samî b. Muhammed Selâme, Daru’t-Taybe, 1420/1999, I, 670

⁸² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 33

konu hakkında, daha önce İbn Atiyye'den de aynı minvâlde açıklamalar geçmişti. İbn Kesir'den aktardığımız bilgiler içinde dikkatimizi çeken bir başka nokta da Hz. Âdem'in dünyadaki bir bahçeden değil, şariat örfünde bilinen cennetten indirildiği yönündeki değerlendirmedir.

Müfessir Hatîb Şîrbînî (977/1570), muhtemelen Beyzavî'nin tefsirinden yararlanarak, Hz. Âdem'in peygamberliği konusunda benzer ifadeler kullanmaktadır ki şöyle demektedir:

“Gerçekten Allah, ıstîfâ etti yani Âdem'i, Nuh'u ve İbrahim ailesini seçkin kıldı ki İbrahim ailesi; İsmail, İshak ve onların peygamber olan çocuklarıdır. Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v.) de İbrahim ailesindendir. İmrân'ın ailesine gelince, onlar İmrân b. Yashar'ın iki oğlu olan Musa ile Harun'dur. Allah bunları, risâletle/peygamberlikle ve ruhanî-cismanî özelliklerle alemlere üstün kıldı demektir. Bunun içindir ki başkalarının güç yetiremediklerini yapabildiler. Bu ayet, peygamberlerin meleklerden üstün olduklarına delil kabul edilmiştir. Denildi ki İmran ailesiyle kastedilen, İsâ (Peygamber) ve İmrân b. Mâsân'ın kızı olan annesi Meryem'dir. İki İmran arasında bin sekiz yüz yıl vardır. Yine denildi ki, 'İbrahim ailesi' ve 'İmrân ailesi' ifadeleriyle bizzat kendileri (İbrahim ve İmran) kastedilmektedir.”⁸³

Hatîb Şîrbînî'den de yaptığımız nakilde Hz. Âdem'in en önemli üstün kılınma gerekçesinin “risâlet” olduğu yönündeki bilgi, ilk insanın “resûl” olduğunu ifade etme yönünde güçlü bir tercihi içermektedir.

Müfessir Ebû Suûd (982/1574), “Gerçekten Allah; Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini âlemler üzerine seçkin kıldı.” ayetini tefsir ederken şu açıklamaya yer verir: “Ayetin başında Âdem'in özellikle zikredilmesi, insanlığın babası ve nübüvvetin (peygamberliğin) başlangıcı olması sebebiyledir.”⁸⁴ Ebu Suud, son derece açık ifadelerle ilk nebînin Hz. Âdem olduğunu söylemektedir. Müfessirimiz burada Beyzavî ve Hatîb Şîrbînî'den farklı olarak ilk insanın peygamberliğini “nebî” terimiyle yani bir anlamıyla “nübüvvet” kavramıyla ifade etmeyi tercih etmektedir. Bu açıklamadan sanki Ebu Suud'un özellikle “nebî” ile “resûl” kavramları arasındaki farkı vurgulamak istediği sonucunu çıkarmak mümkündür. Başka bir deyişle belki de ona göre Hz. Âdem ilk nebî'dir, ilk resûl değildir denebilir. Muhtemelen o, hadislerde geçen “ilk resûlün Hz. Nuh olduğu” yönündeki ifadeleri, tevil etmeyi gerekli görmemektedir. Buna karşılık Müfessir Kurtubî, hadislerde Hz. Nuh'un “ilk resûl” olarak nitelendirilmesini, mahremlerle evliliği yasaklayan ilk resûl olmasıyla tevil etmişti. Çünkü Kur'an'daki kullanımlar açısından, “nebî” olan birisine “resûl” değildir demenin mümkün

⁸³ Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Hatîb Şîrbînî, *es-Sirâcu'l-Munîr*, Matbaatu Bûlâk, Kâhire 1285, I, 209

⁸⁴ Ebu Suud Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut tsz. II, 26

olmadığı açıktır. Bu tavrıyla Kurtubî'nin, Kur'an'daki kullanımı hadislerdeki kullanımlara göre daha öncelikli bir konuma yerleştirip, rivâyetleri nassalara göre yorumlamayı tercih ettiğini söylemek mümkündür.

Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (1224/1809), *“Gerçekten Allah; Âdem'i seçkin kıldı.”* ayetinin tefsiri sadedinde, Hz. Âdem'e bahşedilen üstünlüğün ona verilen halifelik ve risâlet/peygamberlik sebebiyle olduğunu belirtir.⁸⁵ Yine ayetin tefsiri bağlamında şu açıklamalara yer verir: “Hak Teâlâ, ayette ismi geçen peygamberleri üstün kıldı, zira onlar, nurları kaybolup sırları söndükten sonra hak dini izhâr edip yeniden duyurdular. Onlar hidâyet imamlarıdır, (hak yola) tabi olma nurlarının mazharlarıdır.”⁸⁶ Buradaki yoruma göre de Hz. Âdem'e bahşedilen üstünlüğün iki önemli ayağı vardır: (1) Halifelik, (2) Risâlet. Müfessirin peygamberlik konusunu özellikle “risâlet” terimiyle ifade etmesi, bizim açımızdan dikkat çekicidir.

Muhammed Senâullah Mazharî (1225/1810), konuyla ilgili olan ayetin tefsiri bağlamında şu yorumu yapar:

“Şüphesiz, Allah ıstıfâ etti (seçip üstün kıldı), (ıstıfâ) ‘safve’ kökünden ve ‘ifti'al’ babındandır. Safve ise herşeyin özü demektir. Yani (Allah), insanlığın babası olan Âdem'i (a.s.), kendisi için, kendi sevgisi için ve kendisine risâlet/elçilik görevinde bulunması için seçti. Öyleki meleklerini ona secde ettirdi, onu cennetine yerleştirdi, bütün nebîleri/peygamberleri onun neslinden çıkardı, o (Âdem) ise seçilen peygamberlerin ilkidir.”⁸⁷

Mazharî'den yaptığımız nakilde dikkat çeken hususlar şunlardır: Istıfâ teriminin kökü olan “safve”, herşeyin özü demektir. Yani bu kavram, yalnızca insanlar arasından seçilmeyi ifade etmez. Alemler arasından, melekler veya cinler arasından seçilmeyi de ifade edebilecek geniş bir kavramdır. Dolayısıyla “Âdem seçildiğine göre başka insanlar da bulunmalı ki onlar arasından seçilmiş olsun” varsayımının zayıflığı da ortaya çıkmaktadır. Bir diğer husus Mazharî'nin de Hz. Âdem'in peygamberliğini özellikle “risâlet” terimiyle ifade etmeyi tercih etmesidir. Sonrasında ise o “ilk nebîdir, bütün nebîler ondandır” ifadesini kullanmaktadır ki, buna göre diyebiliriz ki Mazharî, “nebî” ile “resûl” terimleri arasında kategorik olarak bir

⁸⁵ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'an'il-Mecîd*, Tahkik: Ahmed Abdullah Kureşî, Kahire 1419, I, 345

⁸⁶ Ebu'l-Abbas, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'an'il-Mecîd*, I, 348

⁸⁷ Muhammed Senâullah Mazharî, *et-Tefsîru'l-Mazharî*, Tahkik: Ğulam Nebî Tûnusî, Mektebetu'r-Rüşdiyye, Pakistan 1412, I, 38

ayırımı gitmemektedir. Zira bir yandan Hz. Âdem’e risalet verildiğini söylerken, öte yandan onun ilk “nebî” olduğunu belirtmektedir. Müfessir Şevkânî (1250/1834), ilgili ayetin tefsirinde şu açıklamalara yer vermektedir:

“Zeccâc dedi ki, onları kendi zamanlarındaki alemlere nübüvvet/peygamberlik ile üstün kıldı. Ayrıca denildi ki ayetteki ifade, muzafı/tamlanananı zikredilmemiş bir sözdür ki buna göre mana, Âdem’in (ve diğerlerinin) dinini seçip üstün kıldı şeklindedir. ‘Alemin’ kelimesinin tefsiriyle ilgili açıklamalar daha önce geçti. Hz. Âdem’in ayetin başında özellikle zikredilmesi, onun insanlığın babası olması sebebiyledir. Nûh da böyledir, zira o da ikinci Âdem’dir (babadır). İbrahim ailesine gelince, pek çok peygamberle beraber Hz. Peygamberin onlardan olması sebebiyle zikredilmiştir. İmran ailesine gelince, her ne kadar onlar da İbrahim ailesinden iseler de İsa (a.s.)ın onlardan olması sebebiyle özellikle zikredildiler. Denildi ki İbrahim ailesinden maksat, Hz. İbrahim’in bizzat kendisidir, İmran ailesinden maksat da İmran’ın bizzat kendisidir.”⁸⁸

Şevkanî, Zeccâc’ın görüşünü benimseyerek Hz. Âdem’in alemlere üstün kılınmış olmasının, peygamberlik göreviyle ilgili olduğunu belirtir. Yanısıra o da Ebû Suûd gibi, bu görevlendirilmeyi “nübüvvet” ile isimlendirmeyi tercih etmektedir. Müfessir Kasımî (1332/1914), konuyla ilgili ayeti tefsir sadedinde şu açıklamalara yer vermektedir:

“Şüphesiz Allah ıstıfâ etti yani Âdem’i peygamberlikle seçip üstün kıldı yanısıra onu kendi eliyle yarattı, ona ruhundan üfledi, ona herşeyin isimlerini öğretti, onu cennete yerleştirdi, sonra onu bu konudaki bir hikmeti sebebiyle oradan indirdi. Nuh’u da seçip üstün kıldı ve onu, insanlar putlara taptıklarında, Allah’ın hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri ona ortak koştuklarında, yeryüzünde yaşayanlara gönderilen ilk resûl/elçi kıldı. Ona tabi olanları gemiyle kurtardı, isyan edenleri ise boğdu. İbrahim ailesini yani aşiretini, yakınlarını da seçip üstün kıldı ki onlar İsmail, İshak ve onların çocuklarından olan peygamberlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de onlardan biridir. Hz. İbrahim’in (a.s.v.) üstün kılınmasına gelince, çocuklarının üstün kılınmalarından zaten anlaşılmaktadır. İsminin açıkça zikredilmemesinin sebebi ise Allah’ın dostu olmakla meşhur olması ve açıktan zikredilmesine ihtiyaç duyulmaması, ayrıca onun peygamberlerin imamı ve resullerin serveri/önderi olması ve ailesinin seçilmesinin onun duasıyla gerçekleşmesi sebebiyledir... İmrân ailesini de seçti zira kendisine apaçık mucizeler verilen ve kutsal ruh (Cebrail) ile desteklenen İsa peygamber bu ailedendir. Buradaki İmrân’dan maksat, Hz. İsâ’nın annesi olan Meryem’in babasıdır. ‘Alemlere üstün kıldı’dan maksat, kendi zamanlarındaki alemlerdir. Yani onlardan herbirini kendi zamanlarındaki alemlere üstün kıldı

⁸⁸ Şevkanî Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu’l-Kadîr*, Dâru İbni Kesîr, Dımeşk 1414, I, 383

(demektir). İklîl adlı eserinde Suyutî dedi ki, ‘alemlerin’ melekleri de kapsamı sebebiyle, bu ayetten peygamberlerin meleklerden daha üstün olduklarına delil getirilmiştir.”⁸⁹

Kasımî’den yaptığımız nakilde, önceki değerlendirmelerden biraz farklı olarak Hz. Nuh’un yeryüzünde yaşayanlara gönderilen “ilk resûl” olduğunu ifade etmesidir. Yani müfessirimize göre hadislerde Hz. Nuh için “ilk resûl” denmesi, onun yeryüzünde yaşayanlara gönderilen ilk elçi olması nedeniyledir. Halbuki Hz. Âdem’in risâletinin, -daha önce Sem’anî’nin de açıkladığı üzere- öncelikle meleklerle bakan bir yönü vardır. Zira o, meleklerle eşyânın isimlerini öğretmiştir, yanısıra çocuklarına gönderilmiş, onlara hak dini tebliğ etmiştir. Dolayısıyla sadece yeryüzünde yaşayanlara peygamber olarak gönderilme bağlamında, ilk resûl Hz. Nuh’tur. Kasımî bu yorumuyla Kurtubî’yle aynı noktada buluşmaktadır. Ancak her ikisinin yorum yöntemleri farklıdır. Yani gerek Kurtubî, gerekse Kasımî’ye göre, Hz. Nuh’un ilk resûl olması, Hz. Âdem’in resûl olmaması anlamında değildir. Yorumlara gelince Kurtubî’ye göre Hz. Nuh’a “ilk resûl” denmesi, mahremlerle evliliği yasaklayan ilk resûl olması nedeniyledir. Kasımî’ye göre ise Hz. Nuh’a “ilk resûl” denmesi, onun sadece yeryüzünde yaşayanlara gönderilen ilk resûl olması sebebiyledir. Hz. Âdem ise hem gökte yaşayan meleklerle, hem de yerde bulunan ve hanımı dışında tümü kendi soyundan olan kimselere “resûl” olarak gönderilmiştir.

Reşîd Rızâ’nın (ö. 1354/1935), konu etrafındaki açıklamaları şu şekildedir:

“Kusursuz olan Yüce Allah, kendisini sevmenin Peygamberine uyma şartına bağlı olduğunu açıklayıp, elçisine uyanın Allah’ı sevmeye iddiasında dürüst olduğunu ve Allah tarafından da sevmeye layık bulunduğunu bildirince, bunun arkasından kendisinin sevdiği ve seçip üstün kıldığı, kendisini sevmenin yolu olan iman ve taati açıklayan peygamberler (rusul) kıldığı kimseleri anlatmaya başladı. Böylece dedi ki; ‘Gerçekten Allah; Âdem’i, Nûh’u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini âlemler üzerine seçkin kıldı.’ Yani onları tercih etti, onlara nübüvvet ve risalet görevi vermekle, onları alemlerin özü ve en hayırlıları kıldı. Âdem’e gelince o, bu mertebeye yükselen ilk insandır. O yaşadığı değişik olaylardan sonra tövbe ve inâbe makamına varınca, ‘sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi’⁹⁰ ayetinde söylediği üzere, Rabbi onu seçip tercih etti.”⁹¹

Reşîd Rızâ söz konusu değerlendirmesinde; Hz. Âdem’in resûllerden biri olduğunu, ona nübüvvet ve risâlet görevi verildiğini, yanısıra peygamberlik mertebesine yükselen ilk insan

⁸⁹ Kasımî Muhammed Cemaluddin, *Mehâsinu’t-Te’vîl*, Tahkik: Muhammed Bâsil, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1418, II, 308

⁹⁰ 20 Tâhâ, 122

⁹¹ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-Menâr*, el-Hey’etu’l-Mısriyyetu’l-Amme li’l-Kitab, 1990, III, 237

olduğunu dile getirmektedir. Bu değerlendirmesine göre diyebiliriz ki müfessir açısından “nebî ve resûl” kavramları arasında kategorik bir farklılık bulunmamaktadır. Reşîd Rızâ’nın yukarıda geçen açıklamalarına benzer ifadeleri, Mustafa Merâğî’nin (ö. 1371/1952) tefsirinde de görebilmekteyiz.⁹² Son dönemdeki alimlerden Zuhaylî, Âl-i İmrân suresinde geçen ilgili ayetin tefsirini yaparken şu açıklamalara yer vermektedir:

“Yüce Allah, ismi geçen aileleri, yeryüzünde bulunan diğer insanlara üstün kıldığını haber vermektedir. Peygamberliği onlara vermekle, onları alemlerin en üstünü kıldı. Bu bağlamda insanlığın babası olan Âdem’i seçkin kıldı, onu kendi eliyle yarattı, ona kendi ruhundan üfledi, melekleri ona secde ettirdi, eşyânın isimlerini ona öğretti, onu cennete yerleştirdi, sonra onu bildiği bir hikmete binaen oradan indirdi, sonra tövbesini kabul etti ve onu seçti. Nitekim (Yüce Allah) şöyle demektedir: ‘Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi.’⁹³ Tüm nebî ve resûller onun soyundandır. Ondan (Âdem’den) sonra, insanlığın ikinci babası olan Nuh’u seçip üstün kıldı ki onu, putlara tapmaya başladıklarında, yeryüzünde yaşayanlara (kendi soyundan gelmeyenlerin de dahil olduğu insanlara) gönderdiği ilk resul yaptı, evet o şeyhu’l-mürselîn’dir (resullerin başı, en çok yaşayarı). Onun (dini) için, inkarcıları tufan hadisesinde boğmakla intikam aldı. Onu ve ona tâbi olan mü’minleri büyük bir geminin içinde kurtardı. Nebî ve resûllerin çoğu onun soyundandır. Evet o (Nuh), Yüce Allah’ın Âdem’den (a.s.) sonra kızların, kızkardeşlerin, halaların, teyzelerin ve diğer yakın akrabaların nikahının haram kılınması gayesiyle yeryüzünde yaşayanlara gönderdiği ilk resûldür.”⁹⁴

Zuhaylî, yukarıdaki değerlendirmesinde Hz. Âdem’in ilk peygamber olduğunu ve şeriat dilinde bilinen cennete yerleştirildiğini açıklamaktadır. Ona göre Hz. Nuh’a “ilk resûl” denmesi, - Kurtubî’nin açıkladığı üzere- kızların, kızkardeşlerin, halaların, teyzelerin ve diğer yakın akrabaların evliliğini haram kılan ilk peygamber olması nedeniyledir. Müfessir bir başka eserinde ise şu ilave açıklamayı yapmaktadır: “(Ayetin) manası; hiç şüphesiz Allah, insanlığın babası olan Âdem’i seçti de onu kendi çocuklarına ‘nebî’ olarak gönderdi. Allah Nuh’u da seçti ve onu, putlara tapmaya başladıklarında, insanlara gönderdiği ilk resûl yaptı.”⁹⁵ Buradaki açıklamaya göre ise -hadislerde geçtiği üzere- Hz. Âdem’e “ilk nebî” denmesi, kendi çocuklarına peygamber olarak gönderilmesi; Hz. Nuh’a “ilk resûl” denmesi ise putlara tapmaya

⁹² Bk., Merâğî Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru’l-Merâğî*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1365/1946, III, 142-143

⁹³ 20 Tâhâ, 122

⁹⁴ Vehbe b. Mustafa Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr fî’l-Akîde ve’ş-Şerîa ve’l-Menhec*, Dâru’l-Fikri’l-Muasır, Dimeşk 1418, III, 211

⁹⁵ Vehbe b. Mustafa Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Vesît*, Dâru’l-Fikr, Dimeşk 1422, I, 190

başladıklarında kendi soyundan olmayanların çoğunlukta olduğu insanlara gönderilen ilk elçi olması nedeniyledir. Yine son dönem tefsir alimlerinden Muhammed Alî Sâbûnî'nin konu hakkındaki açıklamaları şu şekildedir:

“Yüce Allah, kendisini sevmenin ancak peygamberlere uyma ve onlara itaat etmeyle tamamlanabileceğini belirtince; ardından elçilerinin derecelerinin yüceliğini ve makamlarının şerefini açıkladı. Bu sebeple onların ilki olan Âdem’le başladı, ardından insanlığın ikinci babası olan Nuh’tan bahsetti, sonra İbrahim ailesinden bahsetti ki Hz. Peygamber de onlardan biridir, zira o İsmail’in oğullarındandır, dördüncü olarak İmran ailesinden söz etti ki İsa (a.s.) onlardan biridir... ‘Gerçekten Allah; Âdem’i seçkin kıldı.’ Yani, yaratılmışların en seçkinlerinden olan insanlığın babası Âdem’i, nübüvvet/peygamberlik için seçti. ‘Ve Nuh’u’ yani, şeyhu’l-mürselîni / resûllerin başını seçti. ‘Ve İbrahim ailesini’ yani, İbrahim’in aşiretini ve yakın akrabalarını ki onlar, İsmail, İshak ve bu ikisinin çocuklarından olan peygamberlerdir. Son Peygamber (Hz. Muhammed) de onlardan biridir. ‘Ve İmrân ailesini’ yani, İsrailoğullarına gönderilen son peygamber İsa’nın kendilerinden olduğu İmrân ailesini, kendi zamanlarındaki alemlere, seçip üstün kıldı. Kurtubî dedi ki, özellikle bunların isimlerinin zikredilmesi, bütün nebilerin ve resullerin onların neslinden gelmeleri sebebiyledir.”⁹⁶

Sâbûnî de Zuhaylî gibi hadislerdeki kullanımları dikkate alarak Hz. Âdem’i “ilk nebî”, Hz. Nûh’u ise “ilk resûl” olarak görmektedir.

Muasır alimlerden Muhammed Ahmed İsmail el-Mukaddem’in, ilgili ayetin tefsiri konusundaki açıklamaları şu şekildedir:

“Yüce Allah’ın ‘şüphesiz Allah ıstıfâ etti’ sözü, peygamberlik için seçti anlamındadır veya peygamberlikle Âdem’i ve Nûh’u seçip üstün kıldı manasındadır. İbrahim ailesi ve İmran ailesi sözüne gelince, ‘o ikisi’ anlamındadır. Elbette ayetten, bahsedilen peygamberlerin soyundan gelen herkesin seçilip üstün kılındığı anlamı çıkmaz. Burada kastedilenler, iman eden ve salih olan kimselerdir. Gerek İbrahim’in, gerekse İmrân’ın ailelerinden Yüce Allah’ı inkar edenler, ayetteki övgünün kapsamına girmezler...”⁹⁷

El-Mektebetu’ş-Şâmile’deki tüm tefsir kitaplarını kapsayacak şekilde yaptığımız taramada, ekranda beliren tefsirlerin bir kısmından yaptığımız alıntılardan net bir şekilde anlaşıldığı üzere, çoğunlukla alimler “*Şüphesiz Allah, Âdem’i, Nûh’u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini seçip*

⁹⁶ Muhammed Alî Sabûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, Dâru’s-Sabûnî, Kahire 2009, I, 180

⁹⁷ Muhammed Ahmed İsmail el-Mukaddem, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Kerîm*, el-Mektebetu’ş-Şâmile, 23(.Ders), 20

*âlemlere üstün kıldı.*⁹⁸ ayetinin tefsiri bağlamında, Hz. Âdem'in peygamberliği konusuna değinmişlerdir. Söz konusu tefsirlerin hiçbirinde, Hz. Âdem'in peygamber olmadığı veya olmayabileceği yönünde en ufak bir bilgiye, bir rivâyete rastlamadık. Yanısıra Fahreddin Razî, kendi dönemiyle beraber önceki dönemleri de kastederek, yukarıda söz konusu edilen ayette geçen “ıstıfâ” kavramı ile peygamberliğin kastedildiği konusunda, alimlerin icmâ ettiklerini söylemektedir. Fahreddin Razî sonrasında da günümüze gelinceye dek kayda değer bir ihtilafa rastlamadık.

Nakilde bulunduğumuz alimlerimizden önemli bir kısmı, ilgili ayette geçen “ıstıfâ” kavramını, “risâlet” ile tefsir etmektedir. Yani onlara göre Hz. Âdem resûldür, öncelikle meleklere eşyâ'nın isimlerini haber verip öğretmiş, sonrasında peygamberlik öğretilerini hanımına ve çocuklarına tebliğ etmiştir. Bu bağlamda hadislerde Hz. Nûh için “ilk resûl” denmesi, mutlak anlamda değildir, bazı özellikler itibariyledir. Zira Hz. Nûh, mahrem kişilerle evlenmeyi yasaklayan ilk resûldür. Yine aynı şekilde yeryüzünde insanların putlara tapmalarından sonra kendi ailesiyle beraber aileden olmayan pek çok yabancı kimseye resûl olarak gönderilen ilk kişidir.

Bazı alimler ise mevzubahis ayette geçen “ıstıfâ” kavramını, “nübüvvet” ile tefsir etmektedir. Bu alimlerden bir kısmı hadislerdeki kullanımlar bağlamında Hz. Âdem'i “ilk nebî”, Hz. Nûh'u ise “ilk resûl” olarak kabul etmektedir. Bu alimlerin tümü, önceki alimler gibi Hz. Âdem'i, Allah'ın elçisi ve peygamberi olarak görmekte hemfikirdirler.

Az sayıda alim ise mevzubahis ayette geçen “ıstıfâ” kavramının tefsiri bağlamında, “halifelîge” vurgu yapmakla yetinmişlerdir. Ancak bu alimlerimizin de hiçbiri, Hz. Âdem'in peygamber olmadığı veya olmayabileceği yönünde herhangi iddiada bulunmamaktadır. Dolayısıyla Fahreddin Razî'nin dediği gibi, eskisiyle-yenisıyla makbûl tefsir alimlerimize göre Hz. Âdem'in peygamber olduğu konusunda herhangi bir ihtilâf mevcut değildir. Bu konuda zaman zaman karşılaşılan aykırı sesler ve muhalif görüşler, son dönem veya günümüz aydın ve yazarlarına aittir.

Sonuç

Modern dönemde pozitivist anlayışın hakim olmaya başlamasıyla beraber, zihinlerde oluşan kimi kaygıları önceleme derdine düşmeden, ilk insan hakkında çoğunlukla Kur'an ve ihtiyaç duyulan yerlerde sahih hadis kaynaklı olarak bir bakış açısı geliştirmek elzemdir. Zira bahsinde

⁹⁸ 3 Âl-i İmrân, 33

bulduğumuz ilk insanla ilgili hususlar, yaratılışın ilk aşamasına denk gelen bir gerçek olup, gözlem veya deney suretiyle test edilme imkânı bulunmamaktadır.

Konu hakkındaki ayetlerin bir arada ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesinden, ayetleri tefsir eden sahih hadislerden anlaşıldığı üzere ilk insan Hz. Âdem'dir. Toprak ve su karışımından yaratılmış, ardından kendisine rûh üflenmiştir. Ne ondan önce, ne de onunla beraber, başka insanlar veya Âdemler yoktur. Daha sonra annemiz Havvâ ondan yaratılmıştır. Her ikisi de insan olarak yaratılmışlardır, başka bir türden evrilme ve dönüştürülme değildir. Bu her iki yaratılma olayı, cennette meydana gelmiştir, sonrasında da cennete yerleşmişlerdir. Şeytan'ın iğfâsına kanıp yasak ağacın meyvesini yiyince, ilahî hikmet gereği mi'râcvarî bir inişle dünyaya gönderilmişlerdir. Soyları, gerek kendi evlilikleri gerekse farklı batınlarda doğan çocuklarının evlilikleri vasıtasıyla çoğalarak devam etmiştir. Bilahare Hz. Nuh döneminde, birinci dereceden akraba olan mahrem kimselerle evlenme yasaklanmıştır.

Hz. Âdem'in meleklerle, eşyânın isimlerini haber verip öğretmesini bir kenara koyarsak, peygamberlik görevi icâbı tebliğde bulunduğu bütün insanlar, -hanımı Havvâ hariç- kendi çocuklarıdır veya çocuklarının çocuklarıdır. Yani yabancı, dışarıdan herhangi bir kimse yoktur. Yabancı kimselerin çoğunlukta olduğu bir kavme peygamber olarak gönderilen ilk kişi Hz. Nûh'tur, bu nedenle de ona "ilk resûl" denmiştir.

Hz. Âdem, Kur'anî nasslardaki kullanımlar açısından hem nebîdir, hem resûldür. Nebîdir, çünkü kendi eşine ve çocuklarına hak dini tebliğ etmiş, yaşayarak onlara örnek olmuştur. Resûldür, çünkü meleklerle eşyanın isimlerini öğretmeye kadar varan geniş bir dairede, ilmî üstünlüğünü ispatlamıştır.

İlk insan olan Âdem babamız peygamberdir, çünkü Rabbinden bir takım kelimeler almıştır, seçilerek âlemlere üstün kılınmıştır, Yüce Allah ona hitap ederek sorumluluk yüklemiştir, dahası Sevgili Peygamberimiz, onun ilk Peygamber olduğunu belirtmiştir.

Hz. Adem'in peygamberliğine dair bir diğer Kur'anî delil ise şu ayettir: *"Kim doğru yola gelirse sırf kendi iyiliği için gelir. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü çekmez. Biz bir Resûl/Peygamber göndermedikçe, hiç kimseye azap edecek değiliz."* (17 İsrâ, 15) Eğer Hâbil'i öldüren Kâbil'in azap göreceğini kabul ediyorsak, bu da zorunlu olarak Hz. Âdem'in resûl olduğu sonucuna bizleri götürmektedir: *"Onlara Âdem'in iki oğluyla ilgili haberi hakkıyla oku. Hani her ikisi birer kurban sunmuşlardı, birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, ötekine): 'Seni*

öldüreceğim' demişti. Diğeri ise şöyle demişti: 'Allah, yalnız kendisinden korkanlardan kabul eder'. Allah'a yemin ederim ki, sen beni öldürmek için bana el uzatsan da, ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, ben âlemlerin Rabb'i olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki sen, benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip ateş halkından olasın! Zalimlerin cezası budur.' (5 Mâide, 27-30)

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud, Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an, Tahkik:

Muhammed Abdullah en-Nemir vd., Dâru Taybe 1417/1997.

Beydavî, KâdîNâsiruddin Ebu Said Abdullah İbn Ömer b. Muhammed eş-Şirazî, Envâru't-

Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.

Bolay, Süleyman Hayri, "Âdem", DİA, yıl: 1988, C. I.

Cürcânî, Ebu Bekir Abdulkâhir, Dercu'd-Durer fî Tefsîri'l-Ây ve's-Suver, Dâru'l-Fikr,

Amman-Ürdün 1430/2009.

Ebu'l-Abbâs, Ahmed b. Muhammed, el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'an'il-Mecîd, Tahkik:

Ahmed Abdullah Kureşî, Kahire 1419.

Ebu Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-

Kerîm, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut tsz.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, İstanbul, tsz.

Fahrüddin Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, Mefâtihu'l-Gayb=et-Tefsîru'l-Kebîr,

Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420.

Hatîb Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, es-Sirâcu'l-Munîr, Matbaatu Bûlâk, Kâhire

1285.

İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak el-Endelusî, el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-

Azîz, Tahkîk: Abdusselam Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422.

İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmâil ed-Dimeşkî, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Tahkîk: Samî b.

Muhammed Selâme, Daru't-Taybe, 1420/1999.

İsmail el-Mukaddem, Muhammed Ahmed, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm, el-Mektebetu's-Şâmîle, 23(.Ders).

Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yayınları, Ankara 2014.

Kasımî, Muhammed Cemaluddin, Mehâsinu't-Te'vîl, Tahkik: Muhammed Bâsil, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1418.

Kayacan, Murat, Kur'an'da Hz. Nuh'un Toplumsal Islah Çabaları, Ekin Yayınları, İstanbul 2016.

Kurt, Muhammet Sacit, "Peygamberlerin Günahsızlığı ve Nesiye-Asâ-Ğevâ Kelimelerinin Etimolojik İncelemesi Işığında Kur'an'daki Adem Kıssasına Yeni Bir Yaklaşım", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013/2, C. 12, S. 24.

Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Şemsuddin, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1384/1964.

Mazharî, Muhammed Senâullah, et-Tefsîru'l-Mazharî, Tahkik: Ğulam Nebî Tûnusî, Mektebetu'r-Rüşdiyye, Pakistan 1412.

Merâğî, Ahmed b. Mustafa, Tefsîru'l-Merâğî, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1365/1946.

Mukatîl, Ebu'l-Hasan Mukatîl b. Süleyman, Tefsîru Mukatîl b. Süleyman, Tahkîk: Abdullah Mahmud Şahhâte, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut 1423.

Reşîd Rızâ, Muhammed, Tefsîru'l-Menâr, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Amme li'l-Kitab, 1990.

Sabûnî, Muhammed Alî, Safvetu't-Tefâsîr, Dâru's-Sabûnî, Kahire 2009.

Sem'anî, Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed, Tefsîru'l-Kur'an, Tahkîk: Yasir b. İbrahim-Ğanîm b. Abbas, Dâru'l-Vatan, Riyad 1418/1997.

Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, Fethu'l-Kadîr, Dâru İbni Kesîr, Dimeşk 1414.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şakir, Mûessesetu'r-Risâle, 1420/2000.

Turan, Maşallah, "Mustafa İslamoğlu'nun Kur'an Surelerinin Kimliği İsimli Eserindeki Bazı Farklı Yorumların Kritiği", Şırnak Üniversitesi İFD, 2018, C. IX, S. 19.

Yakıt, İsmail, "Kur'an'da Hz. Âdem", SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, S. 6.,

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, et-Tefsîru'l-Munîr fî'l-Akîde ve's-Şerîa ve'l-Menhec, Dâru'l-Fikri'l-Muasır, Dimeşk 1418.et-Tefsîru'l-Vesît, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1422.

YÖRÜKLÜK KÜLTÜRÜNDE BİR DAYANIŞMA VE EĞLENCE GELENEĞİ: DEVE GÜREŞLERİ

Süleyman ŞANLI

Dr.Öğr.Üyesi., Mardin Artuklu Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü,

Devrim ERTÜRK

Dr.Öğr.Üyesi., Dokuz Eylül Üniversitesi,
Efes Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Deve güreşleri Türkiye'nin Batı Anadolu bölgesinde yaşayan insanların en önemli ve en köklü kültürel eğlencelerinden bir tanesidir. Devenin oldukça uysal bir hayvan olması ve taşımacılıkta insanların işini kolaylaştırabilen özellikleri, deveyi hem konar-göçer Yörük yaşamında hem de hayvan gücü ile taşımacılığın yaygın olduğu yerleşik yaşamda vazgeçilmez kılmıştır. Deve ile yapılan ticari taşımacılık dönemlerinde, konaklama yerlerinde karşılaşılan deve kervanı sahipleri develeri kendi aralarında güreştirmişlerdir.

Develerin güreştirilmesi insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen Anadolu'nun batısında develerin güreştirilmesi ve bunun yerel eğlence kültürü ile birleşerek yaygınlaşması yaklaşık iki yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Günümüze gelindiğinde, deve güreşleri artık organizasyon boyutuna gelerek kurumsallaşmaya başlamıştır. Türkiye'de deve güreşleri ağırlıklı olarak Aydın, İzmir, Manisa, Çanakkale, Balıkesir, Antalya, Muğla ve Denizli illerinde yapılmaktadır. Çalışmanın temel verileri bu illerde Yörüklük kültüründen gelen insanlarla yapılan saha çalışmasından elde edilen etnografik mülakat ve gözlemlerden oluşmaktadır. Türkiye'deki deve güreşlerine dair antropolojik ve sosyolojik betimsel analizler yapılarak deve güreşlerinin dayanışmacı ve eğlenme amaçlı işlevi üzerinde durulması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yörüklük, Kültür, Gelenek, Deve Güreşi, Dayanışma, Eğlence

Yörük Kültürü

Yörüklük olarak adlandırılan kültür temel olarak konar göçer yaşamı ifade etmektedir. Mevsimsel olarak döngüsel yer değiştirme esasına dayalı olan bu yaşam biçimi “yürümek” fiili ile ilişkilidir (Eröz, 1991:20). Yürümek fiili anlamsal olarak sürekli hareket halinde olmaya karşılık gelmektedir. Yörük kavramı, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelerek, sürekli konar göçer

yaşamı sürdüren Oğuz boyları için kullanılmıştır. Zaman içerisinde de Anadolu'daki Türklerin yaşam şeklini anlatan bir kavram olmuştur (Eröz, 1991:20).

Yörüklerin yaşam biçimini etkileyen en önemli faktörlerin başında coğrafi şartlar, yüzey koşulları ve hayvan yetiştiriciliği olduğu görülmektedir (Baykara, 2003:144). Geçimlerini hayvancılığa bağlı olarak sürdüren Yörükler, hayvanlarına daha serin ve verimli otlaklar bulmak amacı ile yaz ve kış mevsimlerini farklı yerlerde geçirmek zorunda kalmışlardır (Koyuncu Okca, 2014:48). Yörükler yaz olunca yaz göçünü, güz olunca güz göçünü gerçekleştirirler (Köprülü, 1991:50; Baykara, 2003:115).

Geçmişte hayvanların yetiştirilmesi ve evcilleştirilmesi yaylak kışlak hayatı süren Yörüklere özgü bir uğraştı ve hayvancılıkla uğraşan bu toplumların da kendilerine göre bir kültür ve medeniyetleri vardı (Ögel, 2000: 39). Kondukları alanlarda çadır içerisinde yaşamlarını sürdüren Yörükler, yer değiştirmeden kaynaklı olarak eşya taşıma olgusu ve günler süren yolculukların daha kolay gerçekleşmesi için kolay taşınabilen ve kullanırken birden fazla amaca hizmet eden eşyaların dokumalardan üretilmiş olması, aslında dokuma kültürünün şifrelerini bünyesinde barındırmaktadır (Akan, 2016: 41). Taşımada, örtmede, saklamada ve sarmada kullanılan dokumalar (Atlıhan,1993: 35) âdeta bu kültüre ait okunması ve çözümlenmesi gereken birer kitap gibidir.

Yörükler için karaçadır, deve, koyun-keçi sürüleri ve dokumaları Yörüklüğün şanıdır. Bu yaşam biçiminde karaçadır, deve, koyun-keçi sürüleri ve dokumalardan birinin eksik olması gerçek anlamda Yörüklüğün sekteye uğraması anlamına gelir. Yaylak-kışlak hayatından gelen alışkanlıklar ile yaşamları şekillenen (Eröz, 1991: 97, Kafesoğlu, 1986: 147, Köprülü, 1991: 40, İlhan, 1999: 132, Armağan, 1999: 142-150) ve Anadolu coğrafyasında önemli bir yere sahip olan Yörükler kendilerine özgü çeşitli özellikleri ile her zaman dikkatleri üzerlerine çekmeyi başarmışlardır. Mevsimlere ve hava şartlarına bağlı olarak gerçekleşen göç hareketi yaz aylarında daha serin ve verimli otlakların bulunduğu yaylağa doğru, kış aylarında ise daha ılıman ve deniz seviyesindeki yerlere yani kışlaklara doğru gerçekleştirilmektedir. Göçe dayalı olan bu yaşam biçiminde kullanılan eşyaların sürekli taşınmaya elverişli olması gerekmektedir. Hammaddesi havanlardan elde edilen ve Yörüklerin neredeyse tüm mal varlıklarını oluşturan dokumalar birden fazla amaca hizmet etmek için dokunmuştur (Koyuncu Okca ve Genç, 2017:225-236).

Geçmişte 40-50 çadır birlikte göçüp konarlarken şimdilerde Yörük sayısında meydana gelen azalmalar ile ancak dört beş çadır bir arada göç edebilmektedir (Köprülü, 1991:50; Baykara, 2003:115). Tarihsel süreç içerisinde Yörük yaşamı mevcut özelliğini yitirmiştir. “Yatuk”luk

olarak değerlendirilen yerleşik yaşam (Tuzaş Horzumlu, 2014a) zaman içerisinde Yörüklerin de benimsemeye başladığı bir özellik olmuştur. Yerleşik yaşam, modernitenin etkilerinin yaygınlaşması ile birlikte etkisini arttırmıştır. Kapitalist ekonomi Anadolu coğrafyasında etkili hale geldikçe, konar göçerlik bir üretim biçimi olmanın ötesine geçmiş ve bu yaşamı sürdürmek her geçen gün zorlaşmıştır. Çünkü konar-göçer yaşamı doğuran temel neden ekonomik faaliyettir. Bu ekonomik faaliyet modernizasyon süreci ile etkisini yitirirken, ailenin geçimlik üretiminin yerini pazara yönelik üretim almaya başlamıştır. Bu değişim ise yeni bir yaşam şeklini de yaygınlaştırmaya başlamıştır (Lindner, 2000: 70).

Bilim, sanayi, teknoloji ve iletişim araçlarında hızla meydana gelen gelişim ve değişimler Yörüklerin hayatında da değişimlere yol açmıştır. Yörüklerin hayatında önemli bir yere sahip olan develer ile gerçekleştirilen yaz göçü ve güz göçü, aslında sürdürülen yaşam biçiminin bir parçası olarak önemli bir ritüel haline gelmiş bir gelenektir. Bu yüzden yaylak-kışlak arasında sürdürülen yaşam biçimi içerisinde hem sosyo-kültürel açıdan hem de sosyo-ekonomik açıdan devenin özel bir yeri olmuştur (Koyuncu Okca;Genç, 2018:31-61).

Yörük Kültüründe Deve

Göçebe veya konar-göçer toplulukların kültüründe vazgeçilmez bir unsur olan deve aynı zaman da bu kültürün yaşam biçiminin merkezinde yer almaktadır (Şanlı, 2017:102). Devenin insan yaşamında merkezi role sahip olduğu konar-göçer yaşamın temsilcileri olan Yörüklerde, deve Yörük kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak sunulmaktadır. Özellikle kültürel konuların ön plana çıkması ile birlikte, Yörüklük deveciliğin temeli olarak popülerleştirilmiştir (Ertürk; Demir, 2016:161).

Devenin evcilleştirilmesi insan yaşamını kolaylaştıran bir gelişme olmuştur. Devenin sahip olduğu bir takım özellikler, sahibi olan insanoğlu açısından onu vazgeçilmez kılmıştır. Diğer yük hayvanları ile kıyaslandığında deve daha çok yük taşımaktadır. Devenin uzun mesafelere dayanıklı yük taşıma kapasitesi, uysal bir hayvan oluşu gibi özellikleri, deve ile insan arasında duygusal ve vazgeçilmez bir ilişkinin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Deve sahip olduğu bu özellikleri sayesinde, Anadolu'ya gelen Türk insanının sürdürdüğü konar-göçer yaşam içinde bu yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Konar-göçer yaşam tarzı ve bu yaşam tarzına bağlı ekonomik etkinlikte, devenin taşıma işlevi, göçebe insanın yol arkadaşı olmasını sağlamıştır. Yörüklük olarak adlandırılan bu ekonomik, siyasi ve sosyal yaşam biçiminde deve, ekonomik anlamının ötesinde sosyal anlamlar da üretmiştir. Deve, Yörükler için sadece konar göçer yaşamı sürdürmede bir taşıma aracı değildir. Bir Yörük açısından, sahip olduğu devesi ya da develeri manevi olarak da büyük bir anlam taşımaktadır. Develerin süslenmesi, nazara karşı

develerine taktıkları türlü süs ve aksesuarlar, deveye sahibi tarafından yüklenen maneviyatın en açık göstergeleridir. Aynı zamanda develerin bakımının iyi yapılmış olması, tüylerinin güzel görünmesi, gösterişli durması Yörük aileleri tarafından bir gurur kaynağı olarak kabul edilmiştir (Ertürk, 2017:23).

Her ne kadar günümüzde artık yerleşik hayata geçmiş olsalar da (günümüzde Sarıkeçililer gibi bazı topluluklar hala kısmen konar-göçer yaşam tarzını korumaktalar) Yörükler, eskiden göçebe bir yaşam sürdürüklerinden ve deve yetiştiriciliği de yaptıklarından göç yolculuklarında develerden yararlanmışlardır. Develer, geçmişte yayla göçleri dışında, ulaşım, taşıma ve çeşitli nakliye gibi işlerde de kullanılmışlardır. Bu rolleri nedeniyle birçok insanın da geçim kaynağı olduğundan onlar için büyük önem taşıyor ve yaygın olarak beslenip yetiştiriliyordu. Develer, uzun yola, açlığa, susuzluğa soğuk ve sıcakta oldukça dayanıklı hayvanlardır. Bu yüzden uzak mesafeler arasındaki nakliyatda diğer yük hayvanlarına nazaran hep develer tercih edilmiştir (Ertürk, 2017:23). Yükçü, “Dünün deve katarları günümüzün tır filolarının hizmetini görmüştür” demektedir (Yükçü, 2011:11).

Günümüzde Türkiye’de, bazı konar-göçer Yörük topluluklarının besi, süt ve taşıma gibi ihtiyaçları dışında develer genellikle güreştirilmek için yetiştirilmektedir. Etinden sütünden, derisinden, yününden faydalanılan, ekonomik bir kaynak olan deve; zamanla kültürel bağlam içerisinde anlam kazanarak, konar-göçer yaşamın ve Yörüklüğün sembolü haline gelmiştir. Ancak teknolojik gelişmelerle birlikte insan hayatına makinenin girmesiyle, ulaşım ve nakliyede kamyon gibi motorlu taşıma araçlarının yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla, toplumsal değişimin çok hızlı bir biçimde yaşandığı günümüzde konar göçer yaşamda, göçebe kültüründe devenin kullanım alanları da daralmıştır. Bu durum develerin asli işlevlerinden biri olan göç yollarında değil daha çok güreş sahalarında görülmesinin de önünü açmıştır. Yörük kültürü artık deve güreşleri ile yaşatılmaya çalışılmaktadır. Develer güreştirilmek için yetiştirilmeye başlanmaktadır. Artık en prestijli develer yeni güreşçi pehlivan develerdir. Deve, devecilik, artık kültürel açıdan temsiliyet özelliğini kaybetmeye başlayıp daha çok ticari ve ekonomik bir boyutta değerlendirilmektedir (Şanlı, 2017:102).

Bir Eğlence ve Dayanışma Geleneği: Deve Güreşleri

Develerin yük taşımacılığında azalan işlevleri ile birlikte güreş deveciliğinin yaygınlaşmasının tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Develerin ilk olarak ne zaman güreştirildiğine dair elde somut ve kesin bilgiler olmamakla birlikte, develerin organizasyon halinde güreştirilmelerinin bahsedilen sosyo-ekonomik dönüşüm dönemlerine rastladığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Deve güreşlerinin tarihine ilişkin ilk ve kesin bilgi II. Mahmut döneminde yük

çekmek için kullanılan develere güreş için el konulmasından dolayı mahkeme kayıtlarına geçmiş olan bir olay üzerinden bir temastır (Armağan, 1984; Akt.Ertürk;Demir 2016:162). Deve sahipliği güreş deveciliği üzerinden yeni bir biçim alarak devam etmiştir. Deve güreşi kuşaktan kuşağa aktarılarak bir gelenek ve kendi içerisinde belli kuralları olan bir etkinlik olarak değerlendirilebilir (Ertürk; Demir 2016:164).

1960'lı yıllara kadar özellikle Batı Anadolu bölgesinde kara nakliyeciliğinde en çok develerden yararlanılmıştır. Bu dönemde at, eşek, katır gibi başka yük hayvanları da kullanılmakla beraber, dayanıklı ve sağlam olduklarından ağır yük taşımacılığında ağırlıklı olarak hep develer kullanılıyordu. 1980'li yıllara doğru gelindiğinde ve daha sonrasında motorlu taşıtların yaygınlaşması ve kara nakliyeciliğinin gelişmesiyle birlikte develer gittikçe önem kaybetmiştir. Eskiden deve katarları (en az altı deveden oluşan yük kervanı), bir yerden başka bir yere yük taşıırken, konakladıkları yerlerde dinlendirilirdi. Saha çalışması esnasında görüşmecilerimiz, deve güreşinin bu dinlenme esnasında, deve sahiplerinin boşta kalan develeri güreştirmesiyle çıkmış olabileceğini belirttiler. Kış aylarında develerin çiftleşme arzusu arttığından erkek develerin katardaki diğer develere üstünlük sağlamak ve dişi deveye sahip olma isteği sürüdeki diğer develer arasında fiziksel bir mücadelenin oluşmasına yol açar. Deve kervanlarının dinlenme yerlerinde çeşitli oyunlarla sergiledikleri bu güç gösterisinin deve sahiplerinin de ilgisini çekip sürekli bunları uygulamalarıyla ilgi görerek ilk deve güreşi gösterilerinin ortaya çıktığı söylenebilir (Görüşme notları). İlk olarak katardaki deve sahiplerinin kendi aralarında eğlenme amaçlı birkaç deveyi güreştirmesiyle başlayan gösteri, zamanla büyüyerek önce yılda birkaç kez düzenlenmiş daha sonraları bir kış sezonu boyunca güreş organizasyonlarına dönüştüğünü görmekteyiz (Şanlı, 2016:147).

Kervan taşımacılığı azaldıkça bu kez bunun yerine güreşler yaygınlaşmaya başlamıştır. Kervan sahipleri daha önceleri kervan sahibi olmakla sahip oldukları toplumsal ilişkilere bu kez pehlivan develeri ile sahip olmaya başlamıştır. Deve güreşlerinde ve güreş tertiplenmesinde bir dönem sadece “ün” yapmanın amaç olduğunu (Koyuncu- Okça, 2014: 47) söylemek yanlış olmayacaktır. Taşımacılığın teknolojik dönüşümü ile birlikte devecilik de güreş deveciliğine doğru bir dönüşüm yaşamıştır. Bu anlamda pehlivan sahibi olmak önem kazanmaya başlamış ve övünülecek bir durum gibi anlatılmaktadır (Ertürk; Demir 2016:172).

Batı Anadolu bölgesinin, Yörüklerin yaygın olarak yaşam alanı olması ve Yörük kültüründe düzenli bir deve varlığının bulunması, deve güreşleri için elverişli ortamlar oluşturmaya yol açtığı söylenebilir (Ertürk, 2017:23). Güreşlerin yapıldığı coğrafi saha ise, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'dir. Bu bölgelerin de tüm illerinde yapılmaz. Özellikle kıyı illerinde

yapılmaktadır. İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Balıkesir, Çanakkale, Antalya ile ve bu illere bağlı yerleşim yerlerinde yapılmaktadır. Güreş yapılan yerlerin büyük ölçüde kıyı yerleşim yerlerinden oluşması, konar-göçer yaşam süren Yörüklerin kış aylarında sahile iniş yerleri olması dikkat çekmektedir.

Develerin ekim kasım aylarında çiftleşme isteği duymaya başlamasına kızma denir. Kızgın deveye “girgin”de denilmektedir (Yakut, 2009:11).Çift hörgüçlü erkek deve olarak bilinen Bactrian devesi ile tek hörgüçlü dişi deve Dromedary arasındaki çiftleşme sonucu Tülü adı verilen Anadolu develeri elde edilmektedir. Görüşmecilerimiz, deve güreşlerinin “tek hörgüçlü dişi Yoz develer ile Buhur adı verilen çift hörgüçlü erkek develerin çiftleşmesinden meydana gelen Tülü erkek develeri arasında yapıldığını” belirttiler (Görüşme notları). Tülü adı verilen develer güreş devesidir. Devenin güreşme arzusu, isteği de bu dönemde yani Aralık, Ocak, Şubat, ve Mart aylarında ortaya çıkıyor. Saha araştırmasında yaptığımız gözlem ve görüşmelerimiz esnasında güreşme kabiliyetinin develerin doğasında olduğunu, kendiliğinden geliştiğini ve sonradan herhangi bir eğitim yoluyla öğretilmediğini öğrendik (Şanlı, 2016:146-148)

Güreşlerde develerin güreşme süreleri vardır. Güreşte illaki sonuç beklenmez. İki-üç dakika içerisinde develer oyunlarını gösterdiler mi ayrılırlar. Önemli olan develerin oyunlarını sergilemesidir. Güreşin bütçesine göre yaklaşık 55-65 çift deve ile güreşler yapılmaktadır (Ertürk; Demir 2016:167). “Üst üste galibiyet kazanan develer köye girişlerinde, milletvekillerinden iyi karşılanıyormuş! eskiden şampiyon develere ‘Paşa Tülü’ denirmiş. O develerin, bağ bahçeye yayılıp girmelerine kimse karışmazmış” (Yakut, 2009:160).

Güreş günü develerin çağırılma sıralarının ayak, orta, başaltı ve baş şeklinde sabahdan akşama, sıralı bir şekilde olması günümüzde hem kategorilerin ortadan kalkmasına hem de seyirci kitlesinin profilindeki değişime bağlı olarak farklılaşmıştır. Güreşler neredeyse öğle vakti 12’de başlamakta ve akşam üzeri 4’e doğru bitmektedir. Bu değişimin nedeni olarak da güreşlerin kent merkezlerinde yapılmasının yaygınlaşması görülebilir. Özellikle kasaba ve kırsal alanda deve varlığının çok olmasına bağlı olarak yapılan güreşler, güreşlerin maddi boyutundan ötürü ilçe ve il belediyeleri tarafından ilçe ve il merkezlerinde yapılır olmuş ve güreşlere seyircinin girişi de biletsiz (ücretsiz) hale gelmiştir. Yerel yönetimler bunu bir kamusal yerel hizmet olarak vatandaşlarına sunarken, aynı zamanda güreşlerin seyircilerinde ve güreş ritüelinin icrasında da değişimlere neden olmuştur (Ertürk; Demir 2016:168).

Güreşler ile birlikte devecilik alanında işlevsel farklılıklar meydana gelmiştir. Ekonomik, siyasal, sosyal, psikolojik ve kültürel işlevler bakımından zengin çeşitliliğe sahip olan güreş meydanları aynı zamanda deve sahiplerinin ve katılımcılarının “hoşça vakit geçirdikleri” mekânlara dönüşmüştür. Bu nedenle halk kültürünün önemli bir ögesi olan eğlencelerin, deve güreşlerinin her aşamasında kendine yer bulması konuyu “eğlence” açısından değerlendirmeyi gerekli kılmıştır.

Çok katmanlı işlevsel yapıya sahip deve güreşinin seyri dahi başlı başına eğlence iken tüm bu süreçteki hazırlıklarda “eğlenmek ve eğlendirmek” günümüzde temel işlevler arasında sayılabilir (Uygur, 2018:107).

Özellikle konar-göçer yaşamdan yerleşik hayata geçtikten sonra pek çok gelenek kaybolmaya başlamıştır. Develer, deveye duyulan sevgi, develerle birlikte yaşam toplumsal hafızanın da mihenk taşı olması açısından önemlidir. Bu hayatın içinden develeri çıkardığınızda toplumsal hafıza ve gelenekler sekteye uğrayacaktır. Anlatıların, geleneklerin anlam kazanması açısından “develere” ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle deve güreşleri ve bu ortamlarda yaşatılan gelenek, topluluğa geçmişi ile bir bağ kurma imkânı vermektedir. Duyulan haz, deve güreşlerinin sürdürülmesinin geleneğin aktarılmasının başlıca sebepleri arasında sayılabilir (Uygur, 2018:109). “Kültürel kimliği meydana getiren gelenek, görenek ve inançların çoğu, eğlence ortamlarında yaratılmış ve yaşatılmaktadır. Eğlenceler bireyin kendisi, toplumu, tarihi ve kültürü hakkında bilinçlendiği ortamlardır. Eğlenceler, toplumun aynasıdır” (Özdemir, 2005: 23-33).

Bunun yanısıra eskiden develer “Hayır” amaçlı olarak güreştirilmiş. Bir köyün camisi, ya da su çeşmesi veyahut bir şehrin sağlık ocağı, hastanesi için para yardımı söz konusu olduğunda develer güreştirilip buradan toplanan paralar bağışlanırmış. Bu durum güreşlerden elde edilen gelirlerin bir yardım olarak kamu faydasına ulaştırılmasını ve deve güreşlerine yerel halkın ilgisini de sürekli kılmıştır. Günümüze gelindiğinde ise deve güreşleri, organizasyonlar şeklinde geniş kitlelere hitap eden seyirlik bir oyun olarak düzenlenmektedir (Şanlı, 2016:153). Güreşlerin yapılma amaçlarından birisi de, güreş gününü bir eğlence içinde geçirmektir. Bu bölgelerde deve güreşleri hem bir kültürel faaliyet ortaya konulmakta hem de bu işe meraklı insanların hafta sonu eğlencesi olmaktadır (Ertürk; Demir 2016:166). Deveciler ayrı kentlerden, ayrı kasabalardan da olsalar genellikle, birbirlerini tanırlar. Güreşlerin yapılacağı Aralık, Ocak ve Şubat aylarını sabırsızlıkla bekler, güreşler başlayınca da güreş kentlerinde her hafta sonu buluşurlar. Deveciler ve bu güzel olaya sevdalılar arasında örnek gösterilecek bir dostluk, bir kardeşlik bağı vardır. Her hafta yeniden buluşarak bu dostluk ve kardeşlik tazeler, pekiştirirler.

Güreşlerden bir iki gün önce gelir, kahvelerde, lokantalarda toplanır, geçmiş yıllardaki iddialı ve heyecanlı güreşleri birbirlerine anlatırlar. Günümüzde videoların yaygınlaşmasıyla, da filme alınmış, daha önce yapılan güreşleri büyük bir coşkuyla izlemektedirler. Çünkü bu insanlar hayvanlara besledikleri sevgi gibi insanlara da büyük sevgi duyarlar (Kılıçkiran,1987: 134).

Güreş deveciliği ile birlikte, güreşlere olan itibarı arttıran bir unsur da deve güreşlerine içkin olan bir özellik olan sosyal dayanışmadır. Organizasyon boyutunda yapılmaya başlanan deve güreşleri ile birlikte güreşlerden elde edilen gelirler, güreş yapılan yerin kamusal ihtiyaçlarına aktarılmaya başlanmıştır. Bu kamusal hizmetler de daha çok cami yapımına, okula yapımına, içme suyu yararına vs. gibi kamusal faydaya yönelik amaçlar içermiştir. Bu yönüyle de bu ritüelin içinde yer alan aktör açısından deve güreşleri bir prestij aracı haline gelmiştir. Hem güreşi organize eden yerel aktörler, hem develerini oraya getirip güreştiren deve sahipleri kamusal faydaya hizmet etmekle övünç duymaya başlamıştır (Ertürk; Demir 2016:174).

Sonuç

Deve güreşleri, eskiden bir sosyal dayanışma formunda, hayırseverlik ve yardımlaşma duygularının daha çok ön planda olduğu bir düşünce ile “hayır” amaçlı olarak düzenlenirdi. Elde edilen gelirler kamu yararına harcanmak üzere çeşitli ihtiyaçlar için kullanılırdı. Eskiden kervan deveciliği üzerinden sürdürülen sosyal ve toplumsal ilişkiler günümüzde güreş deveciliği üzerinden sürdürülmektedir.

Bu doğrultuda bir zamanlar Yörük kültüründe yaşamsal bir işleve sahip olan deve ve devecilik bugün varlığını deve güreşleri üzerinden devam ettirmektedir. Konar göçer yaşamın yavaş yavaş bırakılıp yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte günümüzde develeri daha çok güreş sahalarında görmekteyiz. Bu süreci hızlandıran bir başka faktörde modernite ile birlikte ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerdir. Gelenek içerisinde ortaya çıkan deve güreşleri, düzenlendiği bölgelerde halk tarafından da her zaman ilgi görmüştür. Bölge halkı eğlence kültürü, festival, panayır ve yeme içme alışkanlıkları yoluyla bir nevi deve güreşleri geleneğini besleyen önemli bir unsur olarak görülebilir.

Kaynakça

- Akan, M. (2016). “Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleneği Kalemişi”, Cilt: 4, Sayı: 7.
- Armağan, M. (1984), Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar, İzmir: Uğur Ofset Matbaası.
- Atlıhan, Ş. (1993). “Fethiye Bölgesi Deve Kilimleri”, Sanat, Sayı: 3, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Baykara, T. (2003). “Türk Kültürü”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Eröz, M. (1991). Yörükler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

Ertürk, D. ve Demir, G. (2016). “Bir Enformel Kimlik Aracı Olarak Türkiye’de Deve Güreşleri”, I. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildiriler Sosyal Bilimler, 17-19 Kasım 2013 Selçuk-İzmir/Türkiye, Cilt: 1, s.156-184, Selçuk Belediyesi Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları.

Ertürk, D. (2017). “Türkiye’de Deve Güreşleri”, Türkiye’de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri içinde, (Edt.) Devrim Ertürk; Süleyman Şanlı, ss. 21-70, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.

İlhan, Ş. (1999). “Göçebeler”, Osmanlı IV, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Kafesoğlu, İ. (1986). Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Kılıçkiran, M. N.,(1987), “Ege’de Kış Turizminin Kurtarıcısı: Deve Güreşleri”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongreleri Bildirileri, ss. 125-147,Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Koyuncu-Okca, A. (2014), “Geleneksel Deve Güreşleri ve Deve Donanımları”, Emine Gürsoy Naskali ve Erkan Demir (Edt.), Deve Kitabı içinde (ss. 43-71), İstanbul:Kitabevi Yayınları.

Koyuncu-Okca, A. Ve Genç, M. (2017), “Yörük Göçlerinde Deve”, The Journal of Academic Social Science, 58 (2), p.225-236.

Koyuncu-Okca, A. Ve Genç, M. (2018), “Yörük Yaşamında Göç Geleneği ve Göç Geleneğinde Kullanılan Dokumalar”, Devrim Ertürk ve Süleyman Şanlı (Edt.), Yörük Kültürü ve Zanaatları içinde (ss. 31-61), Konya: Çizgi Kitabevi.

Köprülü, F. (1991). Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Lindner, R.P. (2000), Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar, Çev., Müfit Günay, Ankara: İmge Yayınları.

Ögel, B. (2000). Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Özdemir, N. (2005). Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, (1. Baskı) Ankara: Akçay Yayınları.

Şanlı, S. (2016). “Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar: Deve Güreşleri Kültürü”, I. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildiriler Sosyal Bilimler, 17-19 Kasım 2013 Selçuk-İzmir/Türkiye, Cilt: 1, s.137-156, Selçuk Belediyesi Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları.

Şanlı, S. (2017). “Çanakkale Yöresinde Devecilik ve Geleneksel Deve Güreşleri: Kültürel Antropolojik Bir Analiz”, Türkiye’de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri, (Edt.), Devrim Ertürk ve Süleyman Şanlı, ss. 101-137, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.

Tuztaş Horzumlu, A.H. (2014a). Konup-göçmek, Yerleşmek ve Yaşamak: Sarıkeçili’lerde Mekan ve Anlatı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tuztaş Horzumlu, A. H. (2014). “Sarıkeçili Yörük Yaşamında Deve”, Deve Kitabı, Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Erkan Demir, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Uygur, H. K. ve Koçyiğit, A. (2018). “Eğlence Kültürü Bağlamında Deve Güreşleri”, II. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyum Bildirileri Cilt 1: Sosyal Bilimler, 17-18-19 Ocak 2018, (Edt), Devrim Ertürk-Özgür Gökdemir, , Selçuk Belediyesi Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları, (e kitap), 2018, ss. 106-116, İzmir.

Yakut, İ. (2009), Ege’nin Deve Güreşi Şenlikleri, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Yükçü, S. (2011), İki Kültür İki Güreş- Deve Güreşi Boğa Güreşi, İzmir: Altın Nokta Yayınları.

YERLEŞİK YAŞAM SONRASI YÖRÜK KÜLTÜRÜNDE EL SANATLARI VE ZANAATLARI

Devrim ERTÜRK

Dr.Öğr.Üyesi., Dokuz Eylül Üniversitesi,

Efes Meslek Yüksekokulu,

Süleyman ŞANLI

Dr.Öğr.Üyesi., Mardin Artuklu Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

ÖZET

Yörük kültürü bir anlamda konar göçer yaşam biçimini de ifade etmektedir. Yaylak ve kışlak arasında devam eden göçler sayesinde konar göçer yaşamın dayandığı ekonomik etkinlik ve üretim sürekliliği sağlanmaktadır. Konar göçer yaşam tarzından dolayı Yörük toplulukları arasında geleneksel el sanatları ve zanaatları da yaygın olarak sürdürülmekteydi. Ancak yerleşik yaşama geçiş süreci ile birlikte konar göçer yaşam tarzına bağlı olarak sürdürülen bu sanat ve zanaatların bir çoğu da artık yapılamaz hale gelmiştir. Göç esnasında önemli bir yer teşkil eden devenin zaman içerisinde kullanımdan kalkması develerde kullanılan çul ve kolan gibi geleneksel ürünlerin artık yapılamaz hale gelmesi bunların başında gelir. Aynı şekilde keçe ile yapılan kilim ve halı dokumacılığının da kaybolmaya başlaması bir başka örneği teşkil etmektedir. Kültürel bir miras niteliğinde olan Yörük kültürünün bir başka tabirle konar göçer yaşam biçiminin değişmesi noktasında yaşanan bu durumun en büyük sebebi olarak modernitenin etkilerinin artması, ulaşımında teknolojik araçların gelişmesi gösterilebilir. Dolayısıyla yerleşik yaşama geçiş sürecinin Yörük kültürü içindeki bir takım geleneksel pratiklerin yok olmasına yol açtığı ifade edilebilir.

Bu çalışmada konar göçer yaşam sonrası yerleşik yaşama geçiş ile birlikte Yörük kültüründe kaybolmaya yüz tutan geleneksel el sanatları ve zanaatlarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Artık yapılamaz noktasına gelen ve dokumacılık faaliyetinin işlevini yitirmesi ile birlikte keçi/koyun kılının eğrilmesi, kara çadır örtüsünün dokunması, deve örtüsü, deve çulu ve deve havudu gibi kaybolmak üzere olan geleneksel el sanatları ve zanaatlarının ele alınması amaçlanmaktadır. Nitel araştırma verilerine dayanılarak hazırlanan bu çalışmada

konar göçer yaşamı sürdüren Yörük ailelerle ve yerleşik hayata geçmeyi tercih eden Yörükler ile derinlemesine mülakatlardan elde edilen veriler kullanılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Yörük, Kültür, Modernite, Yerleşik Hayat, El Sanatları, Zanaat

Yerleşik Yaşam Sonrası Yörük Kültürü

Modern zamanlarda teknolojinin insan hayatına girmesiyle birlikte yeni ve farklı bir yaşam biçimi ortaya çıkmaya başlamıştır. Teknolojik eksenli toplumsal değişme insan hayatında hızlı ve köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Modernite sayesinde teknolojik araç gereçlerin insanlığın kullanımına sunulması toplumsal değişimin hızını artırmış, aynı zamanda yeni üretim biçimlerini de ortaya çıkarmıştır. Söz konusu değişimin seyri daha çok modern sosyo-ekonomik ve politik yaşama doğru bir yönde değişim olmuştur. Bu durum dünya genelindeki bütün toplumları etkileyerek insanoğlunun hayatındaki mevcut geleneksel yapıları da değişim veya dönüşüme uğratmıştır.

Modernitenin öncelikle ekonomi alanında kendini göstermesi geleneksel üretim ilişkilerini de değişime zorlamıştır. Geleneksel bir üretim biçimi olan konar-göçer yaşama dayalı Anadolu'daki Yörüklük de bu dönüşümden etkilenmiştir. Hayvancılığın temel ekonomik faaliyet olduğu konar-göçer yaşamda yaylacılık temel etkinliktir. Yaylak ve kışlak arasında geçirilen yaşam, hayvancılık faaliyetinin sürekliliği için bir zorunluk olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalist ekonomi ve pazara yönelik üretim ile birlikte toplumsal değişimin temel dinamiği olan teknolojik aygıtlar da konar-göçer yaşamı değişime zorlayan bir diğer unsur olmuştur. Teknolojinin coğrafyanın her alanına hakim olması ile birlikte insanoğlunun sahip olduğu araç gereçler konargöçer yaşamı zorlaştırmaya başlamıştır. Doğal şartlarla şekillenen konar-göçer yaşam biçimi teknolojik araç gereçlerle birlikte doğal şartlarını kaybetmiştir. Arazilerin makinalarla tarıma açılması, yüksek yerlere kadar tarım alanlarının oluşması, arazilerde maden çalışmaları doğal dengeyi etkilerken, doğal koşullara bağlı sürdürülen konar-göçer yaşamın ekonomik faaliyeti olan hayvancılığın da sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemiştir (Ertürk ve Şanlı, 2017:101-108).

Yeni ekonomik ilişkiler ile toplumsal ve kültürel özellikler de değişmiştir. Geleneksel toplum yapısı ile uyumlu bir özelliğe sahip olan toplumsal ve kültürel yapı modernitenin etkisi ile birlikte yeni bir yapıya geçmiştir. Çünkü modernite bireylerin gündelik toplumsal hayatlarında kökten değişimler yaratmış, toplumsal ve bireysel yaşantıların en kişisel yanlarını bile etkilemiştir. Kentleşme, makinalaşma, uzmanlaşma, sanayileşme gibi olgularla toplumsal alanda etkili olan yeni dönem, artan ulaşım ve iletişim olanakları ile tüm dünyada dönüşümü

adeta zorunlu kılmıştır. Modernitenin ve modern kurumların kendisinden önceki tüm toplumsal düzenlerden dinamizmleri, geleneksel alışkanlıkları ve adetleri aşındırma dereceleri ve küresel düzeydeki etkileri bakımından ayrıldığı bir gerçektir (Giddens, 2014: 11). Modernitenin kapsayıcı özelliği, küreselleşme ile birlikte tüm dünyada bir dönüşümü zorunlu kılarken, ulusal kimlik ve kültür içindeki yerellikleri de etkilemektedir. Bir merkezileşme ve tek tipleşme süreci toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda etkisini göstermektedir. Dolayısıyla gelenek gücünü yitirdikçe gündelik hayatın değişimi de söz konusu olmaktadır. Geleneğin gücünü yitirme sürecinde ise yerel ve küresel arasındaki diyalektik ilişki belirleyici olmaktadır. Günümüz dünyasında yerel ve bireysel düzeyde çeşitliliklerin gözden geçirilmek zorunda kalındığı (Giddens, 2014: 16) bir insanlık durumu yaşanmaktadır. Modern kurumların bir önceki dönemin bütün kültür ve hayat tarzlarıyla süreksizlikler üzerine kurulu olduğu belirtilmelidir. Modern olarak adlandırılan dönemi önceki dönemlerden ayıran özellik modernliğin sahip olduğu dinamizmdir. Bu dönemin ortaya çıkardığı değişim ve dönüşümler hızlı olmakla birlikte bu değişim ve dönüşümlerin derecesi ve kapsamlılığı da daha yüksektir (Giddens, 2014: 30). Teknolojik araç ve gereçler her ne kadar insan yaşamını kolaylaştırırsa da modern zamanlar geleneksel olan tüm yapıları da dönüşüme maruz bırakmaktadır. Teknolojinin yaygınlaşması ile birlikte Yörük kültürünün günümüzdeki temsilcileri konumunda olan konar göçer toplulukların yaşamlarında kolaylıklar sağlanmış ancak mevcut yaşam koşulları dönüşmek durumunda kalmıştır. Konar-göçer yaşam alanlarında akıllı cep telefonları, güneş kolektörleri sayesinde televizyon ve traktör gibi teknolojik araçların kullanımı bunların başında gelmektedir. Sadece teknolojiyi alıp, kültürünü almamak konar-göçer yaşamda da mümkün olmamıştır.

Yörük kültüründe ve özellikle konar göçer yaşam biçiminde teknoloji ile olan bağlantı, yerleşik yaşamı da özendirmektedir. Çünkü sahip olunan bu teknolojik imkanlar ve kolaylıklar farklı yaşamların, özellikle de modern yaşamın da özendirici etkisine kapılmaya, tüketimin içine dahil olmaya yol açmaktadır. Bu durum eskiden konar göçer Yörük topluluklarının kendi aralarında yaptıkları evliliklerin, yerleşik olanlar ile evliliklerin yapılmasının yolunu da açmıştır. Şehir de yaşama, kent hayatının içine dahil olma arzusu konar-göçer yaşamı terk etmeye neden olmaktadır. “Konar-göçerlik ekonomik etkinliklerle doğrudan bağlantılı bir yaşam şekli olmasına rağmen yerleşik yaşama geçiş kapitalist ekonominin içine dahil olmayı gerektirmiştir. Pazara yönelik üretim ve daha fazla üretme amacı, geleneksel ekonominin bir özelliği olan kendi kendine yetme anlayışını da değiştirmiştir” (Lindner, 2000: 70).

Günümüzde göçer aile sayısının çok az kaldığı anlaşılmaktadır. Göçebe Yörüklerin yerleşik hayata geçmesinde yukarıda sözü edilenlere ilave olarak otlakların kalmayıp, eskiden olduğu gibi hareket alanlarının geniş olmayışı ve giderek kısıtlanması, hayvanları besleme ve korumanın zorlaşması, hayvancılığın eskisi gibi karlı olmayışı ve riskinin artışı gibi nedenlerden dolayı yerleşik hayata geçmenin zorunlu duruma geldiği söylenebilir (Şanlı ve Ertürk, 2017:384-392; Doğan, 2007:133-148). Yerleşik hayata geçiş ile birlikte Yörük yaşam biçimindeki dönüşümü Musa Seyirci şöyle ifade etmektedir;

“Eskiden Yörüğün adresi yoktu. Şimdilerde neredeyse tümü toprağa yerleştiği için iletişim kolaylaştı. Ölülerin hayrına Perşembe ve Pazar günleri verilen ağır günçöreği neredeyse kalktı, gençler çörek v.b. gelenekleri pek bilmiyorlar. Dokuma yapan kızların sayısı azaldı. Düğünlere eskiden katılım olurdu, uzak akrabalar, yakın köylüler, davetiye gitsin gitmesin gelinirdi. Coca Cola’yı içen, Mc Donalds hamburgeri yiyen Yörük kızı Levi’s den giyiniyor.” (Seyirci, 2003:17-19).

Yaylak ve kışlak arasında sürekli bir göç halinde olan Yörük konar göçer toplulukların taşınmaları, temel yük hayvanı olan develer ile sağlanmaktaydı. Yörük toplulukları temel malzemelerini ve eşyalarını deve kervanları ile taşımaktaydı. Ancak *“yıllar içerisinde arazi kullanımının yaygınlaşmasına bağlı olarak köy sayıları artmış, ekim dikim alanları genişlemiş, otlak alanları daralmış ve Yörüklerin çocuk sayısının azalmasıyla birlikte deve çobanı bulmak gittikçe zorlaşmıştır. Bunun sonucunda, zamanla deve sayısında azalma meydana gelmiş ve özellikle son yıllarda yüzlerce deve satılmış, yerlerini traktör ve kamyon gibi nakliye araçları almıştır”* (Bazin, 1994:3).

Değişen ve gelişen teknolojiye bağlı olarak şekillenen yaşam biçiminde gittikçe önemini ve vasfını kaybeden develer, günümüzde artık yerini motorlu araçlara bırakmıştır. Develer, Yörüklüğün getirmiş olduğu sevgi ve ilgi ile yılın belirli zamanlarında yerel yönetimler tarafından ya da eğitim, kültür, sağlık, spor ve sosyal amaçlı faaliyet gösteren dernekler tarafından organize edilen, geleneksel deve güreşleri etkinlikleri çerçevesinde varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Güreş organizasyonlarından elde edilen gelirler masraflar çıktıktan sonra amacı doğrultusunda içme suyu getirilmesi, şehit ve gazi ailelerine yardım, okul, cami, sağlık ocağı v.b yapımında ya da tamirinde kullanılır. Sağlanan bu gelirler sadece güreş sahasına giriş için satılan biletlerden değil, aynı zamanda düzenlenen halı gecesinde cazgırlar tarafından organize edilen açık artırma ve bağış yolu ile de elde edilmektedir. Elde edilen paralardan devecilerin yol ve katılım payları da ödenmektedir (Koyuncu Okca, 2014:43-71).

Yörüklerde deve uzun ve zor şartlarda taşıma işini yaptığı için vazgeçilmezdir ve deve sahibi olmak aynı zamanda yüksek oranda yük taşıyabilmek anlamına da gelir. Fakat değişen şartlar, yerleşikliğin sağlanması ve Yörük kültürünün sadece manevi kültür boyutunun kalması deve ve devecilik üzerine bir kültürel görünümü de meşru kıldığı belirtilmiştir. Bunun yanında devenin işi olan taşımacılık, erken zamanlarda yerini kamyonlara bırakmıştır. Hatta güreş sahalarına bile develer kamyonlarla getirilmektedir. Yörük kültürü taşımacılık için kullandığı deveyi, kültürünü yaşatmak için onun işlevini yerine getiren kamyonu taşımaktadır. Bu süreç ancak modern ve teknolojik araçlarla istenildiği biçimde yönetilir (Işık, 2016:184-200).

Yörük Kültüründe El sanatları ve Zanaatları

Günümüzde üretim ve tüketim tercihlerindeki değişiklikler bazı mesleklerin ortadan kalkmasına bazı mesleklerin de doğmasına neden olmuştur. Babadan-oğula, anadan-kızıya usta-çırak ilişkisi içerisinde aktarılan geleneksel meslekler, ait olduğu toplumun gelenekleri, görenekleri, adetleri ve yaşam biçimleri hakkında önemli bilgileri de bünyelerinde barındırmaktadır (Koyuncu Okca ve Ertürk, 2016:32). Konar-göçer yaşamın modern dinamiklerle karşılaştıkça gösterdiği değişim, üretim ilişkilerine ve el becerilerine yansımaktadır. El becerilerinin kazanıldığı geleneksel yaşam biçimleri dönüşüme uğramak zorunda kalmıştır (Ertürk, 2018:13-31).

Yerleşik yaşama geçiş süreci günümüz dünyasında konar-göçer yaşamın etkisini yitirmeye başlamasına ve Anadolu'nun temel kültürlerinden biri olan Yörük kültürü içindeki bir takım pratiklerin yok olmasına yol açmaktadır. Göçlerde önemli bir hayvan olan devenin zaman içerisinde kullanımdan kalkması, deveye dair bir takım uygulamaların da ortadan kalkmasına neden olmuştur. Göç esnasında develerin üstüne konulan ala çuvallar, dimi çuvallar, kolanlar artık yapılmaz hale gelmiştir (Tuztaş-Horzumlu, 2014a: 269-270). Yörükler göç esnasında develerini aile üyelerinin yaptığı giyim ve türlü dokumalarla süslerken, motorlu araçlarla yapılan göçte bunu sergileyecek alanını yitirmiştir. Göç esnasında “keydirme” denilen ve develerin baş ve boyunlarına takılan süsler, yılan boncuğu denilen deniz kabukları ile yaptıkları başlıklar, koza diye adlandırılan rengârenk ponponlar, karın çanı, tuluk çanı, hatap çanı gibi çanlar artık kullanılmaz ve sonrasında ise yapılmaz olmuştur (Tuztaş-Horzumlu, 2014a: 269-270). Dolayısıyla el becerisine ve konar- göçer yaşamdan elde edilen keçi kılı, koyun yünü gibi ürünlerden imal edilen dokumaları yapmak unutulmaya başlanmıştır. Göçün deve ile yapılmaması, süslenecek deve olmaması dokuma işlerinin de ihmal edilmesine yol açmıştır. Çünkü Yörükler develerin üstünde kullanılan bütün malzemeleri el dokuması olarak kendileri üretmekteydi. Develere takılan yulardan, havudun altına konulan çula, yükün üstüne örtülen

kilime kadar her şey Yörüklerin kendi ürettikleri malzemelerden oluşmaktadır. Sadece havudun içine konulan “saz” diye tabir edilen bir çeşit dolgu malzemesi doğadan elde edilmektedir (Ertürk, 2018:13-31).

Konar-göçer yaşamın biçim değiştirmeye başlaması yani göçlerin motorlu araçlarla yapılması, yaşam şartlarının bunu zorunlu kılması, kültürel bir miras olan bir yaşam şeklinin de ortadan kalkmaya başlamasına yol açmıştır. Bu yaşam şekli içerisinde kendi ihtiyacını kendisi gören Yörük insanı artık bunları yerine getiremez, hazır alır olmuştur. Bu da geleneksel mesleklerin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Çünkü geleneksel mesleklerin yeniden canlanması ve pazar için üretim yapmaya başlaması mesleklerin yaygınlaşmasını belli ölçüde desteklemektedir (Ertürk, 2018:13-31).

Dökümler

Develer göç sırasında yükün tüm ağırlığını taşıyan hayvanlardır. Taşıma için yapılan birçok hazırlık da develere göre yapılır. Havut adı verilen deve semeri hazırlanır ve devenin üzerine yerleştirilmeden önce göybend adı verilen dokuma serilir. Göybend devenin teni ile doğrudan temas ettiği için genellikle serin tutması açısından keçi kılının orijinal rengi kullanılarak bez ayağı tekniğinde dokunur. Kenarlardan görünecek kısımlarda ise cicim tekniğinde basit suyuolu motifleri renkli yünler ile dokunur. Göybend dokuma üzerine daha sonra devenin havudu yerleştirilir ve üzerine aşırma adı verilen keçeden örtü örtülür (Koyuncu Okca ve Genç, 2018:31-61).

Göç günü devenin üzerindeki donanımı da büyük önem arz etmektedir. Deve donanımında havut, deve başlığı, deve önlüğü, çanlar (bacak çanı, hatap çatı, havut veya karın çanları, boyun çanı, baş çanı, kuyruk çanı) ve kolanlar (göybent kolanı, döş kolanı, kasık kolanı ve şeker ipi veya çeker ipi) bulunması gereken malzemelerdir (Eren, 1979; 8595).

Zengin bir dokuma koleksiyonuna sahip olan Yörük gruplarında her bir dokuma parçası farklı bir anlam ve öneme sahiptir. Gelenğin içinde en iyi şekilde icra ettikleri ve sanat olarak da nitelendirilen bu dokumalar aslında sürdürülen yaşam biçiminin bir belgesidir. Doğadan ilhamla tamamen doğal malzemeler kullanılarak ortaya konan bu dokumalar yılın çoğu zamanını göç halinde geçiren Yörüklerin eşyalarını yanlarında taşıdıkları, korudukları ve sakladıkları ürünler olduğu için birden fazla amaca hizmet etmektedir. Taşıma, koruma ve saklama gibi amaçlar doğrultusunda kullanılan bu dokumalar ellerinde her zaman hazır olarak bulabildikleri hammaddelerden üretilmiştir. Aslında bu durum bir anlamda da mecburiyettir. Çünkü sürekli göç halinde olmaları onların alış-veriş yapma imkânını da ortadan kaldırmaktadır. Bu yüzden kendi yetiştirmiş oldukları hayvanların yün ve kıllarını kullanarak

gerek günlük kullanım eşyaları gerekse çeyizlik olarak yapılan dokumaların hammaddelerini oluşturmaktadır. Bu dokuma ürünlerin tüm aşamaları yaylada kadınlar tarafından yapılır. Öncelikle kırkılan yün ve kıl gerekli işlemlerden geçirilerek temizlenir, taranır, yay vasıtası ile atılır, kirmanlarda eğrilir, eğrilen iplikler çıkırıkda bükülerek dokumaya hazır hale getirilir. Çuvallar, heybeler, torbalar, halı ve kilimler Yörüklerin önemli dokuma ürünleri arasında yer almaktadır (Koyuncu Okca ve Genç, 2018:31-61).

Keçe

Konar-göçer yaşamda gerekli malzemeler taşınması kolay, hafif, çabuk toplanabilen, olumsuz iklim koşullarından koruyucu ve yetiştirilen hayvanlardan elde edilen hammaddeden yapılabilen ürünlerdir. Bu bağlamda, insanoğlunun barınma ve giyinme ihtiyacını karşılayan malzemelerden biri olan keçe; yün liflerinin sıcak su ve sabun yardımıyla nemli bir ortamda sıkıştırılmasıyla oluşturulmuş atkısız ve çözgüsüz tekstil ürünüdür. Develerin üzerlerine takılan donatıların bir kısmı keçeden üretilmektedir. Tarihsel süreçte yaşamın birçok alanında işlevi olan keçe, develer için yapılan donatılarda da kullanım alanı bulmuştur. Günümüzde deve varlığının bulunduğu bölgelerde faaliyet gösteren keçe atölyeleri deve donatılarında kullanılan havut keçesi, karın altı keçesi, ışlık ve devenin birçok yerine takılan süs ve bağlar için üretim yaparak Pazar arayışlarına destek sağlamaktadırlar (Begiç, 2018:61-77)

Havut

Havut kelimesinin sözlük anlamı “deve semeri” olarak geçmektedir (TDK). Kılıçkıran, havut için “(Devenin) Sırtındaki çuldan yapılmış semeridir. Üst kısımları renklidir” tanımını yapmaktadır (Kılıçkıran 1987:141). Havut ustaları, deve sahipleri ve devecilik ile uğraşan görüşmecilerimiz yaptığımız saha çalışmasında da benzer açıklamalar yapılarak havut için “devenin elbisesidir” veya “devenin giysisidir” şeklinde tanımlamalarda bulundular (Görüşme notları). Deve donanımları içerisinde gerekli görülen ve en çok ihtiyaç duyulan malzemeyi (donanımı) havut oluşturmaktadır. Çünkü, havut, el emeği isteyen, ustalık gerektiren ve işçiliği hassas olan bir deve donanımdır (Şanlı, 2018:77-93)

Teknolojinin değmediği ve sadece el emeği olarak üretilen deve donanımlarından bir tanesini de Havutlar oluşturmaktadır. Devecilik kültürü içinde geleneksel olarak sürdürülen bir meslek olan Havutçuluk/ Havut Ustalığı mesleği günümüzde kaybolma tehlikesi ile karşıya karşıyadır. Bu iş ancak usta olarak tabir edebileceğimiz ve gittikçe sayısı azalan insanlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. “*Havut yapımında havut demiri, iki çuvaldız, on adet çırak, havut şişi, keser, törbü, delgi demiri, bıçkı balta, dört kazık; çultar, keçe, kamış, ağaç ve ip gibi aletler ve malzemeler kullanılmaktadır*” (Seyirci 2000:167).

Devenin üzerindeki süslemelerden en önemlisini havut oluşturmaktadır denilebilir. Ancak göçerler arasında bu gelenek neredeyse kaybolmuştur. Günümüzde kaybolmaya yüz tutan bu gösterişli deve süslemelerini artık daha çok deve güreşlerinde görmekteyiz. Artık havutlar deve güreşlerinin vazgeçilmez donanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü develer çoğu zaman havutları üzerinden birbirlerine üstünlük sağlamaktadırlar (Şanlı, 2018:77-93).

Körüklü Çizme

Körüklü çizme, Yörüklük, efelik, devecilik kültürünün somut göstergelerinden bir tanesidir. Deve güreşleri sırasında, deve sahipleri, bu sosyal statülerine uygun olarak giyinirler. Yörük, Efe kıyafeti, sadece bir aksesuar değildir. Bir kimliktir. Kendini ifade etme biçimidir. Sosyal statünün görsel ifade şeklidir. Körüklü çizme de bu kıyafetin en önemli unsurudur. Devecilik ve Yörük kültürünün özelliklerinden biri olan, deve güreşleri sırasında deve sahipleri ve deve güreşi meraklıları tarafından giyilen giysinin parçalarından biri de körüklü çizmedir. Üretimi ve kullanımı çok farklı özellikler taşımaktadır. Farklılık sadece üretiminde değil, giyilmesinde, yürürken ses çıkarmasında, dosta güven ve düşmana korku vermesinde, varlıklı olmanın işareti sayılmasında, ayakları yazın serin ve kışın sıcak tutmasındadır. Eskiden toprak ağalarının, zenginlerin ve efelerin giydiği körüklü çizmeler, günümüzde sadece güreş devesi sahipleri, deve severler, folklor ekipleri ve ciritçiler tarafından giyilmektedir (Gülmez, 2018:121-190).

Sonuç

Modern toplumlara geçiş ile birlikte karşılaşılan teknolojik değişimler toplumsal yapıları etkilemekte ve değişime maruz bırakmaktadır. Bu durum öncelikli olarak konar-göçer yaşamın temeli olan göçü yapısal bir değişime uğratmıştır. Bir başka büyük değişim Yörük kimliğinin ayrılmaz bir parçası olan develerin Yörüklerin yaşamından çıkması veya artık çok az yer edinmesi olmuştur. Bununla birlikte otlak ve meraların günden güne daralması, konar-göçer yaşamın temel ekonomik faaliyeti olan hayvancılığı da ortadan kaldırmaya başlamıştır. Dolayısıyla söz konusu bu yapısal değişim temel ekonomik faaliyeti ve sosyal yaşamı da değiştirmektedir Teknolojinin yaygınlaşması ve modern araç gereçlerin konar göçer Yörük yaşamının içerisine girmesi ile birlikte bu yaşam kültüründeki bir takım maddi kültür unsurlarını yok olmakla karşı karşıya bırakmıştır. Ortaya çıkan değişimler konar-göçer yaşamı yeni bir forma sokmaktadır.

Söz konusu bu yapısal değişimlerden en çok etkilenen maddi kültür unsurlarının başında dokumacılık faaliyeti gelmektedir. Geleneksel olarak üretilen ve bugün kültürel miras unsuru haline gelmiş Yörük kültürünün dokumacılık faaliyeti işlevsiz kalmaları nedeniyle

üretilememekte ve her geçen gün bu tür ürünleri dokuyan konar-göçer insan sayısı da azalmaktadır. Ayrıca, eskiden olduğu gibi develer ile yapılan göçün yerini traktörlerin alması ile birlikte göç sırasında kullanılan kilim, çuval, heybe, torba ve çadır yaşantısında kullanılan geleneksel dokumalar üretilmemektedir. Dokumalara ilaveten keçe, havut ve körüklü çizme yapımı zanaatları genç neslin bu işi öğrenmemesinden dolayı artık üretim durma noktasına gelmiştir.

Bu durum konar-göçer yaşamın kültürel boyutunu neredeyse tamamen ortadan kaldırmakla karşı karşıya bırakmıştır Devecilik ve Deve Güreşleri Federasyonu, Yörük Kültürünü Koruma, Geliştirme, Eğitim ve Dayanışma dernekleri gibi örgütlenmiş Yörük Dernekleri, Yörük kültürü ve devecilik ile ilgili etkinlikler yapmakta olup geleneğin yeniden üretildiği günümüzde Yörük kültürünü yaşatmaya ve kültürel işaretlerini toplumsal hayatta yaygınlaştırmaya çalışmaktadır.

Kaynakça

- Bazin, M. (1994). “Orta Asya Toros Yörüklerinden Sarıkeçili Aşireti”, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, çev. Hamdi Kara, s.3. Ankara.
- Doğan S. (2007). “Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler”, Anadolu’da Yörükler: Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler, ed.Hayati Beşirli&İbrahim Erdal, , s.133-148 Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Eren, N. (1979), “Yörük Göçü-1”, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 362, ss. 8771-8774, İstanbul.
- Ertürk, Devrim. (2018), “Değişim Sürecinde Yörük Kültürü”, Devrim Ertürk ve Süleyman Şanlı (Edt.), Yörük Kültürü ve Zanaatları içinde (ss. 13-31), Çizgi Kitabevi, Konya.
- Giddens, A. (2014). Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, (Çev.) Ümit Tatlıcan, 2. Basım, Say Yayınları, İstanbul.
- Gülmez, Nurettin. (2018), “Türk Kültür Tarihinde Deveci Kültürünün Bir Parçası Olan Körüklü Çizmenin Bugünü”, Devrim Ertürk ve Süleyman Şanlı (Edt.), Yörük Kültürü ve Zanaatları içinde (ss. 121-190), Çizgi Kitabevi, Konya.
- Havut,http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=-derlay&kelime1=havut, erişim tarihi, 11.12.2017
- Işık, C. (2016). “Devecilik Kültüründeki Farklılaşmalar Üzerine Sosyal Antropolojik Bir Analiz” , I. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu, I. Uluslararası Selçuk Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu 17-18-19 Kasım 2016, I. Cilt

Sosyal Bilimler, (Edt.) Devrim Ertürk; Özgür Gökdemir, ss. 184-200, Selçuk Belediyesi Kent Belleği Yayınları, İzmir.

Kılıçkiran, M.N. (1987). “Ege’de Kış Turizminin Kurtarıcısı: Deve Güreşleri”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongreleri Bildirileri, ss. 125-147, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Koyuncu Okca, A. (2014). “Geleneksel Deve Güreşleri ve Deve Donanımları”, Deve Kitabı, Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Erkan Demir, ss. 43-67, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Koyuncu-Okca, A. ve Genç, M. (2018). “Yörük Yaşamında Göç Geleneği ve Göç Geleneğinde Kullanılan Dokumalar”, Devrim Ertürk ve Süleyman Şanlı (Edt.), Yörük Kültürü ve Zanaatları içinde (ss. 31-61), Çizgi Kitabevi, Konya.

Lindner, R. P. (2000). Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar, (Çev.) Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara.

Seyirci, M. (1994). “Batı Akdeniz’de Yörükler”, I. Akdeniz Yöresi Türk Topluluklarının Sosyo- Kültürel Yapısı Sempozyum Bildirileri, Antalya 1994, ss. 191-198, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Şanlı, S. (2018), “Devecilik Kültüründe Havut, Havutçuluk ve Havut Ustaları”, Devrim Ertürk ve Süleyman Şanlı (Edt.), Yörük Kültürü ve Zanaatları içinde (ss. 77-93), Çizgi Kitabevi, Konya.

Şanlı, S. ve Ertürk, D. (2017). “Yörük Kültüründe Konar-Göçerlikten Yerleşikliğe Geçişte Devenin İşlevsel Açısından Dönüşümü”, Yörük Yaşamı Kültürü ve Uluslararası Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu Bildiri Kitabı, Edt. Musa Eliri & Mehmet Ali Eroğlu, ss., 389-396, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Antalya.

Tuztaş Horzumlu, A. H. (2014b). “Sarıkeçili Yörük Yaşamında Deve”, Deve Kitabı, içinde (Edt.) Emine Gürsoy Naskali, Erkan Demir, ss. 71-108, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Tuztaş Horzumlu, A.H. (2014a). Konup-Göçmek, Yerleşmek ve Yaşamak: Sarıkeçili’lerde Mekan ve Anlatı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

ALİYA İZZETBEGOVİÇ’İN ESERLERİNDE BATI, HRİSTİYANLIK VE HZ. İSA

Dr. Öğrt. Üye. İlbey DÖLEK

Hatay MKÜ İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Aliya İzzetbegović, bir “kral” olarak görülmeyi onaylamasa da Bosna savaşında verdiği mücadeledeki önderliğinin yanı sıra barışçıl bir politika ile “üçüncü bir yol” için verdiği entelektüel çabası onun “bilge” bir şahsiyet olduğunu gösterir. İzzetbegović’in dini meseleleri gençlik yıllarında arkadaşlarıyla kurduğu “Genç Müslümanlar” adlı örgütte tartıştığı ve fikirlerin eyleme dönüşmesi için erken yaşlarda mücadele ettiği görülür. Önce yaşadığı coğrafyayı sonra da bütün İslam dünyasını değiştirme idealine sahip olan İzzetbegović’in yaşamı kadar eserleri de bizler için önemlidir. Eserleri arasında; *İslam Deklarasyonu*, *Doğu Batı Arasında İslam*, *Özgürlüğe Kaçışım*, *Tarihe Tanıklığım* ve *Konuşmalar* yer alır. Eserlerinde genellikle Hegelci bir yaklaşımla Doğu ile Batı’yı, islam ile diğer dinleri (yahudilik ve hristiyanlık) ve hz. Muhammed ile hz. Musa ve hz. İsa’yı karşılaştırdığı görülür. İzzetbegović özellikle “*Doğu Batı Arasında İslam*” ve “*İslam Deklarasyonu*” adlı çalışmalarında Batı medeniyeti, hristiyanlık ve hz. İsa’ya geniş bir yer ayırmıştır. Bugüne kadar İzzetbegović’in hayatını ve eserlerini konu alan birçok kitap, makale ve tez yazılmış, belgesel filmleri yapılmıştır ancak onun diğer dinlerden özellikle hristiyanlık ve hz. İsa ile ilgili bölümleri hakkında bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu tebliğ çalışmasında “*Bilge Kral*” olarak tanınan Aliya İzzetbegović’in eserlerinde Batı, hristiyanlık ve hz. İsa ile ilgili ortaya koyduğu görüş ve düşünceleri analiz edilmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegović, Din, Hristiyanlık, Hz. İsa, Mesih.

GİRİŞ

1. Aliya İzzetbegović (1925-2003) Kimdir?

Bosna Hersek’in Bozanski Samac kasabasında 1925 yılında dünyaya gelen Aliya İzzetbegović⁹⁹ Saraybosna’da bulunan Alman Lisesi’nden 1944 yılında mezun olmuştur. Lejla, Sabina ve Bakir isminde üç çocuğu olan İzzetbegović, üç çocuğunun isimlerinin baş harflerini LSB’yi Takvim isimli dergide “*İslam Rönesansının Sorunları*” adlı makalelerini yayınlarken mahlas olarak kullanmıştır (İzzetbegović, 2003:35). Genç Müslümanlar (Mladi Muslimani) örgütü içinde gösterdiği faaliyetler nedeniyle 1946 yılında totaliter Yugoslav rejimi tarafından

⁹⁹ “Beyoğlu” anlamına gelen Begović soy ismi Boşnaklarda sıklıkla kullanıldığı görülür.

beş yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (İzzetbegoviç, 2011). Genç yaşlarda Batı felsefesinin temel eserlerini okuyan İzzetbegoviç sadece düşünen birisi değil aynı zamanda bir aksiyon adamıdır. Yapmak istediği siyasi harekete fikri temeller bulmaya çalıştığı ve bir arayış içinde olduğu görülür. Bu arayış içinde İzzetbegoviç'in açık bir kafaya sahip oluşu A. İnam'a göre saygıyı hak etmektedir (İnam, 1992:74). İzzetbegoviç'in *İslam Deklarasyonu-İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar, Doğu Batı Arasında İslam, Tarihe Tanıklığım* gibi eserlerinin ortaya çıkmasında farklı kaynaklardan beslendiği görülmektedir. Felsefi eserlerin dışında Kuran, Tevrat ve İnciller gibi kutsal metinleri de okuduğu anlaşılr. Kutsal metinlerin ve felsefi eserlerin dışında materyalizm ve sosyalizm gibi izmlerle ilgili derin bilgilere sahip olduğu görülür. İzzetbegoviç'in entelektüel anlamda olgunlaşmasında etkili olan faktörler arasında yaşadıkları, okudukları ve ideali olduğu görülür. Ayrıca Hasan el-Benna, Seyyid Kutup, Mevdudi ve Fazlurrahman gibi Müslüman düşünürlerin eserlerinden etkilendiği görülür (Eliaçık, 2012:13). Özellikle Genç Müslümanlar (Mladi Muslimani) örgütüne katılması onun İslami düşüncesinin gelişmesinde etkili olmuştur. İzzetbegoviç, 12 Ekim 2000 tarihinde ilerlemiş yaşı ve sağlık problemleri nedeniyle devlet başkanlığı görevinden ayrıldıktan üç yıl sonra 19 Ekim 2003'te hayata veda etmiştir.

2.İzzetbegoviç'in Düşüncesinde Batı

İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinin birinci bölümünde Batı düşüncesinin temellerini açıklar. İzzetbegoviç, dünya görüşlerini dini (maneviyatçı), materyalist ve islami dünya görüşü olmak üzere üç kategoride ele alır. Bunlar sırasıyla şuur, tabiat ve insanı esas alırlar. Birinci dini/maneviyatçı görüşe göre yegane veya esas varlık ruhtur. İkincisine göre maddedir. Üçüncü görüş yani İslam'a göre ruhun ve varoluşun birliğine yani tevhide dayanmaktadır (İzzetbegoviç, 2011:11). Burada görülen üçüncü görüş; ruh ve maddeden oluşan düalist yaklaşımda insanı bütün olarak ele aldığı ve onu kendi ontoloji anlamı içinde kavradığı görülmektedir.

Batı medeniyeti kendisini, İslam-Doğu dünyasına karşı 'biz' ve 'onlar' ya da 'ötekiler' şeklinde bir kıyaslamadan hareket ederek savunur. "Öteki", Batı'nın zihnindeki korkuların, hilebaz tecessüslerin somutlaşmış örnekleridir. Bu yüzden tehlikelidir ve kısıkvrak yakalanmalıdır. Tepkileri ölçsüz ve gizemlidirler. Despotik bir yönetimleri olduğundan halkı köleliğe eğilimlidir (Süphandağı, 2004:5, Köse ve Küçük, 2015:123). Batı felsefesinin büyük çoğunluğuna etki eden Descartes'in düalist görüşünü ciddi bir biçimde sorgulamaya tabi tutan

İzzetbegoviç, düalist felsefeyi Batı'nın temel açmazı olarak görmüş, Descartes'in varlığa dair ruh-beden şeklindeki ikilemini modern dünyaya da uyarlamaktan geri kalmamıştır. İzzetbegoviç, soğuk savaş döneminde Doğu'yu komünizm ve materyalizmin temsil ettiğini, Batı'nın da hristiyanlık teolojisinden fazlasıyla etkilendiğini savunmuştur. Dolayısıyla iki kutuplu sistemin esasında materyalizm-idealizm, materyalizm-hristiyanlık ve materyalizm-ruhçuluk ikilemlerini sunmaya çalışan İzzetbegoviç, uluslararası sistemin salt bu iki kutup üzerinden, bu ikilemlerle anlamlandırılmaya çalışılmasını her fırsatta eleştirmiştir (Dağcı ve Dal, 2016,:117). Batı denildiğinde bugün bile özgürlük ve düşünce hürriyeti akla gelir. Ancak Batı tarafından düşünceleri nedeniyle İzzetbegoviç iki kez hapse mahkum edilmiştir. İzzetbegoviç'e göre *“özgürlüğün ölçüsü azınlıklara nasıl davranıldığıdır ve insanların farklı düşünebilme özgürlüğünden önce düşünce (ifade) özgürlüğüne sahip olmasıdır.”* (İzzetbegoviç, 2011). İzzetbegoviç'e göre hristiyan batı düşüncesinin kökleri Antik Yunan veya Roma'ya da gitse Skolastisizm'in etkileri güçlüdür. İzzetbegoviç, batı düşüncesinin hristiyan karakterini negatif olarak algılamaz daha çok somut bir gerçeklik olarak ifade eder. Nitekim Antik Yunan'da Sokrates'in idam edilmesi, İsa'nın çarmıha gerilmesi ya da *Holokost*, Batılıların bilinçaltında yer alan rahatsızlıklara işaret etmesine rağmen benzer bir zulmün Bosna'da yaşanmasına engel olamamıştır (Yılmaz, 2016:618). İzzetbegoviç'in Batı düşüncesine yönelik eleştirilerinin ilki sadece insanın ruhsal yapısını yücelten dini görüş olduğu ve ikinci eleştirisinin de Batı'nın materyalist düşüncesine yönelik olduğu görülür. Aynı düşünce İslam'ın diğer dinler yahudilik ve hristiyanlıkla karşılaştırmasında da görülür. Çünkü, Yahudi materyalizmi (veya pozitivizmi) insanın şuurunu dünyaya doğru yöneltmiş ve bütün tarih boyunca haricî gereklere olan alâkasını tahrik etmiştir. Hristiyanlık ise insan ruhunu kendi kendine doğru yöneltmiştir. Eski Ahid'in aşırı gerçekçiliğinin hakkından Yeni Ahit'in aynı şekilde aşırı idealizmi ile gelinebilmiştir. Bu iki şeyin birleştirilmesi İslâm'da biraz zaman geçtikten sonra Hz. Muhammed ile gerçekleşmiştir (İzzetbegoviç, 2011:252). İzzetbegoviç için İslam salt bir *“Religion”* anlamında *“din”* değildir. İnsanı merkeze alan bütüncül bir yaklaşımda İslam aslında üçüncü bir yol *“The third way”* olarak karşımıza çıkar. İslam adeta *“Doğu”* ile *“Batı”*nın bir sentezi ya da orta yolu olarak dengenin/sağ duyunun adıdır. Görüldüğü üzere yahudiliğin maddeci, hristiyanlığın da maneviyatçı bir dünya görüşüne sahip olduğunu ancak İslam'ın hem maddeye hem de maneviyata önem verdiğini belirtmektedir.

Batı'nın yani Avrupa'nın vahşi kabileleri arasında bir uygarlaşma ve modernleşme hareketinde hristiyanlık etkili olmuştur. Avrupa'da Protestan kiliselerinin kurulmasıyla birlikte

Reformasyon dönemi dinin değişimdeki rolünü gösteren en net olaylardan birisi olmuştur (Düzgün, 2009:17). Batı'nın aydınlanmacı akli ve sanayileşme hareketi ile birlikte sınıfsal yapının ortaya çıkışı pozitivist ve materyalist düşüncenin etkisinde “din”e yönelik bakış açısında bazı kırılmalar meydana gelmiştir. İzzetbegoviç'e göre “orta yolu” temsil eden İslâm, kendi özgünlüğünü korumakla birlikte Batı ile Doğu'nun iyi taraflarını da içermektedir. Avrupalı olmanın Müslüman olmayı; Müslüman olmanın da Avrupalı olmayı dışlamadığını belirtmiştir (İzzetbegoviç, 2011:216). İzzetbegoviç'in sözlerinden hareketle insanı merkeze alan dünya görüşünü besleyen iki damardan biri müslüman olması, diğeri de Avrupa'nın hoşgörü kültürü ortamında yetişmiş olmasıdır. İzzetbegoviç sözlerinde Yugoslavya'yı sevdiğini ancak Yugoslav yönetimini onaylamadığını ifade eder. Çünkü, Batılı ülkelerin etkisinde Yugoslavya yönetimi Boşnak ve Müslüman kimliğini tanımamıştır. Onlar için Boşnak müslümanlar aslında Bosnalı Sırlardır. Oysa İzzetbegoviç, ülkede yaşayan Hırvatları, Sırları ayırt etmeden bir arada yaşayabilmenin umudunu taşımıştır. İzzetbegoviç'in bu hayali kimileri tarafından bir ütopya olarak nitelendirilmiş ancak İzzetbegoviç bunun bir hayal olmadığını tarihsel tecrübeden hareketle geçmişte Fatih Sultan Mehmet'in Balkanlarda, Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'te gerçekleştirdiğini sık sık vurgulamıştır. İzzetbegoviç'in Batı'dan ve tüm dünyadan beklediği hoşgörü sadece Bosna için geçerli değildir. Kudüs için de aynı hoşgörülü yaklaşımın sergilenmesi gerektiği konusunda hem Batılıların hem de Müslümanların Kudüs konusunda izlemesi gerekenleri şu şekilde aktarır:

“Kudüs alışılmış bir şehir değildir. O, üç büyük dünya dininin vazgeçemeyecekleri kutsallıkları bulunan bir şehirdir. Herkese tamamen açık olacak, özgür bir Kudüs şehrini kim temin edebilir? Hem teorik hem pratik olarak bunu sadece Müslümanlar yapabilir. Kudüs'ün yarın sadece Müslüman şehir olması için değil, onun yeniden herkese açık olması ve orada insanlığın üç büyük nehrin aktığı berrak bir kaynak kalması için bizim güçlü olmamız gereklidir (İzzetbegoviç, 2014:44,99).

İzzetbegoviç'in düşüncesinde “Batı hiçbir zaman uygar olmamıştır ve bugünkü refahı devam edegelen sömürgeciliği döktüğü kan, akıttığı kan ve çektirdiği acılar üzerine kuruludur”. İzzetbegoviç'in bu düşüncesinin temelinde halkının uğradığı zulme Batı'nın göz yumması ve adil davranmamasıdır. Aslında İzzetbegoviç'in Batı eleştirisini tek yanlı okumamak gerekir çünkü İzzetbegoviç'in eserlerine ve yakın tarihte yaşananlara bakıldığında Doğu yani İslam dünyası da Bosna'da yaşanan zulme (diğer Müslüman coğrafyalarda olduğu gibi) sessiz kalarak adeta buna ortak olmuştur. Dolayısıyla İzzetbegoviç'in *İslam Deklarasyonu* adlı eseri tekrar

okunduğunda Müslümanların geri kalmışlığı ve dünyanın gidişatında söz sahibi olamamaları yaşanan acılarda pay sahibi oldukları tezini güçlendirmektedir.

“Batı, Bosna-Hersek’e en âlâ müdahalede bulundu ve dünya bunu bilmek zorundadır! Batı buraya geldi, bizim elimizi kolumuzu bağladı ve çekip gitti... Batı’nın müdahalesi askeri ambargo koymak oldu... Batı hem bizi korumuyor ve hem de kendi kendimizi savunmamızı yasaklıyor... Bunlar Sırlara, işlerine (katliama) devam etmeleri mesajını vermiştir.” (İzzetbegoviç, 2018:96)

3.İzzetbegoviç’in Düşüncesinde Hristiyanlık ve Hz. İsa

Dindar bir ailede yetişen ve dine bağlılığını annesine borçlu olduğunu ifade eden İzzetbegoviç, dini açıdan kalben doğulu olduğunu ancak eğitim açısından aklın batıya ait olduğunu altını çizer (İzzetbegoviç, 2011:216). Avrupa tarihinde hukukun gelişmesi, Kilisenin hakimiyetinden kurtulmasıyla başlamış ve sosyalist öğretilerle sosyalizmin sahneye çıkmasına kadar devam etmiştir. İzzetbegoviç’e göre ne hristiyanlık ne de materyalist felsefe bir insan hakları (hukuk) meydana getiremez. Çünkü hukuk tek bir ilkeye dayanmaz. Hristiyanlık için hukuk, dünyayı düzeltmek için ancak hayali bir çaba ya da başarısızlıkla sonuçlanan bir teşebbüsten ibarettir. Çünkü, onlara göre Hz. İsa, Eski Ahit’in (Ahdi Kadim) adaleti yerine sevgiyi getirmiştir. Bu sevgi ise dünyevi değil en yüksek uhrevi bir fazilettir (İzzetbegoviç, 2011:301-302).

Roma imparatorluğu hakimiyetinde bir cemaat dini olarak ortaya çıkan hristiyanlığın aksine İslam, bir devlet dini olarak doğmuştur. Bu olgu başından beri, kendini koruma içgüdüleriyle saldırganlaşan hristiyanlığın aksine İslam’ın kendi dışındaki inanç ve kültür gruplarına karşı daha hoşgörülü ve kuşatıcı bir tarzda yaklaşmasını sağlamıştır. İzzetbegoviç’e göre, hristiyanlık orta yolu bulma kabiliyetinden yoksundur. Ona göre, Avrupa’nın bu yöndeki başarısızlığı kültürel ve dinsel kodlarındaki bu savunma ve bunun getirdiği saldırma refleksinden kaynaklanmaktadır (Düzgün, 2009:2). İnsanı bir ütopyaya çağıran hristiyanlık sürekli uygulama sorunu yaşamıştır. İncillerde anlatılan öğretinin vazettiği şekilde yaşamsallaştırdığı hristiyanlığın tarihte yer tutmuş bir toplum modelinden bahsetmek mümkün değildir (Aytepe, 2016:2363). Yahudilik, yalnızca bu dünyaya yönelik çaba harcarken hristiyanlık, bu dünyanın iyileştirilebileceğine dair iyimser bir yaklaşımdan kendini uzaklaştırmış, insanın kurtuluşunu bu dünyadan elini-etegini çekip kendi ruhunu temiz tutmasında görmüştür (İzzetbegoviç, 2009:254).

Hristiyanlıkla ilgili meselede İzzetbegoviç, İsa'nın bilimi ile Kilise'yi birbirinden ayırdığı görülmektedir. İlkinde bazı noktalarda tahrif edilmiş Allah'ın vahyini; ikincisinde ise kendi kaçınılmaz hiyerarşisi, siyaseti, zenginliği ve menfaatleri ile sadece İslam karşıtı değil aynı zamanda İsa karşıtı olmuş bir organizasyonu görmektedir. Hristiyanlığa karşı tavrını belirlemek isteyen herkes, tarihî hayatı içinde her ikisi arasında sürekli sallanan kilisenin hedefi İsa'nın bilimi mi yoksa engizisyon mu tanımlamasını bilmek ister. İncillerin etik öğretilerinin yorumcu ve temsilcisi olmaya yakın olan kilise, bununla aynı oranda İslam'a yakındır. Ayrıca, Vatikan Konsili sonrası dönemde Kilise'de ortaya çıkan yeni eğilimleri olumlu karşılayan İzzetbegoviç, bu tavır ile Kilise'nin ilk dönemde görülen Hz. İsa'nın tebliğ mesajına kısmen yaklaştığını belirtmiştir (İzzetbegoviç, 2007:67).

İzzetbegoviç için Hz. İsa'nın tebliğ ettiği mesaj “*saf din*”dir ve onun mesajının Kilise'nin öğretilerinden farklı olduğunu yukarıda belirtmiştik. Ona göre, Hz. İsa bir İslam peygamberidir ve İslam peygamberleri arasında ayrım yapmaz (Kur'an, Bakara:285). Aslında İzzetbegoviç “*İslâm'ın İncil'i mukaddes kitap ve Hz. İsa'yı peygamber olarak tanımakta olduğu gerçeği görmezlikten geliniyor*” (İzzetbegoviç, 2011:264) diyerek sadece hristiyanlara değil müslümanlara da seslenmektedir. Hristiyanlığa ve Hz. İsa'ya müslümanca bakışın nasıl olması gerektiği konusunda müslümanlara önemli hatırlatmalarda bulunmuştur. Ona göre, tarihin seyrini doğru anlamak için Hz. İsa'nın hayatı ile hristiyanlık tarihi arasında bir ayrım yapmak gerekir. Bir tarafta Hz. İsa, öbür tarafta hristiyanlık durmaktadır. Bu fark insanın şuurunda zamanla ilahî ile insanî olanın arasında bir farka dönüşmüştür ve bu bir bakıma gerçekten de öyledir. Bu fark, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu dogmasının ortaya çıkmasına ve onda ısrar edilmesine sebep olmuştur. Tanrı-insan hakkındaki hristiyan efsanesi saf hristiyanlığın fiilî hayatta mümkün olmadığı itirafını kabul etmektedir (İzzetbegoviç, 2011:308).

İzzetbegoviç, hristiyan etiğinin Hz. İsa'ya, teolojisinin ise Aziz Pavlus'a veya Aziz Augustin'e ait olduğunu belirtir. Din olarak Hz. İsa'nın öğretisinin Platon'a yakın dururken hristiyan teolojisinin de Aristoteles'e daha yakın olduğunu belirtir. İzzetbegoviç, bu noktada Jodi'nin “*Ahlak Bilimi Tarihi*” (s.80) adlı eserinden alıntı yaparak şöyle söyler:

“*Orijinal hristiyanlığın öğretisi İncillerde ifadesini bulduğu gibi, pratik hayatla ilgili zihniyet bakımından da hem sonraki Kilise öğretisinden (Pavlus'un teolojisinden itibaren) hem de yahudî olsun, putperest olsun, çevresindeki öğretilerden, farklı idi. Hristiyanlık bütün çağlarda*

ahlâkî bir din olarak İncillerde; sır olarak, kurtuluş dini olarak ise havarilerin yazılarında aranıp bulunuyordu.” (İzzetbegoviç, 2011:322).

İzzetbegoviç’e göre, Kilise daima Aziz Pavlus’un ve onun mektuplarına itibar ederken din ve ahlak ise Hz. İsa ve İncilleri referans göstermiştir. İzzetbegoviç’e göre, mesihle ilgili yüce ve sade tarih Aziz Pavlus ile son bulmuş ve rahiplik dini olarak Kilise’nin tarihi başlamıştır (İzzetbegoviç, 2011:322).

4.Değerlendirme

İzzetbegoviç’in eserlerinde batılı ülkelerin uluslararası ilişkilerini belirlemede eşit ve adil olmadıklarının yanı sıra nesnel ahlak ilkelerini de kendinden olana dönük kullandıkları gerekçesiyle sert eleştirilerde bulunmuştur. Bunu hem söylem hem de eylem alanında yerine getiren İzzetbegoviç Batı’nın içinde bulunduğu hataları yapma korkusu taşıdığı ve onlara benzememek için yoğun çaba harcadığını farklı şekillerde ifade etmiştir. İzzetbegoviç birlikte yaşadığı Batılı dostlarına güvenmiştir. Bosna’da 1300 cami yıkılmış, 200 bin insan hayatını kaybetmiş, binlerce kadına tecavüz edilmiş ve çocuklar katledilmiştir. Özellikle Srebrenica’da yaşananlar tam bir dramdır. Birleşmiş Milletlerin güvenli bölgesine sığınan ve Batı’ya güvenerek silahlarını teslim eden yirmi bine yakın Boşnak, Sırp komutan Radko Mladiç ve askerleri tarafından katledilmiştir. Batılılar yardım göndermeyerek ve duyarsız kalarak adeta Boşnakların ellerini ve kollarını bağlamışlardır. Düşüncesinin merkezine “insanı” ve “islami” koyan bilge lider İzzetbegoviç için Batı tam bir hayal kırıklığıdır. Bunun yanında İslam dünyası da malesef yaşanan drama sessiz kalarak bir nevi suça ortak olmuştur.

Kaynaklar

1. İzzetbegoviç, A. (2011). Doğu Batı Arasında İslam, Çev. Salih Şaban, (2. Baskı), İstanbul: Yarın Yayıncılık
2. İzzetbegoviç, A. (2007). İslami Yeniden Doğuşun Sorunları ve İslam Deklarasyonu, Çev. Rahman Ademi, İstanbul: Fide Yayınları.
3. İzzetbegoviç, A. (2003). Tarihe Tanıklığım, Çev. Alev Erkilet vd., İstanbul: Klasik Yayıncılık.
4. Goytisolo, J. (1996). Saraybosna Yazıları, Barbarlığa Doğru Bir Yolculuğun Notları, Çev. Ayşen Gür, İstanbul: Nisan Yayınları.
5. İzzetbegoviç, A. (2018). Geleceği Yenilemek, Çev. Asım Öz, İstanbul: Pınar Yayınları.
6. İzzetbegoviç, A. (2014). İslamî Yeniden Doğuşun Sorunları, Çev. Rahman Ademi, İstanbul.

7. İnam A. Vd. (1992). Aliya İzzetbegoviç'in Doğu ve Batı Arasında İslam Kitabı Üzerine Tartışma, İslami Araştırmalar, Cilt.6, Sayı.2. 73-90
8. Düzgün, Ş. A. (2009). “Aliya İzzetbegoviç ve Kurucu İfade Olarak İslam”. *Kelam Araştırmaları* Cilt.7, Sayı.1, 1-20.
9. İzzetbegoviç, A. (2011). Konuşmalar, Çev. F. Altun- R. Ahmetoğlu, 15. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları.
10. Eliaçık, R. İ. (2016). Çağa İz Bırakan Önderler: Aliya İzzetbegoviç, 4. Baskı, İstanbul: İlke Yayıncılık.
11. Dağcı, G. T., Dal, A. (2016). “Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.6, Sayı.11, 107-129.
12. Süphandağı, İ. (2004). Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
13. Köse, M., Küçük, M. (2015). “Oryantalizm ve “Öteki” Algısı”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, 107-127.
14. Yılmaz, A. (2016). “Aliya İzzetbegoviç'te Varoluş ve Din” Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 2. Baskı, Yıl.20, Sayı.229, 612-618.

CEMİL MERİÇ'İN ESERLERİNDE BATI, HRİSTİYANLIK VE HZ. İSA

Dr. Öğrt. Üye. İlbey DÖLEK

Hatay MKÜ İlahiyat Fakültesi

ÖZET

'Bir fikir işçisi' ve 'Bir mabed işçisi' olarak Cemil Meriç (1916-1987) bu ülkenin en önemli aydınları arasında yer alır. Trajik bir yaşam öyküsüne sahip oluşu onun hayatında kitaplara kaçışın bir nedenidir. Kitaplarla geçen ömrünün bir kısmını görme yetisinden yoksun geçirmesine rağmen Meriç'te okumak, vazgeçilmez bir tutku olarak karşımıza çıkar. Meriç, bağımsız düşünebilen ve Doğu ile Batı arasında arafta kalmış entelektüel bir kişiliktir. Onun eleştirileri, tespitleri ve analizleri bugün Türk akademisyasına ışık tutmaktadır. Meriç'in dünya edebiyatının önemli isimlerinden Balzac'ın "*Altın Gözlü Kız*" (1943) ve Hugo'nun "*Hermani*" (1948) adlı eserlerini çevirmesinin yanı sıra önemli telif eserleri de bulunmaktadır. Bu eserler arasında *Bu Ülke* (1974), *Jurnaller* (1992/94), *İlk Sosyalist İlk Sosyolog Saint Simon* (1967), *Sosyoloji Notları ve Konferansları* (1993), *Umran'dan Uygarlığı* (1974) ve *Mağaradakiler* (1978) bulunmaktadır. Meriç kitapların dışında 1970'lerde *Hisar*, *Orta Doğu*, *Türk Edebiyatı*, *Doğuş*, *Köprü*, *Gerçek* gibi dergilerde Batı'ya yönelik analizlerde bulunur. Örneğin, *Hisar* dergisinin 72. sayısında "*Batı Çıkmazı*" adlı başlıkla Osmanlı'yı ve Batı'yı ele alır. Yine, *Hisar*'ın başka bir sayısında "*Asya, Avrupa*" başlıklı yazısında Doğu – Batı sorununa değinir. Meriç'in eserleri akademik anlamda tezlere ve kitaplara konu olmasının yanı sıra Meriç'in hem aydın kişiliği hem de entelektüel anlamda düşünceleri bilimsel toplantılarda sıklıkla tartışılmıştır. Ancak, Meriç'in edebi kişiliği ve görüşlerinin yanı sıra hem teolojik hem de tarihsel bağlamda onun Batı ve Hristiyanlık dinine ve Hz. İsa'ya yönelik görüşleri müstakil olarak ele alınmamıştır. Bu tebliğde bir Türk aydını olarak Cemil Meriç'in eserlerinde Batı, Hristiyanlık ve Hz. İsa ile ilgili görüşleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, Din, Hristiyanlık, Batı, Hz. İsa, Kültür.

GİRİŞ

1.Hüseyin Cemil Meriç (1916-1987) Kimdir?

Cemil Meriç, birçok kitabında "*Beni solcular anlamadı, Müslümanlar okumadı, İslamcılar okumadı*", der (Duran, 2016:177). Meriç'in eserlerini anlamak ne kadar zor ise onun hakkında konuşmak da o kadar zordur. Meriç'in anlaşılamamış olduğunu bugün kabul etmek durumundayız. Bir düşünürü ya da yazarın eserlerini ve düşüncelerini anlamak için öncelikle

yaşamına bakmak gerekir. Meriç, Hatay'ın ilçesi Reyhanlı'da (Reyhaniye) 12 Aralık 1916 yılında doğmuştur. Meriç kendi yaşamını bir *'trajedi'* olarak değerlendirir (Meriç, 1993 jurnal 2:49). Meriç'e göre, *"her büyük adam kucağında yaşadığı cemiyetin üvey evladıdır. Zira o, yarınki veya dünkü veya ötelerdeki bir cemiyetin çocuğu, kendi cemiyetinin değil."* (Meriç, 1995, Jurnal I,:224). Tıpkı Hz. İsa peygamberin *"Bir peygamber, kendi memleketinden, akraba çevresinden ve kendi evinden başka yerde hor görülmez"* (Markos, 6:4) sözlerinde ifade ettiği gibi Meriç'e göre yaşadığı toplumla uyuşmama bir dramı ve orada tarihi meydana getirmektedir.

Meriç'i Batı dünyası ile ilk tanıştıranlar lisedeki hocaları olmuştur. O dönemde Fransa'nın hakimiyetinde olan Hatay'da lisede dersler Fransızca yapılmaktadır. Kısa süren İstanbul Pertevniyal Lisesinde okuduğu bir yıllık zaman zarfında derslerine batıcı ve aydınlanmacı İhsan Kongar ile Nurullah Ataç yer almaktadır (Duran, 2016:182). Meriç'in amacı, ilmin, sağduyunun, aklın ve imanın kılavuzluğunda kendimizi yani dünü ve bugünü ile Türk insanını, Türk toplumunu, Türk aydınını, Türk düşüncesini tanımaya çalışmaktır (Meriç, 1995,10). Bu yönüyle Meriç geçmişi (dünü) ve geleceği (istikbali) birbirine bağlayan kelimedenden ve sevgiden bir köprü kurmak istediğinden bahseder (Meriç, 1978, Mağaradakiler, 451). 35-36 yaşlarında gözleri kaybeden Meriç, 12 cilt fikir kitabı kaleme almıştır. Bu bakımdan Meriç'in hayatı bir insanlık şaheseri olarak görülebilir. Dolayısıyla Meriç'in yaşamı ve eserleri insan olarak hepimizi ilgilendirir (Duran, 2016:185). Meriç gözlerinin açılması için Paris'in en ünlü göz hastanesi olan Kenzven'e gider. Ünlü Yahudi göz doktoru madam Shift'ten randevu almak çok zordur ve Meriç bir gün resepsiyonda randevu almak isterken Meriç'in Fransızca konuşması doktorun dikkatini çeker ve *"Ben benim dilimi bu kadar mükemmel konuşan bir insana bugün git yarın gel diyemem"* der ve Meriç'i kendi özel odasında muayene etmeye davet eder (Çetinoğlu, 2017:70). Ancak bütün çabalar sonuçsuz kalır ve Meriç kısa süren bir karamsarlığın ardından tekrar çalışmalarına devam eder. Yıllardan beri karşısına çıkan meseleler üzerine düşünen ve analiz yapan Meriç'in en önemli özelliği tarafsız oluşu ve yazılarında *"Ben"* zamirini nadiren kullanmasıdır. Meriç'in inceleme, deneme, günlük ve tercüme alanında birçok eseri bulunmaktadır. Meriç'in, *Umrandan Uygarlığa* adlı eseri Türkiye Millî Kültür Vakfı tarafından 1974 yılında *'fikir'* dalında ödüle layık görülmüştür. *Kırk Ambar* (1983) adlı eseri Türkiye Millî Kültür Vakfı ödülünü almıştır. Bunların dışında Ankara Yazarlar Birliği tarafından 1981 yılında yılın yazarı ödülü almıştır.

2.Cemil Meriç'e Göre Batı

Meriç'in 27 Mayıs 1972 tarihli dersinin başlığı “*Batı, benim antitezimdir*” (Meriç, 1999:269). Batı aklın, tekniğin ve realitenin vatanı olmuştur. Meriç'e göre pozitif Batı düşüncesinin ilk büyük çılgılığı Descartes olmuştur. Descartes, insan şuurunda kilisenin ve otoritenin kurduğu skolastik düşünce zincirini parçalamıştır (Meriç, 1999:74-77). Tanzimat ile başlayan Batı'ya karşı ilgi Celal Nuri'nin “*Batı'nın belli başlı şaheserlerini dilimize kazandırmadıkça, yaratmağa geçemeyiz.*” sözüyle tercüme faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğu altını çizerken sadece bir aldatmacadan ibaret olan bu batılılaşma hareketinin aslında kendisine pazar arayan belli zümrelerin faaliyeti olduğunu söyler (Meriç, 1993:246; 1999:26). Fakat Meriç'e göre her Türk aydınının mutlaka çağın kaderini tayin eden sosyalizmi, tarihin gidişatını ve Batı'nın ekonomik ve sosyal tarihini bilmek zorunda olduğunu söyler. Çünkü kapitalizm olmasaydı Osmanlı yıkılmazdı (Meriç, 1999:108). Sosyalizm Batı Avrupa'da büyük sanayi ile doğar, sanayi inkılabının doğurduğu bir sınıfın ideolojisi (Meriç, 1999:163). Meriç'e göre İslam dünyası (Osmanlı) 600 sene kendisini Tanrı'nın yeryüzünde seçkin kulu olarak görmüş ve Batı'ya minarelerden bakmıştır. Osmanlı'nın Batı karşısındaki davranışını bir *Guliver kompleksine* benzetir. Batı'ya önce tepeden bakar sonra onun karşısında bir aşağılık duygusuna kapılır ve kendisini bir türlü aşamaz (Meriç, 1999:167). “*Düşman Batı'yla temasımız dostça bir şekil aldıktan sonra, Türk entelijansyası kedinin kucağına kendini atan fare yavrusu gibi, kendini Batı'ya terk eder*” (Meriç, 1999:236). Avrupa aklı bazen aklı göklere çıkarmış bazen de cinneti (deliliği). Meriç'e göre soyumuzun imtiyazı olan akıl, hümanizmin bayrağıdır (Meriç, 1984:157,183).

Meriç'e göre Avrupa yani Batı tarafsızlığı temsil ettiği halde kendi içinde bazı çelişkilere sahiptir. Her türlü düşünceye kapılarını açtığı halde Doğu'ya kapalıdır. Örneğin İbn-i Haldun'un bugüne kadar Batılı eserlerde adı dahi geçmediği gibi Marks da 1917'den sonra düşünce tarihinde Meriç'in tabiriyle kapıları kırarak girmiştir (Meriç, 1999:19). Meriç'e göre 19. Yüzyılı yaratan büyük sınıf burjuvazidir. Batı tarzı demokrasi ancak endüstrileşen ülkelerde mümkündür. O nedenle Avrupa dışında hiçbir ülkede gerçekleşemez sadece taklit etmeye çalışabilirler (Meriç, 1999:50-53). Batı'nın Doğu merakının altında mutlak olarak kapitalizm yatmaktadır ve Meriç'e göre bu ilgi saf bir ilmi merak olmayıp gelişen bir sınıfın ihtiyacından ibarettir (Meriç, 1999:173).

“*Düşünce çetin ve ıstıraplıdır. Düşünce hep uyanık kalmak, gergin bir şuur sahibi olmak demektir. Türk insanı Hristiyan Batı kapitalizminin emri ile beynini ameliyat eder, kendi eliyle.*”

Düşünceye hudut çizildiği andan itibaren düşünce yoktur. Düşünce mutlaka sevgi, alâka ister. Düşüncenin bir başka gübresi daha var: kin. Bizse koptuk (Meriç, 1999:266).

Attila İlhan'ın “*Hangi Batı*” eserini çok beğenen Meriç, “*Kendi acılarım, kendi inkisalarım, kendi ümitlerim dile gelmişti.*” diyerek Attila İlhan ile düşünceleri arasındaki yakınlığı ifade eder (Meriç, 1993:147). Doğu ile Batı'yı bir elmanın iki yarısı olarak tarif eder ve kendisini kıta perest değil hakikat perest ya da fazilet perest olduğunu belirtir. Meriç'e göre Batı aşkı tanımaz ve bilmez. Aşk Batı için sadece bir kelimden ibarettir. Çünkü, Batı toplumları iki değişik insanı erkeği ve kadını birbirine bağlayan uyumun adı olan yüce aşktan yoksundur. Batı, uyumu değil ayırımı vurgular ve yarattığı bu ikilikten yararlanarak insanlar üzerindeki baskıcı tutumu devam ettirir (Meriç, 1993:9-10).

Meriç'e göre Türk Aydını ne Doğu'yu tanıyordu ne de Batı'yı. Çünkü Anadolu köksüz bir yarı aydın yaratmış ve onu kendi tarihinden utandırmıştır. “*Kendisinden utanan bir intelijansya ne getirebilir?*” Türk aydını Batı'nın sloganlarıyla hareket eden hakim sınıfın düşüncesinin etkisindedir. “*Körlerin Mağarası*”ndadır ve kelimelerin kölesidir, mefhumlarda ve kavramlarda aydınlığa varamamıştır (Meriç, 1999:194-196). Meriç'e göre bu ülkenin sağcıları ve solcularının Batı ilişkisi nasıldır? Meriç'e göre, sağ adı verilen bedbaht topluluk kendine ait bir fikri yoktur ve solun kusuntuları ile yaşar. Ne Batı'nın dilini bilir ne de Osmanlıca, çünkü tembeldir. Sol ise kendisine öğretileni tekrar eden bir papağandır. Kendi ayakları üzerinde tek başına yürüyemez çünkü hareket etmek için Batı'ya muhtaçtır. Batı'nın taarruzu karşısında ananeye (gelenek) kaçmak bir yobazlıktı ve Osmanlı'dan bu yobazlığı devraldığımızı ifade eder. En mühim olanı da Sağ kesimin batılılaşırken bir günah işlediğine inanması ve düşman olarak görmesidir (Meriç, 1993:153).

“*Osmanlı'da Avrupa'nın anladığı manada kılı kırka yaran tenkitçi ve dünyaya çevrilmiş bir düşünce de yoktur, bu düşünceyi imal eden bir intelijansiya da. Entellektüel batılı bir hayvandır.*” (Meriç, 1993:162) Batı'da da tam bir düşünce hürriyetinden söz edilemez. Ama şüphe, tereddüt, edebiyat cumhuriyetinin hâkim değerleri arasında; tenkidin daniskası yapılmış. Descartes, Bayie klişelerin ve yerleşmiş fikirlerin dumanını attırmışlar” (Meriç, 1993:217). Meriç'e göre, Doğu ve Batı asırlarca birbirinden habersiz yaşamış iki kıtadır. 18. Yüzyılda Batı'nın maddi çıkarlarının etkisinde Doğu merakı “*Oryantalizm*” ile başlar. Batılılar için Doğu yani Asya, Kitab-ı Mukaddes rivayetleri ile Galland'ın çevirdiği *Binbir Gece Masalları*'ndan ibarettir. Meriç'e göre Batı'nın önyargılılarla dolu olan Doğu bilgisi oryantalist çalışmalarla berraklaşmıştır (Meriç, 2008:18). Avrupa'nın romantizmin ortaya çıkışından

Asya'nın yani Doğu'nun payı olduğunu vurgular. Meriç'e göre Batı Sanskrit edebiyatını bir Fransız olan Anquetil Duperron'dan sonra da İngiliz William Jones'ten öğrenir (Meriç, 1993:51). Batı'nın Doğu *Divanı*, Goethe'nin eserinde, gerçekten egzotik, hatta bütünüyle egzotik bir dünyayı özümseyen ve yabancı birtakım motifleri kullanmanın ötesine geçen ilk şiir kitabıdır. Alman şairi ilk defa olarak Avrupa dışındaki bütün bir bölgeyi eserine katmıştır (Meriç, 2008:31). Meriç'e göre dünyayı anlamak, özümsemek isteyen şair Goethe'nin bu çabası ile İran edebiyatı Cermen halkını Hafız'ın şiirleri ile etkilemiş ve artık Doğu ve Batı ayrılmaz bir bütün olarak algılanmaya neden olmuştur.

Meriç'e göre Batı bütün fetihlerini entelektüel manadaki liberalizmine borçludur. Ancak gelişmekte olan ülkeler için istenen bir şey değildir. Batı iktisaden geri bırakacağı ülkelerin düşünmemesini arzu etmektedir (Meriç, 1999:195). Yazılarında Batı ile savaşan Meriç'e sağcıların bakışına göre Meriç'in tek değeri "Batılı olmak" (Meriç, 1993:155). Meriç'e göre Doğu ile Batı'nın kavgası şiir ile nesrin, imanla inkarın, gönül ile aklın, Haç ile Hilal'in, muhteşem bir maziyle karanlık bir istikbalin boğaz boğaza kavgası (Meriç, 2008:288,377). Batı şuur altından Doğu haclı seferlerinin anısını taşıırken Doğu Batı'nın menfaatleriyle sınırlıdır. Oysaki Batı düşüncesinin mayası olan Hristiyanlık bile Doğu'dan gelmiştir. Aslında Meriç'e göre bu Doğu-Batı kutuplaşması Batı'nın eseri olup çok yersiz bir ayrımdır. Çünkü, eğer Batı hür düşüncenin vatani ise bu zaman zaman Batı'dan Doğu'ya geçmiştir (Meriç, 1999:23).

Meriç'e göre Ortaçağdaki Müslüman-Doğu ile Hristiyan-Batı çatışması Avrupalı'nın Asyalı'ya düşman gibi bakmasına yol açtı (Meriç, 1999:108).

Meriç'e göre Batılı devleti fazilet ve adaleti gerçekleştirmek için kurmamıştır aksine yok olmamak için yani hayatta kalmak için tesis etmiştir. Onların tanıdığı tek mukaddes "*çıkar*"dır. Onlar Tanrısız yaşamaya alıştıkları için vahye dayanan bir dünyaya hitap edemezler. Batılılar onun nazarında Kabiller soyudur (Meriç, 2008:359). Hatta bu düşüncesini destekler nitelikte Meriç bir konuşmasında '*Olimpos Dağının çocukları, Hira Dağının evlatlarını asla kabul etmeyecektir*' der.

Meriç'e göre dünyada iki medeniyet var. Bunlar: Türk İslam medeniyeti ve Hristiyan Batı medeniyetidir. İlki, bin yıldır fetihler yapmış, belli ölçüleri, belli zaferleri başarıları var ve ihtiyarlamıştır. Hristiyan Batı ise hem temelinde hem de toplumsal yapısı bakımından ilkinden farklıdır. Ona göre en temel fark insana bakışlarındadır. İnsan ilkinde mukaddes ve muhteremdir ve bu anlayış Batı'da yoktur. Batı evvela kendi insanına karşı zalimdir. Batı'nın tarihi sınıf kavgasından ibarettir ve anahtarı ferdiyettir. Batı'da millet yoktur. Roma'dan

itibaren sınıflar vardır: Patrisyenler, plepler, köleler, feodal beyler, toprak köleleri, burjuvazi ve proleterya'dır. (Meriç, 1993).

3. Cemil Meriç'e Göre Hristiyanlık ve Hz. İsa

Meriç, Nietzsche'nin "Tanrı öldü duymadınız mı?" sözlerindeki ölen Tanrı'nın Hristiyanlığın Tanrısı olduğunu söyler ve Nietzsche'den önce Tanrı'nın yerine insanı koyan ilk Alman yazar Strauss ve Feuerbach'tır. Batı'da aydın zümreler Tanrı'nın yerine insanı koyarken aydın olmayanlar ise kiliseden büyücüye koştukları neticesinde batını (gizli) ilimler (science occulte) gelişmiştir (Meriç, 1999:24).

"Batı insanı, Hristiyanlığın posalaştırmadığı bir düşünceyle yakından temas ediyordu. Vesayetten kurtulmuştu bu, kendi kanatları ile uçmak arzusuydu. Açıktan açığa bir isyan değildi şüphesiz, çünkü Hristiyanlık, Greko-Latin kültürü ile hiçbir zaman göbek bağlarını koparmamıştı. Fakat nasların korkuluğundan atlayarak putperest dünyanın şiir ve düşünce bahçelerine açılmak yine de tehlikeliydi. Ne olursa olsun Avrupa, zincirlerini kırmak, rüştünü ispat etmek, horlanan haysiyetini kurtarmak zorundaydı. Böylece Batı aydını çeşitli tahriflerle tanınmaz hale gelen Hristiyanlığı bir yana bırakacak ve giderek kendi kendini tanrılaştıracaktı (Meriç, 2008:86).

Avrupa ilk Rönesans'ını Arap Müslümanların Batı'ya Aristoteles ve Eflatun'u Endülüs ve Şam medreseleri ile tanıtması sayesinde yaşamıştır. Daha sonra Aristoteles ile Aziz Tomas'ı uzlaştırılarak Yunan düşüncesi ve Yahudi-Hristiyan imanının kaynaştırılması neticesinde Hristiyan Batı dünyası ortaya çıkarılmıştır (Meriç, 2008:88, 1999:67). Dolayısıyla Meriç'e göre, Batı kültürü Greko-Latin medeniyetin mirasçısıdır (Meriç, 1999:117). Meriç, Hristiyanlığı, kiliseyi insanı, toplumu "çelik korsa" gibi sıkıştıran, Greko-Latin kültürü ile bağını koparmasa da bu düşünceyi posalaştıran despotik bir güç olarak görür ve hümanizmin daha ziyade bu baskıdan kurtulmak için çıktığını söyler (Kırımlı, 2016:247).

"Katolik bir tarihçi, "Batı hümanizmi, Yunanlıların dinî ideali ile İncil arasındaki kaynaşmanın eseridir," diyor; "Yunan felsefesi, Latin hukuk anlayışı ve Yahudi-Hristiyan teoloji aynı potaya döküldü, bu haritadan çıkan ana mefhum: insanoğlunun değeridir." Hümanizm, Batı'da, devirlere göre, haritayı yapan unsurlardan birini veya birkaçını gözler önüne sermiştir: bazen Yahudi-Hristiyan unsuru, bazen Greko-Romen unsuru. Ne var ki bütün Ortaçağ boyunca, Yahudi-Hristiyan unsur ağır basmış, ama helenizm de perde arkasında yaşamıştır hep. Yahudi-Hristiyanlık, helenizmin koruyucusu olmuştur (Meriç, 2008:87).

Emile Gebhart'a göre Ortaçağ, Batı kavimlerini Hristiyanlık bayrağı altında toplamaya çalışmıştır. Meriç'e göre bu ideal bir camiadır. Latince de Hristiyan kavimleri entelektüel bir camiada birleştirmiştir. Aslında Avrupa edebiyatını kahramanlık ve şövalye hikayeleri oluşturur (Meriç, 2008:168). Batı'da, öncelikle edebiyatta Homer'in İlyada ve Odise'si için kullanılan mecazi tefsir daha sonraları Tevrat ve İncil için de kullanılmıştır. Burada önemli olan metinlerin zahiri (açık) manası değil batını (gizli) manasıdır (Meriç, 2008:189). Meriç'e göre 16. Yüzyılda Batı Hristiyan camiasında ortaya çıkan Reformanın ana nedeni iki tercümeyle dayanır. Bunlar, Luther'in Kitab-ı Mukaddes'i ile İngilizce Kitab-ı Mukaddes'tir. Bu çeviriler Germen dünyası ile Anglo Sakson dünyanın bağımsızlık belgeleridir. Meriç'e göre bu iki çeviri Roma imparatorluğunun sonundan bu yana Avrupa'nın manevi politikasının haritasıdır (Meriç, 1984:89). Meriç'e göre bir çeşit antoloji olan Kitab-ı Mukaddes'e asırlardan beri iki büyük dinin mensupları yani Yahudilerle Hristiyanlar derin bir saygı duyarlar. Ona göre "Bible" kitapların hasıdır. Yüzyıllardan beri sayısız mistik, ilahiyatçı, şair ve yazar hem inançlarındaki coşkunluğu hem sistemlerinin ilkelerini hem de dini şaheserlerinin konularını o ilahi yazılardan almışlardır. Onlara göre, ilham sonucu Allah tarafından yazılmıştır: "*Kutsal yazıların tamamı Tanrı esinlemesidir*" (Meriç, 1984:91, II. Timeteos, 3/16). Meriç, *Işık Doğudan Gelir* adlı eserinde Kitab-ı Mukaddes külliyyatı içinde yer alan Eski ve Yeni Ahit kitaplarının ve mektuplarını içeren 66 risaleyi tek tek analiz eder ve onlar hakkında yorumlarda bulunur. Ona göre, Kitab-ı Mukaddes'in dörtte üçü Yahudilerin kutsal yazılarındaki İsrail'in Tanrısı ile onun seçilmiş kavmi İsrailoğulları arasındaki ilişkileri konu alır. Yeni Ahit ise Hz. İsa ile havarilerinin işlerinden bahseder. Meriç'e göre Hristiyanlığın yayılışı göz önüne alındığında Yeni Ahit'in etkisi mütevazı hacmiyle ölçülemeyecek kadar büyük olmuştur (Meriç, 1984:113). Kitab-ı Mukaddes (Bible) dilimize ilk defa 1666 yılında Sultan IV. Mehmed'in baş tercümanı Ali Bey tarafından yapılmış ancak 19. Yüzyılın başlarında basılmıştır. Meriç, Kitab-ı Mukaddes tabirinin İslami olmadığını söyleyerek "*Kime göre mukaddes?*" sorusunu sorar. Çünkü, Kitab-ı Mukaddes içinde yer alan kitaplar bazı Hristiyan kiliseler için kutsaldır. Bunlar, İslamiyet'e göre hepsi de Kuran'ı Kerim'in gönderilmesinden sonra itibarlarını kaybetmiş ve tarihi birer vesika haline gelmiş risaleler mecmuasıdır (Meriç, 1984:135). Ona göre Eski Ahit içinde Süleyman'ın Hikmeti kitabında anlatılanlar Hristiyan ahlakına en yakın olup apokrif (hayal mahsulü) edebiyatın incisidir (Meriç, 1984:111). Oysa ilk Hristiyanların İbranice metinler dışında kendilerine özel mukaddes kitapları bulunmuyordu. Meriç'e göre, Hristiyanların kitabı M.S. 45 yıllarıyla 2. yüzyılın başlarında yazılmış olan "*Yeni Anlaşma*" (Ahd-i Atik) dır. Daha

sonraları havarilere ait kabul edilen yazılar da Eski Ahid'in (Ahd-i Kadim) itibarını kazanmış ve havarilerin şifahi vaizleri de bunlara eklenmiştir (Meriç, 1984:136).

Meriç'e göre Hristiyanlık bir hamlede gerçekleşmemiştir. Hristiyanlık ve Helenizm arasında bir uçurum olmadığını Ernest Havet'in "*Hristiyanlık ve Menşeleri*"¹⁰⁰ adlı eserinden hareketle Hristiyanlığın Judaizm (Yahudilik) den çok Helenizm'e dayandığını belirtir. "*Christ*" adının bile İbranice'den gelen Yunanca bir sözcük olduğunu söyler. Meriç'e göre bir inanç olarak Hristiyanlık, Yunan düşüncesinin bir devamıdır (Meriç, 1984:141). Hristiyanlığın Helen kökeni konusunda Meriç, Justin ve İskenderiyeli Clement gibi kilise babalarından bir çoğunun helen felsefesi (hikmeti) sahip olduklarını ve helenizme yakınlıkları neticesinde gentileler (Yahudi olmayanlar) arasında saygın olduklarını da ekler (Meriç, 1984:142). Meriç'e göre Hristiyanlık üç unsurun neticesinde meydana gelmiştir. Bunlar: 1) Helenizm, 2) Nebilerde ve Mezmurlarda bulunan Biblik Yahudi unsur, 3) Roma zulmü altında ezilen Galile halkının acıları ve ümitleri (Meriç, 1984:143).

SONUÇ

Cemil Meriç'in eserlerinden hareketle Batı, Hristiyanlık ve Hz. İsa hakkındaki düşüncelerini analiz etmeye çalıştığımız bu çalışmayı yine Meriç'in kendi sözleri ile özetlemek mümkündür: "*İnsanlık büyük bir aile. Biz de bu ailede kendimize düşen şerefli yeri almak zorundayız. Yalnız bu ailede de Habiller ve Kabiller var. Asırlardan beri iki medeniyeti, iki ayrı dünyayı temsil etmişiz. Avrupa'nın bizi anlaması, Avrupa'nın bizim gerçek değerlerimizi takdir etmesi düşünülebilir mi? Şimdilik Nobel'in bize armağanı birbirimizi tahrip etmek için kullandığımız dinamit lokumlarından ibaret. Acaba istikbalde mağrur Avrupa bizi de kendi ailesinin öz evladı telakki edecek mi?*" Meriç bize Batı'yı ve Batı düşüncesinden hareketle aslında biz kimiz? ve biz nerede durmaktayız? sorularına cevap aramakta olduğunu görmekteyiz. Bugün gelinen noktada hala Meriç'in düşüncelerini anlamaya ihtiyacımız olduğu açıktır. Ancak Meriç'i anlamak için Düccane Cündioğlu'nun ifadesiyle "*hüzünlü bir kalbe sahip olmak yeterlidir*".

¹⁰⁰ Bkz. *Le Christiansme et ses origines, par Ernest Havet*, Paris, 1880.

KAYNAKÇA

- Meriç, C. (1993). *Jurnal, II* (1966-1983). 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2011). *Jurnal, I*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2008). *Kırk Ambar*, Cilt.1, Yay. Haz. Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (1999). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, Yay. Haz. Ümit Meriç Yazan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (1995). *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yay.
- Meriç, C. (1984). *Işık Doğudan Gelir*, 1. Baskı, İstanbul: Pınar Yayıncılık.
- Çetinoğlu, O. (2017). “Sosyolog Prof. Dr. Ümit Meriç Hanımefendi, Babası Merhem Cemil Meriç’i Anlattı”, *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt.37, Sayı.359, 68-70
- Kırımlı, B. (2016). “Cemil Meriç ve Hümanizm”, Doğumunun 100. Yılında Cemil Meriç Sempozyumu Bildiri Kitabı, (Ed. Kalkışım, M. ve diğerleri), Gümüşhane Üniversitesi Yayınları No.36, Gümüşhane.
- Duran, N. (2016). “Umran’dan Uygarlığa Cemil Meriç Panel Konuşmaları”, *Anadolu İlahiyat Akademisi Eski Yeni* 337Güz, 31 Mayıs 2008. 165-191
-

“TÜRKİYE’DE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME SORUNU” KONUSUNDA RASTGELE TARANAN YAYINLAR ÜZERİNE DOKÜMAN ANALİZİ

***Öğrenci Aliye Hilal Cevher**

Dicle Üniversitesi

****Öğrt. Görv. Ahmet Yusuf Cevher**

Ardahan Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada alanyazında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu”nun işlendiği rastgele seçilmiş akademik çalışmaların sistematik olarak incelenerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ülkemizde öğretmen yetiştirme sorununa yönelik yapılan yayınların hangi bağlamlarda ne tür yöntemler (araştırma metodu, örneklem, vs.) kullanılarak gerçekleştirildiği ortaya konulmuştur. “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda Türkiye’de yayımlanan akademik yayınları incelemek amacıyla nitel araştırma deseniyle yürütülen bu çalışmada, doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu araştırmacı dışında 5 ayrı araştırmacı tarafından 3 aşamada rastgele seçilen çalışmalar oluşturmaktadır. Toplamda 86 adet makale ve bildiri değerlendirilmeye alınmış, yayınların derlenmesi için, sırası ile tarama ve seçme kriterlerinin belirlenmesi, tarama süreci ve analiz sürecinden oluşan üç aşamalı bir yöntem izlenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ile derinlemesine incelenmiştir. “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda yoğun olarak makale düzeyinde yayınlar çalışıldığı görülmüştür. İncelenen yayınların tümünde kullanılan dil Türkçe’dir. “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” en yoğun 2017 yılında çalışılmıştır. İnönü Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi bu konuyu en fazla çalışan kurumlardır. Bu konuda en fazla MEB yayın yapmıştır. Yayınlarda yoğunlukla öğretmen adayı örneklem grubu olarak tercih edilmiş ve örneklem büyüklüğü 8 ile 2088 arasında muhtelif rakamlarda kullanılmıştır. Araştırmacılar yayınların büyük çoğunluğunda nitel araştırma yöntemlerinden yararlanmıştır. Araştırma deseni olarak en fazla betimsel desen kullanılmıştır. İncelenen yayınların çoğunda, alan dışı mesleklerden pedagojik formasyon ile öğretmen devşirilmesi öğretmen yetiştirme sorunu olarak saptanmıştır.

GİRİŞ

İnsan zekâ düzeyi her ne olursa olsun pek çok bilgi ve beceriyi kazanabilecek donanımdadır, her insan öğrenebilir (Dunn ve Dunn, 1993). Öğrenme, bireyin dış dünyayı algılamasıyla başlayan kendi içsel serüvenini zamanla disipline etmesi olarak tanımlanabilir (Bray ve McClaskey, 2013). Eğitim ise, bireyin yaradılışı itibari ile güdülendiği öğrenme sürecini sistematikleştirir. İstendik yönde davranış değiştirme süreci olarak tanımlanan eğitimin (Ertürk, 1997) en önemli unsuru ise öğretmendir. İnsan yetiştirmenin kilit noktası olarak görülen öğretmen (Genç, 2005), ülkelerin gelişmişlik düzeyinin de göstergesi olabilir. Öğretmenin donanımı ile yetiştirdiği insan gücünün nitelik bakımından ulaşabileceği maksimum seviye arasında doğrusal bir ilişki olduğu düşünülmektedir (Altıntaş ve Yeşiltepe, 2016).

Öğretmenin eğitim sürecinde ve diğer mesleklerin gelişiminde çokça etkili olması, öğretmenin yetiştirilmesi sürecine dikkatleri çekmektedir. Türkiye’ de çağdaş anlamda öğretmen yetiştirmenin tarihi 16 Mart 1848 tarihinde açılan Darülmuallimin’e kadar uzanmaktadır (Bilir, 2011). Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla Cumhuriyet Türkiye’sine aktarılan öğretmen yetiştiren kurumlarda bir takım reformlar gerçekleştirilerek Cumhuriyetin temel değerlerine uyarlanmaya çalışılmıştır. Bununla beraber yeni öğretmen yetiştirme kurumları açılarak Cumhuriyetin temel değerlerine bağlı insan tipini yetiştirmek amaçlanmıştır. Eğitimin ulusallaşması gerekliliği ön planda tutularak Türk milli eğitiminin geliştirilmesi amacı ile 1921 yılında Ankara’da, 1. Maarif kongresi toplanmıştır. Ardından Heyet-i ilmiye toplantıları yapılarak Milli Eğitim şuraları gerçekleştirilmiş ve öğretmen yetiştirme meselesi ele alınmıştır (Taner ve Başal, 2009). Böylelikle Milli Eğitim Bakanlığı 1982 yılına kadar Türkiye’de öğretmen istihdamını sağlayarak öğretmen yetiştirme işini de üstlenmiştir. 1982 yılından itibaren öğretmen yetiştirme işi üniversitelere bırakılmıştır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK), 1998-1999 öğretim yılında eğitim fakültelerinde yeniden bir yapılanmaya gitmiştir. Buna göre, ilköğretim okulu öğretmenleri 4 yıllık lisans programlarında, ortaöğretim (dal) öğretmenleri yüksek lisans düzeyinde yetiştirilmeye başlanmıştır (Bilir, 2011).

Üzerinde çokça durulmasına rağmen öğretmen yetiştirme süreci ülkemizde ne yazık ki çözümü pek de kolay olmayan bir “sorun” haline gelmiştir. Öyle ki alanyazında “öğretmen yetiştirme sorunu” kavramsal olarak pek çok çalışmada yer bulabilmektedir. Öğretmen yetiştirme işi, üniversitelere verilmesine, en az lisans düzeyinde bir eğitim süreci gerektirmesine rağmen, ülkemizde henüz istikrarlı bir politika izlenemediği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada alanyazında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu”nun işlendiği rastgele seçilmiş akademik çalışmaların sistematik olarak incelenerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın araştırma sorusu belirlenmiş ve aynı genel amaçlar ile ilgili alt araştırma soruları oluşturulmuştur.

Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda Türkiye’de yayımlanan akademik çalışmaların içerikleri nasıldır?” araştırma sorusu ile hazırlanan alt araştırma soruları şöyledir;

1. “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda Türkiye’de yayımlanan çalışmaların türü ve yayımlanma yılı nedir? Çalışmalar hangi üniversiteye aittir?
2. “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda Türkiye’de yayımlanan çalışmalarda hangi metodolojik yapılar kullanılmıştır?
3. “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda Türkiye’de yayımlanan çalışmalarda saptanan sorunlar nelerdir?

1. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın yöntemi, çalışma grubu, geçerlik ve güvenirliliği, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkında bilgiler verilmiştir.

1.1.Araştırmanın Yöntemi

“Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda Türkiye’de yayımlanan akademik yayınları incelemek amacıyla nitel araştırma deseniyle yürütülen bu çalışmada, doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda Türkiye’de yayımlanan akademik yayınların içeriği bu çalışmanın temel amacı olduğundan bu yol tercih edilmiştir.

1.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda Türkiye’de yapılan akademik yayınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise bu kapsamda, Türkiye’de yayımlanan yayınlar arasından araştırmacı dışında 5 ayrı araştırmacı ile eş zamanlı rastgele seçilmiş makaleler oluşturmaktadır. Ortak bir havuzda biriktirilen makaleler içerisinde 2 adet makale aynı araştırmacılar tarafından seçildiğinden, 2 adet makalenin ise aslında tez olduğu anlaşıldığından örneklem grubundan çıkarılmıştır. Böylelikle çalışmanın örneklem grubu seçkisiz oluşturulmuş 86 adet yayından oluşmaktadır.

1.3. Geçerlik Güvenirlik

Geçerlik ve güvenirlik, çalışmanın araştırma yöntemine göre değişik anlamlar kazanabilirken, nitel araştırmalar için; geçerlik, araştırmacının incelediği konuyu objektif ve olduğu gibi ele almasıdır. Güvenirlik ise araştırmacının incelediği olgu üzerinde elde ettiği sonuçları, başka bir araştırmacının da elde edebilir olmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Nitel araştırmalarda

çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için inandırıcılık ve teyit edilebilirlik stratejileri kullanılır. İnanırıcılık iç geçerliği, teyit edilebilirlik ise dış güvenilirliği sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırma sürecinde yayın taramaları araştırmacının dışında 5 ayrı araştırmacı ile eşzamanlı ve 3 ayrı defa tekrarlanarak gerçekleştirilmiştir. Her tarama sonrasında araştırmacılar bir araya gelerek ulaşılan yayınları birbirleri ile paylaşmış, çakışan yayınlar elenmiş, geri kalan yayınların içeriği hakkında, “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda bir uzmanın nezaretinde tartışılmıştır. Tartışmanın her aşamasında uzman görüşü alınmış, yayınların içerikleri bu görüşler doğrultusunda incelenmiştir.

Erişilebilen tüm yayınlar kaynaklarıyla ekte belirtilmiş, örneklem grubundan çıkarılan yayınların araştırmaya dahil edilmediği açıkça ortaya konmuştur. İncelenen dokümanlardan derinlemesine bilgiler elde edilerek, tarafsız ve yansız biçimde analiz edilmiştir. Araştırmacı araştırma yöntem, desen ve türünü açık bir şekilde ortaya koymuştur, tüm detaylarıyla daha sonraki araştırmacıların faydalanabileceği halde sunmuştur. Böylelikle nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için inandırıcılık ve teyit edilebilirliğin eş denetleme, ayrıntılı betimleme, araştırmanın sınırlarını ortaya koyma ve tekrar edilebilirlik basamakları sağlanmaya çalışılmıştır.

1.4.Verilerin Toplanması

Veriler elde edilirken “Ulakbim” veri tabanından “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” anahtar kelimeleri araştırmacı dışında 5 ayrı araştırmacı ile eşzamanlı tarama yapılmıştır. Tarama sonuçları online ortamda grup içerisinde paylaşılarak, çakışan yayınlar elenmiş, yerine yenisi eklenmiştir. Her bir araştırmacı 5 adet birbirinden farklı makaleye ulaştığında, ders ortamında yüz yüze sunulmuş ve her bir araştırmacı tarafından bu alanda bir uzman nezaretinde tartışmaya açılmış, makalelerin başlıkları, amaçları, yayın yılları, yazarları ve özellikle de “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” bakımından saptanan sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu işlem 3 kez tekrar ederek neticede 86 makaleye ulaşılmış ve her bir makale biraz önce bahsedildiği gibi ayrı ayrı tartışılmıştır. Bu işlemlerin sonunda araştırmacı makale derleme formu geliştirerek, bütün makalelerin künyesini çıkarmış ve yayınların yayımlanma yılı, yayın türü (makale/bildiri), yayın dili, yayın yapan dergi, yazarın bağlı olduğu kurum, yazarın adı, yayının başlığı, araştırma yöntemi, araştırma deseni, örneklem grubu ve yayında saptanan sorunlar başlıklarını oluşturmuştur. Makale derleme formu yüzyüze tartışmalar esnasında üzerinde durulan unsurlar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Elde edilen veriler bu başlıklara göre tablolastırılarak analiz edilmiştir.

1.5.Verilerin Analizi

Makale derleme formu ile elde edilen nitel veriler, içerik analizi ile analiz edilmiştir. Saptanan sorunlar kategorize edilerek, yayınlar arasındaki ortak görüşler ve yayınların ayrıştıkları noktalar ortaya konmuştur. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramalara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada elde edilen verilerin kategorize edilerek yeniden ilişkilendirilmesi ve yorumlanması söz konusu olduğundan bu yol tercih edilmiştir.

2. BULGULAR

Bu çalışmada “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konulu yayınlardan, Ulakbim veri tabanından farklı araştırmacılar tarafından rastgele seçilerek, tartışılarak yayın havuzu oluşturulmuştur. Bu havuzda bulunan 90 adet makaleden 4’ü, analiz sürecinde makalelerin çakışması ve makale yerine tez olması sebebi ile örneklem grubundan çıkarılarak 86 adet yayın ile araştırmaya devam edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan taramanın sonuçları Tablo 1’ deki gibidir.

Tablo 1. Veri Tabanının Tarama Sonuçları

	Taranan	Çakışan	Yayın yerine	Araştırmaya
Taranan Veri Tabanı	Çalışma	Çalışma	tez	Dâhil
	Sayısı	Sayısı	çalışmalar	Çalışma Sayısı
Ulakbim	90	2	2	86

Bu çalışmada tarama sonucu elde edilen dokümanlar makale derleme formu olarak hazırlanan excel dosyasında “makale” ve “bildiri” olmak üzere iki gruba ayrılarak daha sıralı hale getirilmiştir. Bu gruplar da kendi içlerinde yıllara göre sıralanmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen “Makale Derleme Formu” altında Microsoft Office Excel 2015 versiyonu kullanılarak sınıflama yapılmış ve analiz edilmiştir. Geliştirilen formda çalışmanın; (1) yayın yılı, (2) yayın türü, (3) yayın dili, (4) yayın yapan dergi, (5) yazarın bağlı olduğu kurum, (6) araştırma yöntemi, (7) araştırma deseni, (8) örneklem grubu, (9) saptanan sorunlar alt boyutları ele alınmıştır.

Bu başlıklar altında elde edilen veriler, incelenip tablolaştırılarak analiz edilmiş ve kullanılma sıklığı (*f*) ve yüzdelik (%) oranlarla araştırmanın bulguları elde edilmiştir. Ele alınan değişkenin kaç kez kullandığını kullanılma sıklığı (*f*) ifade ederken, tüm doküman sayısına oranı ise yüzdeliği (%) vermektedir. Bunun için tüm dokümanlar eş zamanlı taranarak üzerinde durulan değişkene göre tablolaştırılmış, tek tek sayılarak kullanılma sıklığına erişilmiştir.

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda Türkiye’de yayınlanan çalışmaları incelemek amacıyla tespit edilen yayınların türleri incelenerek sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Yayın Türlerinin Sayısı

Yayın Türü	<i>F</i>	%
Makale	70	81.3
Tam metin bildiri	16	18.6
Toplam	86	100

Tablo 2’ye göre incelenen 86 adet çalışmanın %81.3’ünü makaleler oluştururken %18.6’sını ise tam metin yayımlanmış bildiriler oluşturmaktadır. İncelenen yayınlar türlerine göre gruplandığında 70 adet makale, 16 adet ise tam metin bildiri olduğu görülmektedir. Makale türü en fazla çalışılan yayın türü olarak tespit edilmiştir.

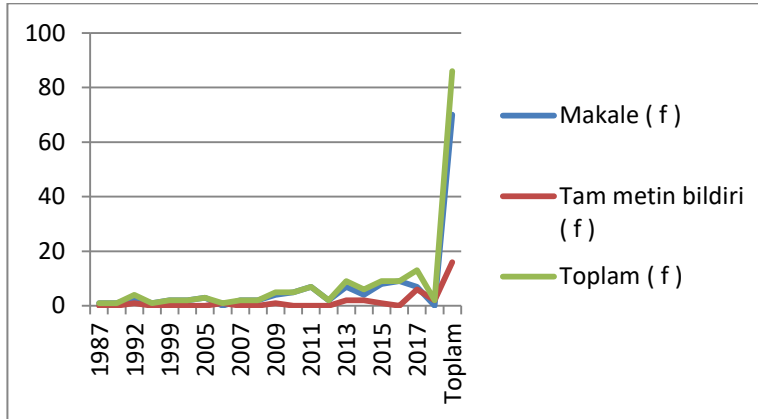
Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusuna yönelik çalışmaların yayın yılları incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. Yayın Türlerinin Yıllara Göre Sayısı

Yıl	Makale (f)	Tam metin bildiri (f)	Toplam (f)
1987	1	0	1
1988	1	0	1
1992	3	1	4
1998	1	0	1
1999	2	0	2
2004	2	0	2
2005	3	0	3
2006	0	1	1
2007	2	0	2
2008	2	0	2
2009	4	1	5
2010	5	0	5
2011	7	0	7
2012	2	0	2
2013	7	2	9
2014	4	2	6
2015	8	1	9
2016	9	0	9
2017	7	6	13
2018	0	2	2
Toplam	70	16	86

Tablo 3’e bakıldığında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” üzerine en yoğun çalışılan yılın 13 adet çalışmayla 2017 yılı olduğu görülmüştür. Diğer yıllarda ise konu ile ilgili çalışmaların sayısının yakın zamanlara doğru arttığı söylenebilir. Bu duruma ait bilgiler Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Yayınların yıllara göre dağılımı

Şekil 1’de verilen bilgilere göre makale sayısı yıllar içerisinde kaotik bir eğri gösterirken bildiri sayısında artış olduğu söylenebilir. Toplamda ise artan bir eğri söz konusudur.

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınların yayınlanma dili incelenmiştir. Buna göre, çıkan yayınların tümü Türkçe’dir. Sonuçlar Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Çalışmaların Yayınlandığı Dillere Göre Dağılımı

Yayın Dili	f	%
Türkçe	86	100
İngilizce	0	0
Toplam%	86	100

Tablo 4’e göre “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda taranan çalışmaların tümü Türkçedir.

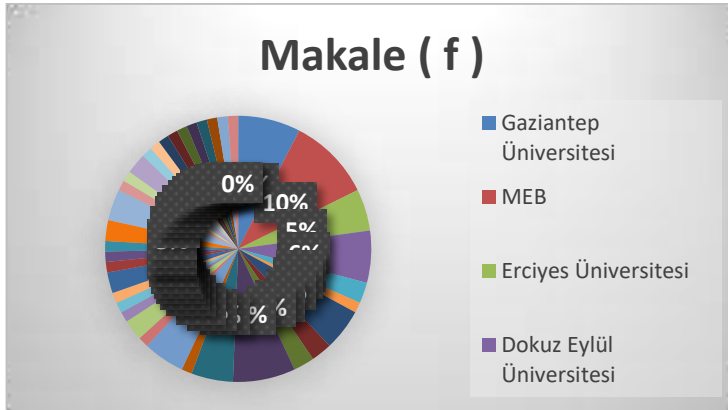
Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınların yazarlarının bağlı olduğu kurumlar incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. *Yayın Sayısı ve Türüne Göre Üniversitelerin Dağılımı*

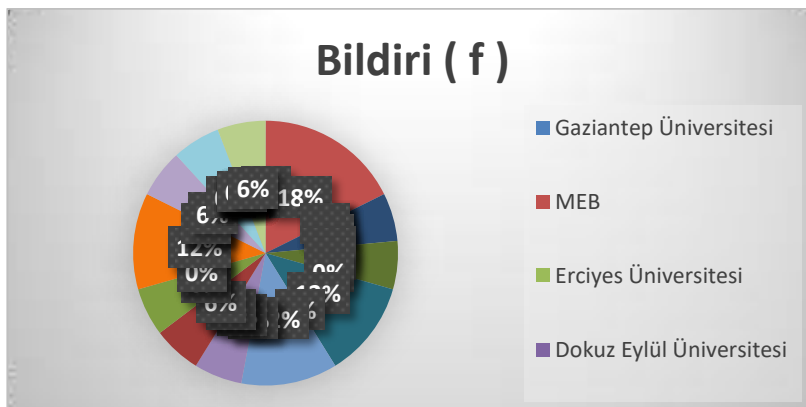
Üniversite	Makale (f)	Bildiri (f)	Toplam (f)
Gaziantep Üniversitesi	6	0	6
MEB	8	3	11
Erciyes Üniversitesi	4	0	4
Dokuz Eylül Üniversitesi	5	0	5
Pamukkale Üniversitesi	2	0	2
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	0	1
Atatürk Üniversitesi	4	1	5
Pamukkale Üniversitesi	2	0	2
Osman Gazi Üniversitesi	2	1	2
Gazi Üniversitesi	6	0	6
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	4	2	6
Ege Üniversitesi	1	0	1
Hacettepe Üniversitesi	4	2	6
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	0	1
Dicle Üniversitesi	2	0	2
Anadolu Üniversitesi	1	1	2
Boğaziçi Üniversitesi	1	0	1
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1	0	1
Uludağ Üniversitesi	2	0	2
Kilis 7 Aralık Üniversitesi	1	1	2
Kocaeli Üniversitesi	0	1	1
Fırat Üniversitesi	1	0	1
Adnan Menderes Üniversitesi	1	0	1
Marmara Üniversitesi	2	2	4
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	3	0	3
Özel Üniversiteler	1	0	1
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi	1	0	1
Bartın Üniversitesi	2	1	3
Akdeniz Üniversitesi	1	1	2
Sakarya Üniversitesi	1	0	1

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	0	1
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	0	1
Aksaray Üniversitesi	1	0	1
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	0	1
İstanbul Üniversitesi	1	0	1
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	0	1
Niğde Üniversitesi	1	0	1
Ankara Üniversitesi	1	0	1
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	0	1	1

Tablo 5’te görüldüğü üzere rastgele taranan “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda 11 adet çalışma ile MEB en çok yayın yapan kurum olarak tespit edilmiştir. Bu yayınların 8’i makale 3’ü ise bildiridir. Böylelikle MEB rastgele taranan yayınlar içerisinde hem makale grubunda hem de bildiri grubunda en fazla yayın yapan kurum olarak gözükmektedir. Şekil 2 ve Şekil 3’te yayın yapan kurumların rastgele taranarak oluşturulmuş yayın havuzu içerisindeki payları gösterilmektedir.

Şekil 2: Makale yayını yapan kurumlar

Şekil 3: Bildiri yayını yapan kurumlar

Şekil 2 ve Şekil 3’te rastgele taranan “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda yayın yapan kurumlar içerisinde hem makale hem de bildiride en büyük payın MEB olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınların yayımlandığı dergilere göre dağılımı incelenmiştir. Bu doğrultuda 1’den fazla yayın yapan dergiler tablolaştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 6’da yer almaktadır.

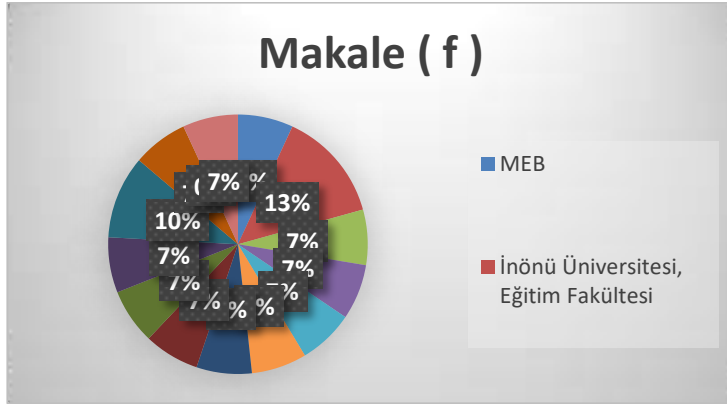
Tablo 6. Yayınların Yayımlandığı (1’den fazla yayın yapan) Dergilere Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	Makale (f)	Bildiri (f)	Toplam (f)
MEB	2	1	3
İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi	4	0	5
Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi	2	0	2
Eğitim ve Bilim	2	0	2
Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi	2	0	2
Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	2	0	2
Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	2	0	2
İlköğretim Online	2	0	2
Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	2	0	2
21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum	2	0	2
Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	3	2	5
Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi	2	0	2
ITEAC 2017 Tam Metinler Kitabı	0	5	5
Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	2	0	2

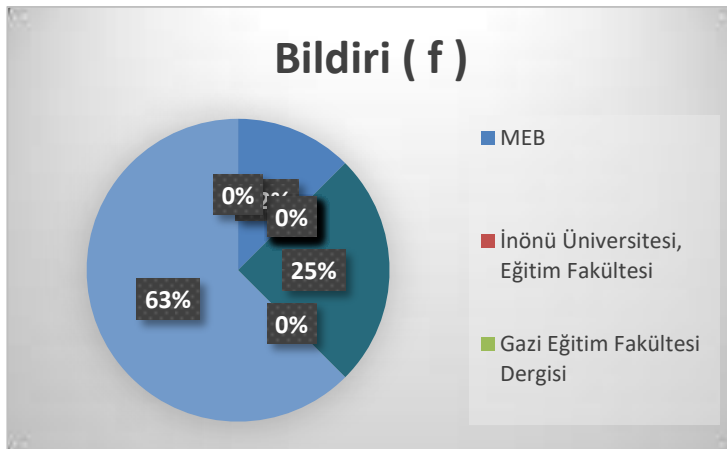
Tablo
6’te görüldüğü

üzere rastgele taranan “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda 5 adet çalışma ile Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi ve ITEAC 2017 Tam Metinler Kitabı en çok yayın yapan dergi olarak tespit edilmiştir. Bu yayınların 3’ü makale 7’si ise bildiridir. Şekil 4 ve Şekil 5’te yayın yapan dergilerin rastgele taranarak oluşturulmuş yayın havuzu içerisindeki payları gösterilmektedir.

Şekil 4. En çok makale yayımlayan dergilerin rastgele taranan yayınlar içerisindeki payı

Şekil 5. En çok bildiri yayımlayan dergilerin rastgele taranan yayınlar içerisindeki payı

Şekil 4 ve Şekil 5’te rastgele taranan “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda yayın yapan dergiler içerisinde İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi en çok makale yayımlayarak en büyük payı almıştır. Bununla beraber ITEAC 2017 Tam Metinler Kitabı ise bu konuda en fazla bildiri yayımlayan yayın payını almaktadır.

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınlarda tercih edilen araştırma yöntemi incelenmiştir. Buna göre, çıkan yayınların bir kısmı nitel, bir kısmı nicel bir kısmı ise nitel ve nicel (karma) araştırma yöntemini tercih ederken çoğunlukla nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Tercih Edilen Araştırma Yöntemi

Araştırma Yöntemi	f	%
Nicel	2	2,3
Nitel	82	95,3
Karma	2	2,3
Toplam	86	100

Tablo 7’ye bakıldığında, “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınlarda tercih edilen araştırma yönteminin büyük çoğunluğunun nitel yöntemler olduğu görülmektedir. 86 adet yayının 82 tanesini nitel çalışmalar oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınlarda tercih edilen araştırma deseni incelenmiştir. Buna göre, çıkan yayınlarda nitel araştırma yöntemlerini tercih edenlerin genellikle betimle çalıştığı görülmektedir. Sonuçlar Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Tercih Edilen Araştırma Deseni

Araştırma Deseni	F	%
Nicel		
İlişkisel Tarama	1	1,1
Genel Tarama	1	1,1
Toplam:	2	
Nitel		
Betimleme	50	58,1
Doküman Analizi	8	9,3
Durum Çalışması	8	9,3
Tarama (betimsel, kaynak)	10	11,6
Fenomoloji	1	1,1
Zenginleştirilmiş desen	1	1,1
Derleme	1	1,1
Olgubilim	1	1,1
Toplam:	80	
Karma		
Betimsel ve deneysel	1	1,1
Nedensel karşılaştırmalı, betimsel	1	1,1
Toplam:	82	95,3

Tablo 8'e bakıldığında, "Türkiye'de öğretmen yetiştirme sorunu" konusunda rastgele taranan yayınlarda nitel araştırmaların en fazla betimle araştırma desenini tercih ettiği 50 yayın ile görülmektedir. Nicel araştırmaların ise 2 adet çalışmayla tarama araştırma desenine yöneldiği bununla beraber karma araştırmaların her ikisinde de betimsel çalıştığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında "Türkiye'de öğretmen yetiştirme sorunu" konusunda rastgele taranan yayınlarda genellikle tercih edilen örneklem büyüklüğü incelenmiştir. Buna göre, çıkan yayınlarda tercih edilen örneklem grupları 8 ile 2088 sayıları arasında değişmektedir. Öğretmen adayı ise en fazla tercih edilen örneklem grubudur. Sonuçlar Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Tercih edilen örneklem grubu ve büyüklüğü

Örneklem Türü	Örneklemin Büyüklüğü (f)					Toplam
	<30	30-100	101-300	301-1000	>1000	
Öğretmen Adayı		4	1	2		7
Öğretim Elemanı	1	1		2		4
Öğretmen	2	1	1		1	5
Yönetici		1				1
Lise Son Sınıf Öğrencisi					1	1

Tablo 9'a bakıldığında, "Türkiye'de öğretmen yetiştirme sorunu" konusunda rastgele taranan yayınlarda örneklem grubu sayısı 1000'in üzerinde iki çalışma varken, örneklem grubu sayısı 30'un altında olan 3 adet çalışma bulunmaktadır. Öğretmen adayı örneklem grubu 7 adet çalışmayla en fazla tercih edilen örneklem grubu olurken, lise son sınıf öğrencisi ve yönetici 1 adet çalışmayla en az tercih edilen örneklem grubu olmuştur.

Araştırma kapsamında "Türkiye'de öğretmen yetiştirme sorunu" konusunda rastgele taranan yayınlarda konu ile ilgili saptanan sorunlar incelenmiştir. Buna göre, çıkan yayınlarda konu ile ilgili saptanan sorunlar çoğunlukla pedagojik formasyon olarak görülmektedir. Eğitim Fakültelerindeki öğrenci sayısının öğretmen yetiştirmek için gerekli araç gereç ve öğretim üyesinden sayıca fazla olması ise saptanan sorunlar içerisinde en az yer verilen sorundur. Sonuçlar Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. Saptanan Sorunlar

Saptanan Sorunlar	(f)
Eğitim fakültelerine öğrenci alım kriterleri	8
Eğitim Fakültelerindeki öğrenci sayısının öğretmen yetiştirmek için gerekli araç gereç ve öğretim üyesinden sayıca fazla olması	2
Eğitim fakültelerinde uygulanan öğretim programının kuramsal olması (uygulamadan yoksun olması)	4
Pedagojik formasyon ile alan dışı bireylerin öğretmen olması	18
Eğitim politikalarının istikrarsızlığı	4
Teknolojik altyapı sorunları	3
Öğretmen ihtiyacı ve istihdam	5
Öğretmen yetiştirme sürecinde planlama ve program yetersizliği	6
Öğretim elemanlarının akademik açıdan yetersiz oluşu	6
Üniversiteler ile MEB arasındaki eşgüdüm eksikliği	5
Köy enstitülerinin kapatılması	6
Öğretmenlik mesleğinin itibar kaybı	4

Tablo 10’a bakıldığında, “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınlarda konu ile ilgili saptanan sorunlarda 18 çalışma ile en fazla pedagojik formasyona, 2 çalışma ile de en az Eğitim Fakültelerindeki öğrenci sayısının öğretmen yetiştirmek için gerekli araç gereç ve öğretim üyesinden sayıca fazla olması sorununa yer verilmiştir.

3. TARTIŞMA

Bu çalışmada alanyazında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu”nun işlendiği rastgele seçilmiş akademik çalışmaların sistematik olarak incelenerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın araştırma sorusu belirlenmiş ve aynı genel amaçlar ile ilgili alt araştırma soruları oluşturulmuştur. “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda araştırmacıların yönelimi ve gelişimi hakkında genel bir bakış sergilemeyi amaçlayan bu araştırmada, bu konuda Türkiye’de yayımlanmış 86 adet makale ve bildiri incelenmiştir. Araştırma soruları ve alt amaçlar doğrultusunda belgesel tarama (doküman analizi) yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir.

Elde edilen verilerin içerik analizi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

“Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu”nun işlendiği rastgele seçilmiş akademik çalışmalar yoğun olarak makale tarzında olup, az sayıda bildiri bulunmaktadır. İncelenen makalelere bakıldığında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” genellikle tarihi süreci ile ele alınmış, Cumhuriyet dönemi öncesinden ele alınarak günümüz Türkiye’sine kadar bütünsel bir yaklaşım izlenmiştir. Bildiriler kapsam bakımından makalelere nispeten daha dar olduğundan araştırmacılar bu konuda makale çalışmaları yapmayı tercih etmiş olabilirler (Tablo 2).

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusuna yönelik çalışmaların yayın yıllarına bakıldığında en fazla 2017 yılında çalışma yapıldığı görülmektedir. 2017 yılına gelinceye kadar istikrarlı bir ivme kazanan yayınlarda, 2018 yılında ani bir düşüş gözlemlenmektedir. Öğretmen yetiştirme sorunu ülkemizde özellikle son yıllarda gerek PISA sınavlarında, gerekse uluslararası başka eğitim platformlarında başarı sıralamasında gerilerde olmamızdan dolayı ülkece sık sık gündeme taşınmaktadır. Özellikle de politik söylemlerin bu konuyu içermesi öğretmen yetiştirme meselesini oldukça popüler hale getirmiştir. Bu durum son yıllardaki yayın sayısının istikrarlı artışına neden olarak gösterilebilir. 2018 yılındaki düşüş ise bu yıl ki çalışmaların henüz değerlendirme sürecinde olduğunu düşündürtebilir. Veya ülkemizde 2018 yılında değişen eğitim kökenli Milli Eğitim Bakanımızın konu ile ilgili sergileyeceği tavır bekleniyor olabilir (Tablo 3).

İncelenen yayınların tümünde kullanılan dil Türkçedir. “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” ile ilgili çalışmaların yayınlandığı dergilerin yayın dili olarak genellikle Türkçeyi tercih etmesi, incelenen konunun daha çok Türkiye’yi ve Türk Eğitim Sistemini bağlamasından ve Türkiye’de yetişen öğretmenlere odaklanılmasından kaynaklanabilir (Tablo 4).

İncelenen yayınlarda MEB “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” ile ilgili en fazla yayına ev sahipliği yapmıştır. Öğretmen yetiştirme sorunu direkt olarak Milli Eğitim sistemini

etkilediğinden MEB çalışanlarının konu üzerine diğer kurumlarda çalışanlardan daha fazla eğildiğini düşündürtebilir (Tablo 5).

İncelenen yayınlarda “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınların yayımlandığı dergilere göre dağılımı incelenmiştir. Bu doğrultuda İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi **Dergisi** ve Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi konu ile ilgili en fazla yayını yayımlamış gözükmektedir. ITEAC 2017 Tam Metinler Kitabı ise aynı sayıda bildiri ile en fazla yayın yapan dergi kategorisine girmektedir. İnönü Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi diğer üniversitelere nispeten konu ilgili yetişmiş uzmanların sayıca fazla olduğu üniversiteler olarak düşünülebilir. Ayrıca bu üniversitelerde “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusu üzerine yapılan çalışmaların birbirini tetiklediği düşünülmektedir. ITEAC 2017 Tam Metinler Kitabı ise 2017’de gerçekleşen bir kongrenin tam metin kitabıdır. 2017 yılında konu ile ilgili en fazla yayının olması, kongrelerde konu ile ilgili bildiri sayısını arttırmaya yönelik bir etkide bulunmuş olabilir (Tablo 6).

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınlarda tercih edilen araştırma yöntemi incelenmiştir. Buna göre, incelenen yayınların büyük çoğunluğu nitel çalışmalardır. İncelenen yayınlar öğretmen yetiştirme sorununu genellikle kuramsal bağlamda ele almış ve konu ile ilgili teori üretmeyi amaçlamışlardır. Ayrıca öğretmen yetiştirmenin tarihi süreci üzerinde oldukça durulmuştur. Konunun kuramsal yapısının araştırmacıları genellikle nitel çalışmaya yönlendirdiği söylenebilir (Tablo7).

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınlarda tercih edilen araştırma deseni incelenmiştir. Buna göre incelenen yayınlarda nitel araştırma yöntemlerini tercih edenlerin genellikle betimle çalıştığı görülmektedir. Öğretmen yetiştirme meselesinin genellikle kuramsal ve tarihsel süreci ele alındığından araştırmacıların teori üretmeye, fikir tartışmaya yönelik araştırmalar yaptığı söylenebilir (Tablo 8).

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınlarda genellikle tercih edilen örneklem büyüklüğü incelenmiştir. Buna göre, incelenen yayınların çoğu betimleyici olduğundan örneklem grubu çok az sayıda çalışmada bulunmaktadır. Örneklem grubu ile çalışılan yayınlarda grup çeşitliliği, öğretmen adayı, öğretim elemanı, öğretmen, yönetici, lise son sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Bu durum öğretmen yetiştirme sürecinde bulunan her paydaşın katkısının araştırıldığını göstermektedir. Bununla beraber örneklem grubu sayısı 8-2088 arasında değerler alarak farklı örneklem gruplarındaki etkisinin araştırıldığı düşünülmektedir. Nitel araştırmaların sayıca fazla olması

örneklem grubu sayısını azaltmasına rağmen çok sayılı örneklem grubu ile de çalışıldığı düşünülebilir (Tablo 9).

Araştırma kapsamında “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınlarda konu ile ilgili saptanan sorunlar incelenmiştir. Buna göre, incelenen yayınlarda konu ile ilgili saptanan sorunlar çoğunlukla pedagojik formasyon olarak görülmektedir. Eğitim Fakültelerindeki öğrenci sayısının öğretmen yetiştirmek için gerekli araç gereç ve öğretim üyesinden sayıca fazla olması ise saptanan sorunlar içerisinde en az yer verilen sorundur. Bununla beraber incelenen makalelerde saptanan sorunların ortak görüşler olduğu tespit edilmiştir. Bunlar;

- Eğitim fakültelerine öğrenci alım kriterleri
- Eğitim Fakültelerindeki öğrenci sayısının öğretmen yetiştirmek için gerekli araç gereç ve öğretim üyesinden sayıca fazla olması
- Eğitim fakültelerinde uygulanan öğretim programının kuramsal olması (uygulamadan yoksun olması)
- Pedagojik formasyon ile alan dışı bireylerin öğretmen olması
- Eğitim politikalarının istikrarsızlığı
- Teknolojik altyapı sorunları
- Öğretmen ihtiyacı ve istihdam
- Öğretmen yetiştirme sürecinde planlama ve program yetersizliği
- Öğretim elemanlarının akademik açıdan yetersiz oluşu
- Üniversiteler ile MEB arasındaki eşgüdüm eksikliği
- Köy enstitülerini kapatılması
- Öğretmenlik mesleğinin itibar kaybıdır.

İncelenen yayınlardaki ortak görüşler ışığında öğretmen yetiştirme konusunda ülkemizin en önemli probleminin alan dışı eğitim gören bireylerin pedagojik formasyonla öğretmenliğe devşirilmesi olduğu görülmektedir. “Bilen öğretir” görüşünden yola çıkarak eğitimin psikolojik ve pedagojik ayağının hiçe sayıldığı ve bir sertifika ile öğretmenlik mesleğinin icra edilebileceği görüşünün ülkenin eğitim politikalarına hala hakim olduğu söylenebilir. Eğitim Fakültelerindeki öğrenci sayısının öğretmen yetiştirmek için gerekli araç gereç ve öğretim üyesinden sayıca fazla olmasının araştırmacıların nadiren üstüne eğildiği bir konu olması şaşırtıcıdır. Eğitim fakültelerinde gerçekleştirilen teknolojik yatırımların, akıllı tahta kullanımının öğretmen kalitesini arttırmadığı düşünülmektedir (Tablo 10). Bununla beraber

tablolarda yer verilmese de, mesleğe atanma kriterleri içerisinde yüksek lisans ve doktora eğitiminin olması gerektiği gibi uç görüşlere de rastlanmaktadır.

Sonuç olarak “Türkiye’de öğretmen yetiştirme sorunu” konusunda rastgele taranan yayınların son yıllarda öğretmen yetiştirme üzerine odaklandığı, bu meseleyi çözüme kavuşturmak için masaya yatırdığı söylenebilir. Eğitim kalitesindeki artışın öğretmen kalitesi ile sağlanacağı düşüncesi ise ortak görüştür. Ancak bu çalışma rastgele seçilen 86 yayın ışığında gerçekleşmiştir. Daha genel söylemler daha nitelikli bir taramayı, konu ile ilgili tüm yayınlara erişebilmeyi gerektirmektedir. Bu doğrultuda sonraki çalışmalar için yapılabilecek öneriler şu şekildedir;

Konu ile ilgili bütün yayınlara erişim sağlanmalı ve daha genel değerlendirmeler yapılabilir.

Öğretmen yetiştirme süreci farklı branşlarda ele alınarak ortak ve ayrık sorunlar belirlenebilir.

Daha nicel ve deneysel çalışmalara yer verilebilir.

KAYNAKÇA

Altıntaş, G., & Yeşiltepe, M. (2016). Karşılaştırmalı öğretmen yetiştirme. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, Özel Sayı, 225-250.

Bilir, A. (2011). Türkiye’de öğretmen yetiştirmenin tarihsel evrimi ve istihdam politikaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 44 (2), 223-246.

Bray, B. and McClaskey, K. (2013). A step-by-step guide to personalize learning. Learning & Leading With Technology, 40 (7), 12-19.

Dunn, R. and Dunn, K. (1993). Learning styles of the multiculturally diverse. Emergency Librarian, 20 (4), 24-33.

Ertürk, S. (1997). Eğitimde program geliştirme. Ankara: Meteksan A.Ş.

Genç, S. Z. (2005). Sınıf öğretmeni yetiştirme meselemiz. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 86-99.

Taner, M. ve Başal, H. A. (2009). Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye’de ilköğretimde ve ilköğretime öğretmen yetiştirmede niceliksel ve niteliksel gelişmeler. Education Sciences, 4 (1), 139-154.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GÖZLEMEVİNE YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ

Nagehan DEMİR

MEB,

Doç. Dr. Fulya ÖNER ARMAĞAN

Erciyes Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmada ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin okul dışı öğrenme ortamlarından birisi olan Gözlemevi gezisi ile ilgili görüşlerinin neler olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim desenine uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmaya 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Kayseri iline bağlı Melikgazi ilçesinde bulunan bir ortaokulda öğrenim gören 34 yedinci sınıf öğrencisi katılmıştır. Araştırmada öğrencilerle yapılan doküman analizi ile elde edilmiş veriler, alanında uzman fen eğitimcisi ve bir fen bilimleri öğretmeni ile kodlar ve temalar oluşturularak analiz edilmiştir. Öğrenciler, gözlemevi gezisinin astronomi ve uzay konularının öğrenilmesinde önemli bir yere sahip olduğunu, belirtmişlerdir. Ayrıca gezi eğlenceli ve merak uyandırıcı olduğu için fen konularını öğrenme isteğini artırarak kalıcı öğrenmeyi sağlayabileceğini düşünmektedirler. Araştırma sonuçlarına göre öneriler sunulmuştur.

Anahtar kavramlar: Gözlemevi, Okul dışı öğrenme, Gözlemevi

GİRİŞ

Günümüzde öğrencilerin kendi öğrenmelerinden sorumlu olduğu ortamlar oluşturularak, deney-uygulama yapma, tahminde bulunma ve sonuç çıkarma olanağı veren yaşantılara öncelik verilmelidir (PaykoçveBaykal, 1999). Öğrenmenin deneysel olması için, öğrenciler arasında ortak etkinlikler gerçekleştirilmeli, etkinlik planı yapılmalı ve öğrenmeye rehberlik eden bir lider olmalıdır. Öğrencilerin öğrenmelerinin daha derin, kapsamlı ve uzun süreli gerçekleşmesi için sınıf dışı (informal) öğrenme ortamları öğretme sürecinde oldukça etkilidir. Öğrencilere soru sorma, tartışma ve keşfetme şansı verir. Görerek, işiterek ve dokunarak öğrenme fırsatı yaratır. Öğrenciler sınıf dışı ortamlarda tamamen özgürdürler, katılacakları etkinlikleri kendileri seçerler böylece öğrencilerin bilime karşı olumlu tutum geliştirmesini sağlar. Bu durum, öğrenmeyi eğlenceli hale getirerek yaşam boyu bilim öğrenimini destekler (Anagün ve Duban, 2016; Lakin, 2006). Fen konularını öğrenmek için birçok okul dışı öğrenme ortamı bulunmaktadır. (Carrier, 2009). Bu ortamlardan biri de astronomi konularını öğrenmeyi ve

gözlem yapmayı sağlayan gözlemevleridir. Bu merkezlerde öğrencilerin meraklarını harekete geçirerek etkileşimli öğrenmeye imkan sağlanır. Fen bilimleri programı incelendiğinde yeni astronomi kavramlarının program içine dahil edildiği görülmektedir. Bunlardan birisi de 7.sınıflarda uzay araştırmaları konusu içerisinde yer alan uzay teknolojisi kavramıdır. Bu kavram ile ilgili kazanımlar, “*Uzay teknolojilerini açıklar*” ve “*Teknoloji ile uzay araştırmaları arasındaki ilişkiyi tartışır*” şeklindedir. Ayrıca, gökyüzü gözlem araçları ile “*Teleskobun yapısını ve ne işe yaradığını açıklar*” ve “*Teleskobun gök bilimin gelişimindeki önemine yönelik çıkarımda bulunur*” ve “*Basit bir teleskop modeli hazırlayarak sunar.*” kazanımlarının da fen bilimleri programına yeni eklendiği görülmektedir. Bu kazanımlar dikkate alındığında astronomi alanında kullanılan teknolojileri, bu alandaki gözlem araçlarını ve evreni keşfetmeleri için, öğrencilerin gözlemevi ziyaretleri yapmaları oldukça önemlidir. Ayrıca hedeflenen kazanımların tam olarak sağlanabilmesi için öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarına gezi düzenlemeye ilişkin planlama ve uygulama konularında bilgi ve deneyim sahibi olmaları da oldukça önemlidir (Karademir, 2013). Öğrencilerin bizzat katılımlarının sağlandığı gözlemevindeki eğitimler ve gözlemler, astronomi konuları ile ilgili merak ettikleri sorulara cevap bulmalarına yardımcı olacaktır. Alanyazında okul dışı öğrenme ortamları ile ilgili çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların genelde; müze (Topallı, 2001; Güler, 2011), bilim merkezi (Tekkumru Kısa, 2005; Bozdoğan, 2007; Eray, 2009), hayvanat bahçesi (Yavuz ve Balkan Kıyıcı, 2012), enerji konulu geziler (Ertaş, Şen ve Parmaksızoğlu, 2011), doğa eğitimleri (Yardımcı, 2009) ve Planetaryum gezileri (Demir ve Öner Armağan, 2018; Sontay vd., 2006; Türk ve Kalkan, 2015) olduğu görülmektedir. Günümüzün gelişmiş ülkeler, astronomi eğitimi ve öğretimine büyük önem vererek ve ülkelerinin hemen hemen her şehrinde planetaryumlar, gözlemevleri ve bunları da içine alan bilim merkezleri kurmuşlardır. Öğrencilerin astronomi ile ilgili konuları ve kavramları zihinlerinde canlandırmada zorlanmaktadırlar, bu yüzden alan yazındaki çalışmaların okul dışı öğrenme ortamlarından genellikle Planetaryumlara yönelik olduğu görülmektedir (Plummer, 2009; Türk, 2010). Bunun yanında uzay teknolojileri ve gözlem araçlarının öğretilmesinde gözlemevlerine yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmayla okul dışı öğrenme ortamlarından birisi olan ve özellikle astronomi konu ve kavramlarının öğretimi için önemli bir potansiyele sahip olduğu düşünülen gözlemevlerinin öğrenciler açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Yapılan çalışmayla düzenlenen gözlemevi gezisine katılan öğrencilerin geziye yönelik beklentilerine, gezinin Fen Bilimleri dersine yönelik görüşlerini nasıl

etkilediğine, ileride astronomi alanında çalışma ve bu tür öğrenme alanlarına düzenlenecek farklı gezilere gönüllü katılma isteklerine ait görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Nitel araştırma yöntemi; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmada 7. sınıf öğrencilerinin gözlemine yönelik düşüncelerini ortaya çıkarabilmek için nitel araştırma yöntemi desenlerinden olgu bilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Gezi süreci Yapılan gezi ile ilgili detaylı bilgi aşağıda sunulmuştur. Gözlemevi gezisi yapılmadan önce Erciyes üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (UZAYBİMER)’nden bölümü ziyaret etmek, hazırlanan seminer ve etkinliklere katılmak için elektronik başvuru formu dolduruldu. Ziyaret başvuru formundan saat aralığı 10.00-12.00 olarak tercih edildi. Aynı zamanda, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü öğretim üyeleri tarafından öğrencilere konferans verilmesi ve teleskop ile Güneş gözlemi yapılması için talep oluşturuldu. Servislerle saat 10.00’da gözlemine varıldı. Erciyes Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölüm Başkanı Prof. Dr. İbrahim Küçük tarafından öğrencilere Evren nedir? Sınırları nelerdir? Dünyada ve Türkiye’de uzay çalışmaları nelerdir? Güneş Sistemi ve gezegenlerin özellikleri ile ilgili 45 dakika süreyle seminer verildi. Daha sonra 15dk boyunca öğrencilerin merak ettikleri sorular cevaplandırıldı. Seminer sonrasında sorumlu rehber ile birlikte 20 dakika gözlemevi gezildi. Öğrenciler teleskop çeşitleri ve teleskopların çalışma prensipleri ile ilgili bilgilendirildi. Daha sonra öğrenciler için dışarıya kurulan teleskop ile Güneş gözlemi yapıldı. Gezi sonunda toplu halde fotoğraflar çekildi. Yaklaşık 1 saat 40 dakika süren gezinin ardından saat 12.00’de okula dönüş için hareket edildi.

Çalışma grubu

2017-2018 öğretim yılında gerçekleştirilen çalışmaya Kayseri ili Melikgazi ilçesinde öğrenim gören 20 kız 14 erkek olmak üzere toplam otuz dört 7. sınıf öğrencisi katılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin hiçbirisi daha önce gözlemine gitmemiş olup yaşları 11-12 arasındadır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanması sürecinde, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından alan yazından yararlanılarak geliştirilen ölçme aracı gezi öncesi ve gezi sonrası olmak üzere toplam 9 sorudan bulunmaktadır. Alanında uzman fen eğitimcisinin ve fen bilimleri öğretmeninin görüşleri alınarak ölçme aracının kapsam geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Gezi gerçekleştirilmeden önce öğrencilere uygulanan görüşme formundaki sorular şu şekildedir;

Daha önce hiç gözlemevi ziyaretinde bulundunuz mu? Gözlemevi hakkında bir bilginiz var mı?

Gözlemevi ziyaretinin fen dersine nasıl bir katkıda bulunacağını düşünüyorsunuz, açıklayınız.

Gezi gerçekleştirildikten sonra öğrencilerin fikirlerini almak için yarı yapılandırılmış görüşme soruları ise şunlardır:

Gözlemevi ziyaretinde neler öğrendiniz, beklentilerinizi karşıladı mı, açıklayınız.

Bu gezi fen dersine yönelik duygu ve düşüncelerinizi nasıl etkiledi, özellikle astronomi ile ilgili fikirlerinizi açıklayınız.

Sizde gezi sonrasında gökevi gibi büyük araştırma merkezlerinde incelemeler yapmak ister misiniz, açıklayınız.

Bu geziden sonra okulunuzda gözlemevi gibi astronomi ile ilgili bir faaliyet düzenlenirse gönüllü olarak katılmak ister misiniz, nedenini açıklayınız.

Gökevlerini ders dışındaki boş vakitlerinizde de ziyaret etmek ister misiniz? Başka neler gözlemlemek istersiniz, açıklayınız.

Teleskobun özellikleri ile ilgili gözlemevinde neler öğrendiniz?

Veri Analizleri

Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki gezi öncesi ve gezi sonrasında sorulan sorulara içerik analizi yapılmıştır. Daha sonra bu kodlar bir araya getirilerek ortak yönlerine göre temalar oluşturuldu. Son olarak araştırmacılar bu kodları ve temaları düzenleyerek tablo haline getirilmiştir. İçerik analizi sonucunda oluşturulan tabloların altında, öğrencilerin düşüncelerinden bazı örnek ifadeler aynen alınarak verilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümdeki veriler, “gezi öncesi öğrenci duygu ve düşüncesi” ve “gezi sonrası öğrenci duygu ve düşüncesi” adı altında iki alt başlık altında sunulmuştur

Gezi Öncesi Öğrencilerin Duygu ve Düşüncelerine Ait Görüşme Bulguları

Gezi öncesi öğrencilerin duygu ve düşüncelerine ait mülakat verileri “**Gözlemesine yönelik beklenti**” ve “**Gözlemesine yönelik bilgi**” temaları altında incelenmiştir. Çalışma grubundaki öğrencilere Gözlemevi gezisi öncesi bilgilerini öğrenmeye yönelik “*Daha önce hiç gözlemevi ziyaretinde bulundunuz mu? Gözlemevi hakkında herhangi bir bilginiz var mı?*”.soruları yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplardan yola çıkılarak çalışma grubundaki öğrencilerin bazıları gözlemevini daha önce hiç görmedikleri ve gözlemevi hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmadıkları bazıları ise gök cisimlerinin incelendiği yer olduğu konusunda ortak fikir belirtmişlerdir.(Tablo)

Tablo “*Daha önce hiç gözlemevi ziyaretinde bulundunuz mu? Gözlemevi hakkında herhangi bir bilginiz var mı?*”.sorularına verilen cevapların içerik analizi sonuçları (N=34)

Tema	Kod	Açıklama	f
Gözlemesine yönelik bilgi	Hayır	Daha önce hiç ziyarette bulunulmaması	34
	Bilgim Yok	Herhangi bir fikrin olmaması	30

Öğrencilerin “**Gözlemesine yönelik bilgi**” temasına ait bazı cevaplara aşağıda yer verilmiştir:

Ö2: “*Daha önce hiç gözlemevi ziyaretinde bulunmadım. Gözlemevi hakkında fazla bilgim yok.*”

Ö28: “*Hayır, daha önce hiç gözlemevi ziyaretinde bulunmadım. Hakkında bilgim yok.*”

Ö16: “*Hayır gözlemevine daha önceden hiç gitmedim. Ama adından da anlaşılabilceği gibi gökyüzünü, uzayı gözlemleyen aletler ve insanlar vardır.*”

Ö31: “*Gitmedim ama gözlemevi hakkında bilgilerim var. Gözlemevi gök cisimlerinin gözlemlendiği yer.*”

Ö15: “*Hiç gözlemevine gitmedim. Gözlemevi uzay, gezegenler, yıldızlar, gök cisimlerinin gözlemlendiği yer.*”

Çalışma grubundaki öğrencilere **Gözlemevi gezisine yönelik beklentilerine** ilişkin “Gözlemevi ziyaretinin fen dersine nasıl bir katkıda bulunacağını düşünüyorsunuz, açıklayınız” sorusu yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplardan yola çıkılarak çalışma grubundaki öğrencilerin eğlenceli ve kolay öğrenmeyi sağlayacağı, merak ettiklerini öğrenecekleri konusunda ortak fikir belirtmişlerdir.

Tablo “Gözlemevi ziyaretinin fen dersine nasıl bir katkıda bulunacağını düşünüyorsunuz, açıklayınız.” sorusuna verilen cevapların içerik analizi sonuçları (N=34)

Tema	Kod	Açıklama	f
Gözlemevine yönelik beklenti	Merak	Fen dersine karşı ilgi çekme	20
	Eğlence	Eğlenceli bir ortam olması	9
	Kalıcı öğrenme	Görsel öğrenmeye olanak sağlaması	5

Öğrencilerin “**Gözlemevine yönelik beklenti**” temasına ait bazı cevaplara aşağıda yer verilmiştir:

Ö32: “İyi bir katkıda bulunacağını düşünüyorum. Daha önce görmediğim ve merak ettiğim gök cisimlerini gördüğümde daha fazla konuyu anlayacağımı düşünüyorum. ”

Ö34: “Güneş sistemi ve ötesi ünitesini daha kolay ve eğlenceli bir şekilde öğrenmemize yardım edeceğini düşünüyorum. ”

Ö11: “Derse eğlence katıp merakımı gidereceğini düşünüyorum. ”

Ö4: “Astronomiyi severim ve böyle olması benim merakımı giderecek ve fen dersindeki konuyu daha iyi anlamama yardımcı olur. ”

Ö28: “İyi bir katkıda bulunacağını düşünüyorum. Meraklarımızı gidereceğiz ve işlediğimiz konuları canlandıracağız. ”

Gezi Sonrası Öğrencilerin Geziye Yönelik Bakış Açılarına Ait Bulgular

Öğrencilerin verdikleri cevaplar ile ilgili kodlar “Gözlemevi ziyareti ile ilgi düşünceler”, “fen dersine yönelik duygu ve düşünceler”, “büyük astronomi araştırma merkezlerinde inceleme yapmaya yönelik düşünceler” ve “astronomi ile ilgili faaliyetlere gönüllü katılma

hakkındaki düşünceler”ve “astronomi alanına yönelik çalışma isteği”temaları altında toplanmıştır

Çalışma grubundaki öğrencilerin gezi sonrası **“gözlemevi ziyareti ile ilgi düşünceler”** ile ilgili *“Gözlemevi ziyaretinde neler öğrendiniz, beklentilerinizi karşıladı mı, açıklayınız.”* sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, öğrenciler gezinin beklentilerini karşıladığını, evren, uzay ve gezegenler hakkında daha çok bilgi edindiklerini ve teleskop türlerini inceleme imkânı bulduklarını belirtmişlerdir.(Tablo)

Tablo *“Gözlemevi ziyaretinde neler öğrendiniz, beklentilerinizi karşıladı mı, açıklayınız.”* sorusuna verilen cevapların içerik analizi sonuçları (N=34)

Tema	Kod	Açıklama	f
Beklentileri Karşılama	Öğrenme	Astronomi konularını öğrenme	15
	Somutlaştırma	Teleskopları türlerini görme	25

Öğrencilerin gezi sonrası **“gözlemevi ziyareti ile ilgi düşünceler”** temasına ait bazı cevaplara aşağıda yer verilmiştir.

Ö16: *“Gözlemevi ziyareti gezegenler hakkında daha fazla bilgi edinmemi sağladı. Beklentilerimi karşıladı.”*

Ö34 : *“Bazı teleskop türlerini öğrendik. Karşıladı beklentimi.”*

Ö15 : *“Gözlemevinde yıldızlar hakkında çok bilgi öğrendim.”*

Ö24: *“Evren,uzay ve gezegenler hakkında bilgi sahibi oldum. Gezi beklentilerimi karşıladı.”*

Ö30: *“Uzay, yıldızlar, gezegenler ve radyo teleskobu hakkında bilgiler öğrendim. Beklentilerimi karşıladı.”*

Ö5: *“Aynalı ve mercekli teleskopları öğrendim. Radyo teleskoplarında görüntü oluşmaz.”*

Ö14: *“Teleskopların bazılarında mercek bulunur, bazılarında bulunmaz. Radyo teleskobunda mercek bulunmamaktadır.”*

Ö23: *“ Teleskop uzaydaki gezegenleri ve yıldızları daha yakından bakıp gözlemlememizi sağlar.”*

Çalışma grubundaki öğrencilerin gezi sonrası **“fen dersine ve astronomiye yönelik duygu ve düşünceler”** ile ilgili *“Bu gezi fen dersine yönelik duygu ve düşüncelerinizi nasıl etkiledi, özellikle astronomi ile ilgili fikirlerinizi açıklayınız.”* sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, gözlemevi gezisinin fen dersine ve astronomiye yönelik duygu ve düşüncelerini olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir.

Tablo *“Bu gezi fen dersine yönelik duygu ve düşüncelerinizi nasıl etkiledi, özellikle astronomi ile ilgili fikirlerinizi açıklayınız.”* sorusuna verilen cevapların içerik analizi sonuçları (N=34)

Tema	Kod	Açıklama	f
Olumlu Düşünce	İstek uyandırma	Fen dersine ve astronomiye ilgiyi artırma	20
	Tutum	Astronomiye karşı olumlu tutum geliştirme	17

Öğrencilerin gezi sonrası **“fen dersine ve astronomiye yönelik duygu ve düşünceler”** temasına ait bazı cevaplara aşağıda yer verilmiştir.

Ö13: *“Astronomiyi daha çok sevmem ve gözlem yapma isteğimin artmasına sebep oldu.”*

Ö2: *“Bu gezi fen dersine yönelik duygu ve düşüncelerimi çok iyi etkiledi. Bu gezi sayesinde uzayla ilgili olan düşüncelerim daha çok gelişti.”*

Ö23. *“Bu gezi düşüncelerimi olumlu etkiledi. Astronomi diğer meslek dallarına göre bence daha merak uyandıran ve eğlenceli bir meslek.”*

Ö4: *“Olumlu yönde etkiledi. Astronomiyi hep sevdim ve bu gezi ile ilgim daha çok arttı.”*

Ö32: *“Fene karşı merakımı artırdı. Astronomi yönünde olan ilgim arttı. Değişik şeyler görmek araştırmak, yeni şeyler keşfetmek hoşuma gitti.”*

Ö1. *“Bu gezi fen dersine yönelik bazı merak ortaya koydu. Astronomi ile hiç alakam yoktu ama abu gezi sayesinde astronomi ile ilgili bazı şeyler öğrendim ve ilgimi çekmeye başladı.”*

Ö7. *“Böyle gezilerle fen dersleri daha yararlı ve eğlenceli olabiliyor.”*

Ö30: *“Fen ve astronomi dersini gözlem ve gezi yaparak geçirmek bilgilerimi pekiştirdi dersin daha eğlenceli güzel geçmesini sağladı.”*

Çalışma grubundaki öğrencilerin gezi **“büyük astronomi araştırma merkezlerinde inceleme yapmaya yönelik düşünceler”** ile ilgili *“Sizde gezi sonrasında gökevi gibi büyük araştırma merkezlerinde incelemeler yapmak ister misiniz, açıklayınız.”* sorusuna öğrencilerin

verdikleri cevaplar incelendiğinde, araştırma merkezlerinde inceleme yapmaya istekli olma, ilgi çekici olması, uzay ve uzay araçlarına yönelik merak duygularının giderilmesi çoğunluğun görüşü ile belirtilmiştir.

Tablo “Sizde gezi sonrasında gökevi gibi büyük araştırma merkezlerinde incelemeler yapmak ister misiniz, açıklayınız.” sorusuna yönelik içerik analizi sonuçları

Tema	Kod	Açıklama	f
Evet	İlgi çekme	Uzayın merak uyandırması	17
	İstekli olma	Uzay araçlarını görme isteği	6
	Beceri	Teleskopla gözlem yapma becerilerini	11
	geliştirme	geliştirme	

Öğrencilerin gezi sonrası **“büyük astronomi araştırma merkezlerinde inceleme yapmaya yönelik düşünceler”** temasına ait bazı cevaplara aşağıda yer verilmiştir.

Ö2: “Gökevi gibi büyük araştırma merkezlerinde incelemeler yapmak isterim. Uzaydaki yıldızlar ve gezegenler ilgimi çekiyor.”

Ö23: “Evet isterim. Çünkü uzay büyük bir yer ve merak ediyorum. Uzay hakkında yeni şeyler öğrenmek hoşuma gider.”

Ö30: “Evet, çünkü uzayla ilgili şeyler yapmak ilgimi çekti.”

Ö28: “Evet isterim, çünkü uzay araçlarını merak ediyorum.”

Ö24: “Evet çünkü uzay bana fazlasıyla gizemli ve büyük geliyor. Bu yüzden sürekli gökyüzü ile ilgilendiğim bir mesleğim olsun isterdim.”

Ö1: “Evet isterim çünkü teleskoplar ve araştırma merkezini inceleyip orda çalışmalar yapmak isterim. Çünkü büyük radyo teleskobu çok ilgimi çekti, uzayı gözlemledim.”

Ö33: “Evet, isterim uzay araçlarını merak ediyorum onların özelliklerini öğrenirim.”

Ö12: “Yapmak isterim. Teleskopları incelerim ve gözlem yapma becerilerim gelişir.”

Çalışma grubundaki öğrencilerin gezi sonrası **“astronomi ile ilgili faaliyetlere gönüllü katılma hakkındaki düşünceler”** ile ilgili “Bu geziden sonra okulunuzda gözlemevi gibi astronomi ile ilgili bir faaliyet düzenlenirse gönüllü olarak katılmak ister misiniz, nedenini açıklayınız” .sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, okullarda düzenlenecek

astronomi ile ilgili bir faaliyet olursa gönüllü katılmak istedikleri ve bu faaliyetlerin eğlenceli, keyifli ve öğretici olması çoğunluğun görüşü ile belirtilmiştir.

Tablo “*Bu geziden sonra okulunuzda gözlemevi gibi astronomi ile ilgili bir faaliyet düzenlenirse gönüllü olarak katılmak ister misiniz, nedenini açıklayınız*” sorusuna verilen cevapların içerik analizi sonuçları (N=34).

Tema	Kod	Açıklama	f
Katılma İsteği	Eğlenceli	Eğlenceli bir ortam olması	15
	Öğretici	Öğrenmeyi kolaylaştırma	14
	Mutlu edici	Astronomiye karşı olumlu tutum geliştirme	5

Öğrencilerin gezi sonrası “**astronomi ile ilgili faaliyetlere gönüllü katılma hakkındaki düşünceler**” temasına ait bazı cevaplara aşağıda yer verilmiştir.

Ö24: “Katılmak isterim, çünkü bu tarz etkinlikler hem eğlendiriyor hem de öğrenmeyi kolaylaştırıyor. Astronomiye meraklı olduğum için bilmediğim bilgileri öğrenmek beni mutlu ediyor.”

Ö31: “Evet çünkü gözlem yapmak çok zevkli uzaydaki gök cisimlerini incelemek bence çok güzel.”

Ö29: “Uzay ve astronomi alanındaki her şeye katılmak isterim çünkü çok seviyor ve keyif alıyorum.”

Ö12: “Düzenlense isterim. Çünkü eğlenceli oluyor. Bilmediğim şeyleri öğreniyorum. Araştırma yapmayı seviyorum. İlgi çekiyor.”

Ö1: “Gönüllü olarak katılmak isterim çünkü merak ediyorum.”

Ö24: “Teleskopla gözlem yapmak fazlasıyla eğlenceli.”

Ö23: “Evet isterim, uzay ile ilgili daha fazla şey öğrenmek isterim ve bildiklerim dışında başka şeyler öğrenmek hoşuma gider.”

Çalışma grubundaki öğrencilerin gezi “**astronomi alanına yönelik çalışma isteği**” ile ilgili “*Sizde gelecekte çalışma alanı olarak astronomi alanında ve gözlemevinde çalışmak ister misiniz, nedenini açıklayınız?*” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, astronomi alanında ve gözlemevinde çalışmak istedikleri çoğunluğun görüşü ile belirtilmiştir.

Tablo “Sizde gelecekte çalışma alanı olarak astronomi alanında ve gözlemesinde çalışmak ister misiniz, nedenini açıklayınız?” sorusuna verilen cevapların içerik analizi sonuçları (N=34)

Tema	Kod	Açıklama	f
Çalışma İsteği	Heyecanlandırıcı	Astronomi alanının gizemli olması	15
	Keşif Yapma isteği	Uzaydaki değişimleri gözlemlemek	12

Öğrencilerin gezi sonrası “**astronomi alanına yönelik çalışma isteği**” temasına ait bazı cevaplara aşağıda yer verilmiştir.

Ö31:” Evet, gözlem yapıp uzaydaki değişimleri keşfederek, bu alanlarda çalışmalar yapmak isterim.”

Ö28:”Çalışmak isterim. Çünkü astronomi ilgimi çekiyor ve çok heyecanlı.”

Ö24:”Gelecekte astronomi alanında çalışmak isterim çünkü uzayın kendi içinde yarattığı gizem beni çok heyecanlandırıyor.

Ö32.”Evet isterim. Diğer gezegenlere ayak basmak uzayla ilgili keşifler yapmak, yaşam olan olmayan gezegenlerle ilgili araştırma yapmak isterim.”

Ö2.”Gelecekte çalışma alanı olarak astronomi alanında ve gözlemesinde çalışmak isterim. Çünkü uzayla ilgili şeyler beni heyecanlandırıyor.”

Çalışma grubundaki öğrencilerin gezi “**teleskobun özellikleri**” ile ilgili “Teleskobun özellikleri ile ilgili gözlemesinde neler öğrendiniz?” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, teleskopların çeşitlerini ve özelliklerini öğrendikleri saptanmıştır.

Tablo “Teleskobun özellikleri ile ilgili gözlemesinde neler öğrendiniz?” sorusuna verilen cevapların içerik analizi sonuçları (N=34)

Tema	Kod	Açıklama	f
Teleskop çeşitleri	Tür	Ayna, mercek ve radyo teleskobu	23
	Yapı	Teleskopların çalışma prensibinin farklılığı	15

Öğrencilerin gezi sonrası “**teleskobun özellikleri**” temasına ait bazı cevaplara aşağıda yer verilmiştir.

Ö25: “Aynalı, radyo ve mercekli teleskopları öğrendim.”

Ö26: “Bazılarında mercek bulunur. Bazılarında bulunmaz. Radyo teleskobunda mercek bulunmamaktadır.”

Ö34: “Radyo teleskobunun mercek değil sinyallerle çalıştığını öğrendim.”

Ö30: “Radyo teleskobu radyo dalgalarını alarak gökcisimleri ile ilgili bizlere bilgi veriyor.”

TARTIŞMA ve SONUÇ

Okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde, fen bilimleri alanında yapılan çalışmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Çünkü fen bilimleri soyut kavramları, canlı ve cansız birçok varlığı içinde barındıran günlük yaşamla oldukça ilişkili olan bir alandır. (Erten ve Taşçı, 2016). Bu araştırmanın amacı da öğrencilerin soyut astronomi kavramlarını daha iyi anlamaları için düzenlenen gözlemevi ziyaretine yönelik düşüncelerinin neler olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre gözlemevi ziyareti sonrasında öğrenciler astronomi konularını daha iyi öğrendiklerini ve uzay gözlem araçlarıyla ilgili merak duygularını giderdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin astronomiye yönelik araştırma merkezlerinde inceleme yapmak için ilgi ve isteklerinin arttığı tespit edilmiştir. Astronomiye yönelik meslek tercihi ve gelecekte bu alana ilişkin çalışma yapma isteklerinin bu gezi sonrasında oluştuğunu ifade etmişlerdir. Yapılan araştırmalar öğrencilerin sınıf-dışı ortamlarda öğrenmeye karşı olumlu duygular geliştirdikleri için bu sayede bilişsel düzeyde öğrenmelerinin de arttığını destekler niteliktedir. (Anderson, vd. 2000; Anderson, Kisiel ve Storksdieck, 2006; Anderson vd. 2002; Ash, 2003; Balkan Kırıyıcı ve Atabek Yiğit, 2010; Bozdoğan, 2007, 2008; Bozdoğan ve Ustaoglu, 2016; Bozdoğan ve Yalçın, 2006; Demir ve Öner Armağan, 2018; Eraut, 2004; Ertaş, Şen & Parmasızoglu, 2011; Griffin, 2004; Öner ve Güneş, 2017; Özgen, 2011; Tekkumru-Kısa, 2008). Bu durum okul dışı öğrenme ortamlarının sınıf içi eğitim-öğretim faaliyetlerini destekleyen ve öğrencinin gelişimine katkı sağlayan alternatif öğrenme ortamları olduğunu göstermektedir. Ayrıca okul dışı öğrenme ortamlarında yapılacak etkinlikler fen programları ile ilişkilendirilerek öğrencilerin konuları daha iyi anlamalarına ve kavramları somutlaştırmalarına yardımcı olur. Bazı araştırmalar bu ortamlarda elde edilen bilgilerin uzun yıllar hafızada tutulduğunu ve kalıcılığının arttığını göstermiştir (Anderson ve Piscitelli, 2002). Sınıf-dışı ortamlarda işlenen dersler bu bakımdan oldukça önemlidir, ayrıca bu ortamlar öğrencilerin potansiyellerini en iyi şekilde kullanmalarını destekler. Öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor beceriler kazanması için oldukça

önemli ve ilgi çekici ortamlardır. (Tal ve Morag, 2009)Öğretmenler öğrencileri ile sınıf dışında ders işleyerek, sınıf ortamında yapamayacakları etkinlikleri yaparak anlamlı öğrenmeye katkı sağlarlar (Aytaç, 2014; Baker, 2002; DeWitt ve Storksdieck, 2008; Gerber, Cavallo, ve Marek, 2001; Krakowka, 2012; Türkmen,2015). Bu durumda yaparak-yaşayarak öğrenme ön plana çıktığından öğrenmelerinin kalıcılığının yüksek olması beklenmektedir.Ülkemizdeki okul dışı öğrenme ortamlarına yapılan ziyaretlerin, genellikle gezi amaçlı ve/veya sınıfta öğrenilen bilgileri pekiştirmek için düzenlendiği görülmektedir.(Bozdoğan, 2007; Demir, 2007; Öner ve Güneş, 2017; Özgen, 2011; Tatar ve Bağrıyanık, 2012). Bu çalışma da alan yazından farklı olarak gözlemevi ziyareti yedinci sınıf fen programındaki astronomi alanına ait kazanımlar dikkate alınarak düzenlenmiştir.Yeni düzenlenen fen programında astronomi konularının öğretimi oldukça önemsenmektedir. Astronomi konuları içerisinde yer alan uzay teknolojileri ve uzay gözlem araçlarının öğretiminde gözlemevi gezisinin oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin gözlemevleri konusunda bilgilendirilmeleri ve bir plan dahilinde gözlemevlerine gezi yapmaları öğrencilerin kalıcı öğrenmeleri açısından oldukça önemlidir.

ÖNERİLER

Fen öğretim programlarında yeterli zaman aralığında gezi amaçlı bölümler konulmalı ve gezi gözlem çalışmaları yapılmalıdır. Öğrencilerin fen konularına ve fen derslerine olan ilgilerinin artırılması ve akademik başarılarının yükseltilmesi için yapılacak bu faaliyetlerin düzenli ve belli aralıklarda tekrarlanması gerekmektedir. Ancak bu şekilde öğrencilerin akademik başarılarında ve ilgi düzeylerinde kalıcı bir yükselme sağlanacaktır.

Okul dışı öğrenme ortamlarına yapılacak gezilerde, gezi öncesi hazırlık, gezinin planlanması ve gezi sonrası değerlendirme hakkında öğretmenler bilgilendirilmelidir.

Fen bilimleri programına uygun okul dışı öğrenme faaliyetleri gerçekleştirilmeli, bu faaliyetlerin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlarına etkileri incelenmeli ve uygulanabilirliği araştırılmalıdır.

Okul dışı öğrenme ortamlarına düzenlenen geziler için okullara mümkün olduğu kadar ücretsiz ulaşım aracı sağlanmalıdır.

Okul gezilerinin organize edilmesi sırasında gerekli yazışmaların ve izin işlemlerinin çok yorucu ve zahmetli olduğu göz önüne alındığında bürokratik engellerin mümkün olduğunca azaltılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Anagün, Ş. S. ve Duban, N. (Eds.). (2016). *Fen bilimleri öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Anderson D. 2000. Identity and ecology in Arctic Siberia: the Number One reindeer brigade. Oxford: Oxford University Press.
- Anderson, D., Piscitelli, B., Weier, K., Everett, M., & Tayler, C. (2002). Children's museum experiences: Identifying powerful mediators of learning. *Curator: The Museum Journal*, 45(3), 213-231.
- Ash, D. (2003). Dialogic inquiry in life science conversations of family groups in a museum. *Journal of Research in Science Teaching*, 40(2), 138–162.
- Aytaç, A (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eğitimlerinde gezi-gözlem metodunun yeri ve önemi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(21), 55-69.
- Baker, B. (2002). Using science centers as a resource. *Australian Primary & Junior Science Journal*, 18(1), 20-23.
- Balkan Kırıyıcı, F. & Atabek Yiğit, E. (2010). Sınıf Duvarlarının Ötesinde Fen Eğitimi: Rüzgar Santraline Teknik Gezi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2010, 2 (1), 225-243.
- Bozdoğan, A.E. (2007). *Bilim ve teknoloji müzelerinin fen öğretimindeki yeri ve önemi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bozdoğan, A. E. (2008). İnfomal Eğitim Çevrelerine Yapılan Gezilerin Planlanması ve Değerlendirme Çalışmaları: *Enerji Parkı Örneği, Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 4(2): 282-290.
- Bozdoğan, A.E. & Yalçın, N. (2006). Bilim Merkezlerinin İlköğretim Öğrencilerinin Fene Karşı İlgi Düzeylerinin Değişmesine ve Akademik Başarılarına Etkisi: *Enerji Parkı*.

Ege Eğitim Dergisi, 7(2), 95-114.

Carrier, S. J. (2009). The effects of outdoor science lessons with elementary school students on preservice teachers' self-efficacy. *Journal of Elementary Science Education*, 21(2), 35-48.

Demir, M. K. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının gözlem gezisi yöntemine bakış açılarının incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(3), 83-98.

Demir N., Öner Armağan F.(2018).17. Ortaokul Öğrencilerinin Planetaryumlara Yönelik Görüşleri, *The Journal of International Education Science*, 18(5),118-131.

Demir N., Öner Armağan F.(2018). Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına Yönelik Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri: Planetaryum, *Journal of Social Humanities Sciences Research*,30(5), 4241-4248.

DeWitt, J. & Storksdieck, M. (2008). A short review of school field trips: Key findings from the past and implications for the future. *Visitor Studies*, 11(2), 181-197. Eraut

Eraut, M. (2004) Informal learning in the workplace, *Studies in Continuing Education*, 26, 2, 247–273

Ertaş, H., Şen, A.İ. ve Parmasızoğlu, A. (2011). Okul dışı bilimsel etkinliklerin 9. sınıf öğrencilerinin enerji konusunu günlük hayatla ilişkilendirme düzeyine etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(2), 178-198.

Erten, Z., & Taşçı, G. (2016). Fen bilgisi dersine yönelik okul dışı öğrenme ortamları etkinliklerinin geliştirilmesi ve öğrencilerin bilimsel süreç becerilerine etkisinin değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 638-657.

Gerber, B.L., Cavallo, A.M.L. & Marek, E.A. (2001). Relationships among informal learning environments, teaching procedures and scientific reasoning ability. *International Journal of Science Education*, 23(5), 535- 549

Griffin, J. (2004). Research on Students and Museums: Looking More Closely at the Students

in School Groups. *Science Education*, 88 (1), 59– S70.

Güler, A. (2011). Impact of a planned museum tour on the primary school students' attitudes.

Elementary Education Online, 10(1), 169-179.

Karademir, E. (2013). *Öğretmen ve öğretmen adaylarının fen ve teknoloji dersi kapsamında okul dışı öğrenme etkinliklerini gerçekleştirme amaçlarının planlanmış davranış*

teorisi yoluyla belirlenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Krakowka, A. R. (2012). Field trips as valuable learning experiences in Geography courses.

Journal of Geography, 111(6), 236-244.

Lakin, L. (2006). Science beyond the classroom. *Journal of Biological Education*, 40(2), 88-90.

Öner, Z., & Güneş, T. (2017). Canlılar dünyasını gezelim ve tanıyalım ünitesi çerçevesinde yapılan informal uygulamalar ile ilgili öğretmen görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 583-594.

Özgen, N. (2011). Fiziki Coğrafya dersi öğretim metoduna farklı bir yaklaşım: Gezi- gözlem destekli öğretim. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 373-388.

Paykoç, F., Baykal, S. (1999). Müze Pedagojisi: Kültür, İletişim ve Aktif Öğrenme Ortamı

Olarak Müzelerin Etkinliğine İlişkin Bir Çalışma. 3. Uluslararası Tarih Kongresi:

Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme. 9-11 Aralık 1999.

İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Plummer, J. D. (2009). Early elementary students' development of astronomy concepts in the planetarium. *Journal of Research In Science Teaching*, 46(2), 192-209.

Sontay, G., Tutar, M., & Karamustafaoğlu, O. (2016). "Okul dışı öğrenme ortamları ile fen öğretimi" hakkında öğrenci görüşleri: planetaryum gezisi. *İnformal Ortamlarda*

Araştırmalar Dergisi, 1(1), 1-24.

Tal, T., & Morag, O. (2009). Reflective practice as a means for preparing to teach outdoors in an ecological garden. *Journal of Science Teacher Education*, 20(3), 245-262.

Tatar, N. & Bağrıyanık, K.E. (2012). Fen ve Teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*.11(4), 883-896.

Tekkumru-Kısa, M. (2008). Development and implementation of a “science center learning kit” designed to improve student outcomes from an informal science setting. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Topallı, K. Ö. N. (2001). *İlk ve orta dereceli okullarda güzel sanatlar eğitimi kapsamında müze eğitiminin rolü ve önemi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Türk, C. (2010). *İlköğretim Temel Astronomi Kavramlarının Öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Türk, C. & Kalkan, H. (2015). The effect of planetariums on teaching specific astronomy concepts. *Journal of Science Education and Technology*, 24:1–15. DOI 10.1007/s10956-014-9516-6.

Türkmen, H. (2015). İlkokul öğretmenlerin sınıf dışı ortamlardaki fen öğretimine bakış açıları. *Journal of European Education*, 5(2) 47-55.

Yavuz, M. ve Balkan Kıyıcı, F. (2012). İnfomal Öğrenme Ortamlarının İlköğretim Öğrencilerinin Fene Karşı Kaygı Düzeylerinin Değişmesine Ve Akademik Başarılarına Etkisi: Hayvanat Bahçesi Örneği. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Özet Kitabı. Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Niğde.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI KAZANIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi

Uzm. Sait ÇAKAN

MEB, Çınar Yıllarca Halkbank Şehit Haşım Türkoğlu İlkokulu

ÖZET

Sosyal bir varlık olan bireyin, bireysel ve toplumsal sorumluluklarını bilmesi ve gereğini yerine getirmesi açısından temel eğitim sürecinde yer alan Sosyal Bilgiler dersi önemli bir konuma sahip bulunmaktadır. Bu dersin öğretim programında yer alan temel beceriler ve değerlerin, kazanımlar açısından incelenmesi ve gerekli değerlendirmelerin yapılması önem arz etmektedir. Araştırmanın amacı, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan temel becerileri ve değerleri programın kazanımları açısından değerlendirmektir. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında,
 - a. Hangi temel beceriler,
 - b. Kazanımlarda ne kadar yer almaktadır?
2. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında,
 - a. Hangi değerler,
 - b. Kazanımlarda ne kadar yer almaktadır?
3. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer verilen kazanım sayısına göre,
 - a. Temel beceriler,
 - b. Değerler, nasıldır?
4. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kazanımlarında yer alması açısından Öğrenme alanlarına göre,
 - a. Temel becerilerin,

b. Değerlerin, gösterdikleri farklılıklar nasıldır?

6. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kazanımlarında yer alması açısından Sınıf seviyelerine göre,

a. Temel becerilerin,

b. Değerlerin, gösterdikleri farklılıklar nasıldır?

7. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında “temel beceriler” ile ilgili yer alan kazanımlar hangileridir?

8. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında “değerler” ile ilgili yer alan kazanımlar hangileridir?

Araştırma ile ilgili verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı çerçevesinde, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 2018-2019 eğitim ve öğretim yılından itibaren uygulanmasına karar verilen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelenmiş, programın kazanımlarında temel beceriler ve değerler, sınıf düzeyleri ve öğrenme alanlarına göre incelenmiş veriler tablolarla ifade edilerek yorumları yapıldıktan sonra, elde edilen sonuçlara ve gerekli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Öğretim Programı, Temel Beceriler, Değerler, Kazanımlar.

GİRİŞ

Eğitim bir ülkedeki dinamik yapılardan biridir. Bu dinamik yapı sürekli olarak yenilenme ve geliştirilmeye ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç nedeniyle de eğitim-öğretim sürecinde kullanılan farklı uygulamalar vardır. Bunların istenilen sonuca ulaştırıp ulaştıramadığını anlayabilmek için sürekli araştırma ve değerlendirmelerin yapılması zorunludur. Çünkü kanun gereği her Türk vatandaşı, eğitimde eşit fırsatlara sahiptir ve onların bu fırsatlardan yararlanabilmesi için en doğru uygulamalar bulunmalıdır (Şan, 2012: 1).

Taşınmalı ilköğretim, ilköğretim çağındaki çocuklar ile birleştirilmiş sınıflar programı uygulayan öğrencileri ve az nüfuslu dağınık yerleşim birimlerinde bulunan okullardaki öğrencilerin, merkez olarak seçilen ilköğretim kurumlarına gününbirlik taşıyıp eğitim-öğretimlerinin sağlanması için yapılan uygulamadır. Türkiye’de eğitimin yaygınlaştırılmasının

gerekliği, yerleşim birimlerinin dağınık olması, iç göçlerin yoğun olması, eğitimin niteliğinin yükseltilmesinin gerekliliği, maliyetlerin azaltılmasını sağlama, fırsat eşitliğinin sağlanmasının gerekliliği, taşınmalı eğitimi gerekli kılan nedenlerdir (Karakütük, 1996: 17).

Ülkemizde eğitiminin en önemli sorunlarından birisi hala ülke düzeyinde tam okullaşmanın sağlanamamasıdır. Özellikle ülkenin ekonomik, toplumsal ve coğrafi koşullarından dolayı ilköğretim ikinci kademede önemli ölçüde okula devamsızlık ve okulu bırakma söz konusu olmaktadır. Öğrenci sayısı az olan bölgelerde taşınmalı eğitime geçilmesiyle, taşınma, beslenme, dinlenme ve sağlık sorunları ortaya çıkmıştır. Bu durum eğitim öğretim niteliğini olumsuz etkilemektedir (Kıran, 2010: 142).

Zaman zaman onlarca km. yol yol götürülüp getirilerek yapılan “taşınmalı eğitim” in çocukları, onların yakın ve uzak çevrelerini ve dolayısıyla eğitimi olumsuz olarak etkilediği bir gerçektir. Buna bir de, özellikle eğitim öğretimin yapıldığı kış aylarında ülkemizin ulaşım vb. gibi konulardaki olumsuz şartlarını ve bunlara paralel olarak meydana gelen kazaları ve bu kazalarda çocukların yaralanmalarını veya ömürlerinin baharında yaşamlarını yitirmelerini eklersek, bu “taşınmalı eğitim” in ne olduğu daha iyi anlaşılır. Dolayısıyla, yukarıda belirtildiği gibi, bir an önce okullaşma ve öğretmen yetiştirilmesi ve istihdamı hususunda çağdaş standartlara ulaşip bu “taşınmalı eğitim” sıkıntısından kurtulmaya çalışmamız gerektiği önemli görülmektedir (Özyılmaz, 2013: 183-184).

Taşınmalı eğitimde öğrenciler gidip gelene kadar zaten çok yorulmaktadır. Öğrencinin çalışmaya zamanı kalmamaktadır. Öğrenciler yeterince rahat edememektedir. Bu nedenle taşınmalı eğitimin bazı riskleri vardır. Öğrenciler her sabah erkenden kalkıp servis aracını beklemek zorunda kalmaktadır. Servis aracına yetişme kaygısıyla uyanan çocukta arabanın arıza yapma tedirginliği de eklenince bu durum çocukta endişe, gerginlik, ürkme, güvensizlik, panik ve şaşkınlığa neden olmaktadır. Ayrıca taşınan öğrencilerin ortalama günde 2-3 saati boşa gitmektedir (Koçkan, 2004: 25).

İnsanın ve insanlığın var olduğu her yerde eğitim ve öğretim olacaktır. Bu anlamda eğitim ve öğretim için yapılacak masraflar kaçınılmazdır. Bugün dünyada söz sahibi olan ülkeler eğitim alanına yapılan yatırımlar için asla yeterli kelimesini kullanmıyor ve her fırsatta eğitim için ayrılan payı artırarak daha fazla eğitilmiş bir toplum oluşturmaya çalışmaktadırlar (Ağırkaya, 2010: 1).

YÖNTEM

Bu araştırmada temel beceriler ve değerler açısından Sosyal Bilgiler öğretim programı kazanımlarını incelemek olduğundan nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Bu yapılan çalışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması modeli ile yapılmıştır. Temel beceriler ve değerler açısından sosyal bilgiler öğretim programı kazanımları incelendiğinden dolayı bu model seçilmiştir. Ayrıca içerik analizi yoluyla hangi temel beceri ve değer ne kadar yer aldığı tespit edilmiş ve bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Araştırmada doküman incelemesi tercih edildiğinden, veri toplama aracı olarak mevcut durumda okutulan 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan kazanımlar incelenmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kullanılarak ilgili öğretim programı kazanımları incelenmiş ve içerik analizleri yapılmıştır. İçerik analizi genellikle çok sayıdaki metin içeriklerinin ortak yönlerini ortaya çıkarmak amacıyla, önemli olan anlamların yapılandırılmasına ve sınıflandırılmasına yönelik, nitelden nicele doğru genelleştirmeyi sağlayan bir yorum biçimidir (Gökçe, 2006, s. 17-18). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim programından elde edilen veriler, önce sistematik bir biçimde tablolaştırılmış daha sonra veriler kategorize edilip yorumlanmıştır.

BULGULAR

Burada, araştırmanın amacı çerçevesinde 2018 sosyal bilgiler öğretim programı kazanımlarında yer alan temel beceriler ve değerler ile ilgili veriler yer almaktadır. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarında Yer Alan Temel Beceriler Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında hangi temel becerilerin, ne kadar yer aldığı ile ilgili veriler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Temel Becerilere Göre Kazanım Sayısının Dağılımı

Temel Beceriler	n	%
İletişim	4	57,14
Araştırma	1	14,29
Gözlem	1	14,29
İş birliği	1	14,29
Çevre okuryazarlığı	0	0,00
Değişim ve sürekliliği algılama	0	0,00
Dijital okuryazarlık	0	0,00
Eleştirel düşünme	0	0,00
Empati	0	0,00
Finansal okuryazarlık	0	0,00
Girişimcilik	0	0,00
Harita okuryazarlığı	0	0,00
Hukuk okuryazarlığı	0	0,00
Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme	0	0,00
Kanıt kullanma	0	0,00
Karar verme	0	0,00
Konum analizi	0	0,00
Medya okuryazarlığı	0	0,00
Mekânı algılama	0	0,00
Öz denetim	0	0,00
Politik okuryazarlık	0	0,00

Problem çözme	0	0,00
Sosyal katılım	0	0,00
Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama	0	0,00
Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma	0	0,00
Yenilikçi düşünme	0	0,00
Zaman ve kronolojiyi algılama	0	0,00
Toplam	7	100,00

Tablo 1 incelendiğinde 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında 27 temel beceri olduğu, programda yer alan temel becerilere göre kazanım sayısının ise toplam 7 olduğu görülmektedir. Bu kazanımların dağılımına bakıldığı zaman %57,14 oran ile 4 kazanımın “İletişim” temel becerisi ile ilgili olduğu, %14,29 oran ile 1’er kazanımın “Araştırma”, “Gözlem” ve “İş birliği” temel becerileri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan temel becerilerden 23 temel beceri ile ilgili kazanım olmadığı görülmektedir. Bu temel becerilerin “Çevre okuryazarlığı”, “Değişim ve sürekliliği algılama”, “Dijital okuryazarlık”, “Eleştirel düşünme”, “Empati”, “Finansal okuryazarlık”, “Girişimcilik”, “Harita okuryazarlığı”, “Hukuk okuryazarlığı”, “Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme”, “Kanıt kullanma”, “Karar verme”, “Konum analizi”, “Medya okuryazarlığı”, “Mekânı algılama”, “Öz denetim”, “Politik okuryazarlık”, “Problem çözme”, “Sosyal katılım”, “Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama”, “Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma”, “Yenilikçi düşünme” ve “Zaman ve kronolojiyi algılama” olduğu tespit edilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarında Yer Alan Değerler

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında hangi değerlerin, ne kadar yer aldığı ile ilgili veriler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere Göre Kazanım Sayısının Dağılımı

Değerler	n	%
Sorumluluk	5	45,45
Saygı	2	18,18
Bağımsızlık	1	9,09
Dayanışma	1	9,09
Estetik	1	9,09
Özgürlük	1	9,09
Adalet	0	0,00
Aile birliğine önem verme	0	0,00
Barış	0	0,00
Bilimsellik	0	0,00
Çalışkanlık	0	0,00
Duyarlılık	0	0,00
Dürüstlük	0	0,00
Eşitlik	0	0,00
Sevgi	0	0,00
Tasarruf	0	0,00
Vatanseverlik	0	0,00
Yardımseverlik	0	0,00
Toplam	11	100,00

Tablo 2 incelendiğinde 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında 18 değer olduğu, programda yer alan değerlere göre kazanım sayısının ise toplam 11 olduğu görülmektedir. Bu kazanımların dağılımına bakıldığı zaman %45,45 oran ile 5 kazanımın “sorumluluk” değeri ile ilgili olduğu, %18,18 oran ile 2 kazanımın “saygı” değeri ile ilgili olduğu, %9,09 oran ile 1’er kazanımın “bağımsızlık”, “dayanışma”, “estetik” ve “özgürlük” değerleri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerlerden 12 değer ile ilgili kazanım olmadığı görülmektedir. Bu değerlerin “Adalet”, “Aile birliğine önem verme”, “Barış”, “Bilimsellik”, “Çalışkanlık”, “Duyarlılık”, “Dürüstlük”, “Eşitlik”, “Sevgi”, “Tasarruf”, “Vatanseverlik”, “Yardımseverlik” olduğu tespit edilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarında Yer Alan Temel Beceriler ve Değerler

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında temel beceriler ve değerlerin ne kadar yer aldığı ile ilgili veriler Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Verilen Kazanım Sayısına Göre Temel Beceriler ve Değerlerin Dağılımı

	n	%
Değerler	11	61,11
Temel Beceriler	7	38,89
Toplam	18	100,00

Tablo 3 incelendiğinde 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan temel beceriler ve değerler ile ilgili kazanımların 18 olduğu, bu kazanımların dağılımına bakıldığı zaman %61,11 oran ile 11 kazanımın değerler ile ilgili olduğu %38,89 oran ile 7 kazanımın ise temel beceriler ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımlarında yer alması açısından Öğrenme alanlarına göre temel beceriler

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında temel becerilerin kazanımlarda yer alması açısından öğrenme alanlarında nasıl yer aldığı ile ilgili veriler Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Temel Beceriler İle İlgili Kazanımların Öğrenme alanlarına göre Dağılımı

Öğrenme Alanları	n	%
Birey ve Toplum	3	42,86
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	1	14,29
Bilim, Teknoloji ve Toplum	1	14,29
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	14,29
Küresel Bağlantılar	1	14,29
Kültür ve Miras	0	0,00
Etkin Vatandaşlık	0	0,00
Toplam	7	100,00

Tablo 4 incelendiğinde 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan temel beceriler ile ilgili öğrenme alanlarında 7 kazanım olduğu, bu kazanımların dağılımına bakıldığında zaman %42,86 oran ile 3 kazanımın “*Birey ve Toplum*” öğrenme alanı ile ilgili olduğu, %14,29 oran ile 1’er kazanımın ise “*İnsanlar Yerler ve Çevreler*”, “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*”, “*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*”, “*Küresel Bağlantılar*” öğrenme alanları ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan temel beceriler ile ilgili kazanımın “*Kültür ve Miras*” ile “*Etkin Vatandaşlık*” öğrenme alanlarında olmadığı tespit edilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımlarında yer alması açısından Öğrenme alanlarına göre değerler. Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında değerlerin kazanımlarda yer alması açısından öğrenme alanlarında nasıl yer aldığı ile ilgili veriler Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerler İle İlgili Kazanımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Öğrenme Alanları	n	%
Birey ve Toplum	6	54,55
Kültür ve Miras	2	18,18
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	1	9,09
Küresel Bağlantılar	1	9,09
Etkin Vatandaşlık	1	9,09
Bilim, Teknoloji ve Toplum	0	0,00
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0	0,00
Toplam	11	100,00

Tablo 5 incelendiğinde 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler ile ilgili öğrenme alanlarında 11 kazanım olduğu, bu kazanımların dağılımına bakıldığında zaman %54,55 oran ile 6 kazanımın “*Birey ve Toplum*” öğrenme alanı ile ilgili olduğu, %18,18 oran ile 2 kazanımın “*Kültür ve Miras*” öğrenme alanı ile ilgili olduğu, %9,09 oran ile 1’er kazanımın “*İnsanlar Yerler ve Çevreler*”, “*Etkin Vatandaşlık*” ve “*Küresel Bağlantılar*” öğrenme alanları ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan değerler ile ilgili kazanımın “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*”, ile “*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*” öğrenme alanlarında olmadığı tespit edilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımlarında yer alması açısından sınıf seviyelerine göre temel beceriler

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında temel becerilerin kazanımlarda yer alması açısından sınıf seviyelerinde nasıl yer aldığı ile ilgili veriler Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Temel Beceriler İle İlgili Kazanımların Sınıf Seviyelerine Göre Dağılımı

Sınıf Seviyeleri	n	%
7. Sınıf	3	42,86
5. Sınıf	2	28,57
4. Sınıf	1	14,29
6. Sınıf	1	14,29
Toplam	7	100,00

Tablo 6 incelendiğinde 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan temel beceriler ile ilgili 7 kazanım olduğu, bu kazanımların sınıf seviyelerine göre dağılımına bakıldığı zaman %42,86 oran ile 3 kazanımın 7. Sınıf seviye kazanım olduğu, %28,57 oran ile 2 kazanımın 5. Sınıf seviye kazanım olduğu, %14,29 oran ile 1'er kazanımın 4. Sınıf ve 6. Sınıf seviyelerinde kazanım olduğu tespit edilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımlarında yer alması açısından sınıf seviyelerine göre değerler

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında değerlerin kazanımlarda yer alması açısından sınıf seviyelerinde nasıl yer aldığı ile ilgili veriler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerler İle İlgili Kazanımların Sınıf Seviyelerine Göre Dağılımı

Sınıf Seviyeleri	n	%
6. Sınıf	4	36,36
4. Sınıf	3	27,27
7. Sınıf	2	18,18
5. Sınıf	2	18,18
Toplam	11	100,00

Tablo 7 incelendiğinde 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler ile ilgili 11 kazanım olduğu, bu kazanımların sınıf seviyelerine göre dağılımına bakıldığında zaman zaman %36,36 oran ile 4 kazanımın 6. Sınıf seviye kazanım olduğu, %27,27 oran ile 3 kazanımın 4. Sınıf seviye kazanım olduğu, %18,18 oran ile 1'er kazanımın ise 7. Sınıf ve 5. Sınıf seviyelerinde kazanım olduğu tespit edilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında temel beceriler ile ilgili yer alan kazanımlar

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında temel beceriler ile ilgili kazanımlar ve kazanımlarda nasıl yer aldığı ile ilgili veriler Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında “Temel Beceriler” İle İlgili Yer Alan Kazanımlar

Bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak araştırma yapar.

Çevresinde meydana gelen hava olaylarını gözlemleyerek bulgularını resimli grafiklere aktarır.

Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır.

İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular.

Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.

İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.

İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.

Tablo 8 incelendiğinde “araştırma” temel becerisi ile ilgili “*Bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak araştırma yapar.*”, kazanımı “*gözlem*” temel becerisi ile ilgili “*Çevresinde meydana gelen hava olaylarını gözlemleyerek bulgularını resimli grafiklere aktarır.*”, kazanımı “*iletişim*” temel becerisi ile ilgili “*Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır.*”, “*İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular.*”, “*Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.*”, “*İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.*”, kazanımları “*iş birliği*” temel becerisi ile ilgili “*İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.*” Olduğu tespit edilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında değerler ile ilgili yer alan kazanımlar

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında değerler ile ilgili kazanımlar ve kazanımlarda nasıl yer aldığı ile ilgili veriler Tablo 8’de yer almaktadır.

Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir.

Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.

Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.

Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.

Farklı kültürlerle saygı gösterir.

Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.

Sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler.

Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.

Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.

İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.

Tablo 9 incelendiğinde “bağımsızlık” değeri ile ilgili “*Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir.*” Kazanımı, “dayanışma” değeri ile ilgili “*Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.*” Kazanımı, “estetik” değeri ile ilgili “*Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.*” kazanımı, “özgürlük” değeri ile ilgili “*Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.*” kazanımı, “saygı” değeri ile ilgili “*Farklı kültürlerle saygı gösterir.*”, “*Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.*” kazanımları, “sorumluluk” değeri ile ilgili “*Sorumluluk sahibi*

bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler.”, “Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.”, “Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.”, “Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.”, “İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.” kazanımları olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan temel beceriler ve değerlerin 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kazanımlardaki yeri açısından incelenmiş ve sonuç olarak temel beceriler ve değerler açısından birçok eksiklik olduğu görülmüştür. Tespit edilen her bir eksiklik eğitimde farklı sorunlara sebep olmaktadır. Bu anlamda tespit edilen her bir eksiklik eğitim sürecini etkilemekte ve sorunlar çözüm beklemektedir. Bu bölümde tespit edilen her bir eksikliğe ilişkin tartışma yapılması mümkün görünmemekte ve dolayısıyla bu eksikliklerden en çok dikkat çeken çözümü önem arz eden eksikliklerin tartışması yapılmaktadır.

2018 öğretim programlarında yer alan temel beceriler ve değerlerin programda yer alan kazanımlara çok az yansıtıldığı, hatta bazı temel beceri ve değerlerin hiç yansıtılmadığı tespit edilmiş olup önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

Kazanımlarda yer verilmesi açısından hem temel beceriler hem de değerlerin dağılımlarına bakıldığında zaman çok eşit dağılmadığı görülmektedir. Hatta 2018 öğretim programında yer alan çok sayıda temel beceri ve değerlerin programda yer alan kazanımlara hiç yansıtılmadığı görülmektedir. Bu durum temel beceri ve değerlere gereken önemin gösterilmediği şeklinde değerlendirilmiştir. Yeni hazırlanacak öğretim programı kazanımlarında temel beceriler ve değerlere yer verilebilir ve kazanımlarda yer verilen temel beceri ve değerler öğretim programlarına daha eşit şekilde dağıtılabilir. Bu şekilde kazanımlarda yer verilen hem temel beceriler hem de değerler arasında kazanımlarda yer verilmesi açısından ciddi farklar oluşması önlenebilir.

Hem temel beceriler hem de değerler iyi birey özellikleri olarak ifade edilmektedir. Ancak kazanımlara bakıldığında zaman bu durumun aynı şekilde önemsenmediği görülmektedir. Bu durumun iyi insan yetiştirme hedefi olan eğitim sistemimiz için önemli bir eksiklik olduğu

şeklinde değerlendirilmiştir. Kazanımlar içerisinde yer verilmeyen temel beceri ve değerlerin öğrenciye ulaşması ciddi şekilde sıkıntılı olacağı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu anlamda yeni hazırlanacak öğretim programı kazanımlarında temel beceri ve değerlere daha çok yer verilebilir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına bakıldığı zaman 27 temel beceri yer almakta ancak kazanımlara bakıldığı zaman ise sadece 4 temel beceri ile ilgili kazanım olduğu görülmektedir. Programda yer alan değer sayısı ise 18 iken kazanımlarda sadece 6 değere yer verildiği görülmektedir. Kazanımlarda yer verilmeyecek olan temel beceri ve değerlerin programda yer verilmesi program kazanımları hazırlanırken gereken özenin gösterilmediği algısını oluşturmaktadır. Aksi halde söz konusu temel beceri ve değerlerin nasıl kazandırılacağı bireyde soru işareti oluşturmaktadır. Bu anlamda yeni programın hazırlanmasında programda yer verilen temel beceri ve değerlere dikkat edilebilir.

Eğitimi iyi bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir sistem olarak düşündüğümüzde; öğretim programlarının bu sistemin önemli bir parçası olduğu söylenebilir. Bu anlamda bireye iyi özellikler kazandırma doğrultusunda temel beceri ve değerlerimizi kazandırmada sosyal bilgiler öğretim programında bazı eksiklikler tespit edilmiştir. Sorunu çözebilecek yetkililerin söz konusu programda öncelikli olarak çözüm bekleyen sorunlara odaklanması, sorunların çözümüne ilişkin ilgili eğitim paydaşlarıyla bilgi alışverişinde bulunması ve sorunları çözmek için yasal zeminde yetkilerini sonuna kadar kullanmaları gerekmektedir. Eğitim öğretim faaliyetlerinin istenilen hedefler çerçevesinde gerçekleşmesi için, mevcut sorunların çözülerek giderilmesine bağlıdır. Bu sorunları ise sorun çözme makamında olan Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerinin çözüm için sergileyecekleri gayret ve çabaya bağlı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca sorunlara çözüm geliştirilmesi adına gerekli adımların atılması sürecinde bürokratik tıkanmalar yaşanması durumunda yetkililer; eğitim öğretim paydaşları ile işbirliğinde bulunarak ve üst düzey yöneticilerin de desteklerini alarak söz konusu sorunları çözüme kavuşturmak için kamuoyu oluşturmalarıdır. Aksi halde mevcut sorunların dikkate alınmaması ve çözülmemesi durumunda eğitimde hedeflenen kalitenin gelmesini güçleştirecektir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, B. (2015). Eğitimde Program Geliştirme, Data Yayınları, Ankara.
- Dilmaç, B. (2012). İnsanca Değerler Eğitimi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Ertürk, S. (1998). Eğitimde Program Geliştirme, Meteksan Matbaacılık, Ankara.
- Eylen Özyurt, B. (2015). “Gelişim Konularına Genel Bakış”. Eğitim Psikolojisi. (Editör: Alim Kaya). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. Ss. 1-30.
- Gökçe, O. (2006). İçerik analizi: Kuramsal ve pratik bilgiler. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- MEB, (2018). 2018 Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> 20.03.2019 tarihinde alınmıştır.
- Şişman, M. (2014). Örgütler ve Kültürler, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Yüce, S. (2008). ‘Taşımali Eğitim-Öğretim Yapan İlköğretim Okullarındaki İkinci Kademe Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Derslerine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi.’ (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

TAŞIMALI EĞİTİM AÇISINDAN TÜRKİYE’DE BÖLGELER ARASI FARKLILIKLAR

Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi,

Uzm. Sait ÇAKAN

MEB, Çınar Yıllarca Halkbank Şehit Haşim Türkoğlu İlkokulu

ÖZET

Dünyadaki tüm ülkelerin eğitim sistemlerinin temel amacı, eğitimi bireyler için kolaylaştırmak ve herkese uygun imkanları sağlayarak eşitsizlikleri gidermek için çok ciddi çabalar göstermektir. Çeşitli nedenlerle birlikte okula erişimde sorunlar yaşayan ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim öğrencilerinin belirlenen okullara günü birlik taşınarak eğitim ve öğretim görmelerini sağlamak amacıyla yapılan taşınmalı eğitim uygulaması, Türkiye’nin önemli bir sorunu olarak yıllardan beri devam etmektedir. Taşınmalı eğitim uygulamasında bölgelerarası farklılıkların hangi düzeylerde olduğunun incelenmesi ve değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Araştırmanın amacı, taşınmalı eğitimin mevcut durumunu incelemek ve bölgesel farklılıkları değerlendirmektir. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır: Bölgelere göre

1. İlkokul ve ortaokul düzeyinde

a. Taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı,

b. Taşınılan merkez okul sayısı

c. Taşınan öğrenci sayısı

açısından farklılıklar nelerdir?

2. Ortaöğretim düzeyinde

a. Taşınılan merkez okul sayısı

b. Taşınan öğrenci sayısı

açısından farklılıklar nelerdir?

Araştırma ile ilgili verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı 2017-2018 Milli Eğitim İstatistikleri incelenmiş; taşınmalı eğitim açısından, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim

kademeleri ile ilgili okul ve öğrenci sayıları saptandıktan sonra elde edilen veriler bölgelere göre kategorik hale getirilmiş, veriler tablolara dönüştürülerek gerekli yorumlar yapılmıştır. Daha sonra, elde edilen sonuçlardan hareketle öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taşınmalı Eğitim, İlkokul, Ortaokul, Ortaöğretim, Bölgelerarası Farklılıklar

GİRİŞ

Eğitim bir ülkedeki dinamik yapılardan biridir. Bu dinamik yapı sürekli olarak yenilenme ve geliştirilmeye ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç nedeniyle de eğitim-öğretim sürecinde kullanılan farklı uygulamalar vardır. Bunların istenilen sonuca ulaştırıp ulaştıramadığını anlayabilmek için sürekli araştırma ve değerlendirmelerin yapılması zorunludur. Çünkü kanun gereği her Türk vatandaşı, eğitimde eşit fırsatlara sahiptir ve onların bu fırsatlardan yararlanabilmesi için en doğru uygulamalar bulunmalıdır (Şan, 2012: 1).

Taşınmalı ilköğretim, ilköğretim çağındaki çocuklar ile birleştirilmiş sınıflar programı uygulayan öğrencileri ve az nüfuslu dağınık yerleşim birimlerinde bulunan okullardaki öğrencilerin, merkez olarak seçilen ilköğretim kurumlarına gününbirlik taşınıp eğitim-öğretimlerinin sağlanması için yapılan uygulamadır. Türkiye’de eğitimin yaygınlaştırılmasının gerekliliği, yerleşim birimlerinin dağınık olması, iç göçlerin yoğun olması, eğitimin niteliğinin yükseltilmesinin gerekliliği, maliyetlerin azaltılmasını sağlama, fırsat eşitliğinin sağlanmasının gerekliliği, taşınmalı eğitimi gerekli kılan nedenlerdir (Karakütük, 1996: 17).

Ülkemizde eğitiminin en önemli sorunlarından birisi hala ülke düzeyinde tam okullaşmanın sağlanamamasıdır. Özellikle ülkenin ekonomik, toplumsal ve coğrafi koşullarından dolayı ilköğretim ikinci kademedeki önemli ölçüde okula devamsızlık ve okulu bırakma söz konusu olmaktadır. Öğrenci sayısı az olan bölgelerde taşınmalı eğitime geçilmesiyle, taşınma, beslenme, dinlenme ve sağlık sorunları ortaya çıkmıştır. Bu durum eğitim öğretim niteliğini olumsuz etkilemektedir (Kıran, 2010: 142).

Zaman zaman onlarca km. yol yol götürülüp getirilerek yapılan “taşınmalı eğitim” in çocukları, onların yakın ve uzak çevrelerini ve dolayısıyla eğitimi olumsuz olarak etkilediği bir gerçektir. Buna bir de, özellikle eğitim öğretimin yapıldığı kış aylarında ülkemizin ulaşım vb. gibi konulardaki olumsuz şartlarını ve bunlara paralel olarak meydana gelen kazaları ve bu kazalarda çocukların yaralanmalarını veya ömürlerinin baharında yaşamlarını yitirmelerini eklersek, bu “taşınmalı eğitim” in ne olduğu daha iyi anlaşılır. Dolayısıyla, yukarıda belirtildiği

gibi, bir an önce okullaşma ve öğretmen yetiştirilmesi ve istihdamı hususunda çağdaş standartlara ulaşip bu “taşınmalı eğitim” sıkıntısından kurtulmaya çalışmamız gerektiği önemli görülmektedir (Özyılmaz, 2013: 183-184).

Taşınmalı eğitimde öğrenciler gidip gelene kadar zaten çok yorulmaktadır. Öğrencinin çalışmaya zamanı kalmamaktadır. Öğrenciler yeterince rahat edememektedir. Bu nedenle taşınmalı eğitimin bazı riskleri vardır. Öğrenciler her sabah erkenden kalkıp servis aracını beklemek zorunda kalmaktadır. Servis aracına yetişme kaygısıyla uyanan çocukta arabanın arıza yapma tedirginliği de eklenince bu durum çocukta endişe, gerginlik, ürkme, güvensizlik, panik ve şaşkınlığa neden olmaktadır. Ayrıca taşınan öğrencilerin ortalama günde 2-3 saati boşa gitmektedir (Koçkan, 2004: 25).

İnsanın ve insanlığın var olduğu her yerde eğitim ve öğretim olacaktır. Bu anlamda eğitim ve öğretim için yapılacak masraflar kaçınılmazdır. Bugün dünyada söz sahibi olan ülkeler eğitim alanına yapılan yatırımlar için asla yeterli kelimesini kullanmıyor ve her fırsatta eğitim için ayrılan payı artırarak daha fazla eğitilmiş bir toplum oluşturmaya çalışmaktadırlar (Ağırkaya, 2010: 1).

AMAÇ

Eğitim öğretimde başarı elde etmenin, bir anlamda öğrencilerin fiziksel ve psikolojik olarak okula ulaşma açısından rahat olup olmadıkları varsa herhangi bir eksikliğin giderilmesi ile çözülebileceği düşünülmektedir. Bu araştırmayla Türkiye’de yer alan bölgeler göre ilkökul ve ortaokul düzeyinde; taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı, taşınılan merkez okul sayısı, taşınan öğrenci sayısı ve ortaöğretim düzeyinde; taşınılan merkez okul sayısı, taşınan öğrenci sayısı açısından bölgeler arası farklılıkları ortaya çıkarmak, sorunun çözümü için yetkililerde farkındalık oluşturmak ve eğitim öğretimde başarının arttırılmasına hizmet etmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı 2017-2018 Milli Eğitim İstatistikleri incelemek olduğundan nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Bu yapılan çalışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması modeli ile yapılmıştır. Bu araştırmayla Türkiye’de yer alan bölgeler göre ilkökul ve ortaokul düzeyinde; taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı, taşınılan merkez okul sayısı, taşınan öğrenci sayısı ve ortaöğretim düzeyinde; taşınılan merkez okul sayısı, taşınan öğrenci sayısı açısından incelendiğinden dolayı bu model

seçilmiştir. Ayrıca içerik analizi yoluyla bölgeler arası farklılıklar tespit edilmiş ve bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kullanılarak ilgili öğretim programı kazanımları incelenmiş ve içerik analizleri yapılmıştır. İçerik analizi genellikle çok sayıdaki metin içeriklerinin ortak yönlerini ortaya çıkarmak amacıyla, önemli olan anlamların yapılandırılmasına ve sınıflandırılmasına yönelik, nitelden nicele doğru genelleştirmeyi sağlayan bir yorum biçimidir (Gökçe, 2006, s. 17-18). Milli Eğitim Bakanlığı 2017-2018 Milli Eğitim İstatistikleri elde edilen veriler, önce sistematik bir biçimde tablollaştırılmış daha sonra veriler kategorize edilip yorumlanmıştır.

BULGULAR

Türkiye’deki bölgelere göre ilkokul ve ortaokul düzeyinde taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı

İlkokul ve ortaokul düzeyinde taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısının Türkiye’deki bölgelere göre dağılımı ile ilgili veriler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. İlkokul ve ortaokul düzeyinde Taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısının Türkiye’de yer alan bölgelere göre dağılımı

Bölgeler	n	%
Karadeniz Bölgesi	12155	28,00
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	7970	18,36
Ege Bölgesi	5421	12,49
Akdeniz Bölgesi	5265	12,13
Doğu Anadolu Bölgesi	4758	10,96
Marmara Bölgesi	4072	9,38
İç Anadolu Bölgesi	3764	8,67
Türkiye	43405	100,00

Tablo 1’de görüldüğü gibi ilkökul ve ortaokul düzeyinde taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısının Türkiye’deki bölgelere dağılımına bakıldığında zaman %28,00 ile 1. Sırada Karadeniz Bölgesi , %18,36 ile 2. Sırada Güneydoğu Anadolu Bölgesi, %12,49 ile 3. Sırada Ege Bölgesi, %12,13 ile 4. Sırada Akdeniz Bölgesi, %10,96 ile 5. Sırada Doğu Anadolu Bölgesi, %9,38 ile 6. Sırada Marmara Bölgesi ve %8,67 ile 7. Sırada İç Anadolu Bölgesi olduğu tespit edilmiştir. Karadeniz bölgesinin taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı açısından yüksek orana sahip olması coğrafi yapısı ile ilgili olabilir. İç Anadolu Bölgesinin taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı açısından az orana sahip olması ise kurak bölge olmasından dolayı yerleşim alanlarının su olan bölgelerde olması ve bu durumun dağınık yerleşmenin önüne geçmesi sebebiyle olabilir.

Türkiye’deki bölgelere göre ilkökul ve ortaokul düzeyinde taşınan merkezi okul sayısı

İlkokul ve ortaokul düzeyinde taşınan merkezi okul sayısının Türkiye’deki bölgelere göre dağılımı ile ilgili veriler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. İlkokul ve ortaokul düzeyinde Taşınan merkezi okul sayısının Türkiye’de yer alan bölgelere göre dağılımı

Bölgeler	n	%
Karadeniz Bölgesi	2371	19,67
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	2074	17,20
Doğu Anadolu Bölgesi	1630	13,52
Ege Bölgesi	1587	13,16
Akdeniz Bölgesi	1556	12,91
İç Anadolu Bölgesi	1524	12,64
Marmara Bölgesi	1313	10,89
Türkiye	12055	100,00

Tablo 2’de görüldüğü gibi ilkökul ve ortaokul düzeyinde taşınan merkezi okul sayısının Türkiye’deki bölgelere dağılımına bakıldığında zaman %19,67 ile 1. Sırada Karadeniz

Bölgesi, %17,20 ile 2. Sırada Güneydoğu Anadolu Bölgesi, %13,52 ile 3. Sırada Doğu Anadolu Bölgesi, %13,16 ile 4. Sırada Ege Bölgesi, %12,91 ile 5. Sırada Akdeniz Bölgesi, %12,64 ile 6. Sırada İç Anadolu Bölgesi ve %10,89 ile 7. Sırada Marmara Bölgesi olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’deki bölgelere göre ilkökul düzeyinde taşınan öğrenci sayısı

İlkokul düzeyinde taşınan öğrenci sayısının Türkiye’deki bölgelere göre dağılımı ile ilgili veriler Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Taşınan İlkokul öğrenci sayısının Türkiye’de yer alan bölgelere göre dağılımı

	Erkek		Kadın		Toplam	
Türkiye’de Yer Alan Bölgeler	n	%	n	%	N	%
Karadeniz Bölgesi	33165	23,59	31789	23,48	64954	23,53
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	28483	20,26	27468	20,29	55951	20,27
Akdeniz Bölgesi	19221	13,67	18321	13,53	37542	13,60
Doğu Anadolu Bölgesi	18453	13,12	17823	13,16	36276	13,14
Marmara Bölgesi	16148	11,48	15742	11,63	31890	11,55
Ege Bölgesi	14267	10,15	13697	10,12	27964	10,13
İç Anadolu Bölgesi	10875	7,73	10555	7,80	21430	7,76
Türkiye	140612	100,00	135395	100,00	276007	100,00

Tablo 3’te görüldüğü gibi taşınan ilkökul öğrenci sayısının Türkiye’deki bölgelere dağılımına bakıldığında zaman %23,53 ile 1. Sırada Karadeniz bölgesi, %20,27 ile 2. Sırada Güneydoğu Anadolu bölgesi, %13,60 ile 3. Sırada Akdeniz Bölgesi, %13,14 ile 4. Sırada Doğu Anadolu Bölgesi, %11,55 ile 5. Sırada Marmara Bölgesi, %10,13 ile 6. Sırada Ege Bölgesi ve %7,76 ile 7. Sırada İç Anadolu Bölgesi olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’deki bölgelere göre ortaokul düzeyinde taşınan öğrenci sayısı

Ortaokul düzeyinde taşınan öğrenci sayısının Türkiye’deki bölgelere göre dağılımı ile ilgili veriler Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Taşınan Ortaokul öğrenci sayısının Türkiye'de yer alan bölgelere göre dağılımı

	Erkek		Kadın		Toplam	
Türkiye'de Yer Alan Bölgeler	n	%	n	%	N	%
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	69415	25,50	64881	24,78	134296	25,15
Karadeniz Bölgesi	49995	18,37	49059	18,73	99054	18,55
Doğu Anadolu Bölgesi	47620	17,50	45789	17,49	93409	17,49
Akdeniz Bölgesi	32965	12,11	32085	12,25	65050	12,18
Ege Bölgesi	27885	10,25	26812	10,24	54697	10,24
Marmara Bölgesi	23338	8,57	22707	8,67	46045	8,62
İç Anadolu Bölgesi	20946	7,70	20531	7,84	41477	7,77
Türkiye	272164	100,00	261864	100,00	534028	100,00

Tablo 4'te görüldüğü gibi taşınan ortaokul öğrenci sayısının Türkiye'deki bölgelere dağılımına bakıldığında zaman %25,15 ile 1. Sırada Güneydoğu Anadolu bölgesi, %18,55 ile 2. Sırada Karadeniz bölgesi, %17,49 ile 3. Sırada Doğu Anadolu Bölgesi, %12,18 ile 4. Sırada Akdeniz Bölgesi, %10,24 ile 5. Sırada Ege Bölgesi, %8,62 ile 6. Sırada Marmara Bölgesi ve %7,77 ile 7. Sırada İç Anadolu Bölgesi olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye'deki bölgelere göre ortaöğretim düzeyinde taşınan merkezi okul sayısı

Ortaöğretim düzeyinde taşınan merkezi okul sayısının Türkiye'deki bölgelere göre dağılımı ile ilgili veriler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Ortaöğretim düzeyinde Taşınan merkezi okul sayısının Türkiye'de yer alan bölgelere göre dağılımı

Bölgeler	n	%
Karadeniz Bölgesi	1063	20,48
İç Anadolu Bölgesi	780	15,03
Marmara Bölgesi	707	13,62
Akdeniz Bölgesi	686	13,22
Doğu Anadolu Bölgesi	672	12,95
Ege Bölgesi	666	12,83
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	616	11,87
Türkiye	5190	100,00

Tablo 5'te görüldüğü gibi ortaöğretim düzeyinde taşınan merkezi okul sayısının Türkiye'deki bölgelere dağılımına bakıldığında zaman %20,48 ile 1. Sırada Karadeniz Bölgesi , %15,03 ile 2. Sırada İç Anadolu Bölgesi, %13,62 ile 3. Sırada Marmara Bölgesi, %13,22 ile 4. Sırada Akdeniz Bölgesi, %12,95 ile 5. Sırada Doğu Anadolu Bölgesi, %12,83 ile 6. Sırada Ege Bölgesi ve %11,87 ile 7. Sırada Güneydoğu Anadolu Bölgesi olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye'deki bölgelere göre ortaöğretim düzeyinde taşınan öğrenci sayısı

Ortaöğretim düzeyinde taşınan öğrenci sayısının Türkiye'deki bölgelere göre dağılımı ile ilgili veriler Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Taşınan Ortaöğretim öğrenci sayısının Türkiye’de yer alan bölgelere göre dağılımı

Türkiye’de Yer Alan Bölgeler	Erkek		Kadın		Toplam	
	n	%	n	%	N	%
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	56210	24,40	44214	21,85	100424	23,21
Doğu Anadolu Bölgesi	39354	17,08	35419	17,50	74773	17,28
Karadeniz Bölgesi	38309	16,63	36452	18,01	74761	17,28
Akdeniz Bölgesi	30719	13,33	28436	14,05	59155	13,67
Ege Bölgesi	24266	10,53	22298	11,02	46564	10,76
İç Anadolu Bölgesi	20177	8,76	18630	9,21	38807	8,97
Marmara Bölgesi	21353	9,27	16914	8,36	38267	8,84
Türkiye	230388	100,00	202363	100,00	432751	100,00

Tablo 6’da görüldüğü gibi taşınan ortaöğretim öğrenci sayısının Türkiye’deki bölgelere dağılımına bakıldığında zaman %23,21 ile 1. Sırada Güneydoğu Anadolu bölgesi, %17,29 ile 2. Sırada Karadeniz bölgesi, %17,28 ile 3. Sırada Doğu Anadolu Bölgesi, %13,67 ile 4. Sırada Akdeniz Bölgesi, %10,76 ile 5. Sırada Ege Bölgesi, %8,97 ile 6. Sırada Marmara Bölgesi ve %8,84 ile 7. Sırada İç Anadolu Bölgesi olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Türkiye’de yer alan bölgeler göre ilköğretim ve ortaokul düzeyinde; taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı, taşınan merkez okul sayısı, taşınan öğrenci sayısı ve ortaöğretim düzeyinde; taşınan merkez okul sayısı, taşınan öğrenci sayısı açısından incelenmiş ve sonuç olarak bölgeler arasında taşınan eğitim açısından birçok farklılık olduğu görülmüştür. Tespit edilen her bir farklılığın Türkiye’de yer alan bölgelerde eğitimde fırsat eşitliğinin bozulmasına sebep olmaktadır. Bu anlamda tespit edilen her bir farklılık Türkiye’de yer alan bölgelerde eğitim sürecini etkilemekte ve sorunlar çözüm beklemektedir. Bu bölümde tespit edilen farklılıklara ilişkin çözümü önem arz eden eksikliklerin tartışması yapılmaktadır.

Türkiye’deki bölgelere göre ilkökul ve ortaokul düzeyinde taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı, taşınılan merkez okul sayısı ve taşınan öğrenci sayılarının eşit dağılmadığı ve ciddi farklar olduğu tespit edilmiş olup bu durum taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı, taşınılan merkez okul sayısı ve taşınan öğrenci sayılarının fazla olduğu bölgelerde ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin kendilerine yakın okul olmadığı için taşınmak zorunda kaldığı, bu durumda taşıma işlemlerinde söz konusu olan olumsuz durumlardan etkilendikleri anlamına geldiğinden dolayı bu yerleşim birimlerindeki öğrencilerin okulu olan yerleşim birimlerine göre çeşitli zorluklar yaşadıklarından dolayı fırsat eşitliği açısından önemli bir farklılık olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda söz konusu olumsuz durumlar taşınan tüm bölgeler için geçerli olduğundan dolayı okulsuz yerleşim birimlerinde ilkökullar ve ortaokullar yapılabilir. Aynı zamanda söz konusu bölge öğrencileri taşıma ile ilgili türlü sıkıntılar yaşamakla beraber taşındıkları okullarda da nüfusu arttırmakta ve farklı problemler oluşmaktadır. Bu durumdan hem taşınan öğrenciler hem de taşınılan merkezi okuldaki öğrenciler olumsuz etkilenmektedir.

Türkiye’deki bölgelere göre ortaöğretim düzeyinde taşınılan merkezi okul sayısı ve taşınan öğrenci sayılarının eşit dağılmadığı ve ciddi farklar olduğu tespit edilmiş olup bu durum taşınılan merkez okul sayısı ve taşınan öğrenci sayılarının fazla olduğu bölgelerde ortaöğretim öğrencilerinin kendilerine yakın okul olmadığı için taşınmak zorunda kaldığı, bu durumda taşıma işlemlerinde söz konusu olan olumsuz durumlardan etkilendikleri anlamına geldiğinden dolayı bu yerleşim birimlerindeki öğrencilerin okulu olan yerleşim birimlerine göre çeşitli zorluklar yaşadıklarından dolayı fırsat eşitliği açısından önemli bir farklılık olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda söz konusu olumsuz durumlar taşınan tüm bölgeler için geçerli olduğundan dolayı okulsuz yerleşim birimlerinde lise düzeyinde okullar yapılabilir. Aynı zamanda söz konusu bölge öğrencileri taşıma ile ilgili türlü sıkıntılar yaşamakla beraber taşındıkları okullarda da nüfusu arttırmakta ve farklı problemler oluşmaktadır. Bu durumdan hem taşınan öğrenciler hem de taşınılan merkezi okuldaki öğrenciler olumsuz etkilenmektedir.

KAYNAKÇA

Ağırkaya, A. (2010). “Taşımali Eğitim Uygulamasında Öğretmenler ve Öğrencilerin Karşılaştıkları Güçlükler.” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi: Kuramsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Karakütük, M. (1996). “Taşımali İlköğretim Uygulaması ve Sorunları “Sincan İlçesi Örneği”.” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kıran, H. (2010). “Türkiye Milli Eğitim Sistemi Amaçları, İlkeleri Yapılanması ve Sorunları”. *Eğitim Bilimine Giriş*. (Editör: Cevat Celep). Ankara: Anı Yayıncılık. Ss. 129-155.

Koçkan, Ç. (2004). ‘Normal ve Taşımali Eğitim-Öğretim Yapan İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi’.” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

MEB, (2018), Millî Eğitim İstatistikleri 2017-2018, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf <https://sgb.meb.gov.tr/www/mill-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2017-2018/icerik/327>. 20/03/2019 tarihinde alınmıştır.

Özyılmaz, Ö. (2013). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Sorunları ve Çözüm Arayışları*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Şan, A. (2012). “İlköğretimde Taşımali Eğitim Öğrencilerinin Sorunları.” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

MARDİN ARTUKLU ULUSLARARASI MULTİDİSİPLİNER ÇALIŞMALAR KONGRESİ
19-21 Nisan 2019
MARDİN

